SZÉCHENYI ISTVÁN

VILÁG

1831

Jegyzetek és szöveggondozás:
Velkey Ferenc – Fülöp Tamás

Budapest : Neumann Kht., 2002-2003

BEVEZETÉS

A *Világ* keletkezési körülményei és történeti jelentősége

Széchenyi István *Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba 's előítélet eligazítására* című alkotása 1831-ben jelent meg Pesten, Landerer Nyomtató Intézetében. A rövid cím (*Világ*) szerepelt a könyv gerincén és a kötéstáblán, s ezért is természetes, hogy utóbb ez a név vált közkeletűvé. Így ez az eredetileg hosszabb című alkotás nyelvileg is beilleszkedett Széchenyi nagy programadó műveinek sorába (*Hitel – Világ – Stádium*). Az utókor azonban kevesebb figyelmet fordított erre a munkára, mint a reformkor „harsonájaként" méltatott *Hitelre*, ill. az első rendszeres programként elemzett *Stádiumra*. Ennek magyarázata a *Világ* vitairat jellegében keresendő: abban, hogy Széchenyi érvelése ellenfele (gróf Dessewffy József) kritikája körül mozogva kötöttebb volt. A polémia azonban arra is lehetőséget teremtett Széchenyi számára, hogy a *Hitelben* homályban hagyott elképzeléseit körüljárja. A *Világ* így döntően koncepciómagyarázat, és ezért gondolati összetettségét, mélységét tekintve a legjelentősebb Széchenyi alkotások közé állítható. Nem választható el a másik két alapmunkától, együtt töltötték be történeti hivatásukat, mint ahogy Arany János is megfogalmazta: „Hitel, Világ és Stádium! ti, három – / Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít, / De a lét és nemlét közti határon / Egekbe nyúló hármas pyramid!"

A *Világ* keletkezési körülményei a *Hitel* (1830) fogadtatásával függenek össze. A szűk egy esztendőn belül három magyar és három német kiadást megért *Hitel* nemcsak olvasó közönséget, hanem állásfoglaló közvéleményt teremtett. Se szeri se száma az ismert megnyilatkozásoknak József főherceg nádortól Német János verpeléti birtokos volt huszárkapitányig; Metternich hercegtől Nemesapáti Kiss Sámuel szilsárkányi evangélikus lelkészig; nagy tekintélyű arisztokratáktól, hölgyektől kancelláriai és kamarai tanácsosokon át vértes kapitányokig, tanárokig, s természetesen a kortárs literátorok között Kazinczytól Berzsenyiig. A mű egyedülálló hatásának titka többrétegű. Egyrészt összefügg a könyv kiváló időzítésével: éppen akkor kezdte kifejteni hatását, amikor az 1830-as európai forradalmak és a hazai megyei operátum viták politikai, szellemi pezsgést idéztek elő, s a jövő útját megjelölő irányadásra a formálódó hazai közvéleménynek a legnagyobb szüksége volt. Az is komoly érdeklődést keltett, – hiszen szokatlan volt –, hogy egy „mágnás" lépett ki javaslataival a nyilvánosság elé, de különösen fokozta a várakozásokat, hogy az Akadémiai felajánlás nyomán nagy erkölcsi tőkével rendelkező gróf Széchenyi István fejtegette könyvben terveit. A szerző kiléte és státusza, 1830 várakozó feszültsége adták a könyv hatásának külső mozzanatait, de természetesen a *Hitel* jelentőségének kulcsa Széchenyi új helyzetelemzésében és a kornak szóló üzeneteiben rejlett. Ő elemzésének középpontjába a hitel kérdését állította, s ezért a gazdaság szempontjaiból kiindulva festette meg a magyar „feudalizmus" válságának teljes helyzetképét. A munka így nem egyszerűen gazdasági kézikönyv, hanem elvi alapvetés, társadalombírálat, helyzetelemzés és program. Széchenyi bebizonyította, hogy a szegénység valódi oka nem a gazdaságban, hanem a „feudális" társadalmi szerkezet, a „szisztéma", az alkotmány elavultságában rejlik. E felismeréshez mérte a gyógymódot, és lényegében a „feudalizmus" felszámolásának hosszú távú, részletes programját ajánlotta megvalósításra. A törvények (alkotmány) átalakításnak Széchenyi által megfogalmazott terve (pl. az ősiség, robot, kilenced eltörlése) alapvetően ütközött az évszázados, „sarkalatos" jogok eszméjéhez ragaszkodó nemesi értékvilággal. Széchenyi ezt az ütközetet tudatosan vállalta, hosszasan bizonygatta, hogy a régi törvény „nem kötheti" meg az új kor kezét, sőt szinte provokatívan állította pellengérre a hibás nézeteket, megszokásokat. Vállalt célja volt a közgondolkodás átformálása, s ezért a maradiságot és annak érveit könyörtelen gúnnyal bírálta, ill. a reális ön- és körülmény-

ismeretben jelölte meg a változás kiindulópontját. Azt érzékeltette, hogy a polgári átalakulást értelmi, viselkedésbeli, kulturális és morális fordulatnak kell megelőlegezni, kísérni.

A *Hitel* erős társadalom-és közgondolkodás-bírálatával, rendszer-átalakító üzenetével méltán osztotta meg olvasóközönségét, s a szerzőhöz érkező hírek rendre arról tanúskodtak, hogy műve vagy azonosulást váltott ki, vagy éppen ellenkezőleg egyértelmű, sőt durva elutasítást eredményezett. Az új orientálódás alapképlete jelölődött ki általa: a haladás és maradás, immár a rendszer gyökeres átalakításának szempontjából elválasztó kettőssége. A mű kritikus bírálói ill. az önmaguk világát leginkább megtámadottnak érző régimódi nemesek, azok, akik parasztlázítónak, birtokháborítónak és alkotmány-felforgatónak nevezték, a rendszer fennálló kereteit választották. Mindezért nem véletlen, hogy a „régi világ" egyik „jobbja", a rendi kategóriákban gondolkodó óvatos reformer, gróf *Dessewffy József*, aki egyáltalán nem számított a merev kiváltságvédelem képviselőjének szintén nyilvános bírálat alá vette a művet. Könyvnyi állásfoglalása: *A „Hitel" című munka Taglalatja* már 1830 decemberében megjelent Kassán és Lipcsében (ott: németül). A könyv belső borítóján a tervezett kiadási dátum miatt szerepel 1831. Újabb, de az eredeti nyelvállapotot követő hozzáférhető kiadása: Gróf Széchenyi István Összes Munkái. 2. kötet. Gróf Széchenyi István Hitel. A Taglalat és a Hitellel foglalkozó kisebb iratok. Szerk. és bev.: Dr. Ifj. Iványi-Grünwald Béla. Bp., 1930. 497-648.

Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége volt a XIX. század első harmadában. A jómódú (de nagy adósságokkal terhelt birtokot öröklő) gróf közéleti szerepvállalása az 1790/91-es országgyűlés után, a rendi-nemzeti értékrend jegyében vette kezdetét. Mivel hivatali pályája nem mozdult előre, s mivel a katonai karrier kevéssé vonzotta (a Napóleon elleni 1795-ös hadjáratban, mint Szabolcs vármegye nemesi felkelőinek kapitánya vett részt), ezért a sok energiáját fölemésztő gazdálkodás mellett a hazai (országos és megyei) politika, ill. a nemzeti kultúra kötötte le figyelmét. 1802-től az országgyűléseken – ahol is azoknak az észak-kelet magyarországi megyéknek volt a vármegyei követe, ahol birtokai feküdtek (1802: Sáros; 1805 és 1807: Zemplén; 1811/12 és 1825/27: Szabolcs) – a rendi ellenzék tekintélyei közé emelkedett. Szemléletét a rendi értékvilág határozta meg, de állásfoglalásaiban (beszédek, értekezések, röpiratok) hangsúlyosan megjelent a nemzeti elkötelezettségű reform óvatos gondolata, az úrbéri terhek lazítása, az előleges cenzúra eltörlése, a sajtószabadság kivívása stb. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Támogatta a magyar nyelv és irodalom fejlesztését, részt vett kulturális intézmények létrehozásában. S bár a kor majd mindegyik szépirodalmi folyóiratába és évkönyvébe küldött egy-egy művet (dalok, ódák, episztolák stb.), mégis inkább azért őrizte meg nevét az irodalomtörténet, mert pártfogója és szellemi vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836), s mert a Kazinczy Ferenccel való levelezése a korszak egyik legjelentősebb kordokumentumának tekinthető. 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, s nemzeti értékrendje abban is megmutatkozott, hogy 1825-ben dicsőítő ódát írt *A szép példa: gróf Széchenyi Istvánhoz* címmel az Akadémia felajánlást tevő grófhoz. Az 1830-as évek elején kialakuló nyilvános vitái azonban már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ volt a számára. Először a fiatal irodalom egyik vezéralakjával, Bajza Józseffel csapott össze a *Conservations-lexikoni pör* néven elhíresült polémiában, majd Széchenyi Hitelét taglalva (*A „Hitel" című munka Taglalatja*) határolódott el az új szellemű reformoktól. A reformok gondolata azonban nem volt idegen tőle. A rendi-nemzeti korszerűsödésen gondolkodó pályatársaihoz (pl. Felsőbüki Nagy Pálhoz) hasonlóan abban bízott, hogy óvatos reformokkal a rendi Magyarország fokozatosan erősebbé tehető. Felvetett – az adózó nép „atyai" támogatása jegyében – akár a jobbágy megváltakozását segítő szempontokat is. Politikai pályáján pedig azt a rendi-ellenzéki hagyományt követte, amelyik az ország gazda-

sági önállósága és rendi-alkotmányos önkormányzata érdekében állt szemben az udvarral. A *Taglalat* ezen összetett értékrend jegyében az elutasító kritika mellett sok megfontolandó javaslatot tartalmazott, hiszen Dessewffy elfogadta a jobbágyi megváltakozás, a szólás- és sajtószabadság, a részleges nemesi adózás (hozzájárulás a házipénztárhoz) stb. gondolatait. Részletes bírálatában azonban inkább kisszerű részletkérdések körül forgolódott, és Széchenyit, az angliai tapasztalatait ötletszerűen átültetető álmodozónak, a hazai viszonyokra alkalmazhatatlan teóriák követőjének mutatta be. A két közelítés különbözősége így egyértelműen megmutatkozott: Dessewffy terveinek csomópontjában a „sarkalatos törvények" változtathatatlanságának elve állt, és a régi típusú sérelmi ellenzékiség érveit – a hátramaradás okozója egyedül a bécsi kormány – ötvözte konzervatív célú, a rendiséget meg nem bontó, mezőgazdaság-centrikus reformterveivel.

Széchenyit azonnal vitára késztette a támadás, és már 1830 decemberében (a *Taglalat* megjelenésének hónapjában) hozzáfogott vitairatának megírásához. (1830. december 9-én utalt naplójában először a Taglalat megjelenésére – „Sok szúrás és epe ellenem" –, 15-én pedig már a válaszadást is elhatározta: „Majd felelek neki – kíméletesen.") Bő hat hónapi munka után (1831. július 9-én) jelent meg a *Világ* 3250 példányban, azzal az egyértelmű céllal, hogy „megvilágosítva" szerzője reform-koncepcióját és cáfolja Dessewffy nézeteit.

A mű gondolatmenete ebből a két irányból építkezik. Egyrészt Dessewffy műve jelölt ki több olyan vita-témát, amelyre a Széchenyinek reagálnia kellett, másrészt pedig a *Hitel* logikájából is következett a folytatás, a kiegészítés szükségessége. Széchenyi nem megismételte a *Hitelben* leírtakat, hanem a hangsúlyokat áthelyezve egy másik nézőpontot alkalmazva – némileg az aktuális politikai és vita helyzethez igazodva – fejtette ki reformelképzeléseit. Amíg a *Hitel* egyszerre célozta a törvényszerkezet (alkotmány) és a nemesség átalakítását, addig a *Világban* az utóbbira került nagyobb hangsúly: Széchenyi a „közértelmesség" és „nemzetiség" fejlődési útját tisztázta. A munka lapjain egy lassú társadalomátalakulási folyamat modellje körvonalazódik, amely a nemesség önátalakításával indul, s amelynek a „tökéletes lelki független" emberek a jellegadói. Széchenyi olyan szűk szellemi elitet akart teremteni (a *Világban* körülírt kritériumainak csak kevés kortársa felelt meg), mely az *Egyesületek*, a *Kaszinó* és a *Pesti lóverseny* (hosszan értelmezte alkotásainak funkcióját) által összpontosulva a nemzeti és polgári fejlődés vezető erejévé válik. E folyamat felvázolása mellett azonban Széchenyi többször újra megerősítette, hogy a kiváltságokra épülő alkotmány nem megszilárdítandó, – mint ahogy Dessewffy reformjaival célozza – hanem gyökeresen átalakítandó.

Élesen elutasította időszerűtlennek tartva bírálójának közjogi sérelmi ellenzéki érveit is. Ekkor Széchenyi úgy látta (azt hangsúlyozta), bízni lehet a kormányban, mert az a helyes útra tért, vagy legalábbis nemzeti „kifejlésünket", amit „magunk is előremozdíthatunk" hátráltatni nem akarja. Bizonyította, hogy a merev pozíciók szerint szerveződő, a rendi ellenzékiek és az aulikusok (udvarhűek) közötti politikai kötélhúzásra épülő magyar közélet terméketlen. A haladást állította mércéül, és tudatosan „kilépett" az akkori politikai játéktérből. Azt is világossá tette, hogy a régi ellenzékiség sémái nem segítik elő a fejlődést, hanem rossz beidegződésekhez (felelősségáthárítás) és az udvarral fölösleges politikai perpatvarhoz vezetnek. A már elavulóban lévő és korábban is erőtlen rendi, ill. az éppen kibontakozó, új távlatot nyitó, mozgalommá terebélyesedő liberális-nemzeti reform-értékrendek ütköztek össze ebben a polémiában. A vita egyértelművé tette, hogy a mélyen gyökerező korproblémákhoz és a valóban korszerű átalakításhoz már csak a rendiség alapjain túllépő szemlélettel lehet eljutni.

A polémia jegyében alkalma adódott Széchenyinek arra is, hogy nemzetfölfogását magyarázza. Egy olyan polgári nemzet jövőképe sejlett fel írásában, amelynek alapját az etnikai-nyelvi-kulturális összetartozás adja, s amely szétfeszíti a „nemesi natio" (kiváltságosokat magába foglaló) zárt világát, hiszen az etnikai-kulturális közösségnek természetszerűleg rendi korlátozás nélkül tagja minden magyarul beszélő, gondolkodó és érző honlakos. A „nemzetiség" akkor tölthetné be valójában világtörténeti hivatását, ha a jogok és kötelességek

azonossága is eggyé forrasztaná az új közösséget, azaz, ha a magyar alkotmány „kilenc millió alapra állíttatnék”. A fokozatos jogkiterjesztés útját jelölte meg, amikor a szabadság kiterjesztése és a kiváltságrendszer lebontása mellett érvelt. Az érdekegyesítő politika a *Hitelnél* hangsúlyosabban jelent meg a *Világban*, és Dessewffy rendi-nemzeti múltszemléletével szemben rögzítette, hogy a nemzet ereje, jövője csak lényegi reformokkal érhető el: „*sem magas állású sem boldog mindaddig nem leend Magyarország, míg a népet nem emeljük a nemzet sorába, azaz még Hunnia interessék* [érdekek] *által örökre privilegiált* [kiváltságolt] *tartománybul nem lesz interessék által örökre egyesülendő szabad országgá”*.

A *Világ* történeti jelentősége és forrásértéke mindezért többrétegű: különösen jelentős abban a tekintetben, hogy Széchenyi reformkoncepciójának összetettségét, elsőszülött alkotásainak (pl. Kaszinó) funkcióját megvilágítja. Rendkívül fontosak eszmetörténeti vonatkozásai, mivel Széchenyi ekkor tudatosan törekedett a polgári nemzetfogalom és szabadságértelmezés megalapozására. A reformkor politika- és politikai gondolkodástörténetében pedig azzal töltötte be hivatását, hogy a régi ellenzéki politikai sémákat visszautasítva az érdekegyesítés elvére épülő liberális-nemzeti reformmozgalom irányát erősítette meg.

A kiadás sajátosságai

Széchenyi István *Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba ’s előítélet eligazítására* című alkotása először 1831-es dátummal (valójában még 1830 decemberében) jelent meg Pesten, Landerer Nyomtató Intézetében. Az első és az 1832-es (németre fordított) kiadás után csak a századfordulón lett teljes egészében újra megjelentetve a *Gróf Széchenyi István munkái* II. sorozat I. kötetében (S.a.r.: Szily Kálmán. Bp., 1904.). Az eredeti szöveget és annak formáját pontosan követő MTA kiadást, azóta újabb, szintén az eredeti szövegállapotot híven visszaadó változatok – reprint és miniatűr reprint kiadás (Bp., 1984.) ill. cd (*gróf Széchenyi István minden írása*. Logod Bt, 2001.) – követték. A *Világ* egyes részei az utóbbi másfél évszázad alatt fel-feltűntek „korszerű kivonatokban”, válogatott szövegkiadásokban is.

A *Világ* itt olvasható változata teljes de modernizált kiadás: egyszerre törekszik a Széchenyi mű egészének visszaadására és a modern magyar nyelvállapothoz való igazítására. A nyelvi adaptációra azért volt szükség, mert a XIX. század első felének értekező prózája ma már (a nem történész, irodalomtörténész) olvasó számára alig-alig érthető, és az interneten hozzáférhető szövegvariánsnak széles olvasóközönséget kell megcéloznia. Az adaptáció során a következő normákat, szabályokat követtük:

1, A szöveg – lehetőségek szerint – a mai helyesírást, nyelvtani rendszert követi:

Az eredetihez képest így változhatott a betűk alakja (pl. cz – c); a magán- és mássalhangzók hosszúsága; az idegen szavak, nevek írásmódja; az összetett szavak írásképe (különés egybeírás); a rövidítések formája (pl. ’s a’ t. – stb.) és a központozás. Természetesen elmaradtak a betűkihagyást jelző aposztrófok (’s, a’). Széchenyi sajátos dunántúlias toldalékolását (pl. leveleibűl, Törökországbul), bár ő saját nyelvi korrektorával szemben egykor ragaszkodott hozzá, mégis elhagytuk (a címsorok esetében a jegyzet megőrzi), mert több esetben értelemzavaró. Az igeragozási rendszerből azóta „eltűnt” folyamatos múlt idő helyébe a mai változat lépett (pl. utazál – utaztál). Csak azok a régies formák szerepelnek eredeti alakjukban, amelyeket a mai köznyelv még elfogad, megért (pl. a folyamatos melléknévi igenév -ván, -vén képzője). A régies műveltető és szenvedő szerkezeteket általában (indokolt esetekben) a mai köznyelvi formára alakítottuk át. Az idegen vagy idegen eredetű szavak (elsősorban latin és görög) esetében a mai helyesírás által elfogadott változatot használtuk. A magyar toldalékokkal ellátott idegen szavaknál, lehetőség szerint, az idegen nyelvi (eredeti) szóalakot a vonatkozó hivatkozás közli.

2, A szöveg szókészletének, mondatszerkezetének szükségszerű módosításai:

A Széchenyi által használt, és általa is annak tekintett idegen szavakat, kifejezéseket a jegyzetek magyarázzák meg. A Széchenyi által még természetesen használt, de ma már idegenként ható, ismeretlen, nehezen érthető szavakat, amennyiben lehetett modern változatra cseréltük. Ahol a régi szó nem volt „lefordítható" pontosan a mai nyelvre, ott a vonatkozó jegyzetben Széchenyi eredeti verzióját is megjelöltük. A mai köznyelvben nem, vagy más értelemben szereplő szavakat a mai szóhasználatnak megfelelő szavakra cseréltük, az eredeti kifejezést pedig – a sajátos szóhasználat esetén – a vonatkozó jegyzetben jelöltük. Az utalószavak és kötőszavak esetében sok változtatásra (modernizálásra) volt szükség. A hosszabb, nehezen érthető mondatok esetében olykor a struktúra ill. a szórend megváltoztatásával, ill. több mondatba tagolással egyszerűsítettünk. Csak különösen indokolt esetben került sor a mondat jelentését világossá tevő új szó betoldására.

3, Formai változtatások

Széchenyi bőséges kiemeléseit pontosan visszaadja a kiadás. A nagybetűvel kiemelt szavak vagy megszólítások; a dőlt betűvel nyomtatott idézetek, gondolatsorok megmaradtak az eredeti formájukban; a ritkított betűs kiemelések viszont technikai okok miatt félkövér (fett) formában jelennek meg. Külön csak ebben az esetben jelöljük meg, hogy azok Széchenyitől származnak. Mivel az eredeti műben szereplő szaggatott lénia (– – –) vagy a cenzúra törlése, vagy Széchenyi továbbgondolásra késztető üzenete miatt került a szövegbe, ezért ugyanúgy megmaradt. A fejezetre tagolás az eredeti változatot követi.

4, A jegyzetek

A kiadás jegyzetanyagában nem pusztán a nevek, idegen kifejezések, idézetek műcímek, stb. feloldására törekedtünk, hanem a szöveg adaptációja miatt, – ami feltétlenül megkövetelte az értelmezést –, magyarázó, fogalom-értelmező és a történelmi háttérre vonatkozó jegyzeteket is készítettünk.

Velkey Ferenc

Gróf Széchenyi István:

VILÁG
VAGYIS FELVILÁGOSÍTÓ TÖREDÉKEK NÉMI HIBA S ELŐÍTÉLET ELIGAZÍTÁSÁRA[1]

„– aus manchem Samenkorn, das eine Vogel hintrug, erwuchs mit der Zeit ein Wald von Bäumen, eine neue Schöpfung”[2]
Jean Paul.[3]

JÓAKARÓIMHOZ[4]

———

Számos példa áll előttünk, hogy milyen ellenkező benyomást tehet ugyanaz a könyv különböző olvasóra. Aki azt együttérzéssel forgatja, mindent észrevesz, mindent meglát, amit a szerző nem tudott vagy nem mert világosabban kifejteni; a kétségest, homályost lehetőleg jóra magyarázza, a hiányokat pótolja, a szakadásokat összekapcsolja – szóval: a szerzővel úgy bánik, mint barát a baráttal. És ahogyan az elfogadja társa[5] gyengeségeit, csak jellemének fő vonásait tekinti, úgy nem néz amaz[6] a munka egyes gyarlóságaira, hanem az Egészről hoz ítéletet. Ki ellenben a szerzőt – tán nem is sejtve – nem kedveli, s úgy szólván azon célból veszi munkáját kézbe, hogy annak csak hibáit keresgélje ki, természetesen sűrű ködben munkálódik; igen közel állva a tárgyhoz, azt – mint a nem elég távolságban lévő képet – elfogult szemmel s csak föltűnőbb és élesebb részei szerint ítéli, s így az egésznek összefüggése mindig homályban vagy ferde világosságban[7] marad szemei előtt.

Minthogy tehát könyv-megítélésben részrehajlás nélküli tán soha még senki nem volt, olyan nyájas és együttműködő[8] olvasókra van szüksége a szerzőnek, kiknek szemeiben minden tárgy kedvező színben tűnik fel; mert e nélkül a legnagyobb fáradozásnak sem lehet legkisebb sikere sem; s kivált ott, hol inkább csak gondolkozásra lehet késztetni, mintsem világosan szólni.

Éppen azért szentelem ez Értekezést **Jóakaróimnak**[9] – igen jól tudván, hogy „együttérzésük nélkül semmiben sem boldogulhatok” –, mert tekintetbe fogják venni körülményeinket, amelyekben élnünk kell; át fogják látni, milyen súlyos, s mégis mennyire szükséges némely tárgyakról, ha csak félig érthetően is szólni már valahára. S így nem annyira igazságos, mint inkább barátságos ítéletüket várom, melyre támaszkodván remélem, azt sem veszik rossz néven, sőt megbocsátnak, ha az egész könyvön keresztül, szinte minden lapon, csekély személyemmel találkoznak. Ezt kikerülnöm azonban lehetetlen, mert a körülmények következtében oly keserves és szigorú helyzetbe vagyok állítva, melyből nem szabadulhatok ki semmiképpen anélkül, hogy vagy egészen érthetetlen ne legyek, vagy gondolataim s tetteimről igen sokszor szólván, a társasági szokásokat ne sértsem meg.

Ezeket előre bocsátván, magamat legszívesebb hajlandóságukba ajánlom, egyszersmind kimeríthetetlen béketűrésüket kérem.

TARTALOM[10]

———

Az egész munka veleje[11]
Előszó
Ön- és körülményismereti töredékek[12]
A Taglalatban[13] előforduló néhány állítás
Szerencsétlen ideák
Vallomások
Ész és szív
Egyesületek
Kaszinó[14]
Pesti lóverseny
Töredékek egy Angol leveleiből[15]
Végszó
Magyarázatok

TUDNIVALÓ

———

Homály és tévedés elhárítása végett az Olvasót mindenekelőtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni: hogy mivel a lefolyt esztendőben Gróf Dessewffy József[16] *Hitel című munkám Taglalatját*[17] *kiadni méltóztatott, e felvilágosító Töredékeket egyenesen hozzá intézni tartom a legcélirányosabbnak, s e tekintetben azzal a szabadsággal élek, hogy az Előszónak XXI-ik lapja után mindig a tisztelt Grófhoz szólok.*

AZ EGÉSZ MUNKA VELEJE[18]

———

A közönséggel meg akarom ismertetni, s el akarom fogadtatni, hogy Magyarország mindenben hátra van, mert amíg ezen önvallomáson túl nem esünk, mindaddig helyből nem mozdulhatunk, vagy előmenetelünk reményét palliatívákra[19] állítjuk.

Megmutatni iparkodom, hogy a Magyar egy erőtől pezsgő fiatal nép[20], mely csodálatos magasságra emelheti magát, s minden lehet, ha Közértelmességét[21] s Nemzetiségét[22*] tökéletesen kifejti.

Arról kívánom meggyőzni Olvasóimat, hogy Közértelmességünk[23] s Nemzetiségünk[24*]; habár tízszer annyi történne fejlődésünk érdekében az ország különböző részeiben, mint amennyi a közelebbi időkben történt; mégsem fejlődhet ki tökéletesen, s így a hon sem emelkedhet nevezetes s hozzá illő magasságra, amíg annak elkülönülő[25] részei Buda s Pesten nem egyesülnek.

Végkövetkeztetésem az, hogy nemzeti közértelmességünk[26] s felemelkedésünk nyomán erősebb lesz a királyi szék, csinosabb a szántóvető kalibája[27], s a lehető legnagyobb résznek szíve megelégedéssel s körülményei szerencsével lesznek teli.[28]

Ez a lényege az egész munkának, de korántsem kimerítő tartalma vagy rendszeres váza, amit a mindenkori figyelembe ajánlok.

Én itt sem a Hitel kimerítő apológiáját[29] írni, sem a Taglalatban[30] előforduló minden gondolatok – ítéletem szerinti – helyes vagy helytelen létét vizsgálat alá venni nem fogom. A Hitel hiányainak betöltését s annak hazánkra való alkalmazását idővel tán más munkámban adom elő. Gróf Dessewffy József[31] helyes gondolatait hosszú okoskodásokkal nem fontolgatom, mert azok úgy is jó helyen állnak. Mindazokat a számtalan kisebb jelentőségű tárgyakat pedig, melyek a Taglalatban[32] fordulnak elő, s melyeknek lényegét másképpen látom mint Ő, itt előhozni hasztalannak tartom, s azok józan eligazítását másokra s az időre bízom. S így helytelen hiedelmei s állításai közül csak a nagyobbakat veszem elő, melyek hazánk előmenetele vagy további fáradozásaim útjában állni látszanak. Ezeket is csak töredékek gyanánt, s nem merev rendszerrel adom elő, mert az első mód kevesebb időt kíván, – amiben nem igen bővelkedem – s a gondolkozóknak mégis elég világosságot[33] nyújt; a másik ellenben tán unalmas lenne, engem pedig arra ítélne, hogy egyet többször ne mondjak. Pedig némelyeket pl. Közértelmesség[34], nemzeti fejlődés, eldarabolt erők egyesülése, Magyarság – s több effélét annyiszor szándékozom ismételni, amennyiszer csak lehet; mert azon remény fejében, hogy elfogadtatom néhány gondolatomat, szívesen eltűröm a többség ítéletét, ha engem, egy magát szüntelen ismétlő szerzőnek tart is. Rendszeres vázát tehát töredék munkámnak elő nem mutathatom; sőt azt vagyok kénytelen előre jelenteni, hogy vizsgálataim haladtában sem tartok kézzelfogható rendet, mert a különböző tárgyak egybekötése, s egy tárgynak a másikba folyása miatt ez lehetetlen, vagy legalábbis tehetségemet felmúlja. Felvilágosításaim majd egyik majd másik ágára lépek, s tán csak az egész munka elolvasása után tűnik fel némi világosságban[35] annak említett fő mondanivalója.

ELŐSZÓ

Hitel című munkám – amely csak kezdete még, egy általam talán később jobban kimeríteni szándékozott tárgynak – rövid idő leforgása alatt sok fejtegetésre, gondolatcserére és megfontolásra nyújtott alkalmat. Ez hiúságomat megnövelte, de valójában nem abból az okból, mintha igen jól át nem láttam volna, hogy mennyire telis-tele van hiányokkal, hanem mert előre látható sejtéseim pontról-pontra beteljesültek. A Hitelről szólni kötelességemnek tartottam, azért, mert világosan fénylett lelkem előtt, hogy milyen előre ki nem számítható hatalmas varázserővel emelhetné honunkat rövid időn belül boldogabb életre

a Hitel jobb állása.[36]

Ezzel a meggyőződéssel hallgatnom, s azt, amit hazánk javára olyannyira hasznosnak tartok, eltitkolnom, lelkiismeretem szerint – mert vannak különböző lelkiismeretek – igen-igen nagy bűn lett volna. Így tehát elszántam magam erről a tárgyról okoskodni, még akkor is, ha Kasszandra[37] sorsa várna is rám ezért.[38] Úgy gondoltam, hogy akár csak egy szép álom, akár maga a valóság az, amit látok, hűen elmondom, mert a hitel kérdése komoly dolog, legfeljebb csak végső következményei megmosolyogtatók. Hiszen másoknak is sikerült már hazánk történetében – néhány más, hasonlóan aprónak látszó, de hatalmas mozgató rugó segítségével – a kopár vidékekből Édent varázsolnia. Azt gondoltam, megpróbálom, jóllehet sokat tűnődtem azon, hogy vajon nálam sokkal okosabb emberek miért nem próbálták már meg régóta kifejteni ezt a témát, s miért kóválygognak félénken azon forrás körül, amelyből bátran kellene bő áldást meríteni, s amely áldás hazánk minden lakosára áradna? Vajon miért nem közlik tudományaikat, ismereteiket, tapasztalataikat a közönséggel, miért csak a maguk kis körében okoskodnak olyan tárgyról, amely valóban nem szorult arra, hogy sötétségben legyen, hanem még varázslatosabban fejlődne ki a fejedelmi nap legfényesebb sugaraiban? S vajon miért várnak rám, egy olyan emberre, aki sokkal tehetségtelenebb, mint ők? Így tanakodtam, s arra gondoltam, mégiscsak jobb, ha én pendítem meg a húrt, annál, mint ha senki sem tenné, ezért munkához kezdtem. Hogy mennyit fáradtam, mennyit munkálkodtam, mennyit aggódtam ezen elhatározás nyomán, amíg a darabokból álló munkát üggyel-bajjal össze tudtam illeszteni, azt valóban szégyelleném ismertetni, mert magamat annyira tudatlannak, s felkészületlennek találtam, hogy több hónap telt el addig, amíg csak ezt az igen egyszerű kérdést képes voltam elrendezni magamban:

„Milyen formában és milyen cím alatt bocsássam vizsgálatimat világra?!”

Kisded korom óta önmagam és körülményeim megismerése volt vizsgálódásaim fő tárgya, jóllehet ebben a szép, de silány tudományban nem túl nagy előrelépéseket tettem, s ezért mindennap csalódnom kell. Úgy látszik, hogy abban mégis igazam volt, hogy a Hitelt éppen abban a formában bocsátottam közre, amelyben az olvasóközönség kezei között napjainkban is forog. A Hitelről szóló mondanivaló ugyanis – még abban az esetben is, ha minden okoskodás kizárólag csak erre a témára irányul, s maga a tárgy, Magyarország állapotára alkalmazva a lehető legtökéletesebben kimerítésre kerül – olyannyira hosszadalmas, olyannyira szigorú – s aki ezt nem hiszi el, kérem tekintse meg többek között Nebenius legújabb munkáját[39] –, hogy annak kidolgozására több esztendő, kinyomtatására több kötet, olvasására pedig – ki kell nyíltan mondanom – szélesebb, figyelmesebb és olvasáshoz szokottabb közönség kell, mint amilyen a magyar. Úgy okoskodtam, hogyha csak kevés kéz között forog a könyv, akkor nem lesz túl nagy haszna, mert az a kevés ember, akik minden magyar könyvet megvesznek, úgyis tudják jól, hogy mennyire égető szükségünk van hitelre, a külföldi könyvekben pedig ezt a témát minden bizonnyal szépen kifejtve megtalálják, amit én talán csak igen tökéletlenül és felszínesen vagyok képes érinteni. Ezek helyett – úgy véltem –, hogy inkább azokat kell olvasásra ösztönözni, akik mulatságosabb témájú külföldi munkákon,

itthoni latin (?) törvénykönyveken, vagy kalendáriumon kívül más művek olvasásához eddig nemigen szoktak hozzá. Önmagam alapján ítéltem meg a közönséget, s nem csalatkoztam. Míg ugyanis bennem az olvasás iránti kedv nem vert erősebb gyökeret, addig száraz és komoly témájú könyveket nem olvashattam. Elkezdtem ugyan többször is, de mert nem boldogultam a könyvvel, elhajítottam azt. Amíg végül néhány esztendő múlva – legnagyobb bámulatomra – ezeket a műveket nagy gyönyörűséggel kezdtem el forgatni, s az emberi képzelőerőre ható könyveket pedig, amelyek fiatal korunkban néhány pillanatra ugyan a mennyekbe ragadnak bennünket, felületesnek és üresnek találtam.

A nemzeteknek ugyanúgy vannak életszakaszai[40], miként az embereknek. Én magyar hazámat igen fiatalnak tartom[41], s ifjúságának több nevezetes jele közé számítom azt is, hogy aránytalanul több – a képzelet forrásából fakadó – költői sajátossággal és tehetséggel bír, mint az ítélőképességnek olyan komolyabb jellemzőivel, amelyek inkább már az idősebb nemzeteknél fejlődtek ki. Tapasztaltam ugyan, hogy néhány költői Remekművünknek meglehetősen nagy sikere volt – ámbár azok is szebb sorsra volnának érdemesek –, ám tudományos tárgyú könyveink azonban, bármennyire jók és hasznosak is (ha olyan fiatal nemzet[42] nem volna a magyar nép, akár azt is mondhatnánk, hogy szégyenszemre) egyszerűen érdemes szerzőiken maradtak. Új módszer – vagyis nálunk még nemigen ismert, de más nemzeteknél olyan felséges következményekkel alkalmazott módszer – látszott nekem ilyen körülmények között a leghatásosabbnak és legcélirányosabbnak. Versekbe pedig egyszerűen nem fűzhettem – miként Alvari Quae maribus solum-át[43] – a hitel költőietlen komoly tárgyát. Olyan rendszeresen felépített[44] munkát írni pedig nem tartottam tanácsosnak, amelyet abból a sok angol, német és egyéb nyelven íródott műből, amiket ismerek, talán én is össze tudtam volna ragasztgatni – ahogyan ezt más szerzők is tették –, anélkül, hogy ezt mindjárt észre vették volna. Előre tudtam ugyanis, hogy egy ilyen művet igen sokan fognak ugyan dicsérni, de azért olvasni mégiscsak igen kevesen fogják, mint ahogy tokaji borainkat is inkább csak dicsérik, ajándékba ugyan édes örömest fogadják, de pénzért csak ritkán, s legfeljebb néhány palackot vesznek belőle. A szigorú tudományt tehát több dózisra[45] osztottam, s arra törekedtem, hogy a lehető leginkább vidám, tarka és változatos köntösbe burkolva azt kellemesebbé tegyem. Így évenként szándékoztam Olvasóimat mind közelebb vezetni az előttem lévő, s talán erőmet felülmúló óriási munka végső határáig. Az első kötetben, amelyet azért nem neveztem a Hitel első részének – ami talán minden bírálattól megmentett volna –, hanem csak egyszerűen Hitelnek, mert ebben a dologban előre megkötni magamat nem akartam, azt érintettem röviden, ami későbbi, rendesebb és komolyabb formába öntendő értekezéseim tárgya lehet majd. Ezért szinte csak a témákat jelöltem ki, s legfőbb törekvésem arra irányult, hogy az Istenért csak unalmas könyvet – bár Európa minden tudós társasága a tökéletesség[46] bélyegét sütné is homlokára – ne írjak, mert azokon nehéz és feloldhatatlan anatéma[47] ül, s hasznuk nem nagyobb, mint annak az aranynak, amely talán Mátránk alatt rejtezik! Számtalan hézagot, mondhatom, készakarva hagytam, amelyeket ha élek, s Olvasóimat nem untatja, és számától el nem ijednek, talán 20-30 kis kötettel iparkodni fogok lassanként betölteni. – Ecettel, választóvízzel[48], erősebb méreggel pedig azért írtam sok helyen, hogy néhány, a közjó elősegítésére nehezen ébredő hazánkfiát **egy kissé kiragadjam aluszékonyságából**,[49] miként azt igen bölcsen említi tisztelt Taglalóm[50] előszava első lapján. „Honunk szebblelkű Asszonyinak”[51] azért szenteltem, mert közülük néhánynak nyilván be akartam bizonyítni az egész világ előtt, milyen valódi mély tisztelettel viseltetem én, s velem együtt az egész nemzet magát magyarnak érző része iránt uk, ha néhai – szomorú mondani! – anyanyelvünket ők is ajkaikon zengetik. Miközben keserű örömmel láttam előre, hogy szegény könyvem mennyire kellemetlen vendég lesz sok magyar Dáma asztalán, akinek nemzetségi és hitvesi neve olyannyira magyar, hogy azt külföldi ki sem tudja jól mondani; átkozott könyvem, amelyet nem ért, s amely neki vázlatként szolgál, s talán ösztönül arra, hogy természet szerint nevelje utódait, és ne úgy, mint őt, ártatlant honfeledett szülei. Indirekte[52] óhajtottam nemzetünk szebbik[53] felére hatni, s

mind magasabb, mind alacsonyabb születésűeket arra bírni, hogy ne hagyják oda szép honi nyelvünket, s hogy inkább idegent szóljanak hibásan, és sokszor legízetlenebb kiejtéssel.[54] Felszínes[55] tehetségem szerint mindent elkövettem az álmosak felcsiklandozására, rossz gazdáink magukba térésére, **német honfiaink**[56] magyarosítására. Olyan tükröt tettem néhányuk elé, amelyben tisztán láthatták nyomorult személyüket, s amelybe talán csak halálos ágyukon fognak ismét tekinteni – – fáklyákat gyújtottam ott, ahol a gyertyavilág nem volt elég a rejtett mocskokat megvilágítani, szóval mindazt cselekedtem, amit legtisztább lelkiismeretem és legbelsőbb meggyőződésem szerint hazám, s földijeim hasznára, sőt szükségére a betűk által megvalósíthatónak ítéltem. S könyvemet megáldotta Isten, mert céljának megfelelt, és sokakat ébresztett fel. Hanem azt, hogy engem sem fog a közönséges Olvasó munkám elolvasása után jobban kedvelni, mint a kisded beteg a seb- vagy fogorvost fájdalmas munkálkodása végeztével, azt előre láttam. Mindez szándékom megvalósításában nem hátráltatott, mert nem annyira a magam, mint inkább a haza pártfogóit és barátait kívántam nagyobb számra növelni. Sőt, még az a gondolat is, amely szerint talán úgy fogják magyarázni, hogy „az egészet csak hiúságból tettem", azon szebb remény által csendesült el, miszerint egykor talán mégis engesztelést nyer majd az a hiúság súgta elszánásom, hogy sokaktól gyűlölve, még többektől félreértve panasz nélkül fáradtam a közjóért.

Könyvem a nyomdából kijött, terjedni kezdett és néhány hónap során, ismételt kiadásokban több kézben, több ajkon fordult meg, mint legjobb magyar munkáink esztendők leforgása alatt. Miként a gyomorrontásos savanyút, az északi szomszéd borpárlatot szenvedélyesen kíván, úgy esett Hitelemnek a csípőset, nem mindennapit és külön úton járót kedvelő közönség. Sokan szerezték meg, számosan olvasták is – aminek magamban igen örültem –, de csak kevesen értették meg. Ami másokra volt mintázva – kicsapongó szerénységből, vagy pedig mert rajzaim tudtom nélkül véletlenül rájuk is illettek –, magokra vették; amit egyesekhez szóltam, azt az egész nemzetre tolták, és több efféle történt; s így olvasóközönségem[57] nagy volt ugyan, de annál szembetűnőbben csökkent híveim és jóakaróim vélt létszáma. Igen fájt és búsított az a sok hideg visszavonulás, amelyet naponta kellett tapasztalnom, de nem annyira azért, mintha hozzám közel álló hazafiúi érzések (?) vesztét nem lettem volna mindig kész feláldozni a Közjónak, hanem abból az igen-igen szomorú okból – ahogy a régi példabeszéd mondja: „veritas odium parit"[58] –, hogy olyan sokan árulták el magukról azt, hogy rossz gazdák, rendben nem lévők, tudatlanok, hűtlen hazafiak, akiket én – Isten legyen tanúm – ugyancsak jó gazdáknak, szép rendben díszelgőknek, tetőtől-talpig tökéletesnek, anyaföldünket imádóknak tartottam. S így pedig a hazát szegényebbnek leltem, mint gondoltam. Fájt mondom, mégpedig égetően fájt néhányuknak tőlem elfordulása, de nem magamat, hanem csak szegény hazámat gyászoltam!

Ilyen körülmények és érzések közepette léptem néhány hű bajtársammal egy hazánk fővárosában – elfeledett minta szerint épült – vízi-házra[59], amely nem sokban különbözött azoktól, amelyeken a régi kor hősei kezdtek megvívni a habokkal, amidőn észre- és fontolóra vették, hogy a víznél könnyebb a fa. – Úsztam sokáig, szenvedtem, de sokat tapasztaltam is, s annak idején, ha majd nyájas hallgatóim lesznek, elő fogom azt adni, hogy hatalmas Dunánk – amely most csak igen csekély hasznunkra van, s hazánk nagy részének legirgalmatlanabb ellensége – ítéletem szerint miként lenne képes közös lelkesedésünk által[60] víz helyett bő áldást magyar honunkra árasztani.

Hosszas és fárasztó utamból visszatérve, ezeket az ide mellékelt sorait kaptam kézhez tisztelt Földimnek[61], Gr. Dessewffy Józsefnek[62]:

„Nagyon tisztelt barátom,
Betegeskedésed a török széleken, vagy éppen Törökországban minden Magyart megszomorított, és így engem is – noha Taglalója vagyok Hitel című munkádnak. Látni fogod abból, mennyire tisztellek, és szeretlek, mindamellett hogy igen sokban ugyan, de még sem minden-

ben vagyok veled egy véleményen. De mindketten jót, és hasznosat akarunk, ez pedig a vélemények viszonylagos súrlódása nélkül nem őrlődhetik ki. Október végével már közkézen fog forogni munkám, amelynek egy példányával kedveskedni fog néked részemről – – – – Pozsonyban. Minél több észrevételeket fog szülni munkám, annál kedvesebben veszem majd azt. Munkádat – – nehézség gyanánt akarta az Országgyűlésére adatni a követeknek – – – – de megmagyaráztam neki, milyen nehéz egy olyan várat erősnek tartani, amely nem ágyúztatik, azonban még kérdés, hogy ostromoltad-e a régi fellegvárat? Isten tartson meg Hazánk javára, díszére, és az eljövendő lehetséges boldogulására, amit teljes szívéből kíván alázatos szolgád, és barátod Gr. Dessewffy József[63]*. m. k. Kelt: Sz. Mihályon Szept. 25-kén 1830."*

S hogy milyen jól esett olyan kellemetlen út után hazafiúi vonzódásának ezen szíves bebizonyítása, azt el nem mondhatom, kiváltképpen pedig azért, mert török földre utazásom előtt a tisztelt Gróftól nem annyira a velem szembeni elhidegülést, mint inkább a társaságom, illetve a munkámról való szólás és értekezés kerülését kellett tapasztalnom.

Örültem a Taglalatnak[64] előre, mert azt remélhettem, hogy egyensúlyba hozhatja majd az idősebb, tanultabb Hazafi az én ingatag, eldarabolt munkámat; s a veterán Író meg fogja világítani, amit az újonc csak homályosan és zavarosan írt meg, vagy talán éppen ki sem mondott. Ő oszlatja majd talán el azokat a minden nyelvben előforduló kétértelműségeket, amelyeket a közönség többnyire a szerző kárára magyaráz; szóval Ő fogja majd azt a sok felesleget, ami munkámban talán benne van, meleg és engesztelő előadása által a közönséggel elfeledtetni; Ő fogja azt a néhány helyet, ahol hazám szeretete esetleg engem is – erre fel nem kentet – költővé varázsolt, szemléletes[65] példái által az emlékezetre méltóvá tenni. S mindezen szép reményteli sejtések lelkemet a legédesebb nyugalomba ringatták. Hála az Egeknek – így örvendeztem magamban – józan, indulat nélküli eszmecserék[66] majd eligazítják és elrendezik, hogy mi hasznos, mi káros honunkra; el van tehát vetve a hasznos gyümölcsök magva, s nevetőbben virul a jövendő. Új erőre gyúlt munkavágyam, s csak abban ingadoztam, hogy mit készítsek előbb el a sajtó alá, a Hitel folytatását-e, vagy pedig a dunai utazásomról szóló jelentést – mi felelne meg jobban a jelenkor számára? – midőn kétségeimből kiragadott a Taglalat[67] megjelenése.

Ha a tisztelt Grófnak fentebb közölt levele előttem nem lebegett volna; s ha honszeretetéről, egyeneslelkűségéről és földijei iránt érzett legbuzgóbb jó szándékáról már régóta – még személyes megismerkedésünk előtt – nem lettem volna oly teljesen meggyőződve és olyannyira bizonyos, mint hazánk egykori magasabb állásáról, megvallom: Taglalatja[68] vagy érzékenyen megbántott, vagy legkeserűbb érzéseket szült volna bennem; mert abban valóban sokáig nem ismertem rá szegény, elfacsart, ferdén boncolt, visszásan szeletelt, fonák módon magyarázott Hitelemre, s hogy mindezt Gr. Dessewffy József[69] tehette, csodáltam.

Most kezdtem csak megérteni, hogy miért kerülgetett a tisztelt Gróf engem a Hitel megjelente után: **Sokan kérték őt az említett munka bírálására**,[70] amint azt 9-dik lapján említi, s már elhatározva azt, vagy talán szavát is adva arra, hogy taglalni fogja munkámat, tőlem semminemű szóbeli felvilágosítást nem kívánt, sejtve talán azt, hogy a taglalásra minden ok megszűnne, ha velem egyről-másról, amit a Hitelben csak homályosan fejthettem ki, barátságosan értekeztünk volna.

Azt, hogy az én tisztelt Taglalóm szándékosan ellenem semmi ellenséges érzést nem táplált keblében, amikor munkámat boncolgatni kezdte, szeretném és akarom is hinni. De vajon azok, akik bírálásomra szólították fel és ösztönözték erre, mentesek voltak-e a személyes gyűlölet fullánkjaitól, s könyvem boncoltatását tisztalelkűségből, az igazság fénylőbb kimutatása céljából kívánták-e, vagy csak személyem lealacsonyítása és gyűlöletessé tétele miatt, azt tudni nem akarom, sőt inkább magam előtt is titokban óhajtom tartani. Legyen elég itt ezt a vallomást tennem: abból a vezérgondolatból kiindulva, hogy Gr. Dessewffy József[71] nem fogta fel, nem értette meg, hanem csupán becsületes szándékkal bírálta[72] munkámat,

gyarló ember létemhez tapadt minden indulatosságom lehetőleg lecsillapodott. Mindez bennem csak azt a forró kívánságot szülte, hogy amennyire csak lehet, felvilágosítsam Hitelem azon néhány helyét, amelyek eléggé sötétek voltak úgyis, s melyek a Taglalat[73] által még sötétebbekké váltak, és azokra a törekvéseimre, amelyek a Hitelben ugyan nincsenek említve, de amiket Gr. Dessewffy[74] mellékesen mégiscsak érintetett, egy kis világosságot[75] terjesszek.

Tévedéseket helyreigazítani kötelesség, mert nincs veszedelmesebb és csábítóbb olyan okoskodásoknál, amelyek csak feltevésekre és előítéletekre alapozottak, abban az esetben, ha megengedett számukra, hogy minden felvilágosítás és eligazítás nélkül szélesebb kört foglaljanak el. A balvélekedések, éretlen hiedelmek még nagyobb gyökeret vernek és ahelyett, hogy a valóság még jobban kibontakozna, még nagyobb homályba burkolózik a közönség előtt. Ez a szempont, vagy hogy jobban mondjam meggyőződés bírt arra, hogy elkezdett munkáimat félbehagyjam, és a most előadandó értekezést közzé tegyem.

Régóta sújtotta Honunkat már a megbántott Egeknek az az átka, hogy érteni, megfogni egymást nem tudtuk, vagy nem akartuk. Kisebb, tehetetlenebb nemzetek önállóságukat, saját nyelvüket, tulajdon kormányukat századokon át fenntartották, míg a Magyar Magyarral ellenségeskedve Keletnek és Nyugatnak véres prédájává[76] vált, és végül tőle mindenben különböző nemzetekkel kapcsolódott össze. Ezt vajon csekély számunknak, sík és tenger nélküli hazánknak, szomszédaink előnyeinek tulajdoníthatjuk-e, vagy pedig Elődeink vad és kaján ellenségeskedéseinek[77], tudják az egek! Vélekedjen a múltról ki-ki úgy, ahogy ismeri hazánk történelmének[78] velejét[79]. Itt hasztalan és mai körülményeink között egyébként is lehetetlen azokat az okokat mind, sorra kinyomozni és felszínre hozni, amelyeknek következtében csak ott állunk a 19-ik században, ahol állunk! – – – Elég, ha mai államunk[80] határai között mi, egy újabb és nemesebb század fiai, elődeink példáját nem követve, vagy szerencsésebbek lévén, mint ők, kezet fogunk, vállat vetünk, és elszánt akaratunk által, amelynek előbb-utóbb semmi a világon ellent nem állhat, Hunniát[81] a hatalmasabb Országok sorába emeljük.

Csak néhány évvel ezelőtt – melyek alig tesznek egy-két emberélet-hosszat –, a lassú, de mindennap tapasztalható elmagyartalanodás, ha szabad úgy mondani elnemzetietlenedés[82] úgy tűnt, hogy végpontjára fogja juttatni a Magyar[83] létét. Amiként más kisebb nemzeteket a hatalmasabbak nyeltek el, úgy látszott, hogy a magyar nemzeti sajátosság is idegen nemzetek szellemi fölénye által örökre el fog olvadni. A Nemzet mély álomba merült nagyobbik része nem is sejtette, hogy kis híján ki lesz törölve a Nemzetek sorából; idegen bölcselkedők halálát jövendölték[84]; sokan olyan keserű aggodalommal érezték Nemzetük közeli végét, amelynek kínzó fullánkját nyelv tökéletesen még soha ki nem fejezte. És így vonaglott és haldoklott a Haza számos lassú és terhes esztendőkön át, míg végre hazafiak szeretete és egyetértése megengesztelte az Istenek régi haragját, s ők egy szebb hajnal reményére ébresztették fel a Magyart[85].

A halál és élet között vívódott Nemzet újra lehelni kezdett, s a hazafiakat reménysugár kezdte melegíteni. Elhajították magukról az idegen nemzetiség[86**] bélyegeit, s hosszú **Önfeledés**[87] után a természet szent útjára visszatértek, s ismét Magyarok kezdtek lenni.[88] Emlékezzünk az 1790-es esztendőre, s az az előtti időkre! Van-e olyan, aki nem értene?

Élt megint a Nemzet és nőtt azóta, s mindinkább erősödött. Gyönyörű átgondolni, hogy közel sírvermétől miként lépett vissza az élők közé; a gyenge, a bágyadt hogyan diadalmaskodott ellenségein. Ifjúságának és belső erejének micsoda jeleit mutatta, amidőn saját magát rontani mindhiába igyekezett, s ahogy kíméletlenebbül tapodni kezdték, új életre lobbant. – Tekintsünk vissza! –

Régebben talán a Magyar veszedelmesebb ellensége volt hazájának minden szomszédjánál, s talán önmaga rombolta le örök időkre azt a szép Jövendőt, amelynek áldásai – – – – – – – – – – – most melegítenének bennünket és mieinket, s egykor még nagyobb fénnyel utódainkat. De éppen azért, mert úgy volt valaha, s már ők dúlták anyaföldüket örökös meghasonlásaik által, mi mostaniak is úgy cselekedjünk? Indulatosságunknak és hiúságunknak mi is feláldozzuk a közjót? Nem, nem! Ne kínozzuk önmagunkat azzal, hogy a régi időkhöz viszonyítjuk magunkat, mert a Múltat Isten se varázsolhatja többé vissza, hanem használjuk a Jelent úgy, miként a sors forgatja és engedi. A hajdankor élői pedig szenderegjenek és aludjanak nyugodtan, rágalmazni őket nem kívánom; mert (hála!) szívesebb, szelídebb, s remélem, tartósabb barátság szelleme köt bennünket, most élőket össze, miután velük együtt a vadság és egyéb kísérői elhunytak, s eltemettetek! Dicsérni azonban őket – miként azt sokan teszik – azért, mert előbb futották le emberi pályájukat, mint mi, nem tudom. Elég éreznem, hogy „Él Magyar, áll Buda még”[89], s bár Jövendőnk zavarosabb is, mindinkább tisztábbra és nyájasabbra derülhet. Elég nyilvánvalóan tudnom, hogy közöttünk az új erő miként fejlődik napról-napra jobban, s hány hazafi van, aki nem kíván, nem óhajt mást, mint Hona javát és Fejedelme hatalmát.

Ezek közé a hű hazafiak közé méltán számíthatom Gr. Dessewffy Józsefet[90] is, s nemcsak saját, de az egész Nemzet ítélete szerint is. Idősebb, mint sokan mások közülünk, akik hazánk csorbáit helyreállítani, előnyeit kifejleszteni, jobblétét Magyarságra alapítani, állását magasítani, legszentebb kötelességünk szerint – ahogy gyarló természetünktől telik – törekedünk. Ő még akkor, amikor anyanyelvünk bágyadtan zengett, amikor életünk úgyszólván inkább csak vonaglás jelei által mutatkozott, Ő akkor még, amikor a remény sugarai alig villantak, a Magyarság hű és erős Védője volt. Ő tört – kevés magához hasonlókkal – nekünk, ifjabbaknak utat, hogy sikeresebben fáradhassunk a közjóért.

Ilyen érzelmek, a megismerés és hála ilyen kötelékei kapcsoltak engem mindig a tisztelt Hazafihoz. S azért, mivel talán most az idő során elfáradt Hazafi homályosabban kezd egyet-mást látni, s csatákat veszít,[91] soha nem fogom elfeledni, hogy hányat nyert annak idején, s lángesze egykor milyen világosságot[92] terjesztett honfitársai körül. Ezek a fővonások határozzák meg a hozzá fűződő érzelmeim köreit. S ezért bennem a nagyra becsült Gróf – bármilyen kemény ítéletet hozna is rólam – minden időben igaz tisztelőjét találja majd, mert rendületlenül hiszem szándéka tisztaságát.

Most pedig egyenesen a tisztelt Grófhoz.

„Köszöntelek második támadásod alkalmából, tisztelt Honfi”, s hálámat íme, az egész Haza előtt bizonyítom be, azért, mert most is – csakúgy, mint két évvel ezelőtt – inkább szemtől-szembe, mint a hátam mögött támadtál meg.[93] S ezzel alkalmat nyújtottál arra, hogy jobban kifejtsem, s a lehető legtisztább világosságra hozzam mindazt, amit ízléseink, szokásaink nemesítése, nemzetiségünk[94**] és értelmi súlyunk mélyebb meggyökereztetése érdekében a sajtó által a közvélemény elé bocsátani jónak ítéltem. Élesebb soraim Minervára[95] józanabb köntöst öltöttek[96], s így egy kis csata után ismét megbékültünk szerencsésen. Lenne bár Hitelemnek és ennek az értekezésnek legalább annyi haszna (!), s hoznának azok is hazánkban szerencsét a már megelégedettre, s megelégedést a még szerencsétlenre! Mert hogy Te és én megint teljesen megbékélünk a Világ által, de a Világ előtt[97] is, azon egy cseppet sem kételkedem. Mindketten jót és egyet akarunk: „Hazánk legnagyobb fejlődése, s így boldogsága által mind magasabbra növelni Urunk hatalmát.” S nem úgy van-e? Perlekedésre tehát nincsen ok, s tudom azt, hogy kebled inkább érzi – valamint enyém is, hiheted, igencsak érzi, bár hideg szívűnek hirdetsz – a szeretet igényét, mint inkább a gyűlölet szükségletét; csak a módokban különbözünk. Az az út, amelyen én járok, való igaz, hogy nem mindennapi, de vajon rosszabb-e azért annál, amelyen Te sok másokkal andalogsz?

– Kérdés? Munkád 71-dik lapján ez áll: *„A Gróf – sokkal sikeresebben cselekedett volna, ha így okoskodott volna”* stb.; sok más helyen ismét ilyenfélét említesz: „Másképen, más módon, más formába öntve, más szavakkal stb. kellett volna ezt, vagy amazt eszközölnöm.”. Én el akarom hinni: ügyetlen vagyok, sokban csalatkozom, nincs igazságom. De Tőled azt kérdezem: miért hallgattál akkor hát ilyenekről 60 éves korodig, ha annyi felsőbbséget éreztél Magadban? Miért nem írtál és cselekedtél inkább Magad, ahelyett, hogy mondásaimat és tetteimet csendesen bevárva, azokat ítélgesd? Te szép bölcsen engedsz a nyom nélküli és eddig járatlan úton csapást törni engem, s amíg én sokszor torkig esem, bukdácsolok, s ugrásaim során nem ritkán szinte nyakamat töröm, Te csak messziről ballagva utánam, nézed tévedéseimet, botlásaimat és kárhoztatsz. Menj elől Te és törj utat ott, ahol eddig még szinte ösvény sem volt, több szerencséd lesz talán, mint nekem, s bennem hű követődre találsz. Meg fogom én ismerni becsületes szándékodat, s bizony, szavaidat nem facsarom el, s honfitársaid előtt gyanú-színűvé és gyűlöletessé nem teszlek majd.

Erre, Barátom, tudom, hogy azt feleled – – „Helyzeted egészen más, s én csak a Te helyedben cselekednék különbözően – – – összeköttetéseim sok olyat tiltanak, amit egyébként tenni óhajtanék, s Neked azt eszközölni könnyű.” De vajon ismered-e világi állásomat, s minden egyéb körülményeimet jól, vagy Te is mendemonda után ítélgetsz csak? – – – – – – – – – – – – – – – – –.

Ezeket baráti ítéletedre hagyva, engedd bátran kimondanom: Nem hiszem, hogy lelked előtt lett volna, amikor munkám taglalni kezdted, Montesquieu[98] eme jeles mondása: „Quand on voit dans un auteur une bonne intention générale, on se trompera plus rarement, si, sur certains endroits qu’on croit équivoques, on juge suivant l’intention générale, que si on lui prête une mauvaise intention particuliére.”[99] S hogy lelked előtt nem lebegtek mindezek, azért hiszem, mert Munkád 9-ik lapján Magad ezt bocsátod előre: *„Szakaszról-szakaszra, Cikkelyről-cikkelyre ..... kívánom előadni észrevételeimet.”* – – Minek következtében egészen világos, hogy Te, legdrágább Taglalóm, nem munkám filozófiáját, nem annak egész szellemiségét ragadtad meg, hanem csak részei szerint ítéltél, s így éppen egyazon bírálati szempontba jutottál azzal utazóval, aki a Szent Péter templom kisded angyalainak orrát magányosan, közelről, s nem az egész roppant építményhez viszonyítva tekintette, s így azokat idomtalannak[100] és óriási nagyságúaknak ítélte.

A Kritikának ez a filozófiátlan módszere Téged, Barátom, akaratod ellenére is a legnagyobb örvénybe sodort, s minden eszed és jószívűséged sem menthetett meg attól, hogy a legigazságtalanabbul viseltess irántam. Benned a becsületes ember minden lapon megvívni látszik az indulatos íróval, s előttem – kinek természet szerint minden rám irányított apró csípős eszméid, érintéseid, példázataid szembetűnőbbek, mint a közönséges olvasónak – tisztán három részre oszlik egész Munkád. Kezdete gúnyoló és ellenséges érzésről árulkodik, közepe szánakozást hordoz, vége megint keserűbb tintával íródott. – Ugyan nem fakadtál-e – valld meg – sajnálkozásra azokon a híreken, amelyek következtében fent említett igen érzékeny leveledet írtad, s nem hallgatott-e megint később szíved, amikor úgy érezted, hogy a veszélyből kiszabadultam?

S most, midőn talán hidegebb vérrel gondolkozol Taglalatod[101] és Hitelem felől, örülsz-e, hogy tehetségem köreit honunk javának felemelésében sikerül talán szűkebbre szorítottad?

S ezt, kedves Barátom, Te nem akartad, arra mernék esküdni, de a lapról-lapra bírálás vitt bele, hogy minden jó és szép szándékod ellenére sem bántál nagyobb irgalommal Hitelemmel, mint legelszántabb ellensége.

Némely helyeken oly kicsapongva dicsérsz, oly magasra emelsz, hogy azok, akik nem ismernek bennünket, sem a Hitelt, sem a Taglalatot[102], nem ezen értekezést nagy figyelemmel nem olvassák – amit nem is lehet kívánni –, rólam a legkeményebb, a legigazságtalanabb ítéletet hozzák. „Ha saját földije – így fognak okoskodni –, ki egy hitű és születésű vele, ki

sokat olvasott, sokat látott, ki eszessége és tudományossága által ismert, s mint számos magasztalásából látszik, a szerző nagy pártolója, nagy barátja, őt oly szűkkeblűnek és zavart eszűnek, egyoldalúnak és igazságtalannak stb. tartja, akkor milyen bizalommal lehetünk iránta mi, akik nem is láttuk? Hazafisága talán csak tettetés, s alacsony hazugság stb." Dicséreteid, hidd el, többet ártottak, mint itt-ott sárral dobálásaid; s hogy néhány ártalmas előítélet megerősítésével, s hazánk mocskainak pártolgatása által használtál honunknak – ha most alkalmam nem lenne arra, hogy néhány felvilágosítással a dolgot ismét kissé rendbe hozzam – azon igen-igen kételkedem.

Leveledet a Taglalattal[103] tisztán összehasonlítva, látom – s ne vedd rossz néven, drága Földim[104]! –, hogy valóban nem tudtad, hogy mit cselekedtél. A levélben azt mondod: *„Látni fogod abból, mint tisztellek és szeretlek."* Már kérlek, a részrehajlás nélküli Olvasó, ha se Téged nem ismer, sem engem, és olvasta a Hitelt és a Taglalatot[105], vetemedhetne-e arra a gondolatra, hogy engem Te olyannyira szeretsz és tisztelsz, engem, akit könyvedben „animal rafinének[106], stiglicnek[107], magyar apostolnak, népszónoknak, hiúságba burkolt patriótának" stb. nevezgetsz. Eszemet nyúlfarkúnak mondod, azt állítod, hogy természetem rosszabb a farkasénál és az oroszlánénál, zsidó Shylockhoz[108] hasonlítasz stb., vagy ha mindezeket nem céloztad is egyenesen rám, módfelett úgy látszik, mintha engem illetnének, mert mást ugyan kit szurkálhatnál a Hitel Taglalatában[109], mint engem. Hogy pedig képmutató nem vagy, arra is meg merek esküdni. Sőt, az mutatja inkább lelked tisztaságát, hogy felőlem, saját szíved tükrébe tekintve, valóban a legnemesebb gondolatokkal viseltetsz. Oh, nagyon köszönöm Barátom, hozzám ezt a szép, bár nem sejtett vonzódásodat. Szelídségembe és nagylelkűségembe tudtod nélkül is bizalmat helyezel. Noha a legmélyebben sebesítesz meg, mégis Barátom maradsz, s nem is gyanítod, hogy miért válhatnék ellenségeddé. Oh, be nemesen gondolkozol felőlem! De fogadom is a nagy Istenre, hogy nem okozok csalódást várakozásodban, hanem mind Neked, mind a hozzád tartozóknak tehetségem szerint szolgálni kész leszek mindenütt és mindenkor. Volnék bár én is olyan szerencsés, s ne csalatkoznék hazámfiaiban, amikor azt hiszem, hogy Önhasznukra célzó szabad szólásmódom majdcsak engesztelést nyer; s bárcsak engem se tréfálna meg az a szép remény, hogy az idő helyre állítja majd közöttünk a barátságot.

Te a Munkádban engem ifjabbá akarsz tenni, mint amilyen vagyok, amiért bizony nem haragudnék (bár eszközölhetnéd!), de felejted, hogy miként minden az ég alatt, csak bizonyos magasságig hatolhat fel, s azután lefelé fordul, úgy mi is bizonyos időben elérjük legfényesebb zenitünket,[110] s onnan megint lefelé kell gördülnünk a sír nadírjáig.[111] Azon mindennap hallott szójárás, hogy „akkor ő még iskolába járt, midőn én már Ezredes, Ítélőmester, Alispán stb. voltam, s most ő akar tanítani bennünket és több efféle gondolat", okos ember szájában nem jól hangzik. Mert ha való igaz lenne, hogy csak az idő fejtheti ki a legnagyobb tökéletességre az emberi agyvelőt, akkor úgy azoké a legöregebb embereké volna a bölcsesség, akik, mint tudjuk, gyarló természetünk szerint végnapjaikban megint szinte gyermekkorba térnek vissza. Minek említed tehát annyiszor, hogy „Idősebb vagy nálam, lelki és testi tehetségeimben úgy is már hanyatlónál?" Minek affektálod[112] könyved igen sok helyén fiatal, forróvérűség okozta szelességeim, szép atyai tanácsolgatásaidat, s helyreigazításaidat? Azt hiszed, hogy a közönség esztendőidnek enged majd inkább, mint okoskodásaidnak? S ezen utolsókat olyannyira gyengéknek tartod, hogy argumentum[113] és nyomaték gyanánt ősz hajadat is tanácsosnak, szükségesnek ítélted felhozni? Hagyjuk esztendőinket, s lássuk inkább egyenesen állításainkat, s ha sokkal ifjabb találkozna velük, mint mi – amint remélem, hogy fog is találkozni – aki generációnk tapasztalásait sajátjává téve, vizsgálatit mindjárt ott kezdi, ahol mi végeztük, s így talán mélyebbre tekinthet a dolgok velejébe[114], mint mi, tanuljunk tőle. Ne legyen gondunk a közlő esztendeire, hanem inkább arra, hogy mit mond, s milyen célból. Ha már fáradtnak tapasztaljuk agyvelőnket, örüljünk, hogy helyünkbe szintén érdemesek lépnek; ha pedig nagyon is bízhatunk magunkban, örüljünk még jobban, ha látjuk „nagy eszünkön is

túltehetnek a fiatalabbak", mert ilyen jelek a nemzeti gazdagság valódi jelei; s mi, Barátom (úgy-e?) inkább honunkat szeretjük gazdagnak látni, mint saját magunkat?

Ezért kedves, Földim[115], ősz hajszálaid miatt, s azért, mert öregebb vagy, mint én, egy cseppet sem becsüllek jobban annál, mintha ifjabb volnál, mert ez is: „Jobban, vagy szinte annyira becsülni az időst, mint az érdemest.", annak a sok hiábavalóságnak az egyike, amelyiket, úgy tűnt, hogy az idő penésze nagy kárunkra felszentelt a jelenkorig. Sok olyan öreg van, akinek haszonnal élt idejét néhány percre össze lehetne szorítani, s van olyan, aki rövid életével sok évszázadon hatott keresztül. Az az elavult spártai példa – Taglalat[116] 187-dik lap – amelyet előhoztál, véleményem szerint nem nyom semmit a latba, mert mint általában a spártai példákat inkább a költőknek javaslom, mint a 19-ik században élő törvényhozóknak és országos embereknek. Ahol több helóta[117] jutott egy szabad emberre, ahol atyagyilkosként büntették a helótát, ha élete védelmében véletlenül szabad embert ölt meg, ott inkább feudális szennyeinket hatásosabban terjesztő példákat lehetne előhozni, mint olyanokat, amelyek szelídebb, józanabb és igazságosabb szellemiségű időnkhöz illenek, mert ahol az elv, a sarokpont természetellenes, ott minden rárakott felépítmény is gyenge, s nem példának való. Ezért, Barátom, ha állandó hazai színházunk lenne – aminthogy Istenben, Hazámfiaiban és egy kicsit magamban is bízok, előbb-utóbb lesz is majd –, bizony nem kelnék fel helyemből Miattad, amiként a spártai ifjak az athéni vén előtt, csak mert az idők hava megfehérítette már fürtjeidet. Hanem azért szöknék fel örömmel legkényelmesebb székemből is, hogy átengedjem Neked azt, mert nemesen futottad át földi pályádat, s mindnyájunk tiszteletére, szeretetére méltó vagy. S ezt a vallomásomat remélem, hogy nem veszed talán rossz néven, kiváltképp, ha Magad köré tekintesz, s annyi hiábavaló, önmaga, földijei és embertársai hasznát, s díszét elfeledő véneket látsz, amidőn hazánk számos serdülő fiai közt a Te magzataid legszebb reménnyel töltik be honszerető lelkedet. Ilyenekért – bárcsak szabad lenne „Legigazibb tiszteletem kinyilvánítása végett néhányat megneveznem" – édes örömest állnék fel én is, s ha egy század folyt volna is már el szemeim előtt, napestig állnék, lenne bár életük a virító tavasz közepén. **Vén fő fiatal vállakon**[118], az kell hazánknak, az érdemel tiszteletet!

A Kritika általában nemcsak hasznos, de legszükségesebb is, s amíg szigorú, kemény és égetően gúnyoló bírálat nem hoz ítéletet itthoni könyveinkről, addig egyszerűen szólva, ízlésünk egészen kifinomult nem lesz. Lesznek, igen lesznek dicséretre méltó elmeszüleményeink általánosan véve, de nem érik majd el a fejlődésnek azt a lehető legmagasabb pontját soha, amelyre a remek lelkűeket a bírálat fékje és megtartóztató ereje vezetheti. Egy színjáték még a középszerűségig sem fejlődhet ki, amíg nem fél attól, hogy szigorú és engesztelhetetlen bírót talál a közönségben. Ahogyan arany elválasztására szered[119], – kéneső – kell, úgy nem válhat el a jeles, a szép, a nemes a hozzá ragadt agyagtól, sártól, földtől és egyéb selejtektől sav, keserűség, zordság, sőt, sokszor méreg nélkül. Van, igaz, színarany is a bércek keblében, de kevés; a földkerekségen is fel-feltűnnek kiválasztottak, az Ég kedveltjei, de csak kevesen. S nem kell sem amannak, sem emezeknek – kiknek földön élő számából nekünk, földön csúszóknak keserű veszteségünkre csak minap ragadtatott el egy, a legjelesebbek közül[120] – választóvíz[121], vagy szered[122], mert magukban is tündökölnek, de a többségnek ahhoz, hogy a homályból kiragadtassanak nemcsak hasznos, mint mondtam, de szükséges is a Kritika.

Te azonban jól tudod, Barátom, hogy milyen csekély lehet mai körülményeink között a remek lelkűek száma, akik mind azokkal a terhekkel képesek volnának repülni, amelyeket a könyvnyirbálóktól[123] kezdve annyian függesztenek szárnyaikra. Szunnyadozó állapotunkból a szinte csak most felébredőket tehát, úgyszólván első rebegésünkkor dorgáló szemöldökkel feddő, habár legigazságosabb helyreigazítással is elijeszteni nem tanácsosabb, mint mostani, Beduin-módra[124] tengődő szegény jó színjátszóinkat olyan magas igénnyel és bírói szorossággal ítélni, miként a londoni, párizsi stb. színházakban az igen-igen célirányos. „Il faut encourager les talens"[125] és így íróinkat és színjátszóinkat, amilyen kisdedek vagyunk, ne

feddésre hajlamos ajakkal, s elkedvetlenítő korholással, hanem érzékeny szívű oktatással bírálgassuk most még. Nálunk az Edinburg, Westminster stb. Review-k[126] még nincsenek, még nem lennének most a maguk helyén, azoknak is fog majd ütni az óra, de fullánkjaik és nyilaik mostani literatúránkra[127] nem szebb életet, hanem biztos halált hoznának. Ez egyébiránt vélekedés tárgya.

Már Taglalatod[128] se nem engedékeny, se nem kemény, s nem is annyira kritikája, vagy Taglalata a Hitelnek, mint inkább egy egészen különálló[129] munka. Mert mondhatom, hogy alig van olyan szakasz, amelyben vagy szavaimat ne ferdítenéd el, vagy a tárgyon túl ne vágnál és kalandoznál, majd ismét az általam másokra mondottakat Magadra ne vennéd, majd igen-igen sok jót és derekasat ne hoznál elő olyan állítások megcáfolására, amelyek egész könyvemben nincsenek. Többek közt említem itt Taglalatod[130] 18-dik lapjának csak eme sorait: *„Nem volt szükség hibáink javítása végett, oly vétket, sőt bűnt ránk ruházni, mely sohase fért hű lelkünkhöz, s mondhatni, hogy némelyeknél közülünk, hazafiúi Tett Urunk megbántása. Én koromra nézve talán a Szerző apja lehetnék, s mégis az egész magyar nemzet lelkére esküdhetem, hogy soha se nem láttam, se nem hallottam Magyart, aki Urunk megbántásában hazafiúi Tettet vagy keresett, vagy talált volna. Hiszen másutt a Szerző egyenesen azt mondja, hogy egész Európában ismeretesek vagyunk a Király és a Haza szeretetét szíveinkben egyesíteni tudó erényünkről."* Továbbá: *„a jó Régit a jó Újjal a jelen időben kézfogásra bírni törekednék, de ezt soha sem igyekeznék úgy eszközölni, hogy akár gondolatimban, akár pedig előadásaimban, és kitételeimben, vagy egyoldalúságra, szélsőségekre, vagy pedig éppen túlságokra vetemedjek, és vagy nagyítsam nemzetem hiányait, vagy a kisebbségnek gáncsait egész nemzetemre toljam, vagy némely, bizonyos és közönséges jó tulajdonságaitól az egész világ előtt megfosztani akarni láttassam oly vétket és bűnt kenve reá, amely sohase fért, és soha sem is fog hű lelkéhez férni. Ugyan mit fognak felőlünk a külföldiek hinni, ha egy magyar Gróf munkájának fordításában azt olvassák: „olyan emberek is találkoznak köztünk, kik hazafiúi Tettnek vélik Urunk megbántását".*

„Ah! nostris istud, turpe atque ignobile crimen
Hostibus eveniat!"[131]

Erre, az úgy gondolom, hogy nemigen barátságos lármádra a Hitel XVII. lapján szemlélhető soraim adtak okot:

„– – a meg nem romlott Magyar pedig az egyenes, bátor szót becsülni tudja, s nem az elfajult és elromlott hazafiakat választja példának, hanem azokat, akik nem kevésbé hű jobbágyai királyuknak, mint Honuk valódi polgárai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy **hazafiúi tett, Urunk megbántása**[132]; sem azokat, akik azt kiáltják, hogy hivatalban lévő nem is lehet jó hazafi, s csak az **igazi patrióta**, aki minden intézetet, minden rendelkezést kivétel nélkül rágalmaz, miként sokan azt tartják igazán Mesterszakácsnak, aki mindent rendkívül megpaprikáz, s csak azt ugyancsak Magyar embernek, aki azt szereti is."[133]

Ha más is úgy magyarázná Hitelem eme helyét, mint Te, azt hinném: homályosan, fonákul és félreérthetően fejeztem ki gondolatimat. De miután mindkét fordítóm – Paziazi[134] úr és még Vojdisek[135] úr is – igen jól fogták fel, s úgy tették ki állításomat, miként azt én gondoltam, ezért természetes következmény, hogy félre-magyarázásod, vagy elferdítésed oka nem a hely homályosságában rejlik; de hogy hol egyebütt, azt itt nem akarom feszegetni. Elég az, hogy Te, aki nemcsak korodra nézve – mint Magad mondod –, hanem grammatikában[136] és hermeneutikában[137] is apám és tanítóm lehetnél, úgyszintén olyan jól tudhattad, mint Paziazi[138] és Vojdisek[139] fiatal Írók, hogy igenleges[140] – positiva[141] –, nem nyomatékos – non-emphatica[142] – konstrukcióban[143] első a szubjektum[144], s utána következik a predikátum[145]. S eme mondás között – németül teszem ki, hogy megértsd –: „Der unverderbte Ungar – – – nimmt sich nicht jene zum Muster, die da glauben eine patriotische Handlung verletze unsern Herrn"[146], s e között: „Es gibt Ungarn, die da glauben des Herrn Beleibigung wäre eine patriotische Handlung"[147] – egy kis különbség van. Amazt én mondtam, s utánam P.[148] és

V.[149] Urak, míg emezt Te akartad rám fogni. Szintén csak a Te magyarázatod szerint látszom ellenkezni magammal, amidőn másutt ezt mondom: „egész Európában ismeretesek vagyunk a Király és a Haza szeretetét szíveinkben egyesíteni tudó erényünkről". Magyarázza Hitelem eme helyeit, nem a Te szándékod, hanem a józan Logika szabályai szerint akárki, minthogy a „potiori fit denominatio"[150] azokból nem ellenkezést, hanem azt az örvendetes következtetést hozhatja ki, hogy nálunk még, hála Isten, több a „meg nem romlott Magyar, mint a megromlott". Azonban mindazoknak, akiket elferdített szavaimmal megijeszteni akartál, megnyugtatásként szolgálhat, hogy a külföld nem azt olvassa a Hitelben, amit Te olvastál könnyelműségedben – mert miként mondottam, a két fordításban, amelyekhez, becsületszavamra a legkisebb közöm sem volt –, jól áll a dolog. De bezzeg, ha összehasonlítja majd a Külföld, amelynek ítéletétől annyira rettegsz, Taglalatod[151] fordítását a Hitel fordításaival, nem fog-e inkább azon csodálkozni, hogy a tudósabb, nyájasabb, idősebb hazafi hogy tudja annyira félreérteni, elferdíteni honfitársa szavait?

Mind ezek után is azt akarom hinni, hogy **epét tintádba nem akartál vegyíteni, hanem csak olykor egy-két csepp ecetet öntögetni bele**[152], amint azt Taglalatod[153] 9-dik lapján érinted. S csak némán csodálkozom felséges eceteden, mert az valóban túltesz a francia à l'estragon, à la framboise, aux quatres voleurs[154] stb. – – – – leghíresebb ecetein is, s úgy látszik, hogy hegyaljaiból készült; mindenesetre pedig ugyancsak jó háziasszonyra mutat, bár én első megkóstoláskor méregnek véltem.

A Hitel egy labirintushoz hasonló. De Te ahelyett, hogy a közönséges olvasónak kalauza lennél – amit egy oly tudós és nagy tapasztalatú embertől reméltem volna –, még nagyobb sűrűbe vezetted őt. Azokat a jeleket, amelyeket némi eligazodás – orientáció – végett a lehető legnagyobb fényben és számban tűztem ki, Te nem akartad észrevenni. S így munkámat egészen zavarttá, érthetetlenné taglaltad. Ha valakiben bíztam, s valakire ezt a mondást „sapienti pauca"[155] illőnek tartottam, az bizonnyal Te voltál. Mert vajon kinek van arról több tapasztalása, mint Neked, hogy körülményeink között milyen nehéz világosan írni, s milyen egyoldalú, szárnyaszegett lesz minden munkánk a megjelenése előtt! Két helyen tettem ki, s egyszer igencsak szemet szúró betűkkel, hogy **„Másokkal nem parancsolhatunk"**[156] (XV. és 78-dik lap), de Te nem vetted észre, s indulatodban egyoldalúnak hirdetsz, amidőn azt akarod elhitetni a közönséggel, hogy Én mindent írhatok, ami csak eszembe jut, de Te nem, mert a 27-dik lapon ezt találom: *„Sokat mondhatnék még erről a tárgyról, de az a baj ebben a mustrálgatásban, hogy a Szerző mindent bátran kimondhatott, nekem pedig sokat csupán sejtetnem kell."* S azon pedig bámulnom kell, hogy – pont az, aki ilyen dolgokban jártas – Te voltál az Első, aki követ dobott ellenem. Mert ha csak a Te saját kéziratidra tekintettél volna, amelyek porban hevernek, ahelyett, hogy világon volnának, s világítanának, s ha csak egy pillanatra is helyembe képzelted volna Magad, bizonyos vagyok abban, hogy eszedbe jutott volna, hogy Hitelemet legjobb akarattal sem írhattam volna **kétértelműen**.[157] S így azt hiszem, hogy Taglalatodat[158] hidegebb vérrel, nagyobb megfontolással szerkesztetted volna. Most méltán ró meg Montesquieu-nek[159] eme kemény ítélete: „Comme il est très-difficile de faire un bon ouvrage, et très-aisé de le critiquer, parce que l'auteur a eu tous les défilés à garder, et que le critique n'en a qu'un à renforcer, il ne faut point que celui-ci ait tort; et s' il arrivoit qu'il eût continuellement tort, il seroit inexcusable."

„D'ailleurs la critique pouvant être considérée comme une ostentation de sa supériorité sur les autres, et son effet ordinaire étant de donner des moments délicieux pour l'orgueil humain, ceux qui s'y livrent méritent bien toujours de l'équité, mais rarement de l' indulgence."[160]

A kérdés itt az, hogy jobb lett volna-e talán a hitelről teljes egészében hallgatnom, merthogy kétértelműen mai körülményeink között írni lehetetlen, azt átlátja mindenki, aki csak egy kissé maga köré pillant. Mindezt csak a Jövendő döntheti el. Azt pedig, hogy minden nehézségeink ellenére a Hitelnél helyesebb munkát lehetne írni, nem tagadom. De ahhoz több adottság kell, mint amilyenekkel én bírok. Rövid idő alatt jobbat nem írhattam, s csak nevetni

tudok azokon a köpönyegforgatókon és izgágáskodókon, akik – talán legjobb akaratból – de szinte minden tetteimben kifogást találnak. „Ezt másképp írták, azt másként tették, amazt meg egészen elhagyták volna" stb., de maguk semmit, sem jót, sem rosszat – talán gáncsvetésen, feltartóztatáson és hátráltatáson kívül – a közösségért semmit soha nem visznek végbe. Személyes meggyőződésem[161] szerint annyit tettem, amennyit tehettem, s így munkám telis-tele van botlással, hibával, amelyeket nem is akarok pártolni, s mindegyik hibába talán én sem estem volna, ha Horatius[162] tanácsa szerint kilenc esztendőig hagytam volna csekély próbálkozásaimat heverni. De fel kívántam inkább cserélni hazám hasznát az írói hírnévvel, s remélem, hogy ennek a kis áldozatnak a következtében munkám – bár lehet, hogy csekély mértékben –, de abban mégis fog egy kis részt vállalni, hogy nálunk kilenc esztendőnél sokkal hamarabb álljon lábra a hitel. S bővelkedjünk is majd áldásaiban, amidőn az akkor élők – s talán mi is – alig hisszük majd el, hogy hányan szegültek és feszültek ellene – nem is annyira rosszakaratból, mint tudatlan önfejűségből – ennek az ország számára legfontosabb javításnak.

Akkor lett volna Taglalatodnak[163] igazi haszna, ha minden személyeskedés helyett (pl., hogy „kurta farkú, magát legyezni nem képes stb. lovam levetett, s jól megütöttem elővigyázatlanságom miatt a vállamat" – 16. lap – és a többi ilyenek) Te szorosan csak a dolog mellett maradsz, s ténylegesen csak a hibákat érintetted volna. Ezek alapján abba a gyanúba estél, mintha nagyobb gondod lett volna személyemet nevetségessé tenni, mint a közjót a hibás vélemények kigyomlálása által előmozdítani. Oh, jobban tudtam volna én a Hitelt bírálni[164], Barátom, mert más hiányokat látok én abban, amelyek a te szemeid elől elvonultak. S fogom is bírálni és még nagyobb rendbe tenni, egy cseppet se félj, s tenném már most is, ha előre lerakott sarokpontjaimat nem gyengítetted, kisded pesti Intézeteinket sárral nem hajigáltad volna, mert hogy személyemet megtámadtad, azt fel sem venném. Olyan, mint Te, nem bánthat meg érzékeny módon, ezért karcolataid, vágásid, szurdalásaid nem is fájnak annyira, hogy azokat a közjóért nem tudnám békével eltűrni.

Taglalatodban[165] igen sok jó és helyes fordul elő, de az csaknem jobbadán valami rám fogott igazságtalanságra – amely eszem ágában sem volt –, vagy szelességre – amit nem követtem el – van alapítva. A könyvbírálatnak igen rossz példáját adtad, mert olyan dolgokat ítéltél meg – eleve elhatározva, sőt kárhoztatva is – amik szemeid előtt nem voltak még tisztában, s javításaidat feneketlen alapokra telepítetted. De bezzeg, eme könnyelmű tetted miatt a nemezis[166] szent törvényei szerint már most is bűnhődsz. Taglalatodról[167] ugyanis sokan a legigazságtalanabb ítéletet hozzák, s azt unalmasnak, eszelősnek mondogatják, mielőtt még olvasták volna, s azzal az állítással vetik vissza, hogy „azért írtad, mert könyvem által találva érezted Magadat, egyébiránt pedig a világot arról akartad meggyőzni, hogy saját személyes Kreditumod[168] fenntartásához nincsen szükséged hitelre"[169]. Számtalan ilyen idétlen kifejezést kellett már hallanom – – – –. Te nemcsak a Nemzet, amely ellen in corpore[170] sohasem keltem ki, ráadásul még Egyesek hiúságát is tömjénezted, amíg én minden rút helyről kíméletlenül rántottam le a leplet. – Te ott palástolásaid és dicsérgetéseid által akartál használni, ahol én célirányosabbnak véltem a vétkeseket önmagukkal megismertetni.

Bármilyen sors várjon is egyébiránt **„Világomra"**[171], elfújja-e azt a nyugati szél dühe, eltiporja-e azt a tömeg vaksága, lepellel fedi-e azt le rosszakaróim homályt szerető része, vagy a hazaszeretet Istenasszonya gyámolítása alatt talán egy kis jótevő meleget terjeszt maga körül, nem tudom. Mindenesetre meggyújtom. Ha hibázni fogok, Te kényszerítettél, s csak arra az egyre kérlek, Barátom, hogy hidd el, Hazánk javán kívül semmi egyéb nincs lelkem előtt. Miként ismétlem, én is el akarom hinni azt, hogy nem személyes ellenérzés, hanem csak a felvilágosítás igénye íratta Taglalatodat[172]. Ne vedd Magadra, amit talán keserűbben mondok, mert nincs Rád irányítva, miként én sem akarom hinni – vagy legalábbis el akarom felejteni –, hogy nekem voltak Taglalatod[173] fullánkjai szegezve.

Ha akarnám, igen-igen rövid lehetnék, mert minden egyéb felelet helyett csak azt kellene megmutatnom – ami szerfelett könnyű, s eme értekezés által remélhetőleg ki is fog

tűnni –, hogy minden jó gondolatod, gúnyos megjegyzéseid, atyai javításod mind-mind álhiedelmeken és feltevéseken alapul, s így fel lenne forgatva egész Taglalatod[174]. Csakhogy én szántszándékkal akarok hosszabb vizsgálatba ereszkedni, mert kötelességemnek tartom azt, hogy az előítéletek seregét – amely hidraként[175] feszül előmenetelünk ellen, s bárki bárhogy ábrándozik is, vagy más okokra kívánja tolni a hibát, honunk legkártékonyabb ellensége – ott támadjam meg állhatatos férfiassággal, ahol azokat találom. Azt pedig kénytelen vagyok megvallani, hogy Taglalatod[176] ilyen harcra számos alkalmat nyújt.

ÖN- ÉS KÖRÜLMÉNYISMERETI TÖREDÉKEK[177]

———

A Taglalatban[178] ezeket mondod felőlem (11. lap): *„Előfeltevéseket előfeltevésekre[179] szeret halmozni, hellyel-közzel azonban hibásak az előfeltevései, s mégis, ezt követően olyan javaslatokat tesz, mintha nem lennének hibásak a következései. Más helyen felcseréli az okokat a következményekkel (vagy viszont).”* Alább meg*: „Olyan nagy feneket kerít néha gondolatainak, és olyan hegyes csúcsot állít még emeleteinek tetejébe, mintha egy egyiptomi piramist építene, olykor pedig – holott tetejére állítja gúláját –, azt akarná még is, hogy az ellensúly törvényei szerint az emlékmű fel ne forduljon.”* Még tovább (12-dik lap): *„A sokoldalúságot gyakrabban emlegeti, mint ahányszor követi. Nem éppen ritkán ismételgeti magát, azonban még többször tűnik úgy, hogy ellentmondásba kerül önmagával.”* Majd (101-dik oldalon): *„Sok-sok szökellés és ugrálás található a munkában, amelyeknek okát mi, középszerű emberek nem értjük...”* és (a 195-dik lap) *„Igen gyakran felcseréli a Gróf az okokat a következményekkel és megfordítva.”* Mindezek elég meggyőzően bizonyítják, hogy Te, tisztelt Hazafi engem „okot és következtetést összezavarónak, a körülményeket nem kellően vizsgálónak, önmagammal ellentmondásba kerülőnek, s olyan építésznek hirdetsz, aki megfordítva rakja építményeit. S ráadásul sokszor még észre sem veszi a fedél felfordítottságát, hanem balga módon azt képzeli, hogy a piramis képes a csúcsán is állni.” Vagy azt akarod elhitetni a közönséggel, hogy magamat igen különös és ritka embernek tartom, azért mert magadat középszerűnek vallod. S bár később dicsérsz is, mint többek között a 162. lap, eme soraiban: *„Valóban nagy örömmel vonom ki eme nagy hatású munkából azokat az évszázadokig ható alapos és tündöklő gondolatokat és előadásokat, amelyeket nem lehet eléggé emlékezetünkbe vésni; – – – – – – – – – – – – – a sok Jót és Szépet, mely hemzseg a Szerző eme halhatatlan munkáján”;* mégis úgy hiszem, hogy dicséreteidet csak balzsamként és gyógyszerként akartad az Általad ejtett sebeimre kenni, hogy azokat könnyebben eltűrhessem. Köszönöm eme jószívűségedet, de nem volt szükség arra, hogy személyemről gondoskodj. Csak az ügynek ne ártottál volna! Mert ha van hideg vérű és indulat nélküli[180] vizsgálatot érdemlő tárgy ezen a világon, az valóban nem lehet egyéb, mint az oknyomozásra fordított figyelem. Már a régiek is szerencsésnek tartották azt, aki fel tudta ismerni a dolgok okait „felix qui potuit rerum cognoscere causas(!)”.[181] Nagyon jól tudom én, hogy milyen nehéz feladat a dolgokat tisztázni, s mekkora szemtelenség abban határtalanul bízni, hogy önmagunk képesek vagyunk azokat belátni[182]. Az a tárgy, amelyiknek tiszta megvilágítása[183] szorosan a sikerhez is kapcsolódik, s ködben maradása esetén semmivé válhat a legnagyobb erő is, ítéletem szerint olyan szent, hogy ahhoz még közelíteni sem kellene belső megilletődés nélkül. Ha tehát valóban olyan volnék – mint amilyennek te is hirdetsz engem –, aki az okokat és a következményeket összezavarja, aki a dolgokat csak egyoldalúan vizsgálja, aki keveset gondolkodik, s önmagának ellentmond, akkor én magam sem bíznék többé magamban. Ezért aztán annál kevésbé várnék és várhatnék másoktól bizalmat és együttműködést azoknak az eszközöknek az előmozdításában, amelyek által a haza feljebb emelkedését gondolom egyedül elérhetőnek, és így kötelességem lenne minden további munkálkodásaimmal felhagyni. Éppen ezért nem személyem, hanem az ügy érdekében tartom szükségesnek, hogy meggyőződéseimet – mint tetteim egyedüli rugóját –, azok származását (hogy, tapasztalatom szerint milyen okokból milyen következmények indulnak ki, s mennyire vizsgáltam a körülményeket) itt egy kissé bővebben előadjam.

Taglalatodból[184] vettem azt észre, hogy miként nem egyezik véleményünk sok egyéb közös cél felé vezető módot illetően, csakúgy nem kevéssé különböznek elképzeléseink a minden javulás és javíthatóság legsarkalatosabb[185] alapját jelentő ön- és körülményismeret területén is.

Munkád 33-dik lapján B. G.[186] levelét hozod elő,[187] miután a 31-dik lapon ezt állítod rólam: *„az eszközökről, amelyek önismeretre és minden körülményeink kitanulására vezetnek, egy szót se szól, pedig ez a veleje[188] a dolognak”* stb. Látom én ebből a levélből azt, amin sohasem kételkedtem, hogy Te is, mint minden becsületes ember, aki lelke halhatatlanságát hiszi, munkálkodtál saját magad javulásán. Javulásodon, mondom, mert a tökéletes önismeret mindig az erényre, míg a körülmények minden homálytól mentes kiismerése pedig a legfőbb igazságra vezet. Azt akarom hinni, hogy ebben te jó és szerencsés előmenetelt tettél, de erről könnyelműen ítélni sohasem merészkedtem. Mert ha tudnám is minden tetted, szavad, sőt legtitkosabb gondolataidat – bármennyire ellenkeznének is azok az enyéimmel –, sohasem felejthetem el azt, hogy a Te álláspontodba magamat semmi módon sem képzelhetem tökéletesen bele mindaddig, amíg szemeim, szívem, agyvelőm, lelkem a tieddé nem varázsoltatnak át. Mert addig, amíg ez meg nem történik – mivel mindent más színben, más viszonyban, más kapcsolatban látok, mint Te –, rólad mindig csak igazságtalan ítéletet tudnék hozni. S nem volnék-e akkor szánakozásra méltó – habár látszólag jókedv, öröm és vígság kísérné is minden léptemet –, ha helyzetedet, gondolkodásmódodat, céljaidat és akadályaidat csupán közönséges mendemonda alapján és hallomásból ismerném csak, s mégis minden szavadat és tettedet megítélném. S nem kellene-e magamon pirulnom, ha tisztán látnám azt, hogy a közönséges söpredék sorába vegyültem – amely senkiről nemest, dicsőt, nagyot nem feltételez, mert saját keblében csak sarat, epét, és mérget talál –, s hogy legtisztább érzelmeidet félremagyaráztam, s vak tudatlanságomban legszebb kezdeményezéseidet eltiportam.

Felőled, lásd, sokan azt mondják, hogy a legszebb javakkal rendelkezel, amelyek igazi kincsesbányák, ha józanul lennének kormányozva, s hogy az a hatalmas szentmihályi, 18.000 holdas, 200 jobbágytelkes földbirtok[189] célszerűen működtetve Téged az egész környék legrendesebb és leggazdagabb földesurává tehetne. Ezzel szemben most, a sok elmélet és költőiség[190] következtében egy igencsak rendezetlen házban, csaknem állandó pénzszűkében élsz, s így a legjobb és legerősebb akarat ellenére is igen pontatlanul fizető adós vagy, s csupán azért látszol megvetni a pénzt, mert nem tudsz Magadnak szerezni.[191] Azt is mondják, hogy nagy kár, hogy azokat a talentumaidat, amelyekkel rendkívül bő mértékben áldott meg a Gondviselés, eltékozoltad, s törekvéseidet nem annyira a nemzetiség[192**] kifejlesztésre, mint inkább puszta képzelgésekre irányítottad. Azt is mondják még, hogy kemény földesúr vagy, s amikor többnyire a legaprólékosabb részletekbe is tűzzel-vassal beavatkozol, megfelejtkezel a gazdálkodás lényegéről, s lóhátról vettetsz, hogy szaporábban jusson a föld méhébe a búza. Sőt, azt is mondják, hogy balgaság volt – bár nem olyan korán, de mégis előbb, minthogy a civilizáltabb világot bejártad volna és elegendő tapasztalást gyűjtöttél volna – megházasodnod. De hallani azt is, hogy nem jól cselekedtél, amikor számos és becses kéziratait – ha nem is teljes egészében, de legalább úgy, mint körülményeink engedik – sajtó alá nem bocsátottad, nem jól cselekedtél, hogy életed elfecsérelve éveid jórészt falun töltötted, hogy hivatalt nem vállaltál, és így tovább reggeltől estig! De mert sokan így vélekednek felőled és ezeket mondják, azért vajon tényleg úgy vannak-e a dolgok? Én kételkedem, s inkább azt akarom hinni, hogy összeköttetéseid és körülményeid alapján, természeted és tulajdonságaid szerint senki több jót gyermekinek, több hasznot hazájának, több jeles és dicső tettet az örököknek nem tehetett. Sőt, a legtöbben, a te helyzetedhez hasonló körülmények között, gazdaságát rendetlenebbül működtette, még kevesebb tapasztalattal házasodott, észbeli tehetségeit még kevesebb sikerrel használta ki stb. S miért ne gondolkozhatnék engedékenyebben felőled? Mutattad-e számadásaidat, s átvett terheid súlyát nekem? Gyóntál-e szíved ösztöneiről? Közölted-e velem kéziratait? Soha! Csak azért gondolnálak hát rossz gazdának,

mert néha versekkel is édesíted üres pillanataidat? Azért tartanak rendetlen adósnak, mert a közösségi életben nem mindig tartasz rendet, s az óráról megfeledkezel, ha ebédre vagy hivatalos, s nem várnának, ha többször jönnél ebéd után, mint ebéd előtt? Azért gondolnak kemény földesúrnak, mert jobbágyaid mindig panaszban állnak ellent neked, s Te, mint rebesgetik, közöttük nem a legnagyobb bátorságban[193] szoktál tartózkodni? Azért vélnek költői kereskedőnek, mert más módon gazdálkodsz egyben-másban, mint szomszédjaid? Azért tartanak egoistának, mert javítani törekedtél gyermekeid sorsát? Azért mondanak csekély tapasztalattal rendelkezőnek, mert sokat voltál otthon, s inkább kívántad belülről tekinteni hazádat, mint kívülről? Barátom nem! Ámbár fiad lehetnék, ha valóban igen korán kötött volna Hymen[194] legmélyebben tisztelt Hitvesedhez, nem tudnám veled kapcsolatban elfelejteni a Szentírás azon egyszerű példáját, miszerint „Magad szemében gerendát nem, de másében szálkát is látsz."

S ezeket az előadott dolgokat, tudom, helyben hagyod, mert B. G.[195] Úrral *„sok éven keresztül"* – 32-dik lap – folytatott levelezésedben,[196] önismereted gyarapodása során az is bizonyára előfordult, hogy „ne kárhoztass mást, nehogy magad kárhoztassál."

Ezek szerint miképpen mondhatod Te – mint aki ebben a szent tudományban megvénült – a 117-dik lapodon azt, hogy *„a sokoldalú író – – – – – végiggondolja azt, hogy azért, mert valamelyik nőtelen ember, aki sok atyjáról rámaradt jövedelemmel kérkedhet, könnyen tehet áldozatokat, amíg más családos ember a legjobb akarattal sem."* (169-ik lap) *„Kevés gyengéd érzést és figyelmes bánásmódot mutat a hatalmasabb és tehetősebb részéről az, mikor egyszerűen elegendő kárpótlás nélkül áldozatokat javasol, mert ami neki könnyű, az másnak igen nehéz, sőt, megvalósíthatatlan is lehet. Ha pedig mindezt nőtlen ember teszi, az még kisebb tapintatról tanúskodik."* (119-ik lap) *„Ha nem látja a Szerző a különbséget* (Gallia és Honunk közt), *bizony kár volt utaznia."* Ezt én valóban nem érthetem! Mivel azonban éppen arról szóltam most, hogy „nem kell más ember tetteiről könnyelműen és hibásan ítélni". Neked sem akarom szemedre hányni, hogy mért közölted ezeket a mindentudó feljegyzéseidet a sajtón keresztül az egész világgal, holott szavamat adhatom, hogy jószágaim értékének, s azok tiszta jövedelme mennyiségének, Atyám után maradt és könnyelmű esztendőimben magam által teremtett adósságaim kamatjainak, illetve egyéb terheimnek közlésével Téged soha nem untattalak, utazásaim során írt naplófeljegyzéseimmel, vagy külföldről folytatott levelezésemmel becses óráidat soha nem loptam, nem háborgattam. Miként nem emlékszem arra sem, hogy körülményeim valódi állapotát, vagy nőtlenségem okát Előtted felfedtem volna, s arra kértelek volna, hogy szívembe tekints.

Ne vedd rossz néven, de csodálom, hogy miért hoztad szóba szép frigyetek bizonyítására B. G.[197] Úrnak éppen azt a levelét,[198] amelyben a legkisebb nemzetfejlesztési szellemiség sincs, s amelyben hangját sem lelem annak a férfiúi komoly méltóságnak, amely a lelki fejlődésre törekvők keblét túlcsordulásig szokta buzogtatni. Miért nem idézted inkább későbbi leveleiteket példának okáért elő? De nagy kár! S én azt szeretném hinni, hogy Ti, fellengzősségetekben – amikor a Szépért, a Nagyért, a Jóért lángoló soraitok hamuvá égették leveleiteket, s így azok elvesztek – mind jobban felemelkedtetek ahhoz a dicső álláshoz, amely minden erények a kútfeje[199]: a **honszeretet**[200]. S mivel azokról az eszközökről, amelyek önismeretre és minden körülményeink kiismerésére vezetnek, egy szót sem szólok munkámban – amint azt te említed –, ne hidd azt, hogy egyáltalán nem is foglalatoskodtam velük.

Tudnék én is felhozni szent barátság szülte legnemesebb szívömlengéseket, de annyi salakkal van vegyítve nyomorult állati természetünk! Oh nem akarlak, Barátom, javulásunk sötét műhelyébe vezetni, amelyben a legerősebb emberi akarattal is oly nehezen készül arany, hogy azzal éppen nem dicsekedhetünk, hanem inkább mindjárt azokat a következményeket szeretném érinteni, amelyek a rokonlelkűség tiszta forrásából fakadtak.

Legyen elég megesküdnöm arra, hogy sok botlásom, sok véres bukásom után – amelynek jeleit bizonyára a másvilágra is elviszi majd lelkem – végre egy szebb ösztön

nyitotta fel indulatokba merült szemeimet. S a drágán – szívem vérén – vásárolt tapasztalás teljesen meggyőzött arról, hogy a Honszeretet – a lelkünkben oly mélyen gyökerező, anyaföldünkhöz kapcsoló édes aggodalom – a Nemzet lehető legmagasabb felemelkedésének angyala, valódi erejének isteni védője, s a legszebb és leginkább halhatatlan erények kútfeje[201].

Nézzük a régi köztársaságokat[202], vagy tekintsük az újabb korokban azokat a népeket, amelyeknek a kormányra befolyásuk, s hazájuk sorsának alakításában úgyszólván jussuk[203] van. Milyen dicső emberekkel találkozhatunk ott, akik, ha halandóságunkat elfelednénk, az istenektől távol eső, alacsony agyag létünkkel összebékítenek, s velünk, erényeik által földi, pályánkat megszerettetik! Tekintsük azonban a sötétségnek azokat az otthonait, ahol csak egy ember, vagy csak kevesen aggódnak, vagy sokszor egyáltalán nem is aggódnak a közjóért, s a többségnek szinte nem szabad – hivatali bilincs nélkül – a közönség sorából előre lépni, a közjót szolgálni, és földijeiért fáradni. S itt, ahol – mint veszedelmes, álságos élet – a hazaszeretet már a bölcsőben elfojtásra kerül, s a későbbiekben is sokszor gúny tárgyává minősíttetik le ez az anyaföldhöz oly édes varázzsal vonzó szent érzés. Az ilyen hazában, a lealacsonyított emberiség salakjai között – – – az erény – – a minden földi selejttől megtisztult erény oly ritka, mint a magas hegyek bércein – amelyeket a nap hideg sugara világít csak meg –, ritka az egekbe egyenesen felnőtt cserfa! Ilyen hazában a legszebb és a leginkább jutalmazott erény a keveset gondolkodni, rosszat nem tenni, s vakon engedelmeskedni elve; mikor pedig a hatalmas Isten az embert, mint halhatatlan lélek birtokosát, gondolkodásra, jó és hasznos tettek végbevitelére teremtette, s arra, hogy csak az ország vezetése által szabott törvények tisztán szembetűnő erejének engedelmeskedjen. – Volna csak fa, volna csak kő az a lény, amelyben a dicső és undok között holtáig verseng a viadal! Nem gondolkodna akkor, nem tenne rosszat, s ott állna béketűréssel évszázadokon keresztül, ahová ültették és rakták! De ég benne a jó és rossz között ingadozó élet, s inkább undokságait fejleszti ki, míg a jónak és dicsőnek legkisebb jelét is elemészti az idő, csakhogy a rossznak és az undoknak a kifejlesztése végül éppen kidolgozóját temeti a féktelenség romjai alá.

A Honszeretet hiányát tökéletesen semmi sem töltheti be. Ebben a létben – ahol számos szükségletünk kielégítése végett szüntelenül fáradoznunk kell, s ahol éppen a sikerrel koronázott fáradozásaink mentnek meg bennünket leginkább a halálos unalom kínjaitól – csak a lelkünkben fejlődő munkavágy teheti kedvessé sorsunkat. Miként a dologtalanság, a munka előtti pihenés és a restség mindinkább félrevezetnek attól a boldog állástól, ahol megelégedésünk és szerencsének érhető el. Mindez pedig nem annyira testi vágyaink kielégítésében, mint inkább abban az öntudatban rejtőzik, hogy keblünkben több a felfelé vonzó vágy a lefelé húzó, visszatartó indulatnál; s hogy inkább élünk nekünk rendelt lételemünkben, amikor lelkünk elrugaszkodik a talajtól, mint amikor térden csúszunk, s hason mászunk a föld állati gyönyörei után.

Munkálkodnunk és fáradoznunk kell, ha elviselhetetlen unalomra, s talán az élet gyűlöletére kárhoztatni nem akarjuk saját magunkat. S ekkor belső megilletődéssel fogjuk látni, hogy éppen a legsürgetőbb életszükségleteink kielégítésére ösztönző természetünkből – amely egészen az állatok sorába helyez bennünket – fakadnak (amennyiben lelkünk röptét nem gátoljuk) az emberiség legszebb, legdicsőbb tettei. Az evés-ivás kínzó szüksége, amely talán egymás ellen uszította a vízözön előtt élt elődeinket, a földművelés csodálatos áldásait hozta el közénk. Lakás és ruha-szükségletünk legszebb találmányokra nyújtott alkalmat. Nemünk fenntartására irányuló égető vágyakozásunk a szerelem mennyei érzelmeit – annyi halhatatlan tett valódi kútfejét[204] – öntötte szívünkbe, s a szerencsés otthon, boldogító szelídebb melegével e legkínzóbb láng szülötte! S amíg emberlét sorsunk, mindaddig számtalan szükségletünk kielégítésére sarkalló természetünk a kegyelmes Egek legszebb ajándéka. Ez az ösztön varázsolja a természet szülte állati ösztönökkel rendelkező embert lassanként a haza kiművelt polgárává. Úgy látszik, hogy az Isteneknek, akik a Mindenséget szoros összhangban tartják, úgy tetszett, hogy éppen, miként az imént említettem, állati szükségleteink pótlására irányuló

szüntelen törekvéseinkből eredjenek a legszebb, s minden állati szagtól mentes költői emelkedettségeink, művészeti és mesterségbeli találmányaink.

A henyélés minden hiba, vétek és bűn eredete, s ha nem is az közvetlenül, mindenesetre azok fészke, amelyben a rossz indulatok magva felmelegszik és életre virul. Mennél több az olyan ember, aki fáradozik, aki munkás és törekvő, annál több az erény is. De miben fáradjon, miért munkálkodjon, törekedjen a közösség minden tagja az ifjútól a vénig, a gazdagtól a szegényig olyan állhatatos buzgósággal, olyan elszánt önfeláldozással, hogy keblében soha ürességet ne leljen, s mindennapi foglalatossága egészen fiatal tavasz életétől az öregség teléig tökéletesen betöltse lelkét? Nézzük az emberiség általános foglalatosságait, nézzük közelről azokat a népeket, amelyek egyedül maguk és a mindennapi élet nyomora körül és között kérődznek, pirulást gerjesztő szűk forgásban, ahol a közjó, hazaszeretet semmi egyéb, mint szép hang és fényes kitétel. Meg leszünk győződve arról, hogy a nagyobbik rész csak annak a hatáskörnek a hű és buzgó folytatásában lelhet minduntalan szívének és lelkének táplálékot, amelynek végső iránya az anyaföld.

Minden rendszabálynál van kivétel, így lehetnek a legelnyomottabb és leginkább sínylődő népek közt is emberi alakba öntött dicsőségesebb és hatalmasabb lények, akik szelíden fénylő csillagzatként a felhőkbe burkolózott sötét ég hasadékain előtűnnek néha az igazságkeresők felvilágosítására. De csak az a föld marad a szépnek és a dicsőnek valódi otthona, ahol az ott élők lehető legnagyobb száma hazája felemelkedésében és gazdagságában remél és kíván önmagára és övéire áldást meríteni, s így inkább felejtkezik el önmagáról, mint őt szülő hazájáról.

S minél többet és minél mélyebbre tekintettem az elmúlt idők krónikáiba – amely leghűségesebb tükre a Jövendőnek –, s minél tisztább világosságban[205] kezdtem látni a jelenkor eseményeit, annál erősebb hitté vált keblemben, hogy a munkálkodásnak a legnagyobb mozgatórugója a hazaszeretet, a munkálkodásnak pedig legbiztosabb követője a gazdagság, az erő és az erény. Ezért aztán a közgyarapodás, a nemzet valódi súlya, s a lakosok tiszta erkölcse leginkább a hazaszeretetből fakad.

Kerestem én is a szerencsét, mint minden halandó aki – többnyire sejtés nélkül is –, szinte egyetlen lépést sem tesz más okból, mint szerencsevágytól vezérelve. De amidőn azt a számtalan utat, amelyek ennek az isteni magzatnak a templomához látszanak vezetni (részint magam taposva, részint azt szemlélve, hogy mások miként kíséreltek meg azon járni) magam is megpróbáltam bejárni, számos sikeretlen tapasztalat után arra a következtetésre jutottam, hogy a szerencse – csakúgy, mint talán szinte minden a Világegyetemben[206] – nem függ egyes személyek, sőt egész nemzetek képzeletétől, bevett ízléseitől és szokásaitól, hanem bizonyos matézisi[207] törvények alá van vetve, amelyeket bizonyos rendszerbe foglalni igen érdekfeszítő és könnyen eszközölhető is lenne. Az elborult elméjű – mert királynak, vagy, mert isten fiának véli magát – nem szerencsés. S így, lefelé haladva mindazok, akiknek boldogságok csupa képzeleten, kicsapongáson és álmaikon alapul, szintén nem szerencsések. Mert a képzelet oly sebesen, s biztosan pukkan széjjel, mint a szappanbuborék, a kicsapongás úgy oszlik el, mint a szürkületi köd, s az álomból történő felébredés egyszer úgyis biztosan bekövetkezik. Vizsgálataim folyamata bizonyossá tett arról, hogy a szerencse megszerzése, elsajátítása felülmúlja gyarló emberi hatalmunkat, mert az csak a kegyes Istenek ajándéka lehet, s tőlünk, halandóktól semmi egyéb nem függ, minthogy létünket tűrhetővé tegyük.

Ezért felhagytam vágyaim elérhetetlen céljával, s a **belső csendet**[208]**, a megelégedés**[209] szűzi ivadékát iparkodtam összekapcsolni életemmel. De csakhamar kibomlott előttem, hogy hiába keresem mindezt sokszor önmagukkal is ellenkező indulataim útján, merthogy a megelégedés lehető legtökéletesebb elnyerésének valószínűsége is bizonyos megdönthetetlen sarkalatokon[210] nyugszik.

A MEGELÉGEDÉS ALAPJAI[211]

Nincs a természetben két egymáshoz tökéletesen hasonló falevél, s így bizonyosan két ember sem lehet teljesen egyenlő. Mégis felébred azért a növény szendergő ékessége téli álmából, zöldell a tavaszi lágy szellőkben, örvendezik a harmatnak, s mohón szívja be a nyári eső cseppjeit, összezsugorodik az ősz hidegétől, s végül szárazon hull a földre. Bár olyannyira különböző alakban, a természet mégis csak egyetlen törvényét követi. S ehhez hasonlóan mi, emberek is, bolygónk benépesülése óta a fehértől a szerecsenig, s ettől az albínóig,[212] annyi milliárdan mind különbözők vagyunk, s bár különbözünk, mégis egyetlen törvény hatalma alatt állunk. Mindegyikünk egyféle módon születik, a kín mindegyikünknek fáj, a szív – egyikünkben csakúgy, mint másikunkban –, néha tágul, és örömet érez, néha szorong és szenved, a fej csakúgy az egyikben, miként a másikban a lélek valódi székhelye, s a halál mindegyikünk vágyainak, reményeinek, munkásságának határt szab. A természetnek ezeket a szent törvényeit – bár csekély időre és egykor vérengző következményekkel el lehetett ugyan nyomni – egészen azonban lehetetlen eltörölni. Így a Megelégedés Alapjait a királyfitól a legalacsonyabb születésű nyomorultig a lehető legnagyobb lelki függetlenségre[213] állítom. S ha van férfihoz illő és méltó foglalatosság, az minden bizonnyal nem mindennapi kisded örömeink vadászata, s nem azoknak a felszínességeknek a hajhászása, amelyek köntöseinkre paszomántot,[214] hozzánk írott leveleinkre hosszabb címet tűznek, hanem lelkünk függetlenítésére irányuló törekvésünk.

Senki sincs remény, vágy és cél nélkül, mindenki űz valami mesterséget, vagy fáradozik valamiért. Az egyik a szerencse minden kísérőjével könnyen halad az életben és szinte minden léptét siker koronázza, a másik a roppant hatalmas égboltozat alatt teljesen egyedül áll, s már bölcsőjétől kezdve nehéz bilincsek között izzad és vergődik. De ez a hatalmas Istenek végzete, akik azt rendelték, hogy bolygónk 365 nap alatt forduljon meg a nap körül, amelynek jótevő sugarai minket boldogítnak, míg a Szaturnusz vastag homály között és örök télben 10.759 nap alatt végzi nap körüli pályáját, ugyanígy közülünk is egyikünket magasabb, másikunkat alacsonyabb helyre állította a sors. Ám az Istenek szinte mindenkinek érző keblet, befolyást és módot adtak arra, hogy örüljön életének, s vidám öntudattal élhesse napjait. A király hatalmasabb, vagyonosabb, a tudós nagyobb tanultságú, ám jóllehet szolgája talán szebb színekben látja a világot. A pénzes ember talán minden lehetőséggel rendelkezik ahhoz, hogy kielégítse legkisebb vágyait is, de béreseinek keble talán tágabb az öröm érzésének befogadásra. Az egyiknek lehet, hogy telik arra is – ha úgy tetszik neki –, hogy Champagneban[215] fürödjön, a másiknak a sör, sőt a víz is jobb ízű, mint amannak a pezsgő, a bor, vagy valami más. S ha mérlegbe tehetnénk az egymás legbelső énjében rejlő megelégedési súlyt – amely soha nem tűnik elő egészen –, talán a halandók azon részében lelnénk minden máshoz képest határtalanul több megelégedettséget, amelyről Lord Byron[216] így szól:

– – – – – – – – a peasant of the Alps –
Thy humble virtues, hospitable home,
And spirit patient, pious, proud and free;
Thy self-respect, grafted on innocent thoughts;
Thy days of health, and nights of sleep; the toils,
By danger dignified, yet guiltless; hopes
Of cheerful old age and quiet grave.
With cross and garland over its green turf,
And thy grandchildren's love for epitaph:
This do I see –[217]

S eme boldogabb réteg – amely csak néhány szerencsésebb hazában él – fejtette ki, anélkül, hogy sejtené, s hozta a valóságos élet körébe azt a lehető legnagyobb lelki függetlenséget[218], amelyet én az elméletben négy fősarkalatra[219] állítok.

Ezek pedig a következők:

A tiszta lelkiismeret, az élettudomány[220], az egészség és a vagyoni rend[221].

A **tiszta Lelkiismeret**[222] olyan mennyei érzés, amely a boldog napokban kimondhatatlan bájt vonz minden köré, viszontagságokban pedig – ha sötétre borul az idő, s létünk minden kellemességé és híveknek vélt jóakaróink sora az utolsó szálig elpártol mellőlünk – oly édes meleget önt lelkünkbe, amely az élet minden viszontagsága ellen férfiúi önérzettel és elszánással vértez fel bennünket. Nélküle a királyi trón rideg pusztaság, vele még a kínpad és a vesztőhely sem ijesztő, s az elsőtől az utolsóig, mindenkinek eme világ roppant felszínén saját lelki tulajdona lehet, aki becsületesen teljesíti kötelességeit.

A kötelességek azonban – annyi különféle hitvallásunk, világi hivatásunk és egyéb körülményeink között – természetesen igen különbözőek lehetnek, s az ember kötelességeiről tökéletes igazságra jutott képzelet, vagy inkább meggyőződés alkotja a keresztény vallás legmélyebb talpkövét.

Az Isten igen nagy! Számtalan út vezet el hozzá, s csak egyedül Ő láthatja át belsőnk tiszta, vagy tisztátalan létét. Mi, olyannyira gyarlók, oly nagyon homályosan látók és homályban botorkálók, egymás iránti türelmességnél józanabb cselekedetet nem gyakorolhatunk, mert csak később válik az el, hogy kinek volt több igaza. S ha van kárhozatra méltó bűn, ítéletem szerint az nem lehet nagyobb a türelmetlenségnél, s ha felhevült vakhitünk és visszás indulatunk, még keresztények között is fellobbanthatja az Ármánynak ezt a vad tüzét, akkor az, valóban megbocsáthatatlan. Intézze lelke dolgait a Mindenhatóval ki-ki úgy, miként legbelsőbb meggyőződése súgja, mert annál, hogy önmagunkkal tisztában legyünk, emberileg tisztább világ alig van, alig lehet. S tekintse ezért inkább mindenki azt a közösséget, amelybe helyezte őt a Végzet, mert ott van mindenki munkálkodásának és kötelességeinek azon köre, amely nem csupán a szelíd áhítattal elfohászkodott imádságban, hanem inkább a hasznos cselekvés és a nemes tettek véghezvitelében áll. S ím, eme pályatéren – odahagyva a Metafizika[223] parttalan és örvényes tengerét – forgolódjon ki-ki kölcsönös szeretettel, s legyen jó polgár, jó rokon és jó felebarát. Végül pedig tökéletességünk felkutatásában és kinyomozásában mindig ezekre a már Szókratész[224] által felállított igen egyszerű törvényekre térünk vissza, s csak azok szent teljesítéséből árad a közösségre mennyei áldás és fakad az egyénekre a tiszta lelkiismeret jutalma.

Felebarátainkat szolgálni, a természet ajándékait bölcsen használni annyi tesz, mint Istent tisztelni, és szavát elfogadni. Az, aki ezeket hűen teljesíti, becsületesen járja földi pályáját. Csak az a kérdés, hogy a különböző pozíciók magasabb- vagy alacsonyabb volta szerint kinek-kinek milyen típusú szolgálatot kell tennie, s melyik élet-javaknak szabad örvendenie? Eme tárgy, ítéletem szerint még mindig parlagon hever, s tisztázása a jövendőre hárul. Azonban ha egy dicső fejedelem[225] – akinek csak az a két hibája volt, hogy vetni akart szántás nélkül, és az egyszerűség kedvéért el akarta tiporni a Nemzetiséget[226**] – egyértelműen kimondta, hogy a király az ország legelső szolgája, azonképpen én sem akarom százszor, s ha nem hallják, ezerszer ismételni, azt, hogy az ország tehetősebb birtokosai tartoznak a közösségnek[227] a legnagyobb szolgálattal. S ezért egy birtok nélküli embernek a semmirevalósága megbocsáthatóbb, mint a tehetősebbek középszerűsége, hiszen az egyes közkatonának bátor, vagy félénk viselkedése is csak ritkán nyer, vagy veszít el egy egész csatát, amikor a tábornok és a hadak parancsnokainak tulajdonságaitól függ rendszerint az ütközet napjának sikere.

Minél magasabb a születés[228], s minél több a vagyon, annál nagyobb a felelősség és a kötelesség. S mindazok a számtalan élet-javak, amely, úgyszólván csak a magasabb születéshez[229] és a nagyobb vagyonhoz vannak csatolva, csak úgy nem válnak keserűvé, s néha szinte

méreggé, ha nemes és közhasznú tettek által lesznek megérdemeltté. S csak a kellemesebb élethez szorosan tartozó kötelességek teljesítése állítja a boldogabban születetteket a köztisztelet – s talán az önbecsülés – azon magas polcára, amelyen a mostani időkben a gyáva, az érdemtelen és a csupán örömökben úszó egyedül csak ingadozva és bajjal tarthatja fenn magát.

S hogy se kevesebb, se több terhet ne vegyünk vállainkra, mint mennyit a közösség és hazánk hasznára viselnünk kell, tekintsük szigorúan azokat a javakat és áldásokat, amelyek közé a sors helyezett bennünket. S ekkor nem fogunk hibázni, mert azok kisebb, vagy nagyobb mértéke irányozza elő kötelességeink könnyebb, vagy fontosabb voltát, amelyeknek különböző helyzetünkhöz igazított, mindenkor pontos teljesítése szüli bennünk – akár magas, akár alacsony helyen állunk – a tiszta lelkiismeret érzését, ami a legnagyobb vigasztaló ebben az életben, s a leghatásosabb lélekerősítő a halál pillanatában.

Az **Élettudomány**[230], a tiszta lelkiismeret fenntartására irányuló aggodalommal szorosan összekapcsolódva, az a lelki és testi képesség, amely minden lehetséges helyzetünkben olyan tettekre tesz képessé bennünket, amelyek pillanatnyi körülményeinkhez a leginkább illőek, és nem adnak okot utólag soha megbánásra, vagy talán éppen megsiratásra. Így az Élettudomány[231] egész létünk lehető legtökéletesebb kifejlődésében fekszik. Nem egyoldalú nevelés következménye az, mert kizárólagos módon sem a lelki tudós, sem a testi ügyes nem mestere az élettudománynak[232]. Sem pusztán az elméletben, sem pusztán a gyakorlatban nem áll lényege, hanem mindenekfelett önmagunk és mások ügyesen használt tapasztalásainak szerkezetéből ered.

Azonban kinek lehetne olyannyira tág lelke, mint egy Istennek, aki képes minden tudomány lényegét egyesíteni önmagában? Senkinek! Ennélfogva, miként a sorstól nyert javaink mennyisége határozza meg kötelességeink könnyebb, vagy súlyosabb voltát, úgy szabja ki mindenkinek személyes helyzete saját élettudományát[233]. A magas és gazdag születésűt kedvezőbb helyzete szélesebb körű értelmességre ítéli, míg a tehetetlent alacsony sorsa szinte minden tudomány megszerzésének kötelezettsége alól felszabadítja. S bár hosszabb idő tapasztalata bizonyítja azt, hogy a közepes születési raggal bírók között szinte minden tudomány mélyebben fejlődik ki, mint a magasabb és gazdagabb sorsúak köreiben, az mindazonáltal nem ezen utóbb említett rétegek csekélyebb élettudományát[234] mutatja, hanem azt, hogy az egy területen dolgozók jobban fejthetik ki az előttük fekvő tárgyakat, mint azok, akiknek élettudományuk[235] nem annyira önmaguk munkásságában, mint inkább mások dolgoztatásban és munkára serkentésében áll.

A legnagyobb élettudománnyal bíró fejdelem maga szinte semmit sem eszközöl, de mindent eszközöltet. Ő idézi azt elő, hogy hadserege győzelemmel szálljon szembe az ellenséggel, utak, csatornák létrehozását, várak, hidak építését ő rendeli el, ő az, aki a haza csendjét és rendjét fenntartatja. S amidőn, mint életet árasztó erő fényesen világít, uralkodása alatt minden mozog és pezseg, az idő által elhozott jövendő pedig munkásságának okozatait saját tetteiként említi majd, amelyek szorosan véve lényegében azok is lesznek. Így építette meg Minerva[236] templomát Periklész[237], így vont hidat Dunánkon keresztül Trajánusz[238], így készített utat Simplonon[239] át Napóleon[240]. S minden hozzájárulásuk nem volt egyéb, mint egy élettudományukból[241] eredő indítóok adása, mivelhogy valójában a szobrászok, művészek stb. élettudománya[242] építette fel az Istenasszony házát, a hidat és az utat, saját tervrajzaik, méréseik, munkájuk és verítékük által.

S így az egyik élettudománya[243] főképp abban áll, hogy dolgozik, a másiknak pedig abban, hogy dolgoztat, az egyik a részleteket tökéletesen kimeríti, másik sok részt egy egészbe kapcsol.

Ha pedig azt akarjuk világosan tudni, hogy a részletek fejtegetéséhez és a munkálkodáshoz, vagy pedig a részletek összekapcsolásához és a munkáltatáshoz[244] kell-e inkább élettudományunkat[245] idomítani, akkor tekintsük ismét földi állapotunk magas, vagy alacsony

létét, s nem fogunk csalatkozni. Mert helyzetünk és körülményeink állapota a legvilágosabban kijelöli – mégpedig úgy, hogy csak szemeinket kell felnyitnunk, ha látni akarjuk –, hogy kinek mi az, amit szükségszerűen kell, amit érdemes és hasznos, és mi az, amit kedvtelésből illik tudnia.

Az Élettudomány[246] – vagyis a lelki függetlenséget[247] magában hordozó második sarkallatja a Megelégedés Alapjainak – és annak megszerzése már nincs ugyanakkora mértékben mindenki hatalmában, miként a tiszta lelkiismeret elnyerése, ugyanis az a szerencsésebb alkatú főtől is függ. Mégis, alig van ember, aki bizonyos fokig ne tehetné azt sajátjává, amit tudnia kell, mégpedig legfőképp azon többször ismételt okból, mert ahogy a szerencsésebb születésűnek több kötelessége van, s kiterjedtebb élettudománnyal[248] kell felruházva lennie, úgy a legalacsonyabbnak a kötelességei is arányosan csekélyebbek, munkássági köre pedig igen parányi, így azok teljesítése is sokkalta könnyebb.

Az **Egészség**[249] azt jelenti, ha állati részeink önmagukkal és a lélekkel tökéletes összhangban vannak. Jóllehet, egészségünk nagyban függ attól is, hogy milyen volt szüleink testalkata, egészsége és hogyan bántak velünk első éveinkben, mégis igen nagymértékben múlik saját magunkon is.

Alig tudjuk elképzelni, hogy mekkora befolyással bírhat lelki erőnk testi állapotunkra, s mennyi viszontagságot, az idő mennyi sanyargatását és életfáradságot bírhat el a leggyengébb test is akkor, ha mértékletes, józan életmódot élünk és folyton vigyázunk és óvjuk egészségünket.

Nincs olyan különleges erejű és olyan egészségű ember, akin a gyengébb, de egészségére ügyelő, s erejét okos mérséklettel használó végül ki ne foghatna. Bizonyságul szolgálhatnak erre az egykori római Légiók[250], amelyek a szüntelen gimnasztikázás következtében Alemánia[251] legvadabb és leginasabb testű népein – nem csak eszük, de még testi erejük miatt is – képesek voltak győzelmet aratni. De példának okáért említhetjük az újabb kor franciáit is, akiknél – bár sokkal erősebbek talán akadtak, de – jobb gyaloglókat egy hadseregnél sem találhatunk. Hát még akkor, ha az egyénekre tekintünk, tagadhatjuk-e, hogy általában nem a legerősebb, hanem a leginkább mértékletes életű éli napjait minden súlyosabb nyavalyától mentesen a leghosszabb időkig. S ha a legfőbb egészség a hidegnek, a melegnek, a rossz eledelnek és italnak állati módra és sínylődés nélkül való elviselésében áll is, nem találunk-e inkább a silány alkatúak között több olyat, akik bizonyos elővigyázattal az élet minden súlyát, hasznosan munkálkodva, emberül kiállják? Aki erejében, vagy egészségében módfelett bízik, az többnyire mindent elmellőz, ami azok fenntartására természet szerint szükséges. Tapasztalhatjuk ezt ifjú korunkban magunk is, amidőn a gyengébb, életmódja és ügyessége által, mindig arra törekszik, hogy egészsége összhangját fenntartsa. Egyébiránt pedig van annyi módszer és fortély, amelyeket ismerve a kisebb egészségű is megkettőzheti testi tehetségeit. Amiként bizonyos az, hogy az erős akarat sokszor még a halálnak is ellenáll, a nyúlszív pedig szinte még a halál beállta előtt megszűnik dobogni.

Eme harmadik sarkalatja[252] az általam felállított Megelégedési Alapnak még kevesebbé van hatalmunkban, mint a második. Nincs azonban oly szomorú testi állapot, amelyen a tiszta lelkiismeret és az élettudomány[253] ne enyhíthetne valamennyire. S így hátra van még:

A **Vagyoni rend**[254], amely annyit tesz, mint pénzbeli és vagyoni lehetőségeink szerint élni, s mindenben, ami a miénk a legnagyobb rendet tartani. S hogy lelki függetlenségünk[255] eléréséhez mennyire szükséges eme most említett tulajdon, az szinte alig hihető el. Jóllehet ezt a kitételt Alapjaim negyedik sarkalatává[256] tettem, mégis meg vagyok győződve arról, hogy a rendetlenség végül a legbecsületesebb embert is sokszor olyan tettekbe hajszolja, amelyek a lelkiismeret körül vastag fátylat vonnak, míg a megfelelő rendben élő ember csekély vagyonnal is számtalan jót tehet magának és övéinek stb.

S íme, ebből a négy sarkalatból[257] ered a lehető legnagyobb lelki függetlenség[258], amely a megelégedettség[259] és a belső csend[260] talpköve.

Ha valaki nem követte volna el azt a legkisebb dolgot sem, amit inkább meg sem történtnek kívánna, és soha senkinek tanácsára, segítségére nem szorulna, teste pedig semmilyen munkálkodásában nem hátráltatná, s akinek szükségletei mindig kisebbek volnának, mint lehetőségei, az lenne a legfüggetlenebb ember.

Az ellenben, aki nem tekinthet szívszorongás nélkül a múltba, semmit nem tud, alig képes mozdulni, s akinek szükségletei a lehetőségeit túlhaladják, az a legfüggőbb.

Ezek a végső határok, s közöttük könnyen kibomlik, hogy miért elégedett sokszor az alacsony, s elégedetlen a magas sorsú? Az első ártatlan életében szánt, vet és tudja mindazt, amit egy szántóvetőnek tudnia kell, jóízűen eszik, iszik, alszik és kicsiny szükségletei után még egy pár garas marad is zsebeiben. A másik pedig a Lété[261] vizéből szeretne inni, ha ilyen forrással találkozhatna, s amit tudnia kellene, azt nem tudja, ámbár féltudós, egészségét mégis elrontotta, és szükségletei után szekrényeiben semmi, ezzel ellentétben számadó könyveiben ott a szörnyű nagy deficit!

S bármilyen szerencsés helyzetű legyen is valaki, addig nem lesz belsőjében csend[262], amíg ezen a némileg épségben lévő négy sarkalaton[263] nem alapszik léte. Hiszen még egy közkatona is – kiről nem lehet azt mondani, hogy független volna, vagy oly nagyon irigylésre méltó fokon állna – elérheti a lehető legnagyobb lelki függetlenséget[264] és gyönyörködhet a legédesebb belső nyugalomban akkor, ha nem bűnös és minden vétektől tiszta, bátran tekinthet maga elé, egyszerű foglalatosságait az elsőtől az utolsóig derekasan el tudja végezni, ébrenléte erős és kellemes, álma nyugodt, zsoldja pedig életmódjához elégséges.

A tökéletesség azonban – s ezt nem kellene soha elfelejtenünk – mindenütt elkerüli az embert. Tökéletes uralkodás és kormány, tökéletes társasági- és házirend, tökéletes gazdasági- és kereskedelmi rendszer olyanok, mint megannyi kimérák.[265] S így embersorsunk – melyet annyi előrelátható, s előre nem látható esemény zavarhat meg – sem lehet a sokszor igen-igen keserűtől mentes. Ennélfogva megelégedésre törekvő vágyaink sem érhetik el a tökéletes, hanem csupán a lehető legnagyobb lelki függetlenséget[266]. Ezért irigylésre méltónak mondhatjuk azt, aki az emberiség eme legdicsőségesebb hatáskörében némi sikerrel fáradozott, miként boldognak mondjuk azt a hazát, amelyben a nagyobbik rész méltán örülhet létének.

E néhány sarkalatra[267] állított egész tudomány összességében tehát oda jut el, hogy mindenkinek hatalmában áll, holnaptól, vagy talán még ettől a pillanattól kezdve, hogy – bármilyen ferde is volt ezelőtt élete – lelki függetlenségén[268] munkálkodjon, s így lassan, de biztosan egyre nagyobb belső csendben[269] gyönyörködhessen. Mert a legnagyobb bűnös is jó útra térhet, a legvénebb tudatlan is tanulhat még valamit, a legbetegebb is hátat fordíthat a koporsónak, a legtékozlóbb is észhez térhet végül[270]. Azonban ilyen azonnali, úgy szólván Szent Pál apostolhoz hasonló, a rosszról a jóra történő minden átmenet nélküli fordulatok[271] napjainkban igen ritkán szoktak megtörténni, mert a csodák olyan arányban tűnnek el, ahogy a tudományok világítani kezdenek. S így a csodák csak halkan mennek végbe, csöndben valósulnak meg, azoknak az eszközöknek a segítségével, amelyek önismeretre és valamennyi körülményünk kiismerésére vezetnek bennünket, ahogy Taglalatod[272] 31-dik lapján említed, s „amelyekről” – így vitatod tovább – „egy szót se szólok a Hitelemben, jóllehet ez a dolog lényege”. Egy szót sem szóltam volna Hitelemben – ahogy azt te állítod – azokról a dolgokról, amelyek önismeretre és valamennyi körülményünk kiismerésére vezetne?! A közönség ítéletére hagyom, hogy tényleg így van-e, amidőn el akarom azt hinni, hogy csupán **eleget**[273] nem mondtam, s most ezt a hiányt igyekszem betölteni valamennyire.

A szorosabb kapcsolat és a nagyobb érthetőség kedvéért célirányos lenne itt részletesen előadnom azt is, hogy rendszerezett, s osztályozott Megelégedési Alapjaim saját magamra vonatkoztatva milyen változást idéztek elő, s milyen következményeket szültek egész létemben. De hosszú gyónásaim, ha Téged nem is, de másokat minden bizonnyal igencsak untatnának, főleg azokat, akiknek több és kellőbb dolguk van, mint csekély személyemmel annyit foglalatoskodni. Ezért legyen elég itt azt a vallomást tennem, hogy pirulással tekintek a

múltba, mert élettudományom[274] súlyát ellegyintette volna egy tavaszi szellő, testi erőmet elbizakodottságomban kótyavetyéltem, s pénzemet oktalanul tékozoltam.

Többet pedig arról szólni sem akarok, hogy milyen szegénynek és szánakozásra méltónak leltem magamat önismeretre vágyó buzgó kívánatomban, hanem azonnal arra térek át, hogy tűrhető tehetségű, fiatal, egészséges és jó birtokokkal született magyar mágnás[275] létemre kötelességeim milyen formában bomlottak ki lassanként lelkem előtt, s a körülményeink kiismerésére irányuló eszközök erőm szerinti alkalmazásával, sok-sok utazásom, fáradozásaim, összehasonlításaim után milyen színben tűnt fel nekem

MAGYARORSZÁG ÁLLAPOTA[276]

S itt, Barátom, Téged, mielőtt e tárgyba belefognék, még egyszer tisztelettel arra kérlek, hogy ne vedd rossz néven, ha nem leszek **elég világos**, vagy arra kényszerülök, hogy túlzott **egyoldalúságba**[277] essem. Lásd, ki akarom adni ezt az értekezést, mert úgy gondolom, hogy hazánknak talán valami kis hasznot hajthat, s így körülményeinket tekintve, úgy kell összevonnom, s imitt-amott csonkítanom, hogy valami módon mégis napvilágra léphessen, és ne járjon úgy – miként hazánkban igen sokakkal megesett, hogy vagy kősziklán pattant el, vagy örvénybe süllyedt –, hogy Scylla meg Charybdis[278] között teljesen elveszik.

Gondolj csak velem arra vissza, és tekintsd, hogy vagy 10-15 évvel ezelőtt milyen is volt hazánk akkori állapota, s kövess most onnan a mai időkig ismét. Amit véletlenül vagy kényszerből kihagyok, azt képzeld hozzá!

Hazánk rútul meg van oszva[279] különböző pártfelekezetek, hitvallások,[280] különféle nemzetek[281***] és municipális[282] alkotmányunk által. A pártfelekezetek vagy 5 részre, a hitvallások talán 6-ra[283], a különféle nemzetek[284***] vagy 10-re, a municipális[285] alkotmány 52-re[286], s így mindösszesen 73 különböző részre szaggatják honunkat, ide nem számolva a Jászok, Kunok stb. kerületeit, a királyi városokat és a többit. S mi, gyengeségünk valódi okát nem látjuk át, sőt sokan közülünk nem is sejtik azt, hogy milyen gyengék vagyunk, pedig éppen ez a szétszakítottság teszi hazánkat egy beteg, haldokló testhez hasonlóvá, amelyben a vér már nem is kering. Ha valóban tisztán kívánunk látni, akkor ebben a szomorú heterogenitásban[287] kell, hogy keressük a múlt idők viszontagságait, amelyek annyiszor gyászba borították anyaföldünket, de ebben a természetellenes állapotban kell keresnünk a jelenkor szégyenit is, amelyek mindeddig a nem is ismert, meg sem nevezett kisded Nemzetek[288] sorába alacsonyított bennünket.

A római Klérusról, a görög és a protestáns Papokról[289] egy szót sem szólok, s mindenki saját ítéletére bízom, hogy eldöntse azt, hogy a sok részre szakított hazában vajon szolgálnak-e boltozatot összetartó ékkövekként, vagy sem?

A főrendű Birtokosok[290] általában – s nem mondom, hogy nincs sok kivétel, mert az mindenhol van – keveset aggódnak a hazáért. Vagy külföldön költik pénzüket, s élik napjaikat, vagy, ha idehaza tengődnek is, jóllehet volna nekik ahhoz szükséges tudományuk, tehetségük – sem tisztségek viselésével, sem egyes emberekként –, semmilyen módon nem szolgálják hazájukat. Vagy járatlanok minden hazai dologban és úgy töltik idejüket, mintha a Magyarföld legkisebb javaiban sem részesülnének, s nekik nem is volna szabad semmilyen módon beavatkozniuk a kormányzásba. Holott a természet szent törvényeiből az következnék, hogy birtokosainknak a hazától bő mértékben nyert áldásokért azonos arányban feloldhatatlan kötelességeik is vannak, helyzetükhöz pedig, amelyekbe az isteni végzet úgy iktatta őket, mint a fejedelmet a királyi székbe, a legitimitás[291] megdönthetetlen törvénye szerint bizonyos jussok[292] is tartoznak. Hiszen csupán hányan használják és gyakorolják közülük józanul, lelkes és állhatatos pártatlansággal azt a felséges jusst[293], hogy lehetőségük van a vármegye- és országgyűléseken minden tisztség nélkül is szabadon szólniuk, s módjuk van a közön-

séggel[294] a derekasan és alaposan átvizsgált gondolatokat elfogadtatniuk, s képesek lehetnek a kormányra tudomány és értelmi súly által befolyást kifejteni? S hányan tudják közülük becsülni a sors számtalan ajándéka között csak eme most említett elsőséget, amelyet más hazákban sokan szívük vérének jelentős részéért készek volnának megvásárolni, ott, ahol sokszor hosszú esztendőig, sőt, gyakran emberöltőkön át hallgatni kell, s a leghasznosabb ideákat el kell fojtani, a legéletrevalóbb tudományokat agyban, kebelben hervasztva el kell rejteni, és szinte tudatlannak kell látszani addig, amíg egyáltalán szólni szabad. S még akkor is, jobbára csak úgy lehet szólni – nem úgy, ahogy a szólásra emelkedett szívén érzi és lelkében arról meggyőződött, hanem akként – ahogy mások gondolkodnak, s ahogy azt elvárják, vagy parancsolják.

Legnagyobb palotáinkban a magyar nyelv idegen, ritkán fogadják szívesen, s ha megjelenik is néha, különleges alkalmakkor, s úgyszólván kivétel gyanánt, csak úgy nyilall a számos külföldi szózaton keresztül, mint a villámlás a borult ég hasadékain. A szegény számkivetett magyar szó csak előszobákban, istállókban és cselédek között tartózkodik inkább, s a ház ékessége, az asszony, aki mindent elevenné tesz és a legszárazabb dolgokra is képes bájt hinteni, azt nem érti, s ha érti is, hátat fordít neki!

A Nemesség[295] rendszerint – s persze itt is van számtalan módosítás és kivétel –, amelynek a jó szerencsén kívül egyedül köszönhetjük polgári létünk fennmaradását, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, csaknem minden tehetségét kizárólag a hazai tudományokra fordítja. S mert a külföldet nem ismeri eléggé, hazáját értékén túl becsüli, újabb találmányokról, amelyeknek más országok oly sok áldást köszönhetnek, fogalma sincs, s így számtalan javítás ellen vak hévvel kel ki. Sokuk a korlátlanságot tartja szabadságnak, s abban véli fölfedezni elsőbbségét, hogy zabolázatlanságáért csak később sújthatja őt a törvény, amelyet ráadásul még sokszor ki is játszhat, amiért aztán – nem tagadhatjuk – néhány valódi, kivételes helyzetben lévő rendbontó betyárkodik is közöttünk! Csakhogy annál keményebben bűnhődik az ártatlan nagyobbik rész, amelyik néhány féktelen miatt valóban igen rossz színben tűnik fel azon külföldi előtt, amelyik a magyar nemesembert saját hazájában csak önkény által vezéreltnek képzeli. Sok közülük, habár nem hiszi is a féktelenséget szabadságnak, belsőjében még nem fejlesztette ki tökéletesen a társasági szabadság filozófiáját, s azt gondolja ténylegesen szabadnak, aki nem adózik! Igen sok közülük pedig – s itt a kivétel talán ritkább – Börne Lajosra[296] emlékeztet, aki német földijeiről nem azért, hogy ócsárolja, hanem inkább azért, hogy felébressze őket, azt mondja: „Ich theile die Deutschen in zwei Klassen: in Hofräthe und in solche, die es sein möchten.”.[297] A legtöbbjüknél pedig egyszerűen hiányzik az élettudománynak[298] az az ága, amelyik feltétlenül szükséges ahhoz, hogy más nemzeteket megismerhessünk és szép társaságban élhessünk.

A minden önzőségtől megtisztult hazaszeretet a Mágnásban[299], a Nemesben – ahhoz képest, hogy szinte kizárólag rájuk halmozódott a haza legszebb áldása, **a szabad birtok**[300] – koránt sincs elegendő még, ám annál több bennük az egymás közti ellenségeskedés!

Nem egyszer, nagyobb alkalmak során – s eme tárgyról, érzem, tudnék néhány úgynevezett „Vígjátékot” írni, ha tartalma nem volna inkább szomorú – ily módon játszódik le, nagy méltósággal a köztanácskozás. Az Elnök[301] igen mély gondolkodó hírére tesz szert, mert egyet sem szól, ha pedig szól, latin nyelven konyhaszagot áraszt, anyanyelvén ezzel szemben – nem ritkán – bakot lő, vagy más gondolataira és feltevéseire alapozott érdekfeszítő beszédet olvas fel, s úgy néz ki, mint aki alaptermészetével ellentétes állapotba került volna, midőn honfitársaival a közjóért fáradozik, s ez szinte szánakozást kelt az emberben. S a **tökéletesen** végzett munka után, számtalan **Vivát**[302] kiáltás közepette lezajlik az ebéd, és elköltik a kávét, majd néhány szép szóváltás után tisztán elválik a két párt. Könnyebben kezd lélegzeni a társaság, midőn a lassan múló nap különböző eseteire visszaemlékeznek, az egyik rész méltán neveti elkeseredett gúnnyal pipázgatás közepette a Mágnások[303] járatlanságát és botlásait az itthoni dolgok körül. Ezen idő alatt a másik rész a háziasszonnyal és leányaival a Nemes-

ember faragatlanságán, a viaszolt padlón olykor megeső elcsuszamlásain kacag jóízűen, s végül mind a két rész örül a **barátságosan**[304] eltöltött nap elmúltának. Ilyen scena[305] a való életben is számtalan akad, s valóban annak keserű bizonyítéka, hogy mennyire gyenge lábon áll hazánk, ahol, úgy szólván, annak az egyetlen satusnak[306] a tagjai – amelynek jussai[307] szinte egyenlők, s amely a haza legtöbb áldását kapta, ezért a legnagyobb lehetőségekkel is bír – ilyen mértékű ellenlábasai egymásnak. A hazai dolgokban tudatlan Mágnás[308] sokkal vétkesebb, mint a szebb szokásokban járatlan Nemesember, azonban egy részrehajlás nélküli bíró talán azt mondaná, hogy „becsesebb a csiszolatlan gyémánt a simított kovánál, jóllehet a gyémánt is csak köszörülés által kap igazi értéket".

Azon kevesek pedig, akik valóban szeretik honukat, vagy ha nem is szeretik annyira, legalább becsületes meggyőződésből készek tehetségük szerint érte áldozni, összezavarják a régi, rozsdás, megrögzött szokásokkal a nemzeti szellem valódi lelkét, s nem abba helyezik a nemzetiség[309**] későbbi kifejlődését, amit az előítéletektől mentes ész javasol, hanem abba, amit az idő lassanként életmódunkká szentelt fel. Jóllehet az is néhány évvel ezelőtt éppen olyan kevéssé volt magyar, miként az sem minden magyar, ami századunkban igencsak illenék honunkra. Másfelől, ha ezen kevesek képesek is voltak arra, hogy előítéleteik néhány légióján már diadalmaskodjanak, s ideáikat valamilyen szinten rectificálták[310], nem törekednek közös akarattal arra, hogy hazánk javát és felemelkedését koncentráltan[311], egy pontból eszközöljék, hanem excentrice[312], hazánk különböző, s egymást is alig ismerő részeiben és saját maguk szétforgácsolt erejében bíznak.

A **Polgárság**[313] pedig, amely úgyszólván egyedüli képviselője az ország művészeti és mesterségbeli értelmességének, nagyobb részében nem magyar, s nem is vágyik azzá lenni, holott a magyar haza levegőjét szívja, a magyar haza kenyerét eszi és borát issza, s nincs is egyéb hazája széles e világon a magyar földön kívül. Ezzel ellentétben persze az is igaz, hogy a felsőbb Rendek nemigen édesgetik magukhoz, s nem túl nagy támogatásra méltatják azt a statust[314], amelyik praktikus értelmessége, kereskedelmi tudománya és ügyessége által oly sok jót tehetne hazánknak. Úgyhogy a szó valódi és szoros értelmében derék művészi, kézműves és kereskedői Rend nincs is még hazánkban, s mindaddig nem is lesz, amíg a törvény eme réteg személyeit és vagyonát a legerősebb védelme alá nem veszi, s őket a közösség jobban, mint eddig, meg nem becsüli!

A **Parasztság**[315] sok különböző nemzetbelire[316***] van tagolva, s a Sváb[317] értelmes munkássága, a Tót[318] kiirthatatlan termékenysége, az Oláh[319] szokásaihoz makacs ragaszkodása, a Rácz[320] kereskedelmi ügyessége mindinkább szűkebb és szűkebb határok közé szorítja a törzsökös[321] Magyart, aki talán – ha a független férfiúi önbecsülés az ízlés legvalódibb értékmérője – minden kivétel nélkül az ország legszebb lakosa. A magyar parasztság, akiknek létszáma a többi és összesítve vett paraszti rétegekhez viszonyítva nem sokkal nagyobb, a Magyarságnak az utolsó oltalmazói. Csakhogy a Magyar még az oroszlánnál is csekélyebb számú utódot nemz, míg a Tót, a Német és az Oláh úgy szaporodik, mint a gomba az erdőn. A Magyar független önérzetében kerüli a munkát, s napkeleti komolyságában büszke vadsággal teszi félre a lelki előmenetel és szépülés legszükségesebb eszközit.

Az **külön Hitvallás**[322] pedig ezeket a felekezeti elkülönüléseket egyes ágaiban még tovább darabolja. Legalább annyi minden bizonnyal, de talán még annál is több keserű versengés van a Pápista[323] és a Református között, mint a Gallok[324] és az Angolok között. Van sok olyan derék magyar helység, amelynek lakosai oly egyenesen és karcsún nőttek fel, mint egy fiatal fenyőliget, s arcvonásukban, kiállásukban és mozgásukban szinte rokoni módon hasonlók, de még azok sem alkotnak viszonylag kicsiny körükben vallási szempontból egy szívet, egy testet. S így a kereszt – a türelemnek és a felebaráti szeretetnek a dicső jele – sokszor csak egy, a mennyországból kirekesztő vázzá alacsonyíttatik le, s a kakas, a lelki éberség megtestesítője az ellenséges bizalmatlanság cégérévé minősítettik le. Alig van Társaság, Egyesület, Intézet, amelyik mentes volna a hitvallási irigykedés ördögétől, s már kezdetekor

ne rejtené keblében saját halálának okát. Nem véletlen, hogy itt-ott sokszor csak romjai látszanak a mégoly tiszta szándékból létesített hazai Intézetek alapjainak. Legyen csak kihagyva véletlenül egyetlen felekezet – s lehet akár a tárgy, nem születés és hitvallás, hanem tudomány és észbeli tehetség szerint szerkesztetve – és a Siker, úgy vélem, már eleve lehetetlen! A hazaszeretet parányi súlya, a Szépnek, a Nagynak és a Dicsőnek forrón olyannyira kevés kebelben érzett hatalma nem olvaszthatják egy egységes, szép nemzeti összhanggá mindannak a nyomorult önzőség, haszonlesés, szűkkeblűség, félénkség és hiúság súgta előítéleteknek az üres kongását, amely az Egybehangzás, az Egyezség, az Egyetértés, az Erő és az Erény minden varázsát kettétöri, és szinte valamikor elkövetkező létének sejdítését is túlharsogja.

A hazánkba látogató, közöttünk hosszabb ideig mulatózó külföldi nem is tudja, nem is gyanítja, amikor nyelvünket tekinti, hogy Magyarországon való tartózkodása során, ha a lakosokkal anyanyelvükön szeretne beszélni, sok helyen még akkor is, ha csak három-négy mérföldet tesz meg egyenesen, legalább három-négy nyelv tudására lenne kárhoztatva.

Így aztán természetszerűleg és az idők folyama által fel van boncolva a magyar Nemzet – vagy inkább „Nép" – huszonegy igen különböző részre, amelyeket megint 52 külön darabra – azaz éppen annyifelé, ahány vármegye van – szakít mesterségesen a municipális[325] alkotmány.

Hogy vajon a képviseleti kormányzás[326] – ha egy Nemzet elérte már az Értelmesség magasabb fokát – a municipális[327] felosztás által tarthatja-e fenn a legnagyobb hihetőséggel függetlenségét, azt itt nem akarom fejtegetni, mert egészen tévútra vezetne. Arról viszont, hogy mai állapotunkhoz igazítva municipális[328] Alkotmányunknak köszönhetjük mi, Nemesek és az Ország egyéb privilegizált felekezetei mai államunk[329] létét és valamikori előmenetelünknek a lehetőségét, sok éves feszített gondolkodás után olyan tökéletesen meg vagyok győződve, hogy ebben a meggyőződésemben akár élni és halni is kész lennék. A külön Megyék egymástól tisztán elvált ítélő- és szabad tanácskozású székei alkotják egyoldalú szabadságunk talpkövét. Azok, vagy inkább azoknak a szónokai mentették meg a magyar hont a felolvadástól, s a biztos megsemmisítéstől, ahhoz hasonlóan, ahogy az elválasztott, több részből álló boglyákban is nagyobb a bátorság[330], mert ha mennykő üt is némelyikükbe, megtartja az Isten a különálló többit.

Ellenben eme függetlenségi palladiumnak,[331] úgy, mint mindennek, még a legszebbnek is a világon, egy igen rút oldala van, amely a vér lehető leglassúbb keringését okozza, és mindenben halálos hátramaradást szül! Ennek a hátramaradásnak pedig az az oka, hogy Vas megye nem gondol Abaújra, Kecskemétnek a legkisebb gondja is nagyobb, minthogy érdekelné, ha Lőcse akár a föld közepéig süllyedne is, s mit bánja Csallóköz Mosonyt, habár ez utóbbi a Dunába fulladna is, senkit sem érdekel, ha Tolna vizeit Pestre torlaszolja, vagy ha Győr a Hanságnak vet gátat. Sok efféle, öröklődő és országos méretű sérelmeinkben jól látható, hogy miként oszlik fel az úgy sem igen nagy Magyar Királyság 52 piciny Királyságra[332], s így a világtörténelem nagy színpadán csak igen lassan, s végül talán olyan út felé halad, mint a kínai gálya a fergetegben. Mert ahogy azt beszélik, a kínai hajósok a gályát, mivelhogy valamennyi tengerész a maga esze szerint akar cselekedni, végül a sziklák közé zavarják, s ha már összetörik, egyenként kezdik merítgetni, lapátolgatni a beömlő vizet, míg végül a sós habok örökre egyesítik őket.

A legszomorúbb pedig az, hogy éppen az, ami független állásunk valódi oka, s bennünket, úgy szólván, a gyulladástól ment meg, más szempontból egészen elgyengít, marazmus[333] által veszni enged, s így szinte egyazon serleggel életet és halált is nyújt.

A felvilágosodás menetében progresszíven előrehaladó nemzetek sorából kiszorítva, a réginél maradni lehetetlen, mert a külföldi értelmesség súlya idővel még a nyomát és emlékezetét is kitörli a valaha élt Magyarnak. Előrelépés, változtatás ellenben egy egészen

szétdarabolt országban, ahol annyi az egymással viszálykodó felekezet, a kormány pedig egy, veszély nélkül szinte alig eszközölhető.

Palliatív[334] javítások nem érnek semmit, mert a gyógyszer élénkítő vagy altató erejének kigőzölögtével, még nagyobb bágyadtságba vagy fájdalmak közé esik a test. A gyökeres javításoknak pedig, habár a leginkább célirányosak, sőt a legsürgetőbbek is – miként azt a közvélekedés tartja, de én nem hiszem –, homlokegyenest állnak ellen legsarkalatosabb[335] törvényeink. A régi rozsdából, s abból a kettős dilemmából, amelybe a sors helyezett bennünket, kilábalni tehát szinte lehetetlen. Mert vagy megcáfolhatatlanul igaz az, hogy „arra van kárhoztatva a Magyar, hogy hátramaradás, vagy felbomlás által elvesszen" – ha tudniillik alkotmányával a perfektibilitás[336] összeegyeztethetetlen, illetve, ha a különböző részek egyesítése lehetetlen –, s így minden fáradozás hasztalan, vagy ha ez mégsem igaz, akkor oly felettébb nagy az előítéletek nyomasztó terhe, oly könnyű a rectificált[337] ismeretek súlya, hogy minden előre és a világosságra irányuló törekvés hihetőleg sikeretlen.

Azoknak a szavai, akik világosan látják a haza pirulást okozó alacsony mibenlétét, s azt, hogy ahhoz képest, ami van, mi lehetne, elvesznek a sok-sok felekezet egymást üldöző vad ordításai, vagy csak az önmaguk hasznát lesők nyomorult rimánkodásai között. A közintelligencia súlya – az egyetlen valóságos fékje az önkénynek – más nemzetekéhez hasonlítva nálunk szerfelett csekély. A hatalmasabb résznek szinte minden valódi tudománya csak latin klasszikusokra[338], rabulisztikai[339] törvényekre, merő szőrszálhasogatásra és költői tárgyakra szorítkozik. Életrevaló ismeretek oly ritkán vannak elszórva a képzelet határtalan mezőin, mint a hajók a tágas Óceán habjain. – Szorgalom, gazdasági, művészeti és kereskedelmi intelligencia alig van, olyannyira, hogy ha gazdasági ismereteinket talán nem is, de művészeti, kereskedelmi szellemiségünkön minden bizonnyal kifog még a Török is. Hány tökéletes magyar mesterember van a közös országban, s vajon hány magyar kereskedő?! A Török – bizony mondom pedig, hogy nem szeretem idézni példának – a selyem, a gyapjú, a pamut, a bőr feldolgozásában olyan ügyes kézműves, mint akár a Francia, vagy akár az Angol, s emellett még kereskedelmi ügyessége is tűrhető. De ráadásul még milyen nagy számban vannak mesterembereik és kereskedőik! Mert nem gondolom azt, hogy nagyot hibázom, ha csak az Európában élő kifogástalan török – s nem úgy, mint azt sokan gondolják, hogy görög, vagy örmény – mesteremberek és kereskedők számát 300.000 főre teszem. A kormány pedig, amely uralma alatt ez a szorgalom kifejlődött, teljes egészében török! Ezt pedig ne felejtsük el.

A kisebb Nemesség száma nőttön-nő, s előre látható, hogy lassanként tíz nemesember jut majdhogynem egy sovány hold földre. Hogy művészetet, kereskedelmet űzzön, azt nem engedi éretlen büszkesége, s méltóságellenesnek tartja, hogy becsületesen, ügyességgel és tudománnyal fáradozzon a vagyon után. Ehelyett inkább dologtalan henyél otthon, s nemesemberhez illőbb foglalatosságnak tartja, ha nyúlkölyköket lövöldözhet az anyjuk hasában, vagy ha semmit sem tesz.

Gazdasági mibenlétünk a hiányzó princípiumok[340] következtében – amelyek minden fényesebb előmenetel ellen szegülnek – nem ép. Nemzeti jellegű, eredeti szokásaink pedig egyszerűen nincsenek, s amik vagyunk, és amit tudunk, csak az utánzás következtében vagyunk és tudjuk. Ami lehet, hogy éppen így van más nemzeteknél is, csak azzal különbséggel, hogy mi, még utánzásainkban is makacsul ragaszkodva a régihez, s úgyszólván csak kényszerrel alkalmazkodva a többséghez, nem a lényegét és ésszerű, racionális okát tekintettük az átvett javításoknak, illetve az új szokásoknak, hanem csak felszínességeiket ruháztuk magunkra.

Ugyan hány olyan lelki független[341] ember van, összesítve minden rendbelit, aki valamilyen hathatós fordulatot tehetne életünkben? Hány mer jobbágyi, hű és alázatos, de egyszersmind férfiúi önérzettel a királyi szék elébe lépni, s a fejdelem atyai keblébe a haza kívánatit bátran kiönteni? S ki mer tiszta lelkiismereti bátorsággal[342] az itthoni előítéletek

seregével szembeszállni, s a haza fiait ki meri éppen ott megtámadni, ahol – miként a nyavalyának a gyökerénél – a vágás a legkínzóbb – – – – –? S ha lennének is ilyen hazafiak, kiknek szándéka lenne oly tiszta, mint a kristály, s vajon lenne-e elég lelki tehetségük és élettudományuk[343] arra, hogy jó szándékaikat ne csak az egekbe fohászkodják, hanem azok gyümölcseit is az élők számára előteremtsék? S ha tudományuk van, van-e még várható élet is előttük? Van-e bennük elég erő ahhoz, hogy a felbőszült rágalom, a megsértett hiúság és önszeretet marcangolásait férfiasan kiállják? Vajon nincsenek-e a hitelezők kezeiben, s vagyoni lehetőségük van-e arra, hogy nemes és józan szándékaikat sikeresen előre is mozdíthassák?

Nagyon elszomorodtam, amikor ezeket a lelki függetleneket[344] kerestem, mivel csak néhányat találtam közülük. Az a kevés pedig – úgy gondoltam akkor –, hogy a sok hazáját elfelejtő külföldieskedőn, az itthoni előítéletek tárnokain, az elpuhult, születésük révén katonákká válók – akik lóháton még sohasem ültek – nagy seregén, s a zsidók markában lévő számtalan különböző színű emberen – bár a legtisztább szándékkal, s kerubi[345] tanácsadóval rendelkezzen is, illetve fél évszázad során minden testi és lelki erővel, a legjobb vagyonbeli rendben éljen is – sohasem fog diadalmaskodni.

Nem tudom, hogy vajon a felhevült és rendetlen képzeletnek, vagy a fiatal tavaszi életkornak szavakkal ki nem fejezhető édes vágya-e ez csupán, de az az álom, hogy „egy nagy és dicső nemzethez tartozzam", szívem legtitkosabb húrjait édeni harmóniába ringatta mindenkor. Ilyenekkel kérkedni nem mertem, sőt titokban tartottam inkább, mert nagyobb kín alig van – s forróságban a jeges vízbe ugráshoz hasonló –, mint az, ha hideg visszavonulással és zárt kebellel kell találkoznia a hazaszeretettől lángoló tárt szívnek. Maratón mezein, Phile hasadékai[346] között én is – – – – – a legédesebbeket álmodtam – – –, s milyen kicsinynek, milyen szűknek leltem hazámat! – – – – – A rothadás szaga ébresztett fel, s összezsugorodott mellembe temettem el szívem kínjait. Lelkem oly bágyadt volt!

S midőn a hon minden elemét mély halálnak látszó, önkívületre emlékeztető süllyedésben találtam, s oly néma volt körülöttem minden, vérzett keblem egy darabig, majd így fohászkodtam fel: „Haj! Boldogabb és nemesebb létre lenne talán méltó a Magyar!" Majd én, a halottá vált nemzet szerencsétlen tagja a haza sírboltjától könnyező szemekkel szakadtam el, s miként a halandók gondolkodó és hazátlan része, én is egy álmetafizika[347] gátak nélküli térségein kerestem az én általam felállított lelki függetlenség[348] alapját.

„Felforgat a nagy századok érczkeze
Mindent, ledült már a nemes Ilion,
A büszke Carthago hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott."[349]

Szótlan és panasz nélkül mutatnak rá Athén, Ephesos emlékei, egy valaha volt fényesebb létre, s hadd forogjon le néhány évezred – a mi féreg éltünkhöz képest örök, de a valóságban csak oly csekély idő, hogy az örökséget nem is lehet mérni vele –, s még bolygónk is ki lesz törölve a Világmindenségből, vagy olyan változások alá lesz vetve, amelyeket a gyarló emberi természet nem állhat ki. S így haza, hazaszeretet, hazafiság, vagy a jövendő áldása, a halhatatlan név mind-mind megannyi horog, amelyekbe az emberi hiúság mohón kap, hogy lelki ürességét betöltse.

Ilyen áltermészet, melynek ragálya hazátlanok között oly veszedelmes – – – engem is egészen elragadott, s lelkem minden rugalmasságát, minden erejét lebilincselte. – – – – Munkásságom köre olyan szűk – ízlésem szerint olyan ízetlen – – – volt, s bár mindig sejtettem, de magamban tisztán ki nem mondtam (s miként is, hiszen útmutatóm vajon ki lehetett volna?), **„hogy végül, ha az örömök minden iskolája már tárva áll előttünk, férfikorunkban szívünk ösztöneit semmi sem töltheti be jobban, mint a hazánk, vagy, ha ez nincs, az emberiség hasznára, s boldogságára irányuló munkálkodásaink"**.[350]

Azonban azt, amit az ifjúnak heves képzeletében a nagyobb és önálló nemzetek szerencséjéről, illetve a hátramaradt, másokkal összeolvadt kisebb nemzetek tűrhetetlen szerencsétlenségéről igen éles színekkel kerül megfestésre, a tapasztaltabb férfi egy szelídebb világra deríti. Mert tökéletesség és szerencse kizárólagosan sehol sincs, ellenben mindenütt van váltig tenni- és használni való, csak akarjon az ember, s valóban ne a közönség tapsa és dicsérete, hanem valami magasabb cél elérése legyen fáradásainak köre. Bármennyire igaz is az, hogy a városoknak, a nemzeteknek, sőt még a planétáknak[351] is vissza kell térniük, s össze kell olvadniuk egykor majd ősanyánk, a nagy Világmindenség kebelében. Mégsem veszik el sohasem az az angyalok által súgott emberi vágy, hogy a Mindenség szebb és tökéletesebb egybehangzása végett tehetség szerint fáradozzunk, amelynek következtében – a földi gyarlóságokon túlemelkedő fejdelem bölcsessége által – egész vidékekre virágokat hímez, ha a szántovető egyetlen fát elültet!

A lehetségest – – – – s nem a képzelet ábrándozásait akartam életre kelteni. Ezért hidegebb vérrel kezdtem születésemhez csatolt kötelességeimet – s egyszersmind azokat a tulajdonságokat, illetve erőt is, amelyek bennem megvannak kötelességeim teljesítéséhez – fontolóra venni. De visszaijedtem akkor, amikor a sorstól nyert magas és független állásomat önmagam oly csekély és mindentől igencsak függő személyemmel hasonlítottam össze. Tisztán láttam, hogy milyen nagy szolgálatokkal tartozom hazámnak, amelytől oly bő javakat nyertem, s keserűen éreztem gyarló, tehetetlen mivoltomat, amely még egy ennél sokkal alacsonyabb hatáskörhöz tartozó kötelességek teljesítésére sem lenne elegendő. Tiszta szándékon és jóakaraton kívül – nem csaphattam be saját magamat – semmi egyebet nem találtam keblemben, aminek hasznát vehette volna a haza. Tiszta szándék és jóakarat azonban velem, üresfejűvel, akiben a nyílt szemekkel való látáson kívül józan ítélő tehetség éppen olyan kevés volt, mint előítélet, igencsak szaporán megismertetett ilyen és ehhez hasonló igazságokkal: „egyetlen ember gyenge, még akkor is, ha oly hatalmas volna", „divergens lineák[352] soha nem érnek össze", „mindennek van közepe, magva, vagy lelke", stb. Az látszott a legjózanabbnak, ha másokhoz csatolom magamat, s szaporán összehozott a barátság angyala olyan rokonlelkű hazafiakkal, akikben a király és a haza iránti hűség éppen olyan tisztán égett, mint bennem, s akiknek tehetségei az enyéimet messze meghaladták. Hazánk darabokra szaggatott voltát, s így olyan mély álomba dermedt, gyenge létét ugyanúgy látták, ugyanolyan keserűen érezték, hasonlóan nehezen tudták tűrni, mint én. S így a haza halál-, vagy életszimptómáit[353], illetve azokat a módokat kezdtük el vizsgálgatni, amelyek által a közösséget képesek lennénk szolgálni. S felmerült bennünk az a nagy gondolat – amely az alacsony születésű ajkait gúnyos ráncokba vonná, a félénket pedig megsemmisítné –, hogy **honunkat az ájultságból az életre visszahozzuk**[354]. Büszke önérzettel mondhatom, hogy elfért szívünkben ez a hatalmas eszme. S valóban nem elbizakodottságból, mintha csak mi lennénk képesek az élet nélkülinek tűnő testet felélesztení, hanem mivel azok, akiket még jobban illetne ez a dicső tiszt, fájdalom, de önmaguk bálványait és inkább másokat szolgálnak, mint a hazát, vagy oly vakságba merültek, hogy a hazát ilyen körülmények között is igen egészségesnek, ébernek és erősnek tartják.

Sok olyan halaszthatatlan teendő van, amit a haza javáért sem a Kormány nem tehet – s jó, hogy nem teszi, mert ez az önkény ellenzáloga –, sem a Nép maga nem eszközölhet – s őrangyalunk mentsen meg attól, hogy eszközölje –, mert abból anarchia támadna. Így mindezek véghezvitele egyenesen azokat az egyes hazafiakat illeti, akik súlyosabb hivatali terhektől mentesen, független létben büszkélkedhetnek a haza javaival.

A múltban nemzeti Nagyságot, legalábbis olyat, amelyen a Magyar túl ne emelkedhetne, ítéletünk szerint nem találtunk, mert az elmúlt Nagyságnak csak a kőemlékek és a roppant épületek romjai az egyedüli tanúi, hiszen minden egyéb, mint a könyvek, a mesterművek, a közhasznú találmányok az idő által elenyésznek. Nevezetes építmények híján pedig, amelyek évszázadokon keresztül hatással bírnak, egy nagy nemzet, vagy fejdelem sem volt

még, ám hazánkban ilyeneket nem lelhet senki sem. Az a néhány felleg-, vagy mocsárvár, sőt még az annyiszor magasztalt Visegrád maradvány-falai is, költői képzelet nélkül – amely ugyan még a debreceni pusztákra is varázsolhat spanyol kastélyt – nem utalnak egyébre, mint kicsiny Urakra és szegény Királyokra.

Csakhogy ez a tisztára hozott meggyőződés ahelyett, hogy elszomorított volna, inkább felvidított, s így vigasztaltuk magunkat: „Hála az Egeknek, úgy látszik, még fiatal Nemzet[355] vagyunk, nekünk nem fénylik még a múlt, ellenben más nemzeteknek már nincsen jövendőjük, ugyan kik a szerencsésebbek?".

Ezt az állítást, amely már a Hitelben is előfordult más szavakkal, Te, kedves Barátom, Taglalatod[356] 16-dik lapján egy *„szerencse-veder"* által előidézett történet segítségével nevetségessé akartad tenni, azt állítva, hogy *„megfeledkeztem még kereskedelmi szempontból is nemzetünk állásáról az akkori időkhöz képest, pl. I. Mátyás és Nagy Lajos király alatt."* Erre csak azt felelem, hogy a Nagyságról kialakított elmélet igen különböző, s én arról nem tehetek, ha igen nagynak nem látom azt, amin mások csodálkoznak, s arról sem, ha valamelyik magasságot nem az akkori időhöz képest, miként azt te mondod, hanem önmagában tekintem. Általánosan pedig az a különböző ítéletekben számtalanszor ismételt eszméltetésed, hogy **„az időhöz, a körülményekhez képest"**[357], józan ítélet meghozására igen veszedelmes. Jóllehet egy 5 esztendős gyerkőc 3 és 1/2 láb magasságú, s bármilyen jól hegedüljön is – mint van erre példa – mégiscsak kicsiny ember azért és gyenge hegedűs. Rövid időn belül igen sokat tágult és szépült Pest városa, azonban nevezetes szépségű nagyvárosnak még sem mondható. A Tiszántúlon sok gazdasági javítás jött divatba a körülményekhez képest, hanem azért a tiszántúli gazdaságokat általános példa gyanánt nem hozhatjuk fel. S éppen így nem hiszem, hogy a Mátyás és Lajos király alatti időket, amelyeket legalább úgy ismerek én is, mint Te, ha az **„akkori időkhöz képest"**-et[358] kitöröljük, mint a nemzeti Nagyság idejét lehessen példaként józanul idézni. Más nemzetek legalábbis – mint valaha volt magasságunk egyedül igazságos bírái – ilyen magunkat tömjénező nagyságról semmit sem tudnak. Hogy sok elkeseredett hazafi a háta mögött keresgél valami fényt, mert maga előtt minden beborult, s csak sötétet gyanít, azt igencsak jól értem és megbocsáthatónak tartom. Hanem Benned, aki igen jól tudod, hogy elszánt hazafiság a legfeketébb éjt is milyen szép reggelre virraszthatja, Benned mondom, nem érthetem azt, hogy szebb reményeimet a magyar haza egykor megvalósuló magasabb állásáról egy lotteriával[359] miképpen hasonlíthatod össze? Aki már tízszer nyert, az tizenegyedszer is nyerhet még, aki pedig már egyszer élt, az nem élhet másodszor is. S ha én – talán csalódásomban – szegény szülőhazánk életét azon okoskodás szerint, hogy élhet, mivelhogy nem élt még – – – – meg kívántam hosszabbítani, s magam és kevés jóakaróm jövendőbe tekintését egy kis reménysugárral fel kívántam eleveníteni – – – pont Teneked kellett az édes báj kettétörése érdekében hideg gúnnyal megfagyasztani meleg érzéseimet?

De térjünk vissza ismét az eredeti tárgyhoz, s ne felejtkezzünk meg a több esztendővel ezelőtti állapotokra visszaemlékezni, amikor ezeket a sorokat olvassuk.

A múltban olyan nagyságot, amelyet siratni lehetne, ítéletünk szerint nem találva, elfojtottuk magunkban azt a sajnálatos gyengeséget, amelyre az emberi nem oly könnyen hajlandó, miszerint „szorgalmas munkásság helyett henyélve az elmúlt időkbe merülni kényelmesebb", s így inkább az eljövendőt tartottuk szemeink előtt.

A sötét jövendő pedig kizárólag csak azzal a feltétellel mutatkozott bíbor színben a távolban, ha **a Magyarság a közértelmesség**[360] **által fejlődik ki tökéletesen**.[361] S minél mélyebben vizsgáltuk a haza lakosait, a szomszéd népek közötti állását, geográfiai helyzetét, vagy természeti kincseit, s több effélét, s minél jobban törekedtünk arra, hogy kitanuljuk azokat az okokat, amelyekből áldott következményeknek kellene áradnia a hazára, annál tisztábban látszott előttünk – ami végül is tökéletes meggyőződéssé vált –, hogy minden lehetséges előmenetelünk kizárólag értelmességi súlyunk nagyobbításában és megújuló csinosodóbb nemzetiségünkben[362**] verhet tartós gyökeret. Be kellett látnunk, hogy minden, ami nem áll

valódi nemzetiségen[363**] és valóságos – minden előítélettől és szemfényvesztésektől megtisztult – értelmességen, az alaptalan, s előbb-utóbb minden bizonnyal elbomlik.

1822-ben az idők folyama, s bizonyos esetek felébresztették „az ébren szunnyadozó", vagyis inkább az aludni igen szerető Magyart. Valódi hazaszeretet és önbizalommal teli erő jelei mutatkoztak itt is, ott is, s bennünk mind erősebb hitté vált, hogy ha valami felemelheti még a hazát saját maga boldogságára és Ura örök dicsőségére, s önmagához illő magasságra, az, semmi egyéb nem lehet, mint a **Nemzetiség**[364*] **és a Közértelmesség**[365] [366].

A sarkalatos[367] nagy ok tisztán feküdt előttünk, hanem a „Miként és hogyan nyithatjuk meg a gazdag kútfőt[368]?" kérdése homályban maradt előttünk.

Magyarosítani![369] De miként és milyen eszközökkel? A világon minden csak szuperioritásnak[370] enged, ez szigorú tudományos törvény, s a Magyar, szinte mindenben csak tanuló lehet, s tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítani előbb a Magyarságot minden szennyéből, hogy elfogadható és idővel követésre méltó is lehessen. Hanem a kérdés megint csak az, hogy ez milyen módon valósítható meg egy olyan hazában, ahol annyi az előítélet és oly kevés a valódi élettudomány[371]? Előítéleteket kiirtani, s valódi élettudományt[372] terjeszteni pedig milyen eszközökkel lehet ebben a szerencsétlen geográfiai helyzetünkben, amely minket szinte minden egységesüléstől elszigetel, s a nemzeti versengés – amelynek más nemzetek leginkább köszönhetik csodálatos kifejlődésüket – hasznos gyümölcseit velünk nem is sejteti? A külföldet köztünk kevesen járják, s ha járták is, nem ismerik eléggé. Vagy, ha annak előnyei tisztán ismeretesek is előttük, hátramaradt szegény hazájukat nem merik bátor egyenességgel olyan színekkel lefesteni, mint az őnekik megjelent. Ezért, kellőképpen nem ismerve és túlbecsülve hazáját és önmaga a jámbor itthon üldögélő Földi, ítéleteihez és tudományához makacsul ragaszkodik, mert azokat a legjózanabbaknak és a leginkább életre valónak tartja. Olyan széles tükör készítését pedig, amelyben mindegyik tisztán felismerhetné magát, elsőtől az utolsóig, aki a hazát szándékosan, vagy tudatlanul tapodja, a közjón vak hévvel nekiront, vagy azt hideg gúnnyal önti le, vagy ami a legközönségesebb, henyélve, here gyanánt teng, nem tartottuk könnyen kivitelezhetőnek. Mert egy ilyen – remek, fontos és szükséges munkát jelentő – roppant nagy tükör készítése, amelyben mindazok jelentős számban találnák magukat hűen ábrázolva, akik igazságos és nemes lelkük súgtában azt hiszik és hirdetik, hogy „honunk minden lakosának áldott a sorsa, mert saját maguknak, a sok birtokkal születetteknek, hála Isten, jó dolguk van" nekünk, keveseknek csaknem kétségbeejtőnek tűnt.

Azonban az az **Ízlés**[373] – nem akarom egyébnek nevezni –, hogy inkább sikertelenül fáradjunk a közösség és a haza javáért, felemelkedéséért, mint sikerrel küzdjünk saját hasznunk és személyes magasabb helyzetünk érdekében, nem engedte, hogy tiszta szándékunk elolvadjon férfiúi kebleinkben. Mélyen átéreztük, hogy rajtunk a sor jeget törni és megkezdeni a nehéz munkát. Nem toltuk mi a kormányra a felelősséget azért, hogy elpuhultunk, elnémetesedtük, mert miért engedtük azokat a méltatlanságokat végbevitetni magunkon. Nem vetettük mi a szántóvetők, a polgárság és a tehetetlenebb nemesség szemére hazánk alacsony állását, közértelmességünk[374] csekély létét. Nem kárhoztattuk mi elődeinket, hogy jó tengerpartig nem vittek minket, ha vihettek volna, midőn

„A félvilággal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragjok"[375] stb.,

s nem panaszkodtunk mi az Ég rendeltetése ellen, hogy szerteszéjjel forgácsolt hazánkat egy testbe szorította más különböző nemzetekkel. Nem kerestük mi sem a sors döntéseiben a hibát, sem más felekezetűek szemében a szálkát, hanem egyenesen magunkat és a velünk azonos rendhez tartozókat vádoltuk hátramaradásunk és hazánk alacsony állása miatt. Rémisztő csontvázként[376] szolgálták a Véletlentől nyert számtalan áldásaink – amelyek

úgyszólván szemünkre hányták oktalanul elpazarolt legszebb esztendőinket – természeti idomaink fejletlen parányiságát, már a bölcsőben megszerzett nevezetes vagyonaink ész nélküli eltékozlását. S midőn már szinte gyűlöletre méltóknak kezdtük ítélni magunkat, semmi egyéb, mint a még hihetőleg előttünk fekvő élet, s mindazon jó, amelyet még véghezvinni reméltünk, s erős akaratra támaszkodó tiszta szándékunk mentett meg az önvád tűrhetetlen fullánkjaitól. De amidőn azt kellett tapasztalnunk, hogy a velünk egy rendbe tartozók nagyobbik része, illetve azok, akiket az Isten összehasonlíthatatlanul szebb tehetségekkel áldott meg, mint minket, még hasztalanabbul élték napjaikat, s munkátlanság, ízetlen örömök, tudatlanság, rendetlenség és unalom között vénültek meg, akkor, megvallom, hiúságunk nemhogy valami belső megelégedettséget[377] nem éreztetett velünk, hanem egy szebb ösztön tüstént egy hozzánk méltóbb elhatározásra bírt bennünket. Úgy éreztük, hogy kötelességeinket, merthogy eddig nem jól teljesítettük azokat, s éppen azért, mert oly kevesen vagyunk, a jövendőben kettőztetett erővel és állhatatossággal kell véghezvinni. Őrajtuk, magasabb állásúakon, sokkal több vagyonúakon, hosszabb életűeken lett volna a sor – ahelyett, hogy minket, kisebbeket, tehetetlenebbeket, ifjabbakat állati életek, vagy életbeli álmok által, úgyszólván inficiáltak[378] – példával előttünk járni, a királyi szék támaszaivá és a haza oszlopaivá lenni, amikké ők nem tudtak válni. Közöttük csak kevesen töltötték be valódi becsük révén az idegenek által irigyelt helyeket, s akkor is inkább az egyesítés és minden erő egy fő célra irányítása helyett inkább egyedül, s így sikertelenül fáradoztak tisztségeikben, amidőn a nagyobbik rész bágyadt kábultságában alig mutatott egyéb életerőt, mint lábbal tiprását legszebb jussainak[379]. Ezért mi, szent kötelességeink teljesítése alól még nem hittük felszabadítva magunkat, s nem mérve gyenge erőnket, gyarló tehetségünket, hanem bízva szándékunk tisztaságában és Isten segítségében, olyan érzéssel fogtunk a nagy munkához, mint amikor egy magányos ember, orvostudomány és gyógyszer nélkül kint a rideg pusztán halálos álomkórságban fekvő felebarátját leli, s azt addig ápolgatja és iparkodik visszahozni az életbe, amíg a tudósabbak és tapasztaltabbak megérkeznek.

A haza vizei korlátlan dühükben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékeit, s az örök posványok mérget lehelő önkénye mindig kínt és halált szüljenek? Severin bércei és a Duna kőszirtjei[380] mindig gátolják a világ egyéb lakosaival történő érintkezésünket[381]? A szabadságról szóló idétlen felfogásunk, illetve törvényeink fals magyarázata századokon át eltiltsa tőlünk továbbra is az egységesülés kellemeit? Egyetlen egy sovány esztendő gyászba borítsa az eljövendőben is – mint már annyiszor – a fél hazát? A népre kivetett aránylag oly csekély adó mind terhesebb legyen az idő előrehaladásával? A haza szívét, Budát és Pestet állóhíd soha ne kösse egybe? S elbomolhatatlan színház[382] örökre meg legyen tagadva attól a nemzettől, amelynek nyelvén kívül, úgyszólván semmi sajátja nincs? – – – – – – – – – – – – – – – Hát annyi fundátióink[383] – –? – A földművelés jobb ismerete soha ne ruházzon zöld színt naptól aszott csupasz pusztáinkra, s gizgazos fenyéreinkre[384]? Manufaktúra[385], fabrika[386], kereskedés hazánk gazdagságát soha ne emelje magasabbra? A külföld előtt mindig ismeretlen maradjon a Magyar?

Nem, nem! Szebb létre méltó hazánknak ki kell vetkőznie ebből a szánakozást, vagy megvetést érdemlő szennyből, s mi ezeket az arcpirító, a 19-dik századra és a keresztények közé többé nem illő szégyeneinket henyélve, s karba tett kézzel tekinteni nem tudtuk tovább. Semmi eskütétel, csak a honszeretet és a kötelességérzet által egyesülve, megállapodtunk néhányan abban, hogy mindent elkövetünk – vigasztaljon bár reménysugár, bár nem – ami tőlünk csak telik, hogy mindazt, amit fentebb említettem, s talán még tízszer annyit, amikről ugyan egy szót sem szóltam, jóllehet honunknak nagy szüksége van rá, mozgásba hozzuk, és életre keltsük.

Te most, Barátom, valószínűleg nevetsz – – eszelősnek gondolsz, és emígy szólsz Magadban, s később talán még ki is fogod nyomtatni: „ilyen óriási munkákat egy-két ember akar véghezvinni – –, s ilyenekkel még kérkedni is mer a szemtelen – – – – –”.

Amire én azt felelem, hogy miként az Elkorcsosodás és a Tudatlanság az az ok, amelyből mindenféle kiszámíthatatlan rossznak szükségképen következni kell, akként a Nemzetiség[387*] és a Közértelmesség[388] az a nagy ok, amelyből előbb-utóbb mindaz, amit említettem, s még tízszer, sőt százszor annyi, minden bizonnyal következni fog.

Az a sok újabb remek munka, amelyek a külföldet, s főképp Britanniát dicsőítik, szigorúan véve nem kizárólag a mostani élők, vagy csak rövid idővel ezelőtt elhunytak szerzeményei, hanem létük már a múlt századokban gyökerezik. Milyen sok előítéleten kellett diadalmaskodni, hány hamis ismeretet kellett eligazítani és kijózanítani, mennyi egyéni szerencse próbálót kellett egy nagy cél elérése végett egyesítni előbb, hogy egy tökéletes linea-[389], vagy gőzhajó készülhetett volna, roppant vashidak és utak egy testté forraszthatták az országot, a szántovető kicsiny kertté változtathatta a természet kezeiből kopáran átvett szomorú vidékeket!

Mennyi temérdek gondolatnak kellett a valóságba és az életbe lépnie előbb, hogy ilyenek véghezviteléről némi hihetőséggel csak álmodni is lehessen! A bámulásra méltó szigetnek mind azon csodái, amelyek előtt az igazságos ember megilletődéssel emeli meg süvegét, egy Bacon[390], egy Gibbon[391], egy Young[392], egy Watt[393], vagy egy Smith[394] lelkéből vették valódi eredetüket, s nem annyira azok munkássága az, akik a józanon rakott alapokra állították csak remekműveiket[395]. Olyan mélyen fekszenek azonban az igazi nagyság fenékkövei, hogy azok nem tűnnek mindenki szemébe egykönnyen, amidőn a superaedificatumokon[396] bámul a sokaság.

Te is, tisztelt Barátom, tudom, csakúgy, mint sok más, keserű szívvel nézitek a civilizált nemzetek sorában honunk oly alacsony állását. Ti is szeretnétek látni rakoncátlan vizeink megfékezését, mocsaraink kiszárítását, hazánk vasút általi közvetlen összeköttetését az Adriai-, s Dunánk megtisztítandó medrével a Fekete-tengerrel. Nektek is jól esne kemény utakon repülni, amidőn most annyiszor helyből sem tudtok mozdulni, vagy halálos unalommal lézengve, zúzott testetekből szinte kirázódik a lélek. A Ti szívetek is reszketne az örömtől, ha a legelső palotától a legutolsó kalyibáig mindenünnen a bőség mosolygó képe tűnne elétek. Ti is szeretnétek, ha a népet sújtó adó könnyű lenne, s az kétannyit tudna elbírni nevetve. S mennyire tágulna kebletek, tagadhatod-e Barátom, ha egy álló híd Budát és Pestet, a haza feldarabolt szívét örökre egybekapcsolná – – – s a nemzeti színházban Tália[397] és Melpomené[398] magyar nyelven üdvözölné a nemzetiség[399**], a honszeretet és a jobbágyi hűség halhatatlan tetteit! Micsoda megelégedést szülne Bennetek a haza oltárára tett áldozataink valamikori haszna, mennyire felvidítaná lelketeket, ha mérhetetlen pusztáitokon árnyék alatt legelnének nyájaitok, gulyáitok, s a művészet és a kereskedés gyarapítaná mind a szegényt, mind a gazdagot! S mennyire különböző érzéssel élnétek napjaitokat, ha Nyugattól Keletig nagy és kicsiny ismerné a Magyart, s mély tisztelettel említené nevét. Tudom Barátom, Te mindezeket, nemkülönben, mint én, óhajtod, hogy valóra váljon, azonban nem értesz velem egyet azokban az okokban, amelyekből ítéletem szerint egyedül bekövetkezhet Magyarország valószínűsíthető előmenetele.

TOVÁBBI VIZSGÁLAT

Hogy pedig azon módokban, amelyek által mi többen a most említett hazai díszek magvát elvetni kívánjuk, Te, tisztelt Barátom, velem nem értesz egyet, és másutt keresed az okokat, mint én, azt onnan tudom csalhatatlanul, hogy Te éppen azokat az okokat törekedsz Taglalatodban[400] gúny, vagy gyűlölet tárgyává tenni, amelyeket én, mint annyi reményem alapját, a legmélyebbek közé számlálok. De hogy ez tényleg úgy van-e, amint mondom, vagy sem, az csak egész munkám tartalmából tűnhet elő.

Abban állapodtunk meg néhányan – amint azt a fentebbi bekezdésben[401] mondtam –, hogy saját hasznunkat hátratéve, mindent el fogunk követni azért, ami honunk javát valamilyen módon előmozdíthatja. De nehogy kútjainkat olyan helyen kezdjük ásogatni, ahol nincs víz, s így minden siker nélkül fáradozzunk, szükségesnek tartottuk, hogy az ország valódi mibenlétét még jobban és tisztábban megismerjük. Ezt pedig úgy véltük a legbátorságosabban[402] kivitelezni, ha lehetőleg elnyomva minden vakító hazaszeretetet keblünkben, s elfojtva az anyatejjel szívott számtalan előítéleteket, egyenesen azt tekintjük először, hogy milyen javakkal ruházza fel a Magyar Haza lakosait? Majd csak ennek tisztába tétele után keressük fel azokat a kútfőket[403], vagy ok-gátakat, amelyeknél fogva oly sok, vagy kevés jó áradt a közösségre.

Így cselekszik a jó gazda: megvizsgálja előbb terméseit, s ha hiba van bennük, akkor kinyomozza annak okát, eredetét, és segít, ha lehet. Így cselekszik az ügyes orvos: igyekszik átnézni mindenekelőtt a beteg test állapotát, s csak aztán keresi a nyavalya okát, majd gyógyít, ha lehet. S így cselekszik szinte minden okos ember, aki javítani, vagy gyógyítani akar: előbb megtekinti az állam pillanatnyi helyzetét, s aztán arra törekszik, hogy kifejtse az állam mibenlétének valódi okát, s javít, ha lehet.

Ilyen morális Diagnózis[404], vagy Patológia[405] – ha szabad így neveznem – úgy látszott, hogy képes lesz előttünk olyan kalauzzá válni, amelynek útmutatása szerint a legbiztosabban reméltük elérni azt a pontot, ahonnan tisztán látható az ország valódi mibenlétét. S bár mindenki ez utat tartaná és követné, mert akkor valóban tíz esztendő alatt több vitethetnék véghez, mint ami most, évszázadok lassú leforgása után csak életre kaphat is. Mert ahelyett, hogy mindjárt javításhoz kezdenénk, most azt szükséges megmutatni előbb, hogy javítás kell. S íme, létünk meg nem ismerése az a legeslegmélyebb alapok, vagy ha még jobban akarjuk kifejezni, inkább az a „Semmi", amelyből semmi sem következik, s mocsárból mocsárár, rossz útból rossz út, kereskedésre alkalmatlan borból kereskedésre alkalmatlan bor, s számtalan efféle marad meg, miként az korábban is volt, vagy helyéből csak csigaként mozdul.

Az előre gondolkodáshoz és számításhoz, a józan ítélet meghozatalához és annak a kívánságnak a kifejtéshez, hogy valamit javítani akarni, elég a dolgot megfelelő ideig fektében tisztán látni. S nincs veszedelmesebb, s minden nagyobb előmenetelt és javítást **megsemmisítő**[406] tevékenység, mint a körülményeket és az összeköttetéseket a dolog valódi mibenlétének ismerete előtt áttekinteni, mert az az örök összehasonlítgatások által végül minden józan ítéletet eltipor. „A pesti pornál még nagyobb a berlini, képtelen pusztáinknál még képtelenebbek Arábia homokdűnéi, szántóvetőink sokkal szerencsésebbek, mint számos más nemzet szántóvetői, s igenis messze haladott már földművelésbeli tudományunk, ha fekvésünket tekintjük, satöbbi, satöbbi." Mire jók mindezek, az Istenért! Talán hogy mocskaink és előítéleteink között még mélyebben aludjunk el, vagy magunkat már igen fényes állapotban higgyük, mert mások még nagyobb homályban vannak?! Elég azt tudni, hogy el van vesztve valamelyik csata ahhoz, hogy az, akinek semmi köze hozzá, lóduljon az útból, elég azt tudni, hogy Konstantinápolyból Bécsbe Magyarországon átutazni bajos, hogy az utazó inkább más utat válasszon, elég azt tudni, hogy a magyar bor igen sokszor megromlik, ha idegen földre viszik, ahhoz, hogy Európa inkább francia borokat igyon. S elég tudni azt is, hogy mágnásaink[407] nemigen törik magukat a közjóért, s az országgyűlésre sem járnak ahhoz, hogy a külföld ne nagyon becsülje őket, elég azt tudni, hogy hitel Magyarországon nincs, ahhoz hogy a pénzes külföldi inkább a Töröknek adja pénzét, mint nekünk stb. Józan ítélethozatalhoz elég azt tudni, hogy milyen formájú és állapotú (jó, középszerű, vagy tűrhető-e) a tisztán előttünk fekvő tárgy, aki lop, az tolvaj, s az ok, amely őt lopásra bírta, akármilyen legyen is, a tolvaj nevet nem törli le róla, aki szántszándékkal öl, az gyilkos, s a közvélemény[408] őt nem az indítóok, hanem csak tette után ítéli majd. Aki hat láb magas, az hosszú; aki öt lábnyi, az rövid, a negyvenedik grádus[409] feletti országok hidegek, a harmincadik alattiak pedig melegek, a tengervíz sós, a folyóvíz édes satöbbi, satöbbi. S az, hogy miért nőtt

egyik hosszabbra, a másik rövidebbre, miért hideg a pólushoz közelebbi vidék és meleg a távolabbi, hogy miért sós a tenger és miért édes a folyam, mindez sem a formán, sem a mibenléten a legkisebb változtatást sem teszi. Az ütés fáj, ámbár az égetés még jobban fáj, Olaszországban sok narancs terem, ámbár Portugáliában még több, aki máról holnapra keresi kenyerét, az szegény, ámbár az, aki mindennapi élelmét sem tudja pótolni, még szegényebb, Csehországnak művészeti értelmessége nagy, ámbár Britanniáé még nagyobb, stb.

Ezen itt előrebocsátottak velejét[410] átgondolva, mi is a jó gazda és ügyes orvos példáját tartottuk a legtanácsosabbnak követni, s ennélfogva, nem tekintve a jót és rosszat szülő okokat, hanem a Magyar hon valódi mibenlétét minden körülményei és összeköttetései nélkül, egyenesen csak faktumokra[411] állítottuk vizsgálati okoskodásainkat.

A magyar alkotmány, úgyszólván minden áldását egy épvelejű[412], fiatal, egészséges és gazdag mágnásra[413] összehalmozza. Ő a hon kedveltje. Képzeljünk magunknak el egy ilyen mágnást[414] – de nehogy azonban a hazaszeretet, az anyatej, az első benyomások, a gyermekkor vágyai, vagy mivel jobbat nem látott és nem képzelhet, a hatalmas szokás diszkvalifikálják[415] az ő józan és igazságos ítéletét – és hagyjuk őt húsz esztendős korában ép ítélettel és minden homályosító szerektől[416] mentesen, a vizekből feltűnni. Járja be elég tehetséggel, de hazátlanul a Föld, vagy csak Európa néhány vidékét, s tudja meg végre, hogy van egy ország, amelyről azt fecsegik, hogy extra Hungariam stb.[417], s hogy ő azon boldog ország kedveltje, akit pazarolva rakott meg a sors a legszebb ajándékaival. Sietni fog nyakra-főre minél hamarabb a haza szívét, a fővárost látni. Nem tudom, hogy a hon melyik kapuján lép majd hazájába, de tapasztalni fogja, hogy ha Ausztriából jön, hogy egy szebb országot hagyott el, ha tengeren érkezik, hogy igen hiányos és a hazával összeköttetésben alig lévő révpartokba ért, ha a Török birodalomból, akkor meg azt, hogy egy a természettől rendkívüli módon megajándékozott magas tartományból egy egészségtelen, korlátlan vizek által rútul tagolt[418] posványságba lépett le. Ha pedig Erdélyből érkezik – mely bár magyar, mégsem Magyarország, s talán nem is akar az lenni, habár mi akarjuk és óhajtjuk is –, akkor meg azt tapasztalhatja, hogy egy kertből a sivatag homokjára jutott, ha Galíciából jön, akkor meg azt, hogy elhagyta a jó utat és a nagyobb szorgalmat. Télen utazva – a téli időszakot vesszük érkezése idejének, mert a nyár olyan, mint a fiatalság, amelyben minden jól megy – azt veheti észre, hogy úgy, mint valaha talán a paradicsomban, szinte minden a természetre van bízva, ha fagy és az idő száraz: halad, halad, de ha enged, s havaz: rab. Érkezik most Buda és Pest felé, s ha Nyugatról jön, egy szomorú, meg nem szűnő hosszúságú és rossz kövezetű utcán[419] ballag lépegetve, míg a Duna dísztelen, s undorodást keltő[420] partjaihoz jut, ahová mindenféle szemét rakódik le. A vendégfogadók igen rosszak, így Pestre igyekszik, de nincs híd, a legotrombább készítésű[421] hajókra ül, ha a nép salakjával birkózva el tudja érni azokat. Ha pedig Észak, Kelet, vagy Dél felől jön, s az idő megenged, sártengert kell átúsznia. Pesten néhány szép épületet lel, de kár, hogy sárban, vagy porban állnak, a fogadók igen alávalók, külön szállást bajosan kap. Keresi most az ország, a honi kincsek tárházait, s egyéb fő, de még a kisebb városokban is általánosan fellelhető[422] és megszemlélésre méltó dolgokat. Keresi sokáig, de amit talál, azt az Olvasó ítéletére hagyom. Megéhezve, a legalávalóbb vendéglők étvágyat visszaijesztő mocskos barlangjaiban csak jó bort és valódi sült zsemlyét is alig kap. Megy hát most a teátrumba[423], de magyar nincs! Megy hát a németbe, s a világ legkevésbé célirányos színházába lép. Megy tovább a közösségi bálba, s ott, ha talán kordovány[424], vagy bagaria[425] helyett cipőben jár, s mindent nem dicsér, megbántásnak teszi ki magát, amelyet ha bajnoki mód eligazítani kész, nem egy, de sok ököllel kell végeznie. Keresi most az olvasó társaságokat stb., de hiába keresi. Az utcákat esőn, napon, szélen kívül nem mossa, nem szárítja senki. Érkezik a tavasz, s a természet csodáiba merülve tiszta levegőt szívhatna, de kívül-belül nincs egy fa. A nevető zöld szín számkivetve, minden hamuszínű, s ha végre népes, szoros, zsidó lakta utcán – ahol könnyen fel is szedhet valamit – tör keresztül, vagy homokbuckákon és ronda sikátorokon túl, a nap majd minden órájában halottas szekérrel

találkozik, keskeny allék,[426] s gyenge csemeték közt leli végre magát stb. Ez a főváros! Birtokaira[427] megy, s oly roppant kiterjedésű birtokból nagy kincseket remél, de sokszor azon kérdéssel fogadják gazdatisztjei, hogy „Nem hozott-e a folyó költségekre pénzt?", vagy rossz árok, kevés jövedelmek, vízáradások, métely, döghalál és a többi ilyen kellemes híreivel töltik be füleit. Ahol utazik, ha magyar a fogadós, bizony nem fogadják jól, s csak azt tudja elfogyasztani, amit magával hozott, mindenütt rövid és szűk ágyakat talál, s – hogy ezen leírásomban végtelen hosszú ne legyek – a haza kedveltje a rá halmozott fizikai[428] életkellemek foglalatját igen csekélynek fogja tapasztalni, midőn morális állásáról, ha azt hideg vérrel gondolja át, így lesz kénytelen ítélni: „sem a nemzetnél, sem a kormánynál nagy fényben nem vagyok, ami természetes, mert a velem azonos rendűek nagyobb száma hosszas semmirevalósága által mind a nemzetet, mind a kormányt megvetésünkre kényszerítette, vagy szoktatta".

S ilyen színűek voltak csak kevés esztendővel ezelőtt az első benyomások, amelyek a néhány hónapig honunkban tartózkodó, vízből előbukkanó[429] Magyarra hatottak volna. Ha pedig tovább maradt volna köztünk, s az országos erőmű[430] lassú forgását, a legdúsabbak és legvagyonosabbak szegénységét, s a javítások ellen vívó előítéletek kiszámíthatatlan seregét tökéletesen kiismerte volna, akkor bizonyosan így kiáltott volna fel: „Hát ez az a csodálatra méltó, felhőkig magasztalt ország?!", s bámulta volna, hogy egy fiatal és annyi erővel bíró nép[431], amely valóban magasabb állásra lenne méltó, oly **szívesen**[432] vesztegel alacsony államában[433].

Ha pedig nem is a jobblét az, amiért mindenki fáradozik, s nem a jólét azon cél, amelynek elérésére egy józan országlásnak[434] mindenek felett törekednie kell, vajon milyen lelki táplálékokat lelt volna fel köztünk az említett mágnás[435]! Miképp becsüljük elhunyt hazánkfiait? Van-e a hazában csak egy nevezetes emlék, amely a századok viharaival megvívhatna, s valamelyik megdicsőült, de emlékezetünkből számkivetetté vált hős hamvain méltán emelkedne fel, s az élőket arra serkentené, hogy nemes pályát járjanak be. – Pedig „voltak nekünk számos nagy embereink, akik ha nem is arany-, de rézoszlopokra ugyan méltókká tették magukat, de mindeddig (kilencszáz esztendő után is!) semmilyen országos jelentőségű, dicsőségre emlékeztető és gerjesztő jelek nem látszanak, ellenben láthatunk megannyi bitófát" –. S hát miképpen becsüljük a még köztünk lévőket, ha hosszú címzetük[436] és több efféle nincs? Mindezeket átgondolva, talán így okoskodott volna: „az az ember, aki a legmegbecsültebb és aki a legtöbb élet-javakkal[437] bír, az a nemzet kedveltje, az a nemzet, amelyben a lehetséges legtöbb lakost megbecsülik, és sok élet-javakkal[438] bír, az az Istenek kedveltje. Bennem koncentrálódik a Magyar hon java, de ha valaki Más, hivatalt, vagy címet nem ruház rám, nem vagyok nagyon megbecsülve, s minden vagyonommal az élet csak igen kevés javait bírom, én, a magyar nemzet kedveltje! S így milyen csekély módon lehetnek megbecsülve, s mily igen kevés élet-javakat[439] bírhatnak még mindazok, akikre a haza kevesebb áldásai jutottak, vagy akiktől a haza áldásai úgyszólván megtagadtattak! Magyarország tehát nem kedveltje az Isteneknek, s nem is lesz az soha, amíg fiai a haza tagjai iránt érzett rokon szeretet és egyesített erejű fáradozásaik által nem emelik azt a szabad országok sorába.".

A siker után lehet a legjobban ítélni a kútfő[440] ép, egészséges, elég és tartós létéről. Ha a sikerek hibásak, hiányosak, vagy szinte egészen elmaradnak, oly bizonyos, mint 2×2=4, hogy a kútfőkben[441] hiba van. Már ha szorosan a sikerek után ítélnénk Magyarországról, még ebben az órában is – habár mai állásunk a néhány évvel ezelőttihez alig hasonlítható – a kútfőket[442] módfelett[443] hibás, igen elégtelen, s némely esetben szinte kiszáradtaknak vagyunk kénytelenek[444] tartani, mert sem a fizikai, sem a morális jólét tartalmát nem találnánk oly szerfelett csekély mennyiségűnek egy civilizált, vagy a civilizáció pretenzióival[445] magát tömjénezgető[446] nemzet közt is, mint éppen Magyarországon.

Így látja a dolgot a minden előítélettől tiszta szem, ha értelmességi súlyuk által világszerte ismeretes országokkal hasonlítja össze a Magyar hont. Már ha olyan vidékekkel hason-

líttatik össze, amelyeken csupán és olyan önkény uralkodik, amely még a közvélekedés[447] által sincs néminemű módon zablázva, akkor természetesen valami fényben mégiscsak feltűnik, de milyen szegény fény ez! Én legalább – s ez is ízléstől függ – jobban szeretném, ha „borítaná hazámat inkább örök sötétség, mint ilyen nyomorult fény!"

Hagyjuk azonban visszamerülni mágnásunkat[448] a habok közé. Elég kellemetlen volt megjelenése, s főképp, mivel oly számtalanul sok mágnáshoz[449] hasonlított – s bár mondhatnám, hogy **csak képzeletben!**[450] –, akik nem a tengerből emelkedtek ki, de nagy birtokok örököseivé szép névvel a magyar hazában születtek. Kellemetlen volt jelenése, ám igen sokat használhat, s mi is – hogy felvegyem[451] megint beszédem fonalát – azt hittük, hogy igen-igen használ majd. Mert arra fog emlékeztetni minden vizsgálataink során, hogy mi is olyan hideg vérrel ítéljünk honunk állásáról, mintha vízből bukkantunk volna ki[452], s vérünk – a haza javáért oly melegen égő vérünk – csak akkor forrjon a haza magasodását szomjazó szívünkben erős és állhatatos végrehajtó akarattal egybe, amidőn már a csendes és hideg fő kijelölte a kútfők[453] hibáit és azon módokat, amelyek által a kútfőket[454] tágítani, és gazdag áldásokkal buzogtatni[455] lehetne.

Így fohászkodtunk az egekbe: „Adj Úristen a tanácskozáshoz hideg vért, s önts állhatatos tüzet ereinkbe a végrehajtáshoz[456]!"

S itt, közbevetőleg, mindenkinek azt tanácslom, hogy fohászkodjék fel így némelykor, mert valóban a legtöbb azért nem díszlik[457] és virágzik a világon, s kivált hazánkban, „mert forró vérrel kerül megfontolásra, szalmalángra lobban, s csiga vérrel kerül végrehajtásra!"

Lehetőség szerint hideg vérrel kezdtük a sikereket vizsgálni. Nemzetiségünket[458**], szokásainkat fejletlen állapotban találtuk. Tudományban, mesterségben, művészetben iszonyú hátramaradásunkat tapasztaltuk. S hogy végképp hosszas ne legyek, s a mondottakat és a még mondandókat más szavakkal még egyszer, vagy inkább annyiszor ne ismételgessem, az ország szegénységén megijedtünk, s azt voltunk kénytelenek megvallani, hogy akármit tekintsünk is – a lelki és testi műveltség egész körében A-tól Z-ig – mindenben nagyon hátra vagyunk. Ámbár egyszersmind annyi fiatalságnak, erőnek, idomnak és fogékonyságnak vettük észre csalhatatlan jeleit, hogy nagy előmeneteleink közelségét világosan láttuk magunk előtt.

Csalatkoztunk-e így látásunkban, azt csak a fényesebb „Világ" és az idő döntheti el, de hogy teljességgel így láttunk, arról szavamat adhatom, miként arról is, hogy hátramaradásunk ismerete úgy sértette lelkünket, mint a szálka a szemet, a szebb remény pedig úgy melegítette keblünket, mint mennyei sugár a kétségbeesőt.

Következett pedig most – miután arra lettünk kényszerítve, hogy átlássuk[459], hogy összességében[460] csak kevés jó folyt a magyar közönségre[461] ahhoz képest ami folyhatna, s így a haza beteg – az a vizsgálat, hogy vajon miért beteg a haza, s ugyan miképp lehetne rajta segíteni?

A betegség gyökér-okát – mint fentebb már egyenesen kimondtam – kizárólag nemzetiségünk[462*] fejletlenségében és közértelmességünk[463] csekély létében találtuk. A nemzetiség[464*], magyarság kifejléséhez pedig – amelyet az idő szelleme visz magával – kötelességeink hű teljesítése által reméltünk a leghathatósabban hozzájárulni, miként a közértelmesség[465] tágítását az egységesülés[466] és az elmetehetségek súrlódása[467] által gondoltuk a legsikeresebben eszközölhetőnek. S így a haza beteg létén a diadalmaskodást nem egy, nem kevés, hanem mindnyájunk egyesült összhatása[468] és együttes munkája[469] által hittük megvalósíthatónak. A nemzetiség[470*] felemelése végett mindig elménk előtt lebegett, hogy **Magyarok**[471] vagyunk, s azok emlékezetében, akik azt elfelejtették már, megújítottuk több-kevesebb sikerrel magyar születésük tudatát, s hogy nemzetiségünk[472*] mind nemesebbre fejlődjék, s ne alapuljon semmi egyében, mint minden homálytól kitisztult igazságokon, azt sem akartuk sohasem feledni, hogy egyszersmind **Emberek**[473] is vagyunk.

Központba egyesítés,[474] ami, mint mondtam, a leghihetőbben adhat gyakori elmesúrlódásokra[475] alkalmat, s a legbizonyosabban nagyobbítja a közértelmesség[476] súlyát.

Példák által magyarosítani, mesterséges intézetek segítségével egyesíteni[477], ez volt vezérszándékunk és foglalatosságunk. Az pedig, hogy a Magyarsághoz csak keveset tudtunk édesgetni, sőt a leghosszabb bajszúak elfordultak tőlünk – ki kell egyenesen mondanom – azért esett meg, mert nem tárogatóval és dudával, s nem penészes szokások szerint, káposzta-, vagy pipa szagával jártuk a verbunkost[478]. Mert mi hazafiságunkat valódi áldozatokkal párosuló hazaszeretetre, magyar nyelvre – amelytől megint a bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván, hogy a Magyar revoltál[479], mert magyarul beszél –, arra az alapra, amely egy nemzetnek, úgyszólván a lelke, s hiányosságaink velős megismerésére, illetve azok férfias orvoslására alapítottuk! Hanem ezt az utat meggondolással választottuk, előre tudván, hogy habár eleinte lassan haladunk is, s csak néhányan maradunk, idővel mégis minden hang és szag elmúlik majd, s az igazság pártfogó hívei napról napra szaporodni fognak. S hogy elérjük-e vajon azon időt – – – – arról nem gondolkoztunk. – – –

Mesterséges intézetek által egyesíteni, ez volt az, amin megakadtunk. S gondolnád-e Barátom, hogy sok fejtörés és vizsgálat után, ezelőtt már vagy tíz évvel, éppen azon balgatagságnak látszó **Lóversenyezést**[480] – amelyet Te a Taglalatodban[481] rövidlátással tehetséged szerint piszkolsz és mocskolsz – tartottuk egy olyan ártatlan oknak, amely minket minden esztendőben legalább egyszer hazánk közepén egyesítvén, magunkat egymással és erőnkkel megismertethetne. S idővel pedig, a nagy nyilvánosság által az elnyomatott érdemet, vagy az uzurpált[482] reputációkat[483] emberben csakúgy, mint lóban eligazítaná. Nem titok – s azt soha nem kerestük –, de talán Te sem tudod, hogy miként azt érintettem, vagy tíz évvel ezelőtt sokan és sokszor gyülekeztünk nálam, Bécsben össze – ahol szabadsággal[484] Szüleimet voltam látogatni – egy Pesten megszervezendő Lóverseny végett. Magyarország közepén egyesíteni a hazafiakat, s ez által a lótenyésztést és a többi hasonló dolgot előmozdítani volt a cél. A tanácskozás pedig magyar nyelven folyt. – – – Akkor, amikor még mindent rózsaszínűbben látott ifjabb lelkem, s Téged csak jó hírednél fogva ismertelek – Veled találkozni óhajtván – nem hittem volna soha, hogy majd egykor, midőn a haza szívében engem összehoz majd Veled egy általam más kevesekkel együtt felállított intézet, Te leszel az, aki a legindulatosabban kelsz majd ki azon ok ellen, amelynek következtében – miként a tapasztalás később megmutatta – már sok, azelőtt egymást alig ismerő hazafi barátságosan kezet fogott. A dolog azonban akkor egészen még nem érhetett meg, s csak az idő fejtette ki. S ha visszaemlékezem, hogy akkor is magyarországi szülöttek voltak előrehaladásunk legnagyobb gátjai, valóban szinte megakad a vér ereimben. Vonjunk azonban ilyenekre vastag fátyolt, mert a nemesebb lelkű kétségbeesve könnyen kárhoztathatná születése óráját. – – –

De már hallom is most rosszakaróim gúnykongásait: „Lóversenyre alapították a mélyen gondolkozók a nemzetiség[485*] nagyobb kifejlését és a közértelmesség[486] tágítását – furcsa metódus[487], meg kell vallani."

Erre én azt válaszolom: „A tiszta szándékúak nem Lóversenyzésre, de arra, amit az eszközöl, tudniillik **Egyesülésre**[488] alapították szétforgácsolódott[489], s így erőtlen hazájuk lehetséges előmenetelét.". A gyenge eszköz sokszor a leghathatósabb sikerű, s nem ritkán egy szikra fél várost semmisít meg. Nem kell mély gondolkozó, csak meg nem savanyodott és romlatlan emberi ész azt átlátni, hogy minden, bár a legcsekélyebb is, ami koncentrálhatná excentrica[490] hazánkat, kiszámíthatatlan hasznot hajtani kénytelen. Efelett a sokévi tapasztalás azt mondatja, hogy legyen az emberi előmenetelek hosszú láncolatában csak néhány tökéletesen kitisztult karika, a többiről is minden bizonnyal – pedig szinte magától – elvész a rozsda, mert a tudatlanság és az előítélet egymásra halmozása olyan, mint egy boltozat, amely a legnagyobb erőnek is ellenáll, de legyen kivéve csak egy-két köve, s külső erő odajárulta nélkül[491] is összeomlik magában.

Elhozta végre a hatalmas idő, amely **a kisded Makkból, ha nem romlott és senki nem gázolja el, egy termő tölgyfát, sőt tölgyerdőt varázsol**[492] az élők közé, az 1825-diki Országgyűlést. A pillanati nyomásnak visszahatása nyilvánvalóan bebizonyította a világnak,

hogy Magyarország Fejedelme nagy hatalmú Úr, mert élő és fiatal, nem vén és megholt nemzeten[493] uralkodik. Mibennünk pedig hogy milyen édes remények tűntek fel, azt betűkkel, mint érzéseinknek oly tökéletlen tolmácsjegyeivel[494] nem írhatom le. Mennyi erőnek voltunk tanúi – csakhogy eldarabolt erőnek! –, mennyi függetlenségnek – csakhogy tökéletlen irányzatú függetlenségnek! –, mennyi szabadságszomjnak – csakhogy tisztán el nem igazított szabadságszeretetnek! – stb. **Egy kis egyeztetés**,[495] úgy látszott előttünk, hogy elég lenne az eldarabolt gyenge hazából erős egészet alkotni! S mind világosabban meggyőzött a napok folyama arról, hogy nem csalatkoztunk, amidőn a közértelmesség[496] és a nemzetiség[497*] kifejtését állítottuk a haza lehetséges előmenetele legmélyebb sarkalatának[498]. **Magyarosítani és egyesíteni!**[499] Ím, ez volt mindig szemünk előtt, mert ez, vagy semmi más nem fogja, semmi más nem lesz képes emelni Urunk hatalmát és Hazánk állapotát egy magyar Fejdelemhez és egy magyar Nemzethez illő és méltó magasságra. Irtózva hallotta sok Magyar a közönséges helyen kívül és a szokás ellenére tőlünk, tapasztalatlanoktól, alig érthetően kizokogott beszédeinket[500], de hangja magyar volt, és számos rokon kebelre hatott. Voltak olyanok, akik mesterségesen beleszőve egy hosszú ál-élet képzeletébe, veszedelmes újításnak vették a természet legrégibb törvényét, „az anyanyelven szólást!" Jó gondolatokra, kacajra nógatott másokat, megint mások komédiának hirdették. De eljön majd az az idő, amikor a nevető részt el fogja felejteni, vagy emlékezetét meg fogja vetni a közvélemény[501], amikor a jövendő a szónokok ügyetlenségének megbocsát majd, akik ahelyett, hogy magukat a közítélet bírálata alá vetették, szívesebben hallgattak volna, ha mások, ékesszólók hozták volna néminemű módon a tanácskozás nyelvét a természet útjára vissza. S egy-két tiszta szándékú ember, habár nem oly tudós is, e tárgyban micsoda fordulatot tett, tagadható-e?

Jött most **a tudós Társasági**[502] javaslat, s néhányan sem többet, sem kevesebbet, mint hazánknak tartozó szent kötelességünket teljesítettük. Egekbe emeltek – Te magad illusztráltál[503] verseiddel[504] –, s a kötelesség tetteit, mert – keserű ezt kimondani – olyan ritkák, nagylelkű halhatatlan tetteknek hirdették, amelyeken a sokaság, mint különös jelenségeken[505] bámult. S lesz valaha egy kor, remélem, amely jobban fog csodálkozni azokon, akik magas állásaikhoz képest egy olyan tárgytól vonták segítő kezeiket vissza, amely a közértelmesség[506] és a nemzetiség[507*] kifejtését oly hathatósan gyámolítja, mint azokon, akik a nagy hasznot – amelyet hajtanak – átlátva ahhoz erejük szerint járultak!

Javaslatba jött egy más intézet is, amely szintúgy, mint a Lóverseny, központosulásra vezet, s az, egy a haza közepén felállítandó **Kaszinó**[508] volt, melyben a hazafiak összegyűlhettek. Más javaslatok is születtek, s idővel, remélem, életbe is fognak lépni. Mindenünnen élet és erő sarjadt[509], a legnehezebb dolog kivitelezése is könnyűnek látszott, s egy új reggel kezdett virradni a Magyarra.

Leforgott azóta a mai napig az idő, s ki-ki tudja, ha mindenben nem is haladt honunk nevezetes módon, sokban mégis igen előre hatott, s mennyi hasznos mag van elhintve, amely kis gonddal, kis öntözgetéssel előbb-utóbb bizonyosan[510] csirázni, virágozni fog. Engem legalábbis, ha öt, tíz, húsz évvel ezelőttre tekintek vissza, s akkori álladalmunkat[511] a maihoz hasonlítom, ámbár vesém jó állapotban nincs, a mai nap sugara mégis oly édesen melegít, hogy a Jövendő is vígan és bíbor színben mosolyog elém.

Most már, miután honunk állását, s az imént múlt idők némely esetit egy-két főbb vonással lefestettem, arra emlékeztetlek, midőn engem **„könnyelműnek, szelesnek, ok- és következmény összezavarójának"**[512] stb. hirdetsz Taglalatodban[513], most mit felelhetsz mindezekre? Talán semmi egyebet, minthogy szándékaim tisztaságát félremagyaráztad, s azt rontani iparkodtál, amit én és mások szent kötelességeink szerint csak a hon díszéért, s mondhatom, oly nehezen tudtunk életbe hozni. Mert ha igazságos lélek lakik Benned, munkámnak csak eddigi olvasása után sem fogod tudni azt mondani, hogy honunk állásáról és körülményeinkről nem gondolkodtam, s azokról csak könnyelműen és szelesen ítéltem és tettem, s hogy vajon én akarom-e következményekből következtetni az okokat, s csúcsára

állítani a piramist, vagy talán Te drága Barátom? De mindezt sem Te, sem én nem határozhatjuk meg, mert arról csak a közvélemény[514] hozhat majd ítéletet.

Nem mondom, hogy semmiben nem csalatkozom, és szeplőtelenül látom a következmények alapvető okait, mert tudom, hogy én is ember, s csak igen gyarló ember vagyok. Hanem hogy könnyelműen és szelesen anyaföldem mibenlétét soha nem fontolgattam, s csekély lelki tehetségeimet egész feleszmélt életem folytában[515] csak azon egyetlenegy gondolatra koncentráltam és feszítettem, hogy miképp lehetne alacsony állású hazánkat magasabbra emelni, arra tiszta lelkiismerettel esküdhetek.

De térjünk vissza a tárgyhoz:

Magyarország egy régi vár, s éppen azért, mivel régi, sok nagy javításra és igazításra van szüksége. Ez a fő falakat illeti. Már azon kisebb javítások és változtatások – melyek mostani általános ízlés után, mert a nagyobbik rész csakugyan több kellemmel akar élni most, mint ezelőtt, feltétlenül[516] szükségesek – oly rendkívüli módon számosak, hogy azokat rendben kijelölni túltesz minden elmetehetségen. Tekintsünk, ahová akarunk, mindenütt szükséges a javítás, s ki határozhatja el, hogy Péter-e, Pál-e, mi hogyan áll, s min hogyan lehet javítani? Egyik sem, mert az igazság életre hívásához sok elmének sok ideig tartó súrlódása[517] kívántatik mellőzhetetlen feltételként – – – – – – – –. Én teljesen meg vagyok győződve arról, hogy Magyarország szinte mindenben szerfelett hátrébb van[518], s így nemigen boldog, míg mások azt hiszik erősen, hogy „nincs a világon józanabb előmenetelű és boldogabb hon", köztünk pedig ezernyiek a különféle vélemények árnyékozásai[519]. Már ezek közt kinek van igazsága? Én szerényen visszavonulok, mert rész vagyok, s nem lévén az úriszékek[520] barátja, másokra hagyom az ítéletet. De kik lehetnek akkor ezek az igazságos mások? Külföldiek? Azok vagy nem ismerik a hazát, vagy ha ismerik, hátunk mögött kicsapongva, keményen ítélnek felőle, midőn képünkbe mindent dicsérnek, jól tudva, hogy ily módon lehet boldogulni köztünk a legjobban! Hazaiak[521]? Azok vagy felém, vagy tőlem hajlanak, s így bíró e részben más nem lehet mint az idő, amely sok elmesúrlódás[522] által némely igazságokat végre axiómai[523] világosságba állít az emberek közé, amin aztán csak a lágyeszűek, vagy igen az kemény fejűek tudnak kételkedni.

Volt nekem sok esztendővel ezelőtt Pesten átutazásom során egy különös álmom, ha szabad, elmondom. „Messze távolban számos nagy tekintélyű[524], vénnél is vénebb Urak, akiken hószínű szakáll lengett, az akkor élőknek egy vasládát látszottak kijelölni, s őket kérően és fenyegetően arra bírni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással és férfiúi állhatatossággal védjék. Állottak a hű szó- és tanácsfogadók hosszú időkig a láda mellett, s bajnoki módon védelmezték – sok oda is veszett miatta – míg azonban a rozsda rágni kezdte a ládát, s ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyalogtak[525] mellette, s csak kevesen használhatták a vén láda oldalát garádként[526]. Szívszorongva szántam szegényeket, s amennyire álomba merülten okoskodhattam, úgy emlékszem, megszólítani kívántam őket: „Vennék ki a ládában hiába heverő kincset, s adnák oda kamatra, mert – – – – – –", midőn egy mennyei fény minden szót elolvasztott számban, és az idők Szelleme, szent rettegést ragyogó méltósággal – s képzeld csak: magyar ruhában – a kincset őrző számtalan ember közé lépett, s felnyitotta a vasládát, melyben semmi sem volt – – egy kis kéziraton kívül. Így szólt az idők Szelleme: „Akik Benneteket annyi sanyarúság tűrésére kárhoztattak, azok nem voltak mások, mint a régi tudatlanságnak és a megőszült előítéleteknek az Atyái, Nagyatyái, Szépapái, s harmad, negyed Ősapái. Tekintsetek most valódi kincseitekre!", s olvasni kezdett: **„A magyar egy gyermek nép, most semmi, de minden lehet, mert lelki és testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy most semmi. Csak két ellensége van, az Előítélet és Elbizakodottság. Szép jövendő várja, ha – – – –"**[527] Csakhogy itt egy, a magyar fővárosban ablakom előtt sárban elakadt német **furmán**[528] tüdeit fárasztó lovárakiáltozásával felébresztett – – – – s akaratom ellenére is napestig feudális alkotmányunk jutott eszembe.

Én ezt álmodtam, mások tudom megint mást álmodtak, s talán most is álmodoznak arról, hogy fényes palotákban aranyon, ezüstön fekszenek, ambróziát[529] esznek, nektárt isznak[530], s több effélét. De amidőn felébredéskor én azt tapasztaltam, hogy a fényesebb világ előtt rendre visszaijednek a tudatlanság és előítélet fehér szakállú hősei, a többi álmodozó nagy része pedig azt fogja talán észre venni, ha felébred, hogy szalmafedél alatt lakik, földön fekszik, korompélyt[531] eszik, vizet iszik stb. S ilyen ébredések, ha kellemetlenek is eleinte bár, kis időforgás után igen hasznosak, mert minden ijesztő és kecsegtető álomnak határt vonnak, s az ébredők[532] létét egy kis munka és fáradozás után képzelet helyett valódi élet-javakkal ruházzák fel. **A való**[533] pedig, akárki akármit mond, többet ér a **képzeletnél**.[534]

Már az ezernyi álmodozó közt ki álmodik józanul, ki balgatagon, ki lát ébredéskor tisztábban, azt én, Te, vagy ki határozza el, kérdem. Te azt gondolod, hogy belső és külső kereskedés[535] javítaná sorsunkat, én pedig azt hiszem, hogy csak birtokaink józanabb felosztása, javított törvények, gazdasági szisztémáink[536] jobb elrendelése és jó hitel után következhet a belső és külső kereskedés. Te azt gondolod, hogy előmenetelünk csak részint függ tőlünk, én pedig azt hiszem, hogy csupán tőlünk függ. Némelyek a különböző nemzetek haladását tekintve, az országok fekvését tartják a legnagyobb befolyásúnak, sokan csak a kormánytól várják a haza minden boldogulását, én pedig azt gondolom, hogy szinte mindennek virágzása a lakosoktól és a nemzettől függ. S számtalan ilyen álmot, képzeletet ki igazít el? Véleményem szerint – ahogy ezt már érintettem[537] – senki más, és semmi egyéb nem, mint elmesúrlódások[538], csakhogy ehhez **idő és hely**[539] kell.

S most, Barátom, tekints velem még egyszer vissza az idők folyamatába. Nem volt-e már nemzetiségünk[540**] szinte eltörölve, s csak kevés ével ezelőtt nem volt-e fővárosunk a legnagyobb rondaságban? S hazánk több részei nem voltak-e sivatagi pusztaságok! Ezek nem tagadhatók. Hanem hogy mennyi minden történt azóta fővárosunkban, s mennyi az ország különböző részeiben, és milyen különféle benyomást kezdett tenni Magyarország a külföldre, ezek is bizonyosak. Azonban mennyi erő veszett hiába el, és miért? Mert sem nemzetiségen[541**], sem tökéletes értelmességen nem alapult és excentrice[542] vitetett. Több év óta gyűjtök azoknak a számtalan intézeteknek a romjaiból, amelyek Magyarországon úgyszólván, csak fellobbantak, majd kevés idő alatt megint elbomlottak[543]. Ha volna időm – amiből mi Magyarok, ha a hazát kívánjuk szolgálni, szinte előbb fogyunk ki mint a pénzből, ámbár az sincs sok – rendre és szárazon előadnám „elbomlásuk minden okát". Azonban addig is, amíg ezt megtehetem, azt mondhatom, hogy teljes meggyőződésem szerint semmi egyéb, mint alaptalan és excentrica[544] vitelük volt oka enyészetüknek és haláluknak.

Idő és hely kell az igazságok kifejtésére. Az időn nem diadalmaskodhatunk, s csendesen kell bevárni, hogy mit hoz. A megfelelő helyre lépni ellenben hatalmunkban áll. S ezen hely a Magyarnak nem lehet egyéb, mint a természettől kijelölt Buda és Pest, mert ez a haza szíve – – s legyen az rendben és dobogjon teljes életerővel, majd kilövelli a haza minden ereibe az életet adó vért.

Pestre és Budára kell a nap legvilágosabb sugarai alatt – mert csak a bűn keresi a sötétet – összesíteni a Magyart, s hívni be a dús idegent, ez a célunk. Mert meg vagyunk győződve arról, hogy nemzeti egylelkűségünk és egytestűségünk[545] által már rövid idő alatt megháromszorozni fogjuk vagyonunkat és erőnket. Ám azt hallom néhány megijedt embertől – mert hála az Égnek, sok ilyen nincs –, hogy vajon mit fog erre mondani

A KORMÁNY?

Koncentrációból fejlődik legszaporábban a nemzeti közértelmesség[546], s ez egyedül az ország gazdagságának és erejének valódi nemző gyökere. „Union est force; division est foiblesse!"[547] – régi megdönthetetlen igazság, amelyet a kormány jobban átlát, mint mi. S ha

régi időkben a hipersthéniától[548] tartván, gyengítő gyógyszereket vegyített a haza ereibe, nem volt-e talán igazsága, mert gyulladás szimptómái[549] mutatkoztak-e a valóságban, vagy sem, azt ma ki ítélheti meg a dologról felelős elhatározottsággal? Ne is bajlódjunk azért a múlttal, borítsunk arra fátylat, s tekintsük inkább a jelen időt, s annak szellemét átgondolva, nem fogjuk tudni tagadni, hogy miként mi jobbá változtunk, úgy a kormány is egész szisztémáját[550] bölcsen megváltoztatta, s azt a természet örök törvényei szerint a jelenkor eseteihez jobban illő formára szabta!

A legegyszerűbb erőmű a legtökéletesebb.[551] Az országlás[552] szintén egy erőmű, s annak lehető legtökéletesebb kifejtése a kormány filozófiája. S így, a Fejdelem és az egyesült Rendek legszentebb kötelessége az országlást[553] a lehető legegyszerűbb elvekre állítani. Ez axióma[554]. Látni fogunk ennek következtében sok erőművet derekasan forogni, mert egyszerűek, másokat meg rendetlenül mozogni és végleg megakadni, mert komplikáltak. Tapasztalni fogjuk nemkülönben, ha a jelent és a múltat tekintjük némely nemzetek ép és életteli önálló virágzását, másoknak ellenben a lassú vérfolyás által okozta elhervadását, amint tudniillik egyszerű, vagy összetett[555] elvekre vannak állítva.

Ennélfogva igen jól átlátom, hogy az Ausztriai közbirodalom[556] számos Fejedelme a ki nem fejlődött, vagy általunk hibás elvekre állított Magyarságot a többi heterogén[557] résszel egy egészbe olvasztani, s az ebből természetesen következő nagyobb egyszerűség által az országlást[558] tökéletesebb létre bírni kívánták. S vádolhatók-e ők ezért igazságosan? Vagy, hogy alaposabban mondjam: Szabad-e nekünk amiatt kárhoztatnunk őket, hogy Magyarságunkat eltörölni akarták, nekünk, kiknek oly sok Nagyjai maguk vetkeztek ki önkényesen és édes örömest minden sajátságukból?! Nekünk, kiknek oly nagy része a legkevésbé célirányos maskarákba bújt azért, hogy a latin nyelven szóló Királynénak jobbágyi hűségét bemutassa?! Nekünk, kiknek legelső képviselői azt állították, hogy a magyar nyelv közdolgok vitelére elégtelen, midőn az országlás[559] egyszerűsítéséről volt szó, nekünk, kiknek szebbik része szégyellte a magyar szót ajkain hordani – – –?! Erre is húzzunk vastag fátylat, s megvallva azt, hogy „magunkban volt a legnagyobb hiba”, ne hagyjuk ezután megsemmisíteni Nemzetiségünket[560*], mert miképp kívánhatjuk azt, hogy másnak legyen gondja sajátunkra, amelyen mi magunk tapodunk.

Azonban egy erőmű, mert egyszerű, azért még nem jó, vagy, mert számos részből van szerkesztetve, még nem rossz, erre példa lehet egy lágy vasú balta és egy jól járó ütő-óra[561]. S így egy országlás[562] sem tökéletes azért, mert egyszerű, s egy sem tökéletlen azon egy okból, mert bonyolult összetételű[563]. Az egész feladat csak **a lehető**[564] körül forog, s bizonyosan az azonos erejű és hatású[565] gőzerőművek közt az lesz a jobb, amelyik egyszerűbb, szintúgy, mint az országlások[566] közt is. A jó mechanikus azt tekinti, hogy félre lehet-e vetni emez, vagy amaz rugót, karikát stb. az egész megromlása és tökéletlenné tétele nélkül – – –, s a matézis[567] törvényeit kifejteni igyekezve – –, félreteszi, vagy meghagyja azokat. Így cselekszik a bölcs kormány is. Már hogy a lefolyt időkben szükséges, vagy hasztalan karikának látszott-e a Magyarság az Ausztriai birodalom nagy erőművében – –, azt itt vizsgálni nem akarom. Elég azt tudni, hogy nemzetiségünk[568**] jobb kifejlődése ma bizonyosan minden gondolkodó és részrehajlás nélküli ember ítélete szerint egy olyan karika és rugó, amely nélkül az említett közerőmű nem mozoghatna jól.

S ezt a kormány igen jól átlátja, amiről nem is kételkedhetünk, ha a közelebbi esztendők folyását hideg vérrel fontolóra vesszük, mert magyarosításunknak talán nagyobb gátjai találkoztak magunk közt, mint a kormányban, amely azon nagy célt, tudniillik a közbirodalomban[569] lévő minden nemzetnek egy testbe olvasztását, most már egy megvalósíthatatlan[570] pium desideriumnak[571] tartja, s azzal fel is hagyott.

Más a Gallok, vagy az Angolok körüli eset. Tudjuk, hogy azok is valaha számos és igen sokban különböző kisebb nemzetből voltak egymásra halmozva, aminek ideig-óráig fenn is maradtak csalhatatlan jelei – ha csak igen szembetűnő nyelvi különbözőségeiket tekintjük –, s

csak később forrtak erős és kompakt[572] nemzetekké össze, de soha olyannyira heterogén[573] részt nem hordoztak keblükben, amilyen Magyarország az Ausztriai birodalomban. A kérdés az marad: „össze lehet-e olvasztani más nemzetekkel az ázsiai sarjadékot[574], önbecse lealacsonyítása[575], hogy ne mondjam, megsemmisítése nélkül?". Ha a világ történetének velejét[576] vizsgáljuk, azt leszünk kénytelenek megvallani, hogy homogén[577] és egy nyelvű nemzetek, habár elszakadtak is egymástól, legnagyobb hasznukra megint egyesülhetnek. De a törzsök nemzetek[578], olyan, mint a Magyar, amelynek nyelve semmilyen más európai nyelvvel, főképp pedig szomszédjaiéival a legkisebb atyafiságban, vagy hasonlatosságban nincs, vagy maguk által és önállóan fejlődnek individuális[579] magasságokra ki, vagy sarkalatukból[580] dőlnek ki, s csak századok lassú lefolyása után emelkednek hamvaikból új nemzetek, de soha egybe nem olvadnak. S ez a magam fentebb tett kérdésére a felelet.

S ha szabad mondani – – – az Udvar[581] és a Nemzet közti bizalmatlankodás valódi oka nem rejtőzött-e legfőképpen és mindig abban, hogy a Nemzet saját maga elolvadásától mindig rettegett, s meghalni irtózott, az Udvar ellenben szerencsétlen látásában azt képzelte, hogy „az erős és a maga sajátságában kifejlett Magyar veszedelmes." De hála az egeknek, lefolyt azon szomorú idő, s remélem nem is tér vissza soha többé. Nyilvánvaló már, hogy a kitisztult magyar szellemiség és sajátság a közerőmű egészséges forgásához szükséges – –, s napról-napra világosabbra derül, hogy a fejedelmi nagy Erőművész[582] dicsőségére, azon rugót és karikát minden rozsdától mentesen és ép erőben fenntartani hű jobbágyainak legnagyobb büszkesége. Eljött azon idő, amelyben – midőn más nemzetek öntisztulásuk krízisében[583] fertelmes konvulziók[584] közt ingadoznak – egy olyan hű néphez, mint a Magyar igen illik férfiúi egyenességgel és leplezetlen őszinteséggel szólni atyai Urához. Mert tisztába van hozva azon igazság, hogy a Fejdelem és a Nemzet jóléte és bátorsága[*585] elválaszthatatlan és csak egy, s néhány gyáván kívül senki, tudom, nem kételkedik abban többé, hogy a Király hatalma és dicsősége nincs egy erőtlen, elboncolt és elkorcsosult népkormányzásba helyezve, hanem csak egy virágzó, erős és egyesült Nemzet hű szívében verhet valódi és örök gyökeret.

S miként is doboghatna egy nemzet szíve mindent megelevenítő fiatalság és egészség erejével, ha fejedelme azt minden sajátságából – amihez a meg nem romlott ember oly legyőzhetetlen erővel ragaszkodik – kivetkeztetni, s vére eleven és természetes forgását gátolni iparkodnék? Csak olyan gyengén dobogna az, mint a haldoklóé! S ez nem puszta vélekedési tárgy, hanem talpigazság, amely változni mindaddig bizonyosan nem fog, amíg a most fennálló természet törvényei nem dőlnek ki örök sarkaikból.

Ennél fogva nem gátolja majd a bölcs kormány a nemzetiség[586**] és a közerő kifejlését, hanem azt jó irányba fogja hozni, nem nyomja majd el az élet forrásait, hanem azoknak áradozásától fogja óvni a nemzetet, nem oltja majd el az értelmesség világát, hanem őrizni fogja a hazát, hogy lángba ne lobbanjon.

Igaz, hogy minél több heterogén[587] részből van alkotva egy ország, annál bizonyosabb, hogy a nép nem fogja magához ragadni a fejedelmi gyeplőt, de annál bizonyosabb a közjó lassú forgása és végül megakadása is. Már a fejedelmekre nézve vajon mi hasznosabb és dicsőbb? Az erőt bölcsen megzabolázni-e, s az egész nemzettel gyorsan haladni a jólét, a szerencse és a halhatatlan hír magas polcára, vagy az elragadtatástól félve bilincsek közé szorítani az erőt, s egy idő-ette és molyrágta korcs nemzettel helyből nem mozdulni, ismeretlenül sorvadni, s az emlékezet könyvéből kitöröltetni?

A gyenge se nem hű, se nem hűtlen magában, mert ő semmi egyéb, mint csak az, amivé reménye, vagy félelme teszi: szerencsés urához hű, szerencsétlen fejedelméhez hűtlen. Nem úgy az erős, aki csak saját keblében hordja tettei rugóját, amelyre az idők esetinek hatalma nincs. S használja is bár az elsőket a fejedelmi Úr, őket bizonyosan nem becsüli, s csak úgy veti félre, mint a nedvetlen citromhéjat, ha térden csúszásaiknak hasznát többé nem veheti. Míg a hűséges erőseket csak zivatarban ismerheti meg tökéletesen, amikor a haszon- és királyi fény bérlői, akik békenapokban mindenütt és mindenkor hajlongó fővel álltak,

rendre eltűnnek, s csak azok tartják fenn minden megtámadás ellen a királyi hatalmat és fényt valódi bátorságban[588], akik midőn a nemzet és a király jussairól[589] van szó, szemközt és egyenesen állnak a fejedelmi szék átellenében. Nagy és dicső csak erőből eredhet, gyengből – gyengeségből[590] – semmi egyéb ocsmánynál és undoknál.

S most, midőn mélyen tisztelt Fejedelmünk, kinek székét a magyar hazát ismerő, s azt meleg szívükben hordó férfiak veszik körül[591], annyi újabb bizonyságát adta, hogy újraszületésünket hátráltatni nem kívánja, s nemzetiségünk[592**] jobb kifejlését önerőnkre bízza. Ennél több nem kell, s bocsátkozzunk azon eddig oly kevéssé ismert édes öröm érzésébe, hogy valamikor megvalósuló[593] nemzeti nagyságunk képét az eljövendőben tekintsük. Ez nem csalfa kép, valóban nem az. Mert egy vérből[594] és erőtől pezsgő nép, ha egyesül és akar, nemzeti és értelmességi súlya által annyira kifejtheti és olyan magasságra emelheti saját magát, hogy valamikori szerencséjének és valódi fényének legkicsapongóbb képe sem lenne hiperbola[595]. Midőn ellenben az is bizonyos, hogy a nép tudatlansága és országos képviselőinek elégtelensége még a legrepublikánusabb[596] fejedelmet is végül önkényes úrrá válni kényszeríti, minthogy gyermekeket sem lehet tűzbe, vagy vízbe ugrani engedni, s ha máskép nem lehet, hajuknál fogva kell őket visszarántani a veszedelemből.

Eltiporni minket többé nem akar senki, s nem tiporhatna el tán senki, még ha akarna is, mert nagyon erősekre nőttünk már. De hála az egeknek, bilincs nélkül nőhetünk, és Fejedelmünk sem kívánja korcs és gyenge létünket, hanem azt, hogy Erősek és Magyarok legyünk, amik mi magunk is lenni akarunk, hogy annál erősebb, hívebb jobbágyai lehessünk, mert ezt tanácsolja eszünk, erre késztet szívünk.

Nem fogja a külföld – ha eme sorokat tán valaha olvassa – megvetni azon népet, amelynek legmélyebb érzelmeit én itt, úgy gondolom, világosan kinyilatkoztattam, s amelyekről kezeskedni fejemmel is merek. Hanem emlékezve arra, hogy milyen meleg hűséget fejtett ki a Magyar 1741-ben[597], még akkor is, amikor egy áltermészetbe volt burkolva[598], abban lesz bizonyos, hogy azon törvényes Fejedelem ellen, aki népét az örök végzéstől rendelt helyzetébe visszaiktatja, csak az véthet, aki előbb az egyesült nemzet sírjára tud hágni.

Én pedig egyenesen megvallom – s titkot ilyesmiből sohasem csináltam, hanem mindenkinek elmondtam, aki csak hallani akarta –, hogy sem lovakhoz, vagy első emeletre helyezett kávéházakhoz kicsapongó vonzódás nem bírt engem, miként más kevesekkel együtt azon kisded intézetek alapítására sem, amelyek, mint köztudott, itt, Pest-Budán, hazánk közepén, csekély gyökereket vertek már néhány esztendő óta. Hanem azt kívántuk, hogy hidegvérrel átgondolt rendszerrel, municipális[599] alkotmányunk által 52 részre oszlott hazánk erejét mesterségesen egyesítsük, s a külön felekezetek, hitvallások és kisebb nemzetek[600***] divergenciáit[601] a honszeretet érzésében összeolvasztani reméltük, amely érzés minden becsületes ember mellében hangosabban szól, mintsem hogy azon számtalan, az agyag sorsához[602] kötött kis hiúság, türelmetlenség, álsajátság[603] és több efféle gyengeségein előbb utóbb ne diadalmaskodnék.

Mindez azonban eddig sem az okos ember, sem a kormány előtt titok nem volt, mert azok igen jól átlátták, hogy az olyan szerencsés helyzetben születettek, mint amilyenek mi vagyunk, annyi állhatatossággal csak nem fogjuk feláldozni rövid életünk legszebb esztendeit, s annyi sárral, amennyit eddig kellett eltűrnünk, megdobáltatni magunkat nem fogjuk engedni egy pár sovány gebe pályáztatása, vagy pipafüstben üldögélés végett. S az, hogy ennél bizonyosan valami magasabb és nemesebb cél melegíti keblünket – amely oly könnyen, egyesek visszavonásai, mások rágalmazásai és annyi ember útban állása miatt mégsem hűlt ki – – –, s ami eddig titok nem volt, mint mondom – most ezen fentebb említettek által tökéletes világosságra jött. S ez abban az atyai állásban, amelybe szeretett Fejedelmünk helyezte magát átellenünkben[604], csak igen hasznos lehet. S minderre pedig Te adtál alkalmat, Barátom, amit igen-igen köszönök neked.

Természetesnek találtuk, hogy jelenésünk[605] annyi elaludt, kötelességét felejtett és állati sorban lévő Mágnás[606] közt eleinte figyelmet gerjesztett, s méltán. Azonban tudtuk azt is, hogy nem szúr szemet sokáig, mert éreztük belsőnk tiszta szándékát, s egyetlen egy lépésünkre sem tartottuk szükségesnek a sötétséget keresni. Voltak, akik eszelőseknek, dühöseknek tartottak bennünket, miként az egyhelyben álló palánták[607], ha gondolkoznának, még a hideg vérű csiga mozgásától is rettegnének. Hanem csakhamar kitűnt, s idővel még jobban ki fog tűnni – amiről tökéletesen bizonyos vagyok –, hogy a sokak által eleinte nyavalyának vélt düh nem volt egyéb, mint élet, amely talán azért mutatkozott gyulladást gyanítható bíborszínben, mert a képnek hátsórésze olyan halovány volt, mint a halál, s így elevenebbnek látszott, minthogy minden szín világosabb az árnyék mellett.

Ne higgyük, hogy a kormány az otrombát, a tudatlant kedvelné, mert senki sem kedveli a szegénységet, s épvelejű[608] embereknél nagyobb kincse a kormánynak nincs, hanem legyünk inkább meggyőződve arról, hogy az a hiedelem, hogy „a kormány nem kíván tudatlanságnál és otrombaságnál egyebet", annak a számtalan bújósdi ajtócskáknak[609] – amelyeket rendre előadni már a Hitelben is ígértem, de nem volt időm – tán a legnagyobbika. Hányat ismerek – s kérlek, ne kételkedjél és higgy szavamnak, mert bizony megnevezem őket – akik mindenben, amit tudni kellene, járatlanok, s hosszú éltük folytán nem tettek magas állásukhoz a legkevésbé illőt sem. S miért? „Mert nálunk a kormány mindent elnyom, vagy hátráltat, s így mindennek el kell bomlania!" Így fecsegnek, s azt akarják elhitetni velünk, hogy a kormány az oka szűk eszüknek, bárdolatlan viselkedésüknek, vagy tán éppen vagyonuk eltékozlásának és állati életüknek is. Pedig midőn nincs olyan erő az Istenén kívül, amely egy egészséges és szabad embernek elmebeli- és testi tehetségeit kifejteni gátolhatná, ha akarja. A dolog veleje[610] inkább az, hogy sokszor is **nem akar**[611], s inkább másra keni a hibát.

Mi pedig, úgy hiszem, akik néhány esztendő óta kisded intézeteinknek mind nagyobb kiterjedést adtunk, s azokat szinte naponként egy-egy téglával magasabbra emeltük, valamekkora hihetőséggel tudhatjuk azt, hogy a kormány mennyire szegezi magát előmeneteleink és közjóra irányuló fáradozásaink ellen. Nekünk is számos próféta jövendölte nagy bölcsen intézeteink szapora elbomlását, nekünk is számos lágyvelejű[612] és nyúlszívű tanácsolta életünk és erőnk valami egyébre fordítását, mert „nálunk – így okoskodtak – minden fáradozás hasztalan, minden munkálkodás sikeretlen, mivel a kormány, a szegénység és a tudatlanság bilincsei közt kíván bennünket tartani" stb. Ilyen mélyeszűek és ilyen keménykeblűek azonban nem ijesztettek vissza minket, mert tapasztaltuk, hogy a háborúban is hány jövendöli a legrosszabbat és a csata vesztét, mert elhűlt párájuk melege, s így előre látható volt, hogy itt is sok lesz a Mindentől félő és a Semmitől rettegő, mert szándékuk nem tiszta, s mer erős, állhatatos akaratuk nincs. Nem ijeszthetett vissza – mondom – mind azon hiábavaló mendemonda, amelyek vázként rakattak előmeneteleink útjába, s mindez nem gyengítette szándékunkat, mert tudtuk, hogy nem ismerheti a kormány sokáig félre azokat, akik minden tettükről és gondolatiakról maguk vonják le a fátylat, s a legvilágosabb napra állítják magukat. Olyan rövidlátást pedig nem tudtunk feltételezni egy bölcs kormányról, hogy olyan földesurak egyesült munkálkodásaitól tarthatna, akik fejenként 20-30 ezer birkát teleltetnek, s a közrend és csend fenntartása végett jobban vannak fizetve, mint akármelyik minisztere, s egyébként is vagyonukkal, ha fejükkel elillannának[613] is, kezesek. Nem tételezhettünk fel mi egy régi kormányban olyan inkonzekvenciát[614], hogy a jó következéseket várton várva, az okokat, amelyekből azoknak folyni kellene, tiporhatná el, vagyis azt, hogy a Magyarhon, adózó és védő tehetségét[615] érzékenyen óhajtva nagyobbítva látni, a legtehetősebb földesurak iparkodásai ellen, akiknek az ország mibenlétére a legnagyobb befolyásuk van, elháríthatatlan gátakat szegezhetne. Nem tudtuk mi azt hinni, hogy egy olyan igazságos Fejedelem, mint koronás Urunk, aki éjjel-nappal dolgozik, olyan hazafiakat veszedelmeseknek tarthasson, ha egyszer jól megismeri őket, akik semmi egyebet nem tesznek, mint az Ő példáját követik, s Istentől szabott köreikben a közjó nagyobbítása végett, mint magyar Mágnások[616] mun-

kálkodnak azon idő alatt, amíg Ő fejedelmi székében királyi kötelességeit lelkiismeretesen folytatja. Nem gondoltuk azt az anomáliát[617] lehetségesnek, hogy egy bölcs Fejedelem hígvelejű[618] alattvalóit, akiknek nincs semmi konzekvencia[619] életükben, jobban kedvelhetné, mint azokat a jobbágyait, akik velejüknek[620] valamilyen konzisztenciát[621] iparkodnak adni, s napjaikat nem fecsérlik el, hanem tetteiket józan plánum[622] szerint rendelik és folytatják. S igazunk volt, hogy így gondolkodtunk, mert legalább az újabb időkben, midőn szinte minden oldalról nehézségekkel kellett küzdenünk, a kormány részéről a legkisebb akadályt sem tapasztaltuk, s ezt háládatos jobbágyi érzéssel itt kijelenteni kötelességemnek tartom.

Kicsinosult[623] és okos emberek felett könnyebb uralkodni, mint buta és oktalanok felett, ezen ne kétkedjünk. S valóban, Fejedelmünk, aki egy oly igen komplikált erőműnek az élesztője és forgatója, nem kívánja tisztkörének[624] ok nélküli megnehezítését, hanem azokat jobbágyait kedveli és becsüli a legjobban, akiknek eszükben és szívükben egyformán bízhat. Teljesen igazsága van, ha névtelenek, hontalanok és értéktelenek sötétben zajló csoportosulásait elzúzza, s tapasztalatnélküli ábrándozóknak és teóriában[625] megvénült képzelgőknek a kormány zabláiba kapni nem enged.

Hogy pedig a kormány, fáradozásainkat sem előre nem segítette, sem azokat nem gátolta, hanem éppen nem avatkozott beléjük, azért legnagyobb köszönettel tartozunk. Vannak, igaz, sokan, akik az igen jól ismert és sokszor említett párizsi kereskedők mondását „laissez nous faire”[626], egyszer igen bölcsnek hirdetik, midőn tudniillik nekik mindazt tenni, amit képzeletük fest, nem engedtetik meg, máskor pedig azt egészen elfelejtik, midőn szeretnék, ha a kormány fáradozna helyettük. Mi azonban nem látjuk a dolgot egyik nap fekete, másik nap fehér színben, senkitől segítséget sem nem kívánunk, sem nem várunk, hanem minden előmenetelünket és hazánk egykori magasabb állását az egyesült nemzeti erő józan fejlődésétől reméljük.

Egyoldalúnak fogsz tán megint hirdetni, de hagyján, mert mindenkinek saját ideái vannak, s az egyoldalúságról, íme, ezek az enyémek: Végül is minden csak szuperioritásnak[627] enged, s nincs valóban más juss[628], mint a jus fortioris,[629] nem mondom, hogy az inak és az izmok ereje, mert így még az ökör is parancsolna az embernek, hanem a lelki erő! S míg elég lelki erő nincs egy nemzetben, mindaddig rab – akárhogy fuvalkodjék is fel –, s csak akkor lesz valóban szabaddá, s nem állhat többé semmi ellene, midőn lelki ereje egész tökélyre[630] fejlődik. Tökéletes kifejlődésünket pedig senki gátolni nem akarja, és semmi sem is gátolhatja, s így minden, a legkisebb kivétel nélkül a Nemzettől függ. Ennek kifejlődését pedig senki jobban és hathatósabban nem eszközölheti, mint a haza nagyobb birtokosai, azaz az olyan születésűek, mint Te, vagy én és a hozzánk hasonlók.

Nem mondom – mert a hazai dolgok felvilágosításában vagyok már – hogy a kormány, ítéletem szerint, némely esetben el ne vétené az utat, vagy itt-ott rövidebb úton szaporábban ne haladhatna. Hanem ez csak saját ítéletem, s annak józanságáról jótállni nem merek, de arról tökéletesen bizonyos vagyok, hogy Te, drága Barátom, igen sokban egészen megváltoztatnád gondolatidat, ha közel a királyi székhez az Ausztriai közbirodalom[631] szövevényes[632] állapotát tisztán és minden részleteivel Elődbe terjesztenék. Hibát találni könnyű, jobbat és jobban eszközölni[633] nehéz. Egyébiránt, ha minden keresztül-kasul menne is, s csak igen kicsi függne tőlünk, vajon feloldana-e bennünket mindez attól, hogy kötelességünk által vezérelve józanul cselekedjünk, s hogy legalább azt a kicsit véghezvigyük, ami hatalmunkban áll? Ezen kérdés eligazítására a „Hitel” 119-dki lapjának eme sorait hozom emlékezetedbe: „Mert az ezredes futásnak eredt, hát én, ki csak százados vagyok, miért állnék meg”. Már azt kérdezem tőled, hogy fog-e becsületes ember így okoskodni?

S most, kedves Barátom, midőn Téged az előbbi szakasz végére térítelek vissza, s az ott tett kérdésre figyelmeztetlek, ilyen felelettel zárom be ezt a cikkelyt[634]: a kormány, amely ezen munkám által teljes bizonyosságba helyeztetik arról, hogy a sötétséget nem keressük, mert céljainkat, s az azokhoz vezető módokat nemcsak nem titkoljuk el, hanem még

nyomtatva is néhány száz példányban közvilágra bocsátjuk. Így a bölcs kormány állhatatos fáradozásainkat mindaddig nem fogja gátolni, amíg azok valóban emberséges és tiszta szándékból fakadnak, s meg fogja semmisíteni, remélem azonnal, ha nem Hazánkhoz és Fejedelmünkhöz hű vonzódás lenne tetteink egyedüli rugója. S bátorságunkra[*635] nézve egyebet nem kívánunk ezen túl.

A TAGLALATBAN[636] ELŐFORDULÓ NÉHÁNY ÁLLÍTÁS

———

AZ ORSZÁG TERHEI ÉS A KÉPVISELŐI JUS

Munkád 21-dik lapján azt mondod, hogy *„a nemesség is részt vehet törvény szerint a belső igazgatási költségek vitelében, valamint az utak, a hidak és a csatornák ez, vagy amaz módon megvalósítandó készítésében és fenntartásában”* stb. A 228-dik lapon pedig ezt azt, *„hogy az arányok helyreállítására önkéntesen több terhet kellene neki* (a nemességnek) *venni magára, pl., a vámfizetést, a dietális követek[637] fizetését felébe, a vármegyei tisztek fizetését felébe”* stb. A 238-dik és 239-dik lapon pedig ezt: *„nem ellenezném a Gróf által említett kihallgatás végett, ha minden kerületnek, de még most a jobban elrendelendő köznevelés következései előtt csak egy-egy szónoka lenne a diétán”* stb. Míg a 253-dik lapon pedig: *„nem irtóztam sem azon ideától, hogy a nemesség úgy fizessen vámot, mint a taksás[638], sem pedig attól, hogy a taksás a vármegye tisztjeinek, és az országgyűlési követek fizetése terhét, melyet eddig csak maga vitt, egészen a nemességgel megossza, és így ebbéli adózásának felét megnyerje, sem attól, hogy minden kerületnek taksássága[639], szintúgy felében a taksásság, felében a nemesség költségén, az országgyűlésére egy-egy követet küldjön”* stb. S így számos helyen egyenesen, vagy indirekt módon[640] kimondod, hogy a Nemességnek is kellene az országlási[641] terhek egy részét vinni – – –, a néptől ellenben nem tagadhatni meg az, hogy a képviselői jussokban[642] részt vegyen[643].

Nincs igazságosabb, mint mindenki hozzájárulása az ország terheinek viseléséhez, s amíg csak egy rész visz terhet, a másik nem, vagy egyik sokkal többet visz a másiknál, vagy egy rész azon terhet, amelyet valaha jobbadán maga vitt, idővel[644] segítséggel, vagy kényszerrel másra tolta át, mindaddig nincs valódi összhangzásban[645], s így beteg, gyenge a haza. Édes örömest kezet fogok tehát Veled abban, hogy fizessünk vámot, vigyük a házitárt[646], vigyük az országgyűlési terheket felében a taksással, **de Te bírd a nemesi közönséget[647] ilyen engedményekre**,[648] s én mélyen hajtom meg magamat Előtted! Lásd, az ilyen javításokat úgy szeretem, mint Te, azonban következményeknek hiszem, s ezért nem egyenesen velük kezdem javaslataimat, hanem inkább azon okokat törekedem felállítni, amelyekből azoknak múlhatatlanul folyni kell. Rajtad csodálkozom, hiszen – – – sok esztendő lefolytában hányszor szóltál Te és több más is publice, s private[649] ezen tárgyról, mennyire nem fárasztottátok tüdeiteket, s ugyan milyen szerencsével? Mondhatni: „rák előmenettel”[650], mert jóllehet most több szót hallani is a koncessziókról[651] privatim[652], mint azelőtt, azért in publico[653] mégsem haladt a tárgy egy tapodtatnyit sem, s vagy nincs idő – és nincs helyén –, vagy másutt kell segítni az adófizetőn, s majd ha ex professo[654] vétetik pertraktációba[655], akkor – – – – – stb.” így hangzik örökön örökké a szántóvető sorsáról hozott ítélet. Nem is lett könnyebb az állapota egy mákszemmel is, sőt, érezhetően terhesebb lett, mert ki az, aki nem tudja, hogy hány jobbágy marhája – az ő legnagyobb kincse – veszett oda jobb út készítése miatt, a házi terhek mennyire növekedtek, s hányszor olvadtak el – hogy ne mondjam ellopattak – azok kezei közt, akikről valami homályosat feltételezni, Isten mentsen, nem is szabad. S ki az, aki nem érzi, hogy az országgyűlési teher[656] mind tűrhetetlenebbül nyomja és fogja nyomni az adófizető vállait? S nem természetes, hogy ilyen, az igazsággal tökéletesen összekötött lépésekre a sokaságot mai értelmességéhez és vagyonához képest rábírni általánosan lehetetlen?

Nekem, egy másokhoz képest igen felvilágosodott Úriember, csak újabb időkben azt mondta: „Inkább várok három napig Pesten, vagy jeget törve csónakozom Budára, hogysem én vámot fizessek a hídon, habár fényes acélból lenne is az!”.

Itt közbevetőleg szavamat adom, hogy ezen állítást szóról szóra – s efféle állításokat szám nélkül – hallottam, s mindezt azért hiszem tanácsosnak előhoznom, mert Taglalatod[657] több helyén nyilván teszed ki állításaim hitelességével szembeni kétségedet, ami valóban olyan embertől, ki nekem munkáját bejelentve azt írja, hogy *„Látni fogod abból mint tisztellek, és szeretlek”*, igen furcsának látszott. Főleg midőn többek közt a 196-dik lapon ezt olvastam: *„Azt se mondta soha senki is nálunk, hogy Brunel”* stb., a 255-diken pedig ezt: *„Senki se mondja azt, hogy egy rettentő krízistől rettegünk”*, stb. Meg kell vallani, ez aztán ugyan originális metódusa[658] a kritikának! Egyenesen azt állítani, hogy „soha senki nem mondta”! Józanabb és korodhoz[659] illőbb lett volna talán így kifejezni Magad: „én soha nem hallottam, nekem soha nem mondták.” Pedig nem hiszem, hogy ez könnyelműségből történt, mert munkád 253-dik lapján megint így szólsz Olvasóidhoz: *„figyelemért pedig nagyon esedezem, mert aki nagy meggondolással ír valamit”* stb. – S így nekem csak bámulnom lehet eme nagy meggondolásod furcsa ivadékán, tudniillik, hogy azt állítod, hogy „ezt, vagy amazt senki nem mondta”, mert Magad nem hallottad. S engedj azon ajánlással visszatérnem a tárgyhoz, hogy mindent, amit a Hitelben állítottam, vagy itt állítok, kész vagyok a legkörülállásosabban[660] be is bizonyítni, ha kívántatik, a tárgyat pedig a lap más oldalán megint felveheted.

Nem akart a hídon való átkelésért vámot fizetni a honfi, ami azon időben – mert egy Buda és Pest közti híd volt akkori álmom, „álmom” mondom, mert ezen munka végével majd ki fog derülni[661], hogy ilyenekről nekünk még most csak álmodni szabad – igen-igen elszomorított. Semmiből semmi, kevésből alig, vagy csak felettébb lassan lehet valami, a nagy pedig kizárólag sokaknak egy tárgyhoz járulása és egyezség szülöttje lehet csak – így kesereg-tem magamban –, s úgy véltem, hogy nevetséges, vagy szánakozásra méltó oly roppant tárgy létesítéséről[662] figyelemmel tanácskozni, amíg a nagyobb részben a vámfizetésről szóló képzelet nincs tisztázva.

Annak a számtalan embernek, akik honunkban a vámfizetés ellen vannak, egy része – s gondolom kisebb része – azért nem akar vámot fizetni, mert kellemesebbnek tartja ingyen élni azzal, amiért másoknak fizetni kell. A nagyobb rész ellenben azért retteg a fizetéstől, mert a vámot a szabadsággal összeegyeztetni semmi mód nem tudja. Már, kérdezlek, ilyen közönséget, amelynek ismeretei ilyen alacsony lépcsőn állnak még, valami nevezetesebb tárgy eszközlésére egyesíteni akarni, nem filius ante patrem[663]-e, s nem hasztalan és hiábavaló-e minden gondolat és a legjózanabb javaslat is? Nekem úgy látszik, hogy mindenekelőtt az értelmességet tágítani és igazítani, s a nemzetiséget[664**] terjeszteni kell, mert Nagyot, Dicsőt és Halhatatlant csak aztán lehet végbe vinni. Azonban nem felejthetem el, hogy nagy ok- és következés-zavarónak[665] tartasz engem, s így meglehet, hogy csalatkozom, ha azt hiszem – de hogy hiszem, az bizonyos –, hogy kizárólag a valódi nemzetiségből[666*] fejlődött honszeretetünk és minden oldalról kicsinosított[667] értelmességünk vonhat csak valaha – teszem azt például – Dunánkon hidat, és semmi egyéb. Mert hála az égnek, eltemette a keresztény vallás az egyiptomi és római önkényt, amely a Piramisokat, a Colosseumokat stb. rakott, amelyeken mi, oly sokszor ábrándozók, nem bámulnánk annyira, ha mindig eszünkbe jutna, hogy az azokat építő ezernyi-ezer rabszolgának mennyi temérdek könnyárjaival vannak azok alkotva és cementezve!

Ámbár félremagyarázásodtól igen tartok, mégsem akarom elmulasztani ez alkalommal néhány sorban a vám körülötti ideáimat[668] előadni. Ha, teszem azt, a kormány az országgyűlésen kívül így szólna Komisszáriusai[669] által hozzánk: „Fiaim, közlekedési módotok a mostani időkhöz többé nem illik, mert társzekereitek elakadnak, sőt könnyű hintóitokon sokszor Ti magatok sem mozdulhattok helyetekből, ami a kereskedést szinte lehetetlenné teszi, élet-

kellemeiteken[670] pedig nagy csorbát ejt, ezért szisztémátokban[671] javítás kell. A szántóvető azonban a jobb utak terhét egyedül viselni nem képes, s így Nektek is, hű fiaim, hozzá kell járulnotok az út költségeihez!" stb. Ha így szólna, mondom, a kormány, jóllehet tökéletesen átlátnám kívánata helyességét, és semmit sem szívelek kevésbé, mint a rossz utat, mégis én volnék az, aki inkább kocsim alatt feküdnék az árokban, mintsem vámot fizetnék, mert idegen kéz által megköttetni, még csak cérnával is, kettévágja a szabadságot, s legyen egyszer megkezdve valami, eltűnik örökre a szüzesség bája. Az önmegkötés[672] ellenben – bár a legerősebb láncokkal történjen is – soha sem hoz legkisebb szeplőt, vagy homályt a szabadság fényes szellemére, mert az abban áll, hogy mindenki, mások sérelme nélkül mindazt eszközölhesse, amit önakarata javasol, s az lenne inkább szabadságától megfosztott, aki önmagát megkötni nem bátorkodnék. S ez, ítéletem szerint a szabadság fő vonása az egyének[673] közt. Országlásban[674], azaz olyan társasági létben, amelybe sokan bátorság[*675] és jólét miatt léptek össze[676], már a többség határoz el mindent, s áldanám a Végzést[677], ha még életemben tapasztalnom engedné, hogy megkötve saját magunkat, annak helyén és annak módja szerint, törvényesen határoznánk el azt, hogy az útépítési költségekhez valamilyen módon hozzájárulunk. S így – bármilyen paradoxnak[678] látszódjon is, hogy megkötés által növelni lehet a szabadságot – összehasonlíthatatlanul nagyobbítanánk igazi szabadságunkat.

A közlekedési[679] terhek fele részben történő viselése ellen – ami eleinte tetemes áldozat volna, s csak később jutalmazná meg az áldozatot hozókat – a szabadságról alkotott hibás képzeteken kívül még egy igen hatalmas gát emelkedik, tudniillik „Szegénységünk". S ha minden egyéb, ítéletem szerint szükségképp előrebocsátandó karika előtt – ha szabad így magyaráznom magamat – a közjó láncolatát mindjárt fizetéssel akarnánk kezdeni, előbb, hogysem pénzünk lenne, s bizonyosan hinnénk és tudnánk is már, milyen szép kamatokat hajt a közösségi tárgyakra rendszeresen fordított adomány, bizony födélnél kezdenénk el építményünket. Mert ha valaki szorosan véve fizethetne is, nem az következik belőle, hogy őt fizetésre is lehessen bírni, hanem úgy áll – legalábbis vélekedésem szerint – a dolog, hogy azon közönséget, amely eddig nem fizetett vámot, vagy az útcsinálásban rendszerint nem vett részt, a teher ráeső részének felvállalására csak azon feltételek mellett lehet bírni, ha a nagyobbik rész – mert a törvényhozásban csak mindig arról van szó – tisztán átlátja, hogy az önmegkötés tökéletesen összeférhet a szabadsággal[680]. S így látja át az ideig-óráig tartó józan áldozatok valamikori roppant nagy és bizonyos hasznát, ha továbbá tehetsége is van sikerre vezető áldozatokat tenni, s egyszersmind bizonyos is lehet abban, hogy a végrehajtó hatalom későbbi befolyása sem dönti ki sarkából a terhek elhatározását és elosztását. S íme ez a három „**ha**"[681] bástya gyanánt áll az útépítési terhek közös viselése ellen.

Ki kell előbb vetkezni a nagyobb résznek káros balvélekedéseiből, s oly állapotban kell lennie a közönségnek[682], hogy magára valami terhet szívesen vehessen is – és ceteris paribus[683] szívesebben fog terhet elfogadni a tehetősebb, mint a tehetetlen – s azt nem csak egy darabig, s aztán ímmel-ámmal, vagy félrevetve, de mindig viselhesse is. Végül lehetőleg tökéletesen bizonyosakká kell lenniük a tehervállalóknak, hogy azon eleinte önkényesen elfogadott terheknek idő- és körülállásokhoz képest bekövetkező módosításuk soha és semmi szín alatt kezeikből ne csikartathassanak ki, s önkény által az egykori könnyű teher – mert ki-ki szabadon vette vállaira – idővel erőszakos szakmányoztatás[684] által tűrhetetlen súllyá ne váljék. Egy-két nyomtatott lap, egy-két olykor elmondott ékes beszéd azonban nem fogja világra és rendbe hozni a szabadság és a zablátlanság közti iszonyú különbséget. Vastag könyveket ellenben a közönség nem olvas, hosszú tárgymerítő beszédek[685] elaltatják, s így csak az az inger, amely valamilyen középpontban mindennapi vizsgálatra és diszkusszióra[686] bírhatja a többséget, diadalmaskodhat gyökeresen a meg nem szűnő gondolatok súrlódása és az idő segítsége által a megrögzött hibás véleményeken. A szegénységből kilábalás nem az utak és egyéb közlekedési formák jobb lábra-tételének származéka, mert ezek már a jobb-lét következményei, hanem sokkal mélyebb kútfőkből[687] ered, amelyeket részint alább mutatok

majd be, részint valami más munkámba foglalva jobb időkben fedezek majd fel. Azon bátorság[*688] végre – hogy az eleinte önkényesen átvett terhet öregbedő idomzatban[689] ne rakják szédülésig az egykori szabad vivők vállaira egy olyan országban, amelyben egy nagy rész, ha pillanatnyi haszna javasolja, inkább kész a mindenkori „Igenre", mint a néhai „Nemre", s ahol a zsebek nagyobb számában, ha vizsgálnánk, esedező-leveleket lelnénk – kis tekintetű személyes ítéletem szerint oly felette csekély, hogy valóban a némelykor bekövetkező feldőlés, vagy megakadás, stantibus rerum adjunctis, józanabbnak látszik, mint a teherviselés.

S végre, ha mindezen fent említett „**ha**"[690] megszűnnék is, s minden feltételnek tökéletes biztossággal meg is felelve, ki állna jót az utak, a hidak stb. józan és célirányos elkészítéséről és fenntartásáról? Vajon a Megye tisztviselői, vagy a szolgabíró, aki az iskolában tanultakon, s a hazában itt-ott szemébe ötlötteken kívül egyebet alig tud és alig látott, s rendszerint még utánajárás által sem pótolja ki ismereteinek ezen részben tapasztalható hiányait. Hanem ezért a felettébb fontos, de az ő ítélete szerint igen könnyű munka elintézésére a vármegyei hajdút küldi, ez pedig a bírákra parancsol keményen, azok továbbá az esküdteket jártatják[691], ezek megint a gazdákat riasztják. Míg végül, minden utánalátás[692] nélkül a' szántóvető cselédje visz néhány sajtár, véka, kosár, vagy taliga földet, vagy **akármit**,[693] olyan közel helyről, amennyire csak lehet az országútra. S valóban bolond volna, ha célnak megfelelőbb szert távolabb keresne marhája rongálásával, vagy éppen vesztével is, olyan út építésére, amelyet csak a maga erejével készít, s amelyen szinte semmi egyéb prerogatívája[694], mint sokszor vele egy-rendűek[695] számos, és jól megterhelt szekereikkel egy könnyű hintó előtt, amelyben egy olyan valaki ül, aki az úthoz egy fillért sem adott, nyakrafőre kitérni – s ha útban áll – – – – –, stb. nem akarom kimondani mit, mert remélem, ki-ki elbocsátja efféle cselédeit, mint Te, tiszteletre méltó Barátom, ebbéli nagylelkű végzésedet tudtunkra adod a 140-dik lapon. Jóllehet igen átlátom, hogy az, aki egy ideig ütésnek volt kitéve, magasabb helyre kapván[696], francia példabeszéd szerint „chacun à son tour"[697], ütni, s így elfojtott bosszúját az emberiségen kitölteni igen hajlandó. Bolond volna ellenben az is, aki ilyen manipulációk[698] hathatósságában bízva, a legkisebb terhet is magára venné, mert a józanon gondolkozó egy garast sem dob szívesen a Dunába, hogy az ottvesszen minden jel nélkül, midőn kész – ha világosan látja adománya valamikori bizonyos és tartós hasznát – ideig-óráig tartó legérzékenyebb áldozatokra is. Ha pedig néhány vármegyében mindezt a nehézséget le is lehetne győzni, milyen felette nagy haszna lenne annak? Nem nagyobb, mint mikor egy paralizált[699] testben a kar- vagy a láb ereiben lévő vér helybeli dörzsöléssel mozgásba hozzák, midőn a szív azonban dobogás nélküli[700] és olyan merev, mint a jég.

Soknak kell, igen sok olyannak kell még, ami meggyőződésem szerint valódi ok, előre hatni[701], amíg ilyen következések **rendesen és tartósan**[702] folyhatnak. Szintígy áll a dolog a házipénztár és országgyűlési terhek részének a nemesség által történő viselésében. Nagylelkűek, helyesek és csak kis idő leforgása után felettébb hasznosak ilyen áldozatok, de éppen úgy, mint a személyes, nagylelkű, helyes és hasznos gondolat, illetve tett kizárólag csak emberi főből és szívből ered, csakúgy a terhek igazságosabb elintézése is valóságosan[703] csak a haza szívében kiforrott elmeharcok[704] által megvalósíthatók.

Az országgyűlési terhek vitelében továbbá még az az igen fontos észrevétel is helyet foglal, amely, ítéletem szerint, a legnagyobb veszedelem nélkül nem tehető félre. Ez pedig az a szempont, hogy tudniillik ki áll azért jót, hogy nem fog-e az országgyűlés in infinitum[705] húzódni, s ezáltal a tanácskozó testület arra a dilemmára jutni, hogy „saját személyes dolgaik el nem látása és az országgyűlés hosszas ideig tartó terhei révén talán nagyobb kárt lehet vallani, mint amennyi haszon folyhatna tanácskozásaiból, vagy idő, unalom és változékonyság által elpuhulva, vége mindenre ráállni, ami kívántatik".

Meglehet, sokan azt fogják állítani, hogy „magammal ellenkezem, mert majd kívánom a teherről szóló vizsgálatot, majd nem, s majd akarok terhet venni nemesemberi vállaimra,

majd nem". Hanem ettől a vádtól bizonyosan felmentésre kerülök tökéletesen, ha idővel fenékig merítve adhatom majd elő ebbéli javaslataimat. Addig is mindazáltal két sort akarok itt felhozni, gondolkozzék felőle ki-ki belátó ereje szerint, mert ennél világosabb nem lehetek.

Divergens lineák[706] egy pontban soha nem egyesülhetnek, szintúgy divergens vizsgálatok egy központot soha nem alkotnak, s aminek pedig középpontja, úgyszólván, szíve, vagy magva nincs, nem erősebb és tartósabb, mint egy ékkő nélküli bolt stb.

Ha a magyar nemesség az ország legkisebb terhét veszi is csak magára, már akkor is a szántóvetőhöz egy jó lépéssel közelít, s ez dicső, helyes és hasznos, de mindaddig csak úgy fog forogni ennek következésében az ország nagy erőműve, miként a kétkerekű kocsi, amelynek csak egyik kerekét vették magasabbra. Ha leereszkedik a parasztsághoz a nemesség, az még nem elég, hanem magához néminemű módon fel is kell azt emelnie, s csak így lesz a haza erős és boldog – – így lesznek egyes lakosai tehetségesek, s a királyi szék olyan sziklára építve, amelyet sem külföldi erő, sem az idő viszontagságai nem rendíthetnek meg.

Ami ezt a két rendbeli okoskodásaim fentebbikét illeti, arról még ebben az értekezésben is lesz szó, ha nem is egyenesen bár. Ellenben az alább lévőt csak annyira érintem majd, amennyire némi összhangzásban áll azzal a javaslatoddal „hogy minden kerületnek – – – egy-egy szónoka lenne".

Már ebben a módban – ha magában a dologban tökéletesen is –, mélyen tisztelt Taglalóm, ha jól értem okoskodásaid velejét[707], Veled egy véleményű nem vagyok, és szóról-szóra azt tartom javaslatodról, amit Te hánysz szememre, midőn a 218-dik lapon azt mondod: *„de mindennek menni kell, nem szökni"* stb. Én másutt, s nem az országgyűlésen kezdeném az adófizető képviselői jussainak[708] talpkövét stb. De erről is majd máskor, lehetőség szerint kimerítve.

NEMESI FELKELÉS

A Taglalat[709] 22-dik lapján ezeket olvasom: *„ha pedig behozatnék az évbeli szolgálat a rendes katonaságnál,[710], akkor az egyenlítésre nem kívántatnék meg egyéb, mint az, hogy a nemesség és taksásság számának aránya szerint, a nemesség is a rendes katonaságnál bizonyos ideig szolgálni tartozzék"*, stb. 233-ik lap: *„Azért hogy ellágyultak, elpuhultak némelyek, azt sohasem fogja megismerni, és azt a szégyent, gyalázatot magára venni a magyar nemesség, hogy vagy nem kész, vagy nem alkalmas akár békében, akár háborúkor fegyverfogásra és forgatásra, így hát a rendes katonaság behozása teljességgel semmit sem nyom a Gróf okoskodásában, és ki mondja mindezeket? Az, aki négy katonai érdemkeresztet visel, és mágnás[711], s magyar mágnás."* 254-dik lap: *„Sem pedig attól, hogy mind a birtokos, mind a birtoktalan nemesség igazságosan kialakítandó rendszer szerint békekor, csupán nemesi költséggel, gyakorlatozzék, háborúkor pedig Királyát és Hazáját védelmezze, nem idegenkedtem"* stb.

Mindezek arra szolgálnak bizonyságul, hogy az ország-védelem súlyának jobb elrendeléséről és nagyobbításáról sokat gondolkoztál, főképp, midőn az Inszurrekció[712] tárgyáról hosszas okoskodás után munkád 237-dik lapján ezt olvasom: *„Miképpen kellene és lehetne ezt az ideát hordozható ruhába öltöztetni, hogy rend legyen, és legkisebb veszedelem se következhessék belőle, az most nem ide való."*. Amely utolsó sor azt hiteti és remélteti velem, hogy valamilyen plánumod[713] már készen is van, s azt a világgal meg is fogod ismertetni.

Elmellőzve a 236-dik lapon lévő kevély képtelenséget, illetve szűklátókörűséget és rövideszűséget tartalmazó, valóban igen szép és barátságos kitételeidet – amelyek számos effélékkel minden kétségen túl mutatják, hogy Taglalatod[714] által minden indulatot emberi kebledben elnyomva nem személyemet sérteni, hanem az igazságot fényesebben előtüntetni akartad –, azt bocsátom itt elő: hogy most sem, időm sem akaratom a Magyarhon véderejét itt,

ex asse[715] felvenni. S hogyha én a Hitelben és mindenütt másutt is minden időben egyenesen kimondtam, hogy „nem tartom az Inszurrekciót a mostani időkhöz sikerrel alkalmazhatónak", azt azért tettem, mert 17 esztendei katonáskodás alatt ebben a részben egy kevéssé több tapasztalásomnak kellene legalább lenni – nem mondom, hogy van –, mint azoknak, akik messze a puskapor szagától, csak gyakorló mustráknál[716] vitézkedtek, vagy odahaza irkáltak-firkáltak, s a dolog velejéről[717] csak úgy tanácskoznak és tanácskozhatnak, mint a teoretikusok[718].

Kicsinosított, vagy csinosodásnak[719] induló keresztény országokban, ha a dolog legmélyebb velejét[720] fejtjük ki, de jure[721] az egyesült Nemzet – a Fejedelemtől lefelé – az Úr, aki hadakat tart és fizet, a katona pedig a Nemzet szolgája, aki éjjel-nappal, télen-nyáron, vízen és szárazon védi Urát, a Nemzetet. De Magyarországon, amely ország bár tagadhatatlanul hathatósan indul a csinosodásnak, de facto[722] a Nemzet még semmi és szolga, a Nemesség ellenben szinten minden és Úr. S így perszonális inszurrekció[723] mindaddig, amíg a Nemzet nem lesz Valami és a Nemesség meg nem szűnik szinte Minden lenni, egy olyan anomália[724], amelyből hideg vérű, sőt, matézisi[725] számítás szerint semmi egyéb nem következhetik, mint ha az ország minden más felekezeti közt is az úr szolgává és a szolga úrrá válna.

Lenne csak alkotmányunk a természettel és az igazsággal egybehangzóbb sarkalatú[726]! (Aminthogy teljesen meg vagyok győződve arról, hogy idővel, ha szívünk sugallásait és eszünk tanácsait követjük, fel is fog lépni az egyesült nemzet egy fényesebb állásra, vagy a privilegizált[727] rend levonatni a nép sorába, mert ha makacsul akarunk homlokkal ellent állni az idők szellemének, amely – nemkülönben, mint a víz, vagy egyéb megmozdult test – a természetnek csak egyetlen törvényét követi, s mindaddig ellenállhatatlanul ledönt maga előtt mindent, amíg tökéletesebb egyensúlyba helyezkedik.) Lenne már alkotmányunk ott, ahová azt bölcsességünk emeli, vagy esztelenségünk dőlni hagyja, akkor a személyes felkelés rendkívüli esetekben igencsak a maga helyén lenne, mert a törvény egyenlően kedvezne, s egyformán sújtaná a Nagyot és a Kicsit, s a nemzeti Nagyságban minden oligarchiai fenség[728] elolvadna.

Napóleon[729] a puskapor feltalálása óta a legelső, aki egészen új háborúi metódust[730] hozott divatba, amelyet ítéletem szerint szisztémának[731] nem lehet nevezni, mert a szabadság és a halhatatlanság felhevült részegségére – ami egykor mégis csak kipárolog –, s úgyszólván a nemzet és frigyesek[732] vérére – ami előbb utóbb kifogy – volt állítva. Ez a metódus azonban a nemzetek védő és megtámadó terheik súlyát oly nehézzé tette, hogy az, a meg nem szűnő kótyavetye következtében („kinek van több ágyúja, kinek van nagyobb hada" stb.), végképp tűrhetetlenné vált, s komolyabb vizsgálatokra nyújtott alkalmat. Ezek a vizsgálatok azon igazságokat hozták felszínre, hogy „a nagy szám, habár tudatlan is, csak ügyesen vezettessék, csatákat nyer, de egyszersmind megemészti a haza minden áldását is, s így a hazának talán több kárt okoz, mint amennyinek gátat vet". „Midőn azonban a maga helyét tökéletesen betöltő, megfelelő számú bajnok még bizonyosabban vív ki diadalmakat, s a hazát arányos mennyiségével nem gázolja el." – A nemzetek a hon védelmét előbb-utóbb ilyen seregekre bízzák majd, hanem ezeknek valódi ereje a taktika és a háborúi erőművek[733] legnagyobb kiműveltségében gyökerezhet csak. Erre pedig mély tudomány kell, ehhez állandó együttlét és szinte egész élet szükséges. – Nem vádolom én a nemességet általánosan, s ha szavaimat nem facsarod el, nem is mutathatod meg sehol sem, hogy azt valaha általánosan vádoltam volna. Csupán azt mondtam, hogy a mostani idők szelleméhez a nemesi felkelés már nem ér semmit, s azt mindig is mondani fogom, amíg valaki, ahelyett hogy „kevély képtelenséget és rövideszűséget" hány szememre, okoskodási súly által[734] meg nem győz az ellenkezőjéről. Jó volt a balta, a fokos, a buzogány, amíg a szomszédnak is csak az volt fegyvere, s talán most is jó lenne, ha valami megközelíthetetlen szigeten laknánk. De hazánk nemcsak nem megszállhatatlan sziget, hanem nagyrészt olyan térség, amelyen, úgyszólván a megszalasztott[735]

ellenfélnek nincs oka arra, hogy addig ne fusson, amíg a lelke győzi. Ilyen hazában még sürgetőbb, mint hegyek közt – amelyek a vad függetlenség valódi hazái – a szomszédok támadó- és védelemmódjával nemcsak egyenlő fokon állni, hanem azokat mindenben meg is előzni. Ilyen készültséghez pedig nem esztendők, hanem élethosszak kívántatnak, mert a valódi katonai hivatal nem alapul szemfényvesztéseken, amelyek egy-egy parádéra, gyakorlásra és mustrára talán elégségesek, hanem azon tudományokon, amelyek egy háború szerencsés elintézésére szükségesek, s nem kevésbé szövevényes, mint minden egyéb mesterség, s abban is szintúgy, mint mindenütt, messze marad a dilettáns[736] azok mögött, akik mesterségüket professzió gyanánt[737] űzik.

Ezek felett – én legalábbis – nem képzelhetek magamnak egy olyan hadat, amely nem az országot rontó létszáma, hanem taktikai értelmessége által lenne **sérelmes**[738], állandó együttlét és a legnagyobb fenyíték nélkül. A nemességet pedig mindig együtt, s kemény fenyíték alatt[739] gondolni, ha szegénységünket és antiliberális alkotmányunkat[740] tekintjük, egyenesen kimondva, képtelenségnek tartom.

S most az Inszurrekcióról csak ennyit! Ami bár igen csekély – mert, mint mondtam, „a honvédelem erejét itt, ex asse[741] felvenni nem akarom" – mégis elég, úgy hiszem megmutatni azt, hogy erről a tárgyról, ha nem helyesen is – amit csak az idő határoz majd meg –, de minden esetre egy keveset gondolkoztam. S így azon atyai dorgálásodat talán nem érdemeltem meg, amelyet **nagy meggondolással**[742] írt munkád 236-dik lapján így fejeztél ki: *„Ahelyett hát, hogy a Gróf hipokrízissel[743] vádolja hazafiait, sokkal jobban cselekednék, ha mélyebb bölcsességgel, országunk körülállásaihoz szabott Hazája konstitúciója fundamentumainak[744] megvizsgálását gondolkozásainak tárgyává tenné."*. S talán józanabb lett volna szememre nem hányni azt: „hogy mágnás[745], magyar mágnás létemre tudtam ilyeneket mondani, mert bizony lesznek sokan – kivált, ha a tintásokat kivesszük – akik viszont azt fogják kiáltani: „Miként írhat egy mágnás[746], egy magyar mágnás oly nagy önhittséggel és elbizakodottsággal olyasmiről, amiről saját tapasztalata, s így tökéletes ismerete nincsen és nem is lehet, s miért iparkodik elégséges tudomány nélkül megerősíteni az ebben a részben uralkodó balhiedelmeket, ahelyett, hogy kötelessége szerint, mint mágnás[747] és magyar mágnás, inkább törekednie kellene a vak sokaság éretlen képzeleteit felvilágosítani, s a dolog valódi fekvését kimutatni stb.".

ROBOT ÉS TIZED stb.[748]

Munkád 106-dik lapján ez van: *„Meglévén egyszer minden megtörténhető devalvációk[749] ellen a kezesség és a bátorság[750], ahol megválthatja tartozásait a taksás, váltsa meg ezután egyezség szerint, és a földesúr ezen felváltásnak ne szegezhesse magát ellene"* stb. S mert ilyenféle sor több is van könyvedben, azt kell hinnem, hogy Te sem vagy magasztalója a Robotnak, a Dézsmának és a Hosszúfuvarnak[751], sem kedvelője a Dézsma-vajnak, tojásnak, csibének, kappannak stb. Fentebbi állításod vélekedésemmel azon két észrevételen kívül, amelyet mindjárt előadok, tökéletesen egybehangzó. – 1-ször[752]: Ha addig várunk, amíg minden megtörténhető devalvációk ellen a kezesség és a bátorság[753] tökéletes lesz, akkor soha semmi egyezésre lépni nem fogunk, mert a pénz, úgy, mint minden tágas e világon a legőszebb tapasztalás szerint is iszonyú és előre nem látható fázisok alá van vetve. – 2-szor: Szinte minden határban más és más körülállások[754] fordulnak elő, egy kaptára nem lehet húzni a külön-külön eseteket, s így a természet törvénye elleni lenne a földesurat akármi által arra kényszeríteni, hogy a robot és a tized megváltásának ne szegezhesse magát ellene.

Taglalatodban[755] semmi többször nem fordul elő, és nem foglal annyi lapot, mint ilyetén okoskodásaid **„hogy kárpótlás nélkül a Dézsmát, Robotot stb., eltörölni a legnagyobb igazságtalanság lenne"**[756], úgyannyira, hogy ezen két szó: **kárpótlás**[757] – mert mulat-

ságból más által megszámoltattam – 26-nál is többször fordul elő munkádban. Én erre csak azt mondom, hogy tökéletesen egyetértek Veled, hogy kárpótlás nélkül a Dézsmát, a Robotot és a többit eltörölni a legnagyobb – s hozzáteszem –, szinte mennyekbe kiáltó igaztalanság lenne. Mert mindenkinek, a királytól a koldusig, a Végzet által nyert saját tulajdonát szentnek tartom, s úgyszólván rablásnak ítélném, ha egy szabad magyar birtokos, akinek – mint sokat tudok – szinte semmi egyebe nincs a Dézsmán, a Roboton stb., kívül, mindenéből kivetkeztetnék.

Hanem azon kell bámulnom, hogy Te, kedves Földim[758], esztendeid, hideg véred, mint mondod, s nagy meggondolásod mellett, megcáfolásomra miképp fáraszthattad eszedet annyira, s ellenem miképp forralhattál annyi „ecetet", ellenem, ki sehol nem mondta, hogy kárpótlás nélkül el kell engedni a dézsmát, a robotot stb. – Montesquieu[759] ezt állítja: „La maniére ordinaire est de critiquer sur ce que l'on écrit, ici le critique 's évapore sur ce que l'on n'écrit pas."[760] –, s valóban mindig előttem volt ez a néhány sor, midőn mindazon ellenem irányuló[761] keserűségeidet olvasni voltam kénytelen, amelyeket hibás hiedelmekre állítva rám halmoztál.

S így szoktad Te keresni az igazságot? Éppen Neked kellett szupponálni[762] azt, amit kimondani szükségtelennek ítéltem! – Mert valóban nem hittem valakinek olyan nagy vakságában, hogy a Hitelt olvasva, amelyben mindenféle szavakkal annyiszor mondom, hogy „inkább többet munkálkodjon a szántóvető, mint eddig, de sorsa is szebb és bátorságosabb[763] legyen" stb., valaki azt tehetné fel, hogy én, csak a gyanú szintjén is, a sors által a szántóvető vállaira rótt terheket mások olyan nagy kárával önkényesen le akarnám venni!

Nem hiszem, hogy lehet valaki olyan esztelen, hogy éppen azon időben mást írjon és mást műveljen,[764] s így remélem, hogy felőlem sem fog senki gyanítani olyan esztelenséget. Arra pedig szavamat adhatom, s ilyenek a velük járó nagy nyilvánosság miatt titokban úgy sem maradhatnak, hogy jóval még a Hitel megjelente előtt, Nagycenk nevű, Sopron vármegyei mezővárosom lakosaival a dézsma, a robot stb. megváltásáról tanácskoztam, de még eddig sem végeztem semmit, mert – ámbár én is, ők is tisztán átlátják a megváltás nagy hasznát, s így igen közelítünk az elhatározáshoz – mégsem tudtunk eddig a princípium[765] alkalmazásában megegyezni, ami csekély idő alatt olyan megkötésben, amely örökre kötelez, hirtelen, s mint előbb mondtam, általános rendszabások szerint nem is mehet végbe. S így, midőn szelességgel vádolsz, az sül ki végül, hogy Te mentél tovább, mint én, mert Te a birtokost robot és tizedváltásra még kényszeríteni is akarod, midőn én tanácsosabbnak tartom a megegyezést szabadon hagyni a feleknek.

Egyébiránt úgy látszik, hogy mindazon szurdalások és bökdösések, amelyekkel sértegetsz, soha világra nem jöttek volna, s valóban a közönségnek hasznosabb értekezéseket készíthettünk volna – melyekben több okoskodás és kevesebb személyeskedés fordulna elő –, ha az az egyszerű gondolat jutott volna eszedbe – mert Magad is így szólsz a 118-dik lapon – *„a Szerző pedig sehol sem mondja, hogy helyt kell adni a kárpótlásnak"* stb. –, mondom azon 4 hónap alatt, amelyet a Hitel megjelente után Te is és én is Pesten töltöttünk, csak egyszer ötlött volna eszedbe azon egyszerű gondolat – mert azt mondod: **„csupán a világosságot akartad keresni"**[766] – így szólni hozzám: „A Hitelben nem említesz semmi kárpótlást a dézsmáért, a robotért stb., Te is földesúr vagy, mint én, hogy érted ezt?" S elszéledtek volna minden kétségeid. Te azonban, talán sejdítetlen – mert nincs olyan kor, amely tökéletesen mentes volna a valamikori balgatagságtól – a jobb világ feltalálása végett engem kerültél, a sötétet kerested és hazafi-társadat, aki Veled egy értelemben volt, legázoltad. De hagyján, azért jó barátok maradunk, remélem. – – –

HITEL

„Igyekeznél megmutatni – mondod a 93-dik lapon –, *hogy mostani helyzetünkben elég lenne, a codex cambio-mercantilis-t*[767] *csupán csak a városokra és azoknak fundusaikra*[768] *alkalmaztatni.”* Erre csak azt mondhatom, hogy igyekezzél, törekedjél tehát, és mutasd meg. Én más vélekedésben vagyok – – – de arról hogy, miképp kellene a hitelt Magyarországon lábra állítani, amely, bárki bármit ábrándoz is, nem áll jó helyen, azt sem Hitel című munkámban nem adtam, sem e mostaniban nem adom majd elő. De szükségesnek tartom mindenki előtt azt megmutatni, hogy általánosan a jobb hitelbeli rendelkezés a legsürgetőbb tennivalóinkhoz tartozik. Pedig még azon igen egyszerű és világos igazságnak a megismerésétől is igen távol vagyunk, amiről nem lehet kételkedni, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy még egy olyan tudós emberek is, mint Te, drága Barátom, ebben a részben olyan nagyon elfacsart képzeletekkel bírnak, s azokkal antifinanciai talentumú[769] honfitársainkat meg nem szűnő szorgalommal a józan útból félrevezetni iparkodnak.

„A Gróf tekintetei[770] *ugyan nagyobb szabásúak és vitézebb lelkűek a hitelre nézve, de sem nem olyan sokoldalúak, sem pedig nem olyan bátorságosok*[771]*, mint az én sokkal szegényebb, és vigyázósággal*[772] *teljesebb, s amellett még is, bár valamivel lassabban is a nemzeti szorgalmat előmozdító pénzhitelbeli javallataim”,* ezt olvasom a 144-dik lapon. De én, mint mondom, egy szót se szóltam sem princípiumaim[773] kifejtéséről, sem azok alkalmaztatásáról a Hitelben, amit a legfelszínesebb Olvasó is észrevehetett, s így Te is, mint Taglalóm, észrevehettél volna. S ennek következésében talán nem hasonlítottad volna össze állításaidat nem-állításaimmal[774]. Ami pedig nagy szerénységű öndicséreteidet illeti, hogy javaslataid sokoldalúak, igen bátorságosak[775] és vigyázósággal teljesek, arról ítéljen az illető bíróság, tudniillik a kereskedőség és a külföld, amelyeket az egész Taglalatra[776] és legfőképp a 14-dik és 66-dik lapokra utasítok, ahol ezek állnak: *„Úgy megbír Nagy-Britannia egy olyan pénzhitelbeli rendszert, amely amint a sok bankrottok*[777] *elárulják, inkább hipotézisen, mint hipotékán*[778] *alapul”* – és: *„Mármost azt kérdem, hol alapul inkább hipotézisen a hitel? Ott-e, ahol százezer font sterlingnyi fundus*[779] *után, milliomokkal lehet kereskedni, bukni, buktatni, és így megcsalattatni*[780] *is, csalni is, és ahol annyi adósok csalnak, és annyi hitelezők csalattatnak meg?! Vagy nálunk, ahol a hitel a Szerző szerint Mongoltfier repke-golyójához*[781] *hasonló?”* Ezek szerint – midőn közbevetőleg, viszont Tőled azt tudakozom, hogy vajon hol mondtam azt, hogy Britanniának hitele jó, s annál nem lehet jobb? – Te, drága Barátom, a mi hitelbeli állapotunkat jobbnak hirdeted mint az Angolokét. Ami által, nem hiszem hogy, nagyot használtál hazánknak, mert a kompetens[782] bírák külföldön szánakozó mosolygással olvassák majd ennek a pénzügyek-körüli tudatlanságnak a nevetséges ivadékát, s még kevésbé kívánnak majd velünk valami pénzbeli szerződésbe, vagy összeköttetésbe jönni, mint eddig. A honi foglyok[783] ellenben még jobban felfuvalkodnak régi rendetlenségükben, midőn mások, akik talán nem írnak olyan jó verseket, mint Te, de mindenesetre jobb és rendesebb gazdák, mint Te, így fohászkodnak fel: „Mi fogja megismertetni végre a Magyarhon nagylelkű lakosait azon tudományokkal, amelyek őket minden bizonnyal csodálatos magasságú lépcsőkre emelhetnék? Mi? Eszük-e – vagy a kényszerűség[784]?”.

Minek hozod elő a 49-dik laptól az 54-ig pénzbeli dolgaink régtől máig tartó kifejlését olyan körülményesen, olyan hosszasan? Nem ügyel arra senki, aki pénzt kölcsönadni akar, hanem azt fontolja meg, hogy milyen lábon áll a hitel most! – S hogy **az, jó lábon nem áll**[785], vagy pedig **rossz hírben van**[786], arról nem kételkedhetünk, ha nem a corpus jurist[787], de a faktumokat[788] tekintjük.

Külföldön sokszor annyira felhalmozódik a pénz – mert a legnagyobb negociációkat[789] levelek által viszik – hogy jó hipotékára[790] 3-4-ért 100-tól[791] a legnagyobb sommákat ajánlanak. Már ha nálunk jó hitelrend volna – midőn mi sokszor 5-öt, 6-ot is adnánk szívesen 100-tól – azt hiszed, hogy az éjjel-nappal szorgalmasan fáradozó külföldi nem adná inkább nekünk

nagyobb nyereségre pénzét, mint másnak kisebbre? Nézd Barátom, magam ismerek sok pénzes idegent, ki édes örömest hozná ide millióit, csak hitelünk volna, de tenni nem meri, s inkább kevesebb nyereséggel mások kezére bízza.

Hallom erre számtalan ember egyszerre kiáltását: „Mert nem ismeri törvényeinket, és azokat neki explikálni[792] kellett volna – – – stb." Explikáltam[793] eleget, adhatom szavamat, s fel is nyitottam és citáltam[794] unalomig, amennyire tudtam, vastag könyvünket, de kész volt erre a felelet, amelyet én legalábbis megcáfolni nem tudtam, s az igen kellemetlenül ily módon hangzott: „Ne fárassza, drága Uram, becses tüdejét, nem nézek én **latin**[795] törvényeire, s arra ami nagy könyvében foglaltatik. Becsület, tisztelet annak, hanem én az effektust[796] tekintem csak, az effektusok pedig az Úr hazájában lassúak és bizonytalanok, s így inkább olyan helyre adom a pénzemet – ámbár sajnálattal, mert igen szeretnék szolgálni az Úrnak, ha volna hitele –, ahol sok éves tapasztalás után az effektusok szaporábbak és bizonyosabbak. Lássa Uram, annyi becsületes hitelezőt játszottak már ki Magyarországon, hogy mi nem szeretünk vele pénzbeli összeköttetésben lenni.". Még tovább akartam kapacitálni[797]: „És azért, mert néhány csalárd ember és rossz fizető, aki mindenütt van, szavát szegte és fortélyoskodott, azért az Úr szinte az egész ország hitelét rossznak véli? Gondolja meg, hány becsületes fizető van?". De megint kész volt a válasz: „Hiszek az Úr becsületes lelkében, s kivált azért, mert annyira bízik az emberekben. Hanem annál kevesebb bátorságot[798] lelek törvényeiben, amelyek, úgy látszik – a siker tanúsága szerint – nincsenek csalárd és rossz emberek zablázására alkotva, hanem inkább azok legyezésére. Holott a törvények általánosan nem szentek, hanem igaztalanságra hajlandó bűnösök miatt vannak alkotva.". Ezután hallgatnom kellett, mert világosan láttam, hogy a pénzes nemcsak hitelbeli állapotunk, de még a törvény filozófiáját is egy pár szóval tökéletesen kimerítette. Milyen szomorú érzelmekre kellett azonban fakadnom, midőn nem voltam többé képes tagadni azt, hogy a nagyközönséghez viszonyítva a csalárdoknak és a rendetleneknek csak igen kis száma, amelyet a törvény sem olyan szaporán, sem olyan keményen nem sújt, mint kellene, egész országunkat a legrosszabb szagba hozza, s a legrútabb színekkel festi. – – – S így néhány büntetést érdemlő csalfának azonnali és kemény meg-nembüntetése miatt, a valóban jobb hitelt érdemlő ártatlan közönségnek kell bűnhődnie.

Alig van Magyarországon olyan vidék – kiveszem az igen hegyeseket –, hol mostani álladalmunkban, tudniillik csekély belső konzumciónk[799], megszorított kereskedésünk stb. közt, ne hozna mégis 100 esztendei 6, 8, sőt 10-et, ha józanon lenne instruálva[800]. Csekély summa nem tűnik szembe, s magában kevés erő sem, azért ezt még világosabban így mondom: „nem hiszem, hogy volna, mint folyó esztendőnk áll, olyan vidék Magyarországon, ahol 100 ezer pengő forint józanon fordítva gazdasági javításokra, 6, 8, sőt 10 ezer pengő forint tiszta esztendei kamatot ne gyümölcsözne, ha már egyszer – s ezt nem kell feledni – a felállított, vagy javított tárgy valódi forgásban lenne". Bizonyos vagyok abban, továbbá, hogy gazdaságunk jobb elintézésére, vagy pénzbeli állapotunk bátorságosabbá[801] és könnyebbé tételére szükséges milliók, amelyeknek legnagyobb híjával vagyunk, 3, 4 legfeljebb 5-tel 100-tól, hazánkba gördülnének az utolsó fillérig, ha jó rendelkezésű hitelünk lenne. S ebből a két előzményből azt vonom ki, hogy azon író, vagy szónok, aki egyrészről szegénységünk okát másokra, mint magunkra tolni akarja, másrészről ellenben mai pénzbeli rendszerünket palástolja és jónak hirdeti, vagy azt hibás elvekre állítani törekedik, ha sikeresen fáradna, az országnak ki nem számítható kárt okozna, amelyet kipótolni, vagy helyrehozni halandó nem volna képes. Mert ő a közönséget, amely mindig hajlandóbb másban keresni a hibát, mint magában, még jobban elaltatná régi apátiájában[802], s arra ösztönözné, hogy elégtelen régi rendszeréhez még makacsabbul ragaszkodjon, minél fogva ő mind azon nagy summákat, amelyeket jó rendelkezés okvetetlenül varázsolna közénk, honából kirekesztené, s így annak előmenetelét és virágzását olyan hatalommal gátolná, amennyi jó-elleni gát emberi agyvelőből csak forrhat. Ezeket lelkedre kötvén kérdezlek, hogy miképp felelsz Te majd egykor

mindazon antipraktikai okoskodásaidért[803], amelyeknek burján-magvait hazafijaid közé hintegetted? Hidd el, hogy „nincs nagyobb vétek, mint másokat oktatni akarni ahhoz megkívánható tudomány nélkül". Azonban nemcsak remélem, hanem pozitíve[804] tudom, nem fogsz sikerrel fáradni pénzbeli hiányos szisztémáid[805] elfogadtatása végett, mert minden tiszteletünk és egyéb mély tudományaid mellett – s ne vedd rossz néven, de egyenesen ki kell mondanom – senki e tágas hazában jó és rendes financiernek[806] Téged nem tart. S valóban rendetlenül vitt aránylag kis körű saját dolgaidnál fogva ítélve, nem is hihető, hogy az ország legszövevényesebb tárgyát, tudniillik a pénzbelit, praktice[807] jól tudnád elintézni. Prozelitád[808] tehát csak kevés lett, amin, ha hideg vérrel meggondolod, Magad is örvendeni fogsz, mert jószívű és emberséges ember létedre ebbéli kis hiúságodat tudom, azon nemesebb ok miatt könnyen elnyomhatod majd, „hogyha nem is használtál, legalább nem ártottál".

Taglalatodban[809] nekem több igen jó tanácsot adsz tudniillik, hogy alkotmányunkat jobban tanuljam ki, deák klasszikusokat[810] olvassak, s több efféle, amelyekért szíves köszönetemet jelentem, noha nem tudom ezen atyai tanácsokhoz hitel dolgában miképpen jutok, mert valóban úgy hiszem – legalább csekély individuális[811] ítéletem szerint azon latin Klasszikusok[812] munkájában, melyeket citálgatsz, s egyesült törvénykönyveinkben nincs egy javallat sem, amelyet pénz- és hitelbeli dolgaink jobb elrendelésére mai időben valódi sikerrel használhatnánk. Hanem tanácsaidat azért köszönöm, mert jó szándékból fakadtak. Legyen azonban szabad nekem is, szinte 40 esztendős koromra, Neked, mint Földimnek[813], egy kis viszont-tanácsot adnom, amely nem egyéből áll, mint a következő: „Hagyd oda egy pillanatig, ha lehet, fényes képzeleteid bájhazáját[814], s tekintsd gazdaságbeli fáradozásaid csekély sikerét, pénzbeli helyzeted napról napra szűkebbé válását, saját tulajdonod rendetlenségét, üres ládáidat és három nagy reményű fiadat, akik, mivel emberek, nem élhetnek levegőből.". S ím, ez minden tanácsom, amelyet, ha jószívűséggel elfogadsz, mind Magadnak és Tieidnek, mind nekünk igen nagy hasznot szerzel majd. Mert Múzsák közt, igazi elemedben maradván, még olyan költői remek munkákkal fogod tudni megajándékozni a hazát, amelyek arra díszt és fényt hoznak majd. Földi dolgaid vitelét pedig alacsonyabb röptűekre hagyván, azokban jobban boldogulhatsz, míg mi, inkább a földhöz bilincseltek, a gyarló emberi szükségleteket jobban érezve, s így jobban ismerve, mint Te, nagyobb hitelen és honunk abból folyó virágzásán fogunk iparkodni, s mindezekkel hazánkat felruházni. Maradjon ki-ki abban, amihez a legtöbb tulajdona[815]! Te nyújts nekünk lelki eledelt, mert nyilvánvaló, hogy Te erre vagy meghívva, míg én, velem hasonlókkal, törekedni fogunk arra, hogy „honunk lehető legtöbb lakosainak tele legyen gyomra, zsebe", mert úgy látszik, ez a mi kötelességünk. Szíveink táplálékát pedig várjuk hazánk felemelkedését nemes lelkükben hordozó azon Hölgyeinktől, akiknek Hitelemet szenteltem, s akik olyan mélyen érzik honunk hátramaradását, mint szenvedelemmel óhajtják annak előmentét! Már hogy ilyenek sokan vannak-e, nem tudom, de remélem.

Nem akarlak sokkal dicsőbb pályádon hátráltatni, de Te se állj gát gyanánt enyémen. Szívesen[816] megvallom, hogy verset írni nem tudok, s így másokra hagyom, mert inkább pénz, vagyon és több efféle körül forgott eszem, ami nem olyan nagy dicsőség, hogy azzal kérkedni lehetne, s így **csak megvallom**,[817] s azt hiszem is, abbéli kis tudományaimat és tapasztalásaimat irigyelni Te, Minerva[818] felkentje, nem fogod. S éppen olyan gyenge, mint Richelieu[819], nem leszel, ki mindig annak akart tartatni[820], ami nem volt, s így jó poéta névért[821], amelyet nem érdemelt, szívesen elállott volna jobban megérdemelt, vagy legalább rá halmozott financiai[822] ügyessége hírétől.

S ha nem ismernélek személyed és ahhoz kapcsolt anekdotáid[823] után, mennyire van igazam Rólad, tisztelt Barátom, csak igen felszínes hitelbeli és pénzbeli ismereteket feltételezni, azt természet szerint a kompetens Olvasóra bízom, aki, tudom, jóízűen elneveti majd magát Taglalatod[824] néhány helyén, de kivált a 192-dik lapján, ahol ez van: „*Emez vagy amaz nagy és gazdag úrnak felmond a hitelező 100000 forintot. Ahelyett, hogy maga a nagyúr írjon*

neki egy becsületes levelet, és mondja, hogy a mostani körülállásokban[825] *a legtehetősebb úrnak is nehéz egyszerre annyit lefizetni, hanem hogy küld neki vagy 20 ezret, megígérve, egy, vagy másfél esztendő alatt a többit részenként*[826] *– nem felel neki semmit, vagy csak igen hidegen, és azt is csupán fiskálisa*[827]*, vagy direktora*[828] *által."* stb. Már az, ki hitelünk alapnélküliségét[829] többek közt ilyen procedúrára[830] állítja, kérdem, jól teszi-e, ha a hitel-pályát tapodja, s azt illusztrálni[831] akarja?

Nem mondom egyébiránt, hogy Taglalatodban[832] sok jó és kivált mulatságos ne volna a hitel tárgyáról, de azt bátorkodom kijelenteni, hogy azon sok jó nem egyéb, mint hibás elvekre rakott állítmány[833].

Te arról vagy meggyőződve, hogy a szorosabb[834] hitelt eleinte csak a kereskedőkre stb., kellene terjesztetni, s ezt hívod **„sokoldalúságnak, bátorságnak, elővigyázatosságnak"**,[835] mert előmenetelünk és gyarapodásunk legelső lépcsőjét a bel- és külkereskedésre helyezed. Így olvasom legalábbis a 20-dik lapon: *„Ha a belső és külső kereskedés javaival élhetne mindenütt az országban a taksás, árendát*[836] *fizethetne a bírt földért, és könnyen győzné mindenütt a közadót."* 24-dik lap: *„Ott pedig nincs, és nem lehet nagy szorgalom, ahol a belső és külső kereskedés olyan állapotban van, mint Magyarországon."* S a 43-dik lap: *„Már mi ad ismét rugót ennek az igyekezetnek, amely a munkás emberrel szükségeinél fogva többet termesztet, mint szükségei, és ami megint új szükségeket ébreszt benne, tehetőségét azoknak megszerezhetésére nevelvén? A kereskedés."* S íme, ezen hiedelmed annak oka, hogy egyik szép okoskodást halmozol a másikra, anélkül, hogy alapjuk és fenekük lenne.

Kereskedésre akarod állítani a nagyobb szorgalmat? De felejted, vagy, hogy határozottabban mondjam nem tudod, hogy **szinte semmink sincs kereskedésre**.[837]

Látom most, hogy milyen nagyon mereszted rám szemeid! Te engem rossz számlálónak hirdetsz, s a Taglalatban[838] két vagy három helyen, hamisan is citálsz[839] – amit egyébiránt csak tollcsúszásnak, vagy biccenésnek[840] veszek –, de én viszont Téged tartalak rossz számlálónak – – –, mert amint látszik, minden arányon túl becsülöd honunk javait, ami néhány könnyen felfuvalkodó honfoglyainkra[841] nézve a legveszedelmesebb méreg, mert őket a kettépattanás[842] veszedelmébe hozza. A 209-dik lapodon azt mondod: *„De nem az az oka, hogy kevesebb, vagy rosszabb a magyar gabona az orosznál, amiért nem vitetik ki annyi gabona országunkból, amennyi kivitethetnék. A mi ép borunk, jobb és olcsóbb is, mint a franciáé, és így nem a termesztés csekélysége oka a ki nem vihetésnek."*.

Ezen állításodnál károsabbat egész Taglalatodban[843] nem mondtál, mivel megint a régi rozsdás helyzetekbe fogsz néhányat visszarántani, akik már kételkedni kezdtek, s a tárgyon józan változást tenni képesek is lennének. S így, a soha meg nem ismerés és az örök illúzió[844] következésében, amelyet úgyszólván inokulálsz[845], a gabona- és borkereskedésnek többet ártottál, mint amennyit a legnagyobb és a legmagasabb vámok árthatnának.

Hogy boraink jók lehetnének arról nincs szó, hanem hogy jobbak lehetnének-e a Franciákénál, az más kérdés, amelyet most senki a világon nem dönthet el. A bor jóságát annak tartóssága, egyik helyről a másra kárnélküli szállíthatósága és a nagy és fizető szám[846] ízlése határozza meg. De még efelett is vannak bizonyos törvények, amelyeket némi tekintetbe venni érdemes: tudniillik **„a szőlőhegy, vagy kert éghajlata és fekvése, a föld vegyülete és mibenléte, tudniillik, amelyen a szőlő áll, a tőke fajtája és neme, a tőkével való bánás- és szüretelési mód, a kádárság, a pincemesterség"**.[847] Már hogy ez milyen állapotban van Franciaországban és nálunk? A helyzet, a föld nemigen különböző: Hegyaljai, Budai, Somlai, Badacsonyi fekvés helyes, de ne gondoljuk, hogy a bordeaux-i, a burgundi, a côte-roti-i stb. fekvés és éghajlat kevesebbé helyes volna. Jön most a tőke faja és neme, ám már ebben a részben úgy áll a francia szőlő a miénkhez, mint tíz az egyhez. Midőn ők a legnemesebb szőlőfajokat, amelyek csak a földkerekségen vannak, hazájukba viszik és megnemesítik, az alávalókat pedig elhányják, mi a legnemesebb fajtájukat szinte még név szerint sem ismerjük, azon jobb féléket pedig, amelyeket bírunk, nem olyan gonddal szaporítjuk, mint kellene, sőt,

sok helyen alábbvalókért, mert ezek több nedvet adnak, kiküszöböljük. A szőlőkerti, vagy hegyi munka – az egész bortárgy[848] hosszú láncolatában – azon egyedüli ág, amelyben noha korántsem olyan tökéletesen, mint Franciaországban, mégis tűrhető lépcsőn áll a honi értelem. De mi haszna ebből? A szüretelés hiányos módja, a kádárság és a pincemesterség körülötti szívreható[849] tudatlanság mindent elront, amit a kevert és nem a legnemesebb szőlőtőkéken a napestig tartó gond, fáradság és úgyszólván a véres veríték valamennyire javítani képes volt!

S ha ezek után, amelyek úgy állnak, mint mondom – ami éppen nem sajnos, mert csak tőlünk függ a javítás –, sokkal jobbak a francia borok, azaz tartósabbak, szállíthatóbbak, s a világnak jobban tetszenek, mint a mieink, ugyan nagy csoda-e? Én igen-igen természetesnek tartom, sőt ama nagy csodán bámulok inkább, hogy magyar boraink, minekutána, úgy szólván, mindent elkövettünk és követünk elrontásuk érdekében, mégis olyan jók, mint amilyenek. Ami arra szolgál legnagyobb bizonyságul, hogy milyen rendkívül jó boraink lehetnének, ha megismerni akarnánk rossz bánásmódunkat, és magunkon erőt véve, a tárgyon fordulást tennénk, s mindezekre gyökeres javítást hoznánk divatba.

De mit ér minden fáradozás, ha a nemzeti hiúságokat kecsegtetni[850] olyan nagyérdemű férfiak állnak elő, mint Te, s azt mondják: „A mi ép borunk jobb és olcsóbb, mint a' franciáé." Ilyeneknek milyen sikere van? Az elbízott falusi gazda, ahelyett, hogy jobbat tanulna, Gróf Dessewffy József[851] egészségére iszik, s így harsog az egekbe: „Igaza van a nagy hazafinak, jobb a mi borunk a franciánál, de a vám miatt kivinni lehetetlen.", s a szorgalom fél évszázadra visszahökken! – Valóban nem ilyen szolgálatokat vár a haza egy utazott és tudós magyar Mágnástól[852] – – – nemhogy magának egy kis hírt és nevet szerezni akarva, tömjénezze a tudatlanságot és restséget, hanem, hogy a dolgokat valódi mibenlétükben világosítsa fel, vagy ha azt nem teheti, hallgasson.

Nem akarok bortárgyi és kereskedési fejtegetéseket itt még mélyebb fontolatra vetni[853], ámbár minden datumokkal[854] megerősített, sajnálatos elbeszélésekkel fóliánsokat[855] tudnék tölteni, azonban néhány nem túl régi török utamban e tárgy felől nyert tapasztalásaimat most röviden előadni nem tartom hasztalannak. Fel fogja talán becsületes és egyenes szólásmódom – még ha keserűen hangzik is – nagyobb szorgalomra és tudományra ébreszteni azokat, akiket Te, jól meg nem gondolt tömjénezgetéseid által, régi előítéleteik közt altattál el, s a hibát, amely csak ő magukban van, általuk másutt kerestetted.

Konstantinápolyban vagy 10 évvel ezelőtt egy pénzes idegen Úr telepedett le, s fényes háztartásához szükséges borokat részint Francia-, részint Magyarországból rendelte. Megérkezett 3-4 hónap alatt Franciaországból a szállítmány. Nagy ládákba voltak rakva a palackok. Egy sem törött, mind egyenlő, jól levonva, jól bedugva – – –, s egy sem romlott, mind tiszta és kellemes. Az úrra csakúgy, mint háznépére ez jó benyomást tett – – –, s az első örült, mert jóra fordította pénzét, s vendégeit jó borral tarthatta, de örültek cselédei is, mert a házigazdát olcsó és jó bora víg kedvben tartotta, csinosabb lett a pince, s a borokkal semmi fáradság nem volt – – –. Elérkezett végre egy hosszú év leforgása után a magyar bor – és a ládák azonnal kinyittattak, sok széna és szalma közt csak itt-ott rejtezett egy-egy keskeny nyakú, rosszul bedugott palackocska, egy része összetörött, egy része kifolyt, egy része elromlott. A benyomás kellemetlen volt! Még többször kipróbálta a hozzám igen szíves Úr a magyar borokkal szerencséjét, de hasztalan.

A mostani Szultán Mahmud[856] hallotta, vagy 4 évvel ezelőtt a Tokajinak hírét. Történetből[857] volt valakinek hat palackja – egész Konstantinápolyban hat palack! –, s neki hármat átengedett. Igen megtetszett a török Úrnak a magyar serbet[858], s lángolva megkívánta. Többen iparkodtak neki nagyobb mennyiséget szerezni, a bor végül unalomig hosszú idő után végre meg is jött, de romlottan, s a Szultán, azóta a tokajiról többé hallani sem akart. S pedig, tudom, a legjobbféléből küldtek neki, legalább kóstolóba, mert világosnál világosabb volt, hogy az lenne egy valódi debouché[859] és consumo[860], ha a török Császár sok millió jobbágyá-

val kezdené meg – több évszázadnyi vízivás után[861] – a magyar borivást! S ez kezünkben volt, hanem elhibáztuk!

Vagy 12 évvel ezelőtt, midőn legelőször voltam Konstantinápolyban, egy ismerősöm kétszáz palack Champagneit[862], melyet adósságban vett át, maga nem élvén vele, nem adhatott el, s Muszkaországba[863] küldte. Tavaly ottlétemkor pedig talán 200 ezer palackot is el lehetett volna adni, annyira megváltozott e részben a dolog Törökországban, s nemcsak az egész roppant város van elöntve francia borokkal, hanem a körülötti vidék is. Sőt, már maga a Török is termeszt józan princípiumok[864] szerint igen jó bort, s így e kezünkben lévő kereskedésből ki vagyunk szorítva, amit azonban elhibáztunk, s miért? Mert olyanok, mint Te, drága Barátom, azt prédikálták szünet nélkül, hogy „a magyar bor a legjobb a világon, de nem lehet keletje a vám miatt – – stb.”. S így elaludt a Magyar, holott ha Pesten ezer palackot a Dunába vetnénk, magában érne tán el ötszáz Konstantinápolyba, olyan erős még a Feketetengeren is a víz sodrása Dél felé. Midőn azonban a Francia a mappára[865] nézve és Dunánkat a közeli török birodalomba folyni látva, még jobban felébredt, s tudom, félt, hogy mi fogjuk elragadni előle a pályadíjat, s nem tömjénezte magát, nem dicsérte borait a siker előtt, hanem minden figyelmét, szorgalmát arra fordította, hogy borait mind kellemesebbre készítse, s egészen a közízléshez illessze. S most hazájából vagy 50 millió frank értékű bort visznek ki esztendőnként külföldre!

Nem hiszed, Barátom, külföldön milyen rossz híre van a magyar bornak, s azt gondolod talán, hogy én ezen örvendek, s lelkemnek jólesik, midőn ilyen sajnálatos igazságokkal megrakva kell honomba visszatérnem, hol jobban szeretnének talán, ha ilyeneket elhallgatnék?! S volna bár egyedül borunk rossz hírben!

Azonban csak tőlünk függ ebből a létből kilábalni[866], s mindenben jobb hírre kapni – – –, amihez remélem, hathatósan fogok hozzájárulni, mert elég lelki erőt adott a sors, s így kész vagyok hazámfiai gyűlöletét szenvedni inkább, mint gyáva dicséreteim, vagy gyenge palástolásaim által rejtegetni előttük azt, amire a legnagyobb szükségük van, s ami nem egyéb, mint a **Való**[867]!

A Török birodalomból visszatérve, még mielőtt azt egészen elhagytam volna, egy nagy Úrnál ebédeltem. A borok ezek voltak: semendriai, champagnei és ausztriai! Az első török, a másik mindenütt bevett[868], s így ezen nem csodálkoztam. Hanem azon kellett bámulnom, hogy miképp jöhetett Magyarországon keresztül az ausztriai bor egy olyan országba, amely honunkkal határos, s egy olyan asztalra, amelyen magyar bor nem állott. Kérdeztem: „magyar borral látom, itt nem élnek, ugyan mi lehet az oka, mert hiszen annak elsőségéről kérdés sincs”. „Sokszor hozattunk, de közönségesen romlottan, vagy várakozásainknak nem megfelelő mineműségben[869] került kezeinkbe, s így felhagytunk vele – – –, kevés esztendő múlva pedig magunknak is lesz elegendő.” Ez volt a felelet.

Én nem nyughattam, s azon gondolat, hogy miképp jöhetett ausztriai bor Belgrádba, mert onnét vette az említett Úr, fejemből ki nem mehetett, így nyomozni kezdtem, s képzeld csak, mi sült ki belőle! Az, hogy az ausztriai bort közel Pesthez, Kőbányán szűrték – – –, s engem a liferáns[870] mindenekre kért, hogy ne áruljam el, és ne beszéljem ki titkát, mert ő azt csak azon okból tette, mivel a magyar bor hírén anatéma[871] fekszik, s így, hogy ő azt eladhassa, ausztriainak keresztelte!

Nevetségesebb, károsabb-e ezeknél fogva, midőn majd-majd kénytelenek leszünk a Tokajit, ha el akarjuk adni, Grintzinginek, vagy tudja Isten, minek bérmálni[872], idehaza az embereket nagy prozopopeiával[873] arról meggyőzni, „hogy a külföld nagyon csodálja a magyar bort, inni szeretné édes örömest – –, de a vám miatt kivinni lehetetlen.”

Ki tiltotta, és ki tiltja ma meg, hogy rendbe hozzuk Dunánkat[874], s borainkkal arra, amerre a természet és a vizek folyása elég világosan kijelölik, az egész világot elárasszuk? Semmi egyéb, mint eldarabolt létünk[875] –, s egymás-elleniségünkből szükségképen következő „lelki és testi gyengeségünk.”

Egyébiránt jóllehet, hogy Törökország felé borkereskedésünk szinte egészen el van hibázva, mivel éppen azok, akik e részben nagy változást tehetnek, mert regis ad exemplum[876] stb., mivel, mondom, éppen azok tették félre a magyar bort, s kedvelték meg a franciát, azért e szorgalmatlanságon mégis némileg lehet segíteni. Egy ember azonban, ilyen nagy és szövevényes tárgyban hathatós fordulatot nem tehet, az kizárólag egy józan módon felállított és minden önkecsegtetést[877] elnyomó Egyesület gyámola alatt[878] boldogulhat csak.

Mindenekelőtt meg kell saját magunknak világosan vallani, hogy derék borkereskedésünk, azaz olyan bor adás és vevés, amely kereskedési nevet érdemelne, ma, vagy, hogy jobban mondjam, mai időkben nem lehet, habár minden vám megszűnnék is, sőt, ha kivitelre jutalom tétetnék is[879]. **Mert a kádárság és a pincemesterség az értelem legalacsonyabb lépcsőjén áll**,[880] s íme ez – amint Te igen szereted magyarázni Magad –, a dolog Bibéje[881].

A legvitézebb embernek is a csatára előbb készülni kell, mert másképp győri ütközet[882] lesz belőle. Az íróknak előbb mindenről jól értesülniük kell, mert másképp nevetség lesz belőle. A bornak jól kell előbb elkészülnie, mert másképp, ha a jó pincéből kiviszik, ecet lesz belőle.

Vegyük a dolgot praktice[883]. Ha Neked valaki Philadelphiából, vagy ne is menjünk annyira messze, ha Konstantinápolyból ilyeneket írna – s látod az ekvátorról[884] egy szót sem szólok –: „Az Úr, mint becsületes ember világszerte ismeretes, kérem, küldjön 50, vagy csak 10 ezer palack Tokajit, 50, vagy csak 10 ezer palack Ménesit, 5, vagy csak 1 ezer akó[885] Budait, meg annyi Somlait, meg annyi Szerednyeit stb.”. Magadra mernéd-e vállalni ennek az aránylag kis mennyiségnek a küldését? Kérlek, Istenért Barátom, ne csald meg saját magad, s ne csábíts el másokat, mert valóban még keserű könnyekkel sirathatnád meg azon nagy kárt, melyet minden jószívű szándékaid mellett, a dologhoz nem értve, hazádra hozhatnál. Lásd, nekem ebben a részben nagy tapasztalásom van, amit datumokkal[886] és olyan okoskodásokkal bizonyíthatok be, amelyekre az ellenvetés lehetetlen, mert cáfolhatatlanul megmutatható számokra vannak alapítva. Az egész országban négy-öt helyen kívül, nincs egy pince sem olyan rendben, hogy abból messzebb földre, s kivált tengeren keresztül, borokat bátorsággal[887] küldeni lehetne. Embereket pedig, néhányat kivéve, éppen nem ismerek, akik a bor dolgát A-tól Z-ig ex asse[888] értenék, s tudnák, hogy miképpen kell a borokkal a szürettől kezdve a dugasz-benyomásig és az elpakolásig[889] bánni. Sokat foglalatoskodtam külföldön és belföldön is ezzel a tárggyal, és szőlőtőkék, szüretelők, hordók, palackok közt napokat, heteket töltöttem. A hazában pedig kevés mennyiségben, elsősorban a mineműséget és a különbözőséget tekintve, úgy hiszem, csak kevésnek van jobb pincéje, mint magamnak. Külföldre is küldtem, s mások által küldettem hazai borokat, de minél nagyobb tapasztalást nyerek ebben a részben, annál erősebb meggyőződéssé válik bennem, hogy „legelőbb is bordolgaink belső organizációját[890] – a szőlőtő nemesítéstől fogva egészen a palackfúvásig – kell tökéletes rendbe hoznunk, s csak aztán beszélhetünk kereskedésről.” S hogy miképpen hiszem ezt a jobb organizációt a legsikeresebben életbe hozni, azt a pesti Kaszinóról szóló cikkben adom majd elő.

Boraink híre és kelete minden esztendőben csekélyebb. Ítéletem szerint e kellemetlen valóságot, amely axiómai[891] fénnyel szúrja szemeinket és így azt legpalástolóbb[892] patriotizmussal[893] sem lehet tagadni, közelebbről ezeknek az okoknak tulajdonítom: elhagytuk régi, egyszerű metódusunkat[894], amely meglehetős volt, a külföldi jó metódust pedig tökéletesen megtanulni hiúságunk – mert az gondoltuk, hogy a bor körülötti tárgy igen könnyű – eddig nem engedte, s így bor dolgában olyanforma állásba tettük magunkat, amilyenbe egy olyan ember helyezné magát, aki baltáját, amellyel ügyesen tud hajítani, félretenné, s puskát ragadna, amelyet sem tölteni, sem célnak irányítani nem ért, vagy amilyenbe valóban belé is civilizálta[895] magát a mostani török lovas katona, aki bástya-nyergét, amelyből ki nem esik senki olyan könnyen, elhagyta, s csuszamlós angol nyeregre ült, azon lavintani[896] nem tanult még meg, s olyanokat zuhan a földre, hogy szinte csakúgy porzik”. Abban az arányban,

amelyben mi a bor körülötti értelmünkben veszteg álltunk meg[897], hátramentünk, vagy éppen köz-példabeszédként „két szék közt a pad alá estünk[898], abban az arányban haladt a Francia, a Rajnai, a Portugáliai, a Szicíliai stb., ebben az igen szövevényes tudományban, amely kémiai vizsgálatok alá vétetvén, napról-napra nagyobb tökélyre fejlődik, s csak az elmúlt 30 év leforgása alatt olyan nevezetes előrelépéseket tett, hogy a most készült francia bor – jósága, tartóssága, egészséges léte, olcsósága és egyéb mineműségei szempontjából – nem is hasonlítható a régi időkben készültekhez. Már, minekutána – s mindez általánosan mondva, mert kivétel mindenütt van – a külföldinek a bor körülötti értelmessége mind magasabbra emelkedett, és szünet nélkül magasabbra emelkedik, a mi hazai bor-körülötti értelmességünk pedig mind alább szállott, s napról-napra alább száll, olyan divergencia[899] támadt a külföldi és a mi boraink valódi becsében, hogy az egyik igen tetszik és drágán, a másik pedig éppen nem tetszik és még olcsón sem kel el. Ezen állításomat, ha kételkedni akarsz, Európa számos borivója erősíti meg. Ez tehát egyik oka, hogy „miért csekélyebb boraink híre és kelete minden esztendőben".

Jön most a másik ok. Ahelyett, hogy nemes szőlőtőkéket ültetnénk, ügyes kádárokat, tanult pincemestereket édesgetnénk magunkhoz, szóval, hogy a bor körülötti értelmünket nagyobbítanánk, tágítanánk, s borainkat a nagy és pénzes borivó közönség ízléséhez alkalmaznánk, mit teszünk? „A magyar bort nagy bölcsen a legjobbnak hirdetjük a föld kerekén, s azt pretendáljuk[900], hogy ízlését a Nagyvilág a kis Hunnia[901] ízléséhez szabja". Mire nézve a külföldi, soknak rodomontádai[902] után ítélvén az egész országról, a legkisebb javítási kívánatot sem feltételezi rólunk, mindnyájunkra anatémát[903] kiált, s így még azokat is kerüli, akik a bor körülötti tudományaikat nem írásaik, vagy szép beszédeik, hanem rezultátumok[904] által bizonyítják be, mint teszem G. B. I., akinek pincéje például szolgálhat, s amely csak talán azért nincs külföldön olyan hírben és becsben, amilyet érdemelne, mert Magyarországon van, amelynek borait a külföld nem becsüli.

Jön most a harmadik ok. Megcsaltuk[905] a külföldit számtalanszor, s vigyázzunk erre: többször akaratunk ellenére, mint akarattal, ami azonban a vevőt tekintve majd egyre megy, mert romlott borát helyre nem állíthatja azon megnyugtatás, hogy valóban nem akartak neki rossz bort küldeni, hanem, tudja Isten miért, az úton bizony elromlott. Emiatt a külföldi a bor körülötti tudatlanságunktól nem kevésbé tartva, mint néhány rosszlelkű csalfaságaitól, lassanként elkerült bennünket, midőn azon kevés számú bortermesztő, aki hazánkban él és tudományt emberséggel kapcsol össze, aránylag hiába fárad, hiába izzad, mert őt is a sokaság közé keverik, s neki sem hisznek. A mesében sem hitték a farkas jelenlétét, mikor valóban a nyáj közt volt, mert sokszor hiába fáradtak[906], s így nekünk sem hisznek, ha végre jó borunk van is, mert annyiszor és olyan kicsapongó módon magasztaltuk az alávalót, s ők számtalanszor, nolle, vagy velle[907], csalattak meg – – –, azon különbséggel mindazáltal, hogy a mesében a hazug pásztor bűnhődik a legjobban, midőn nálunk a legbecsületesebb és a fáradozóbb borgazdák károsodnak a legkeményebben. Mivel sokszor a rendes gazdáknál több rend és csinosság lévén, őket borzagyválók gyanánt kerülik, vagy ha jobban adják is valamivel boraikat, korántsem nyerik el megérdemlett jutalmaikat, hanem csak szinte azok kategóriájába esnek vissza, akik gondatlan szorgalmatlanságokért nem jutalmat, hanem dorgálást érdemelnének. A Francia, a Rajnai, stb. ellenben miképpen munkálkodik? Nem hiszem, hogy természete szerint becsületesebb lenne a Magyarnál – s mindez, kérlek ne felejtsd, a legáltalánosabban van mondva, mert kivétel nélkül szinte semmi sincs a világon – nem hiszem, mondom, hogy becsületesebb lenne a Magyarnál. De sokkal nagyobb bor körülötti ismerete miatt, **véletlenül**[908] és akarata ellenére annyiszor nem csal, mint a kádárságot, pincemesterséget nemigen értő Magyar, s így a becsületes Francia, Rajnai, stb., nem szed rá annyi vevőt romlékony borokkal, mint a becsületes Magyar. A csalásra hajlandó Francia, Rajnai, stb. pedig hosszabb időre számlál, mivel tudja, hogy az, akit már megcsalt egyszer, és **aki minden esztendőben jön**,[909] mert hazájában sikere van a borkereskedésnek, másodszor nem fog jönni,

s így ő maga veszt a legtöbbet, ha csal. Míg Magyarországon, mert a kereskedésnek sikere nincs, s így a vevő ritkán is fordul meg, a csaláshoz hajlandó úgy nyúzza bőrét annak, aki egyszer kezei közé került, amint csak lehet. Ez a bor dolgában úgy áll, mint a vendégfogadókkal. Olyan helyen, ahol több van, s több vendég fordul meg és nagy a nyilvánosság, ott a kicsapongó számolás ritka, olyan helyen pedig, ahol kevés, vagy csak egy korcsma[910] van, ritka a vendég és nyilvánosság sincs, ott a dupla kréta[911] és huzavona mindennapos.

Ez pedig a negyedik ok: Jól készült boraink mennyisége igen csekély, úgyhogy azzal rendes, félbe nem szakadó kereskedést űzni nem vagyunk képesek. Voltam sokszor olyan asztaloknál, ahol így szólítottak fel: „Már ez a bor nem jobb-e a Madeiránál, a Sherrynél[912]?". Amire így feleltem: „Ítéletem szerint, nem". De hagyján, tegyük fel, hogy jobb, s valamelyik külkereskedőnek igen megtetszenék, s ez így szólna: „Egy aranyat adok egy palackért, hanem vagy 10 ezer palackra van szükségem.", s akkor rendszerint az sült ki, hogy csak néhány akó[913] van a pincében és raritás[914]!! Ez pedig kereskedésre nem való. Találsz itt-ott egy jó hordó Neszmélyit, Somlait, stb., nem tagadom, de kereskedésre ezer meg ezer hordó kell, mind jó és egy forma, s minden esztendőben rendszeresen. Már a részrehajlás nélküli, magát és hazáját túl nem becsülő Olvasót kérdem: Ezt ma ki tudjuk-e állítani? Én azt felelem rá, hogy nem. Midőn azt nyilatkoztatom itt ki, hogy csalfa, vagy nagyított datumokkal[915] magát és honfitársait tömjénezni és elcsábítani nem hazaszeretet, hanem gyenge főből eredő és majom-nőre[916] emlékeztető szívömlengés, amely, mint mondják, fiát, hozzá vonzó nagy szeretetből sokszor karjai közt agyon nyomja. Én azt tartom józan patriotizmusnak, ha ahelyett, hogy resten és büszkén azt mondjuk „**mindenünk van**"[917], inkább ésszel és üggyel fáradozzunk, hogy „**mindenünk legyen**"[918]. A Francia, a Rajnai stb., olyan mennyiségben termeszt jó és valódi kereskedésre készült bort, hogy nincs azon kicsapongónak látszó kérdés és vevőszándék, amelynek megfelelni ne tudnának, s ennek bebizonyítása végett, ajánlom magam néhány százezer palacknak, legyen az Champagnei – Medoc, Madeira, Rajnai, stb. – esztendőnként talán legfeljebb 5-6 percent[919] kárral – ami romlik, ami törik – oda állítására, ahova Te, kedves Barátom, rendeled.

Íme az ötödik, s legfontosabb ok: tudniillik a gazdagabb rész természetes gondatlansága és a hatalmas szokás. Az emberek és kivált a dúsabbak igen kívánják a jót, de keresni restek, s nem mindig akarják, vagy ha akarják is, nem tudják rendszerint, hogy hol keressék. S így nem elég a jót elkészíteni, hanem azt ajánlani, s az ahhoz való hozzáférést könnyíteni is kell. Már e részben mit tettünk? Valóban mondhatni, hogy „semmit", mert mint szokásom mondani: „a kevés a semminek tőszomszédja", s ha nem keres minket a vevő, bizony soha nem találkozunk vele, s így sem adás, sem vevés nem lesz belőle, mert mi őt nem keressük. Mit művel e tekintetben a rajnai, a francia, stb. Termesztő? Ő sem keresi a vevőt, de azokat megbízottai által **keresteti**.[920] S egy ilyen köztes személy, aki a Termesztő és a Fogyasztó közt áll, az aminek a legnagyobb híjával vagyunk. Ez a személy az, amelyiknek a Termesztő azon nagy hasznot köszöni, hogy az mindig mozogva és hasonlítva, s a vevők ízlését nyomozva, őt a tett javításokra figyelmeztetheti, s eszközléseit az uralkodó ízléshez történő alkalmazkodásra irányozhatja, midőn a Fogyasztót minden gondtól és kereséstől felmenti, s kívánsága szerint a világ minden borát a pincéjébe állítja. Ilyen köztes személyeknek, akik szorosan sem a termesztők, sem a fogyasztók sorában nem állnak, köszönhetik a francia, az angol stb. Termesztők és Kézművesek elkészített javaiknak oly nagy mértékű eladhatóságát. A gazda szeme szükséges a mezőn és a ház körül, a művészé pedig a fonó-orsóra, a takácsszékre ügyel, stb., míg a nagykereskedő számláló-asztalánál csendesen ül, nagy hajókat mozgat a világ körül, s milliókat forgat. Ilyen köztes személyek pedig, akik ezen egymástól, fontos foglalatosságaik szerint, különálló felekezeteket érdekkapcsolatba[921] – kontaktusba[922] – hozzák, mint mondtam, egyik helyről a másikra mozognak, mindent kifürkésznek, összehasonlítanak, a termesztőt és a fabrikánst[923] emulációra[924] gerjesztik, a kereskedőt arra ösztönzik, hogy milyen javakkal kereskedjék, a nagyközönséget végül különleges, vagy életkellem-

nagyobbító[925] és a lehetőségekig olcsó javakkal ismertetik meg, s azt azokkal csábítgatják. S ez, Barátom, az adás-vevés láncolata. Már nálunk sem kereskedő, sem olyan középső személy, akiről szóltam – s akit addig is, amíg jobb szót találunk erre, Ágensnek[926] hívni akarok – nem boldogulhat, vagy, ha boldogulhat is, hogy a szóban meg ne akadjunk, korántsem emelkedhet olyan gazdag és egyszersmind bátorságos[927] létre, mint Európának szinte minden egyéb nemzeténél. S így inkább azoknál tartózkodik, mint itt, közöttünk, minélfogva más országok nagymértékben élnek azon haszonnal, amelyet a kereskedő és az ágens okvetetlenül hajt, mi Magyarok pedig azzal csak igen-igen csekély mértékben gyönyörködünk. S vajon, miért nem boldogulhat tökéletes és tartós virágzásig köztünk a kereskedő és az ágens? „Mert azt a P. 1-ae T. 9-nns[928] és a termesztői hitelnek hiánya apodiktice[929] lehetetlenné teszi." Ez merész állítás, úgy e? Azonban talán meg fogom mutatni, s e tárgyat később megint felveheted, mert most még egy pár szót akarok említni a **hatalmas szokásról**[930].

Ki nem érzi saját keblében, hogy milyen erősen ragaszkodik ahhoz, amihez már egyszer hozzászokott? S ki tagadhatja, hogy mennyi idő kell, még a legkevésbé célirányos, sőt, több kellemetlent, mint kellemeset szülő szokások kiirtására is? Hát még olyan szokásból történő kivetkezésre, amelyek ép ítéleten, s józan ízlésen alapulnak? Sok idő kellett ennél fogva a Franciának, a Rajnainak, stb., míg a mi meglehetős borainktól elszoktathatták a Sziléziait és kivált a Lengyelt, de végre meg nem szűnő szorgalmuk és a borok ügyesebb készítésmódja által többnyire csakugyan elszoktatták, s ők most a francia, német, stb. borokat viszont úgy megszokták, hogy éjjel-nappal tartó gond és fáradság nélkül rövid idő alatt azoknál még sokkal jobb borokat sem fogadnának el, hát még azoknál sokkal alábbvalókat és ráadásul tüstént?! Hazánk valódi javára kérlek, ne misztifikáljuk[931] saját magunkat, mert ennél nagyobb esztelenség nincs. Midőn francia bort iszol, ha több palackot is, tágul a jókedved, s talán egy kissé hóbortos leszel, a magyar bortól pedig, ha mélyen tekintesz a pohárba[932], fejed fáj, vagy megrészegülsz, s temperamentumod szerint vagy ujjat húzni[933] akarsz, és vért szomjazol, vagy mindent feketénél feketébbnek látsz körülötted, s a legsötétebb melankóliába[934] süllyedsz. Ez a tulajdonság pedig a hibás lefejtésnek és a fermentációnak[935] a hiányos procedúrájából[936] következik, ami számos kémiai vizsgálat által tökéletes világosságra jött.

Ezt az öt fő-okot összevonva azt következtetem végül, hogy boraink híre és keletje évről-évre azért csökkentebb[937], mert kereskedni akarunk bor körülötti ismereteink józanítása és tökéletesebb belső elrendelése előtt, ami más szóval nem egyéb, mint: „aratni akarunk szántás előtt, vagy – – – – –".

Kérlek mindezek után, hogy félre ne érts, mert igen érzem, mennyire felzúdítottalak sok másokkal együtt magam ellen. „Mit mond e Töredékek szerzője – tisztán hallom ezeket a szavakat – kereskedésünk és kivált borkereskedésünk nem lehet, s felejti, még szorító **vámjaink**[938] mellett is mennyi megy ki Ausztriába, Lengyelországba, stb." Tudom én mind ezeket igen jól, s csak arra kívánok figyelmet, hogy a **kereskedés**[939] szó alatt ki-ki mit ért. Ha kevés becsű boroknak jó és szerencsés szüret után a közeli szomszédhoz való vitelét tartjuk kereskedésnek, akkor igaz, a vám minden lehető[940] nyereséget, s így minden kereskedést megsemmisít, mert a kis becsű bornak árát túlhaladja a szállítás és a vám. S Veled tökéletesen kezet fogok abban, hogy ugyanazon egy monarchiában a külön országok közti vám[941] egy természetellenes és így káros megkötés, amely úgyszólván az ország egészséges vérfolyását akadályozza. Hanem ebben a részben a Hitelre utasítalak vissza, ahol világosan megmondtam, hogy a monarchia belsejében fennálló vám tárgyáról szólni bajos. Mert minden financiai datumot[942] tudni kellene, tudniillik, hogy mennyit hoz be a közkormánynak[943] a vám, s a kormány azon summát a közös bevételekből csorbulás nélkül elengedhetné-e, mert azt akarom feltételezni, hogy Ausztriának, Morva- és Csehországnak, stb., Termesztői nyernének, ha minden magyar vám eltöröltetnék, miként azt igen sok jeles férfi állítja, ami azonban mégis igen nagy kérdés, amelyet én itt vizsgálat alá venni nem akarok.

Tudom, jobbágyaink igen csodálják sokszor, olyan csekély kívánataikra és kéréseikre miért nem hajlunk, s miért nem teljesítjük azokat. Pedig igen természetes, hogy nem mindig teljesíthetjük, s nem azért, mivel örömest nem tennénk, hanem mivel azon minden oldalról jövő, magukban igen csekély kívánataik, egy olyan nagy kívánságot tesznek ki, amelynek megfelelni a legszívesebb akarattal sem tudunk jobban, mint az sem fizethet, teszem ezer forintot, akinek vagyonában csak ötszáz van. Hanem erre jobbágyaink nem figyelmeznek, s tetteinkről nem is ítélhetnek, mert datumok[944] kezeikben nincsenek, s bizonyosat sem állásunkról,[945] sem tehetségünk valódi mibenlétéről nem tudnak. Már ők így okoskodnak: „Ezt másképp művelném, mint Földesuram, az idén elengedném a dézsmát, mert silány volt a termés, borvámot pedig éppen nem vennék, mert hitvány volt a szüret, s mit tenne az egy olyan Úrnak, minket pedig ezzel felsegítne stb.”. Nem úgy van-e, Barátom, hogy így beszélnek jobbágyaink? Hanem ezt nem szabad minekünk rossz néven venni, mert sokan köztünk minden elmebeli kifejlésük[946] mellett is, szóról-szóra ilyen hangon okoskodnak, midőn a kormány eszközléséről és azokról a terhekről van szó, amelyeket a kormányért vinni kell, ámbár ők sem tudnak valami bizonyosat, sem a kormány állásáról, sem annak tehetségei valódi mibenlétérül.

Mindkettőnknek, Neked, tudom, ugyanúgy, mint nekem igen jól esne, ha jobbágyainknak minden adózását elengedhetnénk. De hogy vinnénk a magunk terheit, miből élnénk?! S így itt az észnek meg kell győzni a szívet, s mindenkinek a sorsához kötött terhet kell vinnie. Mindkettőnkben, továbbá, bizonyosan ébren van azon érzés, hogy „másokról éppen annyi jószívűséget tételezünk fel, mint magunkról, s így bizonyosak lehetünk abban”, hogy atyai Fejedelmünk is édes örömest eltörölné a vámot, elhagyná az adót, a sót ingyen adná, a katonaságot saját költségein tartaná, s mindegyik szűkölködőnek egy-egy aranyat nyomna markába, stb., de mi tartaná fenn a kormányzást, az egészet? Soha nem kell hát elfelejtenünk, hogy mi Fejedelmünkhöz úgy állunk, mint a jobbágyaink átellenünkben, s igazságosabban fogunk egyről-másról ítélni. Dolgait a kormány talán nem viszi olyan rendben, mint azt kellene, meglehet, de ki tudja azt, és szabad-e ezt szemére vetnünk, nekünk, kiknek dolgai általánosan véve olyan zavarosak, hogy szinte a fél ország szekvesztrum[947] alatt van, vagy ahhoz igen közel?

Lehet, s van is köztünk sok, aki a kormánynak egyben-másban igen jó tanácsot adhatna, arról tökéletesen meg vagyok győződve, úgymint más részről egy cseppet sem kételkedem abban, hogy „parasztgazdáink közt is vannak számosan, kik megint mi dolgainkat vinnék jobban, mint mi magunk”!

Jobbágynak az urasági terheket kell vinni, úgy minekünk néminemű módon megint a kormányzás terhét. Már hogy az urasági teher, ha nem kisebb is, de könnyebb legyen, arról tanácskozni kötelesség, s új, szabad egyezkedéstől függ[948]. Nemkülönben kötelesség a kormányi terheket, ha nem kisebbekre is, legalább könnyebbekre változtatni, s ez is józan tanácskozástól és egyezségtől függ.

A kormány tehetségeinek valódi mibenlétéről biztos ismeretem nincs, mert a financiai datumokat[949] velem nem közölték. Azonban gyanítom hogy, azon summa, amely magyar vám alatt a kormányzási közpénztárba befolyik, csorba nélkül nem engedtethetik el, s így józanul arról nem lehet szó, hogy a vám eltöröltessék általánosan, hanem csak arról, hogy vagy a kormány költségei tökéletesebb szisztémák[950] által kisebbedjenek, s így a magyar vámból származó jövedelem elmaradhasson, vagy új kútfők[951] nyittassanak, amelyek a magyar vámjövedelem[952] kimaradását helyreütik. Én legalábbis úgy gondolom, hogy ebben fekszik a dolog veleje[953]. Következik ezekből azon kérdés, hogy tudsz-e, Barátom, arra módot adni, hogy miképp lehet praktice[954], azaz kivitelezhető formában a kormány kiadásait kisebbíteni, vagy új kútfőket[955] nyitni? S ha tudsz inspiráció[956] által valami helyes módot, add elő, kérlek. Inspiráció által mondom, mert nem hiszem, bármint botránkozzál is ezen, hogy az Ausztriai ház[957] financiai állásáról[958] – mert bizony Neked sem mutatták meg a szükséges felvilágosító

datumokat[959] – egy cseppel is jobb ismereted lenne, mint megint jobbágyaidnak a Te állásodról, akik, mint mondják, instanciákkal[960] szinte mindig ott állnak udvarodban, s olyan indiszkrét pretenziókat[961] tesznek, hogy azokon szinte kacagni lehet.

Én azonban, mert inspiráció nem világít, s tisztán fekvő datumok[962] nélkül okoskodni nem szeretek, a tárgyakat úgy tekintem, amint előttem fekszenek, s ennél fogva a bor körülötti helyzetünk mibenlétéről így ítélek: nagy vám nyomja borainkat, amely kivált azért olyan terhes, mert boraink csekély becsűek, azok szállítása, mivel útjaink rosszak és marhagyilkolóak, igen drága, s így szinte a vám, bár nem olyan nagy is magában, elnyeli azon kis nyereséget, amely, ha nem volna vám, kezeink közt maradna".

Hogy a dolog így áll, nem tagadhatjuk, s mivel így áll, mit kell tenni? Mindenekelőtt a borkörüli ismeretet lehetőség szerint ki kell fejteni és tágítani kell, a közlekedési[963] módokat pedig könnyíteni kell. Mert ezek által okvetetlen emelkedni fog a bor becse és így ára is, szállítása ellenben olcsóbbá válik, ami által a vám terhe mindenesetre, ha megmarad is, könnyebbé válik, mert az alkusummából kevesebbet kell leróni.

Minden félrefacsarás és balra-magyarázás elkerülése végett szükségesnek tartom itt közbevetőleg egyenesen kimondanom, hogy én a Fejedelemnek hozzánk, s minekünk a jobbágyainkhoz való állását és korrelációját[964] nem diplomáciai, hanem csak emberi és filozófiai szempontból tekintve tartom egyirányúnak. Mert igenis tudom, hogy a most fennálló alkotmányunknál[965] fogva a kormányba némi befolyásunk van, vagy lenni kellene, midőn jobbágyainknak ránk semmi befolyásuk nincs. – – – – – Ennek következésében a poena talionis[966] kárában bűnhődünk is – – –, ami egyes embereket, valamint egész nemzeteket előbb-utóbb bizonyosan utolér – amit e részben a vámhoz nem, vagy alig járulásunk bizonyít –, s azért addig is, míg e részben nagyobb és sikeresebb befolyásunk lesz, a most említett két tárgy eszközlését tudniillik boraink és útjaink jobbakká tételét tanácsolom minden termesztőnek. Mert a vám vagy megmarad, sőt még talán magasabbra emeltetik, vagy leszállíttatik, sőt tán egészen eltörültetik. Ha az első következik be, kizárólag csak borunk nagyobb becse és olcsóbb szállítása fogja elbírhatóvá tenni a vám súlyát. Ha pedig a másik, úgy hiszem, lesz a hazában néhány termesztő, aki ezt a tanácsomat követve nekem egykor még egy kis hálával fog tartozni, mert a valóban jó és nagybecsű, még bilincsek közt is megjutalmazásra kerül, midőn ha a bilincsek tágulnak, vagy szinte egészen megszűnnek, a legnagyobb kamattal fizeti meg a valamikori fejtörést, szorgalmat és fáradozást. S így a bor körülötti nagyobb intelligencia és jobb út, vagy kisebb, vagy nagyobb, de mindenesetre **hasznot**[967] fog hozni.

Hihetőleg a vám le fog szállíttatni, vagy ami még hihetőbb, egészen meg fog szűnni, mert a közmonarchia tartományaival mostani egybekapcsoltatásunk természetellenes, s ekképp nem is állhat fenn már sokáig. Mivel azonban a jövendőt bizonyosan nem tudjuk, ne várjuk resten és kart nyugtatva azon időt, hanem munkálkodjunk és fáradjunk úgy, mintha a vámbilincs soha nem tágulna, mert így cselekedve, egy kicsit mindenesetre segíteni fogunk magunkon, habár körülményeink kedvetlenek is, állapotunkat pedig nagyon emelhetjük, ha a világ eseményei kedveznek, amit remélek és hinni szeretek!

Ezekhez pedig az járul még, hogy boraink és közlekedésünk[968] javítására senkit sem szükséges megkérnünk, mert azoknak lehető legnagyobb tökéletesítése csak magunktól függ, s tüstént kezdhetünk azok javításához, ha balhiedelmeinket le tudjuk tenni és fáradozni akarunk. Midőn a vám körülötti kérdés mások hatalmában áll, s kár volna mindazon időt, amely még előttünk lehet, a vám megszűnéséig, ismerettágítás és józan munkálkodás helyett azon reménynek feláldozni, hogy majd a Véletlen tesz valamit ládáinkba, holott miként unosuntalan mondom, csak tőlünk függ értelmi súlyunk nagyobbítása és mindnyájunk egy célra törekedése által bizonyosan kettépattanásig meg lehet tölteni pénztárainkat.

Egyébiránt azt, ami semmi esetre sem ártalmas, de igen könnyen nagyon hasznos is lehet, mindenesetre eszközölni tanácsos is, kell is. Már a bor körüli nagyobb intelligencia semmi esetre sem káros, hanem minden bizonnyal és minden körülmények közt nagyon

hasznos, s így még azoknak is, akik régi szokások szerint mindig olyanok körül fárasztják eszüket, ami hatalmukban nincs, azt javaslom, hogy „panaszkodjanak, reméljenek ezután is, de egyszersmind jobb borokat készítsenek". S erre, mint fentebb mondottam a Kaszinóról szóló cikkben addig is, míg majd több időm lesz, egy kis útmutatást adok majd.

Hanem, hogy megint a kereskedés szóra térjünk vissza, melyet a 161-dik lapon szedhetsz fel, tudniillik, hogy azt mindenki milyen értelemben veszi. Én nem tartom azt a terményt valódi kereskedés-tárgynak, mint teszem azt, olyan kis becsű és romlékony magyar boraink legnagyobb részét, s így e javakat inkább belső fogyasztási cikkeknek tartom. Hanem azt tartom kereskedési tárgynak, aminek becse olyan nagy és ismert, hogy annak ára minden lerovás után megjutalmazza a termesztőt. Ilyen borunk igen kevés van, s azért mai boraink mibenléténél fogva derék borkereskedésünk nem lehet, még akkor sem, ha vám se volna, vagy boraink kivitelére még jutalom tétetnék is, mint azt fentebb említettem, s itt újra ismétlem.

Szinte hallom erre ezen ellenvetést: „Meg is jutalmazná a magyar termesztőt bora, ha a lerovások[969] olyan nagyok nem volnának, de a vám ragad el minden nyereséget.", stb.

Én is azt mondom, hogy jó volna, ha vám nem volna, de még az is jó volna, ha a szőlőt kapálni szükséges nem volna, jó volna, ha jégeső nem volna, jó volna – – – –!!!, s így szám nélkül a **volna**.[970] Azonban szerfelett kár a jobblét reményét, amely leginkább jó főből, s két ép tenyér után ered, **volnák**-ra[971] építeni. – Van-e olyan boldog vidék, ahol a természet, vagy a körülmények, s igen sokszor maguk az emberek valami megszorításokat ne tennének? Francia- és Angol-országot[972] idézem. Mennyi tilalom és nehézség van ott? S mennyivel nagyobbak voltak még ezelőtt, midőn a kereskedelmi viszont-torlás[973] – represailles[974] – nagy kárai[975] még annyira sem voltak felvilágosítva, mint ma – ámbár e tárgy ma is ködben borong sokak előtt –, s mégis minden nehézségek és akadályok közt mennyi hasznos és óriási módon megjutalmazott munka fejlett ki ott értelem, egyezség és állhatatosság által? Az embersors arra kényszerít, hogy mindenért fáradjunk. E végzés, kevés kiválasztottan kívül, a köz-emberiséget nyomja. Van sok a világ hátán, akinek szántóföldje és rétje kőszikla, vagy jég, de még az sem panaszkodhat Teremtője ellen, mert habár az elemekkel véresen megvívni kénytelen, mégis tehetségében áll a legsürgetősebb szükségleteit kipótolni.

Hunniánál[976] vannak szerencsésebb fekvésű és összeköttetésű országok, azonban olyan igaz, mint a mai nap, hogy nincs – úgy, miként e most folyó esztendő áll minden szomorúbb, vagy nevetőbb irányaival[977] – az egész hazában egyetlenegy lehelő ember sem, aki a legsürgetőbb szükségét nem szerezhetné meg magának, vagy akire, ha nyomorult és elégedetlen, a legsürgetőbb szükségleteinek kielégítésére a többiek egy kis feleslegéből ne folyhatna elegendő. Sőt, hogy mai államunkban, amely azon magassághoz viszonyítva, amelyre oly könnyen juthatnánk, igen alacsony szinten van, a legnagyobb résznek nemcsak a legsürgetőbb szükségleteinek pótlási módja van saját kezében, hanem számos élet-javak és kellemek megszerzése is. S ezen nem kételkedhet senki, aki a hazát ismeri. De még tovább megyek, s azt állítom, hogy minden idegen segedelem[978] nélkül egyedül magunktól függ miránk, mieinkre és hazánk legtöbb lakosaira nemcsak élet-javakat és életkellemeket, hanem annyi lelki és testi táplálékot és boldogságot is hozni, hogy Hunnia[979] valóban egy kis paradicsom lehetne, amelynek párját ugyancsak keresni kellene!

De nézzük azon állítást is, amely a 146-dik lapon áll: „szinte semmink sincs kereskedésre", s vizsgáljuk ezt is **röviden**.[980]

Sok balhiedelmeink közt az is elfoglal egy igen nagy helyet, amelyről már a Hitelben is tettem említést, hogy sokan teljes meggyőződéssel azt hiszik, hogy **gabonáinkkal**[981] az egész világot elboríthatnánk, a magyar búzának párja nincs, egyéb termékeinkkel pedig, tudniillik marhával, gyapjúval, ásványainkkal, fánkkal, stb. fényes kereskedést űzhetnénk, csak volna derekas tengerpart –. Ezen okoskodás azonban, mert csak képzeleten és jó szándékú óhajtásokon alapul, tüstént tönkredől, ha datumok[982] és számok állíttatnak ellene,

amelyek a józan megfontolót arra kényszerítik, hogy a dolgokról ekképp ítélni: „Ha Magyarországnak legderekabb tengerpartja volna is, azaz olyan révpartja, amely hegyek által nem lenne a hazától elszakítva, sőt, folyókkal volna szorosan a hazával összecsatolva, még akkor sem lenne Hunniának[983] nevezetes kereskedése, amíg szabadságbeli, birtokbeli, gazdasági és pénzügyi rendelkezései[984] azon lépcsőn állnak, amilyenen ma állnak. Ellenben ha szabadságbeli, birtokbeli, gazdasági és pénzügyi rendszere a természet törvényei szerint lennének kifejtve, még mai geográfiai állásában is, azaz hegyek által megszaggatott, vagy a Dunatorkolatnál más hatalom kezében lévő tengerpartja mellett is, a legnevezetesebb kereskedése lehetne." Erről most világosabban nem szólhatok, gondoljon felőle ki-ki úgy, ahogy érti, vagy értheti.

Gabonánk – olyan termékeny országra nézve, mint Hunnia[985], amelyet hegyes vidékekkel, hol tízszer több szorgalommal még tízszer kevesebb terem, nem hasonlíthatjuk össze – igen-igen kevés marad kivitelre. Legjobb és termékenyebb esztendőben, ha összesen minden gabonafajból 2-3 millió pozsonyi mérőt[986] vihetünk ki, többet nem, s mi ez az olyan nagy terjedelmű, s olyan zsíros telkekhez képest, amilyenekkel talán egy haza sem kérkedhetik Európában annyira, mint a Magyar? **Szinte semmi**[987]**,** mint mondtam. Hanem most azt kérdem, hogy mit viszünk akkor ki, midőn az esztendő rossz és terméketlen? **Éppen semmit!**[988] Vagy ha a haza egy részéből viszünk is ki valamit, hihetőleg éhhalál kocogat a másikban, a szegény szántóvető ajtaján! S ilyet minek tagadni, hiszen a dolog úgy-léte nem egyéb, mint játékszíni titok[989], amely az egész világ előtt tárva-nyitva áll. Egyik esztendőben van egy kicsi kivinni való, a másikban nincs, sőt behozni kellene, s így a gabona nálunk nem rendes kereskedési cikkely, mert a szükséges kereskedelmi összeköttetés nem szakadhat félbe, hanem annak lehetőleg mindig szorosan kell fennállni, s ez hogyan volna lehetséges, ha egyszer van, másszor meg nincs gabona?

A bánáti búza, azt hiszem vagy 20 évvel ezelőtt nagy mennyiségben a legjobb volt a világon, hanem most az odesszai nemcsak a mennyiséget, hanem a jóságot is tekintve, elébe kapott. Már erről ki tud igazabbat mondani, az-e, aki mindig, vagy sok esztendő óta odahaza ült, vagy az, akinek Európa nagy részét csak közelebbről bejárni volt alkalma, kérdelek Barátom? S állításomat pecsétes oklevelekkel bebizonyítni kész vagyok, ha szavamnak nem hiszel. Szavamnak, mondom, amelynek ilyen tárgyak körül bizony nem azért eresztek egy kis féket, s valóban nem azon okból hangoztatom azt egy kissé erősebben, hogy gazdáink borát, gabonáját, stb. ócsároljam, hanem hogy őket nagyobb szorgalomra és kettőztetett munkálkodásra gerjesszem és ösztönözzem.

A kereskedelmi konkurencia[990] úgy szólván háború. Már ha kém gyanánt küldenének az ellenséges had mibenlétét megvizsgálni, s készakarva hunynám be szemeimet, s az ellenség egy és más előnyeit, például több ágyúit, jobb fegyverit, erősebb lovait, nagyobb létszámát látni sem akarnám, s az ellenséges had állapotát megvetően jelenteném, vajon használnék-e? S ha életemnek nagy részét külső országokban töltöttem, s amennyire lelki és testi tehetségeim engedik, mindent **kikémlelek**[991], ami elém nevetett, s szemeim előtt szerencsésen felvirult, s amit valaha honunk javára fordítani remélek, s ha most azon magvakat, amelyek más hazák valaha kopár és rideg voltát tündérkertté varázsolták, anyaföldünkön is törekedem elvetni, teszek-e vajon, midőn a külföldi dolgok valódi mibenlétét igazi fényükben rajzolom meg, egyebet kötelességemnél? Ki ilyenekben önmagát csalja, valóban a hazát csalja, hazámat, földijeimet pedig, Isten látja lelkemet, csalni nem akarom! Kedvesebb vendég az, aki jó híreket hoz, tudom. Azonban használ-e annyit, mint az, aki a balhiedelmekről és vakító képzelgésekről erős lélekkel rántja le a leplet, kérdem?!

Gabona-körülötti ismereteinkkel éppen úgy állunk, mint bortermesztési ismereteinkkel, s mivel ez utolsót hosszasabban fejtegettem, habár nem kimerítően is, Téged Barátom gabona dolgában arra utasítlak vissza, mivel szinte minden szó egy kis módosítással – amit Te magad eszközölhetsz – úgy illik gabonánk termesztésére, mint borunk készítésére.

Jön a „**marha**-kereskedés”[992]. Ami Gr. St. ebbéli sikeretlen fáradozásait illeti, amelyről munkád 102-dik lapján teszel említést, arról semmi egyéb mondandóm nincs, mert a legkisebb datummal[993] nem birok, mint a Hitel 144-dik lapját itt újra idéznem: „közönségesen nem boldogul a kereskedő-gazda, mint csaknem mindig tönkre megy a gazda-kereskedő”. Ezt pedig ugyan igaznak találjuk, ha csak magunk körül tekinteni kívánunk. Mindenkinek a maga mesterségében kell maradni, mert általánosan ki-ki csak úgy boldogulhat. Hanem vizsgáljuk egy pillanatig a marha-kereskedést.

Ezen tárgy, hazánkra nézve, ítéletem szerint, a legnevezetesebb, mert a legközelebb eső bor- és gabonakereskedésre sok évi és több rendű előmunkálkodás szükséges, például nemesebb szőlőtők ültetése, jobb közlekedési módok, stb., . A marhakereskedésre ellenben **hathatós kezdetnek**[994] – mert ökör-fajtánk meglehetősen jó, s élő jószágnak jó út nem múlhatatlan szükség – nem kell egyéb, mint földeink természetesebb elosztása. S hogy azok a természet változhatatlan törvényei szerint elosztva nincsenek, az abból látszik tagadhatatlanul, mert, mint köztudott, száraz esztendőben sok helyen szinte egy négyszög magyar mérföld[995] sem tarthat el legelővel egy hitvány gulyát. Midőn pedig igen jól tudjuk, hogy más, velünk egy éghajlatú országokban, ahol a föld még szikesebb, vagy rosszabb, mint hazánk némely helyein, a földeknek a természet törvényeihez közelítőbb elosztásánál fogva egy négyszög mérföldön számos ember és számtalan marha a legszárazabb esztendőben is kertben és virágok közt lakik.

S hogy csak tőlünk függ – mert kizárólag hatalmunkban van földjeink természetesebb elosztása – két-, de háromszor annyi marhát előállítani, mint amennyit ma állíthatunk ki, azt úgy hiszem, apodiktice[996] meg tudom mutatni, s így ahhoz képest legalább – hogy szavakon ne akadjunk meg – olyan marhakereskedésünk ma nincs, amilyen könnyen lehetne.

Ennek megmutatása azonban, s vajon, hogy mit értek **„a földek természetesebb elosztása és elrendelése által”**,[997] most igen-igen félrevezetne, így még egy-két szót szólok inkább a fentebb megpendített gyapjú-, ásvány- és fakereskedésről.

Gyapjúnk[998] – s tudom, hogy sokan, akik gáncsot keresnek e darabos töredékekben, aminthogy abban bizonyosan sokat találhatnak is, így ítéltek már: „Elfelejtette a gyapjút!”, de én nem felejtettem el –, amelyet kivisznek, azon számosabb szimptómákhoz[999] tartozik, amelyeknél fogva a legbiztosabban ki lehet mutatni hazánk valódi szegény és tehetetlen létét. Mert ha a gyapjú-jövedelemből lerovásra kerül azon pénz, amely posztóra kimegy – amit elegendő mennyiségben magunknak is kellene már készíteni – a fennmaradt summa valóban nagy tekintetet nem érdemel. De bezzeg annál nagyobbat érdemel **belső fogyasztásunk**[1000] kicsiny léte, amely, ha volna – aminthogy e mostani századhoz illenék is, hogy legyen, s Hunnia[1001] számos lakosai ne rongyban és vászonban, hanem posztó köntösben járjanak – minden, oly nagynak látszó gyapjúmennyiségünk sem volna elég, még csak saját magunk szükségleteire sem. S íme ez azon kútfő[1002], amelyet meg kellene nyitnunk minél hamarabb, s amely a bor-, a gabona- és a gyapjú-termesztőre is több hasznot hozna, mint minden képzeletbeli, sőt valódi kereskedés is, mert sem vám, sem út, sem külföldi tilalmak, sem kármentés, stb., terhei nem nyomnák a terméket, amely úgyszólván mindenkinek mezején, vagy udvarán kelne el.

A **belső fogyasztás**[1003] azon tárgy, amelynek hasznáról könyveket lehetne írni, és számtalan beszédeket lehetne tartani anélkül, hogy kimerítve volna, s ennek köszönik a gazdagabb országok valódi virágzásukat és erejüket. A belső fogyasztás pedig azon közkívánaton és akaraton alapul, amelyre nézve a lehető legnagyobb rész nemcsak sürgető szükségleteit kielégíteni, hanem számos élet-javakkal és kellemmel gyönyörködni is óhajtozik, számos életjót és kellemet továbbá a közönség csak kétszerezett munka és fáradozás által szerezhet. S így a belső fogyasztásnak a legmélyebb talpköve a saját tulajdonú **birtok, és a törvények**[1004] nem csak papíroson lévő, de valódi oltalma, mert ezek alkotják azon mágusi ingert[1005], amely által,

miként a tapasztalás oly nyilvánvalóan mutatja, a legrestebb is munkássá, s a legbaromiabb életű is végre csinosodott[1006] polgárrá lesz.

Vannak még **ásványaink**[1007] és van **fánk**[1008] is. Hanem az elsők inkább a föld gyomrában vannak, mert az, ami napvilágra jön, szinte belső fogyasztásunkra, amely egyébként olyan kicsi, sem elég. Fánk pedig építésre kevés, mert szinte minden deszkát a szomszédtól veszünk, s erdőink mindinkább pusztulnak és bitoroltatnak.

Sok kivinnivalónk tehát minden esetre nincs, s hiedelmemben nem igen hibázok, ha azt mondom, hogy „kereskedésre szinte semmink sincs", midőn teljességgel meg vagyok győződve arról, hogy mindenünk lehet. S miképp lehessen mindenünk? Többek közt pénzre van a legsürgetőbb szükségünk, mert miképp javíthatjuk jószágainkat, miképp várhatjuk be fáradozásainknak csak később származó jutalmait – mivel, mint tudjuk, azon jószág, amely a legrosszabb lábról a legjobbra tétetik át, egy darabig szinte semmit sem jövedelmez – ha pénzünk nincs? De ki ad megint pénzt, ha biztos **hitelt**[1009] viszont adni[1010] nem tudunk?

S mindezen okoskodásokat összevonván, azt következtetem belőlük, hogy a jobb és nagyobb belső szorgalomnak, s több és jobb termények előállításának meg kell előznie a kereskedést, s így nálunk ma a **hitel**[1011] nem annyira szükséges a kereskedőnek, mint inkább a termesztőnek.

Már a termesztő miképp adjon hitelt[1012], s ingó, vagy ingatlan vagyona szolgáljon-e hipotékának,[1013] arról a Hitelben egy szót sem mondtam, mert munkámnak nem az volt célja, hogy valamilyen hitelmódot javasoljon, mivel azt apaelőtti fiúnak[1014] ítéltem, hanem az, hogy legelőbb megmutassam, hogy hitelre szükségünk van. Most pedig e hitelről szóló cikkben sem adhatom elő, hogy miképp kellene ítéletem szerint a termesztő hitelét praktice[1015] lábra állítani – amelyről teoretice[1016] okoskodni nem nehéz –, s azért nem adhatom elő most, mert azon időt, amelyet e tárgy felvilágosítására jelöltem ki, Taglalatod[1017] által Te foglaltad el. S így most ezt más időre halasztani vagyok kénytelen, mivel két dolgot egyszerre, tudniillik Taglalatodat[1018] felvilágosítani és Hitel című munkámat folytatni, sok egyéb foglalatosságaim mellett, nem vagyok képes.

Míg azonban ebben a részben tökéletesen lerajzolhatom gondolataimat, előrebocsátani nem tartom hasztalannak, hogy a termesztő hitelét ingatlan-jószágára állítom, mert ingó vagyona hipotékául nem szolgálhat. Amiből mindenoldalú vizsgálatok után mindenesetre ki fog tűnni, hogy nemesi privilégiumainkkal[1019] és törvényeinkkel[1020] vagy nem ütközik össze a hitelnek ingatlanvagyonunkra állítása, s így azt bátran alapíthatjuk arra, vagy összeütközik, s így kisebb privilégiumainkat sokkal nagyobb privilégiummal, s hibás törvényeinket józan törvényekkel fel kell cserélnünk, ha nem akarunk saját magunk és hazánknak legnagyobb ellenségi lenni.

Tegyük fel egyébiránt a dolog jobb kifejlődési lehetősége[1021] végett, hogy mindaz, amit kereskedésünk nemlétéről mondottam, alaptalan, és sok kivinnivalónk van. Mit fog mindaz azokon az okoskodásaimon gyengíteni, hogy tudniillik bor- és gabona-körülötti ismereteinket tágítsuk, földjeinket természetesebben osszuk fel, gyapjúnkat magunk fogyasszuk el, ásványainkkal ügyesebben bánjunk, erdeinket rendeljük el, dohányunkkal, kenderünkkel célirányosabbakat tegyünk?! Én azt hiszem, a legkisebbet sem gyengít, mert ha hazánk minden részeit tekintjük, nem fogunk tudni kételkedni abban, hogy jobb szisztémák[1022] után józan szorgalommal és hathatósabb szorgalmi tőkékkel kétszer, háromszor, sőt, tízszer annyi jót tudnánk lassanként előteremteni, mint amennyit ma állítunk ki. Olyan haza pedig, amely irány nélkül többet tudna termeszteni, mint amennyit kiállít, nincs jobb rendben és a műveltség magasabb lépcsőjén sem áll, mint azon birtok, amely teszem azt minden egyéb gazdaságbeli ágai mellett 10 ezer birka helyett csak 1 ezer darabot tart, jóllehet 10 ezret is eltarthatna.

Jobb rendszerekre állított józan szorgalmunk pedig közvetlenül csak tőlünk függ, mert ki gátolhatja azt meg, hogy előítéleteinket letegyük, ismereteinket igazítsuk, tapasztalásainkat

tágítsuk, stb.? Senki! S ekképp pusztáink valamikori bizonyos felvirágoztatása a mi saját kezeinkben van, mert a mostani gazdasági tevékenységünkben annyira elfecsérlett, sőt ki sem fejlett erő a józan rendelések által okvetetlenül kifejlődik majd, s valódi haszonra fordíttatik. Az elégséges szorgalmi tőkepénzek ellenben, amelyek jobb hitel után minden kétségen kívül mindenünnen honunkba tolonganak majd, a nagy és kicsiny földesurat azon helyzetbe helyezik, hogy elegendő pénzhez olcsó kamatért jutva, s azt ok nélküli felmondástól mentesen, s ekképp a legnagyobb bátorságban[1023] bírva, vagyonaikat a lehető legnagyobb jövedelmezőségre hozzák. Jó hitelt adni végre, bizonyosan égetően fogunk óhajtani, ha ebbéli előítéleteinket letesszük, ismereteinket józanítjuk, tapasztalásainkat öregbítjük, mert megdönthetetlen igazságként tűnik előttünk fel, hogy előbb sok, jó és rendesen kiállított termény kell, s csak aztán lehet kereskedés. S így, ha arról lehetne szó, kinek van e pillanatban több szüksége hitelre, a kereskedőnek-e vagy a termesztőnek, s hitelbeli állapota kinek rendeltessék előbb el, a termesztőnek e részben meg kellene előznie a kereskedőt. Minthogy azonban természettel ellenkeznék egyik státust[1024] a hitel megszerezhetőségében részesítni, a másikat pedig abból kirekeszteni, minden józan fontolgatás után úgy látszik, hogy mind a kereskedő, mind a termesztő hitelszerzési lehetősége kerüljön javításra, s ugyan az elsőnek hitelbeli állapota a leggyorsabb és a bátorságosabb[1025] lábra tétessék, a másiké pedig egy korántsem olyan gyors, azonban hasonlóan bátorságos[1026] alapra rakassék.

Hanem ennek eszközlése, félek, még további időkre van halasztva, mert oly sok még a

_ _ _

SZERENCSÉTLEN IDEÁK[1027]

———

Munkád 134-dik lapján azt állítod: *„Egy szerencsétlen idea uralkodik még, amely abban áll, hogy a közkeletű dolgokra fogyasztói adót (Consumtions Steuer[1028]) kell vetni.”*. Már ez szerencsés, szerencsétlen gondolat-e, azt vitatni nem akarom itt, hanem hogy **nem egy**,[1029] de ezer igen szerencsétlen idea uralkodik köztünk, amelyek, míg rendre és józan formára nem igazíttatnak, minden nevezetesebb előmenetelünket legyőzhetetlenül gátolni fogják, abban tökéletesen kezet fogok Veled.

Így például a hitellel természetesen járó megkötést[1030] a legnagyobb rész szabadságszorongatásnak[1031], s ennél fogva büntetésnek tartja. S ezen okból retteg tőle, s azt vagy másra tolni, vagy halasztatni kívánja, holott a hitelből származó bilincs – ez bármilyen paradoxnak[1032] látszódjék is – nem kisebbíti[1033] a szabadságot, s így nem büntetés, hanem eléggé meg nem becsülhető áldás, mint az országlás[1034] egyéb szoros[1035] és józan törvényei, s azok pontos végrehajtása.

A lehető legnagyobb rész jóléte[1036] az országlás[1037] tökéletessége, a törvények tökéletessége pedig a jónak kedvezni, és a rosszat sújtani. A már felvilágosodott keresztény népek közt a legnagyobb rész ha nem is hajlik természetileg jóra – amit én vizsgálat alá venni nem akarok itt – legalább elég eszes átlátni azt, hogy a fennálló törvényeket kijátszani előbb-utóbb káros, s így a legjózanabb minden tettét azok szerint elhatározni. A szoros hitel a legnagyobb résznek hasznos, mert mindenkinek, aki azzal bír, tehetségeit szerfelett gyarapítja, továbbá csak a csalárdot, a törvény-kijátszót, a gondatlant, s ekképp a kisebb részt sújtja, midőn az emberségesnek, a szorgalmasnak és a törvény szerint élőnek, s így a nagyobb résznek kedvez, mire nézve a szoros hitel, mint valódi áldás, a legtökéletesebb országlással[1038] egybehangzó.

S ezen igazságot az emberek általányosan miért nem látják a legfényesebb világosságban[1039]? Azért, mert **a szerencsétlen ideák**[1040] vastag köde nem engedi!

Valóban szomor-víg[1041] – tragikomikus – eset azt tapasztalni, ha egy tetőtől-talpig becsületes embert, aki senkit a világon nem csalhatna meg, a szoros hitel előtt úgy retteg, mintha éjjel nappal azon törné fejét, hogy „miképp játszhatja ki a törvényt, s mi módon csalhatja meg felebarátját”. Hány ilyen becsületes embert ismerek pedig honunkban, akikről ámbár – – – – – – – – – azt lehetne mondani Pope-pal[1042]: „An honest man is the noblest work of God”[1043], mégis pénzkörüli csekély, vagy zavart ismereteik miatt, ha másokat nem is, legalább önmagokat, s így indirekt módon[1044] a hazát csalják meg a legérzékenyebben. Mert ahelyett, hogy jó pénzbeli rendelkezés által birtokaikat jó karba tennék, gyarapodnának, s a haza elősegítéséhez hathatósan hozzájárulnának, a közjóért alig tehetnek többet égbefohászkodásnál[1045], óhajtásnál és imádkozásnál, amely hazafiúi és keresztény tevékenységeket a nemzetek legfőbb Ura, az Isten, általánosan csak úgy, s akkor szokta megjutalmazni sikerrel, ha nem csak jámbor módon végeztetnek el, hanem egyszersmind munkálkodásra gerjesztenek és férfiúi nemes tetteket szülnek is.

Igen természetesnek tartom, ha a csalárd, törvényt kijátszó és gondatlan retteg a szorosabb hiteltől, s mindent elkövet hátráltatása végett. Ellenben méltán nevetséges szorgalmas és törvényt betartó embert olyantól félni látni, ami rá nézve sohasem káros, de csak hasznos lehet, s heves állhatatossággal kikelni azok ellen, akik jobb hitelbeli rendszert javasolnak, s végül a legrozsdásabb törvényeket és a legesleghibásabb szokásokat segédül hívni, hogy a régi rendetlenség, amely által senki nem károsodik annyira mint ő maga, továbbá is fennálljon. Szomorú azonban az ilyen nevetséges látványnak bizonyos következménye, tudniillik a népetlen, műveletlen és virágzás nélküli haza!

Tegyünk fel egy példát, hanem most Gyors Pál helyett[1046] hozzuk Lassú Pétert színpadra – scénára[1047] –, ő talán több prozelitát[1048] szerez majd, mert úgy látszik, hogy a Lassúak nemzetsége nagyobb, mint a Gyorsaké, habár mindenütt is, de legfőképp nálunk. Lassú Péter tetőtől-talpig becsületes ember. Birtoka 100 ezer hold, s Magyarország közepe táján. Nagy része puszta, s nép szűke miatt[1049] az erő a vagyonhoz csekély. Általános jövedelme 60 ezer pengő forint, terhei és el nem kerülhető, vagy elkerülni nem akart kiadásai 50 ezer forint. Fennmarad 10 ezer, s ezeket Lassú nem fogja adósságfizetésre fordítani, hanem jószágjavításra[1050], mert hitelezői pénzét 6-tal tartja 100-tól[1051], józan gazdasági fáradozásai után pedig 100-tól 10-et[1052] vár. Folyjon ez így néhány esztendőig rendesen, kérdem, fog-e haladni nevezetesen a birtok? Igen nevezetesen valóban, csak sokaknak felettébb szűkkeblű mértéke szerint, mert annak, vagy ezer év leforgása előtt nemigen lesz látszatja. S Lassú Péter ezt a csiga előmenetelt[1053], mert tapasztalta más hazákban az invesztált[1054] pénzek varázslatos következményeit, nem tűrheti. Jószágainak nagy része mocsár, nagy része sovány legelő, és szinte az egész jövedelem csak a gabona és a korcsma után van. Tetemes, hathatós javításokra tetemes és hathatós tőkepénz kell, s minekutána Péter úrnak becsületbeli és pénzbeli híre pontosan megegyezik valódi tulajdonbeli és jószágbeli mibenlétével, mindenünnen felajánlanak tőkepénzeket. S így Lassú, akinek feje nem kisded, hanem férfiúi vonásokkal teljes, vagy 400 ezer forintot vesz fel és a legcélirányosabban ver jószágába, amely lassanként zöldülni kezd, mocsarai száradnak, repülő futóhomokjai fák, szőlők által megállapodást nyernek, eleven sövények a szelek düheit szelídíteni, a nap sugarait enyhíteni kezdik. Birkaaklok nevető lóherések közt, pálinkaházak alig mozdítható göbölyöktől[1055] körülvéve, selymészházak[1056] viruló szedresek felett, s több efféle a halálból feltámadó ridegséget a fiatalság bájos korába állítják. S midőn a vándor dicséri Istent, aki a becsületes ember jó szándékú állhatatos fáradozásait előbb-utóbb minden bizonnyal megjutalmazza, felkiált örömében a nagylelkű hazafi, s egész Hunnia[1057] egykori hasonló virágzását hordja óhajtó szívében. Hanem annál fájdalmasabban szorul össze annak keble, aki a dolgok okaiba és eseteibe mélyebbre tekintve, kénytelen előre látni, hogy az emberi szorgalomtól nevető környék egész léte csak Véletlenen alapul, s hogy az is – mint sok fiatal, aki a legszebb reménye a hazának, igazi férfiúságra soha sem jut, idő előtt hervad és férgek étke lesz – csak szép reményt nyújt, de jövedelmet még nem. S így soha tökéletesen nem fejlődhet ki, ha sokáig fáradozó, karakterében[1058] nem változott becsületes Lassú barátunkat, akinek valódi tehetsége még nagyobbodott is, sovány esztendő, vagy egyéb veszély éri, s pillanatnyi szűkebb állapotba jön, tüstént fizetni nem tud, s ezáltal jó híre lehanyatlik. Mert a felriasztott hitelezők serege részint banditaszerű, előre kiszámított kegyetlenséggel, részint lágyvelejű[1059] és előre semmit nem látó otrombasággal, lassanként mindenéből kivetkeztetik, s őt minden bizonnyal tönkreteszik. A 100 ezer holdnyi birtok régi halálos álmába visszadől, a becsületes Lassú Péter pediglen, aki megérdemelné, hogy hazája emléket emeljen neki, ha elkerülheti a csalárd hírét, legalábbis eszelősnek fogják tartani és nevetség, vagy szánakozás tárgya lesz.

Én Lassúban egy ritka példát hoztam elő, mert ugyancsak kevés van köztünk ki 60 ezer forint jövedelemmel, terhek és élet-költség[1060] után minden esztendőben rendesen 10 ezer forintot fordíthatna jószág-javításra. Felettébb kevés, aki több esztendeig mentes lenne a jövedelem néha bekövetkező csorbáitól, s a kiadások előre nem látható szaporításától, s végre igen kevés, aki 400 ezer pengő forint tőkét kaphatna törvényes kamatra, s azt több esztendeig bátran bírhatná is. De éppen ilyen rendes helyzetű ember kell, mint Lassú Péter annak bemutatására, hogy pénzbeli állapotunk, ellenünk irányuló volta[1061] ránk nézve milyen nagy kár, s vajon mi tette semmivé Lassú fáradozásait? Semmi más, mint a jó hitelnek nemléte, mert először is ingatlan hipotékára[1062] szoros hitelrend mellett 3, de legfeljebb 4-gyel 100-tól[1063] megkapta volna Lassú a 400 ezer forintot, s így csak ennek a summának a kamatját fel véve – mert régi adósságait nem is számítom ide – 8 ezer kevesebb teher lett volna rajta esztendőnként, a mi ugyancsak figyelmet érdemel. Néhány sovány esztendő pedig, vagy

egyéb veszély, feltéve, hogy a jószág igazi becse valóban nőtt, nem lázította volna hitelezőit úgyannyira fel, hogy tönkretegyék őt. Mert ahol szoros hitel van, ott a hipotékákról szóló nyilvánosság olyan nagy, hogy mindenki, még a leglágyabb velejű[1064] is tudja, hogy pénze veszélyben van-e, vagy nincs, s így pénzeiket minden ok nélkül a hitelezők nem is mondják fel.

Hibája pedig Péter Úrnak vajon mi volt? Semmi egyéb, mint hogy hazája abderitai[1065] pénzbeli összeköttetésit nem ismerve, 100 ezer holdját nem hagyta szinte porban és mocsárban, miként az volt. Mert így talán ahelyett, hogy most nevetik, szánják vagy éppen gyűlölik, jó és okos gazda névvel büszkélkedhetnék, ki nem hagyja magát olyan teoretikus bolondok[1066] által, mint Young[1067], Thaer[1068], stb., elcsábíttatni, hanem a régi jó rendnél marad meg! Oh, tudatlanság, mikor virrad felvilágosodásod!

Volna bár időm azoknak a gondolkozó és próbáló[1069] gazdáink biográfiáit,[1070] akiket a hitel híja rontott meg, miként a számos szekvesztrum-alatt[1071] álló birtokosaink napról-napra mélyebbre süllyedését, s azoknak végül a tehetetlenség fenekén csendes nyugvását itt rendre körülállásosan leírnom! Akkor világosan tűnnék szembe, hogy midőn a szoros hitel ellen kelünk ki, nem cselekszünk másképp, mint ha egy ellenünk fordított kard markolatával csapdosnánk ellenségeinket, míg annak hegyével saját beleinket hasogatjuk. Azonban szükséges-e mindezen, honunkban oly igen ismeretes eseteket itt vizsgálat alá bocsátani? Nem gondolom, mert számos Olvasóm – minden sértés nélkül legyen mondva – tudom vagy szekvesztrum alatt van már[1072], vagy ahhoz közelít, s így nem tagadhatja, ha hideg vérrel át akarja gondolni, minő lépcsőkön szállott mindig alább, s hogy semmi egyéb, mint szoros hitel híja juttatta őt szomorú állapotába. Mert – s mernék fogadni – minden szekvesztrumaink közt talán kevés van, ahol az elbukott tulajdonos annak a summának, amellyel adós, csak feléhez nyúlt volna is, s így akármint fordítsuk is a dolgot, valóságosan 100-tól 100-at[1073] adott, a mi vége egy Krőzust[1074] is megrontana. S e szisztémához[1075] – irgalmazz kegyes Isten! – makacsul ragaszkodik a Magyar, s azt nemesi privilégiumnak tartja! Számos józan Olvasóm pedig, aki nincs rendetlenségben és zavarban, igen jól tudja, hogy milyen igazam van azt állítani, hogy pénzrendszerünk mellett jószágainkat[1076] hathatósan javítani, s nevezetesen szebbé és kellemesebbé tenni a legnagyobb megbukási veszély nélkül általánosan véve szinte lehetetlen. Aminek következésében – s erre, kérlek Barátom, vigyázz – számos nagyobb földesuraink jószágaikat kerülik és külföldön laknak, mert egészségtelen posvány, dísztelen bozót, árnyéktalan homok-lapályok közt, amelyek úgyszólván a civilizált világtól elszigetelődtek, életüket feláldozni nem akarják, s kivált olyan országban, ahol a legnagyobb elszánást, a legtisztább szándékú tettet sokszor annyira félreértik, hogy hasznuknak végül alig marad a legkisebb nyoma is!

Az emberekről úgy kell ítélni, amint vannak, s nem úgy, miként lenniük kellene, mert másképp mindig a teóriai régiókban[1077] ragad fenn képzeletünk, s valódi emberismeretünk sohasem lesz. Nem kell azért az emberektől olyat kívánni, ami szerfelett nagy áldozatba kerülne, vagy éppen homlokkal állna gyengeségeik, ízlésük, szenvedelmeik[1078] ellen. Nem fogja ezek szerint a józan gondolkozó pretendálni[1079] – én legalábbis úgy hiszem –, hogy egy fiatal, öröm befogadására tárt keblű, s az élet bájforrásai után szomjazó földesúr, akinek tehetsége nagy, oly rövid életet, mint az emberi, **kevés ok**[1080] miatt feláldozza, s ezt feleségestől, gyermekestől, ki megint tanítók, orvosok és több ilyenek által oly nagy függésben van, még kevesebbé kívánja majd, az elvénülttől pedig, aki lefutotta már életpályáját, éppen nem. De talán azon fog törekedni, hogy mind a fiatal, mind a feleséges, mind a vén ízlése, szenvedelme, szükséglete, stb. szerint ne kívánkozzék a házából ki, hanem szívesen maradjon benn.

Az okos ember **semmiért, vagy olcsón**[1081] sem pénzét, sem idejét, sem életét nem áldozza fel. Hogy pedig általánosan, nem mondom semmiért, hanem igen olcsón áldozza fel az a pénzét, idejét és életét, aki a Magyarhon nagyrészt sivatag, egészségtelen és szomorú tájékain lakik élte fogytáig, azt bizony nem tagadhatni. Mi következik ebből? Hogy le kell

tenni azon **szerencsétlen ideát**[1082], amelynél fogva a honszeretettől mámoros hazafi **Hunniát**[1083] **földi édennek hirdeti**[1084], s nagy bölcsességében azt állítja: „laknának csak nagy birtokosaink jószágaikon[1085], minden jó lenne akkor"! Azzal a kijózanító ideával pedig lassanként meg kell barátkoznunk, hogy sokkal inkább férfiasabb és nemesebb józan rendszerek és számos összevetett vállak állhatatos ereje által a hazát dísztelenségéből kivetkeztetni, azt szebbé tenni és virágokkal felruházni, mintsem mindig csak dicsérni, s örökön-örökké mocsarak, népetlen puszták, stb. közt megmaradni.

Földesuraink pedig nem fognak azért itthon lakni – amit én úgy kívánok, s az egészre olyan hasznosnak tartok, mint akárki más a világon –, mert Te, kedves Barátom, sok mással együtt azt prédikálod, hogy „milyen nemes, dicső, halhatatlan lenne az". Hanem talán úgy lehetne lassanként a hazába csábítani őket, ha az élet legtöbb kellemeit köztünk meg is találhatnák, s így azok kifejtésén kellene iparkodnunk. Hanem azt pénz nélkül hogyan tehetjük? Elegendő szorgalmi tőkepénzeket pedig miképp szerezhetünk, ha nincs hitelünk? Hitelünk végül pedig miért nem lehet? Mert az a **szerencsétlen idea**[1086] uralkodik, vagyis inkább tirannizál[1087] a nagyobbik részen, hogy **a szoros hitel csorbát üt a magyar nemesi szabadságon**[1088]! Midőn olyan igaz, mint a fényes nap, hogy csak az szabad, akinek hitele van, az ellenben, akinek nincs, rab.

Ha bizonyos volna, hogy valaki köztünk egész vagyonát feláldozva, hazájának és az emberiségnek a legnagyobb hasznot hajthatja, tökéletesen meg vagyok győződve és szeretem hinni, hogy lenne sok, aki nemes elszánással még ma lépne a koldulók sorába, ellenben azt is hiszem, hogy józan eszű ember egy garast sem hajít el haszon nélkül. Nem kételkedem továbbá abban, hogy van számos hazánkfia, aki a külföld minden kellemeit ismerve, azokat szeretve, azokhoz szokva, kész lenne ebben az órában is Nádudvaron letelepedni, s onnan nem mozdulni, amíg élte órája lepereg, ha tudniillik bizonyos lenne abban, hogy ottlétével igen nagy jót tenne hazájának. Miként viszont azt is tudom, hogy sokan azért kerülik honunkat és vigadnak kinn, mert ittlétük **nevezetes**[1089] hasznot nem hajt. Akarom hinni végül azt is, hogy vannak köztünk olyan nagylelkűek is, akik a közjóért életüket lennének készek feláldozni, miként azt valóban eszelősnek tartom, aki minden ok nélkül, a legcsekélyebb sebet, a legkisebb fájdalmat is okozza magának.

Mindent a világon józan áron és becsben kell venni, már pedig aki egész vagyonát sárba és sáncba verte és a legkisebb haszon nyomát sem hagyta maga után, az a pénzfecsérlés mestere. Aki pedig életének egész idejét hiába töltötte, s létének semmi jele nem mutatkozik, az az időfecsérlés mestere. Aki végül pedig minden ok nélkül nyakát töri, az a bolondok mestere. Ezek a véghatárok, s köztük tűnik elő, hogy mindegyik miképp gazdálkodik pénzével, idejével, éltével. S valóban szomorú – de nekem igaznak látszó –, hogy az, aki Magyarország sok helyén sivatag, néptelen, műveletlen és egészségtelen vidékeit lakja, ha tehetsége lenne Olasz-, Német-, Francia- és Angol-országban[1090] is lakni, valóban sem pénzével, sem idejével, sem életével józan módon nem gazdálkodnék. S így – mondjuk ki egyenesen, mert mit ér honfiak közt az állandó hímezés – vajon ki marad a hazában, ha tehetsége van másutt is tartózkodni? Szinte senki más, mint akinek bent dolga van, jobbat nem ismer, s körülállásai[1091] a hazához kötik. Ezt pedig nem tagadhatni, mert világszerte ismert faktum[1092].

Szinte hallom néhánynak kiáltozását, akik közé Téged is számlállak: „S hát a nemesebb érzések, a honszeretet, az anyaföldhöz vonzó aggodalom, stb. hol maradnak?!". Amire minden szerénységet félretéve így felelek: Én is ismerem azokat az érzéseket egy kissé, s midőn ezeket írom, nem vigadok odakinn, hanem idebenn fáradok, egyszersmind igen jól meg tudom különböztetni a költői patriotizmusnak[1093] régi mesékbe illő ideálját a józan honszeretettől, amely bármily tiszta angyali vágy is, csak a halandó kebelnek érzése, s így bizonyos határai vannak, quos ultra citraque nequit consistere rectum[1094].

Egy hazafitól sem várok azért felette nagy áldozatot, hanem mindegyiktől csak egy kicsinyt, s tovább fogok haladni remélem, mert magam gyarló ember lévén, mások

gyengeségei, ízlései és szenvedelmei iránt is kímélettel viseltetem. Soha sem fogom ezek következtében, mint számos hazánkfia – aki azt gondolja, milyen nagy jót eszközöl! – földijeimet felszólítani arra, hogy lakjanak és költsék pénzüket köztünk, nyáron a jószágokon, télen Buda és Pesten. Soha nem fogok annak megmutatásával bajlódni, hogy mennyivel kellemesebb, jobb, stb. az itthoni lakás, mint az odakinti, mert azt megmutatni apodiktice[1095] lehetetlen. Szóval: soha nem fogom sem időmet, sem erőmet az által elfecsérelni, hogy az embert agyaglétéhez kötött természetéből kivetkeztetni törekedjek, hanem inkább azon fogok munkálkodni – ha egészen magam maradok is –, hogy földesuraink szeressenek jószágikon és Buda-Pesten[1096] lakni.

„Ez lehetetlen, mert igen is elszoktak és elkülföldiesedtek már, s hazájukat semmi annyira nem emelheti, hogy a külföldről lemondjanak." – ilyen hangú lehetne tán néhány ellenvetése azoknak, akikhez Téged is csatollak Barátom. S ha ez igaz, tudniillik, hogy ellenvetésetek helyes, hidd el Barátom, akkor e részben rajtunk nem segít többé semmi. Mert nemcsak azok fogják kerülni továbbra is a hazát, akik most odakint laknak, hanem még azok is azon arányban fognak szegény honunkból takarodni, amelyben a külföld kellemeivel és elsőségeivel jobban megismerkednek, akik most talán csak azért olyan állhatatos Magyarországbon-ülők, mert a határszéleken túl még nem voltak, s azokon egy kis tapasztalás végett túltörni nem határozhatták még el magukat. S így, hidd el, e részben minden fáradozásunk hasztalan.

Naturam furca etc.[1097]

Hanem én a dolgot másképp látom – s majd kisül, hogy kinek van igaza –, s azt hiszem, hogy korántsem olyan nehéz nagybirtokosaink számosabb részét a hazába édesgetni, mint azt sokan gondolják, s hogy a legnagyobb kárára lenne honnak, ha tehetősebbjeink lemondanának a külföldről, sőt, inkább azt kell óhajtanunk, hogy bárcsak mindenki ismerné azt, s nemcsak könyvek, hanem ottlét által is. Vizsgáljuk ezt egy kissé.

Ezen töredékek 75-dik lapján azt állítottam, hogy Végül, ha az örömök minden iskolái tárva állnak is előttünk már, férfikorunkban szívösztöneinket semmi egyéb nem töltheti be, mint hazánk – vagy ha ez nincs – az emberiség hasznára és boldogságára irányuló munkálkodásunk!. A Hitel című és a Lovakrul[1098] írt munkácskáimban pedig több helyen azt törekedtem megmutatni, hogy az ember azon állapotban, amelybe őt egy magasabb hatalom erre a planétára iktatta, egyenlően megkívánja a lelki, a szívnek járó és a testi eledelt. Ezekre visszaemlékeztetve, azt bátorkodom állítani, hogy az ember amíg ember, olyan kevéssé bírhatja minden testi és szívnek járó eledel nélkül lelke röptét, s ezzel ellenben olyan kevéssé zárhatja ki természetéből a szív- és lélek-eledel utáni esengést, mint sejdítésünknél fogva hihető az, hogy vannak olyan dicsőségesebb lények, akik csak lelki eledellel élnek, s mint viszont úgy látszik, hogy vannak olyan állatok is, amelyek lelki eledelt nem ismernek, s természetük szerint azt el sem bírhatják. S ha ez áll, csak azon kérdés marad hátra, hogy a három különféle eledelnek milyen aránya bírhatja az ember komplikált[1099] létét a lehető legnagyobb tökéletességre? Amire a világ legjelesebb, legjózanabb és legszerencsésebb agyú férfijai ezt fogják felelni: „A halandót a legnagyobb tökélyre a neki rendelt eledelnek azon aránya emeli, amelyben a lélek a legtöbb, a szív sok, s a test elég táplálást nyer.". Már a különböző emberi részek tagjait és annak elhatározását, hogy mi a legtöbb, a sok és az elég, kinek-kinek saját ész-élére[1100] bízom, s egyenesen az egész emberre térek át, akiről azt állítom, hogy ő, **mint Istenség szikrája, csak abban talál minduntalan tartó eledelt, ha – teremthet**![1101] Nézzünk a leghatalmasabbtól lefelé az egész emberi nemre, s mindegyik, kevés kivétellel, sejtve, vagy sejdítetlen teremt, vagy teremteni törekedik. S valóban a rossz princípiumnak[1102] kevés bálványozója van az emberek közt, mert készakarva rontani csak kevés akar, s ha nem teremt, annak oka nem egyéb, mint a tudatlanság és a gyengeség. De a teremtési vágy az ember kebléből csak a sírparton szakad ki, s tán csak aztán fejlődik valódi erőre és díszre.

S kérdem mindegyikét azoknak, akik az emberiség javára teremtettek már valamit, nagy gazdákon, atyákon, tudósokon, művészeken, mesterség-űzőkön[1103], stb. keresztül a legszegényebb napszámosig, hogy nem érzett-e mindegyik valami könnyen ki nem fejezhető kellemes érzést – amely a halhatatlanok országából látszik venni eredetét – azon időszakban, vagy pillanatban, midőn valami felállításán, vagy eszközlésén jó sikerrel munkálkodott, problémákat oldogatott, verset, értekezést írt, képest festett, házat épített, fát ültetett, s több efféle?!

S tagadhatja-e valaki, kiváltképp, ha élete tavaszát átélte már, s ingadozó vágyai valamelyest határozottságot nyertek már, hogy semmi olyan kellemes malaszttal egész létét nem tölti el, semmi őt annyi varázzsal szinte saját magán túl nem ragadja, mint midőn hatáskörében, bármi legyen is az, Correggióval így kiálthat fel: „anche io sono pittore!”[1104], legyen érdeme egyébiránt valóság, vagy képzelet!

S Te, Barátom, ki lelked erejét annyiszor érezted, mert annyiszor adtad az elmúlt időkben lelki erőd jeleit, nem érted-e tökéletesen, mit akarok a fent mondottakkal kimagyarázni? S nem fogsz-e kezet velem, hogy azon correggiói pillanatok – ha szabad úgy mondani – amelyekben tán valamikori hatalmasabb, s most az agyag által összeszorított létünk, úgyszólván felrázódik, földi ragadékain[1105] túltör és mennyeket ér, a halandó számára azon egyedüli Világnak a sugarai, amelyek élete borúira reményt és örömbájt[1106] derítgetnek!

Rád hivatkozom pedig, éppen Rád, hogy vajon e néhány fő vonással rajzolt emberi miségünknek talán a legrejtettebb és mégis a leghatalmasabb titkát, s annak a kérdésben lévő tárggyal szoros összekapcsoltatását felfogod-e tökéletesen? Mert ha az annyi eszű Olvasó, mint Te, nem látja át, hogy olyan tágas feneket miért kerítek néha gondolataimnak, akkor valóban nem remélhetem, hogy a közönség ilyen előzményeket egyébnek tarthasson, mint elmefuttatásnak, vagy a tárgytól egészen félrecsapó okoskodásnak!

Hiedelmem szerint azonban éppen azért dől és bomlik szerte annyi kezdet és állítmány a világon, mivel feneke nem elég tágas, s ekképp, midőn javaslatokról forog az okoskodás, csak két cselekvésmódot tartok józannak, tudniillik vagy a dolgok egész mélyére bocsátkozni le, s azokat egész tágasságukban világosítani fel, vagy – – – – hallgatni. Az első bizonyos sikert vonhat maga után, a másik legalább minden hiábavaló fáradozástól megment.

Már itt arról van szó, hogy miképp lehetne nagybirtokosaink számosabb részét a hazához édesgetni, amelyben sok életkellem nincsen. S én igen átlátom, hogy azon Olvasók száma, akiknek elég világosan nem lehet írni, s akik az okoskodás fonalát mindjárt elvesztik, ha az kötél-vastagságban nem tapogatható ki mindenben, nem értheti, miképp vághatok a metafizika[1107] legtávolabbi birodalmába, midőn szinte csak az van fontolgatás alatt, hogy milyen jó volna, ha nagybirtokosaink számosabb része hazánkban laknék.

Így csak azokhoz fordulok, akik a dolgok filozófiáját szokták tekinteni, s ekképp szólok: „A kérdésben lévő két tárgyat én nemcsak a legszorosabb kapocsban találom, sőt azt merem állítani, hogy minden e tárgyról szóló okoskodás alaptalan, s így csak hiábavaló munkálkodásokra ösztönözhet, s ekképp hasztalan, sőt néha káros is, ha nem ereszkedik le a természetnek, vagy inkább az egész világegyetemnek azon legmélyebb törvényeire, amelyekből minden következik, s amelyekben ekként az emberi tettek legvalódibb okai is gyökereznek.”. Az ember tettei pedig, általánosan és legfőképp, a most említett **teremtési ösztöntől és haszonvágytól**[1108] nyerik valódi irányzatukat. A teremtés ösztöne továbbá vagy szinte állati és csak pillanatnyi, vagy földi salaktól jobbára mentes, s még a síron is túlra hat. A haszonvágy ellenben vagy nemtelen, vagy nemes, s ezek szerint magyar nagybirtokosaink számosabb része mindaddig kint fog lakni és nem bent, amíg neki a hazai törvények által nemcsak mód – mert az tán most is van –, hanem könnyítés is adatik arra, hogy minden veszély nélkül, sőt **haszonnal**[1109], a legszomorúbb pusztákból is a legmosolygóbb vidékeket teremthessenek.

Erről pedig álmodni sem szabad, amíg hitelünk olyan erős lábon nem áll majd, hogy egy egymillió forintot érő jószágra 3, legfeljebb 4-gyel 100-tól legalább 600 ezernyi tőkét[1110]

ne kaphassunk, s azt a legnagyobb bátorságban[1111] ne is bírhassuk. S addig, amíg a szabadságról szóló számos **szerencsétlen ideák**[1112] józan vágásba nem helyeztetnek, mint például, hogy egy alább fekvő birtokos, vagy megye **vétója**[1113] egy feljebb fekvő birtokos, vagy megye legszebb határait büntetlenül víz alatt ne tarthassa, és számtalan több efféle.

Birtokosaink legnagyobb része nem is gyanítja legbelsőbbje, vagyis inkább „léte" ürességének okát, ami egyedül abból származik, hogy csak parányi körben forgódik, keveset teremt, még kevesebb hasznot arat, s amit kiállít, az is csak mulandó, s amit nyer, az jobbára csak nemtelen! S mindennek megint mi az oka? Semmi egyéb, mint azon **szerencsétlen**[1114] és sok életkoron keresztül, mintegy átokként ránk hagyott, s még tán ágról ágra gyarapodó idea, „**hogy magunk által önmagunkban nem boldogulhatunk, hanem idegen kéztől kell várnunk és remélnünk segítséget"**,[1115] aminek természetes következésében ma éppen annyi a kéregető és az esengő, mint a jobb rendszerek után az önállóak és a függetlenek száma lenne.

Szeretném tudni, hogy jobb belső organizációnk[1116] ellen ki lehetne? A kormány? Ne toljuk arra, mert annak, mint mondtam, eszes, gazdag, erős és hű jobbágy kell. A törvények tehát? Azokra se fogjuk, mert azokat szükség szerint és szabad, új egyezések által javítani, változtatni, sőt eltörölni is lehet, mint egészen újakat is alkotni[1117]. – Mi egyéb tehát? Semmi más, mint **a szerencsétlen ideák mindent elnyomó hatalma**.[1118]

Kérlek Barátom, hogy tekints azon időre vissza, midőn a Magad ura lettél, s vagyonod mibenléte tisztán feküdt Előtted. Nem jól esett volna-e akkor, ha 3, 4-gyel 100-tól néhány 100 ezer forintot kaphattál volna, s azokat máig éppen azon feltételek alatt minden háborgatás nélkül tarthatnád? Sem akkori, sem mostani állapotodról a legkisebb bizonyosat nem tudok, de mindenesetre vagy feküdtek jószágaidon adósságok, vagy nem. Ha feküdtek, jobb lett volna 3, 4-gyel fizetni 100-át, mint 5-tel, 6-tal, s tán többel is, kivált, ha terhesek voltak az adósságok, ha pedig nem feküdtek, bizonyos vagyok, hogy néhány 100 ezer, célirányos tudománnyal jószágaidra fordítva, azok valódi becsét minden körülményeink, helyzeteink, szorításaink, bilincseink, stb. közt is növekvő arányban[1119] növelték volna. S ezt, Barátom, nem tagadhatod, ha előre nem tetted fel Magadban, hogy okoskodásaimnak semmi esetre sem fogsz engedni, s így már előre be nem dugtad füleid, s ha szívedre akarod tenni jobbodat! Hipotékául[1120] adni ingó, ingatlan jószágodat, sőt Magadat miért irtóztál volna? Több pénzt felvenni, mint amennyit vissza lehet fizetni: csalás. S így bizonyosan csak annyit vettél volna fel, amennyinek értéked mindig meg is felelt volna, s ekképp hipotéka-adásodból,[1121] akár ingó, akár ingatlan jószágaidat, akár Magadat kötelezted volna el, se Rád, se Tieidre soha a legkisebb kár sem hárulhatott volna. Hanem bezzeg annál több haszon, tudniillik a nagy, bátorságos[1122] és olcsó szorgalomteremtő tőkepénzek – feltéve, hogy célirányos és praktikus tudománnyal lettek volna forgatva és gyümölcsöztetve – el nem maradható következményei, azaz: a virágzó határ, a csinos ház, a teli láda, a mindenben való bőség és több efféle.

Jó hipotékának a legbizonyosabb sikere a tőkepénzek olcsósága, tudniillik a kamatok lejjebb szállása, úgy, hogy van olyan példa – mert a kamatok azon arányban kisebbednek, amilyenben a hipotéka tökéletesebb –, hogy némely országban, ahol a hitel jó lábon áll és a pénz igen fel van halmozva már[1123], 100-tól ingatlan jószágra esztendőnként csak kettőt adnak[1124]. Sehol sincs pedig olyan tökéletes formába hozva a hitel még, hogy javításra képes ne lenne. S így megdönthetetlen igazság, hogy csak tőlünk függ igen olcsó tőkepénzekhez jutni, s azokat a legnagyobb bátorságban[1125] bírni, mert hatalmunkban áll hipotékát adni, s nemkülönben a hitel dolgát is a legtökéletesebb rendbe hozni, ha tudniillik **szerencsétlen ideáinkat**[1126] szerencsésebbekkel váltjuk fel. S így ahelyett, hogy az elégtelen, eddig létezőnél maradnánk meg, vagy számos teóriáinkat experimentálgatnánk[1127], vagy lyukas zsebeinkre egy-egy palliatív[1128] foltot varrogatnánk, inkább a régebbi nemzetek tapasztalásait vesszük tanácsul[1129], a jót elfogadjuk, a rosszat visszavetjük, s a tárgyon gyökeresen segítünk.

Ha az új rendnek – amelynél fogva pénzt kölcsön kapni, vagy jószág után szerezni könnyebb lesz, de egyszersmind a tőkepénzek becse le is száll, mert azok akkor keveset kamatoznak – a nagy tőkepénzesek szegeznék ellen magokat, azt még meg is érteném. Hanem azt, hogy miért gátolják annak felállítását tehetségük szerint a termesztők, akik vagy bírói zár alatt nyögnek, vagy elégséges szorgalomteremtő tőkéjük híja miatt csak igen keveset termeszthetnek, s mocsár, vagy homokbuckák közt ülnek, azt én nem vagyok képes felfogni, s világunk azon történetinek a sorába állítom, amelyek azt bizonyítják sajnos, hogy „az embernek nincs nagyobb ellensége, mint önmaga". Midőn kérdem azt is, hogy „ugyan mi bírhatja a szabad magyar Nemesembert arra, hogy saját magát olyan kegyetlenül büntesse, s hevült képzeletű remeteként önmagát sanyargassa?

Remélem azonban, hogy nincs messze már azon időszak, amelyben a haza valódi hasznát, s így tulajdonképp csak mi magunkét tisztán átlátjuk majd, s hitelünket olyan lábra helyezzük, hogy mind a nagy-, mind a kisbirtokos elégséges és olcsó szorgalmi tőkékhez nyúlhasson, s azokat minden háborgatás nélkül bírhassa is. S vajon ennek mi lenne a legtermészetesebb következése? A kisebb birtokos, aki esztendőről esztendőre tehetetlenebbé lesz, erőre kapna, jószágait javíthatná, s néha-néha külföldre is rándulhatna, és saját szeme szerint bírálhatná azt, amiről most csak elbeszélések, vagy nyomtatványok s ekképp más szemei után kénytelen ítélni. A nagybirtokosok ellenben új, eddig annyitól nem is sejdített életrugót tapasztalnának saját keblükben, s szebb reggel virradna előttük! Ahelyett, hogy most odakinn idegen fény haszonbérlői, s úgyszólván, csak mások által lehetnek „Valamik", idebenn maguk terjeszthetnének fényt, s maguk által lehetnének igazán Nagyok. Az Egész, a haza pedig, amely csak úgy lehet gazdag, ha lakosai előítéletektől mentesek, tisztán látók, józanok, szorgalmasak, jó birtokúak és erősek, napról-napra jobban fejlődne ki homályosító ködeiből, s oly tiszta fényben állna előttünk, hogy örömében még a 100 esztendős hazafi vére is úgy buzogna, mint a legfiatalabbé.

A haza olyan, mint a szív, amelyből a vér eredetét veszi, hanem ha nem tér abba vissza megint, akkor megáll. Úgy a hon sem haladhat, ha a belőle származók mind csak benne maradnak, vagy az abból egyszer kirándultak abba soha vissza nem térnek. Előmenetel végett összehasonlítani szükséges, mert csak az által ébred fel a vetélkedés, amely nélkül – az ősz tapasztalás szerint – előmenetel nincs, vagy ha van is, csak csigalassúságú. Önmisztifikáció[1130] nélkül összehasonlítani pedig hogyan lehet, utazás, idebenti és odakinti tapasztalás nélkül? A Magyar hátra akar-e nyomatni, vagy a világ végnapjáig csak egy helyt akar állni?! Nem, ez lehetetlen! Azon eredeti törzsöknép,[1131] amely annyi évszázad viharain keresztül szinte csak belső életereje által tartotta fenn létét, s örök árnyékba állítva nap- és reménysugár nélkül, csak saját melegétől nyert eledelt, s mindinkább nőtt és erősödött, azon nép nem eshetik hátra többé, annak csak egy kilátása lehet, a **Magasság**[1132]! S ki köztünk az a szerencsétlen, elfajult és természetelleni korcs, aki szívének legtitkosabb húrjait megrezdülve ne érezné és azok édeni összhangzásait saját keblében ne sejdítené, midőn anyaföldét egy lépéssel haladni és emelkedni tapasztalja? Van hibánk tetemes, számos, amelyeket én gyengeelméjűen, mint tudott, palástolni nem szoktam, hanem ha más nemzetek nálunk annyival régebbiek, s talán szerencsésebb helyzetűek, s minket mindenben megelőztek is – – – egyben talán mégis mindnyájan mögöttünk állnak: „a tiszta lelkű hazaszeretetben". Ezen érzés pedig, amelyet az állati nem ismer, s csak a lélekkel bíró foghat fel, oly ki nem mondható mágusi erő, amely a leghátsóbbakat is egykor mindannyijuk elébe teheti. Hanem itt fekszik a titok, tudniillik, hogy csak **teheti**[1133], s nem minden bizonnyal **teszi**[1134]! Miként azon had, amelynek embere, lova, fegyvere, stb. tökéletes, de rendszerezve, diszciplínázva[1135], a taktika törvényei szerint idomítva és egybehangzással vezetve nincs, csak kis erő, úgy a hazaszeretet, bármilyen tiszta és erős legyen is, s bármennyi rokon kebelben lángoljon is, csak vajmi kis hatalom, ha egyesítve, józanul kifejtve és egy célra irányítva nincs. S ezt semmi egyéb nem eszközölheti, mint a nemzetiségre[1136**] alapított közértelmesség[1137], mert az okos

hazafi átlátja, hogy ő egyedül nem vihet véghez szinte semmit, mindent egyszerre nem kezdhet el, hanem egyiket kell a másik után közös erővel létesítni, s végül, hogy rá a legbiztosabb és a legnagyobb haszon csak a közösség gyarapodásából folyhat tartósan és huzamosan.

A nemzetiségre[1138**] állított **közértelmesség**[1139] pedig – amely, mint már többször említettem, s még ezerszer mondani szeretném – az önkénynek az egyedüli zablája. És semmi által nem fejlődhet ki olyan hathatósan, mint amidőn a lehető legnagyobb rész olyan állásba helyeztetik, amelyben végzett munkája után, még olvasásra és gondolat súrlódásra[1140] is fennmarad egy kis idő, s az élet legelső szükségleteinek kipótlása után marad egy kis tehetség könyveket vásárolni, s az idő és az értelmesség józan lelkével előrehaladni. Igen sok pedig olyan tehetőssé lesz, hogy nemcsak a hazát, de még a külföldet is beutazhatja, ahol a Magyar, ha éppen akar, annyit tanulhat, mint amennyit a fiatal és tapasztalatlan gazda tanulhat az idősebb és tapasztaltabb gazdák, részint jól elsült, részint szétbomlott próbálgatásaiból, utánzás, vagy kerülés által.

A lehető legnagyobb részt, s még tovább igen sokakat ilyen helyzetbe állítani semmi egyéb nem képes, mint az örök természet megdönthetetlen törvényei, amelyekről, remélem nemsokára tökéletesen minden homály nélkül ki fogom tudni mondani gondolatimat, s amelyeknek egyike, a szoros hitelt érintő, így hangzik: „Add vissza azt, ami nem a tiéd, s teljesítsd, amire saját magadat kötelezted, ítélted!”.

Ha addig is, amíg az egyéb szerfelett fontos eszközlések napját felvirrasztja nálunk az idő, az örök természetnek csak eme néhány szóból álló törvényeit állítanánk fel, amelyeken minden Hitel, Codex Cambio-mercantilis[1141] és több efféle alapul, meglátnánk, hogy miképp vagyonosodna a lehető legnagyobb rész, s miként gyarapodna a számosabb rész.

Hidd el, Barátom, nem lép addig hazánk, hozzá illő magasságra, amíg lakosaiban némely tökéletes fordulatok nem esnek, amelyek közül itt csak azon elmulaszthatatlanul szükségeset érintem, hogy „mindazoknak, akik eddig a honhatáron túl nem voltak még, külföldre kell sietniük, s ott tovább maradniuk is, akik pedig eddig csak a külföldet lakták, végre haza térni, s köztünk telepedniük le”. Mert így a legtehetősebb felekezet nem fog tovább a javításoktól rettegni, kicsinységekért ujjat húzni[1142], hanem Hunniát[1143] magasabbra emelni, s nemcsak azért, mert más nemzetek fentebb állnak, hanem mivel az alacsony magában is törpe és alacsony, ha nincs is magasabb körülte.

„Hiszen én is éppen azt kívánnám!” – talán ilyen jegyzést fogsz a mondottakra tenni. Hanem nézzük, milyen módokkal akarja mindegyikünk ezt a célt elérni, s vizsgáljuk, ki köztünk az ok- és következészavaró?

Én a lehető legnagyobb résznek több kellemet és több pénzt akarok szerezni, mert azt gondolom, hogy igen számos nagybirtokosunk szívesen laknék a hazában, ha abban több életkellemet lehetne találni, mint amennyivel dicsekedhetünk, sok pedig, ha elég pénze volna, kertté varázsolná jószágát.[1144] S ezek nagyobb örömet éreznének, mert a teremtés nagyobb körében élnének, mint ma, midőn a természet ösztöne, amely az embert a jobbnak keresésére szüntelen izgatja, s a haza törvényei, amelyek pénzben szűkölködésre ítélik, őt, úgyszólván, mintegy számkivetik hazájából. Azt gondolom továbbá, hogy számos szép eszű és jó tanultságú hazafi még ma ülne kocsira, s a fél világot figyelemmel járná be, s tapasztalással gazdagon térne vissza honunkba, ha – – – – – pénze volna. Pénzt pedig sem Selmec-, sem Körmöcbánya nem ad, hanem az csak szoros hitel által nyerhető, szorgalmi tőkékből folyó ész és munka utáni nyereség.

Te ellenben szinte 4-dik lapján a Magyar Ifjúsághoz irányított[1145] Taglalatodnak[1146] ezt mondod: *„Éreznetek kell, minő egészen más, és főképp a pénz becsével ellenkező felszámolások, s mértékek fontossága szerint ragadtatnak, és ragadják egekbe a’ port, s emelnek halhatatlanságra halandót, a mindent elbájoló stb.”*. 190-ik lapján: *„Hogy éppen azon javak, amelyeket a Gróf legfőbbeknek állít az emberi társaságban, tudniillik a jobb-lét, és az élet örömei stb.”* 46-ik lapján: *„A régiség[1147] nagy írói főképp azzal különböztetik meg magukat az*

újabb idők nagy írói többségétől, hogy amazok a haszoncélzást[1148] *sohase vették summum bonumnak,*[1149] *sem a privátusoknál,*[1150] *sem a Hazára nézve. Stb.”*. – 56-ik lapján: *„A nevelőknek és neveltetőknek mindazonáltal a pénzes tehetségen felül még valami mással is kell bírniuk, annyi ésszel és erénnyel tudniillik amennyi megkívántatik azt tanítani, hogy a pénzt nem kell nagyra becsülni, stb.”.*

Amiket előrebocsátva nem hiszem, hogy ezen mondottaknál, kevés szavakkal, plauzibilisebb[1151] formákba öntve, s józanoknak látszóbb színekkel festve több hibás és alaptalan hiedelmeket lehetne kitenni, akár a Hitel című munka megcáfolására, akár a pénz- és életkellemek körülötti zavart eszmék megigazítására, amelyek, mint szinte a kereskedési tárgyak, nálunk, úgyszólván, a tudatlanságnak a legalsóbb lépcsőjén állnak. Ami az elsőt illeti, tudniillik a Hitel című munkának metódusod szerint[1152] történő megcáfolására szolgáló észrevételeket és **jó gondolatokat**[1153] – mint teszem azt, a Magyar Ifjúsághoz egyenesen irányított szavaidat, s hogy én az emberi társaságban legfőbbnek állítom be a jobblétet és az életörömeket, stb. –, amelyek miatt az, aki nem ismer engem, úgy gondolom, egy undorodásig örömekben úszó szibaritának[1154] lesz kénytelen tartani. Minderre semmi egyebet nem felelek, hanem hogy azon szép reputációt[1155], amelyet talán némelyek előtt szereztél nekem, békén tűröm el, azt ellenben, amit állítasz, a Hitel című munkában előmutatni nem tudod, s ezen állításod éppen azon képzeleteden alapul, amelytől annyira megijedtél azt véltedben, hogy kárpótlás nélkül ki akarlak vetkeztetni dézsmáidból, robotodból[1156]. – Lásd 134-dik lap. Robot, és Dézsma.[1157]

Ami azonban a 46-dik lapodon áll, az által – és sajnálom, hogy annyi helyrehozhatatlan kárt tettél saját hírednek – világosan és nyomtatva, vagy 1500 példányban bizonyítod be az egész világ előtt, hogy sem a Lovakrul[1158], sem a Hitelről irt munkáimat, sem az **újabb idők nagy íróinak**[1159] többségét nem értetted és azok szellemét nem fogtad fel! Ami az én csekély munkáimat illeti – amelyek még a középszerűségen alul is messze vannak –, hogy azok velejét[1160] nem láttad át, azt szemedre nem hányom, mert talán kevés velő van bennük, ámbár meg vagyok győződve, hogy **a nyereség lehetőségét**[1161] első munkácskámban, **a pénzt és az életkellemeket**[1162] a másikban egy principista[1163] is **eszköznek**, s nem **célnak**[1164] venné. De hogy az újabb idők nagy íróit – nem tudom egyébiránt, kiket tartasz azoknak, mert egyet sem nevezel – nem értetted, azon méltán lehet és kell bámulnom, mivel én legalább egyet sem tudok, s ha Te tudsz, mutass, kérlek csak egyet is, aki a haszoncélzást, pénzt és életkellemeket állította okoskodásaiban a legfőbb jónak.

S miután csak annyi belátási erőd sem volt, hogy az eszközöket megkülönböztesd a céloktól – – – még bírói, taglalói, helyreállítói és dorgálói tisztet mersz bitorolni!

Forogna ez a tárgy egyedül köztünk, s az egész kérdés csak személyem körül, biz’ egy pillanatig sem bajlódnék vele! Hanem midőn egy író, egy olyan országban, mint a miénk – hol annyi a pénzkörüli rendetlenség, s olyan számosak a rendetlenség legszomorúbb, de legtermészetesebb következményei – arra iparkodik gerjeszteni a sokaságot, hogy a pénzt ne becsülje nagyra, s így a fecsérlők számát, ha még lehet, nagyobbítani törekedik, akkor úgy hiszem hallgatni nem szabad!

Térj vissza Te becsületes, jóllehet akaratod ellenére rossz magokat hintegető hazafi a fentebb előadott megelégedés négy alapjára[1165], amelyek éppen annyira sarkalatai[1166] az emberi erénynek is. Tiszta lelkiismeret, élettudomány[1167], egészség, vagyoni rend[1168]. Nemzetek kifejtésére ezek szintoly szükségesek, mint az ember tökéletesedéséhez[1169]. A Magyar egyenesen nézhet maga elébe, mert hű hazafi, hű jobbágy, s öntudat melegíti belsőjét. Élettudománya[1170], igaz, nem a legnagyobb, hanem mi gátolhatja egy fiatal, jól organizált[1171] fő legtökéletesebb kifejlődését? Egészsége, életereje pedig nagyobb, mint maga is gondolja, csak ébredjen fel, s halálos álom ne zsibbassza mindig vére folyását. Jön most a vagyoni rend[1172] – – – ebben valóban 3-dik osztály[1173] a’ helyünk, ez a rút és gyenge oldalunk! Ezen kell segítnünk, s hála az égnek, hogy mindenek vagyunk inkább, mint számlálók – hanem ez is

szükséges, s bármilyen nagyon irtózzunk is tőle – amit igen-igen átlátok, mert legszebb életidőmnek vagy 10 évén át én sem néztem számadásaim után[1174], s alighogy el nem buktam – szükséges mégis némelykor gondolkodnunk vagyonainkról.

A pénz- és vagyon körülötti szüntelen aggódás a legbizonyosabb jele a kislelkűségnek, ezen legsúlyosabb emberi nyavalyának, amelyet nem lehet gyógyítani, mert ahol az anyag – a matéria[1175] – hibázik, ott a kifejlés éppen olyan lehetetlen, mint kavicsból emberalakot szobrászkodni. S azon fiatal, aki szűk lélekkel olvasgatja pénzeit, sohasem fog tudni felemelkedni a selejtesek szomorú sorából, s vén korában készebb lesz néhány aranyocskáért életét kockáztatni, mint legkisebb olyan tettet vinni végbe, amelynek rugója nem földi eredetű[1176]. Azonban a pénz- és vagyon körülötti könnyelműség – a tágkeblűek ismertetőjele – nem kevésbé von maga után rossz és szerencsétlen következményeket, s talán ilyen lépcsőkön vonja az egykor lelki tisztaságában oly magasan álló embert a szegénység és a kétes tettek zavarába: „A tágkeblű és könnyelmű ember nagy vonásokban látja maga előtt a világot, s midőn csak szeretet és bizodalom hevíti szívét, vagyonára csekély a gondja, s innen lassanként – mert a mindig ébren lévő farizeusok[1177] száma mindenütt igen nagy – rendetlenség támad, ebből pedig pillanatnyi zavarodások. De ezekből a könnyelmű, mint Juius Caesar három tettel diadalmaskodva emelkedik ki: „**Megy** a pénzeshez, **nézi** az obligációt[1178] – ez egyébiránt nem mindig úgy van, mert rendszerint jól meg se nézi –, s **aláír**![1179] Elérkezik a visszafizetési nap – – – újabb zavarodás – –, hanem a tágkeblű és könnyelmű a fátumon[1180] ismét könnyen győz, mert újabb kötelezést ír, s mélyeszű ügyességén még örül, s azzal nem ritkán dicsekszik is.”. S így rakódik egyik folt a másikra, míg végül a foltok többé nem győzik, s a tágkeblű szegény léte mindenünnen kilátszik! A szerződő felek közt pedig igen furcsa fordulat esik, tudniillik azelőtt, amikor a financiai alkudozásokról[1181] volt szó, az aláíró állott úri módon, hátrameredt derékkal, a pénzhozók pedig szolgai mód hajlongva csüggedező fejjel, míg most ellenben egészen megváltozva állnak, tudniillik a sokszor aláíró előre görnyedezve, a valamikori pénzhozók pedig hátrameredve.”. S ilyen kellemes és valóban irigylésre méltó helyzetben, amelyben egykori legdúsabb hazafiaink oly nagy száma volt, van, s mindaddig lesz is, amíg **valódi**,[1182] és nem egyedül képzeletbeli hitelrend alapíttatik, az elszámolás nagy napján végre annyi mindenféle, valóban igen nemes jön világra. A könnyelmű, mások csendes szolgálatában lévőket magához csatolt, s örök kenyeret ígért, legjobb barátainak kisded tőkéit felszedte, tisztjei azonban jószágain az özvegyek, árvák pénzecskéit, akik ezeken kívül semmi egyébbel nem bírnak, felkérik, s ezek teljes bizodalommal és bona fide[1183], bízván **a könnyelmű úr tág keblében**[1184], édes örömest viszik, s azok minden nehézség és **kislelkűség**[1185] (!) nélkül fel is veszik. De az elszámoláskor az sül ki, hogy a jószág[1186] **valódi becse**[1187] szerint a tőkék 3-nál, 4-nél többet mostani időkben nem gyümölcsöznek[1188], s így a tiszta jövedelem alig elegendő a kötelezettségeket leróni, s az adósságok kamatjait pontosan fizetni! S vajon mit művel a tágkeblű, ha tisztán látja ezeket, s mind mélyebbre süllyed állapota? Legjobb akarattal sem egyebet – mert „ahol nincs, ott német példabeszéd szerint, még a Császár is elveszti jussát[1189]” –, mint amit a legkegyetlenebb lelkű ember a legrosszabb akarattal tehetne, tudniillik megőszült cselédeit a nagy redukciók[1190] miatt kenyér nélkül bocsátja el, legjobb barátait zavarba hozza, özvegyeket, árvákat, stb. kamataikért sóvárogva, esdekelve kielégítetlenül siránkozni hagyja.

Tekintsünk körül és tagadjuk, ha merjük, hogy számos valamikor legdúsabb gazdáinkra pontról-pontra illik ezen festésem!

Nagy jövedelmekkel sokáig lehet éldegélni rendetlenül, és sok 100 ezer forint adósságot csinálni, azonban előbb-utóbb minden bizonnyal eljön az a pillanat, midőn a kút ki lesz merítve, s akkor a legtágabb keblű és a legnagyobb lelkű megbukott úr hitelezőinek áll ellent, s az effektusra[1191] nézve az nem egyéb, mint csalárd, vagy tolvaj.

S ilyen nagy szerencsétlenség elhárítása, vagy legalább kevesbítése végett ugyan tesz-e valamit a nevelés, a törvény? Nagy **szerencsétlenség**[1192] elhárítása végett, mondom, mert

ugyan lehet-e annál nagyobb, mint emberséges kebellel, nemes szívvel, amelyek hibához, bűnhöz nem szoktak, számos keserű könnynek, és sokszor a legkínzóbb nyomorúságnak valódi oka lenni? A nevelés egyenesen nem tesz semmit, amiről a sikernél fogva lehet a legjobban ítélni, s ez nem egyébre mutat, hanem hogy magát könnyen aláíró[1193], s aztán rendetlenül fizető nincs az egész civilizált világon annyi, mint Magyarországon. Ezen állításomért azonban, kedves antifinanciai[1194] Barátom, ne haragudjunk meg – amitől egyébiránt félek „car il n' y a que les verités qui blessent"[1195] – mert valóban nem érdemli, s azt sem, hogy miatta elszomorodjunk, mivel hatalmunkban áll, mint minden rossz szokást, amely csak akaratunktól függ, máról holnapra letenni, úgy itt is általánosan tüstént rendes gazdákká és fizetőkké válni. Amihez egyéb nem kell, mint erős akarat, aminek híjával, hála az égnek nem vagyunk! S így inkább néhány más nemzeteket, akik sokkal jobb számlálók, mint mi, kell sajnálnunk, mint magunkat, mert mi lehetünk még jó számlálók, ha akarunk, ők pedig sem fiatalok, sem erősek nem lehetnek, s költői emelkedésre többé nem képesek, bármint akarnának is. Egyébiránt a Magyart az egész világ hátán senki jó financiernek[1196] nem tartja, azért jót állok, s így e részben legalább remélem senki nem fogja azt mondani, „hogy nemzetemet ócsárolom". Lásd Barátom, ha – teszem azt, például – Görög volnék, bizony egy szót sem írnék a hitelről, s hazámfiait nem serkenteném számolásra, hanem talán a szabadságról, nemzeti függetlenségről és költészetről beszélnék, mint Te most. De nekünk, Magyaroknak nem kell az intés, ha szabadságról, vagy Pegazusra-ülésről[1197] forog a kérdés! Mert ha az elsőről van szó, mindegyikünkben hevül a vér, noha nem is tudja mindegyikünk, hogy mi is valójában a szabadság. Ha pedig a légbe-nyargalás[1198] kerül javaslatra, mindjárt készek vagyunk, mert szeretünk ábrándozgatni egy kissé, s az Istenek közt az Olümposzon[1199] tartózkodni, minélfogva fájdalom, de igen sokszor ebédünk és vacsoránk sem áll egyébből, mint képzeletből, s egyéb elsőségeink is csak agyvelőnken szelíden átfutott álmok. Ezekben tehát – mert **mínusz**[1200], mint kellene semmi esetre nincs – buzdítás szükségtelen, hanem az annál szükségesebb a pénz és a vagyon körül, mert ott valóban a **mínusz**[1201] – mint meg nem szűnök mondani – más nemzetekhez képest nagyon szembetűnő. A nevelés pedig általánosan erre a pontra nézve vajon miért nem tesz semmit? Mert a nagyobb szám távolról sem gyanítja, hogy mi a nemzeti gazdaság[1202] – ökonómia politika[1203] –, s még cím szerint sem ismeri, vagy annak jobb szellemét latin írókban akarja fellelni, mint Te, drága Barátom, s így vagy nem tartja szükségesnek, vagy hamis elvekre – princípiumokra[1204] – állítja.

A törvény ellenben – amely vajon az elavult időkben jó lehetett-e, azt vizsgálni nem akarom – a mai napokban elégtelen és korántsem oltalmazza és védi a hitelezőt annyira, mint azt a természet törvénye és a közönség biztos jóléte kívánná. Aminek bebizonyítását egyébiránt hosszasan támogatnom nem szükséges, mert annyi szomorú eset harcol mellettem, hogy az okoskodás a megtörténtből a lehetségesre saját magától folyik, s nagyszámú özvegy, árva, ügyefogyott és kivált nemtelen és idegen, állításom valódiságáért minden pillanatban kész kezeskedni, s így minden további vitatástól felment.

„Efféle szomorú esetek mindenütt előfordulnak, s az emberlét gyarlóságaihoz vannak csatolva, ahol tökéletesség lehetetlen. S így mindenütt, fájdalom mondani, a tehetősebb igen sokszor nyomhatja el a tehetetlent büntetlenül." Ilyen ellenvetésre sok áll készen, tudom, akik minden javítás elleni buzgólkodásukban így kiáltoznak: „Utópia[1205] lehetetlen.". S én, fegyvereik ellen – amelyekkel olyan szép elszánással védik azokat, akik még elbuktukban is csak igen kevés kellemeiről mondtak le az életnek, anélkül, hogy legjobb lelkű hitelezőiket kifizetnék, s így talán jobbadán csak magukat védelmezgetik – kikelni nem kívánok, nehogy saját magamat mocskoljam be – – –, s inkább azt akarom feltenni[1206], hogy más hazákban még könnyebben és nagyobb számban játsszák ki a becsületes hitelezőket, mint Magyarországon. Amint egyébként Te is előhozod Taglalatod[1207] 68 és 89-dik lapján, hogy Bécsben és Lembergben is hat esztendőnél tovább kellett vesződnöd pénzedért. Hanem ez mit erősít? Talán azt, hogy nálunk bátran foroghat hibásan és lassan a pénzügyi rend, mert másutt

egészen megakad? Nem hiszem, hogy ezt lehessen belőle következtetni, hanem inkább azt, hogy egy igazságszerető ember csak így okoskodhat: „A lehető legnagyobb pénzrend az igazságos, s így a hasznos is, s azért azt minél előbb tökéletesen el is kell intézni, akár jó, akár rossz lábon áll is egyébiránt a hitel másutt.”.

S ha minden összehasonlítástól óvakodunk is, s csak magában szemléljük a dolgok velejét[1208], ugyan miképp fogunk ítélni azon törvényeinkről, amelyek nem ismerik az **Anatocizmust**,[1209] s így bár iskoláinkban taníttatik, szerintük a kamatok kamatját fizetni nem kell? S vajon milyen színben áll majd előttünk a **Szekvesztrum**[1210]? Az elsők néhány környéken azt a szép szokást vonták maguk után – mert az emberek mindig hajlandók a rosszra, ha tilos is az, s annál inkább, ha azt sub aegide legis,[1211] még büntetlenül is eszközölni lehet –, hogy sokan mintegy financiális operáció[1212] gyanánt minden szükség nélkül kölcsönvesznek jelentősebb tőkéket, s azok kamatját soha nem fizetik meg. Ebből természet szerint per támad, de azt számos esztendőig lehet vonni,[1213] s a legrosszabb esetben a tőkét végül vissza kell fizetni az elmaradt kamatokkal, ám a kamatok kamatjai pedig az adósnak szinte tiszta nyereségként megmaradnak. Teszem azt, ha valaki 100 ezer forintot 6-tal 100-tól kölcsönad[1214], első esztendőben 6 ezer forint kamatot húz, s ha ezen 6 ezret megint kiadja, a másodikban már 6360 forintot vesz be, s így, ha a kamatokat mindig a tőkéhez csapja, 12 év leforgása alatt 100 ezer forintnyi tőkéjét megkettőzteti és az így 200 ezret bír. Már az, aki olyan szerencsétlen és egy fentebb említett financiernek[1215] adja pénzét, s a legelső esztendőben sem kapja tőkéje kamatját, ha 12 évig tart a per, majd végül 100 ezer forint tőkéjét visszakapja, s a 12 esztendei elmaradt kamatokat esztendei 6 ezer forinttal, összesen 72 ezer forintot, s így károsodik 28 ezer forinttal – egyéb kis költségeket (?) ide nem számlálván –, amit nem is szabad csalásnak hívni, mert már törvényes divatú, „usu et consvetudine receptum!”[1216], hanem milyen usus[1217] ez? Igaztalanságra van alapítva, s ezért nem is hozhat áldást! Hát a Szekvesztrumnál[1218] – jóllehet a mi szerencsétlen pénzbeli viszonyainkban néhány jó következményei lehetnek azáltal, hogy még nagyobb igazságtalanságoknak némi határt és korlátot vet –, ha magában tekintjük, van-e nagyobb utálat – abominatio![1219] –?! Húzzunk azonban ezekre – amíg ilyen rút állapotban vannak – fátyolt, s valljuk meg őszintén, hogy pénz- és vagyon körülötti ismereteink, sem a divatban lévő nevelés, sem a fennálló törvényeink által tökéletes kifejtést és eligazodást nem nyerhetnek. Mire nézve tegyük a pénz és vagyon dolgát gondos nevelés tárgyává, s a törvény előtt szentté, mert így igen sok becsületes embert mentünk attól meg, hogy könnyelműsége által és akarata ellenére károsítson meg valakit, azon számos eseteket pedig, amelyekben a hatalmasabb a tehetetlent nyomja – amit, míg emberek vagyunk, s így minden intézeteink is csak emberiek lehetnek, tökéletesen nem lehet elkerülni – legalább kevesbítsük.

Egy bizonyos középút, ítéletem szerint mindenben – tehát a pénz és a vagyon körülötti aggódásban is – a legjózanabb, s így a legtanácsosabb is. S én olyan ifjat vélnék e részben középúton lenni, aki természete szerint, kivált a véletlentől nyert pénzt és vagyont nem becsülné nagyobbra, mint a véletlentől származó magasabb születést, hanem azzal belső meggyőződése szerint, a legnagyobb rendben és gonddal bánna, minthogy a magasabb születés is arra ösztönözné csak, hogy nemtelen tettek által soha ne dísztelenítse szép állását, úgyszólván pellengérré[1220].

Látjuk a pénz- és vagyon-bálványozás gyakorta szomorú következményeit minden nap, noha köztünk ugyancsak ritka esetben, s így erről talán senki sem vádolhat igazságosan. – – Tapasztaljuk ellenben szinte minden órában és számtalan módosításokkal a könnyelműség és a rendetlenség szerencsétlen okozatait, amelyekért valóban szigorú ítéletet érdemlünk, s ezért úgy gondolom, hogy kötelességünk felvigyázni magunkra, s azokra minden módon hatni, akiknek karaktere még hajlékony. S nem annyira, hogy pénz- és vagyon-bálványozók ne legyünk, mert ahhoz általánosan hajlandóságunk nincs, hanem hogy könnyelmű és

rendetlen tetteink zavarba ne hozzanak minket, aminek következése, mint fent elég világosan megmutattam, sokszor egyenlő a csalásával és a lopásával.

Van ezek felett még valamilyen kötelesség a földbirtokosok lelkére kötve, tudniillik „jószágaikból annyi hasznot nyerni, mennyit csak lehet", mert a gazdaság azon ágait parlagon hagyni, amelyeken sok ember élhetne, nem egyéb, mint az emberiség kincsét csonkítani. Jószágokat pedig nagy nyereségre emelni pénz és vagyon-körülötti könnyelműséggel és rendetlenséggel általánosan lehetetlen, s így kötelesség a pénzzel és a vagyonnal a leggondosabban és a legpontosabban bánni – – –, s nem úgy, miként Te tanácsolod, hogy tudniillik **a pénzt nem kell nagyra becsülni**,[1221] stb.. A pénz, és a vagyon-körülötti gond és rend mennyiségét végül, a justum medium[1222] elérése végett, semmi nem határozhatja igazabban el, mint mindenkinek a saját helyzete. Aki földet nem bír és nőtlen, az a pénzével és a vagyonával a legszabadabb, mert ha mind eltékozolja is, legfeljebb magának árt. A nőtlen földbirtokos ellenben már vétkes, ha gondja és rendje nincs a sajátja körül, mert ok nélkül parlagon fekvő jószágai csorbítják a haza lehetséges jólétét és erejét. A gyermekes földbirtokos végül, ha könnyelmű és rendetlen, valóságos bűnös, mert ha szorosan véve nem is rosszat, a rossznak minden esetre rosszakat szülő magvát hinti el példája által, több ágon nyit utat szerencsétlen következéseknek, és számos embernek árt.

A Magyar általában, mivel nem szűklelkű, nem is fösvény, hanem annál könnyebben esik ellenkező hibába, s inkább tékozló.

S íme ezen eset, szavam adhatom, vagyis inkább egyedül azon meggyőződés, hogy pénz- és vagyon-körülötti ismereteinkben vagyunk a leghátrább, s azok tágítása és józan helyrehozása ki nem számítható hasznot árasztana honunkra, bírt arra engem, **hogy pénz, vagyon, nyereség, haszon, hitel és több ilyenek körül annyit fáradozzam, azok velejét**[1223] **felfogjam, és véleményemet hazámfiaival férfiúi egyenességgel közöljem**.[1224] Gazdasági kombináció[1225], nyereségi összehasonlítás, felvetés, számítás és több efféle mindig is a legízetlenebb foglalatosságom volt, és sokszor magamon kellett nevetnem, hogy eleinte jó szándékom, később a kénytelenség[1226] – mert az ellenvetésekre, vagy nehézségtámasztásra előkészület volt szükséges – milyen messze vittek azon tudományokban, amelyekhez nem csak természeti kedvem nem, sőt inkább visszásérzésem[1227] volt. S most is úgy, mint munkád 37-dik lapján mondod: **„hogy a rendszer szükségét prédikálom, s aztán gondolataim menetelében könnyen érezhető rendszert magam se tartok"**,[1228] bátran vetheted azt is szememre, hogy olyanokra akarok tanítgatni, amikben magam is inkább csak tanuló lehetnék. Mert nem tagadhatom, hogy pénzemmel és vagyonaimmal korántsem gazdálkodom olyan jól és célirányosan, mint kötelességem volna. Hanem tudja Isten miért, de szinte jól esik az embernek fizetéseit továbbiacskára halasztgatni, számadásit nem ma, hanem holnap nézni át, stb., szóval egy kissé könnyelműsködni. S e felett úgy látszik, mintha a pénznek lába, vagy szárnya volna, mert erszényeinkből és szekrényeinkből olyan könnyen szalad, vagy reppen ki, hogy azok szinte mindig előbb üresek, mint gondolnók.

S így Barátom, nem is hozom például magamat, hanem csak arra kérem a közönséget, hogy méltassa okoskodásaimat hidegvérű fontolgatásra, mert valóban úgy látszik – nekem legalábbis –, hogy az ezen kérdés alatt forgó tárgy jobb kifejtése egyike azon világoknak, amelyeknek, oly tetemes kárunkra, a legnagyobb híjával vagyunk.

Az egykori Teutonok[1229] és a valamikori Szkíták[1230] független létüket, annak megmutatására, hogy a pénz és a nevezetes vagyon nem egyik sarkalatja[1231] a szabadságnak, példa gyanánt, ítéletem szerint, nem idézhető fel, mert ők inkább csak külső hatalomtól voltak függetlenek, mint belsőképp olyan szabadok, amilyeneknek lenni olyan emberhez illő, aki magasabb lények rokona. Az elsőkről Tacitus[1232] azt mondja: „pigrum, quin imo et iners videtur, sudore aquirere, quod possis sangvine parare". Ellenben valószínűsíthető Eleink, a Szkíták[1233], minden jó tulajdonságaik mellett, nyugalomban az állatoktól nem igen különbözően éltek, fellázítva pedig nem alkotás, hanem csak rombálás által ismertették meg

magukat. Vérrel szerezni és rontani azonban – legalábbis úgy látszik – nem a valódi szabadság szelleméből ered, s így bárki bármit is mond, a régi Teuton és Szkíta csak rossz példája a szabadságnak. Hanem a dolog veleje[1234] inkább így áll: „A szegénység kirekeszti az értelem kifejlődését, mert a szegény nemcsak utazás által nem hasonlíthat össze, s így csak keveset tapasztalhat, hanem még a legszükségesebb tudományok megszerzésére is tehetetlen, az értelmi fejletlenség pedig előbb-utóbb minden bizonnyal függésbe hoz, mert **értelmi súly**,[1235] hacsak kissé több időt foglalunk is össze, az **egyes-egyedüli valódi felsőbbség ezen a világon**,[1236] s így a szegénység, legalábbis a mostani világban, a szolgasággal párosul. Ezen állításom pedig nem teória, mert csak az emberiség újabb kori történetei – ha a múltról hallgatunk is – nyilvánvalóan bizonyítják, hogy az elszegényedésnek a legbizonyosabb következménye az elaljasodás, az elaljasodásnak pedig a szolgaság. – Ennélfogva, úgy hiszem, hogy a pénz- és vagyon-körülötti gond és rend, bármilyen szűkkeblűnek látszódjék is, s bármilyen unalmas, sőt gúny és nevetség tárgya lenne is, egyenesen lelkünkre van kötve, ha semmi egyéb okból nem is, legalább azért, hogy – Istenért! – el ne aljasodjunk, és szolgaságba ne törpüljünk! A mondottakat pedig minden Olvasóm szíves és jó akaratú fontolgatásába ajánlom, mert valóban e kicsinységnek látszó tengely körül forog, főképp ránk nézve, a **lenni és nem lenni**[1237] közötti kérdés!

Tudom igen jól, hogy számos ellenvetést fog szülni mindaz, amint a nevelés és a törvény gáncsairól itt röviden előhoztam, de ki lenne azonban mindazon megjegyzéseket előrelátni képes, amelyek a bevett szokások védelmére – akár jók, akár rosszak legyenek azok – mindenünnen burjánzani fognak? Senki a tágas ég alatt! Azért nem is várom eszméimnek – amelyek szorosan véve nem is sajátjaim, hanem régen tapasztalt igazságok – tüsténti[1238] helybenhagyatását, hanem bízom az időben, amely azokat minden kétségen kívül igazi egyensúlyba hozza majd. Lesznek számosan, akik azt mondják: „Korántsem esik Magyarországon annyi csalfaság pénz, vagy inkább adósság dolgában, mint amennyit állításaim után feltételezni lehetni.”. Mások pedig: „Azért, mivel a hitelező nem jut mindenkor hamar pénzéhez, még nem veszti el azt.”. Mások megint: „Hol annyi uzsorás hitelező van, mint honunkban, ott a törvényhozó test bölcsességét dicsérhetni csak, hogy inkább kedvez az adósnak, mint a hitelezőnek.”, s több ilyen megjegyzések, mától az esztendő végéig!

Ami a csalfaságot illeti, mondjuk ki tökéletesen az igazságot, tagadhatatlan, hogy fennálló törvényeink mellett számtalanszor több pirulást okozó történhetne még, mint amennyi történik, ha kivált újabb kori törvényszékeink – újabb kori mondom, mert a neoacquisticait et Comp.[1239] nem hiszem például idézhetőnek valamely haszonnal – jobbadán tetőtől-talpig valóban nemes emberek és önálló bírákból szerkesztetett törvényszékeink, a törvény hiányait méltányos[1240] ítéleteikkel nem pótolgatnák ki valamennyire? Azonban milyen nyomorult igazságsiker, vagy törvénydivat az, ahol többet ér a „favor in judice”[1241], mint a „lex in codice”[1242]! Nem elég az ítéletem szerint, hogy igaztalanság[1243] **ne történjen**,[1244] hanem az szükséges, ha a meghozott törvényeinkben egyszer már meg akarunk nyugodni, s azokat többé nem kívánjuk javítani, hogy igaztalanság **büntetlen ne is történhessen**,[1245] az pedig csak világos és szoros törvények által eszközölhető, mert ember csak ember marad, bármilyen nevezete legyen is, s akárminő magas polcon álljon is.

Azon ellenvetés pedig, amely sajátunknak, ha nem tüsténti is, de biztos visszanyerési lehetőségét illeti, tagadni nem lehet, hogy nem egészen helytelen. Ha tudniillik olyan hitelezőkről van szó, akik kamataik rendes felvételére nem szorultak, más jövedelmeik is vannak, s így egy kis zavaron kívül talán a legkisebb alkalmatlanságot sem szenvednek. Hanem vajon miképp áll a dolog, midőn olyan hitelezőket érdekel a kamatok későbbi fizetése, akik teljes bizodalommal kölcsönzött tőkéjükön túl semmi egyébbel a világ hátán nem bírnak, s úgyszólván máról holnapra egyedül kamataikból élnek? S milyen szomorú fordulatot vesz még akkor ez a tárgy, midőn a kamatok, ilyen, minden más jövedelmekben szűkölködő hitelezőknek, nem nappal, héttel, hónappal, hanem évekkel később fizettetnek ki a határidő

után? Ezekre mindenki maga magának felelhet, s tudom, hogy a jobb lelkű érzékenyen kívánja majd az ebbéli törvényjavítást, midőn én közbevetőleg egy igen ismeretes és több milliót ténylegesen, s nem csak levegőben bíró Banquiernek[1246] állítását a fizetésről itt, Veled, Barátom közölni bátorkodom: „Elég lenne tökéletes megbuktatásomhoz – így szólt –, ha minden nekem járandó pénzek, jóllehet egy fillérig is, hanem csak 14 nappal fizettetnének később a határidő után.". S ím ezen, pénz- és vagyon-körülötti egy-két szó a praktikus[1247] ember ajkán többet nyom állításaim megerősítésére, mintsem mind azon teoretikai[1248] lágy szívű és nem keményebb velejű[1249] költői okoskodások – amelyeknek táborával szünet nélkül szembe szállni vagyunk kénytelenek – képesek lennének azon sarkalatokat[1250] felforgatni, amelyekre a hitel filozófiáját alapítom.

Jön végre a harmadik ellenvetésre a rövid feleletem, amely ebből áll: Hazánkban, ha a dolog fenekére bocsátkozunk le, szoros értelemben szinte nincs is uzsora, mert azt sem nevezhetni uzsorának tulajdonképpen, ha valaki veszendő és ingatag becsű, s ennélfogva a kereskedést veszélyeztető portékáért 100-tól 100-at kér[1251]. Hogy azonban szavakon ne akadozzunk, s én ezt a tárgyat kimerítően előterjeszteni és vitatni ne legyek kénytelen, ami nem szándékom, hívjuk, nem bánom, uzsorásnak azt, aki 6-nál többet vesz 100-tól.[1252] Ámbár a kamat természete szerint az a nagyobb uzsorás, aki biztos helyre ad 100-at 5-tel, mint az, aki nem biztosra kölcsönzi 100-át 7-tel,[1253] s ha ezen értelemben annyi úgynevezett uzsorásunk van az országban, annak vajon mi az oka? Semmi más, mint e tárgybeli törvényünk elégtelensége, amelynek valamikori szerzői nem dicséretet, hanem dorgálást érdemelnének! S ugyan van-e állításomnál valódibb és világosabb? Feleljenek érettem, minden hosszas vitatás helyett a hazának néhány és a külföldnek számos pénzesei – feltéve, hogy becsületes, tiszta lelkű pénzesei –, s azok, merek fogadni, részint így fognak beszélni: „Álljon fel bizonyos, s a szükségesnek praktice[1254] megfelelő hitel Magyarországban, s mi akkor szívesebben adjuk oda pénzünket alacsony kamatra, mint ma a legmagasabbra.", részint pedig így: „Ha hitel lesz Magyarországon, adunk kis kamatra pénzt, amennyi kell, s fel se mondjuk, ha pedig megmarad a régi, sötét zavar, akkor Magyarországgal a legkisebb pénzbeli viszonyban sem kívánunk lenni.". Hogy pedig így fognak szólni – – most jut eszembe, nem is fogadhatok, mert magam előtt látva az élő faktumokat[1255], arról szinte bizonyos vagyok. A tőkepénzesek nagyobb része, ha egy-egy pillanatig igen is, de hosszasabb időre nevezetesebb tőkéivel nem szeret loteriázni,[1256] hanem inkább kisebb nyereségre biztosabb helyre adja, mint azt a különböző fejedelmi udvaroknak kölcsönző legnagyobb kereskedőházak bizonyítják. S így nem tagadható, hogy nekünk Magyaroknak is adnának untig tőkepénzeket, ha viszont-hiteladásra[1257] el tudnánk határozni magunkat, hogy pedig sokan mostani pénzálladalmunk mellett semmilyen feltétel alatt nem akarnak velünk összeköttetésbe jönni, azt, ha kívánod nyomtatott bizonyítványokkal is kész vagyok megmutatni. Mert több hitelezőintézetet ismerek, amelyeknek rendszabásai szerint csak egy nemzetbeli – akinek tudniillik semmilyen feltétel alatt pénzt kölcsönadni nem szabad – van kivéve, s e nemzetbeli a Magyar!!! S ilyen, nemzetünknek valóban nagy dicsőségére váló rendeletek ki voltak nyomtatva, már sokkal előbb, hogysem én Hitel című munkám írásáról, vagy közrebocsátásáról a legtávolabbról is álmodtam volna. S aztán meg azt hirdetik némely hazámfiai, Veled együtt, nagy bölcsen: „Nemzetemet ócsárolom, rossz hírbe hozom.". Nekem azonban úgy látszik – s nem hiszem, hogy csalatkozom –, hogy azok, akik ilyen rendeleteket alkottak, amelyek oly cáfolhatatlan tanúi pénzdologbeli hírünk rút állapotának odakünn, hajlandóknak éreznék magukat eltörölni azokat, ha sok ember gondolkoznék honunkban a hitel-tárgyról úgy, mint én. Ellenben a statútumok[1258] azon kellemetlen cikkelyét, amely a Magyarokról szól, még szűkebb korlátok közé szorítanák, ha hitel-körüli gondolkozásaidról Taglalatod[1259] után ítélnének, s azt hinnék, hogy a nagyobb rész is úgy nézve a dolgot, mint Te, javallaná[1260] szempontjaidat.

Megnyugtatásodra egyébiránt azt mondhatom, hogy senki Taglalatodat[1261] hitel-, pénz- és vagyonbeli vallomás gyanánt nem fogja venni, mert ki-ki át fogja látni, hogy sem

hely, sem idő nem volt a hitelt, a pénz és a vagyon tárgyát, tökéletesen kimerítned. Mivel a Hitel című munkában sem volt azokról igen sok szó, s így a Taglalatban[1262], amely a Hitel című munkának cáfolása, vagy inkább illusztrációja[1263] (?) – – – – – sem lehet azokról egészen kimerítő értekezés. A közönség végül lassanként olyan bizonyosan és annyira meg fog győződni a jó hitel számtalan áldott következéseiről, hogy egy pár vastag deák[1264] könyv imponens[1265] tekintete, amelyben pénz- és vagyon-körülötti törvényeink össze-vissza vannak torlasztva[1266], nem fogja hátráltathatni azon üdvös rendszabályok létesítését, amelyek következésében nem lesz mindig **a formának a dolog feláldozva**,[1267] s nem lesz örökön-örökké csak a képzelt szabadság a valódi szabadság helyébe állítva!

Azon jegyzésedre, amelyet a régiség nagy embereiről teszel, hihetőleg megint – miután Taglalatod[1268] 135-dik lapján így szólsz: *„Kár volt ebben a Cikkelyben, és nem is tartozott a dologhoz, oly felületesen és leny-elmésen[1269] (légerement[1270]) beszélni a régiség nagy embereiről."* – így válaszolok: „Ha nem olvastam is Plutharkoszt[1271] görögül, mint talán Te, nálam annyival tudósabb Barátom, s ha a latin klasszikusokat oly jól citálgatni[1272] nem tudom is, mint Te, nálam annyival jobb memorista[1273], azért még kérdés, ki fogta fel közülünk az elhunyt időkor dicső lényeinek lelkét tökéletesebben, Te vagy én?". S ugyan hol szólok én könnyelműen egy Ariszteidészről,[1274] Phokionról,[1275] Brutusról,[1276] Catoról,[1277] stb.? Lásd, Barátom, eme szelességemet csak **képzelted**,[1278] mint igen sok egyebet, s rám akartad fogni. A Hitelben szóról-szóra ezt mondom a 125-dik lapon: „Némely tudomány, művészet és mesterség egészen újabb idejű, s több évvel ezelőtt a legokosabb ember esze ágában sem volt. Nem is álmodott például Hannibál[1279], vagy Julius Caesar[1280] puskaporról, ágyúkról, Augustus[1281] gőzhajóról, Püthagorasz[1282], vagy Szolón[1283] a nemzeti gazdaság valódi alapjairól, papíros-pénzről, bankról, stb. S így, ha sokról még a legkisebb ideánk[1284] sincs, azért lehet még több velőnk Szókratészénél[1285], eszünk több Themisztoklészénél[1286], ismeretünk kiterjedtebb Arisztotelészénél[1287]. S azért higgyük el, hogy nem szégyen és éppen nem kötelességünk mindeneket ismerni, s azon dolgokba beavatkozni, amelyekhez nem értünk, sőt inkább dicséretes és kötelesség volna olyanokat magunkról lerázni.". Már kérdem a részrehajlás nélküli Olvasót, talál-e ezekben a sorokban egy **felületes és leleményes**[1288] **szót a régiség nagy emberei ellen**,[1289] mint azt Gr. Dessewffy[1290] állítja?

Hogy pedig nemcsak a Hitel című munka külön tárgyaihoz igen hozzátartozott a régiség nagy embereiről néhány szót említeni, sőt, hogy ezen ott felhozott szavak ismétlése és azok némi felvilágosítása a legnagyobb hasznot hajthatja majd, arról, legyen szabad kérkednem egy kissé, tökéletesen meg vagyok győződve.

Magyarországon azon **szerencsétlen idea**,[1291] hogy az már ugyancsak országos hírű ember, aki iskoláit cum eminentia[1292] végezte, klasszikus, deák és törvényeinkben Doktor,[1293] olyan közönséges és úgyannyira meggyökeresedett, hogy néhány egyéb **szerencsétlen idea**[1294] rektifikációja[1295] közt nincs hasznosabb, sőt szükségesebb, mint a régiség nagy embereinek valódi becsét teljes világosságra állítni. Ezek szerint kérdelek, mi van abban **felületes és leleményes**,[1296] midőn azt mondom: „Hannibál, Julius Caesar puskaporról, Augustus gőzhajóról, Püthagorasz, Szolón[1297] a nemzeti gazdaság valódi alapjairól, papíros-pénzről, bankról, stb. nem is álmodott? Továbbá, hogy Szókratész[1298] nagy velejével[1299], Themistokles fényes eszével, s Arisztotelész[1300] kiterjedt ismeretivel mégsem tudhattak mindent, s kivált nem anticipálhaták[1301] – erre vigyázz, kérlek, mert itt a dolog bibéje[1302] – az újabb idők találmányait és elmeszüleményeit? Milyen **tisztelet-elleni**[1303] kitétel van ezen állításaimban a régiség nagy férfiúi ellen?

A mindenség mechanikája sötétben volt, s azt, kezdve az **Ari és Eri**[1304] nemzetségek bölcseitől, amelynél feljebb alig megy a világ évrajza[1305], s szinte a vízözönben gyökerezik, lefelé Chaldaea[1306], Babilon, Fönícia, Hellasz és Róma bölcseiig, senki nem derítette fel tudniillik a mindenség mechanikáját, míg a későbbi Newton[1307] nem tűnt fel.

„Nature and all her works lay hid in nigth,
God said: Let Newton be, and all was ligth.”[1308]

Az emberek még most is olyan kevés lármával, de egyszersmind annyi dühvel öldökölnék csatákban egymást, mint azelőtt, ha az aranyat készíteni akaró Schwarz[1309] nem találta volna fel véletlenül a puskaport, amely találmány **áldott**[1310] következéseiben – áldott mondom, bármilyen furcsán hangozzék is – a háborúskodási szokások igen szelídültek, s a felebaráti vérontás, az emberiségnek ezen legrútabb salakja, már sokkal ritkábban gyakoroltatik annyi ellenséges indulattal és vadsággal, mint azelőtt. S oly sokszor se csatamezőn, se kettős viadalban[1311] nem mártja az ember a másik ember szívébe fegyverét, miként Hannibál, Julius Caesar idejében[1312], vagy a Colosseum véres fövényein, hanem a Stratégia és a Taktika más elvekre állított tudománya, s egy láthatatlan golyó, amely találhat, de hibázhat is, döntik most jobbadán el a nemzetek közti pereket. S a katona – akinek valódi becse növekedett, mert inkább vétetik most lelki, mint testi ereje megfontolásra, s így, midőn úgyszólván a ragadozó állatok sorát elhagyta, csinosodott emberek társaságába lépett –, a katona, mondom, jobbadán megszűnt úgyszólván gyilkosnak lenni. S remélem, sőt, a tökéletesedés ideáljára támaszkodva, hiszem is, jön még idő, midőn háborús erőműveink annyira ki lesznek fejlesztve, s általuk a mi Stratégiai és Taktikai tudományunk megint elannyira változva és javítva lesz, hogy ember ritkán, vagy talán soha többé nem lesz kénytelen, nemzetek, vagy egyesek viszályai eligazítása végett, embervérrel fertőztetni kezeit. Mi továbbá most is csak úgy vésegetnénk a sziklákat az útcsinálásban, a bányászatban, mint az egykori Rómaiak, ha nem találtatott volna fel a puskapor. A tudományos vizsgálatok még ma is minden valódi rend nélkül eszközöltetnének, ha Baconnak[1313] a „Novum organum Scientiarum” című munkája az induktív metódust[1314] velünk nem ismertette volna meg. Mi is csak olyan otrombán készült gályákon hajóznánk, mindig közel a partokhoz, mint a Rómaiak és a Görögök, ha az újabbak a vitorlát használni nem tanulták volna meg, s Watt[1315] a gőz erejét ki nem fejtette volna. Köztünk is csak olyan ritkaság lenne a könyv, mint a Rómaiak és a Görögök közt, ha Gutenberg[1316] nem találta volna fel a sajtót, stb. S ugyan mindezen állításaim által, amelyeket szinte a végtelenségig szaporíthatnék, kisebbítem, vagy ócsárolom-e valóban a régiség nagy embereit? Én legalábbis azt gondolom, hogy nem!

Ez a tárgy azonban ítéletem szerint olyan fontos, hogy még valóban egy kissé jobb felvilágosítást érdemelne, s így e **szerencsétlen ideákról szóló**[1317] cikket[1318] most félbe fogom szakítani, később talán majd megint fel fogom venni, s közbevetőleg egyenesen kimondani, hogy némely dolgok körül miképp gondolkozom, s egyben-másban milyen meggyőződéssel bírok.

VALLOMÁSOK

———

Az emberiséget a szerencsétlen ideákon kívül talán még sokkal nagyobb baj zsibbasztja, tudniillik a zavart ideák, mert azok korántsem szegezik magukat olyan makacsul az előmenetelek ellen, mint ezek, s inkább tudatlanságból erednek, s nem sokat gondolkozó elmékben fészkelnek, s így kiirthatatlanabbak[1319]. Midőn a zavart ideák többnyire az igen sok, de fejetlen képzelgések szülöttei, a tudálékosakban, úgyszólván, már nedvvé és vérré váltak, s mint az irthatatlan mirigy, a legjózanabb javítások ellen nem csak rémítő és visszaijesztő vázként állnak, hanem mint a pestis, ragadósságuk által a legépebb, de még ki nem fejlett elméjűeket is megfertőztetik, s maguk körül élet helyett halált terjesztenek.

Nem tartom ennél fogva hasztalannak, hogy hosszas és unalmas fejtegetések helyett, néhány tárgyról vallomásomat itt inkább egyenesen kimondjam. Ha nincs is igazam, legalább megfontolásra fogok gerjeszteni, s így a Való hihetőleg szaporábban tűnik majd elő, mint ha hallgatnék, s a közönségnek mindenesetre nem ártok, habár magamnak nem használok is. Vegyük tehát lehető rövidséggel rendre mind ezeket: „Az Ó és az Új. A Gazda és Hazafi. A Magyar nyelv. A Karakter és Bizalom.[1320] A Divat. A Mánia.[1321]„.[1322]

AZ Ó ÉS AZ ÚJ[1323]

Több esztendővel ezelőtt Athénben a Theseus templom oszlopaihoz támaszkodva, mély gondolatokba voltam merülve, s midőn a jelen és jövendő előlem visszavonult, csak a múltban éltem. Ezen önfeledés[1324] sokáig tartott, mert a képzelet legédesebb képei varázsoltak a hajdankor nagy emberei közé, körülöttem minden a legmélyebb csendben és álomban feküdt, s egy szép őszi nap végső sugarai aranyozták a körülötti bércek ormait. A levegő a legtisztább és balzsamos volt – – –, és bennem milyen keserédes, és remény, s kétség közötti érzelmek gerjedeztek akkor. S hogy keblemet milyen édesen kínzó vágyak tölték be, azt el nem magyarázhatom, és azon érzést csak azok ismerhetik, akik hosszas elválás után lelkük ideálját megint megtalálják, s édeni öröm közt kénytelenek tapasztalni, hogy az egykor értük híven lángoló szív – – – – elhidegült. Vagy azon hazafiak ismerhetik csak, akik hajdan szabad hazájukból, amelyet imádnak, a nép vak heve által számkivetve, visszatértük során rabszolgaságban lelik azt! – –

S ezen eleinte oly édes, később oly kínos álmomból egy fiatal, egészség- és bájteli görög leány megjelente ébresztett fel! S nem fogom tudni elfelejteni soha, lelkemen mi villant akkor keresztül, s milyen halványoknak látszottak a görög remekmű márvány oszlopai, a báj-fiatalság virító képviselője mellett! S bennem örökre megváltoztathatatlanul el volt határozva, hogy a múlt a halál, jelen és jövő az élet. S így az élő embernek nem a múltban, hanem a jelenben és a jövendőben van az igazi helye.

S mennél többet jártam, mennél többet láttam, olvastam, tapasztaltam, annál erősebb meggyőződéssé lett bennem Montesquieu[1325] ezen állításának valósága: „Transporter dans des siecles reculés toutes les idées du siecle ou l'on vit, c'est des sources de l'erreur celle qui est la plus féconde. A ces gens qui veulent rendre modernes tous les siecles anciens je dirai ce que les pretres d' Égypte dirent a Solon: „O Athéniens, vous n' etes que des enfants."[1326]

E szavakat keblemben tartva óvakodom attól, hogy ne zavarjam össze a régiség nagy embereinek követésre méltó tulajdonait, az újabb, vagy mostani generációk igen sokban iránytalan felsőbbségeivel. Így a legmélyebb tisztelettel nevezem meg Szókratészt[1327],

Ariszteidész[1328] és Phokion[1329] agyag sorsommal engesztelnek ki, mert ők is emberek voltak, Regulus[1330] nagy lelkén bámulok, a Brutusok[1331] előtt mélyen hajtom meg magam, Aristogeiton és Harmodios[1332], Leonidasz[1333] sírhantjain térden álltam, s az emberiség díszhamvait örömkönnyekkel üdvözöltem! – – Hanem azért sem Homéroszt[1334], akinek költői szellemét talán senki túl nem haladta, tábornoki zsebkönyvül, sem Horatiust[1335], akinek józan filozófiáját nem győzöm eléggé csodálni, politikai kalauzul, sem Vergiliust[1336], aki hatalmas és remek tollú Epikus, gazdasági tanácsadóul és például felhozni nem fogom. De még tovább megyek, s azt állítom, hogy aki Polübioszt[1337], Xenophont[1338] és Julius Caesar[1339] Kommentárjait könyv nélkül tudja, de a mostani háború szellemét nem fogta fel, csatákat nem fog nyerni. S nem lesz továbbá az praktikus gazda, vagy különös naturalista[1340], aki Aristotelész[1341], Plinius[1342], vagy Lucretius[1343] munkáit tökéletesen sajátjáévá tette, ha ezek mellett, az idők folyamata által annyira tökéletesebbé váló tudományok nagyobb felvilágosítását az újabb idők műveiben nem kereste. S így, ha ma támadnának fel, sem a Föníciaiak ügyes hajósok, sem a Szicíliaiak Archimedesz-szel[1344] együtt praktikus erőművészek, sem a Rómaiak Columellával[1345] együttesen és egyetemben nagy gazdák, stb. nem lennének.

Sok veszett el a régiekkel, nem tagadható, de korántsem annyi, amennyit festeni és hirdetni szokott az ábrándozók rendetlen képzete. Hanem az emberi gyengeség a múltat és a régit mindig nagyobb fénybe szokta állítani, mint a jelent és a jövendőt, mert a gyengeség, többre hatást tenni és nagyobbat véghezvinni nem lévén képes, reminiszcenciákhoz[1346] ragaszkodik, midőn az erő tettek után szomjazik. S az, amit Horatius[1347] az aggkorúról bölcsen mond, hogy tudniillik „laudator temporis acti”[1348] stb., a gyengékre is igen ráillik, akik Montesquieu[1349] szerint „a múlt századokat mostaniakká akarják varázsolni untalan”.

Minden kornak van érdeme, s ki tagadhatja, hogy a jelenkor a régiek tudományaira alapította minden további előmentét, úgy, mint a régiek a még régiebbekre az övékét, s a mai idő a jövendő századoknak lesz legbizonyosabb alapja.

S ha Apollodorusz-ok[1350], Praxitelész-ek[1351], Pheidiász-ok[1352] építő és szobrászi istenszikrájuk elaludt is, s Canova[1353] viszonylag nagy remekei csak újonc próbákként állnak a görög mesterek fennmaradt halhatatlan munkái mellett, amelyeknek a legjelesebbjeit talán örökre eltemette a vak hevű tudatlanság és az idő, azért a civilizált újabb, és így idősebb nemzetek évrajzaiban[1354] – habár azok is elég sok borzalommal teljesek – mégsem található Dionüsziosz[1355], Nero[1356], Caligula[1357] és az embervérrel mocskolt istenoltár, az aréna, s a kínverejtéktől el-elalvó Autodafé[1358] talán soha többé nem éktelenítheti[1359] gyászkönyvvé az emberiség történeteinek feljegyzéseit. S bízom a nagy Istenben, hogy eljön még azon idő is, midőn az ártatlannak, bármilyen alacsony sorsú legyen is, egy hajszála sem fog, még a leghatalmasabbtól is kiszakíttathatni büntetlen! S a természet-ellenességnek a legcsúfabb undokai, az ember-adás és -vevés, a rabszolgasággal együtt ki lesz minden időre törölve a megint megtörténhetők sorából. S azt hiszem, hogy soha, legalábbis addig, amíg évrajzaink hatnak hátra[1360], magasabban az emberiség nem állott még, mint ma, s hogy minden növekedő arányban előbbre fog hatni csillagunkon, amíg talán nap-szisztémák[1361] rendülései megint nem temetik majd el mindazt, amit az emberi agy és tenyér kigondolt és felállított, s csak azon szikra marad majd fenn, amely valaha nagy, szép és nemes tettekre melegítette kebleinket.

Ne zavarjuk azért össze a régi nagyságot a mai tudományokkal, s ha, teszem azt például, gazdaságunkat kívánjuk magasabbra emelni, kövessük Cincinnatus[1362] dicső példáját, Cicero[1363] tanácsát, „quod nihil pulchrius”,[1364] de ne keressük az igazi előmenetel rugóit görög, vagy latin könyvekben, mert azokban hiába keressük, hanem használjuk az e tárgy körülötti újabb angol, francia és német munkákat. Ha Dunánkat akarnánk egykor rendbe hozni, s valódi kereskedésre idomítani, vagy azon keresztül hidat vonni, vegyük a régiek nagylelkű és férfiakhoz illő erős akaratukat például, de Istenért, ne véssük, mint Trajánusz[1365] a régi Dácia[1366] Duna-partjainak szikláit, s ne rakjunk olyan nyomorult hidat, mint ő, amelynek néhány évszázad után szinte a legkisebb bizonyos jele sem maradt! Hanem használjuk a

puskaport, parancsoljunk a szirteknek, és szórjuk ki a folyam medrében fekvő sziklákat, hídjainkat pedig mély alapra telepítsük, s ha a víz feneke gránit, esztergáljunk abba gőzerő-művekkel helyeket, s eresszünk azokba le öntöttvas-oszlopokat, nehogy a gyenge jég elvigye, vagy lerombolja hidunkat, s még a földindulás se rendíthesse meg, hanem szinte több kívántassék, mint a természet közönséges járása annak elbomlasztásához.

Merjünk nagyok lenni – s valóban nem olyan nehéz –, de legyünk egyszersmind bölcsek is! –

A GAZDA ÉS HAZAFI[1367]

Valamelyik jó ismerősömet, egy angol Asszonyság Nápolyban így szólította meg egykor: „Vajon mi tetszik az Úrnak jobban a Szent Carlo-i Színház-e, vagy London?". S számtalan ilyen hangú kérdések, amelyeket már éltemben hallottam, ha nem voltak is olyan kézzelfogható képtelenségek, nagyon figyelmessé tettek arra, hogy az embereknek szerfelett nagy száma össze szokta zavarni, vagy egyenesen felcserélni a dolgok valódi mibenlétét, s ha valamiről tudakozódik, vagy valamit egybehasonlít, sokszor nem cselekszik józanabbul, mint ha valaki kérdené, vagy analizálni[1368] akarná, hogy vajon mi jobb: „a fácánhús-e, vagy a széles ágy, mi hasznosabb: „a széna-e, vagy a vas, mi szebb: „az arab ló-e, vagy az angolkert, stb.". Az ideáknak ilyen felcserélése pedig nem egyébből ered, hanem hogy a dolgok valódi és belső becsét, hasznát, szépségét, szóval: mibenlétét nem szoktuk tökéletesen és legmélyebb velejükig[1369] keresztül nézni. Ennélfogva látunk sokakat kis dolgok körül heveskedni és állhatatoskodni[1370], nagy dolgokhoz pedig hidegen járulni és mellettük elaludni. Másokat munka közben enyelegni, társaságban pedantoskodni[1371], másokat ismét békességben nagy katonai tulajdonokat mutatni, háborúkor ellenben inkább a szelíd polgárság jeleit viselni– – –. Másokat végül, akik egyenesen azon szerencsétlen Perzsára emlékeztetnek, aki – bűbájos hatalom alatt lévén – ágyban soha nem aludt, hanem társaságban, jó asztalnál soha nem éhezett, hanem ebéd előtt vagy után, mindig szomjazott, csak friss forrásnál nem, szerelmi vágy belsőjét szüntelen égette, s csak közel az öröm forrásához hidegült el.

A Gazda és Hazafi-körülötti ideákkal – a kisebb részről szólok – szintén így állunk, s azokkal se vagyunk jobban tisztában, mint az itt előhozott polgár, katona és perzsa felebarátjaink az ő cselekvésmódjukkal és balsorsukkal! A Gazda korántsem olyan szorgalmas, minden garasra ügyelő és – szinte szeretném mondani – **olyan kislelkű**,[1372] mint egy gazdának lennie kellene. A Hazafi ellenben adakozásaiban és tetteiben sokkal körülnézőbb[1373], fösvényebb és korántsem **olyan nagylelkű**,[1374] mint hozzá illene. S midőn a földbirtokosban a gazdával mindig egyesül a hazafi, a legelmúlhatatlanabbul következik az elsőnek, tudniillik a Gazdának helyen kívüli generozitásából[1375] a másiknak, tudniillik a Hazafinak tehetetlensége, s így a közjóhoz semmi egyéb, mint csak fohászkodó hozzájárulása!

S hogy mennyire össze van zavarva hazánkban a gazdasági idea a hazafisággal, azt már csak a ló dolgában is mindennap tapasztaljuk, s mondhatni, egyik fő oka, hogy szinte egész Európában nincs aránylag minden célokra nézve olyan kevés jó és hasznavehető ló, mint Magyarországon. S ezen állításom valósága, amely minden nap után világosabb lesz és csak olyanok hozzák már kérdésbe, akik úgy, mint Te, drága Barátom – ne vedd rossz néven – lóháton soha nem ülnek, és csak Vergiliusban et Comp.[1376] keresik a lótenyésztés alapjait. Valóban csak onnan ered, hogy gazdáink nagy része a lótenyésztést a hazafiság osztályába helyezi, holott az egyenesen a gazdaságéba tartozik. Midőn pedig más részről sem említésre méltó útjaink, sem hidaink, sem színházaink és számtalan ilyenek nincsenek, amelyek talán már a Magyarok közé is illenének. Mi gondozatlan pusztákon, mocsarak közt juhászkodni, gulyáskodni vagyunk kénytelenek, mint a régi Szkíták, mert nagylelkű patriotizmussal[1377] gazdálkodva (!), ha szó van hazafiúi áldozatokról, a zavart ideák okvetetlen következménye,

tudniillik a szegénység, annyira lebilincseli szép lelkünket, hogy sas-röpte helyett szarka társaságában leljük magunkat, amely, mint tudjuk, sokat akar, de stb. . Ám ebbe a helyzetbe pedig senki más nem iktatott bennünket, mint saját magunk, vagy inkább a **zavart ideák**![1378]

S e néhány sor talán megfejti annak okát, hogy miért feleltem Lovakrul című munkámban Anonymus[1379] levelére olyan nyersen.

Nagyobb szemtelenség alig van, de egyszersmind keményebb büntetésre méltó is, ítéletem szerint, mint másokat oktatni akarni, ahhoz megkívánható tulajdon nélkül. A sokaság szinte mindig készebb bal ítéleteket elfogadni, mint józanokat, mert azok milliárdnyian vannak, míg emezek azonban csak kevesen, s nem hozhat sokszor – köz példabeszédként – „ezer bölcs olyan dolgot megint rendbe, amelyet egy bolond rontott el". Márpedig olyan író, aki egy sort sem tudott ortografice[1380] leírni, nem hihető, hogy igen mélyen tekintette a gazdaság, a kereskedés és az Ökonómia-Politika[1381] rejtett vázát. Hanemhogy sokat elcsábítani mégis elég ügyes volt, s így igen nagy kárt is tett, azt abból gyanítom, mert Taglalatod[1382] 118-dik lapján, ahol a hozzám vonzó tisztelet-szeretet-érzésedben igen nagy barátságot eláruló iróniával *magyar apostolnak* címezel, s ijedtedben azt gyanítva, hogy kárpótlás nélkül majd-majd elvész dézsmád és kilenceded, azt mondod nagy bölcsen: *„Aki csak más kárával tudja a nemzeti szorgalmat nevelni, az ne beszéljen az effélékről!"*. S Anonymusról, akinek igen nagy pártját látszottál fogni, így szólsz: *„Megfelejtkezett a Szerző azon keserű, és érdemtelen észrevételekről, amelyeket egy becsületes embernek levelére benyomtattatott a lovakról írt munkájába. Az a derék ember azt a becsületet tette a Szerzőnek, hogy őt szíves, magyarszívű embernek gondolva, megkérte, hogy engedné meg némely szegényebb jó hazafiaknak kancáit, drága ménjeivel, patriotizmusból ingyen meghágatni. Ez a Szerzőnek akkor felette nevetségesnek látszott, most pedig azt akarná, hogy a földesurak elegendő kárpótlás nélkül engedjék el a kilencedet."*

Mindenek előtt kérdelek, Barátom, hogy milyen jogon[1383] hozod itt elő ezt a levelet egy olyan munkában, amely ilyen nevezetű: *„A Hitel czimü Munka Taglalatja"*[1384]? Nekem úgy látszik, egyedül akkor lehetett volna mindazt, amit munkádból kiírtam itt, s számtalan egyebet, amit felmelegíteni restellek, de az Olvasó könnyen feltalálhat, néminemű illendőséggel előhoznod, ha munkád címéhez ezt ragasztottad volna még: **„és Széchenyi István lovakrul írt munkájának és egyéb gondolatainak és tetteinek rostálása és megítélése"**[1385].

Amit pedig Anonymusról mondasz: „hogy becsületes derék ember!!", akarom hinni, mivel Te mondod. Hanem levele után – amelyben hazámfiai szeretetét, sőt még apoteózisomat[1386] is előreható mély és valóban asmodiuszi[1387] ésszel jövendöli, ha méneim ingyen fognak nemzeni – őt még becsületes, de kivált derék embernek nem tartottam volna, hanem inkább olyan perzsa-forma individuumnak[1388], akit fentebb érintettem, akinek esze és gondja mindig másutt van, mint ahol lenni kellene. Azonban a zavart ideák és a lágy szív – amelynek a fej nem parancsolhat, s amely több kárt okoz a világ hátán, mint amennyit szép és nemes, de annyiszor éretlen gerjedelmei valóban érdemelnének – minden embert engedékenyül festenek le, s így szinte szokássá rögzötten azokat, akik a legkisebb fényes, vagy kitűnő tulajdonságokkal nincsenek az anya-természettől megajándékozva. S eképp nem lehet dicsérni őket átalánosan, és nem lehet őket **„Jó embereknek"**[1389] nevezni sem. S ha vitatni nem akarom is a szegény gyáva lelkűek ezen jó szándékú, bár meg nem érdemelt és egyéb nyelvekben már egészen más értelmet jelentő „jó ember" címzetét, mindazonáltal becsületes, derék embernek nevezni valakit, kényesb vagyok, s ilyen nagy és szép tartalmú címet nem szoktam bitangolni olyan mazur[1390] ábrándozókra, kik lágy szívük és éppen olyan lágy velejük[1391] súgtában tanítani, oktatni, jósolni akarnak, jóllehet maguknak van a legnagyobb szükségük tanulásra, tanácsra, vezető kézre!

Hogy sok jó szívű – akiről még nem tudott, hogy becsületes, derék ember lesz-e, olyan tudniillik, aki nemcsak rosszat nem cselekszik, a világ kecseitől[1392] távol, jók között, hanem az emberiséget szédítő csáboktól körülvéve is, minden halálos sebektől meg tudja menteni

lelkét – nem lehet mindenben mester, azt igen átlátom, hanem az olyan okosodni akar és nem oktat[1393], kérdez és nem tanít. S ha Anonymus, mint szabad ember, aki nem bújkál sötétben, hanem a világot keresi, levele alá írta volna nevét, soha őt idézni és nevetség tárgyává tenni nem lett volna szándékom. De így kötelességemnek tartottam a lótenyésztés körül forgó zavart idea néminemű eligazítása végett az egyest feláldozni az egésznek, s azon előítéletet tehetségem szerint gyengíteni, amelynél fogva Te és mások azt állítjátok, hogy patriótizmusból kell nevelni lovat. S így nincs is ló a hazában, midőn a ló, mint minden egyéb tenyésztés, egyenesen gazdaságbeli tárgy, amelynek megint úgy lehet igazi és tartós sikere, ha **bizonyos**, vagy **hihető**, vagy legalább **lehető**[1394] nyereséget ad, amely józanlátás következésében Britannia, ahol senki patriótizmusból lovat nem nevel és minden olyan drága, a lótenyésztésben legelső a Világon.[1395] Lásd, Barátom, 17 esztendei lovas-katonáskodásom után, független és tehetős létemre, mint vagyok, kötelességemnek tartottam, az elaljasodott lótenyésztés felelevenítésére tehetségem szerint hozzájárulni. Mert úgy hittem, hogy inkább engem illet ez a tárgy, mint teszem egy Püspököt, vagy olyan valakit, akit foglalatosságai nem hoztak annyiszor össze a lóval, mint engem. S így igen-igen sokat vesződtem vele, s mondhatom, hogy Európa nagy részének leghíresb méneseit jártam be, számos, s nem csak angol, hanem más, a legtapasztaltabb lótenyésztőkkel társalkodtam. És keleti utazásaimban, fogadni merek Veled abban, hogy több úgynevezett arab-lovon ültem, mint amennyit Te, drága Barátom, egész most élő nemzetségeddel együtt éltedben csak láttál. Hanem erről a tárgyról mindaddig hallgattam, amíg annyira el nem készültem, hogy felőle nemcsak mint újonc és teoretikus[1396] okoskodhatom, hanem kész vagyok bármilyen rigorózumot[1397] is kiállni.

Számos egyéb hátramaradásunk közt az elaljasodott lótenyésztést is nagyon fájlalom, s mondhatom, hogy tetemes áldozatokra vagyok kész előmozdítása végett. Hanem annak eszközlésére metódusom[1398] egészen más, megvallom, mint a Tied, ki azt mondja: **„engedné meg némely szegényebb jó hazafiainak kancáit drága méneivel, patriótizmusból ingyen meghágatni”**,[1399] s egészen más, mint a legszámosabb méneses gazdáinké, akik előkelő módon forgódtak a lótenyésztés előmozdítása körül.

A birkanevelés, mert sokkal nagyobb nyereséget hoz, lassanként elhagyatta számos földbirtokosainkkal a lótenyésztést, amelybül általánosan csak veszteség háramlott, nemde úgy van-e? S ennek a közönségre káros tendenciának[1400] miképp akartak gátat vetni, az emberi cselekedet rugóit oly mélyen (?) vizsgáló bölcselkedők, mint Te, kedves Barátom? Patriótizmus által! Amelyre okoskodásotok alapult ilyen hangon, de hiába, zengett: „Szégyen a lóra született Magyarnak ménest nem tartani, azon szép hazai lovakat, amelyeket a külföldi csodál, többé nem nevelni. Illőbb lenne inkább kevés birkát tartani, s több lovat.”, stb. Én pedig azt bátorkodom állítani, hogy kiváltképp ménesbeli lovainknak szinte semmi eredetiségük sincs többé, s valamikori meglehetős honi fajtáink spanyol, holsteini, nápolyi, dán, s tudja Isten, milyen zavarék vérrel vannak már össze-vissza, keresztül-kasul zagyválva, amely okból olyannyira keresztül-kasul mennek is. Továbbá pedig nincs olyan ország, ahol a tehetősebb felekezet olyan keveset jár lóháton, mint nálunk, s csak azon külföldi csodálja e részbeli gazdaságunkat, aki képzetekre állítja okoskodásait, s lóról csak gyalog, vagy ülve, de nem rajta ülve szokott ítélgetni. S hogy végül csak birka lesz mezőinken és nem ló, amíg minden hasztalan ábrándozásainktól nem búcsúzunk el, s mint Lovakrul[1401] írt munkámban elég körülállásosan[1402] előadtam, amíg a lótenyésztés által a pénzbeli nyereséget **bizonyossá**, vagy **hihetővé**, vagy legalább **lehetővé** nem tesszük.[1403] Ez pedig hogy miképp eszközölhető, nézd a pesti Lóversenyről szóló Cikket[1404].

S midőn a lótenyésztő patrióták csak veszteségeket tudnak előmutatni, én, mint lótenyésztő gazda, s nem ló-patrióta, minden figyelmemet arra fordítom, hogy lovaimból, ha haszon nem is, de legalább felettébb nagy kár ne háramoljék. Én is, Ti is egy célt akarunk, s én hiszem, hogy több prozelitát[1405] fogok szerezni – ha tüstént nem is, idő jártával bizonyosan, s így többeket lótenyésztésre gerjesztni, s ekképp e részben a hazának tetemesebb mér-

tékben használni –, ha számadó könyveimből megmutatom, hogy a lótenyésztés által nem vesztek, ámbár méneskémet a haza szinte legdrágább tájékán és piacon vett zabon, szénán, s mesterséges legelőkön tartom. Mint Ti, drága Barátim, akik egyebet nem tudtok mondani, mint egy valamikori jó ismerősöm, aki szomszédját lótenyésztésre bírni akarván, ekképp szólította meg: „Én már sok ezret szenteltem lótenyésztés végett hazámnak, de magam nem győzöm, az Uraknak is kellene már tenni valamit!" stb. Amire a szomszéd, aki semmit sem felelt, de lovat azért továbbra sem tenyésztett, tudom így okoskodott magában: „Gróf N.N.[1406] nagy ember és ugyancsak jó patriota, hanem tehetsége is nagy, ő teheti, de én, szegény legény ilyen terhekre nem vagyok képes.".

S ha olyan nemes hazafiúi tettnek véled egy pár gebe kiállítását, vajon miért nem tartasz Magad is ménest? Hallom erre feleletedet: „Mert körülállásim nem engedik!" S miért nem engednék? „Mert veszteséget hoz maga után a ménestartás!" Aha! S hát itt vagyunk végre. „Te nem akarsz veszteni!", s igazad van. De ne vedd rossz néven, ha más sem akar veszteni, s ne felejtsd, hogy más is éppen olyan körülállásokban[1407] lehet és van is, mint Te.

Én tehát miden hímezés nélkül megvallom, hogy miként a gazdaság minden egyéb ágazataiból a lehető legnagyobb nyereséget törekedem kivívni, úgy minden figyelmem oda irányul, hogy a lótenyésztésből is, amellyet gazdasági tárgynak tartok, hasonlóképp hasznot arassak. Vagy ha ez lehetetlen is, veszteségem legalább ne legyen olyan érzékeny, hogy azzal megint felhagyni legyek kénytelen. S ezen elhatározottságom két okból ered, tudniillik, hogy jó gazdagság után és kellemes élet mellett – mivel kellemesen élni szeretek – még szép tehetségem is maradjon a haza magasabb felemeléséhez egy-egy követ hengeríteni. S hogy többi hazámfiait is ösztönözzem hasonló tettre, akik közül számosan, az ideákat nem összezavarva, csak úgy fognak – teszem azt, például – lovat tenyészteni, csak úgy fognak szederfát ültetni, és több effélét tenni, ha valaki meg tudja mutatni, hogy belőle nyereség, és nevezetes nyereség, kár pedig minden esetre csak igen kevés következhet. S hogy lóval, selyemmel nálunk a nyereség valószínűsége sokkal nagyobb, mint a kárasodásé, az világos. Angliában összehasonlíthatlanul drágább minden, mint nálunk, s a lótenyésztés még is igazi divatban áll, nálunk ellenben minden olcsósága mellett is a lótenyésztés a legkisebb divatban sincs. Csakúgy sokkal több szederfát ültethetünk tágas határainkon, mint Európa sok más nemzete, s így csak tőlünk függ a mezei gazdaságnak[1408] ezen két igen gazdag és nálunk szinte még ismeretlen kútfejét[1409] megnyitni, s ezen a két új ágon vagyonainkat és tehetségeinket tetemesen nagyobbítani, s ekképp személyeinkben a dús gazdába inokulálni[1410] lehetőleg a hazafiságnak olyan tetteit, amelyeknek néminemű látszatjuk is van.

De ezen két gazdasági cél elérésére se Ciceroban[1411], se Senecaban[1412] nem lelünk elegendő útmutatást, hanem kizárólag a zavart és facsart ideák helyreigazításában. Ehhez képest a hazafiság Géniuszát[1413] sem istállóba, sem undok hernyók közé állítani többé nem fogjuk.

Lótenyésztésre serkentő metódusaink[1414] csak abban különböznek, hogy Te és társaid lónevelés által a közönséget veszteség-tűrésre akarjátok bírni, én pedig nyerésre. Márpedig ezt nem eszközölhetem másképp, mint tanácsaim és példaadásaim által. Mert a közönség szinte még a jó sikernek sem hódol, a szavaknak és a puszta teóriáknak[1415] pedig éppen nem. Követésre méltó példát adni továbbá csak úgy vagyok képes, ha számadó könyveimből nyereség, vagy csak kis kárasodás tűnik ki, s a hazában olyan intézetek állnak fenn, amelyek által egy előkelő csikó, 20 esztendei kis károsodásaimat egy tavasz során helyre ütheti. Nyereséget végre úgy várhatok, ha többek közt, méneimet nem ingyen, hanem pénzért használtatom, s olyan jutalmak felállításához járulok tehetségem szerint, amelyek által változatlanul fennáll **a lehetősége** egy jó lóval **nevezetes**[1416] nyereségre szert tenni.

Ekképp ha Anonymus kancáit, aki, mint mondod, **„azon becsületet tette, hogy engem szíves és magyar szívű embernek gondolt"**,[1417] nem akartam ingyen méneim alá ereszteni, mindaz egy olyan okból történt, amelyet talán Te nem, mert a dolog ellen elfogult, s így vak vagy, hanem a hideg vérű pártatlan Olvasó az imént mondottakból tökéletesen átlát. S amely

ok, más szóval nem egyéb, mint azon meggyőződés, hogy a lótenyésztés dolgában sokkal több hasznot hajtok hazámnak, ha méneim ingyen használata helyett – ami által talán néhány jobb csikóval gazdagodna hazánk, ami nem éppen igen nevezetes terno[1418], s még egyébiránt kérdéses, mert mernék sokban fogadni, hogy Anonymusnak szerencsés stílusa szerint ítélve, a legkisebb józan ideája sincs a csikónevelésről –, elzúzni iparkodom a balhiedelmek egyik legfőbbikét, hogy tudniillik „a Lótenyésztés hazafiúi tett!".

Egyébiránt miképp győzném magam is – szép vagyonom és nőtelenségem mellett annyival tehetősebben és függetlenebbül, mint sok más – szerezni és tartani olyan drága méneket, amelyek darabja sokszor ezer és még több arany, s amelynél kisebb-nagyobb becsűt már 16-nál is többet hoztam, s hozattam ki Britanniából, ha nyereségre, vagy legalább kárpótlásra nem néznék minden szigorúsággal. Tudod-e, hogy mi lenne a következménye? Hogy azt, amit generose[1419], fényesen és így talán sokaknak, s kivált Néked és Anonymusnak, nagy megelégedésére kezdtem el, házasodás, vagy más körülállások által szűkebb helyzetbe korlátozva, elbomladásra volnék kénytelen hagyni. Ami a hazának nemcsak azzal ártana, hogy én nem nevelek többé lovat, hanem főkép az által, hogy a többi nevelők is, akiknek sem annyi tehetségük, sem annyi tapasztalatuk nincs, mint nekem, a lótenyésztéssel felhagynának, vagy többé azzal bajlódni nem lennének hajlandóbbak. Végül pedig mi haszna lenne a hazának abból, ha csak a felesleges pénzűek nevelnének lovat? Nem nagyobb, mint a mai zavart és elfacsart ideák következésében igen vékonyan szivárgó haszon, mert ugyancsak kevesen vannak köztünk, akiknek megint a szerencsétlen ideák következésében valami felesleges pénzük volna! A dolgot tehát akként kell intézni, hogy éppen úgy, mint szinte **ki-ki** birkát tart, mert **bizonyos** nyereség van belőle, vagy **sokan** gulyát tartanak, mert **hihető** hasznot várnak, úgy **számosan** indíttassanak lótenyésztésre is, a **lehető** nagy nyereség által.[1420] S ez miért ne lehetne, egy olyan országban, mint a miénk, ahol annyi, ahol olyan olcsó és jó a mező[1421], minekutána Britanniában, Mecklenburgban, Holsteinban – ahol általánosan kevesebb, drágább és alábbvaló a föld – dús és szegény, aki csak egy kis mezővel bír, lovat nevel? Ezt én átlátni nem tudom, sőt bizonyos vagyok, hogy a lótenyésztés józan elvekre állítva, mindenkinek, aki vele foglalatoskodnék, hasznot hajthatna, soknak pedig nemcsak hajthatna, hanem minden hihetőséggel, sőt minden bizonnyal igen nagy hasznot hajtana is. Eme józan elveket pedig, amelyekből, a tapasztalatnál fogva a legszebb következések folynak, nem én találtam fel, hanem régebbi nemzeteknél – amelyek alkotmányos intézeteit vigyázattal szemléltem, s jó és hasznos következésük okait vizsgálgatni, fejtegetni törekedtem – már készen leltem, s három évvel ezelőtt közrebocsátott Lovakrul című munkámban lehetőleg világosan és megfoghatóan elő is adtam.[1422] Amit kelljen továbbá még a tárgy sikeresebbé tétele végett tenni, azt egyes emberi tehetségem szerint praktice[1423] úgyis eszközlöm. Ha pedig a Kormány[1424] akarna ebben a részben olyan fordulatot eszközölni, amely által 10, 20, 30 esztendő alatt éppen azon arányban virágoznék fel a hazai lónevelés, mint amennyiben Mária Terézia[1425] idejétől fogva mindig jobban és jobban, s annyira lehanyatlott, hogy többnyire vagy kis macskáink vannak már csak, vagy szálas kajla lábú, kos orrú, öszvérhez hasonló puha gebéink. S így maholnap kénytelenek leszünk gyalog katonáskodni és kiváltképp ágyúinkat régi török módra ökrökkel, vagy bivalyokkal voncoltatni – – – – –. S hogy mit kellene a Kormánynak tenni, azt igen is jól tudom, s a sikerről felelni is merek, hanem arról inkább hallgatok, mert fogadatlan prókátor lenni nem akarok, s reméllem jön idő, midőn a kormány is inkább olyanoknál fog javaslatokat keresni, akiknek ebben a részben tapasztalásuk lehet is, van is. S nem olyanoknál, mint mindig, akiknek ló-körüli igazi tudományuk és tapasztalásuk nem is lehet, nincs is. Azon időt bevárva, addig pedig azt eszközlöm, amit saját tehetségemmel és erőmmel végbe tudok vinni.

Ezek szerint láthatod Barátom, hogy Anonymus kancáit nem rosszakarat, fösvénység, vagy tétovázó szenvedély miatt nem akartam méneimmel összeházasítani, hanem hidegvérrel megfontolt és erős határozatú princípiumból[1426]! E kinyilatkoztatásomnál fogva remélem,

hogy Anonymus, akinek mint látom, Te vagy orgánuma[1427], s aki talán most szívtelen és korcs szívű embernek tart – mert a kérés és a megtagadás előtt, mint mondod, szíves és magyar szívű embernek tartott, s így rólam szóló jó véleményében saját magát csalta meg – jobb megfontolás után engem nem fog olyan könnyelműen és keményen többé kárhoztatni. S olyan hiábavalóság miatt, mint néhány kancának nem-, vagy meghágatása, szívemet és magyar szívemet kétségbe hozni, rágalmazni, s így ott sebesíteni meg, ahol az emberséges embernek a legfájdalmasabb a kín!

Egyébiránt mindenütt a Világon hamis és fenéktelen[1428] sarkalatokból[1429] csak hiányos építmény emelkedhet, s így a lótenyésztés is, ha patriótizmusra és nem gazdasági elvekre van állítva, csak igen csekély sikerű lehet, amit a tapasztalás és faktum[1430] cáfolhatatlan gyámokkal[1431] bizonyít be.

Én a lótenyésztés körüli ideák zavarodásának és felcserélődésének okát – hogy tudniillik miért nem akarunk, vagy miért tartjuk szinte szégyennek lónevelés által éppen úgy gyarapodni, mint birka, vagy egyéb gazdasági állat által – legfőkép ezekben találom: Elődeink lóháton kerestek szerencsét és hazát, így természetes, hogy náluk, mint ma a Beduinoknál, a ló, amelynek igen sokszor köszöntek szabadságot és életet, nagy becsben volt, s az úgyszólván a házi barátok sorában állt. Már hogy ilyen állat – amely híven osztozott a csaták veszélyében urával, s bátor hűsége által oly sokszor határozta el a nap sikerét, vagy saját vére vesztével is megmentette urát a fogságtól és a haláltól – pénz, haszon és kereskedés tárgyává általánosan nem alacsonyíttathatott le, az igen összehangzó az emberi érzéssel. Így a ló, kivált a nagyobbak és tehetősebbek közt, inkább ajándékozási tárgy volt, vagy tőle ura önként soha nem vált el. Ezen szokás, amelyet csak dícsérni lehet, mély gyökeret vert. Megváltoztak azonban az idők, s mint hajdan a sisak, a páncél, a vért, a vasing, stb. éjjel-nappal igen illett a Magyarra, úgy igen nevetséges lenne a mai szelídebb és jámborabb hazánkfiait búzatelkeik, birkaaklaik körül, vagy káposztás-kertjeik közt sisakkal, pánczéllal, vérttel, vasinggel sétálgatva, vagy kocsizgatva látni. Mint nem különben igen nevetséges, ha valaki ma – miként tudniillik ebben a részben munkád 140-dik lapján te is – így nyilatkozik: *„más volt midőn kacagányos apáink lóháton utaztak, de most hintós kocsikban tesszük útjainkat”*. Kivált olyan, aki soha lovon nem ült, vagy Istennek hálát ad, ha arról valamely ceremónia,[1432] vagy solemnitás[1433] után megint ép kézzel-lábbal szállhat le, különös vonzódást affektál[1434] egy olyan állathoz, amelytől fél, rá soha, vagy csak igen ritkán ül, s amely életét nem csak soha nem mentheti meg, hanem azt, kocsit ragadva, néha még veszélybe is döntheti. Olyan különös vonzódást affektál, mondom, a lóhoz, hogy annak tenyésztését pénz, haszon és kereskedés tárgyán túl is emelje. Hogy a katona, vagy az, aki lovát sokat használja, vagy vele sokat nyert, egy-egy lovát különösen megkedveli, s azt vén korában penzióra[1435] méltatja, azt igen természetesnek, sőt helyesnek tartom. Midőn azonban azt a szenvedelmet valóban lágy velőben fogantnak ítélem, ha valaki egy olyan ménest gazdasági ágon túl becsülhet, amelynek vérét, tulajdonságait igazán senki nem ismeri, s amelyet sokszor félnapig is keresni kell, míg meg lehet találni, s amely végre nyomorult 90 forintos remondákat[1436] sem állít ki elegendő számban, s így gyönyörűség helyett csak galibát, nyereség helyett csak kárt okoz! Márhogy ilyen állatok a régiek generozitására[1437] minket, most élőket is gerjesztenek néha, s azokkal nyerészkedni és kereskedni nem akarunk, hanem azokat inkább elajándékozzuk, vagy megtartjuk, az is természetesnél természetesebb. Csak azzal a különbséggel, hogy a régiek, akiknél a jó ló oly igen szükséges házi bútor, vagy barát volt – nem is tudom tulajdonképpen miként nevezzem – talán igazi generozitásból ajándékozták meg egymást az ő közöttük leghasznosabbal, tudniillik a lóval. Midőn pedig nekünk korcs méneseinkben annyi hiábavaló gebénk[1438] van, hogy azokat – mivel senki sem veszi meg – **nagylelkűen** elajándékozni valóságos nyereség, vagy ha senkinek sem kell, **jószívűen**[1439] örökös kenyérre méltatni a lehetőségig a legjózanabb tett! S így sok, aki birkát, ökröt, stb. a világért sem adna ingyen másnak, mert azokért, bármilyen sínylődőek is, néhány forintocskát csak fizet a mészáros, lovat

ajándékoz el, amelyet olcsón eladni a ménes renoméje[1440] nem enged, s így a szükségből virtust[1441] téve, kettőzötten nyer: „a hasztalan lótartás megszűnésében tudniillik és a generozitás szagterjesztésében.[1442] S ha kevesebb ló kerül elajándékozásra köztünk, mint amennyi még néhány megmaradt méneseinkre a lehető legnagyobb nyereség volna, az valóban nem egyébből ered, hanem abból, hogy szép számú ménes-gazdáink nem értenek a számoláshoz, s így sokszor több esztendőig tartanak egy-egy lovat, hogy aztán 40 vagy 50 forinttal drágábban adhassák el, vagy elajándékozás helyett rájuk kétszer-háromszor annyit költsenek, mint amennyiért végül nagy üggyel-bajjal és nem ritkán csiszárkodással[1443] kelnek el. Midőn ellenben – s erre vigyázzunk – jól számláló gazdáink, de akik a lótenyésztés valódi princípiumait[1444] még nem fogták fel, méneseiken túladtak, s készebbek minden egyébbel bajlódni, mint lóval.

Mindezeknél fogva, ne cseréljük fel az ideákat és a dolgok valódiságát, hanem legyünk békében szelídek, háborúban haragosak, halhatatlan dolgok körül hevesek és állhatatosak, s inkább kicsinységek körül álmosak. A becsületet pedig az Istenért ne zavarjuk össze a haszonnal, s nem méneink ingyen hágatásában, vagy lótenyésztésben keressük a halhatatlanságot, hanem olyan tettekben, amelyek mentesek minden istálló- és haszonszagtól.

S most, Barátom, midőn Neked azt tanácsolom, hogy ne fogyaszd és kisebbítsd erődet mások védelmére, mert valóban Magad számos botlásaid eligazítására sem lesz talán elég tehetséged, mond meg kérlek Anonymusnak, hogy levele, mint arról a 118-dik lapodon tettél említést, korántsem **látszott** akkor, midőn kezemhez vettem, **olyan felettébb nevetségesnek**[1445] – ámbár akkor is igen jóízűeket nevettem –, mint ma, midőn azt kell tapasztalnom, hogy mély látású eszméltetései még olyanok között is nyertek prozelitákat[1446], akik atyai és bírói gravitással[1447] taglalják az újabb munkákat, s csak világosságot[1448] kereső, hidegvérű meggondolással – hanem a dologhoz egy cseppet sem értve és okoskodásikat csak képzeletbeli báb-rajzaikra állítva – azt hirdetik nyomtatva: „**hogy azon ember, ki méneit patriotismusbul nem engedé párosításra**[1449], *most azt akarná, hogy a földesurak elegendő kárpótlás nélkül engedjék el a kilencedet*”. Az Olvasót pedig arra kérem, tekintse most ezen munka 134-dik lapját![1450]

A MAGYAR NYELV

Ezen szakasz – előbb még, hogysem hozzáfognék, s magam is jól tudnám, mennyire bocsátkozom bele – érzem, hogy egész előttem fekvő szapora munkácskámban talán a legtöbb megjegyzésre és kritikára nyújt majd alkalmat. Pedig csak azon okból, mivel az emberek az ideákat összezavarják, s mint a fentebbi szakaszban mondtam: „a kis dolgok körül heveskednek és állhatatoskodnak, a nagy dolgokhoz pedig hidegen járulnak, s mellettük gyakran el is alszanak”.

A szó a lélek egyedüli orgánuma[1451]. Állati vágyainkat hangok, jelek, képvonásaink, mozdulataink és testünk által nyilatkoztatjuk ki. De amit a földi salaktól tiszta lélek érez, azt csak a szó fejezheti ki, s azt is csak gyengén és igen felszínesen!

Van-e köztünk olyan, aki a világ jelesebb íróinak néhányát olvasva, hellyel-közzel nem döbbent volna meg valamely érzelem világosb kitételén, amelyet sejtve, sokáig hordta saját keblében, s annak ott létét, mintegy homályon keresztül, mindig gyanította is, de kimondani vagy nem tudta, vagy arra ösztöne nem volt? S ki az, aki élete néhány pillanatában legalább nem érezte volna keblét szinte pattanásig feszülni olyan édeni öröm és édes kínnal telve, amelyet emberi szó egészen nem ejtett még ki soha? S ki az a szerencsétlen, akiben a lélek legmélyebb gerjedelmei soha nem ébredtek fel, s a szívnek áradozásai nyelvét még soha tökéletesen nem nyomák el? S ki végül az a szerencsés szerencsétlen, aki egészen ki tudta volna fejezni, ami a lelkében volt? Szerencsés, hogy a nyelvnek oly nagy tehetségével bírt, de

szerencsétlen, hogy csak oly parányi volt lelkében, amit még emberi nyelv is elő tudott rebegni!

Több van bennünk, sokkal több, mint amennyit szóval ábrázolni tudunk, s azon arányban, amelyben lelkünk – nemes érzéseink, tudományaink és erényeink által – mindinkább tágul és nagyobbodik, abban az arányban némulunk el, s hallgatunk végül, ha nyelvünk kicsinosítva[1452], gyarapítva és gazdagítva nincs. S miként sok esetben az ok következmény is, s a következmény megint okokat szül, szintúgy nő a lélek a szó, és a szó a lélek által.

Azon ifjú, aki nem romlott keblében, az első szerelem édes kínjait érzi, s az által válik nemesebbé. De ugyan ki tudja-e szóval csak a század részét is ejteni annak, amit öröm- és fájdalom-szaggatta mellében tapasztal? S vajon a legfenköltebb[1453] költő és a legvalódibb bölcs, akinek a szó és a nyelv a legnagyobb hatalmában áll, tudja-e csak félig tökéletesen is kifejteni azt, ami néha lelkén villan keresztül, vagy abban mélyen, de világosan fekszik? S csak egy szép tavaszi hajnal, egy őszi nap-alkonyat, egy kies vidék nem foglalják-e úgy-annyira egész létünket el, hogy szívünk áradtában, csak némán szívjuk a lelkünkkel rokon természet bájörömeit![1454]

A szó tehát csak felszínes tolmácsa lelki érzéseinknek, szintúgy, mint a festő a természetnek csupán külső vonásait rajzolja szemeink elé. S valamint ez, habár a legügyesebb is, messze elmarad a természet dics-csodái[1455] mögött, s színei azokéhoz képest csak holtak. Ugyanígy nem teheti ki a legtökéletesebb nyelv, a legékesebb szózat, a legédesebb zengedelmű ajak és a legbájolóbb előadási tulajdonság is, oly világosan, oly elhatározottsággal és renddel mindazt, ami az ember legbelsőjében rejtőzik! A bölcselkedés és a költészet legjelesebb remekei szinte érthetetlen tárgyak a közönség előtt, a legfenköltebb írók olyan homályosak, hogy azok fenségét és mélységét a velük rokon keblűeken kívül alig értheti és érheti el egyéb. S mennél üresebb a fő, s kisebb a lélek, annál nagyobb az önelőadásbeli megelégedés,[1456] mennél gazdagabb és tágasabb ellenben amaz, annyival bizonyosabb – ha szabad úgy mondani – azon Vergilius-i vágy,[1457] aki remekműveit, bár belsejének önérzete szerint mégis oly gyengének tartott rajzait, elégettetni kívánta.

Az embernek legékesebb tulajdona a szép lélek, s csak az, és nem egyéb határozza el valódi becsét. Kétszer kettő, minden esetre, négy és nem öt, azt akár mondja valaki akár nem, szintúgy jó az ember lelke, vagy rossz, akár ítélje azt el egy magasabb hatalom, akár nem. A lélek tökéletességét azonban belbecsre éppen nem, külbecsre és hatásra pedig csak kevéssé nagyobbítja az előadás, az írásmód, s így a valódi érdemet nem az határozza el, hogy ki miként szólt, miként írt, hanem az, hogy mit szólt, s mit írt, kivált pedig, hogy hogyan élt és mit cselekedett.

A tett tehát az első, a szó a második, s éppen úgy, az ember, a hazafi elöl áll, s csak aztán jön az író.

Már a szó tökéletessége megint korántsem áll abban, legfőképp, hogy hangja kellemes zengésű legyen a fülnek, hanem, hogy vele mindazt a lehető legnagyobb tökéletességgel ki lehessen fejezni, amit a legnemesebb, a tanultabb és a legnagyobb erényű férfiú, vagy asszony ép fejében, romlatlan szívében az idő, a tér, a képzelet és a gerjedelmek határtalanságában, lelki tehetsége szerint gondolhat, érezhet, sejdíthet! S ebben áll a szó, vagy a nyelv filozófiája, s nem egy **„–nak”**, vagy egy **„–nek”** kiküszöbölésében, egy **„y”**, vagy **„j, o”, vagy „u”**[1458], s több ilyen kéreg-aprólék heves pártoltában. S valóban nem azon szánakozást gerjesztő kofaságokban, amelyeknél fogva a hazafiak feledvén azt, hogy gyenge hazájuknak mennyire szükséges az egyezség, a nagy tárgy mellet hidegen állnak, midőn vak tüzükben egy betűért, egy kiejtésért, egy szoros grammatikai – és talán szennyes szobatudós-gondolta – rendszabályért egymás életét tehetségük szerint megkeserítik. S készek lennének, mint önhiúságuk törpe bálványozói, a közönség hasznát nyomorult személyes villongásaiknak és csatáiknak feláldozni, melyeket nem ítéletek, nem dolgok, hanem csak szavak, csak betűk, csak akcentusok[1459] miatt küzdenek. – – –

Minden hasztalan szó időölés, minden olyan írás pedig, melynek célja nem az emberjavítás, s nem az emberiség jobb-léte, előbb-utóbb felébreszti a Nemezist.[1460] S ha egy felsőbb hatalomnak, amely a dolgok valódiságát tisztábban látva, mint mi, ítélete alá tétetnék mindazon számtalan könyv, amely csak azon időtől fogva került megírásra, amennyire a mi évrajzaink visszahatnak,[1461] vajon nem azon munkáknak nyújtaná-e a pályadíjat, amelyekben több a tiszta filozófia, mint a hibátlan filológia,[1462] több a javítási kívánat, mint a tetszelgési vágy, több az emberiesség, mint a felhőkben evezés! S vajon nem állna-e egy halhatatlan bíró előtt sok, a mi ítéleteink szerinti remekmű sötétben, midőn talán – – – – – – – Epiktétosz[1463], Franklin[1464], Penn[1465] közhasznú munkái mindig zöldellő repkénnyel koronáztatnának meg!

Azon elfacsart, szerencsétlen idea, amelynél fogva annyian állították az írót az ember és a hazafi elébe, valódi és egyedüli oka, hogy olyan sokan, akikben több lélek volt, mint előadási képesség, azok által egészen elkeseréttettek, akikben talán kevesebb volt a lélek, hanem annál több a filológia, s így néhány jó munkással szegényebb lett a haza.

Minden ember saját produktumának[1466] örül, bármilyen hiányos legyen is az, s ha egy vén, vagy egy gyenge atya csodáknak tartja nyomorult, már bölcsőben hervadó ártatlan kisdedeit, szükséges-e annak szemeit felnyitni és képzelgéseinek mennyéből lerántva őt, boldogtalanná tenni?

A rossznak a magvát hintő könyveket megigazítani, s veszedelmes következményeiket, ha másképp nem lehet, tűzzel, méreggel, tűrhetetlen gúny-fullánkokkal rontani és megsemmisíteni, ítéletem szerint kötelesség. De a jó szándékú, ártatlan, és csak **rosszul és hibásan írt**[1467] munkát öklendező szidalmakkal lemennydörögni és dühös tajtékkal leönteni, vétkesnek találom, s azon hibát csak a fiatalság tüze teheti megbocsájthatóvá. Szelíd és senkinek nem ártó ábrándozásaikból felebarátainkat felriasztani, nem nemes, s így, ha valaki nagy munka, izzadság és veríték közt, egy-egy könyvecskét hoz a világra, amelyben se lélek, se Révai[1468], hanem csak mák, azt – mert a nehezen elalvóknak is kell auktor[1469] – ellenségesen bírálni nem illik, barátságosan elrendezgetni azonban szabad. Mert jóllehet az írót alávetem a hazafinak, a filológiát a filozófiának, a szép hangot a jó és világos értelemnek, azért mindazonáltal az írói tulajdonnak, a helyesírásnak, a szép és kellemes hangnak mélyebben nem hódol senki, mint én, s főképp azért, mivel ilyenekben felkent és avatott nem vagyok.

A vadember nyelve, akinek korántsincs annyi nemessége, tudománya és erénye, mint a felvilágosodott embernek, igen szűk. S amint az emberek nemes érzése, a képzeleti, az emlékezeti és ítéletbeli tehetségei, a jó rokonság, a szelíd polgáriság és a nagylelkű hazafiság varázslatos érzelmi jobban fejledeznek, úgy kell a nyelvnek is tisztulnia, tágulnia, simulnia, nagyobb határozottságot nyernie. Nem különben, mint a nemzet növekedése és haladása által a nyelv is nő és halad, úgy rejt a nyelv fiatalsága, kifejthetősége és tágulhatása[1470] egy mágusi viszonyhatást[1471] magában, amely megint a nemzetet emeli és dicsőíti. S ha van a nemzeteknél egy bizonyos aggság, vagy halál jele, az semmi egyéb, mint ha nyelvük holt, vagy többé nem haladhat!

Azon szüzesség pedig, amelyet nyelvünkben annyi ábrándozó álpurista[1472] csodál köztünk, ámbár az is csak képzeten alapul és facsart idea, mert szűz és amellett pallérozott nyelv az értelmes ember előtt kész kontraszt.[1473] S így teljesen igaza van egyik Írónknak, midőn azt állítja, hogy szeplőtelen szűz nyelvet csak Amerika, vagy Polinézia sivatagjain kalandozó vadcsoportok között kell keresni. S e fentebb említett facsart ideának túlsággal és végsőséggel határos teóriája szerint tehát, minden görög, latin, francia, német és egyéb szavak helyett, bármilyen tökéletesen bélyegzik is gondolatainkat, olyan kifejezéseknek kellene helyt adni, amelyek, mint állítják, magyarok, de korántsem teszik ki azt, amit mondani óhajtunk oly tökéletesen, mint az indigena szavak[1474]. Ez a nyelv szüzességével kapcsolatos szerencsétlen idea, mondom, bár önerejének kellőbb és valódibb kifejtésére bírja is nyelvünket, s ellenzi, hogy keletiségi bájszőnyege[1475] aránytalanul összetorlaszolt idegen fonák fércek és visszás

foltok által caricatur-quodlibetté[1476] és zavarrá ne fajuljon, mindazonáltal, mint Napóleon Continentale szisztémája[1477] Európát, ez is olyan szűk korlátok közé szorítja a nyelvet, amelyeknél fogva ennek külföldi józan tágítási lehetősége kimondhatatlanul csonkul. S így talán szűz marad ugyan képletesen és színleg, de valójában csak egy szegény összezsugorodott szűz, amelynek árva-hajadoni ügyefogyottságában tanácsosabb lenne gyámolító pártvédet[1478] ölelnie és férjhez mennie, a nemzet ellenben, amelyre oly csodálatos befolyása van a nyelvnek, ahelyett, hogy emelkedne, dicsőülne, csak önmaga kis körében fénydegél és ismeretlen éldegél[1479].

Ha van saját szavunk, ne tűrjük az idegent, ha pedig nincs, s nyelvünk bányáiból nem teremthető, vagy pedig hazai szavunk csak egy árnyalattal[1480] is – nüansz[1481] – mást jelent, mutassunk az idegen, de minket gazdagító és az anyanyelvvel majd-majd összeforró szó iránt éppen annyi hospitalitást,[1482] mint amennyivel régi magyar szokás szerint fogadjuk a jövevényt. Bár általuk a haza nem mindig gazdagodik, s ők sokszor, mint a szálka, csak sértik a magyarságot, s azzal még eddig legalábbis nem, s így talán sohasem vegyülnek össze! Az ember azon legszebb szabadságát végül, hogy szinte mindent kitehessen[1483] ami lelkén rémlik, sejdül, vagy benne rejtezik, ne áldozzuk fel egy felszínes előítéletnek, amelynél fogva a lélek és a filozófia rabja lenne a nyelvnek és a filológiának.

A nemzet jövendősége[1484] szoros kapocsban áll nyelvének fiatal és kifejthető[1485], vagy kifejthetetlen és holt létével. S valamint a lélekkel bíró[1486] embernek, aki nem áll egészen agyagból, mint a fazék, legerősebb szívösztöne „hazája előmeneteléért fáradozni", úgy nem fog az igazi bölcs holt nyelvhez makacsul ragaszkodni, hanem élő nyelvének tisztulását és tágulását minden módon eszközölni és előre segíteni fogja. S valóban, akik anyatejjel szívott előítélet miatt, lágyvelejű[1487] vakságból, vagy hiú indulatosságból mindig azt akarják, hogy az élő nyelven örökön-örökké a holt nyelv uralkodjék, azok, ítéletem szerint – amelyet itt hímezés-hámozás nélkül egyenesen kimondok – nem tesznek bölcsebben, mint ha az élőket a halál uralkodása alá törekednének állítani. S azt merem nekiek jövendölni, hogy hazafitársaik egykor sírhantjukra csak hervadt virágokat és kórót fognak tűzni, mert életükben holt nyelvű lehelleteikkel a jelenkor annyi fejledező bimbóját gyászba borították, s az anyaföld virágaira halál-lepleget[1488] vontak. Az anyanyelv tökéletesítése tehát – mert az által a nemzeti jó nőttön-nő – kötelességeink egyik legfőbbike. S midőn igazi nemességünk, értelmi súlyunk, s az által lelkünk esztendőről esztendőre, napról napra bővül és tágul, nyelvünknek is egyenlő arányban tágulni és haladni kell. S így, aki magyar nyelvünk kifejlését, gyarapodását, gazdagodását hátráltatni akarja, egyenesen a haza legbecsesebb javát gátolja, s eképp, mint sértője és ellensége nemzetiségünknek[1489**], nem dicséretre, hanem büntetésre, átokra méltó.

Mindezen rövid, s a fontos tárgyat korántsem kimerítő okoskodásaimat öszvevonva, azt következtetem, hogy a magyar nyelvnek, amely értelmi és nemzetiségi[1490**] kifejlésünk leghatalmasb rugója, minden esetre haladni kell. S e pontra nézve csak az lehet vélekedési tárgy, hogy minő arányban és mely korlátok közt haladjon! Ezen arányokat pedig ki jelölheti ki? Vizsgáljuk.

„A." így szól: „Az új most jobban tetszik, mint az ó, s ezen veszedelmes újításbeli kórság még számíthatatlan rosszakon kívül, amelyeket szülnie kell, még a magyar nyelvet is gyökeréből ki fogja fordítani! Ugyan itt is, mint egyébben, minek az innováció[1491]? Én azt soha nem láthatom át! Olvasnák csak a mai szerencsétlen újítók a régi manuscriptumainkat[1492] – magamnak is vannak nagy számban –, hogy milyen szép az akkori nyelv, s micsoda szépen folyik, milyen érthető, mennyire világos, stb.".

„B." pedig így: „Nem vagyok én az újítások ellen, mint ama vén pedáns[1493] „A.", mert tudom, hogy a mindenségben nincs nyugvó pont[1494], s a világon minden előre, vagy hátra megy, s így a magyar nyelvnek is haladni kell, nehogy hátra tolassék. Hanem olyan merész rövidítéseket és bénításokat, amilyenekkel „C." csonkítja nyelvünket, azokat már jóváhagyni képes nem vagyok, stb.".

Jön most „C.”: „Ez a „B.” jó ember, de a szegény mindig falun ült, s az idő szellemével nem ment előre. Ő egy „**–nak, –nek**”-ben, „**–ság, –ség**”-ben,[1495] s több ilyenekben helyezi a nyelv törzsök sajátságát[1496], pedig ez nem maradhat, s kötelességünk a nyelvnek több kerekdedséget, tömöttséget és deliséget adni, csakhogy az ne történjék a nyelv géniusza[1497] ellen, mint azt sajnos „D.”-ben tapasztalnunk kell, aki felforgatná egész nyelvünket.”.

Felkiált most „D.”: „Haj, ezen átkozott szoba-szennyesek: „A.”, „B.”, „C.”! Mint a házimadarak csak egy szederfára képesek szállni, s azt hiszik, hogy oda a nyelv, ha magasabb emelkedés és bájosabb hang miatt egy-egy rendszabály – mely csak a nyelv alakján és vázán simítva változtat és módosít, de korántsem természetén és eredeti tulajdonságain – új mintába öntetik. Hanem más részről azt is meg kell vallani, hogy „E.” megint olyan szavakkal kívánja népesíteni a nyelvet, amelyeknek se fülük, se farkok, s olyan szokatlan kitétel-formákat kohol, amilyeneket mi, régebbiek nem is értünk, úgyannyira, hogy nemsokára érthetetlen Galimathiássá[1498] és Bábellé[1499] korcsosul szegény anyanyelvünk.”.

„E.” pedig így ítél: „Milyen csonka a francia nyelv, amelyen az Académie française[1500] oly önkényesen uralkodik, s azt csak tisztította, midőn növését gátolta, s csak szorgoskodott, midőn mernie is kellett volna! Mi lenne a német nyelv, ha egy Gottshed[1501], Adelung, stb. által rakott bilincsein Wieland[1502], Schiller[1503], Herder[1504], Goethe[1505], stb. nem törtek volna túl? Mi az angol, ha Shakespeare[1506] óriási lelke a pulyaság[1507] és törpeség nyomorék rendszabásait, amelyek a dolog velejéhez[1508] nem is tartoznak, s csak ész-röpti béklyók[1509], szét nem tiporta volna? Merni kell tehát nekünk is, s ki kell fürkésznünk az ó- és a tájszavakat, amelyeket a vén tudatlanok és járatlanok azért tartanak újaknak, mert nekik, mint régiségbúvároknak[1510], vagy megyéjükből ki sem bújtaknak, s így a hazai nyelv-divat egyetemi kincstárával ismeretleneknek, valóban újak is azok, de magukban régebbiek és divatosabbak, mint ők. Új találmányoknak egészen új nevet kell adni, ahol hiány van, azt be kell tölteni, s hol belsőnk titkos gerjedelmeit hazai gyök-, vagy származékszóval ki nem tudjuk tenni, ott vegyük be az idegent. Már csak ebből a kevésből is láthatja ki-ki, hogy a dolgot a mostani nyelv-állapotunkhoz képest, minden csalódás és önkecsegtetés nélkül igazi világban látom. Hanem azon kicsapongó szószaporítást, s általánosan mindent magyarul kitenni vágyó viszketeget, a hiperpurizmusig[1511] bőszült Neologomániát[1512], amelyet néhány eszelősnél, mint példának okáért „F.”-nél tapasztalunk, valóban kacagásra méltónak ítélem. Annál is inkább, mivel számosakra az évszázados zsarnok divat szankciói[1513] és indigenátusai[1514] bélyeget és címert tűzött már, mint látszik örökre. Sőt, maga a műveltség – amely egy láthatatlan lánccal közelíti és rokonítja minden őt pártoló és ölelő, bár egészen különböző tulajdonságú nyelveket – mellőzhetetlenül testvérít[1515] némelyekkel, mint példának okáért számos tudományok stb. címneveikkel.”.

Szó-felekezeteink[1516] csak eme néhány nyelv-körüli okoskodásait hozva elő, azon kérdést ismétlem, hogy vajon ki fogja azon arányt kijelölni, amelyben hazai nyelvünknek haladnia kellene, s ki a non plus ultrát[1517]?! Mire azt bátorkodom felelni: „Sem az Országgyűlés, mert annak fontosabb tárgyakkal is lesz elég dolga, s a magyar nyelv körül semmi egyebet nem tehet, mint azt hathatósan gyámolítás alá veszi, sem a tudós Társaság[1518], mert annak önkényeskedését, vagy talán diktátori Areopagoszságát[1519] a Nemzet, remélem, nem fogja szenvedni, s tőle nem egyebet, mint állhatatos szorgalom-utáni józan javaslatokat vár. Sem a külföld, mert nem hihető és fel sem tehető ennek, hogy eddig alig élt honi nyelvünkről rövid idő alatt annyi ismeretre jutott volna, hogy annak haladási gyorsaságáról a legtávolabbról is alapos ítéletet hozhatna. S legfőképp nem az egyesek, mert azok A-tól Z-ig – egyet sem véve ki – mind részek, akiket a bíróság szerepe semmi esetben nem illethet. S így, senki az egész Világ hátán nem döntheti el ezt a nagy kérdést igazsággal, mint a **nagyközönség**.[1520] Úgy tudniillik „hogy mindaz, amit az idő, a szokás által sajátjává tesz, az magyar lesz, az ellenben idegen marad, amit nem fogad el”.

Már a szokásnak helyes irányt adni, s azon időre, amely a tökéletesebb nyelvet közénk hozza majd, szárnyakat fűzni, úgy hiszem, mindenkinek kötelessége, akinek hazája drága. A szógyárnok[1521] – valamint a bányász, csekély arannyal sok egyebet is felszínre hoz – felséges kitételekkel gazdagítja a hazát, midőn becs nélküli találmányait felejteti a velük nem-élés[1522], az idő. Egyesek, kritikusok, tudós társaságok ellenben elválasztva ítéletük szerint a becsest a becstelentől, a feltalált külön színű tárgyakat nagyobb világosságba és a közönség elé teszik, amely azokat elfogadja, tűri, vagy visszaveti. A szóbányász felette nagy köszönetet érdemel, mert nélküle szegény lenne, vagy legalábbis hátramaradna a nyelv; s ki őt mérges, vagy gúnytajtékkal fecskendezi be, valóban nem egyebet mocskol, mint érdemes hazafiát! A szósimító és -tisztító sem érdemel kisebb tekintetet, mert miként nem tudná a közönség elválasztani salakjaitól a becses ércet, úgy nem képes az avatatlan a sok hasztalan és helytelen közt rejtőző szépet és helyeset kinyomozni, s elkülöníteni[1523]. S az, aki megint őt kárhoztatja, nem tesz másképp, mint aki homlokkal áll nemzeti csinosodás ellen, mert – s ezt ugyancsak emlékezetben tartsuk – miként mágusi befolyása van a nyelvnek a nemzetre, s viszonthatásuk által egyiknek a másikra, úgy csak szép nemzet, vagy csak az, amely valaha az volt, beszélhet szép nyelvet. S viszont a nyelvnek mibenléte tudniillik férfiasabb, nemesebb, emelkedettebb, vagy puhult, nemtelen és alacsony léte határozza leginkább meg – éspedig sokkal nagyobb mértékben, mint ilyenről gondolni szokás – a nemzet értelmi, s így szabadságbeli állását. S itt fekszik ítéletem szerint az emberi halhatatlan lélek orgánumának[1524], a szónak és a nyelvnek filozófiája!

Már hazai nyelvünkben az a legfőbb feltétel, amelyben rejtőzik minden, s amely a lehető legmagasabb fénypontra bírhatja nemzetünket, tudniillik **a férfiúi erő**,[1525] megvan, s mondhatni, talán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S íme, ezen ereje nyelvünknek – amelynek törzsök[1526] eredetét Ázsia négy vizei közé állítani korántsem olyan balgatagság, mint azt sokan gondolják – tartotta fenn eddig létünket. S azon nagy csoda, amelyen oly sokan bámulnak, hogy a Magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesb következése nyelve erejének, amelyet idegen halandó elgázolni nem képes, s aminket, ha mi magunk nem leszünk életmentőnk gyilkosai, oly lépcsőkön és időirányban fog magasabbra állítani, vagy hozzánk nem illő középszerüségbe lebilincselni, amilyenben egyesült fáradozásaink, egy szívű és emberséges munkálkodásaink által azt csinosítani, nemesíteni, emelni fogjuk. Vagy egymás utjában állva, egymást sárral dobálva, azon tapodni és a hazafiság isteni homloka körülötti virágkoszorúk helyett a hiúság bálványának halántéka körül fogunk halálillatú koszorúkat fonni!

S így ítéletem szerint az, aki hazai nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében, az pedig, aki ellene szegül, sejdítlenül – mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyilkos lehetne – annak halálát rejtegeti[1527] keblében.

Azért, mivel egy idegen hangon fütyülni tanult kalitkabeli madár talán jobban megfizettetik, mint az, aki erdei énekeit csattogja csak, azért az ember becse, ha áltermészet súgtában az anyanyelv helyett idegent állít, nem nagyobbodik, hanem kevesbedik, mert a holt nyelvű Klasszikus messze áll a hazafi mögött, s valóban csak áltermészet szomorú színeivel van felékesítve az, aki – – – – – – – – anyanyelvén nem beszélhet, sőt azt nem is érti, s csak idegen szózatokkal fejtheti ki korcs érzelmeit.

S véntől a fiatalig, dustól a szegényig, a legjelesebb férfiaktól a legbájolóbb hölgyeinkig, aki csak honunk életét, nemes emelkedését és valamikori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért amit tehet, mert vele Mindent, ami nemzetünk, sőt az emberiség diszére méltó, ki lehet vinni, nélküle pedig Semmit! Tudósaink pedig az idő lelkéhez, más művelt nyelvek csinosságbeli állásfokához, s a tudományok, művészetek, mesterségek és találmányok mind egyre fejlődőbb haladásához idomulva, s mindezekkel mindenkor versenypályát futva, magasabb szempontból tekintsék nyelvünket, mint eddig. Fejtegessék ki minden kecseit, kellemeit ezen nagy kincsünknek, s hathatós erejébe bízván, ne gondolják, hogy

megpattan mindjárt keleti zománca, ha nemesebb, delibb, fennköltebb, s talán csak szokatlan mintákba alakíttatik, s némely még kopár vidéke Dél és Nyugat mosolygó irányaival[1528], vidító és lelkesítő csemetéivel gazdagíttatik.

A Magyarnak még nem volt olyan időszaka, hogy igazi társalkodási – conversatiói[1529] – tónusa[1530] lett volna. A hajdankor komolyabb vonásihoz, a bajnoki tulajdonságokhoz – amelyeknek a testi erő volt a legfőbbike – természetesen ragadó durvaság, a csata viharai- és fegyver-közti élet, a nyájasabb, szelídebb és gyengédebb érzésű kebelnek saját gerjedelmeit elnyomták; s így mindazon varázsteli kívánat – amely csak a Múzsák[1531] és a virágok között fejlődik, s előítélet nélküli társaságokban tudomány, tetszeni vágyás, nemesebb szerelem és a kicsinosult polgári élet számnélküli árnyékozásaiban nyerhet egyedül néminemű életet – a Magyarban, akinek sorsa oly kaján[1532] volt, mélyen aludt. Az idők azonban egy új, egy szebb érát[1533] derítettek az emberek közé; s azon arányban, amelyben a lélek és annak érzelmei mind jobban tágultak, s az emberi szükségek mind számosabbakra szaporodtak, lett napról-napra elégtelenebb a honi nyelv. S a természet szent törvényi szerint – mert az érző szív csak ömledésben[1534] lel nyugtot, s a főnek szülötte világot kér – mintegy hiánypótlékul csúsztak be az idegen szózatok, amelyeket kiváltképp a gyengébb rész, az asszony, a tudós, a csinosultabb társalkodó lassanként elfogadott. S korántsem annyira az újságszomjból, vagy a hazai nyelv vétkes megvetéséből, hanem azon ellenállhatatlan okból, hogy a kebelnek mindazon gyengéd ihleteit és sugalmait – amelyeket a szép nemnek csak legjelesebbjei ismernek, s azok létét sok, kivált szobatudós nem is sejti –, s a főnek mindazon villanásit, amelyeket megint még többen, s kivált asszonyok nem gyanítanak, hazai nyelven korántsem lehetett kifejezni oly könnyen és oly jól, mint a németen, francián, stb.! S íme, ez egyik fő oka, miért bágyadt el annyira, s oly haldokló módon élt a különben oly erős fiatalságú magyar nyelv azóta, hogy a világosság mind jobban kezdett diadalmaskodni a sötétségen. A zavart ideák súlya azt hitette el a nagyobbik résszel, hogy a szelíd, a nyájas, a gyengéden érző az valóban gyenge, s erős csak az, aki faragatlan, durva és érzéketlen. S így sok tudósunk és előkelő országos embereink nemcsak akkor, sőt ma is, természet-elleni alapokra állították és állítják okoskodásaikat és befolyásaikat, s egyrészről a szép nemet kárhoztatják, hogy inkább németez, franciáz, mint magyaroskodna, azon írót pedig hazaárulónak ítélik, aki külföldieskedik, másrészről pedig a nyelv újra öntése, tágítása és nemesítése ellen szegülnek tehetségük szerint. S így nem tesznek józanabbul, mint ha valaki egy forrás elmaradása miatt heveskedne amelyet önmaga zárt el, mert az, aki még mostani, bár műveltebb nyelvünkkel is ki akarná tiltani a jobban nevelt asszonyok és tudósok közül a nálunk szokásban lévő idegen nyelveket, arra kárhoztatná a szebbik nemet és a műveltebbeket, hogy keblükbe temessék és fejükbe fojtsák érzelmeiknek és gondolatiknak azon leggyengédebbjeit, amelyeket még most csak inkább azon, a nagy-világban már évszázadok óta zengő nyelveken tehetni ki. S ez felülmúlja az emberi hatalmat, mert a természet törvényeivel ütközik össze. Midőn viszont a magyar nyelv előmenetelének gátolása által azok tehetségeire raknak zsibbasztó bilincseket, akik talán képesek lennének az eredeti hazai nyelvet, amelyben annyi a fiatalság és az erő, úgy kifejteni, hogy mind a szép nem, mind a tudós, nem erőltetett hazafiságból csak, hanem természetes hajlandóságból is, inkább választaná érzelmei és gondolati tolmácsául a hazai nyelvet, mint az idegent. S így, mint mondtam, a rossz következéseket kárhoztatják, midőn egyszersmind azon okokat iparkodnak **paralizálni**[1535], amelyekből a jó következéseknek múlhatatlanul kellene folyniuk!

Ha tehát inkább zeng most még a csinosult magyar asszony ajkain, vagy szebb társaságokban az idegen szózat, mint a hazai, azon ne csodálkozzunk, s ne tulajdonítsuk éppen annak, mintha hazánk leányai megvetnék a hont[1536], hanem a természet azon kivétel nélküli törvényének, hogy előbb-utóbb a felsőbbség mindig elnyomja a selejtességet. S így, ha azt akarjuk, hogy hölgyeink magyarul beszéljenek, s nem egy-két szót, vagy néha-néha áldozatból, hanem természetes vonzódásból és ízlésből, s maguk közt is, akkor szebbítsük, tágítsuk, nemesítsük nyelvünket. Annak fogékonysága pedig – minthogy nyelvünk óriási fejlődésre

képes – minden kétségen túl van, de ahhoz se szoba-filológia[1537], se könyvekből tanult filozófia korántsem elég, hanem azt csak azon lelki felemelkedés eszközölheti, amely az emberi szót nem mint **célt** tekinti, hanem mint **eszközt**[1538], amely által a nemzetek magasabbra, s az egyes emberek az erény felsőbb állására juthatnak, s így a mindenség tökéletesíttetik.[1539]

A közelebbi esztendőkben nyelvünk csodálatosan haladt, de azért igen távol van még a tökéletesség azon pontjától is, amelyet egy állandó **Játékszín**[1540] kíván, ahol nemcsak hősi, vagy bohósági[1541] darabok adatnak, amelyeket a közönség könnyen tart helyeseknek, ha az iszonyú fegyvercsattogás, vastagon kent tréfa és több ilyen ál-ínycsiklandozó[1542] látvány és táplálék bőven nyújtatik, hanem ahol az életnek olyan szcénái[1543] is festetnek, amelyek kirekesztőleg[1544] csak nemesebb és felsőbb társaságok tulajdonai.

A Magyar, mint ázsiai sarjadék[1545] valaha egy kicsit keleti módon bánt a szebbik nemmel, s ámbár azt, valamint minden civilizált nemzetek, most nemcsak maga mellé, hanem még maga elibe is helyezte, azért nyelvében még most is megmaradt a régi uralkodás jele. A férj bátyját „kendezi"[1546], s öccsét „tegezi"[1547], feleségét is „tegezi", midőn a feleség őt viszont „kendezi"[1548]. S ezen egyenetlenség – amely tanúja, hogy egykor a Szépnem erősebben volt a férfi uralkodása alá vetve, mint most, bár kicsinységnek látszik, mégis igen fontos – egészen ketté töri a jobb társaság lehetőségét, s így a társalkodási nyelv soha nem fejlődhet ki. A Török, bármilyen szép és kivált bájhangú legyen is nyelve, távolról sem sejti mi a szép társalkodási szózat, mert az asszony, mint életpályánk egyedüli virághintője, s szív-vágyaink legfőbb célja, nem áll egy soron a férfiéval, hanem messze alatta, s ahelyett, hogy az embernek leghívebb társa lenne, szinte portékává alacsonyíttatik nála. Nézzük keresztül a nyelveket, mégpedig a latint és a görögöt sem véve ki, s azt leszünk kénytelenek megvallani, hogy bármilyen nagyon voltak is kicsinosítva a hajdankor nyelvei – mint azt költői, drámai, évrajzi[1549], szónoki, stb. remekei minden kétségen túl teszik – igazi szép társalkodási szózat köztük ismeretlen dolog volt még is, s az kirekesztőleg a keresztény vallás által **megnemesült**[1550] újabb emberek találmánya. Megnemesült, mondom, mert az újabb generáció közt olyan irányidomzatban[1551], mint a tökéletesség felé törekedő emberiség lelke tágult, az erények is jobban és jobban fejledeztek. S ne **zavarjuk** össze az **ideákat**,[1552] nem azon teátrális erények[1553], amelyeknek többnyire emberi taps volt a fő céljuk, hanem azon házi és négy fal közötti erények, amelyeknek nem emberi, hanem talán csak angyali tanújuk van.

Magyar nyelvünk bizonyos lépcsőig ki van fejtve költészetre, drámára, évrajzra[1554], stb., hanem most még szép társasági, természetes, nem mesterkélt és úgyszólván mindennapi haszonvételre, őszintén kimondva saját vélekedésemet, általánosan elégtelen. A Török nem is sejti, hogy van egyáltalán valamilyen szép társasági tónus[1555], s így e részben szinte szerencsésebb, mint mi, mert török nyelvénél marad, amely neki elégséges, midőn mi, igenis jól érezzük mi az a szebb társasági hang, hanem saját magunkat misztifikálva[1556], ahelyett, hogy nyelvünket a mai idők szükségeihez alkalmaznánk, anatémát[1557] kiáltunk a nyelvtisztítókra, csinosítókra. Néha feltesszük magunkban erősen, csak magyarul fogunk beszélni, de anélkül, hogy észrevennénk a **természet-ellenes**[1558] patriótizmus[1559] ismét hamar bekövetkező kihűltét, **természet-szerinti**[1560] okokból, akaratunk ellenére is németre, vagy franciára biccen nyelvünk. S ez nem ered egyébből, mint az **elfacsart ideákból**,[1561] hogy tudniillik sokan nagy hazafiságnak tartják, ha valaki a szép társasági szükségre még elégtelen magyar nyelvvel él mindig, midőn más részről szinte hazafiatlansággal vádolják azt, aki a nyelven olyan javításokat bátorkodik tenni, amelyek első tekintetre talán iszonyúaknak és borzasztóaknak látszanak, azonban valóban olyan szükségesek, egyszersmind olyan hathatósak[1562], hogy velük a játékszín sikerülni fog, s a magyar szó mind palotában, mind boudoirban[1563] zengeni fog egykor. Nélkülük pedig, mint eddig, csak kis körben, tudósok által fog nagyra magasztaltatni, kis szám által olvastatni, csak ritka esetekben hallatni, és soha olyan nyelvvé nem fog válni, amelyet a nagyobbik rész szabad választása által tenne sajátjáévá.

A szántóvető szokását, hogy a **te** és a **kend**[1564] használtatik, azért említettem, mert szinte csak ő volt századokon keresztül a házi társalkodó magyarszózat kifejtője és képviselője. S a te és a kend sokkal nemesebb és a természettel összehangzóbb megszólításmód, mint azon cikornyás címszavak, amelyekkel a magasabb születésűek nevezgetik egymást.[1565] S ha tőlem valaki azt kérdezné, vajon mi az a szép társasági szózat, amelyet annyiszor említek, s amelyre, mint mondtam, a magyar nyelv még elégtelen, vagy legalábbis igen hátramarad az angol, a francia, a német, az olasz, stb. mögött, én tőle viszont azt bátorkodnám tudakozni, hogy ugyan érez-e magában valami természet-ellenit, s nyelvünkben némi hiányt, ha életének, teszem itt csak például, olyan pillanataiban, amelynek komolyabb vonásai az embert magasabbra emelik, azon hölgyet, amely lelkének ideálja, s amelytől a sors örökre elválasztotta őt, s amelyhez csak a szív-rokonság legtisztább gerjedelmei és lelkének csak angyali vágyai kötik és hódítják, ha olyan lényt, mondom, Te-nek, Magának, Tensasszonynak[1566], Nagysásasszonynak,[1567] Kegyednek, Nagysádnak, Szívemnek, Lelkemnek, Galambomnak, Gyöngyvirágomnak, stb. nevezni volna kénytelen. S ha valami kellemetlen érzést és a nyelvben hiányt, ilyen és hasonló körülállások között nem talál, akkor azt felelem, nem tudja, mi a szép társasági szózat, s én korántsem vagyok képes azt megmagyarázni neki. Ha pedig érez néminemű kellemetlen zavart, s tisztán érzi, hogy nem folyhat beszéde olyan nemesen anélkül, hogy feszes, mesterkélt és mintegy természet-elleni ne legyen, amint érzelmei nemesen ringatják keblét, akkor azt mondom, tökéletesen felfogta gondolatomat, s eképp további magyarázás csak idővesztés.

S most erről a tárgyról csak ennyit! Midőn pedig a mindig a réginél maradókat arra bátorkodom figyelmeztetni – mert nem győzöm hallani panaszukat a mai magyar nyelv érthetetlensége miatt –, hogy nem azért nem értik a mai magyar nyelvet, mert az előrehaladott, hanem mert ők álltak meg, s ahelyett hogy ők ültek volna az előreható hatalmas időre, ez fekszik rajtuk, s még emlékezetüket is eltörli majd!

Azokat pedig, akik azt gondolják, hogy szón és nyelven kívül emberben valami más is van, ami ezeknél még tökéletesebben fejezheti ki a lélek legnemesebb, legmélyebb vágyait – egy ki nem mondható szimpátia – azokat rokon kebellel üdvözlöm!

KARAKTER ÉS BIZALOM[1568]

Az országos dolgok körül forgó ideák, amelyeket lágy velő kever össze és gyenge ítélet bír álságos növésre, vagy elfogultság vakon vesz át és rostálatlanul adja tovább, a legbizonyosabb mindent elölő maszlagai minden hazai előmenetelnek. Így példának okáért számosan karakternek[1569] tartják a fejességet[1570], bizodalmukat pedig, úgyszólván hófuvatokra[1571] állítják, gránit sziklákon ellenben remegnek.

S ezen ideák tisztában nemlétének valódi oka, hogy a magyar politikai életben csak kevés tartja ama józan és igazságos középutat, amely ámbár a közönségtől szinte mindig félreértetik, ám a nemesebb lelkűnek egyedüli ösvényének kellene lennie.

A kormány és az ország képviselői közti kérdések számosak, s mind számosabbakra nőnek, amint tudniillik a közerőmű[1572] rozsdáitól, penészeitől köztanácskozás által mind jobban tisztíttatik, s mind elevenebb módon és rendszeresebben kezd el forogni.[1573] Már oly számtalan tárgy közt lehetséges-e, hogy csak mindig egy résznek legyen igazsága, kérdem?! S van-e a világon olyan merész hízelkedő, aki azt állítani volna elég szemtelen, hogy a kormány soha nem csalatkozhat, s neki felvilágosításra soha szüksége nincs?! Vagy ellenben, olyan elvakult demokrata, aki azt bátorkodnék fenntartani, hogy a nemzet csalhatatlan?! S csak ezen néhány sor nem teszi-e a legnagyobb világosságba a közönségnek az országos emberek körülötti ítéletének csaknem mindenkori helytelenségét?

Ki mindig a kormány mellett, vagy mindig ellene van, bár keményen, bár engedékenyen ítéli a sokaság, általánosan mégis olyannak tartja, akiben a karakter bizonyos. Sőt, annyira megy ezen fallácia[1574], hogy azokban, akik vén koruk által 3, 4 fejedelem uralkodásán éltek keresztül, s mindig a kormány mellett, vagy mindig az ellen voltak, a dicső karakter állhatatossága bámultatik, midőn hihetőleg nem lehet némelykor a képviselőknek kívánataikban el nem ragadtatniuk, s néha a kormánynak el nem hibázni egy kissé az utat, mert apodiktice[1575] lehetetlen, hogy 3-4 fejdelem mindenben egyenlő legyen, s a királyi szék körül némi változások ne történjenek. S így az sül ki, ha nem lágyvelejűen[1576], vagy elfogultan ítélünk a dolog valódi mibenlétéről, hogy annak, akire a változtathatlan karakter reputációját[1577] kente a sokaság, igen sokszor nem csak a legkisebb karaktere nincs, hanem olyan változékony, mint a nád, amely majd balra, majd jobbra hajlong, amint a szél fúj. Mert arról, legalábbis ítéletem szerint, nem lehet feltételezni mindig egyenlő szándékot – s talán ez a karakter alapja –, aki minden kérdésnél mindig „Á"-nak, vagy mindig „B"-nek ad igazat, sőt, azon fejedelem ellen éppen úgy szegezi magát, aki népe jólétét szomjúhozza csak, mint azon ellen, aki mindent lábaival tapod, vagy azon nemzet ellen, aki csak ön erejét akarja kifejteni, éppen olyan kemény, mint azon törvény-törte nép ellen, aki semmi felsőbbséget elismerni többé nem akar.

Ezek szerint, vallomásomat egyenesen kimondva, bármily szokatlan című legyen is az, azon embert köszöntöm erős tiszteletre méltó karakterűnek, aki egyszer „Á"-val, s másszor „B"-vel tart, amint tudniillik – **mert ő soha nem változik**[1578]– néha „Á" és néha „B" van vele egy vélekedésen. S így az, aki a karakter hírét nem akarja csak bitorolni, s olyanok által, akik csak a vak fejességet tartják karakternek, ilyesmit magáról kikiáltatni, hanem öntudatban érezni akarja a férfiúi állandóság és egyvéleményűség melegét, mindent elkövet majd, hogy a kormányt, amely talán a törvényes és józan útból kibiccent, abba visszasegítse megint, midőn viszont a kormány törvényes és józan eszközléseit tehetségei szerint előmozdítja. S ekképp miként semmi tekintet őt nem hátráltatja, hogy a nemzet jussaiért[1579] éljen és haljon, úgy kész lesz törvényes ura ellenségei ellen, s ha a féketlen nép lenne is az, még hazafitársai ellen is, kardot rántani, s igazságos királyáért önteni vérét.

Hogy ilyen cselekvésmód, mint azt évrajzaink[1580] és a mindennapi tapasztalás a legkisebb kétségen túl teszi, a legnagyobb résztől szinte mindig félreértetik, ami igen természetes, mert az igazi józan alapokra állított állandóságról sokaknak ideája még tisztában nincs. Vagy azért, mert sokan csak saját keblük tükre után ítélhetnek másokról, s azon tükör számosak keblében nem mutat egyebet nyomorult hiúságvágynál és alacsony haszonlesésnél. Nem is józan mód az ilyen felekezetek közötti magánállás[1581] arra, hogy valaki saját javát emelje, hanem hogy van-e szebb földi helyezet azon lelki függetlenségi[1582] pontnál, amely úgyszólván a kormány és a nemzet közt van, s amelyet a közönség „két pad közti földszintnek, vagy gyanuszínes állásnak"[1583] szokott nevezni, azon egy kissé kételkedni merek. S azon pontra állni nem olyan nehéz, s köztünk igen soknak van hatalmában, hanem kevésnek jut eszébe, mert a sokaságtól, amely inkább azt hajlandó nagynak tartani, akinek nagyságát titulusa,[1584] vagy oppozíciója[1585] szerint megmérni képes – se nem irigyeltetik, se nem tömjéneztetik. – – – – – – Azonban vigyázzunk ezen sorokra: „– – – – – – – – – le Magistrat qui avoit rendu la justice plus pure, les lois impartiales entre le puissant et le foible; le Guerrier qui avoit perfectionné l'art de rendre la victoire plus éclatante en la rendant moins sanglante, l'art de triompher par le génie plus que par la force; le Ministre qui, a' côté du trône, avoit travaillé pour la Nation, comme s'il avoit reçu sa mission d'elle; le Poëte qui, au milieu des puissantes et douces émotions de la Scene, avoit fait servir les jouissances d'un grand Peuple aux progres de sa raison et de sa morale; le Philosophe, dont le génie avoit cherché les lois de l'Univers, et trouvé quelques-unes des meilleures regles que l'esprit humain peut suivre dans ses recherches: tous ceux qui, dans tous les états et dans tous les genres, avoient servi avec éclat, avoient illustré et éclairé la Nation – – – – – – – –."[1586]

S ha ezen mondottakat és kihagyottakat átgondoljuk, nem érezzük-e keblünkben tisztán, hogy van a földön annál még dicsőbb pont is, mint amilyenre csak az ember emelheti az embert, s hogy azon pont a lelki függetlenség[1587] azon foka, amelyre ki-ki csak saját lelki ereje és tisztasága által léphet. De más részről nem jut-e eszünkbe Ariszteidész,[1588] a számkivetett, Szókratész[1589], aki a halálos serleg kiürítésére ítéltetett, Galilei,[1590] aki a világ sarkalataiba[1591] láncok közt ereszkedett le, Tasso,[1592] aki szerelmét börtönben lihegte ki, Hospital – – – –, s számtalan mások, akik a velük élőktől nemcsak elhagyattak, sőt el is gázoltattak?! S mindezek után nem leszünk-e a földi állás lehető legmagasabb polcán, vagy a sokaság legvastagabb tömjénfüstje közt számtalanszor kénytelenek Phokion[1593] szerint megvallani, hogy talán éppen akkor, amidőn az érdemkereszt függesztetik mellünkre, vagy a sokaság kiáltozása a legharsányabban hirdeti egekbe nevünket, talán éppen akkor a legcsekélyebb valódi becsünk. S ilyen jutalmakat, amelyeknél a nagyobbik rész édesebbeket nem is sejdít,[1594] nem azért nyertünk, hogy karakterünk volt, hanem valóban azért, mert karakterünk nem volt, vagy más szavakkal: „azért, hogy akárhogy álltak is az idő és a körülmények, tiszti helyzetünkben mindig **igen**, független állásunkban pedig mindig **nem**[1595] volt szánkon".

E veszedelmes elfacsart idea pedig, amely olyannyira kézzelfogható, s mégis olyan közönséges, mennyi pirulást-okozó gyengeséget szül, s mennyire elcsábítja és kiragadja balra, vagy jobbra a haza polgárait az egyenes útból! Lehet-e tagadni mindezt? S nem szorul-e a becsületes ember melle össze, ha egyrészről ezen facsart ideának, mert az ember becsét hozza kétségbe, gyászos következéseit átgondolja, másrészről ha azt tekinti, hogy milyen könnyű volna helyre igazítani azt! **Gyászos következményeit**[1596] valóban, mert ahelyett, hogy rendületlen állnának a haza képviselői, s mindig csak egynél maradnának, bár azt a kormány, vagy a nemzet fejtse is ki, most sokkal nagyobb és szinte tűrhetetlen számban, ingadozó jegenyeként vagy a nyugati szél által hajlíttatnak le szinte a földig, vagy a keleti szél dönti ki őket nagy zajjal – és semmi haszonnal – gyökerikből. És a sokaság bámul, midőn számos szív vérzik, mert olyan közel fekvő és **könnyű** a facsart képzelet általi eligazítás, s mégis mindig olyan távol fekvő és **nehéz**![1597]

Lelkét mindenki magasabbra helyzi, mint testét, s hogy ez így jól van, s ennek így kell lenni, még az sem hozza kétségbe, akinek teste úr és lelke rab. Márpedig nem hiszem, hogy volna valaki, aki jobban szeretné, ha őt a világ egészségesnek tartaná, midőn beteg, mintha az egészség érzése valóságosan melegítené ereit, habár szinte mindenki szorgoskodnék is szine miatt. S így a karakter-körüli facsart ideát igen könnyen helyre lehetne igazítani, ha mindenki csak azon oly könnyü, közelfekvő, s egyszerű kérdést tenné fel magának: „Vajon mi a jobb: ha öntudat emel magasabbra, vagy ha a hatalom és a sokaság – ? Mi a jobb: ha a lélek valóban tiszta-e, vagy ha csak tisztának tartatik? – Mi a szerencsésebb: a mellen-e a kereszt és a mellben talán a tövis, fülben sűrű „Éljen!" és a szívben talán a halál, vagy a belsőben az igazi kereszténység, és a lélekben az élet?".

Tudom, Barátom, ilyen prédikáló[1598] hangon szólva, gúnybírálásod másává teszem ki magamat, amelynek originálját[1599] Taglalatod[1600] 65-dik lapján ilyen szavakban olvasom: „*Ez a' huzalékos beszéd (tiráda[1601]) az erkölcsi tudományban is díszlenék, és beleillenék még Páter Albach[1602] szájába is.*". Mire én azt válaszolom – nem találva meg megjegyzésed attikai sóaknáját,[1603] amelyen úgy hiszem, hogy senki sem nevette oly jóízűen el magát, mint Te magad –: „igen örülök, ha a száraz Hitel-beli tárgyban szerencsés voltam olyan beszédeket szőni, amelyek az erkölcsi tudományban is díszlenének, s még a nagy tiszteletű Albach[1604] ajkai közé is illenének. S azon mosolygok, hogy éppen, midőn elmés gúnyt vélsz önteni taglalt munkámra, s nevetségesre akarod csavarni, éppen akkor dicséred azt, anélkül, hogy legmesszebbről is sejdítenéd, a lehető legnagyobb és korántsem megérdemelt kicsapongásig, mert az erkölcsi tudomány minden egyébnek talpköve, elannyira, hogy azon Társaság, amely ezen áll, mind a Hitelt, mind a Hitet csupán eszköznek tekintheti. Ez az egyetlen egy tudomány visz bennünket a legközelebb az Istenség ideájához, amely emberi létünk legfőbb célja.

Archimedesz[1605] egy talpalattnyi helyet kért, hogy a földkerekségen kívül megállhasson, s e nagy masszát sarkából azonnal kifordítja, Canning[1606] csak szabad nyomtatást kért, s a Parlamentet oda engedte. S nekem, az Erkölcstudományt engedd csak Barátom bevinnem a nép szívébe: örök álláspontomat fel fogom lelni, s miden más tudományt kiforgatok sarkaiból, népeket boldogító teóriás szándékommal felhagyok, mert az Erkölcstudományból praktice merítgeti akkor a morálissá[1607] váló nép a társasági élet legédesebb örömeit, nem lévén többé szüksége Hitelre, s annál kevesebbé Taglalatra[1608]„ –. B.[1609] – – – – – – – – – – – – S aki a Hitel filozófiáját oly mély kútfőből[1610] lenne képes meríteni, s azt világosan és megfelelő renddel a közönség elé is tudná tárni, az volna talán a Hitel-tárgy körüli legmélyebb író. S hogy erre törekedtem, azt minden túlszerénység nélkül képes vagyok állítani. De egyszersmind megvallani is kénytelen vagyok, hogy jószándékomon, fáradozásomon kívül minden egyéb tehetségeim korántsem voltak a tárgy fontosságához elégségesek, s hogy így, olyan nagy dícséretet, mint amit Te halmoztál rám gyanítatlanul, nem érdemeltem. Hogy pedig egy olyan **nagy** tiszteletre **méltó**[1611] emberhez hasonlítasz, mint Albach[1612], ha távolról is, sőt ha ironikusan[1613] is, azért Neked csak hálás lehetek, mert elég megbecsülésnek tartom, ha nevemet – bár gúnyolva is – azon egy lapon olvassák, amelyen az övé is áll! S nem kívánnék többet, volna bár tehetségeinek századrésze csak enyém, minthogy értelmi súlyunk parányiságát és nemzetiségünk[1614**] fejletlenségét, s mégis oly sokszori elbízottságunkat és felfuvalkodásunkat, oly erős vonásokkal tudnám a közönség keblébe festeni, s úgy tudnám hazámfiait egyesíteni a haza javára, amint ő az emberi lélek legmélyebb és annyiakban mindig alvó húrjait felrázó szavakkal megrendíteni képes, s nagy és kicsiny tolakodva egyesül széke alatt! –

S ha én, a karakter-körüli zavart ideák helyrehozása végett az erkölcsi tudomány mezejére vezetlek, Barátom, s azt, amiről csak könnyedén és felszínesen szokott ítélni a többség, mélyebb fontolgatás tárgyává törekedtem tenni, kárhoztathatsz-e azért? S vajon nem szükséges-e világosságra hozni és józan formára intézni egy olyan zavart ideát, amelynél fogva sokszor az nyer bizodalmat, aki nem érdemli, s így nem ritkán a bitorlott reputáció[1615] emeli legbüszkébben nagy, de üres fejét? S vajon időn kívül van-e a legerősebb ecsettel a valódi érdem hó-színét a felruházott, vagy a néptömjéntől[1616] felduzzadt ál-érdem éjfélszínére állítani, midőn még olyan vastag a karakter-körüli idea, hogy nemcsak nálunk, de a régebbi Galliában és még a régebbi Britanniában is, számos országos képviselő, még a kérdés legfelszínesebb tudása előtt is már végképp elhatározta magában, hogy a kormány, vagy a nép embere lesz. S ha ennél feszesen megmarad, legnagyobb igazságnak sem enged, s egy kormány alatt, amidőn a nemzet azt mondja, hogy 2x2=4, ő is azt mondja, ha pedig jön olyan eset, amidőn a nemzet 2x2=5-nek kiált, ő is vele kiált. Vagy viszont, ha egy kormánnyal 3x3=9-nek tart, másikkal pedig, hogy 3x3=10, s így vagy mindig, teszem azt, vöröset lát a kormánnyal életén keresztül, ha a szivárványnak minden színét elé hozta is az idő és az esetek folyamata, vagy feketét kiált a nemzettel élete fogytáig, habár a fehér vakulásig káprázta tja is szemét. S ha, mondom, ezen szisztémáját[1617] állhatatosan követi, el nem maradhat, sőt a legbizonyosabban éri el a hatalom jutalmát, vagy a sokaság tömjénjét, s mindenesetre a két felekezet ítélete szerint, az állhatatos karakter hírét! S így annyira megy a sokaság ebbéli ideáinak facsartsága, hogy sokszor vak hevében kész lenne a kaméleonra ruházni az **egyszínűség**[1618] természetét, ámbár az oly sokszínű, midőn az egyszínűség ítéletem szerint nem egyéb, mint erős karakter, amely minden időben és mindenütt azon egy, s így, bár fehér mellett állván sötétnek, fekete mellett világosnak látszik is, mégsem változik soha egy cseppet sem.

S ilyen bírák kedvező ítéletének megnyerése miatt, hány áldozza fel az ember lehető legnagyobb javát, a lelki függetlenséget[1619]?! S hány nem kíván egyebet magasan ragyogásnál, ha belsője nem egyéb is, mint rothadt lélek fészke, valamint sok csillag is talán csak romja egy kiégett világnak!

Ezek után, nekem legalábbis úgy látszik, világos, hogy azon kevesek – – – – – – – –, s azon számtalanok, akik megint másokat emelnek a popularitás[1620] legmagasabb polcára,

nemcsak nem tudják, sőt arról a legtávolabbi ideájuk sincs, vajon mi az a karakter, s az emberekről szinte úgy ítélnek, mint ahogy a szép almát, szép szilvát is, ha fán függ, nagyra magasztalják, habár féreg eszi is **szívüket**.[1621] S ilyen színpadon, ilyen auditórium[1622] előtt tapsra vágyni, s azt az élet, egy lelkes élet legfőbb jutalmává választni, s egy kis taps végett a nagy színjáték szinte minden rolláit[1623] átvenni? Nagy Isten, szánakozásra, vagy kikacagásra méltó ezen teremtéseidnek oly nagy száma!

Ha pedig csak a mindennapi faktumokat[1624] tekintjük, valóban nem lehet a mondottakat kétségbe hozni, sőt, eltörölhetetlen betűkkel fognak azok előttünk állni, ha néhány, sokaság-ítélte „karakter-teli"[1625] hazafiaink életét vizsgáljuk keresztül. Azonban, miként minden halad a világon, úgy lassanként az ideák is talpra fordulnak, s már a sokaság is józanabbul kezd az érdemről, a valódi nagyságról ítélni, s véletlen születés, bölcsőben lelt kincs, titulus,[1626] stb. korántsem olyan nagy auktoritási kritérium[1627] már, mint ezelőtt csak 20, 30 évvel is volt, s előre látható, hogy jön idő, amidőn semmi olyan nagy tekintetben nem lesz, mint a tiszta, kifejlett, tágas lélek! Amin, természet szerint, mindazok igen fognak örülni, akiknek afféle kincs van keblükben, midőn az ellenfél, veszélyt, jajt, halált fog a hazára kiáltni, s már most is kiált, mert nyilvánvalóan érzi, hogy csakugyan parányi marad, ha sem születés, sem kincs, sem titulus nem nyom többé sokat! S az ezen részbeni pro et contrából[1628], mert sok tudta nélkül árulja el önmagát, szinte csalhatatlanul ítélhetni kinek-kinek belbecséről, lelki fundusáról,[1629] s öntudatáról!

A hatalomnak és a sokaságnak a karakter körüli zavart ideáját tehát, mert a nagyobb rész inkább vadássza az ál-fényt, s erősebben szomjazza a néptömjént, mint a belső csendet[1630], minden túlzó állítás nélkül, a hazai előmeneteleket legbizonyosabban elölő maszlagának lehet nevezni. A hatalomnak és a sokaságnak bal-ítélete, amely a tapasztalás szerint bűbájos erejű, az egykor legtisztább lelkűeket is elcsábítja az erény egyedüli ösvényéből, s őket, ahelyett, hogy mindig csak a szent **igazság hősei**[1631] lennének, bármilyen oldalról jön is az, az egyoldalúság vak bajnokaivá alacsonyítja. Hanem rossz következéseinek ez korántsem a legnagyobbika, mert egyesek romlottsága, ha igen érzékeny is a hazára nézve, mégse hozza az egészet végveszélybe, s valódi mérge, amely annyiszor gyászba borította hazánkat már, nem magában fekszik, hanem azon zavart ideákban, amelyek szorosan össze vannak vele kötve, s amelyek „a bizodalom[1632] körülöttiek". Már ezeknél a hazára nézve szerencsétlenebb nem lehet, mert ezek emelik néha fel a változékonyt, az elégtelent a hatalom polcára, s letérdeltetik sokszor a népet olyanok előtt, akiknek becsük nem nagyobb, mint az egykori pogányság fa-, vagy kőbálványaié! S ha van átok, amellyel a Romisten vaskeze nyomja az emberi nemet, ama szerencsétlen csalatkozásnál valóban nem lehet nagyobb, amelynél fogva oly számtalanszor éppen azok nyerik a Kormány, vagy a Nemzet bizodalmát meg, akikben a legkisebb vezető-, alkotó-, vagy rendező tulajdonság sincs, hanem annál több a megakasztási maszlag, vagy a rontási hév. S így sokszor az országos erőmű,[1633] ahelyett hogy azon két rugó – tudniillik a kormány és a képviselők – gyengéd nyomási közt valódi egyensúlyban forogna, veszéllyel fenyegetve ingadozik, s egészséges és kompakt[1634] mozgás helyett alig mozdul, és sokszor csak azon nagy recsegés és lárma által, amellyel mozog, bizonyítja be, hogy még nem állt meg. S nyissuk fel évrajzainkat,[1635] tekintsük udvari-, s nép-bálványainkat – – – – számos országgyűléseinket –, s előttünk lesz majd a most ábrázolt erőmű!

Ami egy sorba állítja az embert az állattal, az emberiségnek talán a legnagyobb büntetése, s a bizodalom körüli facsart idea, amelynél fogva, mint imént mondtam, sokan bátran állnak szinte hófuvaton,[1636] midőn úgyszólván a gránit sziklán meg remegnek, sokszor nemcsak egy sorba, hanem még az állatnál is alább helyezi az embert! Ugyanis ha retteg is a ló sokszor, és gyeplőt ragad[1637] egy, az útban lévő kis széna miatt, amelyen már talán vagy húsz esztendeje rágódik, nagy bizodalmatlanságra ok nincs; s viszont, egy maga felett égő padlás alól önmagát kivezettetni nem hagyja, bár bizodalmatlanságra egy kis ok van. Azért a lovat mégis néminemű leg mentegetni lehet, mert a szénától való bokrosság közönségesen

csak rossz szem következése, midőn tapasztalás szerint minden állat – bármi okból is – a világosság felé, amelyet sok ál-filozófus az ember előtt el akar zárni (!), mondom a világosság felé siet – s így, mert a tűz is világít, a sejdítetlen[1638] veszélytől nem retteg. De ha az ember, az okos, az előrelátó, a halhatatlan lelkű ember bokros bizodalmatlansággal tekinti azt, amiből csak haszon folyhat, más részről pedig a határtalan bizodalom álmaiba ringatózik éppen akkor, amidőn a legközelebb a veszély, vajon miképp menthetni őt ki a szűk- és homályoseszűség vádja alól? S nem áll-e valóban az oktalan és vak állat sora alatt? Hogy pedig soknak bizodalom körüli tehetsége nem nagyobb, azt tökéletesen bebizonyítja az elmúlt idő, s még a jelenkor is! Hány emlegeti, teszem azt például, az 1741 és 1764 közötti időket, mint az újabb magyar évrajznak[1639] legdicsőbb szakaszát, ámbár akkor nem gyulladás – azt nem lehet mondani –, hanem inkább vízkórság által már egy lábbal szinte koporsóban volt a Magyarság. Ezen egyedüli életszikránk, s a nagy veszély, a közeli megsemmisülés közben a leghatártalanabb bizodalomban, úgyszólván az egész Nemzet mélyen elaludt. És milyen feketén nézik viszont, az éppen most említett okoskodók a mai időt, s kiváltképp a jövendőt, ámbár nem tagadható, hogy életünk és állásunk[1640] garanciái ma nemcsak sokkal nagyobbak, mint akkor valának, hanem nemzeti fejlődésünk és férfiasodásunk már minden halálos veszedelmen diadalmaskodott. Sőt, annyi fiatalságot és erőt mutat, hogy azok csak örülve tekinthetik a jövendőt, akik a szerencsét nem annyira kozmopolita[1641] cirkalmával mérik, aki egyébként is azt hirdeti: „ibi patria ubi bene",[1642] s nem bánja, bármilyen színű parókát nyomnak is a fejére és bármilyen nótára tanítják is, ha csak pénze és elég tehetsége van, hanem inkább a Nemzetiség[1643*] nemes kifejtésében keresik azt, s inkább ezen sor értelmét hordozzák keblükben: „minden becsületes szívnek legszentebb a hon".–

Már ezek szerint, akármint forgatjuk is a dolgot, azon igazság tűnik végre ki, hogy a mai határnélküli bizodalmatlankodó,[1644] aki a lefolyt időkben megint a határnélküli bizodalom édes álmában hortyogott, nem tesz józanabbul, mint azon fentebb érintett ostorhegyes, amely szénától ijed és tűzben bízik, sőt, hogy halhatatlan lelke szerint, még az állat mögé állítja magát, amelynek értelme nincs!

Nézzük a közelebbi időket, s tekintsük az 1825-ös és az 1830-as országgyűléseinket, azok is nyilván bizonyítják, hogy a nagyobb rész távolról sem sejti, mi az a karakter, s mibe kell bízni, mibe pedig nem. 1825-ben véresen, halálos sebekkel megrakva vittük törvénykönyveinket tanácskozásaink palotáiba, és sokan kételkedtünk, hogy vajon van-e még alkotmányunk?![1645] – – – – Már akkor, hű jobbágyi és szabad emberhez illő egyenes szó helyett a hízelkedés szózatját választani, s mindazt palástolni akarni, aminek a fényes nap volt tanuja – ítéletem szerint – nem volt talán a legszebb rolla.[1646] S nem mutatott sok olyan karaktert, amely csak mindig az igazság mellett harcol, akár keletről, akár nyugatról jöjjön is az. Lefolyt azonban néhány év, s a bátrak és igaz-szólók nagy része királyi hivatalban van, fő törvényszékeinkben olyan férfiak ülnek, akiknek néhányával minden nemzet és minden idő dicsekhetnék. A Királyi Magyar Tanács a magyar történetek lapjaiban egészen új érát[1647] jelöl, s mint főnix,[1648] úgy támadt fel h – – – – –, hamvaiból, s fejledező életerejének már több szép jelét is adta. A törvénytelen útból lassanként szinte minden a hazai törvény nyomaiba helyeztetett vissza, szóval: a haza egy szerencsés krízisen ment keresztül, amely előtt a haza beteg volt, midőn most szinte már több, mint lábodozó, s egy atyai Fejedelem, a hírnek legszebb koszorúját fonta azáltal halántéka köré, hogy fejedelmi magas fokán az emberiség gyarlóságain túlemelkedve nem képzelte magát, s halhatatlan nagylelkűséggel azt megint helyre hozta, amire szerencsétlen tanácsosok bírni tudák a halandót!

Elérkezett végre a múlt országgyűlés, s a Fejedelem nem kívánt egyebet, mint Örököse megkoronáztatását, katonát, az országos küldöttség munkáinak kinyomtatását, s az igazságszolgáltatásban olyan gyorsító javitást, hogy az országgyűlés megtartása alatt is folyhassanak a felek közti perek![1649]

S vajon az ország szélén tartott, ezen kívánalmak körüli tanácskozásokra nem mentek-e számosan, **előre elhatározott karakterrel**,[1650] hogy opponálni[1651] fognak? S vajon mi okból? Mondhatni, semmi okból, vagypedig azért, mert rontani könnyebb, mint építeni, s a sokaságtól mégis jobban bámultatik, vagypedig azért, mert azt gondolták, hogy a kormány majd mindig az opponenseket[1652] emeli csak, akár helyesek azok ellenző szavai, akár nem, akár észből folynak, akár rontási vágyból. Úgyannyira, hogy néhány kérdésnek, mint példának okáért a katonaállításinak, eleinte több tagadó vótuma[1653] volt a törvényes úton, mint 1822-ben, midőn a legszámosabb Megye, minden ceremónia nélkül a törvénytelenségre állt, sőt néhány azt még szépen meg is köszönte![1654] S vajon képviselési konzekvencia[1655] és karakter-e mindez? S csoda volna-e, ha egy erős kormány ilyen kézzelfogható elégtelenséget önkénye által pótolna ki? – – –

Ki II. József Császár[1656] idejére gondol, s azon nehéz napokat hozza emlékezetébe vissza, amikor hazai koronánk számkivetve volt[1657], hálaérzéssel lesz kénytelen az előtt meghajolni, akinek velején[1658] legelőször villámlott keresztül a fejedelmi feladatok legelsőbbike, s ámbár nem tudom, sőt, a legtávolabbról sem sejdítem, hogy ki volt azon szerencsés, itt igazi tisztelettel üdvözlöm nevét! S ha hideg vérrel akarja az Olvasó megfontolni Magyarország mibenlétét, olyannyira külön színű[1659] lakosainak számtalan divergenciáját,[1660] hol szinte annyi a Vélekedés, amennyi a Fő, s nem akarja felejteni, hogy kis alkotmányunknak mennyi és milyen hatalmas ellenségei vannak, talán kezet fog majd velem abban, hogy 1830-ban amint az ég csillagai állnak, egykönnyen nem lehetett volna boldogítani a Magyart nagyobb jóval, mint ifjabb Királyának megkoronáztatása volt. S megvallom itt egyenesen, mert én hazánkra nézve ezen történetet igen fontosnak és felette sok jót szülőnek tartom, hogy valóban örömmel mennék kész síromba, ha ezen tanács, amelyből ránk bő áldás **folyhat**,[1661] az én agyamban fogantatott volna. S vigyázzunk, miért!? Mert reformációra[1662] szükségünk van, s bizonyosan reformáltatni fogunk. Már az érintett eset pedig a **mi időnket**[1663] hihetőleg hosszabbította, s így, mert hosszabb idő több hihetőséget nyújt, annak későbbi leforgása között talán eszünkbe jut majd, hogy inkább akkor kellene magunkat reformálnunk, amikor az idő még a miénk, s kezünkben a hatalom, s ekképp mi jelölnénk ki a változások útkörét,[1664] mintsem addig várnunk – mert hiába (!), haladnunk kell – amíg vagy igen kevesen, vagy igen is sokan fognak minket reformálni,[1665] és sem az idő, sem a hatalom többé nem lesz miénk, s idegen kéz tűzi majd ki további pályaköreinket[1666]! Azonban, hogy eszünkbe fog-e jutni ez, az más kérdés, de én remélem! Hanem ezen fejedelmi tett – akár vesszük hasznát, akár nem – mindenesetre csak bizodalomra nyújthatott okot.

A királyi előterjesztések[1667] másodika pedig – tudniillik, hogy az országos küldöttségek rendszeres munkálatai nyomtattassanak ki,[1668] a Megyékben fontolóra vétessenek,[1669] az ország képviselői 1831. október 2-án megint országgyűlésre seregüljenek[1670] – mindazon bokrosságok **okát**[1671], s meg ezen mindnyájuknál az ok-nélküli bokrosságot is, azt nem tudom, de egyszerre megsemmisítette. Amelynél fogva, mielőtt a királyi feladatok ki lettek volna hirdetve, igen számosan, s többek közt magam is, éppen nem tagadom, igen féltünk, hogy a küldöttség által kidolgozott, hanem a Megyéktől még nem ismert javaslatokat, mindjárt tanácskozás alá akarják majd venni – amit én, ámbár félelmemet magamba zártam, minden tehetségem szerint annak helyén és idején hátráltatni törekedtem volna –, mert vallomásomat ezen részben egyenesen kimondva, egyetlen egy organika törvényünket[1672] sem tartom oly nagy fontosságúnak, mint azt, hogy a Fejedelem és a Nemzet között forgó legkisebb kérdés se határoztathassék el anélkül, hogy mind a két rész, szabadon, elfogulatlanul és a tárgy tökéletes ismeretében ne járulhasson hozzá. Márpedig olyan tárgyakat, amelyek fejtegetésmódja és elintézési oldala oly magasra emelhetik a hazát, de gyászba is boríthatják, józan megfontolás előtt tanácskozásba venni, vagy a küldöttség javaslatait, hallgatva és vakon igenezni, nem férhet össze a velős gondolkodóval, s a tárgyakhoz való hozzászólási jussal[1673]! A királyi

levél azonban megnyugtatott, s örültem, hogy előre ok nélkül lármát nem ütöttem, mint sok más, aki a legfeketébbet jövendölt, s most talán a kinyomtatott munkákat sem veszi meg!

A harmadik királyi előadás, mint országgyűlési tárgy, kelleteként, s annak rendje szerint fontoltatott meg, s világosabb törvény által, mint a régiek voltak, erősebb, s így nyugtatóbb lábra állíttatott. Márhogy a katonai dolognak az országgyűlésén, annak törvényes rendje, s módja szerinti felvétele adhatott-e okot bizodalmatlanságra, kérdem a részrehajlatlan Olvasót?

A negyedik királyi előadás végül, úgy hiszem, minden becsületes embernek csak kedves lehetett. S így, a királyi kívánalmak veleje[1674] nem kevésbé célzott a Nemzet jobb és bátorságosabb[*1675] létére, mint annak javára, aki azokat tette.

Mindezekből azt következtetem, hogy miként a távolabbi időkben szűk eszű, vagy bűnös volt az, aki a határtalan bizodalom tompa álmába tudott merülni, úgy lágyvelejű[1676], vagy a szent igazság ellen vétkezik viszont az, aki ma forral a kormány ellen fekete bizodalmatlanságot, s az idők mai folyamatában okot találhat bokrosságra. Úgy továbbá nem tudhatja a becsületes és nem ingatag karakterű ember előre, hogy milyen részen fog a jövendőben állni, mert viselkedését nem a részek több, vagy kevesebb hatalma, nem a változékony esetek, hanem csak az igazság határozhatja el. S így meglehet, hogy az lesz a legeslegkonzekvensebb[1677] és a legváltozhatatlanabb képviselője egész hazánknak, aki 1831-ben a kormánnyal, 1834-ben a nemzettel, 1837-ben megint a kormánnyal, 1840-ben ismét a nemzettel fog tartani! S így élete fogytáig, sőt, ugyanazon egy országgyűlésen talán egy tárgyban a kormánnyal, másban a nemzettel, harmadikban megint a kormánnyal, stb. fog tartani.

Oppozícióra[1678] a legnagyobb szükség van, mert a **Való**,[1679] azon egyetlenegy célravezető kalauza az emberiségnek, csak elmesurlódások[1680] által szokott a halandók közé lépni. Hanem olyan ellenzés, amely a tárgy ismerete előtt határoztatott már el, vagy csak kicsinységek körül bíbelődik, soha nem idézheti fel az igazságot, s éle annyira eltompul, hogy a lehetséges későbbi nagy homályokon keresztülvágni többé nem képes, s odafenn – – – az oppozício ilyen bajnokairól ekképp szólnak, s talán méltán: „Legyen a törvény szent, legyen sértve: okoskodásuk csak lárma és zaj.”.

Tompa bizodalom, bokros bizodalmatlanság konstitucionális[1681] emberekhez nem illik. Az elsőnek tőszomszédjai az elfásulás, a semmivel nem gondolás, a hazai dolgok körüli elhidegülés, s végül a mindennemű befolyás elvesztése. A másik következései ellenben a bokrosság, a vak elfogultság, az elpártolás, a haza hátramaradása, stb. S ekképp azon „**Valamit**” – amelynek minden ember keblében kellene lennie, akinek az országlásban[1682] része van – „**Férfiúi éberségnek**”[1683] akarom nevezni.

Minden, ami ezen túl van: „Hiperszténia”[1684], minden ami alul: „Aszténia”[1685]. S ezen okból, éppen azon egy ember, aki csak egyet akar, és sem a kormányé, sem a nemzeté, hanem csak magáé, s így csak annak védelmének akarja szentelni szavát, ami bélátása és legtisztább lelkiismerete szerinti igazság, kizárólag sem a kormány, sem a nép embere soha nem lehet, hanem ő messze a bizodalomtól és még távolabb a bizodalmatlanságtól, férfiúi éberséggel és mindig egyenlő karakterrel, majd a kormány, majd a nemzet vélekedésén fog lenni, miként tudniillik ítélete szerint egyik, vagy másik rész kívánja a Valót.

Már azon idők közt, amelyek az 1825-ös országgyűlés előtt folytak, s amelyek megint azóta jöttek ránk, s azon okok közt, amelyek az 1825-ös országgyűlésre nyújtottak alkalmat, s amelyekből megint az 1830-as folyt, saját ítéletem szerint olyan nagy különbség van, mint az éj és a reggel, vagy a tél és a tavasz közt. S ha igen józan volt is az előtt nem csak gyertyát, sőt, fáklyát is gyújtani, később a hasadozó szürkület azt szükségtelenné tette, midőn virradat után lámpással járni oktalanság, ha csak azon egy okból talán nem, hogy férfiakat keressünk! A nehéz bunda nemkülönben, nemcsak nem nevetséges öltözet, sőt a hideg nyugati szél ellen nem ér fel vele semmi, hanem tavaszi langy szellőben, ha nem fekszik az ember benne pásztorként napestig, ugyan alkalmatlan, fárasztó és haszontalanul izzasztó. S ekképp: aludni

a veszély közt, félni a semmitől nem józanabb, mint éjjel fújni el a világot,[1686] s azt nappal gyújtani meg, vagy hidegben feküdni bundán, s meleg nap alatt alábújni!

A férfiúi éberség sem elkábulást, sem remegést nem ismer, hanem békében fegyvertelenül jár, háborúban fegyveresen. S miként hófuvaton[1687] nem alszik, s ha oroszlánt, vagy más ragadozó állatot sejdít, megtölti a kettőst,[1688] úgy viszont jó ágyban odahaza mélyen alszik, s kisértetektől nem fél, **háziállatok**[1689] pedig őt oly könnyen nem ijesztik meg.

S ezen egy sor, „csak ott és akkor óvakodni, ahol és mikor ok van rá", meríti mindazt ki, amit eddig a bizodalomról mondottam, s csak ezen törvény lehet kirekesztőleg azon örökkévaló, amely szerint a magánálló[1690] és emberséges ember, minden időben és minden körülállások közt fogja elhatározni kormány-iránti viseletét.

S ezek szerint remélem – kivált mostani időnkben, amidőn ma nem az a legerősebb úr, akinek legtöbb a katonája, hanem az, akit a legjobban szeretnek mindnyájan – úgynevezett „udvari emberek" fogunk lenni, mert Fejedelmünk, aki atyai szándékainak már annyi jelét adta, hihetően egy ujjnyira sem fog kitérni a törvények útjából ezentúl, sőt, velünk, későbbi hasznunk miatt atyai módon tanácskozni, józan és helyes kívánságainknak engedni fog, s mindazon módokat közelebb eső híveivel kifejtegettetni, vagy saját fáradozásainknak átengedni fogja, amelyek által nemzetiségünk[1691**], s így erőnk is mind magasabbra emelkednék. Amiért – midőn a fejdelmi Úr tulajdonképp leginkább saját erejét nagyobbítaná, s főképp saját hasznát eszközölné a legsikeresebben – egy hű nemzet szívében, amely, ha sajtátsága szerint kormányoztatik,[1692] s erejének jobb kifejtése nem gátoltatik, csodákat művelhet, a hálaadásnak oly mély gyökerét verné, amely még a legkésőbb maradéknál[1693] is örök hírét hangozná vissza.

S hogy ezen jövendőbe-látás nem képzeleti gőz és nem csalfa kép, hanem a mai körülményeket tekintve, minden hihetőségek szerint valóság, s ekképp több ok van bizodalomra, mint bizodalmatlanságra, azt eszméleti tehetségem[1694] és lelkiismeretem súgtában állítani bátor vagyok. Csak a magyar nyelv újjászületése, amelyet mély belátásával nemcsak nem gátolt Urunk, hanem valóságos fejedelmi gyámola alá is vett már valahára, csak rövid idő alatt egy új reggelt virraszt majd hazánkra, azon számos sötét századok után, amidőn akiknek a törvényekhez szabniuk kell magukat,[1695] nagyobb részük azokat nem értette, s a külföld szánakozással bámulta, hogy a 18. században lehet még olyan nemzet, amelynek törvényei abderitaként,[1696] apró betűkkel írva, magas oszlopon függnek, hogy azokat a nép ne olvashassa! Csak a magyar nyelv újjászületésének fejedelmi pártolása, mondom, amely valódi nemzetiségünket[1697*] bámulatra méltó fejlődésre bírja majd, azaz: „bírhatná majd", hatalmas Urunk bölcseségének és irántunk való tiszta szándékának oly nagy garanciája, hogy a hihetőleg Pesten és Budán, az ország szívében tartandó, ha nem legközelebb eső is (?), hihetőleg későbbi országgyűlései hozzájárultával[1698] – amely eldarabolt erőnket egyesíti, s fejletlen értelmünk súlyát közös gondolataink súrlódása által csodálatos magasságra emeli majd –, hazánkat egy szebb jövendő várja. S a Magyarnak egy egészen új érája[1699] közelít, amely anyaföldünkre az aranyidők[1700] szellemét fogja hozni, s Hunniát[1701] még eddig ismeretlen fényre magasítja majd – – – –, ha tanácskozásaink közt több lesz a filozófia, mint a rabulizmus,[1702] több a praxis,[1703] mint a teória,[1704] képviselőink közt több a nemesen gondolkodó, mint a privilegizált[1705] ember, több a hazafi, mint a kormányfi, vagy népfi,[1706] s a Nemzet keblében senkihez nem lesz sem határnélküli bizodalom, sem oknélküli bizodalmatlanság, hanem csak ezen sor:

„Ébren légy Magyar: őrt ki fog állni, ha nem Te, hazádért"

V.....y.

S ha a Fejedelem is ezen középutat tartja majd, s amint az érdemetleneket nem fogja felruházni királyi bizodalmával, úgy soha nem is fog azon nép hű lelkén kételkedni, amely mindig akkor fejtett ki legtöbb hűséget, amidőn saját erejét a legjobban érezte, s a legnagyobb

méltatlanságokat nagylelkűen felejteni tudta, s mindig kész volt vérét ontani, ha egyenesen és atyai módon szólt hozzá törvényes királya!

Egy lelkű, egy szándékú a fejedelem és a nemzet ott, ahol a királytól le egészen a legutolsó zsellérig, nagyobb-kisebb körben mindegyik csak a köz javát lehelli, s önmagát felejteni tudja, ez pedig egy olyan boldog lét és olyan erő, hogy az se magában, se emberi hatalom által nem enyészhet, nem bomolhat el. S ilyen létre, ilyen erőre bírni a hazát – nekem legalábbis úgy látszik – a Király és a Zsellér közt álló Mágnásnak[1707] és Nemesnek Istentől rendelt valódi tiszte! S ha van mit köszönnünk a sorsnak; az, sem „Illustrissimus, Magnificus, Spectabilis", stb. titulusunk,[1708] sem gyapjúból, gubacsból, piócából, stb. származó kereskedelmi jövedelmeink, sem rajtunk függő kulcsok, amelyek a világnak egyetlen egy ajtaját se nyitják fel, sem számtalan efféle, szinte a bölcsőben lelt elsőségünk, hanem azon dicső állás, amelyen annyi hasznosat, szépet, s annyit a haza, sőt, az emberiség díszére valót vihetünk végbe. Azon boldog állás (!), amelyen állunk, vagy hogy alaposabban mondjam, „**állhatnánk**"[1709] (!), ha fejünkben tisztára volna hozva, mi a karakter, mitől kell tartani, mitől nem, mi a szó filozófiája, mikor illik józan gazdát, mikor hazafit játszani, mit kell a múltban, mit a jelenben keresni, szóval: ha facsart és zavart ideáinkat, amelyek a hazai előmeneteleknek a legbizonyosabb elölő maszlagai, agyvelőnkben józanítani törekednénk. Mert szívünk elég jó helyen fekszik, s az mindig csak a szépet, a nagyot, a dicsőt szomjazza, ha néha az álhiedelmek, előítéletek, elfogultságok és a szerencsétlen és facsart ideák nem tántorítanák el azt a józan útból, s az elme milliárd csalképzeleti gyászos labirintusba nem bonyolítanák azt!

S íme, itt a hely és az idő, hogy egyesült erővel lépjünk előre, s **a szent igazság zászlója alatt**[1710] a Nemzetiség[1711*] hű védőivé és a királyi szék erős támaszaivá legyünk! – –

Közintelligencia[1712] az egyedüli valóságos erő, ennél előbb-utóbb nagyobb hatalom nincs, s azt a lehető legnagyobb magasságra fejteni, legszentebb hazafiúi kötelességünk, mert annál nagyobb jót nem tehetünk hazánknak.

Az idő szelleme minket is visz, s amint a hatalmas Duna hazánk áldása, ha folyamát mi jelöltük ki, s viszont átka, ha korlátlan dühében maga tör utat magának, úgy a mostani felvilágosultabb nemzetek géniusza[1713] is csak áldást deríthet hazánkra, s nem az Anarchia[1714] gyászos leplegeit, ha mi, a hazának Birtokosai, s Megkülönböztetettjei állunk mély jobbágyi tisztelettel és férfiúi elszánással a királyi szék és az emberiség jussai közt!

S a Kormány, amely egy kissé hangosabb tanácskozástól nem tart, mert az csak fiatal vér, vagy egyenes őszinteség jele – midőn a bűn néma –, több melegen érző kebelre talál majd a haza szívében, ha az egész nemzethez szól, mint a haza vég-határain, ahol csak a haza képviselői hallhatják fejedelmi szózatát. S ha nem csalatkozom, s szívem vágyai beteljesülnek, azon időszak, amely Európának szinte minden nemzetét véres betűkkel fogja a világ évrajzaiba[1715] feljegyezni, s midőn több fejedelem koronátlanná és földönfutóvá lesz, éppen azon időszak fogja Budán és Pesten, még erősebben kötni Atyai urához azon népet, amely nem kíván egyebet, **mint magyar, erős és hű lenni**![1716] –

Most van idő csodákat művelni, most, vagy talán soha!

S ezen sorral végzem a zavart ideák-körüli szakaszt. Bár világosabban tudnám magamat kifejezni! –

ÉSZ ÉS SZÍV

———

Munkád 245-dik lapján ez van: – – *én Gróf Széchenyi Istvánt, (bár nem hiszem hogy nem árt némelykor esze szíve érzéseinek) mint – – – – becsülni, szeretni, s tisztelni fogom.*

Ugyan Barátom, meggondoltad-e, midőn e sorokat írtad, hogy mit teszel; s vajon van e elég mély tehetséged átlátni, milyen könnyelműen sértettél meg éppen ott, hol embernek emberről ítélni nem szabad, s hol bíró csak Isten lehet, aki a szív legbelsőbb rugóit és mindazt, ami halandó kebelben szép s rút, világosan látja!

A földi bíró embertársát – közcsend s -rend végett a törvények értelmében – sokszor halálra ítéli, de szívén kételkedni nem szabad. És sokszor történt már, hogy az ítélő, aki tán egész nemzetségeket rabolt ki, de illendően ki tudott evickélni minden gyanú árnyékából, mellében rothadt szívet viselt; az elítélt pedig pillanatnyi felhevült – de nem szívéből eredő – indulatában vitte végbe azt a tettet, mely őt a vesztőhelyre vitte. S így sokszor az fújja el embertársa földi életét, akinek a lelke örökre meghal!

S ha nem tudnám Barátom, hogy nagy disztrakcióid[1717] közt sokszor éppen Te sejted a legkevésbé mit csinálsz; s ha nem akarnám hinni, hogy költői képzeletedben tétovázva néha Magad sem tudod, mit mondasz vagy írsz; valóban nékem volna némi jussom[1718] nem csak szívedről, de még fejedről is kételkednem. Azonban, mint ahogy más embereknek lucidum intervallumai[1719] vannak, úgy hihető, hogy Téged is csak a homály pillanati látogatnak meg néha, amikor nem is sejted szavaidnak értelmét, s távolról sem gyanítod állításaid lényegét. S talán ilyen pillanat lehetett az, amikor földidnek[1720], akit egyáltalán nem ismersz, szívét honfitársaid előtt gyanússá tenni törekedtél. E miatt valóban kevéssé szomorkodnék, ha csak saját hasznom forogna szemeim előtt; de hogy állásomban, minden fáradozásaim közt, egy becsületes hazafi hozta gyanúba azt, amelynek tiszta szándékán s hazafiúi melegén kívül más tehetségeim a legkisebb figyelmet sem érdemlik; az, egyenesen megvallom, több keserű pillanatra adott alkalmat. S ha célod volt fájdalmasan megsebesíteni, azt tökéletesen elérted; mert ha oly hazában, hol annyi a felek közti irigység, s így különösen nagy a gyengeség, még azon kevés egyrendűek[1721] is kételkednek egymás szívéről, kiknek egyenes lelkű s egyesült fáradozásait várja a hon, az valóban szomorú.

Szívemet pedig nemcsak az említett lapon, s fentebb érintett anonymusi[1722] pártolásodban hoztad kétségbe, hanem Munkád további számos helyein; s 181-dik lapodon odáig jutsz, hogy engem a természet legundokabb teremtményéhez – amely soha nem is élt, s csak Shakespeare erős képzeletének szülötte – a zsidó Shylockhoz[1723] hasonlítasz! – – És vajon a külföldi Olvasó, ha Munkád fordítását kezébe veszi, s rólam semmit sem tud, nem lesz e kénytelen vagy engem szívtelen pénzbálványozónak tartani, akiben nincsen semmi emberség, vagy Téged ábrándozó szívtelen öregnek, aki abban a hitben és képzeletben, hogy mennyire szelíd s kedves, vak elefántként mit sem sejtve maga körül összetipor mindent. S ha valakinek szívét zúzza szét, s azt teszi kérdésessé, ami az embernek legszentebb; azzal vigasztalja, hogy az csak ecet, s tökéletesen hiszi, hogy hideg vérrel taglal, s fáradozásinak minden célja nem egyéb, mint igazságkeresés; holott minden lapon kilátszik az igenis felhevült vér, a felette zavart ész, s itt ott a megbántott legkicsinyesebb hiúság! –

Már ha B. G.[1724] Úrral való levelezésed[1725] csak ilyen keveset használt, s csak oly nyomorult lábon áll önismereted, hogy még azt sem tudod, mindenhez több képességed van tán, mint a kritikához, s jobb lett volna azzal felhagynod; akkor valóban azt hinném hiába veszett papiros, tinta s idő, s az egész levelezés inkább csak francia exercitatio[1726] vagy hiú fitogtatás volt, mint önismereti vágy. S mi bírhatott vén napjaidban Téged – ahelyett hogy

eredetieket írj, amire tán több talentumod[1727] van – arra, hogy másokat bírálgass, ideáikat kifacsargasd, s állításaikat hamisítgasd: valóban nem foghatom fel. S kérdelek: **szíved** vagy **eszed**[1728] tanácsa volt-e? Merthogy nemcsak kritikára nincs képességed, de szinte azt sem tudod mi a kritika, s ezt azzal árulod el, hogy taglalásaidban nem vagy képes a tárgynál, a dolognál maradni, hanem többnyire az író személyét s jellemét hozod kérdésbe. S ahelyett, hogy okoskodásaid súlya által törekednél győzni, nem annyira vágod s boncolod azt, ami írva van, mint inkább a szerzőt gyanússá tenni s annak személyét, ahol csak lehet, szúrni, döfni iparkodsz. S azt, hogy az ideákat nem csak kifacsarod, amiről az eddig mondottak alapján is bizonyos már az Olvasó, hanem az állításokat meg is hamisítod, azt itt mutatom meg.

Taglalatod[1729] a Hitelben előforduló állításaimat kurzív[1730] betűkkel terjeszti elő; s ez helyes, mert így az Olvasó, aki a két munkát összehasonlítja, könnyebben elkülönítheti az eredeti szavakat a kritikától. Hanem éppen azért, mivel a betűkülönbség által a Taglalóban maleversatiót[1731] nem is képzelő Olvasó szinte elaltatik, s a kurzív betűkkel írottakat szóról szóra veszi, s bona fide[1732] a szerző eredeti szavainak tartja; éppen azért a kurzív betűknek sem többet sem kevesebbet mondani nem szabad, mint amennyi a taglalandó munkában van. S úgy-e, ez nem kérdéses? S az, aki a kurzív betűkkel többet vagy kevesebbet mond, nemcsak az ideákat facsarja ki, hanem az állításokat meg is hamisítja – – – úgy-e? Számos egyéb falzifikált[1733] helyen kívül, Taglalatod[1734] 64-dik lapját hozom itt elő, ahol kurzív betűkkel ez áll: *a Magyar mostani apátiája[1735] és elkorcsosodása miatt oly helyen áll, amelyről azt látja tisztán, ha felébred egy pillanatra émelygő szédelgéséből; hogy számos ártatlanra nézve ő nem jobb egy rablónál, egy gyújtogatónál nem különb;* jön ezután legközelebbi észrevételed, mely így hangzik: *azt kellene gondolni hogy nálunk adóst soha sem exequálnak,[1736] uzsorást soha sem marasztalnak el törvényes szentencia[1737] által, és hogy minden hitelező mindig minden pénzét elveszti adósánál, a tőkét a kamatokkal együtt.*

S ez az állítás áll újra a Taglalat[1738] 65-dik lapján, s az egész munkán keresztül szinte minden lapon. Majd szúró gúny, majd atyai dorgálás, majd siránkozó szívömlés, „hogy egész hazámat ócsárlom, hazámfiait általában rút színekkel festem" stb.; amíg végül a 258-dik lapon ilyen plauzibilisnek[1739] látszó szavakkal végződik a Hitel Taglalatja[1740]: – – – – – – *nem harag, nem gyűlölet, hanem fájdalom azok részéről, kik érzik azt a benyomást, melyet oly jeles férjfiú munkája okozhat külföldön; mert a fátyolnak, lepelnek lerántása szükséges volt ugyan a sebek meglátására; de mi hajthatta a Szerzőt a külfölddel azokat nagyító üveggel nézetni; itthon pedig lanceta[1741] helyett bárddal forogni körülöttük?*

Csak ez fájt, egyéb semmi. – [1742]

S ezek szerint az Olvasó – aki nem is gyaníthatja, hogy mindazon számtalan állítás mögött, amellyel Te honbajnokként a hazai becsület fenntartása végett ellenem kardot rántasz, s engem, mint haza-ellenséget sárral dobálsz, csalás lappang –, megbocsátja ellenem való indulatoskodásodat; sőt tán magasztal is, hogy oly sikeresen vívtad ki a nemzeti becsületet stb.

Hogy pedig csalás lappang egész Munkád mögött, s azáltal akarod gyűlöletessé tenni személyemet, hogy rám fogod: mintha egész nemzetünket gáncsolnám, holott én mindenütt csak egyesekről szólok; arról ítéljen maga a részrehajlás nélküli Olvasó, akit az egész Taglalatra[1743], s többek közt itt csak a Hitel 65-dik lapjára idézek, hol ez áll: „Most sok[1744], a Hitel híja,[1745] s mindenekelőtt állapotunk nem ismerése miatt, ti. hogy Hitelünk nincs, magát oly szomorú állapotba helyezte, hogy nemcsak illő fenntartására nem marad neki elegendő, de még legszentebb kötelességeinek se tehet eleget. S a neki őszintén kölcsönzött pénznek se tőkéjét se kamatját nem fizetheti, amely talán egy becsületes háznépnek mindene![1746] A nemzetiség[1747**] soha szembetűnően s szívre hatóan nem szólott hozzá, hogy ily hátramaradásból hazafiaival kilábolni törekedjen – s így most apátiája[1748] és elkorcsosodása miatt oly helyen áll, amelyről azt látja tisztán, ha felébred egy pillanatra émelygő szédelgéséből; hogy

számos ártatlanra nézve ő egy rablónál nem jobb, egy gyújtogatónál nem különb!" Most kérem, hasonlítsa ezen állításomat a fentebb érintett, s a Taglalat[1749] 64-ik lapján kurzív[1750] betűkkel szedett sorokkal össze, s mit fog találni? **Csaknem** szóról szóra mindazt, amit én mondok, azon egy kicsinységen kívül, hogy a **Most sok** helyett – amire kézzel foghatóan minden értelem hárul – a Taglaló ím ezt: **A Magyar**[1751] tenni méltóztatott. S így midőn vagy Magát, vagy a közönséget csalta meg, engem nemzet-ócsárlónak fest; engem, ki csak egyesek romlottságát említettem.

S valóban, ez az ártatlan szép kis escamotage,[1752] és a Taglalatban[1753] felelhető számos párja, amelyek állításaimat s a dolog valódi fekvését tökéletesen megváltoztatják, ha készakarva folytak ki tolladból, s ha Mefisztói[1754] ügyességgel szántszándékkal burkoltad el mérgedet úgy, hogy senki se vehesse könnyen észre, s a perfidia[1755] fullánkjai közt áldicséreteid úgy legyenek rejtve, mint ahogy kígyó szokott lappangani virágok közt, akkor valóban szívedet egészségesnek s hó színűnek kellene tartani. S így Barátom, mivel önismereted hiánya miatt szerencsétlen voltál Tenmagadat oly keserves dilemmába helyezni, amelyben Téged vagy rossz szívű, vagy gyengeelméjű embernek tartani minden részrehajlatlan kénytelen, valld meg inkább: nem tudtad hol járt eszed, midőn ilyen hamisításokat koholtál, s Taglalatod[1756] legnagyobb része nem egyéb, mint sokszori tétovázásaid s zavart ismereteid kis compendiuma![1757] –

A Taglalat[1758] 198-dik lapján ez van: *Ha csak a hitel felállítása viheti véghez*[1759] *a Gróf szerint, a közember erkölcsiségét; mivel az akasztófa, egy pár elégett falu csak nemleges, de nem igen-leges hasznot hajt* – s eddig a **Ha**. És a **Gróf szerint**-en[1760] kívül minden kurzív[1761] betűkkel, s aztán megint: *úgy töröljük el minden büntető törvényeinket*. És erre azt mondom: hogy az egész rám fogott állításodban egy igaz szó sincs. S erről az Olvasó is ítélhet, ha a 207-ik lapon kezdődő s 215-iken végződő Hiteli szakaszt átolvassa. Ahol ilyenek vannak: a 207-ik lapon: „A kemény büntetések s a vesztőhely lecsillapíthatják, le is csillapítják a rablási s gyilkolási hajlandóságot, de csak józan törvények, s nem bot, nem hóhér képes egy egész nemzetet nemesebb erkölcsiségre vezetni.[1762] S nem annyira szép okoskodások s magas helyen fénylő példák tartják a közembert az emberség utján, mint inkább az a helyzet, amelybe tesszük, ti. hogy fáradozásai után jobban s bátrabban élhessen[1763]." A 208-ik lapon: „S így világos, hogy az akasztófa s egypár elégett falu csak negatív – nemleges –, de semmi pozitív – igenleges – hasznot nem hajt. Így sokaknak pénz és vagyonbeli elbukása tagadhatatlanul szinte az egész ma élő generációra nagyon negatívan hatott, de pozitívan jót egyáltalán semmit sem tett, mert azt csak a Hitel[1764] felállítása viheti végbe. És amint a közember erkölcsiségét csak jobb értelme s nagyobb tehetsége emelheti fel; úgy a helységek s építmények bátorságát[1765] pedig csak kő, tégla s efféle alkothatja; szóval: jobb szisztéma[1766]. Midőn csodálnom kell, hogy milyen szerencsétlen hiusági szesz hajthat Téged vén napjaidban arra, hogy gáncsoskodj, midőn inkább köszönnöd kellene, hogy számos bohóságaidat s botlásaidat csak hallgatva vagy nevetve tűri az igazságos közönség, amely velem együtt nem felejtheti el, hogy egy időben tán más ember voltál, mint ma, s már időfárasztott vagy. Már mindezekre nekem, mondom – ki soha Téged nem támadott meg, s csak védelmezve menti magát támadásaid ellen – semmi egyéb mondanivalóm nincs, mint az a kérdés: Vajon mi bírt most érintett elfacsarásodra, ami engem lágyvelejű[1767] bolondnak fest a közönség előtt, ki oly buta azt állítani, hogy csak a hitel felállítása emelheti a közember erkölcsiségét! – Vajon mi? A **szív-e** vagy az **ész**?[1768]

A Hitelben a 119-ik lapon azt mondtam: „De ha A. K. V. B.[1769] valami közcélra jövedelmük felét tudják adni, vagy tizedét, akkor miért ne adhatná a 10 ezres okoskodó jövedelme 20-30-ik részét a közjó előmozdítására? S milyen matematikai számolásból következik az, hogy az 50 ezer forintos jövedelmű nagy áldozatokat tenni köteles, a 10 ezer forintos jövedelmű pedig egy garassal se tartozzék anyaföldjének?" S hogy e számolásom helyes, helytelen-e, mert nincs matematikai rendszerrel alkotva, s én az 50 ezer forintos fél

jövedelméről, a 10 ezer forintos jövedelmének pedig csak 20, 30-ik részérül, s megint az 50 ezer forintos nagy **áldozatiról** s a 10 ezer forintos **garasáról**[1770] szóltam. Ezen számolásom helyes, helytelen-e, azt vitatni nem akarom, mert az kizárólag vélemény dolga, s én mint **rész**,[1771] a közönség ítélete alá vagyok vetve. –

Hanem nézzük, miképpen világosítja fel ezeket a Taglalat[1772], amelynek 128-ik lapján ez van: *A Szerző nemigen szerencsés mindenkor a fejszámolásokban, azt gondolja pl., hogyha az, akinek 50,000 forint jövedelme van, 10,000 ft-ot tehet a Haza oltárára, miért ne tehetne az százat, kinek 500 a jövedelme? A fejszámítás matematikailag igaz, de sem politikai, sem erkölcsi tekintetben nem, mert amannak még 40,000 forintja maradt fenn; ennek ellenben csak 400; és pl., ha 5 vagy 6 gyermeke van, és még 500 ft-tal is nehezen szerezheti meg a legszükségesebbeket, kívánhat-e a Haza tőle 100 forint áldozatot? Ilyen eset pedig több van, kivált a devalváció[1773] óta az országnak a főbb városoktól távolabb eső részeiben. A 10,000 forintot nyújtó tehát, kevesebbet ad a százat adónál. Milyen kár, hogy a Szerző jó szándékú, (s amint Tettel bebizonyította) áldozatokra kész szép elméjű lelke mellett, hogy nem apa, és sohasem szenvedett nyomorúságot! Mert könnyű ám, amikor 150,000 forint jövedelmünk, és se feleségünk, se gyermekeink, úgy szánakozni a szegény taksáson,[1774] hogy a valódi szükségéhez képest arányosan még szegényebb földesúr áldozatai mellett kívánunk elegendő kárpótlás nélkül rajta segíteni!*

És ez a számítási helyreigazításod azt mutatja: hogy vagy nem tudod, mi a **fél** és 20-, 30-ik **rész**, s mi a **nagy áldozat** és a **garas**[1775] közti különbség; vagy Hiteli állításaimat csak keresztülfutottad. Azokat fontolóra se vetted, s tulajdonképpen nem azt taglaltad, ami az **én munkámban van**, hanem azt, ami a Te, sem **ész**, sem **szív**[1776] által el nem rendelt képzeletedben volt. S hogy ilyen tulajdonságokkal vén napjaidra kritikára vetemedtél – amihez hideg vér, s jól elrendelt ész kell –, nem különösen nagy önismeretet sejttet Benned, azt egyenesen szemedbe mondom!

A Taglalat[1777] 63-ik lapján ez áll kurzív[1778] betűkkel – ami szerint az elfogulatlan, bizalommal teljes Olvasó azt gondolná, hogy a Hitelben is úgy áll –: *az többet használ hazájának, aki hátramaradását fejtegeti, boldogulásában elősegíteni fáradozik; mint aki idejét annak dicséretére pazarolja, mert a gyémánt magában is fénylik, de a balgatag dicsérő tárgyát nevetségessé teszi, annak többet árt, mintsem használ. És nem lehet nagyobb szerencsétlenség, mintha gubó, sőt barátunk azt akarja, hogy a Magyar, Magyar maradjon, és lassan tökéletesedjen; különben a hirtelen változás veszélybe hozhatná egész organizmusát.*[1779] És aztán: *E szerint nem kellene semmi nemzetnek önértékeit nemzeti büszkeségből hánytorgatni; hanem minden magasztalást külföldiekre kellene bízni, hogy pl. az angol lovakat csak Magyarok dicsérjék. Valamint otthoni gyalázatainkat önmagunknak kellene feltárni, és biztosabb orvoslás végett az egész világ láttára óriási nagyságban előállítani. Hát az Angol, még mielőtt a jelenlegi kiműveltségére vergődött, nem akart-e Angol maradni? És a Magyarnak meg kellene-e szűnni Magyarnak lenni, hogy mind inkább fejlődjön és csinosodjon?* – E sorok elolvasása s több efféle Taglalatbeli[1780] **találmányod**[1781] után az Olvasó azt gondolhatná, hogy én ki akarom irtani a Magyarságot stb. E benyomásról én a legjobban ítélhetek, mert szinte magam is megijedtem, midőn legelőször kézbe vettem a Taglalatot[1782], s taglalt munkám[1783] kéznél nem lévén, szívszorongva így kiáltottam fel – – – Istenem! Olyan szerencsétlen író vagyok, hogy legnagyobb vágyaimnak éppen ellenkezőjét lehet kiérteni homályos szavaimból? Hanem, midőn a Hitelben álló kifejtésemet újraolvastam – nem voltam azokkal ugyan megelégedve, mert még erősebb s világosabb ecsettel kellett volna megfestenem, hogy a Nemzetiségen[1784*] s így a Magyarságon alapul szerencsénk; de legalább tökéletesen megnyugodtam, hogy senki a világon, akinek esze fel nem fordult s ki nem ficamodott, Hitelem filozófiájából azt nem fogja kiérteni: hogy én meg akarnám szüntetni a Magyart Magyarnak lenni, amit Te akartál, **eszed** vagy **szíved**[1785] sugallatára rám kenni!

Hamisítgatásaidból, s akarom hinni, akaratlan hamisítgatásaidból s invencióidból,[1786] most csak e néhányat hozom elő, amelyeknél még sokkal vaskosabbakat is találnék könyvedben, ha keresni akarnám, de bizony restellem. S ekképpen csak a legközvetlenebbeket érintettem, amelyek nem csak a facsart ideák némi helyrehozására, de arra is alkalmat nyújtanak, hogy a közönség, ha még tovább is folytatni akarnád efféle Catoi cenzorságodat,[1787] citációidnak[1788] vak hitelt ne adjon többé.

A jó szív körüli zavart idea,[1789] minekutána senki a szívről egyebet nem tud, mint, hogy az egy inakból álló húsdarab, mondhatni, szinte természetellenességekre csábítja a lágyvelejűek[1790] nagy részét. S az emberi nyomorúságok tán legfőbb oka ebből a zavart ideából ered, abból a már dajka-szájból hallott szójárásból, amellyel az emberiség nagy része felnő, akaratlanul több rosszat, mint jót művel, s hasztalan, sőt káros élet után megint elrothad. Látunk ennélfogva sokakat, akik állati vért szemlélni nem tudnak, s **nemes megilletődéssel**[1791] nézik a dézsma csibe[1792] végvonaglásait, midőn az igazi szabadságért vérüket ontó dicsőknek tetteit kacagják. Másokat, akik színházakban, keresztelési, egybekelési ceremóniáknál oly **jószívűen**[1793] tudnak pityeregni, s közben sínylődő jobbágyaik miatt nem lennének képesek legcsekélyebb áldozatra sem. Másokat megint, akik a versenyló sorsáról, amelynek minden ló között bizonyosan a lehető legjobb dolga van, **jó szívük**[1794] sugallatában azt kiáltják: „Mily irgalmatlanság így futtatni e szegény állatokat". S közben, ha postán[1795] vagy forsponton[1796] járnak, nem jut eszükbe, hogy egy posta ló a természetnek talán a legszerencsétlenebbje, különösen magyar úton, ahol élte folytában sokszor ezernyi ütést kap, s számtalanszor érzi párája szakadtát; s ők **jószívűségükben**[1797] a szegény szántóvetőtől megtagadják a nagyobb borravalót, ha őket szinte lóhalálában nem viszi. – – S számtalan efféle szcénák[1798] az életből nyilvánvalóan bizonyítják, hogy annak a mindennap hallott szójárásnak, amelyik szerint az egyiknek **szíve jó**, a másiknak **szíve rossz**[1799], tulajdonképpen a legkisebb értelme sincs. S a lélek tiszta vagy tisztátalan létét nemcsak a legmesszebbről sem határozza el; sőt, a lelki erőst, akinek állására nem emelkedhet mindenki fel, rossz szívűnek hirdeti, midőn a gyenge s kis lelkűre a jó szív hírét ruházza.

Azonban a zavart ideának[1800] eddig előadott következménye ahhoz képest még ártatlan, amelyet mindenesetre neki szülnie kell, ti. hogy általában az emberek inkább a már megtörtént szerencsétlenséget szokták ápolgatni, mintsem annak elejét venni törekednének. S így, mert a praeservativum[1801] sokkal nagyobb jótétemény, mint a kúra – amely után csorbább a test, s amelynek eszközlése annyiszor felülmúlja az ember ügyességi s vagyonbeli tehetségét –, mégsem annak nyújtása jelzi a jó szándékot. S így mondom, az emberiség, a jó szív körüli zavart idea következtében, olyan nagy és senkitől sem enyhíthető nyomorúság közt szenved mindig, amelyeknek nagy részét könnyen el lehetne hárítani. S ekképpen egy zavart idea számtalan kínnak s epedésnek egyedüli oka!

Ha teszem azt, ma törekedne valaki olyan tárgyat mozgásba hozni, amelynek hasznos következményei a nép szegénységének kisebbítésére s ritkábbá tételére bizonyosak, de nem **vissza**, hanem **előre**[1802] hatók, mint teszem: a nép szükséges ismereteinek tágítása, erkölcsiségének magasítása, gazdasági iskolák, szabad birtok, törvény előtti egyenlőség stb., amelyekből önbecsülés ered, manufaktúrákat[1803] s több ilyenféléket akarna divatba hozni; korántsem találna annyi jóakarót, pártfogót s aláírót[1804]; mint az, aki a sokaságra, a legelső ismeretek, jobb erkölcsiség, modus merendi[1805] stb. híja miatt szükségképpen s múlhatatlanul háramló (s már rajta fekvő) rosszat s kárt iparkodna egy kissé könnyítgetni, s néhány pillanatra enyhítgetni. Sőt, a rossz állapot nemző okait nyomozó, s azokat gyökerestül kiirtani törekedő, sokszor nem csak jóakarót, pártfogót s aláírót nem találna, de a nagyobb rész sokszor még tehetsége szerint gáncsolná, gátolná s hasztalanná is tenné minden fáradozásait; s azoknak a **jó szívét**[1806] csudálná, akikből egy garast sem lehet kifacsarni olyan intézetek létesítésére, amelyek számos bajnak s jajnak elejét vennék, de akik készek a már sínylődők gyámolítására s nyomorú életük hosszabbítására néminemű áldozatot hozni.

Az embernek ez a szinte mindig hátra s csak ritkán előreható jószívűsége – jóllehet szép indulatnak bizonyos jele, de többnyire lágy s nem jó döntőképességű főből ered – az a mindennapi jelenség, amely az emberiség legnagyobb kárára szünet nélkül föltűnik, s az a legfertelmesebb zsibbasztó, amely a józan előmenetelnek tán azért szegzi magát legmakacsabbul ellen, mert az alamizsna körüli zavart ideával párasodva, szinte olyan szent helyen látszik alapulni mint a frigyszekrény[1807] valaha. S így azt a sok lágy velő miatt, melyeknek konzisztenciát[1808] adni nem oly könnyű, személyes veszély nélkül még fontolóra is alig vehetni, s azon színház körüli görög törvény sorába tartozik, amelyet kérdésbe sem volt szabad hozni, és a becsületes embert ön halála s a haza elbomlása közé állította!

Soha, ez az említett megtörtént kár körüli **jószívű**[1809] gondoskodás egyrészről, másrészről pedig a megint történhető kár elkerülése körüli gondatlanság szembetűnőbben s nagyobb kontrasztban[1810] nem áll előttünk, mint nagy tűz- vagy víz-veszély után. Az elégett falu lakosainak többet vagy kevesebbet szinte mindenki ad, vagy adni hajlandó; de ha egy helység collectát[1811] akarna kezdeni, hogy minden cseréppel legyen födve, arra tán senki egy garast sem adna. Az 1829-iki Duna áradás Ausztria egy részét gyászba borította, s mily **jószívű**[1812] elevenséget szült e szerencsétlenség! De egy cseppet sem arra, hogy valahára már egyszer a Duna tökéletes regulációjáról[1813] s a gyökeres segítségről támadott volna elevenebb szó. Vagy legalább komolyabb figyelemmel mindaz elrendeltetett s végbevitetett volna, ami ilyen veszélyek eltávoztatását vagy elkerülését a lehetőség szerint elősegíti. Korántsem, hanem hogy az egyiknek házát s tehenét, másiknak nadrágját s ingét stb., amelyet elvitt a víz, némileg helyre tegyék; amelynél fogva, mint az ilyen esetekben mindig történni szokott, a legnagyobb résznek – mert a kár nagysága a rendelkezésre álló pótlást felülmúlta – csak igen kevés segítség jutott, amíg azonban a kisebb rész s kivált az ügyesek, sokkal több jóban részesültek, mint a mennyivel bírtak azelőtt. S így, mert a közkár által gyarapodtak, sokan közülük **jószívűen**[1814] ekképp fohászkodtak az egekbe: „Bár küldene az Isten minden esztendőben vízáradást!”

Mindezek miatt tudom a lágyszívűek serege rám fog rohanni, s így fog dorgálni: „Nem jó szív jele ilyen keresztényi tetteket gúnnyal önteni le; s vajon segítség nélkül kellene hát hagyni a tűz, víz s egyéb veszélyek miatt tönkrement felebarátot stb.?” Mire azt felelem: Legelső vagyok nemcsak szánakozásra, hanem még mentésre, sőt némi megbecsülésre is méltatni jó szándékuk miatt – amelynek azonban nagy sikere nincs – azok munkálódását, akik csak kész sebeket tudnak kenegetni, s mindent, amit adhatnak, úgyszólván csak tapasztásra áldoznak. Mindazáltal azt hiszem, hogy minden józan irányon kívüli eszközlés káros; s így éppen olyan helytelen a már megtörtént szerencsétlenség enyhítése végett minden tehetséget kimeríteni, mint bűnös a valóban magán többé segíteni nem tudó embertársat minden segítség nélkül hagyni. S a középutat csak a szív Mentora,[1815] a fő,[1816] jelölheti ki; amely engem a fentebbi dorgálás tökéletes megcáfolása érdekében erre a vallomásra késztet: „Ha elég tehetsége volna az embernek a szerencsétlenséget s kárt ott javítani, ott változtatni szerencsére, ahol találtatik; akkor én volnék legelső azt mondani: tegyünk jót, segítsünk felebarátunkon mindenütt, mindenkor, minden módon, előre s hátrahatóan. Minthogy azonban az emberek ügyességi s vagyoni tehetsége behatárolt[1817] – amit, s ügyességüket tán nem annyira, mint azt, amit adhatnak, s adni hajlandók, számmal kifejezve itt 1000-nek tegyünk fel –, ezért egészen másképp okoskodom, s így szólok: Barátaim, az emberi nemet meg-meglátogató nyomorúság ellen erőnk = 1000; kötelességünk pedig annyi nyomorúságot felebarátainktól eltávoztatni, amennyit csak lehet; mert azért él halhatatlan lélek bennünk, hogy Istentől adott és szerencsétlen embertársainkon segítő tehetségünkkel jól gazdálkodjunk. Már vajon ezen erőnk, amely = 1000, mi mód hajt több hasznot? Ha vele a veszélynek vesszük elejét, vagy ha a veszély következményeit igazítjuk el? – Ha teszem, egy erős gátat építünk, amely megmenti határunkat[1818] a vízáradástól, vagy ha azoknak kenyeret süttetünk stb. akiknek mezeit, rétjeit stb. a gát hiánya miatt pusztította el az özön?[1819] Ha jó iskolák s tanítók által gyermekink

tehetségét s erkölcsét olyannyira fejlesztjük, hogy mint becsületes emberek s ügyes munkások férfiasan s jó sikerrel emelkedhessenek az emberi nyomorúság ragadványából; vagy ha a tudatlanság, restség s az ezekből származó korhelység következtében sínylődőket, nyavalygókat, ügyefogyottakat ápolgatjuk, gyógyítgatjuk?" stb. –

Amiből az következik, ha nem akarunk az igaz okfejtéssel szembehelyezkedni, hogy azok a jótevő cselekedetek, amelyek előrehatók (ti. a rossznak veszik elejét), az emberiségnek számolhatatlanul nagyobb hasznára vannak, mint a hátrahatók (ti. azok, amelyek az emberek közt már meglévő rosszat paralizálgatják[1820] s irtogatják csak). S hogy így az, aki igazán jót akar tenni embertársával, és a fentebbi cél miatt még azon nagy örömet is, melyet a felsegített nyomorultnak hálája gerjeszt, feláldozni képes, forintját, ha adnivalója több nincs, nem vízbe süllyedtekre, hanem gátra, nem kórházra, hanem iskolára szenteli, nem egy vén végzőnek, hanem inkább egy fiatal kezdőnek adja stb.

E sorokra megint ily hangú lehetne a megjegyzés: „Az egyiket s másikat is meg kell tenni, ti. részint a lehetséges veszélyeket elhárítani, részint pedig a már szerencsétleneket gyámolítani." Ez minden kétségen kívül a legjobb lenne, ha mint mondám, az ember tehetségét[1821] fölül nem múlná. Hanem minekutána oly bizonyos, mint 3x3=9, hogy a közönség együttérzését[1822] s hajlandóságát kifejező számokra lehet állítani, s hogy 1000 sem több, sem kevesebb, mint 1000. Természetesen mindaz, amit kárpótlásra fordítottak, többé nem fordítható a lehetséges kár gátolására, mert egy forint teszem, nem mehet egyszerre jobbra s balra; s ekképpen az 1000, amely együttérzésünk eredménye,[1823] nem hajt annyi jót, amennyit hajthatna; mert a pillanatnyi kis haszonnak áldozódik fel a jövő nagy haszna. S így felebarátainkat segítő tehetségünkkel nem gazdálkodunk oly jól, mint az kötelességünk; s ezek után mindent összevetve az úgynevezett **jó szív**,[1824] ha pozitívan nem is, de minden esetre negatívan több kárt hajt mint hasznot.

S vajon mindebből az okoskodásból mire következtetek? Korántsem arra, hogy a most köztünk lévő sínylődőket, nyavalygókat, ügyefogyottakat két részre osszuk, s azokat, akik elaljasodásukban ártatlanok, némileg gyámolítsuk, azokat pedig, kik tudatlanságuk, restségük s korhelységük miatt nyomorultak el, veszni hagyjuk; valóban nem! Hanem, hogy lágy szívű ábrándozásainknak határt vonjunk, s jótevőségeinknek helyes irányt adjunk. Mihez képest ahelyett, hogy minden szegénynek látszó közt egész tehetségünket[1825] feldarabolnánk, csak a valóban nyomorultak legsürgetőbb szükségeit pótolgassuk, és majd az előreható jótétemények inkre intézett józan gazdálkodásunk után, annyi tehetségünk marad fenn, hogy a rossz következményeknek lassan-lassan eleit is vehetjük.

A megörökített alamizsnának, s az elszegényedetteket úgyszólván készen váró segítségnek, hogy milyen gyászos következési vannak, azt még Britanniában is, ahol a szorgalom aránylag oly nagy, mindenki tudja. Úgyhogy hazánkban, ahol a szorgalom különösen csekély, előbb felállítani olyan intézeteket, amelyek a már köztünk lévő szerencsétlenek számára lennének, mint olyanokat, amelyek által a józan munkásság[1826] terjesztődne, egyenesen kimondva: károsabb, mint hasznos. Ha ti. nem egy vagy kettő, hanem több esztendőt vetünk össze – amely esetben okoskodásom józanságáról szinte felelni merek, mert számokon s tapasztaláson alapul –, még azt bátorkodom egy kis például ide toldani: Az, aki törvényes úton, azaz országgyűlési szabad elhatározás által a Duna tökéletes regulációjára bírni a közvéleményt,[1827] több jót tenne embertársainak, mint az, aki a következő 30 esztendő leforgása alatt előforduló kárt minden módon enyhíteni törekedne, amelyet a korlátlan Duna szükségszerűen okozni fog. – – Az, aki szántóvetőinket, a fentebb említett úton, emberhez illőbb lépcsőre, az emberiség jussaiban,[1828] szabad birtokban stb. részesültetni volna szerencsés – határ nélkül több nyomorúságnak venné elejét, s így felebarátainak sokkal többet használna, mint az, ki minden vármegyének minden járásában egy kórházat és mellé egy pensio-itézetet[1829] építene s dotálna[1830] stb.

Amint a gyógyszer maga által nem segíthet, hanem csak a testben lévő élet, amelyet az természeti munkálkodásra ingerel; úgy áll a dolog jótevőségünkkel is. – Felebarátainkon gyökeresen mi sem segíthetünk másképp, mint azon ingerek s módok által, amelyek őket arra ösztönzik, s arra lehetőséget is nyújtanak, hogy becsületes s bátorságos[1831] létüknek ők magok legyenek szerzői! Ezt pedig soha hátraható, hanem kizárólag csak előre ható jótetemények által lehet eszközölni.

Ennek az annyiszor említett előreható jótéteménynek pedig korántsem az a legnagyobb áldása, hogy a nyomorúság nagy részét elhárítja, hanem az, hogy egyszersmind a jobb lét, bőség s polgári boldogság kútfejeit[1832] is megnyitja. S ekképpen, midőn a rossz következményeknek elejét veszi, egyúttal a közönségre[1833] nagyobb tehetséget[1834] áraszt, az embereknek irgalmas jószívű cselekedeteit is megkönnyíti, amellyel a már megesett kárt szokták orvosolgatni; mert aki több tehetségű,[1835] többet is adhat kórházra, tűz, víz által károsodottaknak stb. S így sokkal jobbat tenne a nagyobb rész,[1836] – ahelyett, hogy mai szegénységünk közt, itt ad egy garast, ott egy másikat, minden tehetségét eldarabolja, és fillérezésével senkin gyökeresen nem segít, midőn más részről vak hévvel szegezi szembe magát a józanság tanácsával, s **jó szívről**[1837] ábrándoz –, ha inkább irgalmi erejével gazdálkodva, lágy szívének parancsolva, zavart ideáit helyrehozva, ismereteit tágítva, tehetsége nagyobb részét előreható jótetemenyekre fordítaná. S ezáltal nemcsak kevesebb nyomorúság érné az emberiséget, mint ma, hanem azok a nyomorúságok is, amelyeknek nem lehet elejét venni,[1838] a nagyobb tehetség miatt tökéletesebben enyhítve lennének, mint ma.

S hogy a közönség jobban cselekedne, ha irgalmi tehetségével az előadott mód szerint bánna, az tán nem is kérdéses; mert bizonyos, teszem például, hogy Dunánkat rendbe hozni tehetségünket fölül nem múlja, minél fogva nem csak a Duna, hanem minden a Dunába folyó vizek árja is dühének nagyobb erejét elveszítné, s ez által sok kár lenne megelőzve. Hanem egyszersmind egész tartományokat is megszabadítana az örök posványtól, s ekképp nem csak veszélyelhárítóan, hanem hasznot hajtóan is jót tenne hazai felebarátainknak. Nem különben bizonyos az, állítom másik például, hogy a szántóvetőnek józan törvények által szabad birtokot adni, célirányos iskolák által erkölcsét nemesíteni, ismereteit tágítani stb. korántsem múlja fölül tehetségünket; aminek következtében, nemcsak a mai szegénynek lenne megnyitva egy eddig ismeretlen kútfő[1839]; hanem a ma magukat már meglehetősen bíróknak sorsa is szembetűnően javulna. S így számos más esetekre csak e két példa nyomán az következik okoskodásaimból, hogy mivel mai csekély tehetségünk szerint nem vagyunk képesek jelentős s biztos sikert hozó áldozatokat tenni kórházakra s egyéb ilyen intézetekre, csekély tehetségünket inkább oly intézetekre fordítsuk, mint vízregulációk,[1840] iskolák, egyesületek, amelyek által a valódi élettudomány[1841] növekedik stb. Mert ezek a veszély elhárítása által nemcsak sokkal több kártól mentik meg hazánkat, mint amennyit kórházak s efféle intézetek némileg kipótolni képesek lennének; hanem a közönség[1842] valódi tehetségét olyannyira növelnék, hogy azután olyan kórházakat s gyámolintézeteket is fel lehet állítani, amelyek józan s előreható rendeltetésük által a sínylődők s szerencsétlenek egyre kevesebb számát tökéletesen el is tarthatják.

Hanem a közvéleménynek[1843] ilyen érettsége, amely a Nemzet egyedüli ereje, ugyan mikor emeli azt a hazát magasabbra, amelyben a még annyira tudós s tanult emberek is, mint Te drága Barátom, olyan nagyon összezavarják az okokat a következményekkel, s a már elfogadott legvilágosabb igazságokat is úgy keresztül kasul kevergetik mint Te? S vajon melyik lesz az a szerencsés időszak, amelyik mind azokat a **jószívű** de nem **jófejű**[1844] gondolatáradásokat megint rendbe s józan korlátok közé szorítja, amelyekkel a sokaság szokta kétségessé tenni a természetnek legrégebbi törvényit s szövevényes át nem tekinthető galimatiászba[1845] keverni a legfényesebb igazságokat is.

Miután a Hitel 85-dik lapján ezekkel a szavakkal végződő, az elme tehetségéről szóló okoskodásaimat – „Hát ugyan mi az ész? Ítéletem szerint jobb meghatározását az észnek nem

lehet adni – azoknak ti., akik érteni akarnak – mint így: «Ennek egy pár órára van esze, annak több napra, emennek 5, 10, 20 esztendőre, amannak egész életére s ennek századokra, öröklétre.»" – egész Taglalatodon[1846] keresztül, hol csak eszedbe jutott, szurkáltad s bökdösted; miáltal azt bizonyítottad be leginkább, hogy gondolatmenetemet nem akartad megérteni vagy nem érthetted meg. Munkád 174-ik lapján ezt állítod: *Nem való hát[1847], hogy igazabb súly és erő az agyvelőnél nincs; mert az agyvelő az: amely mindent a végletekig, mintegy a semmiségig felhoz,[1848] ez az infinita vis centri-fuga[1849] az erkölcsi világban, és az erős, jó akaratban fekszik a vis centri-peta.[1850] De ahogyan a nagy és végtelen Mindenség szisztémája*[1851] *elválaszthatatlanul alapul mind a két erőn, úgy ne szakítsuk el az erkölcsi világban sem egymástól e két minőséget, ti. a szív jóságát és erejét az ész taglalásaitól és számításaitól. Maga az ész is adhat ugyan szerencsét, de jó és erős szív nélkül sohasem adhat boldogságot.*

S e Káosz[1852] szerint ítélve azt igen természetesnek látom, hogy a hosszú s rövid ész körül tett gondolkodásomat nemcsak nem akartad megérteni, hanem valóban nem is **érthetted** meg, s hogy nem tartod az emberi agyvelőt, azaz főt s észt legigazibb, legvalódibb súlynak, hanem nem tudom **mit**. Mert nemcsak az úgynevezett **jó szívről**[1853] nincs tiszta képzeted, amit teoretice[1854] s practice[1855] részint érvelésed, részint hamisítgatásaid által tökéletesen bebizonyítottál, hanem legtávolabbról sem látszol csak sejteni is az észt!

E merész állításomon tudom nem csak Te, hanem az Olvasó is csodálkozni fog, s azt tán túlzásnak fogja nevezni. Azonban nyisd fel munkád 166-dik lapját, hol az én állításom, vagyis inkább a világ által is elismert igazság, hogy ti. „az ész erő, s így az ész boldogság", megcáfolására több egyéb önmagukban tulajdonképpen semmit sem mondó fényes szócséplések után, „a Cartouchei[1856] ügyességet teszed antitézisbe[1857] a Krisztusi, Tituszi,[1858] Szokratészi[1859] szívességgel" – –.

Már ezek után Magad is azt mondod talán – vagy legalább a részrehajlatlan Olvasó –, hogy bizony nem tudod mi az ész, vagy mindenesetre nem látod át: mi a hosszú ész; vagy legalább, hogy nem igen volt ébren az eszed, amikor „**Cartouchei**[1860] **ügyességgel bíró, merő tudományos emberekből álló tolvaj társaságot**[1861] hoztál elő azon állításom megcáfolására, hogy az ész boldogság."

Hogy pedig éppen Te nem értetted, mit akartam én a hosszú ész körüli vizsgálataim által kifejezni, azon valóban bámulnom kell; mert Taglalatod[1862] által éppen Te mutattad meg a legvilágosabban; hogy az ész rövidebb vagy hosszabb is lehet. Mert ha eleinte az Olvasó eszedet csodálja is, s jó s nem mindennapi gondolataidat bálványozza is, mindazonáltal, rövid idő múlva a közvélemény[1863] megint le fogja rombolni azt,[1864] s eszedben kételkedni fog, amint lassanként észreveszi, hogy számos helyen hamisan s egészen félre csavarva citáltál.[1865] Ezt hiábavaló fáradozás tagadni, mert azt nem egy szelesen[1866] írt oklevél, hanem egy, **nagy meggondolással**[1867] készített könyv száz meg száz példánya, s így az eltörölhetetlen betű, minden kétségen kizáróan bizonyítják. A rövid és hosszú ész körüli állításomat pedig az egész Taglalat[1868] illusztrálja a legjobban, mert a benne lévő sok fényes s eredeti kitétel s okoskodás, amelyeket sokan tán csodáltak, arról tesz bizonyságot: hogy rövid időre eszed van; midőn más részről azon számos elfacsarás s hamisítgatás, melyekkel okoskodásaimat fel szándékoztál forgatni, ismét annak tanúi: hogy hosszú időre eszed nincs! Mert ilyen könnyelmű tettek, vagy szándékos falzifikációk[1869] előbb-utóbb kitudódnak, s végül az igazság feltűnésekor, nem az szokott a közvélemény által verembe döntetni, akinek az tudatlanul vagy kajánul ásva volt, hanem az, aki azt lágyvelejűen[1870] vagy kemény szívűen ásogatta.

E kellemetlen állásodba pedig tudod-e mi hozott? Éppen az a hiba, amelyet Taglalatodban[1871] a szememre hánysz, s amelyet, amint látszik, Magadban messziről sem sejtesz, **ti. az ön- s körülmény-ismeret hija**[1872]! Lásd Barátom, e hiba tett Téged kritikussá, amelytől talán távol maradtál volna, egy kis **önismeret**[1873] után. S éppen e hiba a valódi oka annak, hogy ha egyszer már a kritikai pályán vagy, olyan könnyelműen taglaltad az Előtted lévő

tárgyakat, amitől tán tartózkodtál volna, Magad s a **körülmények** némi **ismerete**[1874] után. Hanem így, Magadat nem ismerve olyan munkához fogtál, amelyhez hideg vér, indulat nélküliség s hosszú ész kell, s ekképp nem fogsz jó sikerrel haladni. A körülményeket nem ismerve pedig az Olvasókat alulbecsülted, gondolván, soha nem fogják facsarásaidat s hamisítgatásaidat észrevenni; s ekképpen a józan s igazságos rész együttértését ferde taglalásaiddal soha nem nyered el, a sokaság ellenben óvakodni fog az olyan kritikustól, aki nemcsak azt szokta taglalni, amit mások gondoltak, hanem olykor, sőt többször azt boncolgatja, amit senki sem mondott, s csak maga képzelt vagy talált fel!

E mostani szakaszban eddig érintetteket hideg fejjel[1875] átolvasva, senki nem mondhatja, hogy Veled igazságtalanul bántam; mert okoskodásaimat nem képzeletre, hanem faktumokra[1876] állítottam. Lehetnének azonban sokan, érzem, akik felvilágosításomat igen keménynek tarthatnák. S tudod e miért? Mert igen sokan, éppen oly kevéssé tudják, ha indulatosak, a szavak valódi értelmét megbecsülni, mint Te.

Egykor jelenlétemben az egyik Tábornok, egy gyalogos osztályhoz, amelynek öltözeti egységességében némi hibát talált, így szólt: „Ti nem vagytok katonák" stb. Mire az ezredbeli tisztikar s legénység nagyon elkeseredve panaszt tett. A Tábornok pedig, ki nem is gyanította, hogy **mennyit**[1877] mondott, sohasem értette meg, hogy ilyen kicsinység (!) miért szomoríthatta el s bánthatta meg annyira a sereget; s a panasztételt az idők veszélyes szellemének tulajdonította, amelyben nem lehet a legkisebb észrevételt sem megtenni anélkül, hogy megbántódást ne szüljön.

Te éppen úgy cselekszel, mint ez a Tábornok, s mivel a csak e szakaszban előhozott állításaid szerint, szívemet, hazám iránti tiszteletemet vonod kétségbe, s olyan képtelenségeket fogsz rám, amelyek soha eszem ágában sem voltak; legotrombább számítónak[1878] hirdetsz – s még azt is rám kennéd, mintha én mondanám: „Hogy a jobb kifejlődés és csinosodás miatt a Magyarnak meg kell szűnni Magyarnak lenni" – s így, midőn tehetséged szerint gyalázol s rágalmazol, most tán Te bámulsz a legjobban az említett Tábornokként – ha én ezeket a kicsinységeket (!) hallgatva nem tűröm, Ellened ideig óráig elhidegülök, facsarásaidat eligazítom s hamisítgatásaidat Magaddal s a közönséggel megismertetem.

Én Téged akarattal s tudtommal soha nem bántottalak meg, s nem is bántalak meg soha; hanem ha Te támadsz meg, s nem annyira engem mint hazafiúi tetteimet, s a védelem hatására az a gyalázat és rágalom, amelyet rám akartál önteni, tán Rád fecskend vissza; arról én nem tehetek, s annak csak Te magad vagy okozója. Mert én bizonnyal soha nem raboltam volna időmet azzal, hogy Beléd kössek.

Valakinek a szívét kérdésessé tenni, az egész Nemzet előtt kérdésessé tenni: sokkal több, mint amennyinek a kétségeskedés önmagában látszik. S annak tökéletes valódi súlyát csak az becsülheti meg igazán, akit érdekel, vagy az, aki a másik helyébe tudja magát némileg képzelni, aki érdekelt az ügyben; s így csak én és a részrehajlás nélküli Olvasó. Már ezt az utolsót kérdem, mit ítélne annak az embernek szívéről s eszéről, aki nevetni tudná, hogy a devalvációt[1879] nagyba veszi a közönség[1880] azt a – – – – – – – – – – – Bankrottot,[1881] mely annyi keserű epedésnek volt kútfeje[1882]! Ugye nem igen sok dicséretest? Hanem viszont mit tartana annak a kritikusnak a szívéről s eszéről, aki Taglalatja[1883] 212-ik lapján ezeket a szavakat tenné: *Neveti hogy a devalvációt nagyba vesszük* – s később azt találná, hogy a cenzúrázott író[1884] sehol sem neveti a számos felebarátját sújtó szerencsétlenséget – hanem azt csak szívére vagy eszére akarta kenni igazságos Taglalója? Mit mondana akkor? Nekem úgy tűnik, a legkímélőbb Bíró se mondhatna mást, mint hogy a jámbor kritikus bizony nem tudta mit mondott, vagy a szavak valódi értelmét nem képes felfogni. S minden egyéb retaliatio[1885] helyett én is Neked csak azt mondom! – – –

Azt látom pedig a legnevetségesebbnek, hogy éppen az – aki teljesen meg van arról győződve, hogy kárpótlás nélkül kívánnám eltöröltetni a Dézsmát,[1886] Kilencedet[1887] stb., s ebből a hamis hiedelméből folyó okoskodásával könyvének nagyobb részét tölti – mint Te,

drága Barátom –, éppen az mondhatja rólam ezt: „Nem hiszi hogy ne ártana némelykor eszem szívem érzéseinek". Mert, ha volna egy olyan szelíd ábrándozó, aki a mai körülmények közt a Dézsmának, Kilencednek stb. eltörlését minden kárpótlás nélkül javasolná, s mint pénz s vagyon körül író még elő is merne vele lépni, arról valóban nem azt lehetne mondani, hogy esze árt szívének, hanem éppen az ellenkezőt, ti. hogy szíve csábította el az eszét. Hanem ez – – – – nem jutott eszedbe.

Az a hamisításod, amellyel megint azt akarod rám kenni, hogy a **Magyart**[1888] festem rútra, amikor én csak egyesekről szólok, még nagyobb bizonysága annak: hogy a szavak valódi értelmét nem tudod felfogni, vagy nem is sejted, mit beszélsz. Mert úgy mint az, aki a fejedelem szent személyét sérti meg, önmaga halálos ítéletét írja alá: úgy nem érdemel a nemzet-ócsárló egyebet mint halált. S így elfacsarásaid által ebben a tekintetben nem bánsz másképpen velem, mint bánnál, ha önérzetes egyenes szavaimat fejedelembántásnak állítanád be! Azonban kiderül előbb-utóbb az igazság; s ahogy a nagy fejedelmek sem a hízelkedést hanem az igaz szót szokták becsülni, s azt nem tekintik megbántásnak; úgy a Nagy nemzetek is! S remélem eljön az idő, hogy hazámfiai nem fognak neheztelni egyenességemért! – – – –

S tudod-e mit gyanítok a mögött, hogy azt képzeled az egész nemzetről szólok, amikor csak egyeseket festegetek?[1889] Semmi egyebet, mint azt, hogy a Hitelben előforduló számos hasonlatomban – itt, ott, saját képedre ismertél. S hidd el:

Csak ez fájt, egyéb semmi. –[1890]

Ami az általad rám kent gyengeelméjűségemet illeti – hogy ti. **csak**[1891] a hitel felállítása[1892] emelheti a közönség[1893] erkölcsét; s hogy szinte az egyszer egyet sem tudom –, nem kevesebbé állít engem a bűnösök sorába; mert olyannyira felszínes ismeretekkel s olyan kevés előretekintő képességgel,[1894] – amit Te hirdetsz rólam –, a szövevényes hitel-tárgyról szerzőként fellépni, valóban a legvakmerőbb szemtelenség lenne. Azonban ezekről, ti. ismereteimről és képességeimről, amennyire azokat a Hitelben felfedtem, ítélni mindenkinek s így Neked is szabad. S nem is azt érintem itt szemrehányóan, hogy állításaimmal egyet értettél vagy sem, azokat barátságosan vagy ellenségesen taglaltad; hanem azt, hogy sok minden, amit nekem tulajdonítottál,[1895] nem úgy áll, amint előterjesztetted, s így nem igaz.

Az 5-dik elfacsarásod végül, amelyet számos falzifikációid[1896] mellet csak e szakaszban említettem, s amelynél fogva a gyanú árnyékával azt szeretnéd rám fogni, mintha én azt állítanám, hogy a Magyarnak meg kellene szűnnie Magyarnak lenni stb., a legvilágosabban megmutatja, hogy Veled nem csak igazságtalanul, de még keményen se bánok, ha a védelem közben azt mondom: Nem is sejted mit beszélsz, vagy a szónak valódi értelmét nem tudod felfogni.

Az a Magyar, aki a Magyarságot megszüntetni törekedik, nem kisebb utálatra méltó, mint a szülőgyilkos; – mert az, aki a nemzetiségére[1897**] hág,[1898] a közanyát sérti meg. – – S ilyen gyanúval csak a legtávolabbról is érinteni ártatlant, ha szántszándékkal történne, valóban az emberi tettek közül talán a legfeketébbik lenne. Azért tudom, hogy amint egyéb elfacsarásaid is könnyelmű tollból folytak, úgy e borzasztó Vád gyanúja s ürügye is csak tudtod nélkül került sajtó alá. És így midőn jó szívedről egy cseppet sem kételkedem s fejedben is bízni akarok, ha nem vagy a Múzsák[1899] közt az Olimposzon,[1900] ezzel a gondolattal és kívánsággal fejezem be ezt a szakaszt:

„Ahogyan a jószívű pipázó több helységet tesz hamuvá akaratán kívül, mint a rossz szívű gyújtogató készakarva; úgy háramlik több szerencsétlenség az emberiségre jó szívből, melynek ura rossz fő, mint rossz szívből, melynek ura jó fő."

„Volna bár minden hazának fejedelme Kerub[1901], s minden jó hazafinak felesége Szeráf! –"[1902]

EGYESÜLETEK

———

Munkád 37-dik lapján ez van: *Amit a Gróf munkájának ezen észrevételi szakaszában az egyesületekről mond, az valóban arany betűket érdemel, mert a dolog bibéjét ütötte meg, és minden hasznos egyesület fő feltételeit érinti*[1903]*. Ez már egészen magunktól függ. Ezt a húrt megpendíteni, az egyesületek lelkét bennünk ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdem.* – 152-dik lapodon pedig: *A jutalmat az erkölcsi világban helyesen*[1904] *és nagyon szépen a mechanikai hypomoklionhoz*[1905] *hasonlítja.* –

Csak e helybenhagyó, sőt dicsérő néhány szó után, amelyeknek rokon párjait a Taglalat[1906] egyéb helyein is meg lehet untig találni, láthatja át az igazságos ítélő, hogy milyen konzekvencia[1907] szerint magasztalhatja az egyesületeket, s dicsérheti azok megpendítőjét éppen az az író, aki más részről azok ellen az intézetek ellen kel ki tehetsége szerint, amelyek mint hypomoklionok,[1908] a megpendített egyesületek szellemét, a lehetőségek szerint életbe is hoznák; mint teszem a Kaszinó, Lóverseny, melyek itt Pest-Budán hazánk közepén, elég nagy fáradozással, korántsem mint **Célok**, hanem mint célhoz vezető **Eszközök**[1909] lettek felállítva, s melyeknek lábra tételében nekem is volt egy kis részem. S a pártatlan,[1910] aki kezdeményezéseink rugóit s lényegét át akarja gondolni, nem kénytelen e Téged azok sorába számítni, akik égve óhajtják a jó következményeket, de nem nyúlnak azokhoz a módokhoz, sőt elgázolják azokat az okokat, melyekből az óhajtott következmények a lehetőség szerint folynának.

Már lásd Barátom, ha a sokaság, a közönség[1911] selejtje[1912] azt gondolja – minthogy gondolja is –, a versenyzést[1913] azért állítottuk fel, hogy néhány lovat futni lássunk, vagy a tapasztalatlan zsebéből egy pár szomorú aranykát facsarjunk ki, vagy az Angolt majmoljuk stb.; a Kaszinót pedig abból a célból, hogy karszékekben nyújtózva aludjunk, vagy napestig pipázzunk, stb. az igen természetes. Mert a selejtesek, részint szűkkeblű irigység, részint tompaság által elvakítva, minden tettben és kezdeményezésben csak azt a nyomorú haszonlesést és önzést látják, amellyel saját keblük van bélelve, s a legnemzőbb okok erejét, ha csak egy kissé is el vannak rejtve, átlátni nem képesek. – E szomorú sorson állók, Amerika vadonságira emlékeztetnek, ahol, mint mondják, sokszor ilyen esetek fordulnak elő: Az örök erdő közepén nagy tüzet raknak az utazók, s erre megrémül a számtalan majmok visításitól a vadon, akik ha képesek lennének, tán meggátolnák a korhadástól eldűlt fák gyűjtését s egymásra halmozását. Odébb utaznak megint a vándorok, s lecsillapul a vadzaj; s ím az egész rengeteg majma a tüzet körülüli, s örvend a melegnek; de lassanként megint elalszik az, mert a majmok közül egy sem képes átlátni: fát ellene rakni a tűzre, hogy el ne aludjon!

S így bár előre is láttuk, hogy a közönség[1914] selejtje, nem csak egyáltalán nem fogja felfogni munkálódásaink valódi célját, s azt eszközeinkkel mindig összezavarja, sőt mindenben gátolni és mindennek útját állni fogja; mindazáltal más részről bizonyosak voltunk: lesznek megint olyanok – mint számosan voltak s vannak is –, akik tökéletesen átlátták s látják mit akarunk, s azt milyen eszközök által gondoljuk véghezvinni. S hogy Te, Barátom, ez utóbbiak közé nem akartál, vagy indulatosságodban nem tudtál állni, azon valóban búsulok; mert minél több a divergencia[1915] s a külön ágon munkáló, annál gyengébb a haza. És ennél a becsületes emberre búsítóbb nem lehet.

Hogy pedig ne szegülj fáradozásaink ellen, s inkább Te is barátságosan munkálkodj velünk; enged meg – hogy a kútfők[1916] tökéletesebb megismerése érdekében, melyből tetteink erednek –, egy kis félreszökést tegyek.

Számosabb évvel ezelőtt – amikor Te 128-dik lapod szerint **„Hazánkban sokat gyalog járva utaztál, s parasztházakat látogattál, amíg én London és Párizs piacinak kövezetit, mint mondod, tapodtam”**[1917] –, összehozott ez utóbbi városban a Véletlen egy nagy Úrnál több angol Ágenssel[1918], akik nevezetesebb angol társaságoktól[1919] küldve, a náluk mód nélkül felhalmozott tőkepénzt a kontinensen kamatkölcsönre kívánták adni. Ez éppen ahhoz az időszakhoz közel esett meg, amelyik, az akkor Britanniában történt számos bukás – fallimentum[1920] – miatt, szinte mindenki előtt, s így bizonyosan Előtted is ismeretes! Oly nagy volt abban az időben bizonyos okok miatt a pénzáradás, de egyszersmind a pénz körüli könnyelműség is Angliában – hogy alig volt tárgy, amelyre jelentős[1921] tőkéket ne lehetett volna kapni. Abban az időben jöttek létre[1922] a columbiai, görög, spanyol s több efféle pénz-kölcsönzések és szerződések! S mondhatom, éltemben akkor láttam legtisztábban, hogy milyen könnyeden és formaságok nélkül[1923] viszik sokszor a legóriásibb dolgokat végbe. Midőn más részről a leghiábavalóbb kicsinységek körül annyira nagy sokszor a gravitás[1924], ceremónia[1925] és pompa! – Így szólított meg az említett Ágensek[1926] közül a legelső:

„Az Úr hazája ugye Törökországgal szomszéd, s tengerpartja nincs, de földje igen termékeny, mondják – – –. Ugyan van-e ott jó közlekedés,[1927] csatornák, vasutak stb.? S nem óhajtanának-e az Urak egyet s mást, például hidakat, mocsárlecsapolást, vízszabályozást létesíteni,[1928] amihez nagy felkészültség[1929] kell, mellyel az Urak nem bírnak még – –? Mi készen vagyunk ezek közül akármit is átvenni; s nem csak pénzt adunk hozzá, de végbe is visszük, amit az Urak kívánnak, s a sikerért jót is állunk[1930] stb.! –”

Erre nem tudtam azonnal felelni – mert szívemen feküdt mind az a rengeteg zavart idea,[1931] amely a jus proprietatis,[1932] és a vámfizetés[1933] körül van, s mind az a szóval ki nem mondható ellentét[1934] s több efféle, amelyek együttesen az ilyen ajánlások hasznából minket eddig úgy szólván még mindig kirekesztnek. S mivel e régi rozsdákba s émelyítő penészekbe az idegent vezetni nem kívántam, így válaszoltam végül: „Bizony szükségünk volna egyre másra drága Uram – azonban így is megvagyunk valahogy. S nem hiszem, hogy az Úr ajánlását, őszintén szólva, becsülettel elfogadhatnánk, mert pénzügyi törvényeink még nem eléggé fejlettek. S mivel az egyes emberek sem adhatnak biztos vagy legalább azonnali visszafizetési hipotékát[1935] – – – –, az egész nemzet pedig még eddig nem szokta meg, hogy az ilyen tárgyakat **közüggyé**[1936] – ‘cause commune’[1937] – tegye – – – –; s így bizony csak később fogunk kérni hídjaink, vizeink, közlekedésünk[1938] rendbe hozása érdekében és több effélékért segítséget. Majd, amikor képesek leszünk Hitelt adni; mert most tudom, az Urak inkább máshová teszik millióikat, mintsem hozzánk, ahol bár számtalan becsületes ember van ugyan, s több mint hitszegő, de jó törvényű pénzhitel[1939] még nincs!”

Ő erre megint így: „Nincsenek még kifejtve[1940] a hitel törvényei az Uraknál? Ez valóban nagy baj és szomorú; mert egy emberélet hossza sem elég a megrögzött felfogást helyreigazítani, s a közvéleményt[1941] a maga legnagyobb hasznával megismertetni. Ezt mutatja még Angliának egykori sötét pénzügyi időszaka is. Azonban nem hihető, hogy az Urak, akiknek olvasottságuk és ismeretük nagy, a mostani felvilágosult[1942] 19-dik században, olyannyira önmagok ellenségei lennének – – –, hogy törvényeikben ilyen javításokat, más nemzetek példáira – – – rövid idő alatt ne eszközölnének – – –. Vagy legalább más módokat ne találnának, ha a törvény nem javíttatik is – amelyek által a hitelezők némileg megnyugtathatnának – – –. Teszem például: hogy egy bizonyos összegig[1943] egy földesúr garanciát vállal[1944] a másikért – – –, és az egész szerződés – – – amely köztünk fennállna,[1945] úgy szólván a Nemzeti becsület oltalma alá lenne állítva; – – – s így, bár nincsenek tökéletes hiteltörvényeik is az Uraknak, azért tán még is megegyezésre léphetnénk.”

És a sok millióra meghatalmazott Ágens – ha akartam volna, és ha azon nagy Úr unszolásainak, akinél vele megismerkedtem, engedtem volna –, Párizsból 8 nap alatt velem együtt honunkban lett volna. Azonban ezt nem akartam, és minden biztatásnak ellenálltam! S valóban nem azért, hogy **Párizs kövezetét** továbbá is **tapossam**[1946] – hanem mert nem tudtam

becsapni magam, és keserűen kénytelen voltam így okoskodni: – – – „Ennek az embernek a helyzete azt hozza magával, hogy néhány hét alatt, több millióról dönthet. Már ennek befektetésére[1947] ugyan hová fogom vinni őt, ha teszem Magyarországban volna is már – –, ugyan hol leli fel a Nemzetet? Csak az iniciatívát[1948] hol kezdjük? – – –? Vagy a pesti hét választó fejedelmi kávéházban? Vagy vármegyéről vármegyére, városról városra, várról várra, kúriáról kúriára[1949] utazzam vele a forsponton[1950]? Mennyi előítéletre és gőgre, milyen elfogultságra s elbizakodottságra fog akadni, s mennyire megdöbben majd az éretlen felfogás és költői teóriák azon fertelmes óceánján, amelynek szinte minden határon más színű habján lesz kénytelen evezni! – Mai körülményeink között hazámba jötte nem eredményezhet semmi jót sem, mert divergenciáink[1951] közt lehetetlen bármilyen szerződésre lépnünk vele. – S így megjelenése csak árthat; mert óvakodni fog, és visszatartóztat másokat: Ne vesztegessék a jövendőben hasztalanul idejüket egy olyan honban, amely a felvilágosodásban még annyira hátra van,[1952] hogy nemzeti tárgyak[1953] létesítésére nem csak egyesülni nem tud, és magán segítni sem mer; hanem – midőn, vagy nem is akar előre haladni, vagy minden előmenetelét az isteni gondviseléstől vagy a kormánytól várja –, még azt sem sejti, mi a közlélek – public spirit[1954] –! Magyarországra velem való utazása tehát **most**[1955] nem használhat, sőt bizonyosan megnehezíti hasonló esetek tekintetében a jövendőt; mert minden elhibázott és így hasztalan fáradozás és próba a siker óráját jelentősen hátráltatja, késlelteti. És ekképpen szívszorongva búcsúztam el pénzesemtől.”

E történet azonban – s történetnek nevezem, mert valóban átéltem –, sok komoly megfontolásra nyújtott alkalmat. Egyrészről nagyon elszomorodtam, amikor nem voltam képes tagadni, hogy honunkban annyi sok jó áldoztatik fel a formának, annyi javítás a megszokott ideáknak, annyi élet-filozófia puszta teóriáknak. Másrészről pedig az a sejtés vigasztalt, hogy előítéleteinkből való emancipációnk[1956] napja majd csak felderül. És hazánk még életemben oly szép világosságban[1957] fog állni, amely egy annyi erőtől pezsgő néphez, mint a Magyar, ugyancsak illenék – és amely előítélet nélküli szabadlét a nemesebbre született[1958] embernek egyedüli hazája! – E sejtésem pedig azon az okoskodáson alapult, amelynél fogva magamban így tanakodtam: „Ahogyan régebbi időkben, amikor nyomtatott könyvek és a közlekedés[1959] hiánya miatt olyan ritka s nehéz volt az elmesúrlódás[1960], s így csak nehezen tűnt fel az igazság, és a nemzetek csak hosszú és véres harcok által s kényszerítve[1961] reformálták magukat ön javukra – mint azt a tapasztalás minden kétségen túl mutatja –; úgy lehetséges, hogy mi Magyarok egy szerencsésebb század fiai vagyunk, mert alig van már akadálya mindent elolvasni, látni és megtapasztalni. S csillagunk[1962] több helyein nem csak pillanatnyi vendég, de már hazafiúsított lakos is az igazság. – Ha nem hosszú és véres harcok[1963] hanem rendes idejű és barátságos értekezések által; nem kényszerítve hanem önként fogjuk alkotmányunkat az örök természet törvényihez józanul módosítani; – – – – – akkor mind az, ami ma szinte lehetetlen, mint vizeink tökéletes rendbehozatala, tengerpart elérése stb. könnyű lesz, mert semmi sem nehéz egy Nemzetnek – – – !! De ma hol van a Magyar Nemzet? – –

Önérzetesen mondhatom, hogy meg nem szűnő fáradozásom volt azt a napot, amikor majd a Magyart – nemcsak szójárás és rossz megszokás szerint, hanem az értelem valódiságában is –, Nemzetnek, Szabad Nemzetnek lehet nevezni, azt a fényes napot hamarabb elhozni honunkra. S bár emelkedne közülünk fel egy Józsué![1964] És nem azért, hogy a napot emberi vérontás végett megállítsa,[1965] hanem azért, hogy az emberi fejlődés[1966] érdekében gyorsítaná meg annak a számtalan napnak a leforgását, amelyeket még szegény kis privilégiumaink[1967] és egyoldalú szabadságunk közt kell leélnünk! – – –”

Már jóval a fentebb érintett angol Ágensekkel kapcsolatos történet előtt, sok más dolog a legfeszültebb eszmélkedésekre s legszorgalmasabb vizsgálatokra bírt. – Britanniában utazva, ahol az újabb emberiségnek minden bizonnyal legtöbb remekei vannak – amit a legnagyobb rosszindulat[1968] és tudatlanság sem tagadhat –, sok olyan tárgy tűnt föl előttem, amelyen nem tudtam eléggé bámulni, s amelyen szintúgy bámul minden odamenő, ki nem

vak, s utazási idejének nagy részét el nem teóriázza, el nem pipázza és el nem alussza! – S csodálkozásom közben a tudásvágy is kínzott. – S meg nem szűntem – mindenki unalmára – mindegyre csak kérdezősködni: „Ugyan ki építette ezt a hidat, amelyik olyan könnyen lebeg s még is olyan erős; ki azt a roppant gátat, mely a tenger düheinek olyan hatalmasan parancsol; ki azt a számtalan jótevő intézetet,[1969] amelyekben a nyomorult embertársat gyámolítják? – Ki hozta létre a számos csatornát, amelyek egyszer a hegyek alatt, majd a völgyek felett úgy szólván függve hordozzák a vitorlás hajót? – Ki teremtette azt a számtalan erőművet, közlekedési módot[1970] stb., amelyek az ébren utazó figyelmét szinte minden percben és helyen magukra ragadják? – Ugyan kik voltak azok a dicső Uralkodók, azok a tiszteletre méltó Előkelők, akik mindezeket a remekeket nagylelkűen – honuk és az emberiség hasznára s díszére – alkották? Hadd tudjam meg én is, s dicsőítsem emlékezetüket, áldjam hamvaikat!" – – Hanem az Angol hátat fordított, s fogai közt így mormogott: „Ez úgy látszik ábrándozó poéta, aki mindazt csodának, nagylelkűségnek stb. tartja, ami nem egyéb, mint jól elrendezett munka következménye, amelynek rugója nem volt egyéb, mint a jólét és haszon utáni vágy."

Hanem mondhatom – mert később átláttam, hogy sokszor milyen fertelmesen untatják az efféle ábrándozók, mint akkor én voltam, a praktikus embert –, az ilyen mindennap tapasztalt hideg elfordulások, mert nem gyengítettek el, ezért kérdezősködésem és vizsgálataim szempontjából nemcsak nem károsak, sőt felette hasznosak voltak. Mert félretéve a hasztalan emphasist,[1971] lassanként meggyőződtem arról, hogy minden nagy tett végbevitelekor és nagy cél felállításakor, ha sikert óhajtunk, félre kell tenni az ábrándozást, a poézist. S ennek csak akkor kell előre lépni, amikor a tett már lefolyt, már áll a tárgy, hogy azt dicső ének által a jövendő örökké szép példa gyanánt zengje. – Minthogy például sem az Iliász, sem az Odüsszeia nem születhetett volna meg, ha a két isteni ének hőse csak ábrándozó s poéta lett volna, s nagy bajnoki tetteket nem vittek volna végbe!

Nyugodt és rendesebb kutatások után – mert ezekről a dolgokról igen kevés van írva Britanniában –, lassanként végre rájöttem: hogy szinte mindaz, amin a legjobban bámultam, nemcsak hogy nem a kormány által lett felállítva, hanem a kormány még a legkisebb segítséggel sem vett benne részt. És az egyes személyek sem létesítettek szinte soha egy nagy egészet; hanem azok a tárgyak vagy inkább remekek – amelyekről nem elég hallani vagy olvasni, hanem az igazságos ítéletalkotás érdekében azokat látni kell –, általában **egyesületek**[1972] munkái és alkotásai. Ezekre az egyes személyeknek, a dolog megpendítésen, a bölcs irányításon, a szorgalmas és állhatatos hozzájáruláson kívül, semmi egyéb jelentős befolyásuk nem volt.

A dolgok ilyen állása, ezzel az egyszerű de a közvéleménytől[1973] mégis sokszor távol lévő igazsággal ismertetett meg: „**a Sok nagy erő; a Kevés vagy Egy ellenben csak igen kis erő."**[1974] Hanem az a sok is csak úgy nagy erő, ha közösen dolgozik egy célra. Közös munka, egyesülés pedig a tömeg sokszínűsége miatt csak úgy hozható létre, s lehet tartós; ha mindenki, aki a tárgyban munkás,[1975] fáradozásai után, a biztos vagy várható haszon következtében jómódját[1976] emeli, vagy emelni reméli. És így az a nagy, vagyis inkább legnagyobb egyesítő kapocs[1977], amely minden rendűeket[1978] egy cél érdekében tartósan összekapcsol, nem egyéb, mint a perfektibilitás[1979] szelleméből folyó „jobb- és bátrabb-lét[1980] utáni vágy!" –

Ez köti össze a szerencsétleneket, az olykor egészen eltiprott nemzeteket – mert mindenki a nyomorúságot, nyomást tűrhetetlennek érezve jobb s bátrabb-lét[1981] utáni vágyában[1982] elfojtja a hiuság, irigység és megbántott önszeretet számtalan maszlagát. Azokat, amelyek az emberiségen és különösen a szerencsésebbeken, a sorstól kedvezőbben megajándékozottakon olyan irgalmatlan önkénnyel uralkodnak, és lassú de annál kegyetlenebb dúlásaikkal egész nemzeteket gyönge részekre szakítanak szét![1983] A közös érdek – interesse[1984] – az a nagy titok, ami mindent egyesít, és a nemzetek hosszú életüknek egyedüli garanciája. – És az, aki a Múlt évrajzait olvasta, megfontolta, sőt emlékezetében is tartja, de mégsem tanulta meg, hogy ha a legnemesebb felbuzdulások,[1985] legszívrehatóbb hazafi tettek pillanatokra csodákat mű-

veltek is, mégis kizárólag csak a köz interesse[1986] volt az a nagy kapocs, amely a nemzeteket évekig egyesíteni tudta; vagyis inkább az az Élet-princípium[1987], amely a legnagyobb, legnemesebb és legdicsőbb fejlődésre bírta azokat. És ha ezt a nagy igazságot nem értette meg,[1988] akkor a múlt filozófiája valóban elkerülte értelmét, és a betű, amelyet olvasott, nem volt nagyobb hasznára, mint az a szó, amelyet a psitta[1989] madár ejteget, csak hasztalan!

Nézzük a világ, de nézzük csak honunk évrajzait; s mindenhol olvashatunk legékesebb beszédeket, legtörekedőbb munkálkodásokat az egység elérése és fenntartása érdekében; viszont e tanácsoknak és fáradozásoknak csak ott leljük meg a sikerét, ahol **közhaszon**[1990] egyesítette a részeket. A fejedelmek szövetségeivel éppen így áll a dolog. Ahogyan a hajdani Palesztina-ostromlók vég sikere, sok vérontás és idővesztés után, semmi sem volt, mert erejüket nem egyesítette közhaszon;[1991] ugyanúgy nem volt a Nagy Frigyes[1992] ellen egyesült Hatalmasságoknak sikere nevezetes, mert a közhaszon szorosan nem kötötte a fejedelmeket össze.[1993] – S e princípium[1994] szerint győzött a Sainte Alliance[1995] az újabb kori Gigászon,[1996] mert nyomása, önkénye tűrhetetlen lett, és a köz-interesse[1997] megbonthatatlan kötelekkel kötötte[1998] össze a szövetségeseket, amíg a bálvány leomlott![1999]

S az emberiség tetteinek e legmélyebb mozgatórugóján, ami a közhaszon s a jobb- és bátrabb-lét[2000] utáni vágy, csak ábrándozó szomorkodhat el, aki a teátrális erényeket becsüli mindenek felett. Mert ha az erény nem egyéb, mint a legfőbb jó. – s így az emberi erény abban áll: hogy a lehető legtöbb embertársunkat szerencsében részesítsük;[2001] úgy valóban az, aki egy-két nemzetség házi boldogságának biztosítója, az erény magasabb fokán van, mint a régi koroknak mindazon hősei, akiket csak a földi hírnév szomja hajtott s ösztönzött úgynevezett halhatatlan tetteik véghezvitelére. S a természet törvényeinek eddigi kifejtői – akik fáradhatatlan gondolkodásuk által nem csak egyeseket boldogítanak,[2002] hanem az emberi méltóság és szabadság legtöbb jót hozó világosságát gyújtják meg a korábban sötétség fertelmes súlya által megzsibbasztott vidékeken –, vajon nem szerzői-e több szerencsének,[2003] mint a múltnak mindazon előkelői és daliái, akiket a sokaság és idő a **Nagy**[2004] nevezettel ruház fel, s akiknek pályája sokszor annyi embervérrel s epedő könnyel van befecskendve? S vajon az a fáradozás és munka, amely embertársunk haszna, jobb élete s így nagyobb boldogsága[2005] körül forog, nem szívmelengetőbb és lélekemelőbb-e minden emberi foglalatosságunknál? – – És van-e ok keseregnünk, hogy az ideális jók és nagyságok a régi sötétséggel el vannak már félig temetve; és így mi már nem arra vagyunk meghívva, hogy madárnézők, álom-magyarázók vagy a háromlábú asztal[2006] ösztönzésére lépjünk fel a világ színpadára; és nem arra, hogy a Jordán[2007] vize körül egy felhevült képzelgés áldozatai, vagy egy pár kék vagy kökény szem trubadúrjai[2008] és bajnokai legyünk életünk végéig. Ha mindezek helyett, kérdem, mi egy boldogabb század fiai az emberiség közeli hasznát vagyunk meghívva előmozdítani, és mai ismereteink, szelídebb szokásaink s azon hitvallás következtében, amelynek legfőbb tanulsága a **felebaráti szeretet**[2009], mi a saját keblünkben találunk elég indítóokot, hogy ne csak pompát űzzünk jótéteményeinkkel, hanem tegyünk jót habár tanúk nélkül is –! Elszomorodásra tehát nincsen ok, hogy a régi mítosszal eltűnt a sok költői ábrándozás; és így az emberiségnek többé nem ideális, hanem reális haszna,[2010] s a valóságos jólét,[2011] forog kérdésben.

Ezeket előre bocsátva, térj velem vissza a 314-ik lapra, ahol arra kértelek, hogy ne fordulj[2012] fáradozásaink ellen, hanem Te is inkább barátságosan munkálkodj velünk, és a tárgy fonalát megint felleled.

Hazánkban sok az erő, hanem mivel igen el van darabolva, olyan sikere nem lehet, s nincs is, mint amennyi szükséges lenne az országos erőmű egészséges s rendes forgására. – Hátramaradásaink helyreigazítását pedig, amelyek közt még sorvadunk – amikor egyetlenegy tökéletesen regulázott[2013] folyónk, szeretném mondani patakunk, egyetlenegy becsületes hidunk stb. sincs az egyesült hazában[2014] – a kormánytól, országlástól[2015*] várni, vagy az ilyen technikai haladás[2016] reményét mindig az auctum salis pretiumra[2017] állítani, a szerencsétlen

ideák legszerencsétlenebbike. Ahogyan nem kívánhatja jobbágyunk, hogy érte szántsunk, vessünk stb., úgy nem kívánhatjuk mi sem az országlástól[2018], hogy vizeinket regulázza, egyesülési módjainkat[2019] jobbítsa, mert ez egyenesen minket illet. És amíg e tárgyakhoz kapcsolódó elfogultságokon nem fogunk diadalmaskodni, és mindig csak más kezétől várunk segítséget, saját tenyereinket pedig kíméljük; mindaddig honunk állása a két pad közti helyhez lesz hasonló! Ahogyan sok olyan dolog van, amibe a jobbágyira nézve a földesúr nem avatkozhat, ami egyedül az ő értelmüktől és szorgalmuktól függ; szintúgy számtalan olyan dolog van, ami nem a kormányt s országlást[2020*], hanem kizárólag a közönséget,[2021] a Nemzetet illeti, amelyekre megint a kormány s országlásnak[2022*] semmi egyéb befolyása nem szükséges, mint bátorság-[2023] s oltalomadás. S azok a férfiak tettek az emberiségnek tán a legnagyobb jót, akiknek legelőször jutott eszükbe, hogy nem tehet a kormány, az országlás[2024*] mindent, hogy az egyes emberek még kevésbé hozhatnak létre nevezetes tárgyakat, és hogy e két adatból a perfektibilitás[2025] princípiuma[2026] szerint szükségszerűen következik az egyesületi szellem. Hogy azok a férfiak Britanniában éltek – aminek következtében az a csodálatra méltó sziget egy valóságos angolkert és a civilizációnak középpontja –, azt tagadni nem lehet.

Ha ezt az okoskodást – amelyik arra a két adatra épül, hogy sem az országlás[2027] sem egyes személyek nem oldhatnak meg mindent –, ha ezt pszichológiailag megfontoljuk, még tökéletesebben meg leszünk győződve arról, hogy éppen abból a dilemmából – amely szerint a nemzet haladása lehetetlennek látszik, mert azt sem az országlás[2028] sem egyes személyek kizárólag nem létesíthetik –, okvetetlenül következnie kell az Egyesületi szellemnek, amely az emberek közt a lehető legnagyobb, de egyszersmind legszelídebb erő és hatalom. –

Minden ember sejtve vagy nem sejtve, saját jobb élete után vágyik; s ez az előreható ösztön emelte ki őt az állatok sorából, és e halhatatlan szikra kényszeríti előre nem látható magasságra. E lelki mozgatórugó pedig, amely minden kebelben kisebb-nagyobb mértékben megvan, és amely előbb-utóbb minden akadályon diadalmaskodik, úgy fejlődik ki biztosan a legnagyobb erőre, ha az embert némileg „magára hagyják." – Azaz: ha részint a hatáskörét nem szűkítik le, és részint ha nincs rajta túlságosan nagy idegen gond. Tekintsük azt az embert, aki a szolgaság hervasztó terhei alatt és el nem szakítható bilincsei közt zsibbad – vagy viszont a világnak azt a kegyeltjét, akiről mindig mások gondoskodnak: és a lelki mozgatórugókat mindkettőben csak parányinak találjuk. Tekintsük azonban a független szabad embert, aki fáradozásai s munkálkodásai által határ nélkül emelheti jólétét,[2029] de akinek szinte senki sem segít, csak a saját esze és tenyere. És benne nemcsak a lélek legnagyobb mozgatórugóját tapasztaljuk, hanem a lelkierőnek[2030] azt az irigylésre méltó kísérőjét is, ami az ember legszebb dísze és talán a legtöbb négy-falközti[2031] erény kútfeje[2032], ami nem egyéb, mint a férfiúi **öntudat** és **önmegbecsülés!**[2033] Ezekhez képest mint ahogyan az, aki embertársának részint lelki, részint testi tehetségeit pozitívan vagy negatívan csonkítja, ellenségesen cselekszik vele; úgy hasonlóan az sem tesz jót vele, aki helyette gondolkozik s dolgozik. És így embertársának csak az a legjobb s leghűbb barátja, aki testi-lelki erejét kifejti, a haladására lehetőséget teremt, s hozzá így szól: fáradozz és magad légy jobb életed szerzője.

Nemzetekkel ugyanígy áll a dolog. Sem azok között, amelyeken vad önkény uralkodik, s ahol gondolkozni és tenni nem tanácsos; sem azoknál, ahol csak a kormány gondolkozik és tesz, nem fejlődhet ki tökéletesen a lelkierő,[2034] a nemzeteknek e leghasznosabb élet-princípiuma[2035]. És ez, ha gyakorlati[2036] életbe helyezik, a sokaságot megóvja és megmenti az elkeseredett szolgaságnak, rakoncátlan képzeletnek s meg nem főtt teóriának mind azoktól a veszélyeitől, amelyek szolga vagy elaludt nemzeteket annyiszor vérbe borítani vagy elgázolni szoktak. Már ezek szerint megint – mert egyrészről semmi nem gátolhatja tehetségeink tágítását, másrészről pedig szabadon foroghatunk a törvény körei közt, s bátran[2037] tehetünk –, csak rajtunk áll, hogy nemzetünk lelkierejét[2038] kifejtsük, s hogy henyélés és idegen segítségben való bizakodás helyett, saját értelmünkkel és saját tenyereinkkel

magasra emeljük Hunniát[2039]! S ehhez nem kell egyéb, mint: egyesség! Egyesség mondom, amely köz-interessén[2040] alapul – – – s ami ismét csak egy **liberálisabb alkotmánynak**[2041] lehet következménye stb.

Átlátva tehát, hogy Magyarhonunk helyzete igen szerencsés, mert állapota és összeköttetése szerint vagy egészen el kellene aljasodnia, ami éppen nem valószínű, vagy lelkierejét[2042] kifejtve magasabbra kell emelkednie, ami viszont valószínű, és így a jobb lét bizonyosabb, mint a rosszabb lét. Korántsem azon kell tanakodnunk ezután, hogy **mit** kell végbevinni, hanem azon, hogy **mit miképpen** lehetne létrehozni; mert hogy **mit** akartunk, **mit** akarunk, s **mit**[2043] fogunk mindig akarni, azt úgy hiszem már elég világosan kimondtam. Azonban, mert a jó és emberséges szándék csak nyerhet a nagyobb világosság által; itt, ha lehet, még egy világosítóbb fáklyát gyújtok, amely azután minden homályt és kétséget remélem tökéletesen eloszlat.

„Hazánkban, kivált mechanikai[2044] tekintetben – amely azonban szorosan össze van kapcsolva az erkölcsiséggel, ahogyan általában egészségesebb is ép testben a lélek –, számtalan eligazítani, felállítani, elrendelni való van. A kormány azonban nem volna képes a legjobb akarattal, legtisztább szándékkal sem hátramaradásainknak és szükségleteinknek csak a legkisebb részét is eligazítani, felállítni s elrendelni anélkül, hogy ne önkényeskedjen, és erszényeinket és egyéb tehetségeinket direkte[2045] vagy indirekte ne használja. Mert honunk hátramaradása nagy és szükségei számtalanok; és a legnagyobb királyi vagy országlási[2046] kincs is könnyen kimeríthető. És ekképp senki a tágas világon rajtunk segíteni nem fog, ha értelmi súlyunk s férfiúi tenyereink nem, mert ha a kormány még tízszer többet tenne is érettünk, mint amennyit tesz, akkor is a legsürgetőbb szükségeinknek a századrészét sem teljesítené; és mert továbbra sem valószínű, hogy egy Deus ex machina[2047] fogja vizeinket regulázni,[2048] útjainkat mac-adamizálni[2049] stb. S így az értelmi súlyt, ami Nemzetiségünket[2050*] szintén nemesíteni és emelni fogja, jobban és jobban fejleszteni akarjuk, és a hazánkban lévő számos henye kezet egyesíteni; szóval: a nemzeti lelkierőt vagy a közlelket felébreszteni; ez, **amit**[2051] akarunk."

A közlélek pedig semmi egyéb, mint a közönségnek[2052] értelmi súlya és adakozási készsége, amely soha sem tekinti, hogy az országlás[2053] segít-e vagy nem, s amelynél fogva a nagyobb rész átlátja: hogy számos kis tehetség koncentrációja óriási erő. És az az ideig-óráig tartó áldozat, amelyet ki-ki a közjóra szán, minden bizonnyal a legnagyobb kamatokkal megtérül.[2054] S e közlelket akarjuk, ami nem változó érzelmeken vagy költői ábrándozásokon hanem egyedül köz-intelligencián[2055] alapul, hazánk fiaiban terjeszteni; ez, **amit**[2056] akarunk.

A köz-intelligencia[2057] továbbá a sokaságot – például Britanniát s az Amerikai szövetséges országokat – a Metafizika[2058], Teória[2059] és képzelet veszélyes hínárjaiból, a Fizika, Praxis[2060] és Valóság józan határaiba vezeti. A fizikai tudományok által ki-ki azt érti meg, hogy az emberi társadalomban[2061] tökéletes egyenlőség nem lehet; a praxis[2062] által azt, hogy Utópia[2063] és Eldorádó[2064] nincs a világon; s a valóság által azt, hogy az emberiség minden lépcsőjén el lehet érni a megelégedést; s így a sokkal nagyobb rész minden esetben fenntartja a közcsendet[2065] és rendet; s ez, **amit**[2066] akarunk.

A közcsend[2067] és rend végül – különösen olyan században, amelyben szinte minden forrásban és sok még lángban is van – a nemzetekre nézve a lehető legnagyobb áldás; s hogy azáltal szakadatlan boldoguljon hazánk; ez, **amit**[2068] akarunk.

S így, mivel bizonyos, hogy sok minden nem a kormányra, hanem egyenesen a társadalomra[2069] tartozik; és hogy a kormány – ha szándékunk becsületes, és állhatatossággal bírunk –, már áttörhetetlen gátakat haladásunk ellen nem szegez, s végül mivel honunkban szinte mindenütt van elég javítani való; mindezekből természetesen következik, hogy mocsaraink s poraink közt fogunk ezentúl is örökké szenvedni; ha úgy mint eddig, ezután is mindig csak idegen kéztől vagy csodától várjuk a segítséget. De Hunnia[2070] magához illőbb

magasságra lép, ha nemzeti lelkünk kifejlett ereje[2071] által ösztönözve, semmi egyébben, mint saját értelmünkben és tenyereinkben bízunk! –

És az Egyesületeknek e legmélyebb talpkövének felvetését – amint 38-dik lapodon áll: *Ezt a húrt megpendíteni, az egyesületek lelkét bennünk ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdem*-nek mondod – én valóban korántsem nevezem kiérdemelt dicséretnek, hanem egyenesen birtokosi s nemesi kötelességnek tartom. – Nem Barátom, e húr megpendítése kimondhatatlan érdemet s díszt még nem von maga után; mert ha ilyen könnyen lehetne kimondhatatlan érdemet s díszt nyerni, akkor valóban minden becse megszűnne –, s én inkább az utánunk élőket dicsérem és üdvözlöm, akik szerencsésebbek s ügyesebbek, mint mi. Mert ők nemcsak megpendítik, de tökéletesen ki is fejtik majd az egyesületek szellemét, amelynek mi csak alapárkot ásni törekedtünk és törekedünk. –

Már hogy ilyen alapárok gyanánt – miután egyenesen kimondtam, hogy mit akarunk, s így a **miképp**-ről[2072] is kell említést tennem – szolgálhat-e a pesti Kaszinó s a Versenyzés,[2073] az természetesen kérdés. És ez olyan kérdés, amelyet sem Te, mint felperes, sem én, mint alperes nem válaszolhatunk meg, s amely egyenesen az Olvasó és a közvélemény[2074] ítélete alá tartozik.

Ha azt mondod: „A Kaszinó és a Versenyzés[2075] csak felette gyenge hypomoklion,[2076] s az egyesületek lelkét nem hozza életbe;" arra azt felelem: „igazad van. A hypomoklion[2077] nem erős; de kérdelek, néhány ember rövid idő alatt állíthat-e erősebbet? S ha állíthat, vajon miért nem állítottál, vagy legalább miért nem javasoltál 60-dik évedig erősebbet?" És hogy a Kaszinó és a Versenyzés[2078] minden bizonnyal életre keltik az egyesületek szellemét, azt sehol sem mondom, de remélem, esetleg életre keltik majd; s abban egészen bizonyos vagyok, hogy legalább ártani nem fognak.

És ha csak ez az utolsó sor lett volna szemed előtt, és csak jó szándékunkat s fáradozásainkat tekintetted volna, amikor mélyebb gondolatainkat és távolabbi céljainkat nem voltál képes felfogni, sőt azokat meg sem sejtetted; nem hiszem, hogy annyi felszínes, csak zavart ismereteket mutató, szívtelen megjegyzéseket tehettél volna a két intézet ellen, mint amilyenekkel tömve Taglalatod[2079].

Azonban korántsem kívánom, és nem tartom szükségesnek, hogy irgalmasságból pártolják e két intézetet; legyenek azok csak az igazság szerint megítélve.

Ha e munkámban lévő ön- és körülmény-ismereti szakaszt emlékezetedbe akarod idézni, látni fogod némileg, hogy milyen módok által és milyen lépcsőkön bontakozott ki e munkában előforduló egy és más tárgy. Aminek a lényege, ím ez: Megismerve saját helyzetünknek a sorstól nyert megkülönböztetett létét, hazánkra vonatkozó kötelességeinket ahhoz szabtuk; kötelességeinket továbbá arra alapoztuk, hogy **„a törvények körei közt, mint törvényes fejedelmünk leghívebb jobbágyai[2080] hazánkat szolgáljuk tehetségünk szerint."**[2081] Megismerve másrészről hazánk számos szükségeit, amelyeket sem az országlás[2082], sem egyes személyek nem pótolhatnak; azáltal gondoltunk tehetségeinknek a legtöbb erőt adni, s így hű és buzgó szolgálatainknak a legtöbb sikert, ha a nemzeti lélek erejét[2083] kifejtjük, és az egyesületi szellem alapját[2084] megássuk. Végül ezt az egyesületi alapot,[2085] – saját körülményeink, idő, értelemi és vagyoni tehetségünk[2086] szerint – egy fennálló pesti Lóverseny és Kaszinó által tartottuk a legcélirányosabbnak létrehozni.

Már, hogy miért jutott, s mondhatom sok komoly fontolgatás után, éppen e két intézet-állítás eszünkbe, s miért nem fáradoztunk inkább egyéb intézetek lábra állításán; azt Barátom, Neked egyenesen itt meg fogom magyarázni, hogy nehogy továbbra is azt hidd: cselekedeteinkben [2087] semmi kombináció sem volt.

Vedd többek közt csak Schwartner[2088] Statisztikáját[2089] kezedbe, és látni fogod, hány különböző intézet állott fel Magyarországban csak a közelebbi 50-60 esztendő leforgása alatt. És Magad körül körbetekintve ma csak néhánynak a lassú s bágyadt működését fogod tapasztalni. Eszerint leszámolva a létrehozott intézetekből a még fennállókat, az eldűlt s

elbomlott intézetek nagyon nagy száma méltán vonja a legnagyobb figyelmedet magára. – S ím, ez velünk éppen így történt. –

Természetesen most annak fejtegetése jön: vajon mi volt eldűlésük s elbomlásuk valódi oka? Mindenhonnan ez harsog a fülünkbe: „a kormány, a kormány!" S miután sokkal könnyebb mások gondolkozására támaszkodni, mint magunknak gondolkozni; ezért mi is egy darabig – vagyis én a sokasággal, anélkül hogy a legtávolabbról ismertem volna a dolgok valódi mibenlétét, hasonlóan azt kiáltottam: „a kormány, a kormány!" –

Hidegvérű fontolgatás és szkeptikus[2090] vizsgálat után azonban a sokaság ítéletének teljes igazságában kételkedni kezdtünk. S minél több tapasztalatunk lett, milyen iszonyú nehézségekkel kell más hazákban is megküzdeni[2091] azoknak, akik valamilyen intézetet mozgásba akarnak hozni, s mennyi férfiúi állhatatosság kell azok fenntartására; annál hajlandóbbak lettünk azt hinni: „hogy számos intézeteink elbomlását nem annyira a kormány, mint inkább azok tehetetlensége s állhatatlansága okozta, akik azokat egykor mozgásba tették." Minél több napot éltünk azután, annál világosabb meggyőződéssé vált bennünk: hogy nincsen olyan bonyolult dilemma, ami alól az emberi hiúság ne tudna kibújni; mert nem mindennap de szinte minden órában, nemcsak másokon, hanem magunkon is azt az ellenállhatatlan hajlandóságot vettük észre, amelynél fogva sikeretlen fáradozásaink okát soha vagy csak ritkán keressük saját restségünkben, tudatlanságunkban, ügyetlenségünkben, hiányos kombinációinkban, állhatatlanságunkban stb. hanem körülményeink mostohaságában, a hatalom nyomásában, a velünk vagy alattunk dolgozók kajánságában és rossz akaratában, a visszás elemekben, balsorsban, boldogtalan csillagzatban, szerencsétlen fátumban[2092] stb. Van, aki lerészegedik, és a kocsiról leesve lábát vagy kezét töri; s ím a szerencsétlen fátum[2093] őt a koldusok sorába állítja! A másik pipájával gyújtja meg saját kazlát, s a balsors tönkre teszi a szerencsétlent! A gazda nem trágyáz, rosszul szánt, tisztátlan magot vet, s ím a kedvetlen időjárás, rossz esztendő tetemesen károsítja őt! Az erőműves[2094] csak minta és a fabrikáns[2095] puszta teória[2096] szerint gyárt, a dologhoz nem ért, s ím a malevolentia,[2097] az irigység megakasztotta a művet, vagy nem engedte, hogy megmozduljon; s a fabrika[2098] nem sülhet el.[2099] A földbirtokos soha nem néz a sajátja után, vagy igen sokat is néz, váltógazdaságot állít, búza helyett krumplit[2100] termeszt, jószágai fölé fényes épületeket épít, szisztémáját[2101] minden évben változtatja stb. és sokkal többet költ mint amennyit bevesz, s ím a hatalom nyomása, a kormány zsibbasztó szisztémája[2102], körülményeink mostohasága stb. sequestrumba[2103] keverik a jámbort! S ezt a mentegető palástot, ezt a hiúsági kibújó ügyességet vagy hajlandóságot, amely soha, vagy csak olyan ritkán engedi a hibát magunkban keresni, a legkisebb tárgyakban is észrevehetjük. A vadat elhibázzuk, a golyót nem jól találjuk el, lovunk ledob stb.; és nem ügyetlenségünket, hanem a puska rossz elsültét, a biliárd egyenetlenségét, nyergünk elfordultát stb. kárhoztatjuk. És ugyanígy a fontosabb tárgyak kapcsán, ott, ahol a hiuság s önszeretet csábjai annyival erősebbek, még nagyobb mértékben az önmisztifikáció[2104] vakító súlya alá vagyunk vetve. S ha van dilemma, melyből nem lehet kiszabadulni, az csupán csak matézisi[2105].

Már tehát ezek szerint miután bizonyos, hogy a legtöbb magányos vagy egyesületi intézetünknek csak a romjait látjuk, s a közvélemény megakadásuk vagy eldűlésük legfőbb okát szinte mindig a kormánynak tulajdonítja, azt tekintettük a leg- és legelső feladatnak: Mindenekelőtt a lehető legszorosabb igazság szerint megtudni, hogy vajon a közvélemény[2106] ebben a tekintetben általánosan véve helyes vagy helytelen-e? Mert ha helyes, így okoskodunk, annak idején és annak helyén jobbágyi bizalommal s férfiúi egyenességgel a királyi szék elé fogjuk terjeszteni igazságos panaszainkat; ha ellenben helytelen, további próbálkozásainkban és fáradozásainkban több elővigyázattal és ügyességgel, s nagyobb szorgalommal és állhatatossággal fogunk viselkedni és előremenni mint eddig. – A közvélemény helyes vagy helytelen ítéletét pedig azáltal gondoltuk némileg matézisi[2107] dilemmára állítani, ha olyan intézeteket állítunk lábra, amelyekben a kormány lehetőleg semmi részt nem vesz, s amelyek által a hazafiak nagyobb számban egyesülnek mint eddig, s így az idő és az elme-

súrlódások[2108] által előbb utóbb minden bizonnyal feltűnik a Való.[2109] És amelyek úgy szólván, még nem egyesületek, csak a felállítandó egyesületeknek műhelyei; amelyek által nagyobb kontaktusba[2110] kerül a hon a külfölddel, s könnyebben megismerkedik a hazafi a hazafival. Ilyen ártatlan intézetek gyanánt végül – amelyek szemet nem szúrnak, s általuk a hazafiak nagyobb számban bizonyos időszakként összegyűlnek és megismerkednek, az idegen Kereskedő, Ágens[2111] vagy Művész pedig egy helyen és egy nap alatt számos hazafival találkozhat, s így országgyűlésen kívül még másutt is feltalálhatja némileg a Nemzetet –, ilyen ártatlan hypomoklionok[2112] gyanánt mondom, a pesti Kaszinót s Lóversenyt tűrhetően megfelelőknek láttuk s ítéltük.

A nemzeti gazdaság igencsak összehasonlítható az egyes gazdaságokkal. Már ha egy olyan jószágon[2113] tetemes javításokról volna szó, ahol a mechanikai mibenlét[2114] még nagyon hiányos, és azt a kérdést fejtegetnék: „Vajon min kellene kezdeni a javításokat, útépítésen, kútásáson, birkaaklok építésén vagy min?", én azt tartanám a legszükségesebbnek, „hogy mindenekelőtt a munkákat elrendelő és forgató gazdáknak és a munkákat végbevivő munkásoknak építtessenek az időjárás sanyargatásai[2115] ellen tökéletes menedékhelyeket; s így a tiszti, béresi lakást tartanám Á-nak." Szintén ugyanígy Á-nak tartom olyan hazában, mint a miénk, ahol mechanikai[2116] hátramaradásunk vég nélküli, olyan intézetek felállítását, amelyek a haza közepén nagyobb és kisebb birtokosainkat, hazánk minden rendjeit s felekezeteit némileg s rövid vagy hosszabb időre egyesítik, s amelyek részint mezőn, részint fedél alatt, szünet nélküli elmesúrlódásra[2117] a legtöbb alkalmat adnak.

Ezek szerint nem egy vasút, nem egy fabrika[2118], nem vizeink regulációja,[2119] nem egy magyar színház, nem egy híd s több efféle volt az, amin kezdeni akartuk az egyesületek lelkét honunkban mozgásba hozni, hanem a legtanácsosabbnak olyan intézetekre gondoltuk alapítani lehetséges előmenetelünk reményét, amelyek annyi részre darabolt hazánk lakosait előbb némileg egyesítenék, egymással megismertetnék, s minden hiábavaló fáradozás helyett a dolgok valódi mibenlétét olyannyira terjesztenék a tanácskozók elibe, hogy tisztán előttük lenne. Például: A Vasút körülményeinkhez illik-e már vagy korai-e még? Fabrikának[2120] a mai megkötésekkel s vámmal valószínű sikere lehetne-e? Vizeink hathatós regulációja[2121] nem ütközne-e a természet törvényivel össze? Egy Pest-Buda közti álló híd, vagy egy nem örökké kolduló, hanem a nemzet által vagyonossá tett[2122] magyar színház, nem haladná-e túl tehetségünket?[2123] stb.

Ilyen egyesítő és az elmesúrlódást[2124] elősegítő intézeteket gondoltunk a legszükségesebb teendők és honunk díszére végbeviendő dolgok hosszú abc-je első betűinek. Már ebben a tekintetben azt – hogy mi láttunk-e mélyebben, és mi tudtuk-e tökéletesebben kifejteni az egyesületek nemző okát, mi e vagy eleink? –, azt az idő dönti el, amit nyugodt lélekkel és a legszebb reménnyel várunk, mivel eddig is érdemeinken felül áldotta meg az ég becsületes szándékunkat. Továbbra is fáradhatunk s fogunk is fáradni a közjóért; és mindenesetre munkálkodásainknak sokkal kisebb sikere nem lehet, mint amennyi az előttünk éltek törekedéseiknek volt, minthogy elődeink fáradozásainak nem annyira egyesítő, mint inkább egymástól szakító nyomai mutatkoznak csak.

Sokan, tudom, azt fogják mondani: „Ilyen egyeztetések a kormányt illetik." Mások: „Mindazok a mechanikai javítások,[2125] amelyekről szóltam, az országlás[2126] dolgába tartoznak." Mások: „Ilyenfajta köz-tanácskozások a Megyékre, az Országgyűlésre valók, elmesúrlódásra[2127] ott a hely és idő." Megint mások: „Nincs az elszegényedett társadalomnak[2128] elég tehetsége[2129] a szükséges utak, hidak, vízcsatornák stb. létrehozására." Mások: „Bár ne volna annyi elmesúrlódás[2130] és kifejlődő intelligencia, mert ezek fognak mindent végveszélybe hozni." S megint mások számtalan több effélét. Hanem éppen azért, mivel nemcsak valószínű, hanem bizonyos, hogy szinte minden ajak más és más szentenciával[2131] és ítélettel szokta illusztrálni a dolgok és körülmények mibenlétét, s szinte mindenki más és más javaslattal áll elő, éppen azért tartottuk olyan intézetek felállítását a legcélirányosabbnak,

amelyek magukban úgyszólván semmi egyebek, mint tanácskozási műhelyek, amelyeknek a fenntartása tehetségeinket[2132] nem múlja felül, s amelyek nagy publicitásuk[2133] által a kormánynak elég garanciát[2134] adnak arra, hogy nem a homályt keresik vagy nem félrevezetők, s amelyeknek így a fennállása is lehetséges.

Te pedig Barátom, mindezek után valószínűleg azt mondod: „hiszen nem vagyok én ezek ellen az Intézetek ellen, stb." Amire így felelek: hogy direkte és tudva nem vagy ellenük, azt elhiszem, mert mindegyikhez adakoztál; hanem hogy indirekte és nem is sejtve nem vagy-e ellenük? – Arról ítéljen a részrehajlatlan Olvasó Taglalatod[2135] alapján, és a már itt elmondottakból és még mondandókból.

KASZINÓ[2136]

———

A szabadság még nem elég az előmenetelre,[2137] nagyobb civilizációra, hanem ahhoz bizonyos vetélkedés is szükséges. Vetélkedés pedig csak úgy támadhat, ha mások előmenetelének, úgy szólván, a képe szünet nélkül szemeink előtt lebeg. E szünet nélkül szemlélt jó példa a nemzetek előhaladására olyan mágusi erő, amely – habár a szabadság tagadhatatlanul a legmélyebb és legvalódibb talpköve[2138] minden lehetséges és hatékony előmenetelnek –, sok tekintetben mindazonáltal a legszolgaibb nemzeteket sokszor olyanok elé teszi, amelyek valamennyi szabadságokkal bírnak, és mindenesetre a szolgaságtól messze vannak.

A geográfiai[2139] helyzet tehát tagadhatatlanul igen nagy befolyással bír a nemzetek gyorsabb vagy lassúbb, nagyobb vagy kisebb fejlődésére. Mindent azonban, vagy szinte mindent geográfiai helyzetnek tulajdonítani, amint sokan cselekszik, különösen nagy tévedés,[2140] ami tüstént szembe tűnik, ha az egyes országok fekvését és a bennük lakó nemzetek régebbi és mostani civilizáltságát[2141] tekintjük. „Britanniának nagy civilizációja nem csoda, mert azt geográfiai helyzete szükségképpen maga után vonja" – így bölcselkednek sokan; hanem elfelejtik, hogy valaha Britannia igen szűken civilizált ország volt, amikor Hellászban[2142] és még a keleti Római birodalomban is a kultúra aránylag magas fokon állt. És nem jut eszükbe, hogy most megint, ámbár az érintett országoknak a topográfiai[2143] helyzetében azóta nem történt jelentős változás, Britannia a kultúrában úgy áll, mint 100, Görög- és Törökország pedig talán úgy, mint 1/2. S vajon mi okozta ezt? Az elemek, a véletlen, az idők járása s több efféle? Korántsem! Ámbár azoknak is volt némi részük ezekben az óriási változásokban, azért mégis egyedül az ember okozta és semmi egyéb e csudálatos metamorfózisokat.[2144] „Amerika feltalálása okozta azt a fordulatot, amely nyomán a civilizáció keletről nyugatra sietett." – így bölcselkedik egy másik. S igaz! De vajon miért nem találták fel Amerikát a Görögök, Karthágóiak, Rómaiak? S ha nem találhatták fel, mert sok egyéb mellett még észak-mutatójuk[2145] sem volt, és csak közel a parthoz szerettek evezgetni – kérdem: miért nem vette tehát Spanyolország az új Világ feltalálásának hasznát? Miért maradt hátra ott a civilizáció? Geográfiai helyzete tán rossz? És a praktikus[2146] élettudomány[2147], a valódi civilizáció miért van jelentősen hátrább Galliában[2148] mint Britanniában? Hiszen Amerika egyikhez ugyanannyira[2149] van, mint másikhoz? Vagy tán Gallia fekvése nem olyan kedvező? S vajon miért van százszor több kultúra Saxoniában[2150] mint Szicíliában, miért jelentősen több Teutoniában[2151] mint Itáliában? Holott bizonyos: hogy Németország[2152] fekvését s mibenlétét az olasz tartományokéhoz viszonyítva csakugyan mostohának lehet nevezni! – stb. –. Miért van mindez, s vajon mi virágoztat fel egy országot, bár fekvése nem kedvező, s mi hervaszt el egy másikat, bár fekvése különösen kedvező? S ugyan hol van ez a titkos élet-halál-ok rejtve? – A lakosokban!!! A bölcs, a sziklák közt kertet állít elő, s a tudomány még Palmyra[2153] fövényeire is bájt ruház; a buta ellenben a legmosolygóbb vidékekre gyászleplet takar, és még Árkádia[2154] virágos mezőit is szomorú vadonsággá dísztelenîti. –

Az emberi halhatatlan lélek és annak a legfőbb székhelye, „az emberi agyvelő" jelöli ki a kultúra ösvényét, s csak az emelheti a nemzeteket a lehető legmagasabb civilizációs fokra, és semmi egyéb! Ha egy határban 100 ezer ökör van, és esztendőnként egy millió mérő[2155] gabona terem, azt még nem nevezem nagy gazdagságnak; de ha csak egy-két ép s tökéletesen kiművelt emberfő van ott, azt nagy kincsnek tartom. Mert abból az egy-két vagy csak egyetlenegy emberi agyvelőből előbb-utóbb hasonlíthatatlanul több ökör és gabona, és minden, ami a nép gazdagságával összefügg, ered biztosan vagy a legnagyobb valószínűséggel. Ellenben viszont a Világ minden termékei s ökrei lombikozva és összefőzve sem

alkothatnának egyetlenegy ép s tökéletesen kiművelt emberfőt! Pedig az, minden nagynak, szépnek és nemesnek nemző oka, s e csillagon a legnagyobb hatalom. Ezt csak azért nem tudja, és nem is gyanítja a sokaság, mert uralkodása olyan könnyű és olyan szelíd! –

Állításom igazolására, hogy ti. legfőképpen a lakosok több vagy kevesebb értelmi súlya határozza meg az országok kulturális és civilizációs lépcsőit – s így egy intelligens nép mostoha honát igen kellemesre varázsolja, egy elfogult nép ellenben paradicsomi hazáját is igen kellemetlenre változtatja – számos kézzelfogható példát hozhatnék. Azonban csak Hollandiát s Törökországot akarom itt előhozni, amelyeket rövid idővel ezelőtt éppen egymásután volt alkalmam meglátogatni.[2156] – Az északi éghajlat, nagy köd, a síkvidék[2157] unalma, amely szinte egyetlenegy domb által sincs ketté vágva, s a környező tengerek kis mélysége és így különösen nagy veszedelme Hollandiát a világ mostoha vidékeinek sorába állította. S az utazó, aki tengeren jön, szomorú sártavakon kénytelen keresztül evezni, amíg a messziről olyan haloványnak látszó **ország**[2158] partjára megérkezik. – Azonban az emberi értelem és a szorgalom nemcsak zöld színnel ruházta fel a természet kezéből olyan szennyesen átvett tartományt, hanem arra a vidékre – amelyet előbb örök víz uralt, s amelyet úgyszólván a tengerekből emeltek ki – egy olyan kertet varázsolt,[2159] amilyenről életünk tavaszán álmodtunk, amikor létünk még a félig tündér világhoz tartozott! S az az ország, amelynek természeti tulajdonságai szerint a világ legvirágtalanabbjának kellene lennie, az emberi beavatkozás által a legsokfélébb és legszebb virágok hazája lett. És ezért az ember, ha felebarátja józan fáradozásainak mélyen örül, szívesen tartózkodik az emberi agyvelő-emelte kellemes honban!

Mindig változó szépségek[2160], új meg új és világosnál világosabb színek ezreitől elragadtatva ereszkedik azonban a Boszporuszon le a vándor. És amikor a természetnek egyik kiesebb[2161] jelensége[2162] váltja fel a másikat, kristály-kék habok közt emelkedik elébe a sors kedveltje Isztambul,[2163] s a körüllévő bércek és ligetek varázsa, Szkutari ciprus-erdejének[2164] sötétlő árnyéka, a messziről látszó Olimposznak[2165] fehérlő hava, a helynek számtalan s ki nem mondható egyéb csodáival együtt e bájlakot a világ legszebb pontjai közé állítják. A kellemes éghajlat, tiszta levegő, termékeny föld, helyes tengerpart, s a természetnek mindenben pazarló ajándékai pedig az egész roppant Török Birodalmat Európának s tán a Világ 5 részének minden országai elibe teszik. Azonban ez a kellemesnél kellemesebb benyomás nem sokáig tart, és szaporán el is tűnik, amikor azt kell tapasztalni, hogy éppen Európának a legkiesebb[2166] országa, amelyik olyan könnyen valóságos éden lehetne, szolga lakosai miatt – akiknek úgyszólván minden tizedike hóhér –, nemcsak, hogy igen kellemetlen lakhellyé vált; hanem a sötétség, önkény s pestis hazájává lett, ahol csak a kereset[2167] és kötelesség marasztalhat, és ahonnan mindenki minél előbb szívesen megszabadulna.

Hollandiában alig tett valami jót a sors, de mostohaságát pótolta némileg az értelem, szorgalom; Törökországban ellenben a sors alig tett valami rosszat, de a szerencsét szinte egészen kettétörte a fanatizmus és a restség! – Az első a közelebbi megismerkedés után tetszik jobban, a másik csak messziről és első meglátáskor. És így az egyiknek a magához vonzó ereje tartós érdem, a másiké ellenben múlékony báj.

Egyéb közeli s távoli országokkal ugyanígy áll a dolog. Többnek a fekvése jó, de lakosai gyávák, s ekképp a kultúra, civilizáció csekély; ellenben többnek a fekvése mostoha, de lakosai lelkesek, s így a kultúra és a civilizáció nagy. Britanniának a fekvése is jó és kedvező, a lakosai is értelmesek és szorgalmasak, így ott fejlődött ki a legtöbb kultúra s civilizáció. Afrikának középső tája viszont sivatag, amelynek a fekvése is mostoha, a lakosai is gyávák, így ott lesz a legkevesebb a kultúra és a civilizáció.

Már, ha mindezeknek a jelenségeknek az okát tekintjük – minután tagadhatatlan, hogy a kulturális és civilizációs fejlettséget nem annyira az ország fekvése, mint az ország lakosai határozzák el –, azt fogjuk találni, hogy minél nagyobb és általánosabb a szabadság, minél több a vetélkedési ösztön,[2168] annál nagyobb és több a kultúra és civilizáció, és viszont. Azonban ahogyan egyedül a szabadság vagy egyedül a vetélkedési ösztön által is lassanként

kifejlődhet némi kultúra s civilizáció, úgy megdönthetetlen tapasztalat, hogy a lehető legnagyobb kultúra s civilizáció kizárólag csak úgy fejlődhet ki, ha a szabadság a vetélkedési ösztönnel együtt jár.

A Török[2169] nem szabad; és mégis némileg a kultúrában, civilizációban előttünk áll. Hajóépítő és hajós ügyessége, tudása a selyem, pamut, gyapjú, bőr, fegyver stb. terén sokkal túlhaladja a miénket! S vajon miért? Mert geográfiai[2170] helyzete rákényszeríttette őt ezekben az ügyességre és értelmességre. Tengerei által ő a világ minden nemzeteivel naponként kapcsolatban van; s így lehetetlen volt, hogy ne ragadjon rá is valami. – Mi Magyarok ellenben tengertelen és valóban mostoha geográfiai helyzetünk következtében a vetélkedési ösztön[2171] tekintetében nem kérkedhetünk, s mégis kultúránk és civilizációnk halad. Mert ámbár szabadságunk csak egyoldalú s nem általános,[2172] mégis egy olyan alkotmány vázát bírjuk, amely szabad, s amelyet tágítani s reformálni lehet.[2173]

Ezek szerint a Török,[2174] mert geográfiai helyzete szükségképpen vetélkedési vágyat szül, csodálatos magasságba emelhetné a kultúrát és a civilizációt, ha hitvallása, szokásai és alkotmánya a fanatizmus bilincseitől, az előítéletek maszlagjaitól, és az önkény átkától mentes lenne. Vagy, más szavakkal: A Török kedvező fekvése következtében kulturált és civilizált nemzet lehetne, ha szabad volna.

Mi Magyarok viszont – mert a szabadság vázát már bírjuk –, sokkal magasabb lépcsőjén állnánk a kultúrának és a civilizációnak, és határ nélkül gyorsabban haladnánk előre, ha geográfiai helyzetünk nem volna olyan mostoha, és országunk nagy része úgyszólván nem lenne kiszorítva a vetélkedés áldásaiból.

A kultúrának és a civilizációnak első talpköve a szabadság, második a vetélkedési ösztön.[2175] – S ámbár amint mondtam, és ahogyan Montesquieu[2176] is helyesen megmutatta, hogy milyen nagy befolyással van az éghajlat és geográfiai helyzet mindenre; azért mégis az ép és kiművelt emberfő a kultúrának és a civilizációnak egyedüli forrása.[2177] Mert a szabadság elsősorban az emberi értelemből ered;[2178] s nemkülönben az emberi értelem[2179] fejti ki a vetélkedés ösztönét a leghatékonyabban, és a geográfiai hátrányokat[2180] is némileg ellensúlyozza.

Már mindezek után arra fordítom figyelmemet[2181], hogy minekünk Magyaroknak mai körülményeinkben és mostani helyzetünkben semmire nincs nagyobb szükségünk, mint vetélkedési ösztönre;[2182] s azt nem szülheti egyéb, mint más nemzetekkel való kontaktus.[2183] Más nemzetekkel pedig érdekkapcsolatba hozni a Magyart – mert geográfiai helyzetét nevezetesen nem lehet megváltoztatni –, csak kétféleképpen lehet. Ti. egyrészt ha mi megyünk többször ki külföldre, mint eddig; és ha viszont azt érjük el, hogy a külföldi is többször és sűrűbben jöjjön hozzánk, mint eddig. A külföld-látogatásra csak akarat és pénz kell, az ottani hasznos utazásra pedig előismeretek. Pénzt jobb Hitel-állítás által szerezhetünk, a szükséges előismereteket viszont szorgalommal tehetjük sajátunkká. És így kevés előmunkálat után közülünk igen sokaknak lehetősége lesz bejárni a külföldet a legnagyobb haszonnal. Az Idegent ellenben többször és sűrűbben közénk édesgetni, mint eddig, az elsőnél nehezebb feladat. Mert kimenni hozzá szinte csak magunkon múlik, behozni őt viszont már kettőn áll! Azonban ennek elérése sem annyira nehéz, mint látszik; mert az emberiség legnagyobb részét csak két rugó ösztönzi; s az, aki azokat ügyesen és szerencsésen fel tudja használni, szinte azt tesz vele, amit akar.

Ez a két mozgatórugó[2184] pedig nem egyéb, mint a haszon- és kellemvágy! Legyőzte az ember a tengerek hatalmát, leszállott a föld örök éjébe, vadonságokat kertekké varázsolt, s lehet mondani: bámulandó csodákat művelt; s vajon mi volt mindezek legfőbb, legalapvetőbb előidézője[2185]? Semmi egyéb, mint a haszonvágy! Ezernyi utazó lakja Itália világos levegőjét, Párizs úgyszólván az egybejövők és a látogatók pénzéből épült fel; Spaa, Brigthon, Bath[2186] stb. pezsegnek a lakosokat módfelett gazdagító idegenektől. S vajon ennek megint mi a valódi és legmélyebb oka? Semmi egyéb, mint a kellemvágy! És így, aki a haszon és kellem

reményét, sőt bizonyosságát elő tudja állítani, embertársai nagy részét oda tudja csábítani, ahová neki tetszik. –

Ez azonban lehetetlen egy-egy személynek, de korántsem lehetetlen Egyesületeknek. S íme Barátom, a dolgoknak és az emberi természetnek e tulajdonságai alapján határoztuk el azt, hogy fővárosunkban egy olyan intézetet állítunk fel, amely által nemcsak direkte nő meg hazánk szívének kelleme – s különösen az idegenek számára –, hanem indirekte olyan javításokra és szebbítésekre nyújthat ez alkalmat, amelyek által kecsegtetve, a honfi s idegen többször és sűrűbben fordul meg köztünk, mint eddig. És mi, miközben ő a pénzét hagyja itt, az egyesülés által erősödni fogunk; és vagy bohóságain kacagni, vagy felsőbbségét[2187] követni, és így negatíve vagy pozitíve ismereteinket és tapasztalatunkat tágítani fogjuk. És mindez nem egyéb, mint a **vetélkedési**[2188] haszon![2189]

Azt az intézetet pedig, mert valami nevének csakugyan kellett lenni, Kaszinónak kereszteltük. Az tagadhatatlan, hogy a Kaszinó már eddig is némileg növelte a két város kellemét, de még korántsem olyan nagy mértékben, mint amennyire hosszabb idő elteltével a jövendőben növelheti, amikor majd a dolog lényegével jobban-jobban megismerkednek a részesek és a közönség.[2190] –

Különösen nagyobb városban, ahol a társaság természetesen több részre – kotériák[2191] – szakad, és ahol mindenki több különlegességet remél, mint kisebb városban vagy falun; ott egy olyan intézet lényegesen emeli a kellemeket, amelyik nemcsak arra nyújt alkalmat, hogy mindenféle ember néha-néha kontaktusba[2192] léphessen egymással, hanem főképpen azáltal tesz valódi szolgálatot, hogy a benne részesek lehetőségeit[2193] némileg nagyobbítja. Mert vagy társaságba és teátrumba[2194] mehetnek, vagy az utcán sétálhatnak, vagy pedig otthon ülhetnek, mint azelőtt stb.; de ha akarnak, a Kaszinóba is mehetnek – ami azelőtt nem volt, és mindig nyitva áll – ha nincs is társaság, csukva is a teátrum, hideg is van az utcákon, és már úgyis napestig otthon ültünk stb. A lehetőségek körének nagyobb vagy kisebb léte dönti el legfőképpen, hogy egy hely a másiknál kellemesebb vagy kellemetlenebb. És azért olyan unalmasak rendszerint a kisvárosok; mert azokban egyrészt a választási kör csak parányi, másrészt nem szokták az emberek igazán elszánni magukat arra, hogy egészen falusiasan éljenek, és házi köreiken kívül semmi más kellemet ne keressenek. És így csak mindig ugyanazon két-három lehetőség[2195] között kénytelenek választani, ti. vagy odahaza ülni vagy a kávéházban; és a városnak mindig csak egy-két társaságába menni. Ott, mint tipikus[2196] krähwinkeliádok[2197] bizonyítják az örök egyformaság és a jelen idő szelleméhez félszázadutáni kullogás példáját.[2198] Ennek következtében olyan nagy szokott lenni ott az unalom, hogy a lakosok, akiknek sem nevezetes dolguk, sem nagyobb célirányzó vágyuk nincs, abban találják legnagyobb mulatságokat – ami végül szenvedelemmé fajul –, hogy egymást rágalmazzák tehetségük szerint, ahogyan a sok unatkozó eb is azzal rövidíti magányos pillanatait, hogy a holdat ugatja. S valóban azt lehet mondani,[2199] hogy rendszerint több epét és mérget forralnak az emberiség ellen egy-két kisvárosban, mint tán a világ minden metropolisában.[2200] – – – – Ott a sok különbözőség, a sok érdekes tárgy és mulatság olyannyira elfoglalja a nagyobb részt, hogy az ex professo[2201] rágalmazókon kívül, senki, nemcsak nem kémleli, és nem rostálgatja, félre nem magyarázgatja felebarátja gondolatait s tetteit – mert sokkal jobb s kellemesebb dolga is van –, hanem azzal, ha vele nem egy ízlésű, szinte nem is találkozik. Mert minden ízlés, minden kívánság, minden szenvedély megtalálja azt a kört, ahol ugyanazt óhajtják és keresik, s így rendszerint csak rokon lelkűek között folynak az órák, s ez tán a legnagyobb kelleme az életnek. Párizsnak például, a fekvése és éghajlata, ámbár korántsem éri fel Nápoly kies vidékét és édeni egét, mégis sokkal több utazót egyesít rövidebb s hosszabb időre, mint ezen utóbbi vagy a kontinens egyéb városai. És csupán azért, mivel ott a választási kör[2202] a legnagyobb – és mind az egészséges, víg, életszomjazó, semmit nem cselekvő stb. mind a nyavalygó melankolikus, életunt, munkás stb. a legbizonyosabban megtalálja saját hatókörét.[2203]

Már Buda-Pesten a város nagyságához és népességéhez képest, amely napról napra nő, s amelynél fogva kilábalt már a kisvárosok sorából, egyáltalán nincs elég különlegesség, és így aránylag szűk a lehetőségek köre.[2204] Ennek következtében nemcsak a most érintett unalom ivadékok, ti. az egymás tetteinek kémlése, bírálgatása és az ebből folyó rágalom és ellenségeskedések akadályozzák a két város legtöbb lakosának olyan egyesülését, amelyből előbb-utóbb tiszta rendezett Duna-partnak, állóhídnak, kies sétahelyeknek stb. okvetetlenül születniük kellene, hanem az ország külön részeiben tartózkodó hazafiak és idegenek sem csábíttatnak a haza szívébe olyan sikerrel, mint amennyi az annyira szétszabdalt honra, mint a Magyar, a lehető legnagyobb áldás volna. Mert az egyesülés erő; és ez az erő a nemzetek legnagyobb kincse, amely az egész hazát kiemelné a posványból, porból, s a kultúra és civilizáció magasabb lépcsőire iktatná.

A pesti Kaszinó, amely még nincsen a legjobb lábon, csak e néhány év forgása közben már kisebb javításokra alkalmat adott. A vendéglők – bár messze vannak még a tökéletestől –, a versenyszellem[2205] által némileg javultak, és idővel egyre javulni fognak, mert már hatásosan meg van e húr pendítve. Honi boraink különböző fajtáit sokkal nagyobb mennyiségben leljük egy helyütt, mint bármikor ezelőtt. Ha idegen vagy hazafi érkezik ide, szinte az első pillanatban megismerkedhet a két város néhány lakosával stb. És mindenesetre van egy „pis aller”[2206] – amit nem tudok magyarul kifejezni, hanem ami annyit tesz: van egy utolsó menedék, amely azáltal nyújt egy kis kellemet, hogy abba semmi dibdáb ember sem mehet, s amely szolgálatunkra napestig nyitva áll, és így ha jobb és kellemesebb dolgunk nincs, sem teátrum, sem társaság, vagy az öltözködést resteljük, vagy odahaza maradni nem akarunk, vagy tán haza nem is mehetünk, mert inasunk elvitte a kulcsot stb. utcán futókká azért mégsem leszünk, mert a legrosszabb esetre végmenedék gyanánt – s íme ez a „pis aller”[2207] – ott lesz a Kaszinó, ahol válogatottabb férfiak, vagy, ha azoktól üres, könyvek és újságok közt néhány pillanatot, ha nem is nagy kellemmel, legalább nagy kellemetlenség nélkül tölthetünk el. Az a lehetőség pedig, hogy ha mindenütt zárva is előttünk az ajtó – ami sokszor megtörténik –, akkor azért legalább egy mégis mindenkor nyitva áll, életkellemeinket némileg nagyobbítja. Azáltal, hogy egy olyan intézetben is részesülhetünk, amely azelőtt még nem állott fenn, lehetőségeink köre[2208] tagadhatatlanul nagyobbodik. Ennek szűkebb vagy tágabb léte pedig – amint mondtam, és ahogyan a tapasztalás mutatja –, meghatározza, hogy az egyik helység a másiknál kellemesebb vagy kellemetlenebb, s így azt vagy a krähwinklik,[2209] vagy a fővárosok sorába állítja.

S így jóllehet a Kaszinó nem más, mint műhely „jelentősebb kellemek és hasznok megteremtése érdekében”, azaz: semmi más, mint eszköz, amely által „magasabb célokat lehet elérni”; azért mégis maga által nemcsak indirekte, hanem direkte is nagyobbította már e rövid idő alatt is hazai fővárosunk kellemeit. Azonban a kellem utáni vágy korántsem olyan erős és hatalmas mozgatórugó, mint a haszon utáni. Ennélfogva nézzük elfogulatlanul és pártatlanul, hogy vajon ez a fejtegetésünkben érintett intézet nem hajtott-e és kiváltképpen nem ígér-e valamennyi hasznot is?

Ahogyan már a Lovakról[2210] és Hitelről írt értekezéseimben – amelyeknek az iránya nem volt egyéb, mint hazafiak egyesítése, értelem-tágítás és magyarság-kifejtés –, untig előadtam: alig van tárgy, amelyet a mai újabb időkben ne pendítene meg valaki,[2211] úgy most az Olvasó elé akarom érzékletesen tárni, és erősen az emlékezetébe akarom idézni, hogy csak úgy lehet hazánkra nézve haszna a javító szándéknak[2212] és az előre törekedő szellemnek – amelyek e mostani század dicsőségei –, ha mindazokat a javaslatokat, amelyek a közvélemény[2213] tengeréből előötlenek, nem nagy számban és nem egyszerre kezdjük el létrehozni.[2214] Mert így egy ágra sem jutna valóban elég erő – azaz eléggé kifejlődött értelem és elég vagyoni tehetség –, és egyiknek sem lenne valódi sikere. És mindannak az áldott javító s előre törekedő hatásnak, amelytől honunk pezseg, nem lenne nagyobb haszna, mint amennyi hasznot hajt a diadal érdekében egy ópium-ittas szpáhi sereg, amelyben semmi rend és

összetartás nincs, s amelynek eszeveszett tagjai egyenesen nyargalnak a veszély közepébe, és így hasztalan vesznek el.

Nincs nagyobb szerencsétlenség, mint olyan szülőktől származni, akiket nem lehet becsülni, vagy olyan vidéken születni, amely úgyszólván nem haza, s amelyet nem lak nemzet, s így már a bölcsőtől fogva az emberiség számkivetettjeként élni. S ha van ennél nagyobb kín, azt tán csak az ismerheti, aki tiszteletreméltó szüleit nem becsülte eléggé, irántuk háládatlan volt – vagy a természet szörnyszülöttjévé[2215] lett, és őket meggyilkolta –, vagy aki az anyaföldjét és földijeit megvetette, sárral dobálta – s annak elbomlására törekedett! – Isten mentsen ilyen tettektől! – mert a felébredés pillanatai iszonyúbbak lehetnek, mint amennyi kínt felfoghat az emberi kebel. S ami a tett sötét színét az önismeret tükrében világosabbra változtatja ugyan – de a végbevitt szerencsétlen eseten nem változtat semmit –, az nem egyéb, mint mikor nem tudatos szándék, hanem csak a Véletlen volt a szomorú tett előidézője![2216]

Már magyar honunk – különösen nekünk nemeseknek – milyen anyaföld! Meg lehet-e tagadni? Azonban nem biztos-e az is, hogy ha nincs is köztünk egyetlenegy szándékos hazagyilkos, mégis mindazok nem is sejtve gyilkolják hazánkat – amelynek vagy előre, vagy hátra kell mennie – akik vagy pozitíve dúlják azt, mert nemcsak nem tesznek érte semmit, hanem még a törekedőknek is útját állják, és a nemzeti fejlődést, a Magyarságot gátolják; vagy negatíve teszik lassanként tönkre[2217] azáltal, hogy erejüket egyenként elpazarolják, és másokat is arra csábítanak. S így azt okozzák, hogy mindaz a pezsgő erő – amely a hazafiak keblében rejtőzik, s amely egyesítve hazánkat saját erőnkből is bámulandó magasságra emelhetné –, nyom nélkül elpárolog, és haszontalanul a levegőbe pezseg!

S valóban az, aki hazánk szétszabdaltságában[2218]– amelyről elég világosan szóltam e munka 63-ik lapjától kezdve –, hiusága, éretlen meggyőződése, sőt akár a legtisztább szándéka miatt az amúgy is szétdarabolt erőnket – ami nem egyéb, mint a gyengeség –, még jobban eldarabolja, és javítási hatásunkat még széjjelebb szórja; a hazának nem tesz kevesebb kárt, sőt többet, mint az, aki egyenesen magát szegezi előmenetele ellen, mert ez legalább ébresztő gyanánt szolgál, s magyar ellenhatást vált ki.

A jó építőmester nem engedi, hogy mindegyik embere külön egy-egy nehéz kő mögé álljon, s annak emelgetésével hasztalan fogyassza erejét, vagy attól megszakadjon; hanem mindnyájukat együttesen egy-egy kő magasabbra emelésére egyesíti. Az erő így megfelel a súlynak, és senki sem szakad meg, s az épület is lassanként felemelkedik.

A honunkban emelendő intézményekkel éppen így áll a dolog. S amíg in partibus[2219] akarunk magyar színházat állítani, amíg egyik megye fabrikát[2220], a másik gazdasági társaságot, a harmadik dologházat vagy eszelős-ápoló intézetet stb. akar! Vagy néhányan rajziskolán, másik néhány a pedagógián, és mások tudja Isten min akarják kezdeni. Így nem teszünk egyebet, mint külön-külön állunk egy-egy nehéz kő mögé, amely nem mozdul a helyéből, s közülünk sok megszakad, amint a tapasztalat a nyilvánvalónál nyilvánvalóbban mutatja. Századokon átívelő intézeteink pedig nincsenek, hanem csak sártéglából épültek, amelyek igaz – – – – egyesült nagy erőre nem szorultak, mert szerkezeti elemeiket kis tehetség is elbírja! Hanem ilyen örök fecske-fészkű vagy vályog emlékek, amelyeknél alig tudunk jobbat felmutatni – én legalábbis úgy érzem –, a mai gyorsan fejlődő Magyarhoz többé nem illenek! Nemcsak egyetlenegy klasszikus emléket – amint a Hitel 225-ik lapján mondtam –, kellene állítanunk nekünk nemesebb század fiainak – amelyben a véletlenül nyert ajándék becse napról napra lejjebb száll, s a valódi érdemé feljebb –; hanem többet és olyanokat, amelyeket gyermekinknek s a külföldieknek édes büszke érzéssel mutathatnánk meg. És amelyek egy olyan Nemzethez – mint amilyenné a Magyar könnyen lehetne –, valóban érdemesek volnának már! S ennek létrehozása csak magunktól függ, mert olyan fiatal nép[2221] mint a Magyar, hazafiúi egyességgel csodákat művelhet. Összefogásunkat pedig idegen befolyás miképpen gátolhatná? – – –

Csak magunkban van az az erő, amely által csudákat művelhetünk, és csak azért olyan rejtett és sokak előtt olyannyira csekélynek látszó, mert annyi részre és részecskére van eldarabolva, hogy hatása szinte észrevehetetlen.

A centrifugális erők[2222] egyesítése pedig sem a kormány, sem az országlás[2223] által nem történhet meg, mert a legkisebb parancs és törvény, vagy ami csak a legtávolabbról is annak látszik, minden bizonnyal kettétörné az egyesületek lelkét, amely kizárólag csak a lehető legnagyobb szabadság és a legszabadabb hozzájárulás által fejlődhet ki. S ekképp az eldarabolt erők egyesítése egyenesen azokat illeti, akiknek, sem több sem kevesebb, hanem éppen annyi tekintélyük és tehetségük van, mint amennyi kell. Egyrészről azért, hogy a túlságosan magas állás és a hatalom fénye ne folyjon bele az egyeztetésbe – mert ennek biztos következménye az egyoldalúság és a schisma.[2224] Másrészről pedig azért, mert a túlságosan alacsony lét és a tehetetlenség homálya ne burkolja az egyesítés előmenetelét sötétbe, amiből viszont a kormánynak és a közvéleménynek a bizalmatlansága szokott eredni, s így minden fáradozás sikeretlen. S már e két véghatár közt honunkban ugyan ki áll? Senki más, mint a független birtokos! Mert külön-külön egyiknek sincs érdemén túli tekintélye és feltűnően kitündöklő tehetsége, ellenben mindegyiknek már csak azáltal is elég tekintélye és tehetsége van, hogy tiszta szándékáról kezes is lehet.

Minket független magyar birtokosokat illet tehát honunk eldarabolt erőinek egyesítése. S ehhez nem kell egyéb, mint minden salaktól mentes tiszta hazaszeretet, és hazánk mibenlétének s körülményinek a lehető legtökéletesebb ismerete. Mert csak az előbbi fojthatja el azokat a vezetési és építő-mesteri kis hiuságokat, amelyek kisebb-nagyobb mértékben mindenkinek mellében lappangnak, aki javításra s előmenetelre törekszik; midőn csak az utóbbi jelölheti ki a felállítandó tárgyak józan rendsorát!

A vezetésről, építőmesterkedésről mindenkinek le kell mondani, s nem határozhatja el senki, hogy vajon milyen intézményre kellene legelőször egyesíteni a hon egész erejét; mert ez felülmúlja az emberi tehetséget. A hon egész erejét, mondom, mert hinni akarom, hogy mindenki átlátja, hogy sok jelentős dolgot egyszerre nem lehet és balgaság is elkezdeni; hanem csak egyet kell a másik után végezni. És így építőmester és a felállítandó tárgyak rendsorának kijelölője csak az az axiómai[2225] igazság lehet, amely kizárólag számos elmetehetség súrlódása, hidegvérű és hosszas vizsgálatok, mindenoldalú kifejtések és felvilágosítások által szokott az emberek közt feltűnni. És erre tán az idő jártával a pesti Kaszinó több alkalmat nyújt – s ím ez egy haszna –, mint hazánknak eddig felállított akármilyenen intézetei, amelyek nem voltak műhelyek – ami tán mégis a legfontosabb lenne – hanem csak inkább olyan intézetek, amelyek úgyszólván a rendes műhelyen kívül készültek, s azért is tűntek el olyan nagy számban, vagy csak olyan gyengén és bágyadtan lézengnek!

A pesti Kaszinót tehát minden más intézmény előtt azért gondoltuk szükségesnek, s azért is állítottuk fel, mert csak a sikert óhajtva nem saját eszünket vagy mások tanácsát akartuk későbbi fáradozásaink vezéréül választani, hanem kizárólag az axiómai[2226] igazságot.

Mindegyik, a maga sorában alkotott egyesület – amelynek ekképp sikere is van, akár azonnali hasznát, akár kellemét, akár fényét és hírét emeli a honnak –, mindenesetre hasznos. Mert az azonnali haszon nem kár, hanem haszon; a kellemre és fényre s a hír kiérdemlésére törekvő vágy pedig azáltal hoz előbb-utóbb biztos és ki nem számítható hasznot, hogy az az értelmi fejlődésnek, a józan szorgalomnak és az állhatatos munkálkodásnak a leghatékonyabb mozgatórugója, és minden kéznek, amely csak valamihez fogni akar foglalatosságot ad – ami tán legnagyobb áldása a hazáknak!

Azonban az emberek azokat az adományokat, amelyek közvetlenül nyomorult felebarátaink gyámolítására szolgálnak, el szokták választani azoktól, amelyek csak közvetve tesznek azokkal jót, és jól láthatóan inkább csak a haza kellemeit, fényét s hírét emelik. S ámbár ezen fallácia[2227] helyreigazítására nem kellene több szó, mint a luxus körüli zavart ideák elrendezésére, mindazonáltal ki akarom mondani, hogy a keresztény jótevő adakozási

vágy különbözik a hazafiúi honfelemelési vágytól. Az elsőnek előre- és hátraható erejéről szóltam az ész és szív körüli szakaszban; és ahogyan ott a kereszténvi jótevő adakozásaink készségét s tehetségét valami elképzelt számra állítottam, úgy van egy bizonyos summa, amely megint összege lehet annak az adakozási tehetségnek és készségnek, amely a hon emelkedését célozza.

Tegyük e summát esztendőnként 2 millió pengő forintra, s világosnál világosabb lesz, hogy minél kevesebb részre oszlik ez az erő, annál nagyobb a siker lehetősége, s viszont. Ebből pedig az következik, hogy mindenki, aki hazája emelkedését valóban a szívén hordja, tegye félre a hiúságot és a könnyelműséget, s azt az erőt, amellyel bír, s amelyet honjának szentelni akar, ne vesse vakon az óriási elemeknek martalékul, hanem fogjon kezet s vessen vállat honfitársaival – mert egyesült s egyszívű erő mindenen győz, s még az elemeknek is parancsol.

Már, hogy miképpen és hogyan segíti a pesti Kaszinó azoknak az axiomai[2228] igazságoknak az elő-előtűnését, amelyeknek, mint mondtam, minden egyesületi kezdet egyedüli vezérének kellene lenni, az igen-igen egyszerű. Rendszerint asszony az intézetbe nem jön, s így rendes szép szócsere[2229] nincs; titkai kitálalására senki olyan tág körű és nyilvános helyet nem választ, a kártya már nem nagyon van divatban, s mivel ott mindig némán ülni csak nem lehet, így néha komolyabb tárgyakra kerül a szó. Birtokos, kereskedő, művész, idegen stb. ott megfordul, s a kellem- és haszonvágy princípiumai[2230] szerint sokszor olyan tárgyak kerülnek fejtegetésre, amelyek mindenkinek a hasznát s kellemét a legközvetlenebbül érintik. – – – Az ideák józanabbá válnak, az értelem tágul. – – – Többek közt hadd említsek csak egy esetet, amelyre a Kaszinó adott alkalmat. Egyvalaki azt állította: „igaz, igaz nagy hasznuk van az egyesületeknek – de ha pénzünk nincs, mit ér, s hogyan állíthatunk olyanokat?" S ezen az igen sokszor hallott s plauzibilisnek[2231] látszó okoskodáson megnyugodott mindenki. Nagyobb képtelenséget pedig egykönnyen nem lehet mondani; mert éppen azért kell létrehozni egyesületeket, mivel egyeseknek nincs elég pénzük, hiszen ha pénzük volna, az egyesülési szükség megszűnne. A további vita azonban egy különösen hasznos adatot hozott közénk. Felnyitottuk a Kaszinó-könyvet, amelyben az intézet rendszabályain kívül a részesek nevei is fel vannak jegyezve. És elkezdtük összeszámolni mindenkinek a tiszta jövedelmét – azaz: amit bizonyosan ki-ki kezébe vesz és elkölthet –, amennyire tudtuk. Ahogyan a leggazdagabb Uraink (?) nagy számának nem birtokai jövedelmét vettük computusba,[2232] hanem azt, a mit a szekvesztrum[2233] szab évenként számukra; úgy semmibe sem számoltuk azok jövedelmét, akikről bizonyosat nem tudtunk; általában pedig inkább kevesebbet írtunk, mint többet. És mégis csak a Kaszinó tagjainak – akiknek a száma nem volt akkor egészen 300 –, a tiszta diszponíbilis[2234] esztendei jövedelme 12 millió váltó forintot fölülmúlta. Úgyhogy e pillanatban, midőn a tagok száma 370-en túl nőtt, az, aki a Kaszinó összes részesének tiszta s diszponíbilis,[2235] – s itt fekszik a dolog ereje –, jövedelmét 15 millióért megvenné: nem vesztes, de nyertes lenne! Már ebből nem következik-e az, hogy egyedül a Kaszinói társaság, azaz a 370 részes, egy esztendei 15 milliónyi jövedelmével csudákat művelhetne, ha mindegyik keblében annyi honszeretet, s mindegyik fejében annyi értelem volna, hogy megérezze, az anyaföldért áldozni édes; s hogy átlássa, az ideig-óráig tett áldozat a leguzsorásabb kamatokkal előbb-utóbb minden bizonnyal megtérül. És milyen kicsi szám a 370, habár mind igen tehetős is, a 10-12 millióhoz, Magyarország feltehető népességéhez képest! S íme ennek az adatnak napvilágra kerülése egy másik haszna a Kaszinónak!

A dolog mindig így állt; de azok, akik nem szoktak számolni, s nem gondolkoztak sokat arról, hogy az egyesült tenyereknek és vállaknak milyen felrázó erejük van azok ezt nem jöttek volna rá tán soha erre. Hanem ahhoz egy szerencsés Véletlen kellett, hogy ilyen pénztelen honban, mint a miénk, és annyi fecsérlők között, csak 370 ember is rejthet magában olyan erőt, amely magában elég lenne 20-30 esztendő leforgása alatt – s mi az egy nemzet

életéhez? –, a legbámulatosabb dolgokat létesíteni, ha **csak egy kő emeltetnék egyszerre, s aztán a másik**.[2236] S hát még az egyesült Nemzet!

Az ilyen adatok feltárása és megvilágosítása pedig azáltal hajt a legnagyobb hasznot, hogy nagy önbizodalmat szül, aminek úgyszólván semmi sem állhat ellent. Mert bárminek a létrehozásában és véghezvitelében az önbizalom, ha józan számolásra van állítva, s elbizakodottsággá nem fajul, bizonyosan a lehető legnagyobb sikerokozó, és a legjobban fejt ki minden lappangó erőt. S mondhatni szinte soha nem létesült még jelentős tárgy ott, ahol a munkások másokban és nem magukban bíztak; és viszont alig van olyan nehézség, amelyen az olyan erős lelkű fáradozók ne diadalmaskodtak volna, akik senkiben és semmiben, csak a saját akaratukban és állhatatosságukban bíztak. – S ha a pesti Kaszinó csak arra adott volna vagy adna valaha alkalmat és okot, hogy a Magyar bízzon magában, segítséget senkitől se ne várjon, se ne kívánjon, hanem egyesüljön, merjen, és sajátmagán segítsen: akkor valóban több hasznot tett volna vagy tenne, mint amennyit a legforróbb várakozásainkban mi, a létesítőik egykor csak sejtettünk is!

A komolyabb tárgyak körül tett gyakori fejtegetések lassanként eligazítják, és egyensúlyba hozzák a szerencsétlen s zavart ideák tengerét, amelyeknek iszonyúságából nem lehet kiszabadulni egy-két értekezés által, vagy egy-két hónap alatt, hanem ahhoz számtalan eszmélkedés és év kell. A praktikus életismeret pedig mindenesetre bővül, és erre a sarkalatra[2237] állítva a körülmények valódi mibenléte tisztán feltűnik, s az a józan és egyedül helyes rendsor jön valóságra – s ez a dolog veleje[2238] –, amely a felállítandó tárgyak matézisi[2239] összeköttetését, s egyiknek a másikból való következését jelöli ki. S e rendsor az, amelyből ha helyes, biztos siker, ha helytelen, biztos elbomlás következik.

A hon felemelkedését célzó adakozási tehetség és készség összegét esztendei 2 millió forintra tettem. S ez lehet akár több, akár kevesebb, okoskodásomnak mégsem zavarja meg; mert az egész nem egyéb, mint szuppozíció,[2240] és az biztos, mint mondtam, hogy az adakozási vágyat lehet egy hipotézisi[2241] számra állítani. Már kérdem: ha valaki olyan tehetségű[2242] lenne, hogy ezt a 2 milliót az utolsó fillérig csak egyetlenegy tárgyra koncentrálhatná; vajon milyen tárgyhoz kezdene, például 1832-ben? És ha ezt az igen egyszerű kérdést átgondoljuk, s igazságosak vagyunk, kénytelenek leszünk megvallani: hogy honunkra nézve nem lehetne semmi sem szerencsésebb és kívánatosabb – mert a siker bizonyos volna –, mintha valaki köztünk olyan tehetséggel bírna, amelynél fogva az említett 2 milliót nemcsak hogy képes lenne egy tárgyra rááldozni, hanem azt is ki tudná jelölni: melyik az tárgy, amelyik a leglényegesebb, s így amely a nagy kezdet lenne! Hanem ez nem múlja-e lényegesen felül a gyenge ember tehetségét? És nem pium desiderium-e?[2243] Nincs Kerub[2244] köztünk, nincs. És az van tőle legmesszebb, aki azt gondolja, hogy ő fogja kijelölni a józan rendsort, és ő fogja az eldarabolt erőket mind egy tárgyra koncentrálni. Egy ember ezt nem teheti, hanem csak sok ember, azaz: tanácskozási, fontolgatási Egyesületek. És még ezek sem fogják tudni a 2 milliós erőt mind egy fillérig egy-egy tárgyra összesíteni, hanem annak az erőnek tán csak 20-ad, 10-ed, 5-öd részét; ahogyan hasonlóan nem fogják tudni a felállítandó tárgyak lehető legjózanabb rendsorát olyan pontossággal és rendszeres tudományos renddel kijelölni, mint amilyenen a természet titkos törvényei szerint valósággal van, hanem csak ahhoz a rendsorhoz némileg közelíteni. Azonban az erők egy kis koncentrációja és a józan rendszerhez való kis közelítés már nagy haszon. És a gyarló, tökéletlen[2245] emberek közt, nem lehet más a feladat, mint a lehető legtöbb erőnek olyan tárgyakra egyesítése, amelyek sarkalatok[2246] és nem építmények. És ezt kérdés, amely a plusz és mínusz körül forog, ítéletem szerint csak olyan egyesületek által lehet a lehető legnagyobb igazsággal eldönteni, ahol a legszabadabban, minden korláttól vagy alkalmatlanságtól mentesen, a leggyakrabban s szinte önmagától fordul a szó olyan tárgyakra, és folyik olyan tárgyak körül, amelyek mindenkinek, és így a társadalomnak[2247] és a hazának a legközvetlenebb kellemét vagy hasznát érintik. És az ilyen bilincs nélküli fejtegetésekre és együtt gondolkodásra a lehető

legjobb és legtöbb alkalmat egy Kaszinó ad, amelyben nincs házigazda, aki iránt valamilyen deferenciával[2248] kellene viseltetni; nincs feszes pedáns[2249] tanácskozás, amely megint csak többnyire nem engedi a tárgyak tökéletes kifejtését; s végül nincs a véletlen fejtegetők s tanácskozók közt az a zsibbasztó egyenetlenség, amely annyiszor visszaveti a helyest s elfogadtatja a helytelent. Mert azáltal, hogy mindenki, aki tag[2250] fizet, és egyenlően fizet, némileg egy sorba kerül a nagyobb a kisebbel, s így a vitákban nem annyira rang, cím s több ilyesmi, hanem inkább az értelmi képesség[2251] győz! És annak közel s távol éppen az ellenkezője történik, mint amiről Montesquieu[2252] tesz említést: „Une loi de Constantin veut que le témoignage seul de léveque suffise, sans ouir dautres témoins. Ce prince prenoit un chemin bien court; il jugeoit des affaires par les personnes, et des personnes par les dignités."[2253] Az az igazság, hogy a sok nagy erő, az egy pedig vagy az egyes csak parányi erő, és hogy egyszívű, egyakaratú egyesülés ellenállhatatlan erőt alkot, mindennap nagyobb világosságot[2254] kap. És amikor az önbizalmat, s az ezzel járó nemes öntudatot mód nélkül emeli, abba az irányba egyezteti a hazában rejtező s szendergő kezdeményező[2255] erőket, amelyben nagyobb és átláthatóbb fénybe állíttatik az a rendsor a közvélemény[2256] elé, amelyet a felállítandó tárgyak esetében követni kell. Mert mindenki az adománya után sikert vár. És így, ha világos például, hogy Á-nak sikere lehet, B-nek pedig nem, mindenesetre Á-ra több tehetség[2257] fog összegyűlni természetesen, mint B-re.

A lehető legjobb és józanabb rendsor elhatározása és felállítása tehát a dolog veleje[2258]! S annak bizonyítására, hogy milyen különösen nehéz e lényeget[2259] kifejteni, a sarkalatokat[2260] az építményektől megkülönböztetni, szóval: az okokat a következményekkel össze nem zavarni, legyen szabad itt egy pár szót a magyar tudós Társaságról szólanom.

Amikor ez az Intézet azáltal, hogy néhányan közülünk egy kis áldozatot vittünk honunk oltárára,[2261] létre jött,[2262] akkor több jeles és magas fokon álló férfi engem e tárgyban vitt szerepem miatt dicsértek, de egyszersmind ilyen jellegű megjegyzéseket is tettek: „Kár volt olyan nagy summát adni a nyelv pallérozására,[2263] olyan nagy summát, amellyel sokkal okosabb és hasznosabb tárgyakat is meg lehetett volna pendíteni, mint vasutakat, vízcsatornákat, hidakat, manufaktúrákat[2264] stb. Szókoholó úgy is több van, mint kell, hanem technikai szempontból[2265] honunk állapota hiányos. Annak javítására kellene inkább ügyelni, mert lenne csak a közlekedés,[2266] a modus merendi[2267] hazánkban jobb és könnyebb lábon, s így elevenebb a kereskedés, s ebből nagyobb az indusztria.[2268] Akkor mindenre, tudós és egyéb társaságokra is elég tehetség[2269] volna, és elég idő stb." – Mások pedig ilyen hangon okoskodtak, és köztük olyanok is, akik úgyszólván még az iskolából sem bújtak egészen ki, ahol nota bene[2270] semmit sem, vagy csak igen keveset tanultak: „Tisztelem hazafiúi tettedet Barátom, de lásd én inkább egy Pest s Buda-közti hídra, vagy a Ludovica út[2271] megváltására és más ilyenekre adtam volna pénzemet stb." –

Ezeket az okoskodásokat hallva hasztalan szóvesztés[2272] és mellfárasztás helyett inkább hallgattam, vagy így válaszoltam: „már megtörtént[2273], változtatni többé nem lehet" – – vagy: „igazad van Barátom, egy híd tán jobb lett volna; hanem tudod mit? Állíts Te hidat! stb." Hasztalan szóvesztés s mellfárasztás helyett, mondom; mert éppen olyan céltalan és hiábavaló munka a következmények okairól[2274] vitázni olyanokkal, akiknek ilyen tárgyak kapcsán a legalapvetőbb ismeretekről sincs tiszta felfogásuk, s akiktől hiúságuk és elbizakodottságuk minden kételkedést s szerény józanságot eltávolít. Olyan céltalan s hiába fárasztó munka, mint vakkal színről, sükettel hangról okoskodni, s olyannyira lehetetlen, mint egy csöbört pintes palackba[2275] önteni. Azonban minden szkepticizmusom[2276] ellenére egyrészt nevetnem kellett magamban azoknak a balgaságain, akiknek értelmi reputációja,[2277] bár semmi egyében nem alapul, mint komoly tekinteten, görög profilon[2278] s tágas öblű homlokon – azért mégis igen erős alapon nyugszik, mert egy ilyen ábrázat milliókat ér, s a sokaságban sokszor több bizalmat szül, mint a legkézzelfoghatóbb igazságok –, másrészt azonban bosszankodtam. Azon, hogy szinte mindig azok szoktak a legtöbbet tanítani, tanácsolni,

javasolni, akik a legkevesebbet tanultak, és a legtöbb tanácsra van szükségük, s más helyében mindig a legszebbeket tennének, de a maguk helyén soha semmit nem visznek végbe. Harmadrészt elszomorodtam, hogy egy olyan hazában, amelyben annyi teendő s felemelendő van, a nagyobb rész inkább tetejére akarja állítani a hazai előmenetel építményeit, mint annak az örök természet által meghatározott alapjaira.[2279] –

A mechanikai javításoktól[2280] várják az értelmi súly nagyobbodását: a jobb közlekedéstől[2281] és a könnyebb kereseti módtól az elevenebb kereskedést, ettől pedig a nagyobb szorgalmat, ezután tehetséget és időt, tudós társaságokat s több effélét akarnak állítani! Már vajon nincs-e tökéletesen felfordítva ez az egymásra halmozás? Én azt hiszem, tökéletesen a fedelén áll, mert nem az út csinálja az embert, hanem az ember az utat, s nem a vad ember, hanem a már némileg kifejlett ember. És a nemzetiség[2282**] elvére épített[2283] közönséges értelmi súly emeli, és nemcsak egy-két embert, hanem a sokaságot arra az emberi méltóságra, amely a henyélést s iránytalan munkálkodást a nemzetből lassanként kiírtja; s ugyanígy mindenkit magával és körülményeivel megismertet, s a nagyobb részt előbb utóbb arról győzi meg, hogy minél többen kerülnek be az alkotmány bátorságot[*2284] s hasznot hajtó vázába, annál nagyobb az erkölcsi tehetség, több a munkavágy, általánosabb a szorgalom, bizonyosabb a kereskedési szükség, s legbizonyosabb nemcsak a jó közlekedés,[2285] hanem a nemzeti nagyság és szerencse is!

Vajon a világ sok népe miért lakik éveken keresztül szinte minden közlekedés[2286] nélkül erdők, vadonságok s mocsarak közt, s miért nincs munka s kereskedési vágyuk? Mert értelmi súlyuk parányi. S viszont miért van, például, az Amerikai szövetséges országokban olyan kiterjedt és helyes vízi s földi közlekedés, olyan nagy szorgalom s eleven kereskedés? Mert ott az értelmi súly nagy. – Ha például, az Amazonas vize körül valami magasabb hatalom estétől reggelig és éjszaka, egy ott tengő vadnép hazáját csak olyan tökélyre emelné, mint amilyenre, pl. ma Csehország mechanikája van elrendelve, de a lakosok értelmi súlyát nem emelné, ugyan nem esne-e vissza rövid idő leforgása alatt minden ismét a régi vadságba és sötétségbe? Ha pedig viszont az a magasabb hatalom a holland vagy angol intelligenciát[2287] öntené egy éjszakán keresztül az Amazonas környékén lakó vadnép lakosaiba, habár mechanikájára[2288] vonatkozóan semmit sem tenne, nem bizonyos-e, hogy a most vadságban és sötétségben lévő része a világnak egyre jobban fejlődne a kultúra és civilizáció tekintetében. És a lakosokban annyira ébredne a munka, kellem- és haszonvágy, s ekképp a kereskedés szüksége, hogy sok egyéb s előre ki nem számítható fejlődés mellett a közlekedési[2289] módok is előbb-utóbb bizonyosan a legjobb lábra állíttatnának? Ezeket kétségbe vonni és tagadni nem lehet, mert a valóságból a lehetőségeket vizsgáló gondolkodás bizonyos. A való pedig azt bizonyítja, hogy a legvirágzóbb országok is gyászba borultak, mint egykor Hellasz és Róma, a vad nemzetek beözönlése által; a legnagyobb vadonságok ellenben emberi intelligencia és szorgalom által rövid idő alatt a kultúra és civilizáció tekintetében óriási előmenetelt tettek, mint pl. a mostani Pennsylvania, Columbia stb.

S ha meg kell vallanom, hogy mai körülményeink közt, ítéletem szerint mit tartok én a magyar honban minden lehetséges haladás és szükséges újjáteremtés leg- és legmélyebb talpkövének – aminél kezdeni kell, s ami előtt minden egyéb hasztalan, amellyel mindent kivihetünk de nélküle semmit, amely mindennek Á-ja, fenékköve, kútfeje[2290] –, egyenesen kimondom: a nemzeti értelem lehető legnagyobb kifejtését tartom annak a nemző oknak, amelyből nemzetiség[2291**], honszeretet, köz-lélek, polgári erény, köz-boldogság, s nemzeti dicsőség fakad.

Ez az állításom pedig korántsem képzeletem szüleménye, vagy tán éppen saját teóriáim[2292] és szisztémáim[2293] ivadéka, hanem a világ régibb és újabb történetének azon tanúsága, amelyről földünknek szinte minden nemzetei bizonyságot tesznek. Mert úgy találjuk, hogy minél több valódi, azaz: életrevaló intelligenciával bírt egy nemzet, annál jobban s tökéletesebben fejtette ki saját nemzetiségét[2294**], annál több hazafiúi halhatatlan tettekkel

dicsőítették egyes polgárok a hazát, annál általánosabb lett a közlélek s erény, és annál nagyobb a közboldogság és nemzeti dicsőség.

Az ország mechanikáját[2295] tehát annak morális kifejtése elé tenni, ítéletem szerint annyi, mint az Ábc-t nem Á-nál hanem Z-nél kezdeni; vagy pedig – mert lényegében azt Z-nél is lehetne kezdeni –, egy építményt nem az alap[2296] ásásával, hanem zsindelyezéssel kezdeni. S hogy az ilyen sorrend milyen következményeket szülhet, azt nem nehéz átlátni: „a legnagyobb erő s fáradozás után ti. csak annyi sikert sem, hogy annak nyomai észrevehetők volnának."

Egy Pest s Buda-közti olyan állóhíd, pl. – amelyet minden bizonnyal nemcsak jég nem rombolna el, de egyszersmind a két várost a nagyobb vízáradás veszélyétől megkímélné, ami a feladatok nehezebbike, s kőből vagy vasból és annyi jövő századra lenne építve, amennyit a Magyar mindig emelkedve átélni óhajt –, legalább 4 millió pengő forintba kerülne. S hogy annyiba minden bizonnyal – ha nem többe –, arról jót merek állni,[2297] mert állításom olyan számokon alapul, amelyeket senki más kérdésessé nem tehet, csak azok, akik jószívű ábrándozásaik közt szántszándékkal akarják elcsábíttatni magukat mind azon szánakozásra méltó lágyvelejű[2298] projektánsok[2299] által, akik a legóriásibb tárgyak könnyű, egészen olcsó és biztos végbevitelét ígérik, s így teoretikailag[2300] ki nem főtt javaslataikkal sokszor csaknem bolonddá teszik, a szép és jó, de egyszersmind az egészen olcsó s könnyen kivihető után vágyakozó közönséget. Ez pedig mind egyszerre képtelenség. – S vajon ilyen summát ténylegesen ki lehet-e s tudunk-e állítani egy híd építésére, ha nem nézzük mai adakozásaink készségét s legfőképpen tehetségét[2301] nagyítóüvegen? Feleljünk erre inkább őszintén, mintsem önmisztifikációval,[2302] mert ez valóban nemcsak férfihoz illőbb cselekvés, hanem hazánk előmenetelére olyan elhatározó út is, amelynek egyikén a nemzeti felemelkedés éppen olyan bizonyos, mint a másikon a végelaljasodás. Mert őszinte megismerése elmaradott álladalmunknak[2303] áldás; az önmisztifikáló[2304] felfuvalkodás alacsony létünkben a lehetséges legnagyobb átok. Feleletünk pedig ilyen lesz: „Nemcsak most nem álmodhatunk olyan nehéz s drága tárgyak felállításáról, mint pl. egy Pest s Buda-közti kő- vagy vashíd, hanem olyanokat soha nem is leszünk képesek végbevinni, amik említésre vagy irigylésre méltók, s a nemzeti nagyságnak valódi jelei lennének; amíg előbb még egy és más nem kap életre! És erre az utolsó sorra figyeljünk, mert ezen fordul meg, pl. egy hídnak építése, vagy fel nem építése.

S vajon miért nem építhetünk már most hidat, azaz: miért nincs már ma 4 milliónk? Korántsem azért, mintha nem volna 4 milliónk, s nem tudnánk könnyen kiállítni; hanem azért, mert az a közintelligencia[2305] még nincs eléggé kifejlődve, amely egyedüli nemző oka – nézzük a régit, nézzük az újat –, annak a csodákat művelő honszeretetnek s nemzeti sajátosságnak, amelynek alig állhat valami ellent. Amíg a Görög Görög, a Római Római volt; addig minden, még az elemek is hódolni voltak kénytelenek nekik, ugyanígy amíg az Angol Angol marad, a Francia még Franciább, a Teuto pedig Teuto,[2306] – s mi végül igazán Magyarok leszünk! –

A közintelligencia[2307] ahogy szinte mindent igazi világosságra és valódi egyensúlyba hoz, úgy a józan ízlést is eligazítja; s mondhatni, hogy a kiműveltebb nemzetek, amelyek mindig akkor állnak a legsajátságosabb nemzetiség[2308**] s a leghűbb honszeretet fényében, amikor értelmiségűk a legjobban kifejlett, s az örömöknek is sokkal tágasabb s nemesebb körében élnek mint azon népek, amelyek inkább csak az állati kellemek szűk bilincsei közt sorvadoznak.

A szebb ízlésnek és a nemesebb örömöknek a kifejlődése pedig szorosan összefügg a honszeretettel és a közlélekkel – mivel minden szép és nemes rokon –, és a társadalmat[2309] lassan-lassan arra bírja, hogy a nagyobb rész inkább fog szomjazni és vágyakozni azok után a nemes és sokkal édesebb örömök után, amelyek a honfiak jobb s szerencsésebb létéből s a nemzeti emelkedés s dicsőségből erednek, mint azok után a szűk örömök után, amelyek csak

saját jólétünk, kissé hosszabb titulusunk, vagy telibb erszényünk miatt szokták kecsegtetni bágyadt és hiú lelkünket.

Ahogyan ki nem mondható édes érzés a szeretett lénynek nemcsak szolgálni, hanem érte szenvedni is; úgy nagyon nagy s tiszta öröm, nemcsak fáradni a honért, hanem annak haladása érdekében érzékeny áldozatokat is tenni. Az ember általános örömeinek köre olyan szűk s tulajdonképpen ízetlen, hogy az elért vágy kielégítése alig múlja fölül a vágyakozás[2310] kellemét. De nem úgy annak az öntudatnak a meleg érzése, amelyet csak józan republikánus[2311] ismer, s amelynek tág s dicső pályáját minden becsületes ember taposná, ha csak egyszer is megkóstolná, hogy mennyivel édesebb egy takarékos házban egyszerűen s gazdálkodva élni, s inkább hatékonyan a közintézetekhez hozzájárulni, emelkedést és fényt nem a címtől, megnevezéstől s idegen kéztől, de csak érdem s belbecs[2312] után keresni, s inkább a hazafiak hálaadó szívében verni mély gyökeret, mint ideális és elszigetelt hatalmi felemelkedés érdekében törekedni. Mennyivel édesebb egy dicső nemzet elsőségét büszke érzéssel említeni az idegen előtt, mint mindig saját kastélyainkat, saját angol-kertünket, saját birkaaklunkat, saját gyűjteményeinket stb. mutogatni csak? S amennyire édesebb már azáltal is az anyának saját gyermeke, hogy fájdalmak közt szülte meg, úgy önt vérünkbe édesebb meleget viszont az az érzékeny áldozat, amelyet anyaföldünk felemelése és boldogítása érdekében teszünk. És tudom sok magyar kebel akkor volna igazán örömteli, ha nem annyira őt, saját elsőségét és véletlenül nyert vagy gyűjtögetett kincseit emlegetnék, hanem inkább Hunnia[2313] magyarosodását, hatalmát s dicsőségét bámulnák, amelyekre élte legtöbb idejét és személye és tehetségei legtöbb erejét szentelte. –

S vajon az a sok kebel, amelyek a legnemesebb örömök elfogadására vannak alkotva, miért nem vágynak s nem szomjaznak azok után a republikánus[2314] józan örömök után, amelyekről szóltam? Mert nem is sejtik, hogy ilyen örömök vannak, vagy mert önbizalom híján az elnyerésükben kételkedve kétségbe esnek. S miért nem ismerik[2315] azokat örömöket, s miért nem bíznak magukban? Mert a közértelem s ekképp a közízlés és a nemesebb örömökutáni szomj még tökéletesen nincsenek kifejlődve, és a sok sikeretlen fáradozás, hasztalan erőfecsérlés és az elhibázott tárgyak számtalan romjai a legerősebbet is csaknem elcsüggesztik! A közértelem pedig miért nincs tökéletesen kifejtve, s miért dűlt össze annyi kezdeményezés? Mert a sok álbölcs a haza előmenetelét nem morális,[2316] de fizikai részénél kezdte, s ekképp a felállítandók sorrendjét nemcsak egy kissé vétette el, hanem azt tökéletesen meg is fordította. S végül mi az oka a sok álbölcselkedésnek? A hazai erők darabolt léte, s ekképp egy tárgy körül számos emberfő vizsgálatainak hija, s így az egyoldalúság – a hiú önkény ivadéka –, amely halálos leheletével mindent már a kezdetén elhervaszt! A közértelem s nemzetiség[2317**], a honszeretet és közlélek anyja pedig, miképpen fejlődhet szaporábban és bizonyosabban, mintsem a lélek orgánuma,[2318] a nyelv bővítése, nemesítése s felemelkedése által?

Mindezekből matézisi[2319] rendszerességgel az következik – nekem legalábbis úgy látszik –, hogy a magyar tudós Társaság, amely nemzeti nyelvünk s ekképp a magyar lélek orgánumának[2320] leghathatósabb kifejlesztője és nemzeti értelmünk tágításának legerősebb eszköze, nemcsak oka lehet, de remélem, minden bizonnyal előidézője is lesz annak – – hogy teszem például, kő- vagy vashíd épüljön Buda s Pest közt, közlekedésünk[2321] javuljon, mocsaraink csapoltassanak le, szóval: hazai mechanikánk[2322] tökéletesedjen; mert a szélesebb értelem és fejlettebb nemzetiség[2323**] mindezeket létrehozhatja és előbb-utóbb majd létre is hozza. Midőn más részről apodiktikusan[2324] lehetetlen, hogy az ország jobb mechanikájából,[2325] amely nota bene[2326] önmagától nem támadhat, tudós Társaság eredjen, mert sohasem fog híd, út, vízcsatorna embert alkotni, de viszont a kifejlett és egyesült emberi lélek nemcsak ezeket a parányi dolgokat, hanem ezeknél sokkal nagyobbakat s dicsőbbeket is teremt az idő jártával minden bizonnyal. Ami más szavakkal ennyi: „Buda s Pest-közt híd magától nem teremhet, építése ha kőből vagy vasból van, a kormánynak és egyes személyeknek a

tehetségét[2327] fölülmúlja, s ekképp jövőre is télen mindig csak nyomorultan fogunk csónakázni mint eddig, ha nem segít rajtunk a közlélek. A közlélek pedig az értelmi súly nagyobbodásából s a nemzetiség[2328**] nemesebb kifejlődéséből következik, ezek pedig, tovább haladva, koncentráció[2329] által fejlődnek ki a legszaporábban; s így a tudós Társaság és a Kaszinó felállítása ahhoz a természetes sorrendhez áll közelebb, amelyről már annyit szóltam, amint a híd, út, vízcsatorna s több efféle mechanika helyéről is. És mi, akik ezeknek az intézeteknek[2330] a felállításához hozzájárultunk, s csekély tehetségünket jobb híján azok gyarapítására koncentráltuk, tán józanabbul cselekedtünk, mintha mi is a teendőknek egy-egy mechanikai ágát külön-külön ápolgattuk volna – ahogyan eddig szokásban volt –, s mi is most egy kis szalmatűz szerű fény és hírnév után elbukott intézeteink romjain üldögélnénk.

Azonban korántsem állítom azt, mintha a tudós Társaság és a Kaszinó a legmélyebb talpkövek volnának, és mi, kezdeményezéseinkben csalhatatlanok lennénk. Valóban nem; mert bizonyosan vannak olyan férfiak, akik a dolgok lényegébe határtalanul mélyebben tekintenek mint mi. Inkább azért gondoltuk azokat s minden koncentráló[2331] és tanácskozásra gerjesztő intézetet úgyszólván minden sorrend-előttieknek, mert magunkat nem csak könnyen hibázhatóknak, de ilyen fontos tárgyak körül felette gyarlóknak is tartjuk. S inkább azoktól várunk világot s útmutatást, akiket intézeteink által a hon szívében hosszabb s rövidebb időre egyesítni elég szerencsések voltunk és leszünk.

S mondhatom e szkepticizmusunk[2332] és az ítéletalkotással összefüggő bizonytalanságunk napról napra éppen úgy növekszik, ahogyan a körülményeinkről s mibenlétünkről bizonyosabb s rendezettebb lesz ismeretünk. Volnának mélyebb sarkalatok[2333] is, tagadhatatlan, amelyek nemzeti értelmességünket határ nélkül szaporábban és biztosabban növelnék, mint egy tudós Társaság, Kaszinó s több efféle egyesítő intézet. Mint, teszem például: nemzeti pedagógiák, község-nevelő iskolák, sajtószabadság stb.; azonban azoknak jobb s terjedtebb felállítása egyenesen magunktól függ-e kérdem? S erre feleljen ki-ki önmagának.

De még tovább megyek, s arra sem merem korántsem a szavamat adni, hogy a teendő s magunktól függő tárgyak közt nem lehetett volna annyi tehetséggel valami józanabbat is felállítni, mint amennyi időbe, fáradozásba s pénzbe került eddig a Kaszinó s tudós Társaság. És e kételkedésem abból ered, mert magam is ahogy idősödtem, látásomban, ítéletemben némileg változtam, s 20 esztendős koromban azokat a tárgyakat tartottam a teendők talpköveinek, amelyeket most 40 esztendős koromban építményeknek vagyok kénytelen látni. Hogy azonban mai körülményeink közt, az én helyemen, sem időmet, sem fáradozásomat, sem pénzemet, hazánk előmenetelét tekintve, jobbra nem fordíthattam, mint ezekre az érintett s még érintendő egyesületi intézetekre, arról saját eszem s lelkiismeretem szerint tökéletesen meg vagyok győződve. Úgy ahogy arról is, hogy sokan, ahelyett hogy külön-külön egy-egy követ törekednének emelgetni, sokkal sikeresebben dolgoznának, ha vagy mellettünk, vagy előttünk, csakhogy egyesült erővel akarnák ők is mindazokat a módokat megkeresni, amelyek szétdarabolt hazánkat Buda s Pesten egyesítenék, a nemzeti lelket emelnék, a Magyarságot kifejtenék, s a Magyart végre a Nemzetek sorába iktatnák.

Honunk felemelkedése érdekében az erők egyesülését tartottam a legfontosabbnak minden időben. S volt idő, amikor a teendők sorában egy Pest és Buda közti állóhidat szinte a legelsőnek tekintettem, s megvallom nem annyira a haszon miatt; mert az ország kereskedésére nézve egy állóhídnak mindaddig nagy hasznát nem vennénk, amíg – – – – – és amíg az útcsinálás nem kerül más alapokra, mivel nyáron úgyis van hajóhíd, télen pedig a kereskedés járhatatlan útjaink miatt megszűnik, s az egész híd legnagyobb haszna szinte csak abban koncentrálódna, hogy a portékákat Budáról Pestre s viszont Pestről Budára át lehetne szállítani. Ezek pedig akárhol maradnak is télre, nem igen fontos; s így eleinte a híd kizárólag szinte csak kellemét nagyobbítaná a két városnak. Már, hogy a két városnak eggyé tétele által, s abból a nagy kellemből, amely a hon s külföld számos lakosát egy pontba hozná, idővel jelentős nagy haszon eredne-e, az vitatható.[2334] Arról azonban én, mint ahogy éltem tavaszán

ítéltem, úgy most is tökéletesen meg vagyok győződve: hogy az a tehetség,[2335] amelyet egy Buda s Pest-közötti állóhíd építésére fordítanak, a lehetséges legjózanabb tárgyra lenne fordítva, mert a határtalanul nagyobb kellem honunk szívében sokakat egyesítene, s ezek előbb utóbb a leghasznosabb tárgyakat is létesítenének. S ha ebbéli látásomat a dolog lényegére nézve nem változtattam meg soha egy cseppet sem, és csak abban tett az idő, tapasztalás s hidegebb vér némi módosítást, hogy most a Pest s Buda-közti állóhidat nem látom a teendők sorában az elsőnek, úgy, mint valaha. S azt hiszem, hogy amiképpen nem állhat fenn az első emelet földszinti építmény nélkül: úgy nem fog soha sem állni kő- vagy vashíd Dunánkon, ha előbb még további előkészületek nem történnek hazánkban.

Többek közt csak az a szinte biztos egy adat – hogy Pest s Buda közt a Duna 6-10 lábnyira lejjebb ereszkedne, ha mindazokat az akadályokat elhárítanánk, amelyek a víz folytában s különösen Moldva és Gladova közt vannak, s amelyek Magyarországnak úgy szólván egyedüli természetes csatornáját olyan magasra duzzasztják –, elég annak megmutatására: hogy a mai teendők sorában egy álló kő- vagy vashíd nem legelső. Merthogy a Dunánkat tökéletesen regulázni[2336] fogjuk, azon kételkedni sem akarok, éspedig két okból: Először is azért, mert a Duna rendbe hozása jelentősen emelné honunk fényét, mivel hazánk szívét úgyszólván tengeri kikötőhellyé varázsolná. Másodszor, mert szinte mindenkinek hasznot hajtana, mivel egyrészt a földbirtokosak meg lennének védve az áradás átkaitól, minthogy a Duna a szinte egyedüli elvezető csatornánk, másrészt pedig a munkátlan birtoktalanok nyernének, minthogy azok a földek, amelyeket eddig örök víz borított, használhatókká lennének, s így a kézbér[2337] ára növekedne. Ha pedig legelőször hidat építtetnénk, s aztán lenne a Duna szabályozva, nem állna e hidunk úgy, mint egy hosszú lábú gólya két városunk között? – Ami igen fontos, mert ha érzékenyen áldozunk,[2338] – s érzékeny áldozatok nélkül soha nem fogunk létrehozni semmi említésre méltót, legyünk arról meggyőződve –, nem csak azt kívánhatjuk, hogy áldozatunk tárgya hasznos legyen, de azt is, hogy szép legyen. Egy gólya vagy daruforma hidat pedig én legalább szépnek nem tartok; azonban ez legkevésbé lényeges szempont.

Ha valamelyik folyam természetes vagy mesterséges gátját és zátonyát megszűntetik, a vízszint természetesen ereszkedik, de egyszersmind, habár lassan, a folyó medre mélyül; s ha ez igaz, és a Duna szintje reguláció[2339] által Buda s Pest közt valóban 6-10 lábbal lejjebb szállna, akkor ugyan a híd oszlopainak alapjai nem gyengülnének-e meg? S ez már jelentősebb szempont.

Azonban ha mindez nem áll is így, amint mondom, amiről számot adni nem akarok, mivel nem vagyok hidraulikus,[2340] mégis úgy látszik – legalábbis nekem –, mintha az a tehetség,[2341] amellyel most bírunk, számtalan szempont miatt sokkal nagyobb hasznot hajtana, ha Dunánk regulációjára[2342] volna koncentrálva, mint egy Pest s Buda-közti kő- vagy vashídépítésére. Egyébiránt ez is feneketlen okoskodás lehet, s erről sem merek felelni, mert adott körülményeink között minden honi mechanikánk közül tán valóban a hídnak kellene lenni legelsőnek! De 4 millió pengőt ugyan ki fogunk-e ma állítani egy hídra? Én nem hiszem; s mindaddig, amíg nemcsak hogy olyan kevés egyetértéssel fogunk élni egymás közt, mint ma; hanem egymásnak még útját is álljuk, mint ma, ilyen tárgyakról lemondok. Kezdjék meg azokat mások, akik az ilyen terveket olyan nagyon könnyűnek tartják s hirdetik. Jó szerencsét kívánok nekik. Én azonban minden tehetségemet arra fordítom, hogy egyesülési intézeteink által mind jobban fejlődjön moralitásunk.[2343] S ha valamit hajlandó volnék már most a közeli időkben mozgásba hozni, az egy magyar pesti Színház lenne, mert nekem valóban úgy látszik, hogy annak tökéletes felállítására már most, hogy az soha többé ne vesszen el, könnyen lehetne elég tehetséget[2344] koncentrálni. És arról, hogy milyen nagy haszna lenne nemzetiségünk[2345**] fejlődésére egy állandó jó Színháznak, arról valóban napokig tudnék értekezni. De térjünk most a Kaszinóra vissza.

Mindaz mégis valamit már nyom a latban, amit eddig, bár rendetlenül s bár félig sem kimerítően mondtam a Kaszinó kellemeiről és hasznáról. Azonban korántsem érdemel annyi figyelmet, mint az a két különösen nagy, előbb-utóbb szükségszerűen bekövetkező haszna,[2346] amelyeknek egyike az: hogy a legszegényebb legénynek is, aki benne részes,[2347] növeli önismeretét,[2348] és alkalmat nyújt élete kellemét s hasznát nagyobbítani; a másika pedig az, hogy a legféktelenebbeknek is alkalmat nyújt átlátni, milyen sarkpontokon alapul az igazi szabadság.

Ha nálunk közlélek[2349] volna, mint remélem, lesz is, a pesti Kaszinónak legalább is 1,500 részese[2350] lenne. És akkor az esztendei részvényt 20 pengő forintra kellene leszállítni. A jövedelem így esztendei 30,000 pengő volna. Már kérdem – s mindez nem teória, mert Britanniában akármennyi hasonló intézményt láthatunk –, a jó és fegyelmezett[2351] gazdálkodás által nem lehetne-e lassanként egy olyan intézet felállítani, amelyben reggeltől estig minden tag megtalálhatná a saját vágyainak és hatásának körét. Londonnak számos ilyen intézetei között, amelyek céljaik és szabályzatuk[2352] tekintetében változatosak, csak egynek fővonásairól, amely korántsem a legelső s leggazdagabb, itt rövid de filozófiai[2353] említést kívánok tenni. Az intézet több év óta áll. Tagja 1,400. A belépésnél[2354] mindegyik 25, aztán évenként 5 fontsterlinget fizetett. Egy font kb. 10 pengő forint. Fegyelmezett és állhatatos gazdálkodás után a társaság egy saját tulajdonú ház birtokába jött, úgyhogy házbért sem kellett többé fizetnie; s így a roppant jövedelmet – 7,000 font = 70,000 pengő forint – csak az intézet belső, napról napra jobb s tökéletesebb létére fordítják. A vendéglőst a társaság[2355] pénzéből fizetik, úgyhogy nem csak jobban, mert választott ember, hanem szinte annak fele árán is szolgál, mint amennyit közvendéglőknél fizetni kell. Mert sem házbért, sem adót, sem cselédet nem fizet, s egy fillér tőkéje sincs ezüstben, porcelánban, üvegben, abroszban stb., mert azokban untig bővelkedik a társaság. Sem fűtésre sem világításra stb. a legkevesebbet sem kell kiadnia, mert mindezt a roppant jövedelem könnyen győzi; s így az intézet vendéglője, amire nagyon figyelnek, minden egyéb közvendéglőnél sokkal olcsóbb is lehet. A borokat egyenesen a termelőtől hozatja az intézeti igazgatóság, s mivel azokon senki nem nyerészkedik, azon az áron adják, amelyért a legelső kereskedő kezéből vették. Az intézetbeliek legalább egyharmadával olcsóbban isszák a rendszerint sokkal jobb boraikat, mint ahogyan azt az intézeten kívül tehetnék. Sokféle és alkalmas fürdő a legkisebb nyereség nélkül várja készen a tagokat,[2356] s hosszas lennék, ha mindazt a kényelmet[2357] elő akarnám hozni, amelyek az intézetben vannak. De parányiak ezek azokhoz a morális kellemekhez[2358] viszonyítva, amelyekre egy ilyen intézet alkalmat ad. Nemcsak a világ minden újságja, érdekesebb könyve és térképe,[2359] amelyek az erre legalkalmasabb szobákban használhatók, hanem a világ sok festészeti és szobrászati remeke is, amelyek megint a legékesebb palotákban vannak, olyan kellemes tartózkodó- s lakhellyé varázsolják ezt a már most tökéletesen elrendezett intézetet, hogy mindenki reggeltől estig szívesen múlatja[2360] és tölti benne idejét, s milyen érzéssel! És ím az növeli annyira egy férfiú öntudatát, s tölti el azzal a kellemes érzéssel, hogy a sok kellem és haszon közti időtöltést senkinek sem kell köszönnie, mert az, senkinek sem függ a jóakaratától vagy tán éppen a kegyelmétől, hanem kizárólag mindenkinek, aki benne részesülni akar s arra kvalifikált,[2361] 5 fontjától, amelyek befizetése nyomán mindegyik részes,[2362] úgyszólván a maga házában lakik, és a sajátjával él. Ezek mellett idővel azt eredményezte ez az intézet – s mint mondtam ilyen sok van ott –, hogy több vendégfogadó épült a szomszédságában, ahol szinte semmi egyéb sincs, mint sok kicsi de éjjeli hálásra tökéletesen alkalmas lakás, amelyek, mert olyan takarékosak, aránylag olcsók is.

E rövid leírást előre bocsátva, képzeljünk el[2363] egy minden lehetséges előnnyel[2364] megajándékozott, de vagyon nélküli férfiút. Vajon nem lesz-e egész életén keresztül arra a keserű dilemmára kárhoztatva, hogy vagy kénytelen az élet számos kellemiről tökéletesen lemondani, vagy magát azon lealacsonyításoknak kitenni, amellyel a gazdag, a dús számtalanszor szokta illetni és gázolni a szegényt! S vajon Magyarhonunkban nem lakik-e számos

nagy hazafi, aki jelenlétével a legremekebb paroszi márvány-palotát[2365] is nemesítené, mégis magányban, sivatagban vagy rengetegben él; mert egyrészt csekély vagyona nem engedi, hogy a szerint az életmód szerint éljen, ami elsőségéhez illő lenne; másrészt előszobákban állni, hajlongani és kegyeket[2366] koldulni s vadászni nem tud.

Angliában, lehet mondani, a pénz legalábbis három ötödrésszel kisebb értékű,[2367] mint nálunk, úgyhogy nálunk 10 és 2 font annyit ér, mint náluk 25 és 5 font. Ezek a summák kellenek az érintett intézménybe lépésre és az abban való maradásra. Azonban közöttük sokan vannak, akik a belépéskor egyszer 25-öt és aztán esztendőnként 5 fontot adhatnak, ahogy nálunk is sokan vannak, akik szintén különösebb nagy erőlködés nélkül kezdetben egyszer 10 fontot = 100 pengő forintot és azután esztendőnként 2 fontot = 20 pengő forintot adhatnak.

Már Angliában vajon, józan számolás szerint mennyit nyer tiszta haszonként egy ilyen intézet részvényese? A közeli fogadóban lévő lakásért – mert azt nem kellemes nappali társalkodásra készítik, amire neki ott nincs is szüksége, mert egész nap az intézetben van –, aránylag keveset fizet. Az intézményben, ha ott reggelizik, ebédel, legalább éppen olyan jól él, mint máshol, s minden bizonnyal nem drágábban, mint odahaza faluhelyen, s napjában 3 shillinggel – húsz shilling egy font sterling – olcsóbban, mint akármilyen közvendéglőben. Csak ez, milyen takarékosság hosszabb időre? Fűtésre, világításra, borravalóra különösen parányit ad, mert mint mondtam, csak az éjjeleit tölti otthon; a legtökéletesebb könyvtárokkal ingyen él stb. Úgyhogy józan számítás szerint 5 fonttal sorshúzás[2368] által is csak alig nyerhet több valódi hasznot s kellemet, mint amennyit egy ilyen jól elrendezett intézet biztosan nyújt. E hasznot azonban még sokkal fölülmúlja az a számmal meghatározhatatlan nagy nyereség, amelynél fogva, mint mondtam, a legszegényebb legény is, minden protekció nélkül, és csak saját értékei[2369] nyomán, mindazokban a kellemekben részesülhet, amelyek ilyen intézetek nélkül, úgyszólván, csak az úgynevezett Nagyok palotáiban vannak. S ím ez az öntudat, hogy nem szorultunk mások olyan sokszor változó kényére-kedvére, hanem saját tehetségünk után szebb és kellemesebb palotában mulathatunk,[2370] s az élet több kellemével élhetünk, mint egy akármilyen nagy úr –, lassanként a társadalomban[2371] olyan fordulatot okoz, és olyan önbizodalmat szül, amelyik igaz, nem használ nagyon annak az arisztokráciának, amelyik kizárólag genealógiai[2372] tabellájára,[2373] jószágai kiterjedésére[2374] és nexusára[2375] alapítja a többi embertárs feletti elsőbbségét; de annál több áldást terjeszt előbb-utóbb a honra, mert általa a népből végre Nemzet lesz! S így midőn a Véletlentől[2376] nyert felsőbbség valódi értékére kerül, és ellenben az éberség s fáradozás által szerzett érdem illő magasságára emelkedik, akkor megszűnhet némileg az a természetellenes állapot, amelynél fogva olyan sokszor parancsol a tudatlanság, és a bölcsesség hallgatni és szót fogadni kénytelen. Másrészről pedig az ilyen intézetekkel együtt járó szigorú és feloldhatatlan tagfelvétel,[2377] – ami nélkül senki, bárki legyen is ő, intézeti taggá nem lehet, s amit már most Britanniában olyan szigorúan kezelnek, hogy egy **nemleges** voks kilenc **igenlő** voksot is megsemmisít, sőt néhány helyen egy **nemleges** huszonkilenc **igenlőt**[2378] –; ez az eljárás, a társaság fiataljait olyan nagy önbecsülésre bírja – mert akinek a becsületén homály van, az ilyen intézetnek tagja élte fogytáig sem lesz –, hogy nem hiszem, hogy volna haza, ahol annyi becsületszerető s igaz ember élne mint Britanniában. A társasági bírálat – ámbár csak ott, ahol a publicitás[2379] nagy, s így az alattomos rágalom nem verhet örök gyökeret –, a legjobb és legtökéletesebb ítélőszéke a serdülő ifjúságnak. S hogy ezek az intézetek mennyi publicitást nem okoznak – – – azt valóban Angliában lehet látni, s kell megtapasztalni, mert tökéletes ideát[2380] azokról csak úgy lehet alkotni, ha már valódi rendes forgásban vannak. Ahhoz pedig sok idő kell, különösen olyan honban, ahol még olyan tudósok s annyi tapasztalással bírók is mint Te, taglaló Barátom, nemcsak az efféle intézetek lehetséges hasznát nem látják át, de azt a legtávolabbról sem sejtve, azokat megsemmisíteni törekednek.

Taglalatod[2381] 29-ik lapján egy francia nyelven írt levélnek e magyar fordítását hozod elő: *Mondják, nagyon pompás volt a börze új palotájában adott bál – könnyen hiszem, olyan*

szép és terjedékeny a szála,[2382] *egyszóval az egész hely különösen alkalmas, nagy; sőt túl fényes, egy olyan országban, ahol olyan személyek is vannak, akik csak kétszer vagy háromszor esznek húst egy esztendőben. Tartok tőle, nehogy Hazánk boldogságának megállapítói valaha egyebet lássanak virágozni Honunkban a börze tornácán csuprokban felállított virágoknál. Valóban újszerű nagy emberek ezek, akik (úgy látszik nekem) inkább karszékre születtek, abban henyén lankadni és csinosan szunyókálni, vagy valaki más által kiügyesített lovon magukat hordoztatni; mint törvényeket oly Hazának javasolni, amelyet nem szeretnek; de amelyben úgy szeretnék mulatni magukat, mintha Angliában lennének, az általuk csodált tartományban. Angliát elsősorban a pénzre menő fogadásokban követik; elegendő okosság nélkül, ahelyett, hogy előrelátását, vagy erényes buzgalmát a közjó, és a nemzeti dicsőség iránt utánoznák. Úgyhogy rövid időn belül úgy lehet majd veszteni, nyerni s táncolni Pesten, mint Londonban; de útjaink megmaradnak britanniátlan helyzetükben, és egyfolytában kizárólag csak német játék darabokat*[2383] *fognak játszani a fővárosban; és Minden, az eddigi állapotában fog sínylődni. Sajnálom ezeket az embereket, ha halhatatlanságra vágynak, mert meghalnak még mielőtt sírba szállnának. Ha egyébiránt, elég nékik mulatságosan és kedvüket töltve élni, hallgatok; csak azt mondom, hogy nem nagy emberek, hanem kifinomult nagy állatok.*[2384]

Én azt gondolom: Egy szerző másvalakinek a szavait csak két okból szokta citálni. Vagy azért, hogy idegen orgánum[2385] által mondja ki saját véleményét; vagy azért, hogy az előhozott gondolatokat fejtegesse, s azok helytelenségét megmutassa. Ezt az utóbbit pedig Te csak annyiban tetted, hogy a tapasztalatlan fiatalembert, akiben még csupán csak a szív beszél, mint mondod, az engedékenységre méltónak tartod. És így a Levél tartalmát a te véleményed megvallásának vagyok kénytelen tekinteni. S ha ebben hibáznék is, mindenesetre nem kárhoztatom az ifjút, mert egész levelét inkább francia exercitációnak[2386] tartom, mintsem esze vagy szíve tükrének. Mivel valóban egy ilyen rút tükröt fiatal kebelben nem feltételezek; hanem inkább könnyelműségedet csodálom, amellyel Te azt bizonyítottad be, hogy milyen távol volt ítélő tehetséged csak annak megsejtésétől is, hogy milyen sokévi fontolgatás után, s milyen tiszta kútfőből[2387] eredtek munkálkodásaink – s átlátni soha nem voltál képes céljaink, – mondhatom önérzéssel –, nemességét.

Lásd Barátom, e Levél által Te sokakat köztünk nagyon elszomorítottál, mert ámbár tudtuk, hogy az okos embernek általános vigasztalója nem lehet más, mint a belső csend[2388] és a tiszta lélekismeretből eredő öntudat; azért megvallom, mégis nagyobb volt a reményünk, s azt vártuk: hogy legalább néhány kiválasztott, aki az előítéletek maszlagától mentes, és tendenciánk[2389] fonalát felfogni képes, hazafiúi együttérzéssel fogja megítélni s előmozdítani – Isten tudja –, becsületes s állhatatos fáradozásainkat. És ezek közé számítottunk Téged is.

S hogy ez az említett Levél képes-e becsületes embert elszomorítani, sőt egészen elcsüggeszteni, arról ítéljen az Olvasó. Te pedig hidd el Barátom, számos hazánkfiára, akiket olyan nehezen édesgettünk ide néhány napra csak, nagyon kellemetlen benyomást tettél. Hagyjuk azonban e szomorú jeleit a nemzeti rothadtságnak nyugodni. S dobáljon bár sárral sőt méreggel a szívtelen tudatlanság holtunkig; ne fakadjon bár virág, ahol munkálunk, soha; legyen bár kitörülve nevünk hazánk fiainak emlékezetéből előbb hogysem a hideg föld borítana minket – mint az érintett levél jövendöli, –, ne gyengüljünk el azért Barátom. És Téged, és azon Ifjat – aki tudom, meg fogja egyszer még bánni, hogy olyan igazságtalanul ítélt felőlünk –, Titeket szólítalak fel: „tegyünk amennyit tehetünk Anyaföldünk fejlődése[2390] s majdani dicsősége[2391] érdekében! Mert az a Valami – ami túl fogja élni az előítéletek s balvélemények mulandóságait, s amelyet a 257-ik lapodon taglalsz ismét anélkül, hogy a legtávolabbról is felfogtad volna gondolatomat, s ami nem egyéb, mint az az isteni lehelet, amely a halhatatlanságot öntötte mellünkbe –, nem földi siker által nyeri el a magasabb lelkek tisztaságát. Hanem a nemes szándék emeli tán egykor az embert dicsőbb szférákba;[2392] a tiszta

s becsületes szándék: t. i. fáradni s munkálkodni a közjóért, akár sikertelenül s dicséretlenül, sőt félreértve és rágalmazva is! –

S ekképp, ha valaki aggodalmában,[2393] vagy tán óhajtásában (?) intézetünk elbukását jövendöli is, azért ne szomorodjunk el. Valószínűleg el fognak megint pusztulni – magunk is azt vagyunk kénytelenek hinni –, mert egyenesen kimondva: valódi jóakaróink számát nagyon csekélynek tartjuk. Erre a Taglalatod[2394] hívta fel legjobban a figyelmünket;[2395] mert Téged is jóakarónknak véltünk. Senki sem képes azonban többé tökéletesen eltiporni s megsemmisíteni azt a magot, amely egykor, midőn többé nem leszünk, intézetünk romjaiból kikel, és az akkoriakat majd arra gerjeszti, hogy hazánk javára s dicsőségére életbe hozzák mindazt, amit mi csak távolról voltunk megpendítni képesek. S ím ez a tökéletes meggyőződés – s nem csak remény – az a Valami, amely melegíti keblünket, s amelyet sem Te, sem senki a világon nem elég hatalmas megfagyasztani. Az a Valami, ami még akkor is élni fog, amikor a leghangosabb rágalom is régen elnémult már.

Az említett Levélíró nevét pedig Barátom, kérlek, tartsd mély titokban; mert hidd el: többet ártanál neki, mint amennyit szeretnél.[2396] Ő csak meggondolatlanul cselekedett, de a közvélemény[2397] azt sem szokta megbocsátani; s bizonyosan eljön az az idő, amikor mindaz, amit e töredék munkámban szándékainkról és céljainkról előadtam, majd tökéletes világosságban[2398] áll, s akkor azon ifjú, bárki legyen is az, a Nemezis[2399] szent törvényei szerint azon émelyítő sárba merülne tán egészen el, amelyet valószínűleg megsértett hiusága indulatosságában hajigált ránk.

Térjünk azonban vissza a 374-ik lapra, hol azt állítottam, hogy a Kaszinó arra is különösen jó[2400] alkalmat ad, hogy a legféktelenebb is lassanként átlássa: mi az igazi, valódi

SZABADSÁG

Az Istennek ez a legszebb ajándéka, amint a gyémánt a bércek keblében, úgy van az emberek előtt mélyen elrejtve, s így az, ami őket a legbizonyosabban boldogítaná, előttük úgy szólván ismeretlen jó.

Vannak sokan, s különösen privilegizált[2401] országokban, akik magukat tökéletesen szabadnak tartják, ha teszem például: vámot nem fizetnek; tartozásaik[2402] tőkéi vagy kamatai után nem fizetnek, s őket rövid úton nem sújthatja a törvény; a közösségnek[2403] bármilyen nagy megbántásáért, vagy botrányokozásért személyük nem vonható felelősségre; ha olyat, aki nem privilegizált[2404] ember, büntetlen zaklathatnak; kötelezettségeiket, aláírásaikat s így szavukat csak akkor teljesítik, amikor kedvükre[2405] válik stb. S nem úgy van-e? Pedig lehet-e ennél, kérdem, törökebb szabadság? Az ilyen szánakozásra méltó szabad, igaz, vámot nem fizet; de nem csak maga süllyed a sárba, s dűl nem ritkán árokba, vagy helyből sem mozdulhat – a Szabad! Ha, ha, ha! –, hanem a rossz út miatt a haszonnak azt a nagy részét is elveszíti, amelyet a vásárra szállítás ró le a sokszor olyan nehezen s annyi fáradsággal termesztett produktumaiból.[2406] Midőn másrészről az a nagy szerencséje (!) van, hogy mindazokért a külföldi produktumokért, amelyek nélkül nem lehet, s amelyeket megint a további hasonló szabadsági princípiumok[2407] miatt a maga honában nem képes előállítani, határ nélkül többet fizethet, mint amennyit jól meghatározott vám tenne. Mert a kereskedő, ahelyett, hogy portékáit bizonyos helyre, pl. három nap alatt vinné, s a könnyű szállításért keveset fizetne, a rossz út következményeként heteket veszít, és a szállításért sokat fizet, amit ő azonban fel sem vesz, mert ott a szabad ember, ki azt megint megfizeti, s szép privilégiuma[2408] szerint úgy szólván egy egész forintot ad, hogy a garasát megmenthesse![2409] Mint adós a tőkéit s kamatit nem fizeti, vagy akkor fizeti, mikor akarja; s éljen a szabadság! De vajon mi a következménye e gyönyörű szabadságnak? Ha megszorul – minthogy igen sokszor megszorul ez életben –, csak nagyon nagy kamatokkal jön a segítség, s rendszerint a dráma végfelvonásában a

szabadság karöltve jelenik meg a szűkölködéssel, vagy szekvesztrummal![2410] Nyilvános[2411] helyeken nincs tekintettel sem a szépnemre,[2412] sem a társaság törvényeire, sem a természetes illendőségre, hanem zabolázatlanul[2413] azt teszi, amire rakoncátlan szenvedelme, vagy a fejében lévő bor készteti. És az álszabadság a közösség örömeit vagy veszedelmek közé állítja, vagy végül egészen megszünteti, s ekképp a nemzet ünnepeit megsemmisíti. Azt, aki csak úgyszólván félig van a törvények oltalma[2414] alatt, mert privilégiuma nincs, azt úri hatalmából veréssel fenyegeti, vagy meg is vereti. De egyszersmind annyira visszaijeszti a valódi szorgalom s kereskedés szellemét is, hogy hona soha sem léphet ki a szegénység mostohaságaiból, amely aljasodást, s ez végül szolgaságot szül. Kötelezettségeinek eleget tesz, ha akar, s amikor akar, s minden előrelátást, minden kombinációt hiábavaló fáradozássá tesz, s az egyesületek szellemét gyökerestül dönti ki stb.

Az emberi nem arra van kárhoztatva, hogy szinte a legkisebbjéért is fáradjon, s kínos verítékkel legyen kénytelen megvívni az elemekkel. Márpedig **a szabadság a legfőbb jó**[2415], s ekképp bizonyos, hogy az soha nem lehet vad, tudatlan, rest s önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétől ösztönözve, s csinosult értelme által vezetve, szintúgy meg tudja becsülni mindenkinek sorstól nyert sajátját, ahogyan önmaga tulajdonát is bátor védelmezni. Szóval: akinek nem ajkán forog csak, de törülhetetlen betűkkel a szívébe is van vésve a keresztény vallásnak mindent kimerítő javaslata:[2416] „Amit magadnak nem kívánnál, másnak se tedd!" Ezt azonban éppen annyira könnyű kimondani, mint nehéz teljesíteni, s egy ember élete nem elég hosszú arra, hogy ezt az isteni javaslatot, amely a valódi szabadságnak egyedüli talpköve, olyan nagy tökéletességre hozza, hogy azon a polgári társaság minden törvényei nyugodjanak! Nemzetségeknek[2417] születni s halni kellett, Nemzeteknek lenni s szűnni előbb, amíg szerencsés századunkban teljes elismert igazsággá lett, hogy nem csak veszély nélkül mindenki, aki az Isten tágas égboltozata alatt él, szabad lehet, hanem hogy csak azokban az országokban a legbátrabb[2418] a hatalmas fejdelemtől lefelé a legtehetetlenebb napszámosig a lehető legnagyobb rész,[2419] amelyekben mindenki sorstól nyert körei közt szabadon foroghat – –. S ahogyan a szabadság valódi lelkét csak tökéletesen igazságos s kifejlett ember ismerheti, úgy, csak azok a nemzetek lehetnek valóban szabadok, amelyek a kultúrának és a civilizációnak azon a lépcsőjén állnak már, amelyről azt látja a nagyobb rész, hogy csak úgy boldogulhat az egyes ember valóságosan és tartósan, ha mindenkinek a sajátját[2420] megbecsülik, s így mindenkinek a természeti jussát[2421] szentnek tartják.[2422]

Ilyen kultúrára, ilyen civilizációra azonban, amely a nemzeti szerencsének egyedüli igazságos mérlege, a társadalom nem emelkedhet kevés év és egy eset által soha, hanem ahhoz hosszabb idő s számos eset együtthatása[2423] szükséges; mint: más nemzetek példája, bölcs törvények, amelyeket a divatos[2424] s mindig előreható korszellemhez[2425] igazodva időről időre javítanak, szabadsági iskolák, s nem ritkán kizárólagosan csak hosszú s tűrhetetlen elnyomás stb. S fájdalom mondani, de ahogy a nyomorúság a legjobb tanítója az embernek s a szükség az iparkodási rugónak[2426] a leghathatósabb kifejlesztője, szintúgy a legtöbb nemzet is csak a nyomorúság krízise által jutott el arra az érettségre s felébredési pillanatra, amelynél fogva most az Istenek legszebb ajándéka, a **mennyei szabadság**[2427] bátran él közötte. És nemcsak néhány palotában s ott is csonkítva, hanem a szántóvető kalibáiban[2428] is. Azonban mert az előbbi és további más nemzetek, akik előtt úgyszólván nem volt példa, csak hosszú sanyarúságok után értek meg s ébredtek fel ön-boldogságuk s dicsőségük megteremtésére, azért nem szükséges, hogy a későbbi nemzetek is, akik előtt nem egy, de annyi példa van, hasonlóan éljék át a véres nyomorúság éveit, hanem példa, jó törvények és szabadsági iskolák által rövid idő alatt olyan érettségre ébredhetnek, amelynek következménye a közszabadság s így a nemzeti boldogság és dicsőség!

A hasznos példa felfogására értelmi súly és más nemzetekről szerzett tökéletes ismeret kell, józan törvényhozásra pedig keresztény filozófia. Szabadság-iskolák gyanánt végül mindazok az intézetek hatékonyan felhasználhatók, ahol a részesek[2429] egyenlő jussokkal[2430]

rendelkeznek – nincs első s nincs utolsó –, s ahol a közszabadság fenntartása végett – s ím ez a dolog filozófiája –, mindenki kötelező törvények alá van vetve, s így a természeti szabadságnak egy részét a társasági szabadság elnyerése végett feláldozni kénytelen. Ez nem egyéb mint a vad függetlenséget, amely inkább ragadozó állathoz illő, felcserélni azzal a keresztényi szabadsággal, amely a halandót lehető legmagasabb fokára állítja.

Más nemzetek tökéletes megismerésére soha könyv és szobai műveltség nem elég, mert ámbár a Múlton nyugszik a Jelen s ezen a Jövendő, s csak a józan teóriák[2431] által fejlődik a praxis[2432] némi magasságra, azért mégsem ismertetheti meg egyéb velünk más nemzetek lelkét s valódi mibenlétét valóságosan; mint saját szemtanúságunk és a hosszabb velük való társalkodás. A keresztény filozófia pedig – ami minden igazságos tettnek s ekképp minden lehetséges törvénynek az egyedüli talpköve[2433] –, sem puszta imádság vagy szelíd élet, sem a törvények legtökéletesebb teóriai ismerete által sem nyerheti azt a nemes erőt[2434] s emelkedést, amelyek nélkül a törvényhozó soha semmi egyéb nem lehet, mint az egyoldalú privilégiumok[2435] tárnoka,[2436] s amit rendszerint csak az ismer, aki kénytelen vagy önként sokat forgott embertársai nyomorúsága közt. És az, aki ennek az állításnak a valóságát vallja[2437]: „A szabadságot mindenki szereti, az **önző**[2438] azonban csak magának él, az igaz ellenben az egész emberiségnek", s nem pirul az önzők nyomorult sorába állni, az ne üljön mindig csak a törvénykönyvek s a privilégiumok diplomái[2439] közt, amelyek annyira ki fogják szárítani keblét, hogy abban végül az emberiség haladásának, emancipációjának[2440] és boldogságának a lehetetlenségét diplomatikai[2441] betűkkel írva leli fel, s az ebből eredő vakság miatt még azt is, mint veszedelmes újítást kárhoztatni s visszavetni fogja, ami a természet legrégibb s legszentebb törvényeiből ered. Az ne üljön mindig lován se, vagy semmittevéssel ne lopja meg magát legbecsesebb kincsétől, az időtől; és ellenben ne halmozza a felszínes újságok s számnélküli javítási teóriák mostani árját a fejébe. Mert a tudatlanság, vagy a meg nem emésztett ismeretek özönéből eredő fermentációi[2442] állapota olyannyira el fogja csábítani értelmét, s fel fogja hevíteni látását, hogy midőn a szent szabadság és örök igazság leghívebb bajnokának képezi magát, éppen akkor fogja tudatlan vagy zavart önkénnyel taposni az egyes emberek legszentebb, legrégibb jussait,[2443] s így ő nem az emberiség nemes védelmezője lesz, de annak legnemtelenebb átka. Ne essen tehát az, aki honának igazi szabadságát lelkében szomjazza, e két veszedelmes véghatár közé, hanem merítsen bölcsességet az életből; járja be amennyire tehetsége bírja az egész világot, ne hagyja elgyengíteni magát a fejedelmi paloták fényétől, s álljon a maga helyén mindenkor s mindenütt férfiúi öntudattal – amely nagyon nagy auktoritás[2444] a világon! –, de viszont ereszkedjék is le a szegénység lakhelyeibe, ha távol tartotta őt attól a sors, s önként keresse ott az igazság legbiztosabb tanítóját, a nyomorúságot. – – – – –. Ilyen felkészüléssel használhat más nemzetek példája; – ilyen nemes előkészületből csak nemes törvények folyhatnak! – ?

A Kaszinó végül, mint minden egyesület, csak úgy lehet kellemes,[2445] hasznos és tartós, ha mindenki, aki benne részes,[2446] önkényének egy kis zablát vet, s az intézetben lévőket nem csak úgyszólván egy kicsit becsüli meg, hanem a legnagyobb vigyázattal kerüli a nekik való legkisebb alkalmatlankodást is. És nem csupán azért, mert mindenkit illő megbecsülni, s alkalmatlankodni illetlen, hanem, mivel[2447] ha másokat becsülünk és kímélünk, jussunk[2448] van elvárni, hogy minket is becsüljenek és kíméljenek. S íme, ez a társasági szabadság veleje[2449]!

Ha a fejdelem[2450] megbecsüli az első hercegtől kezdve a legutolsó koldusig minden jobbágyának[2451] természettől nyert jussait,[2452] sorstól vett tulajdonát;[2453] akkor a fejdelem viszont azt kívánhatja, hogy az ő jussait[2454] és tulajdonát[2455] is szentül becsüljék meg. És hogy ez a cselekvésmód csak békés áldást terjesztett mindig a nemzetekre, azt a história[2456] bizonyítja. Ha a birtokosak pedig megbecsülik a fejdelem s birtoktalanok jussait[2457] és tulajdonát, akkor méltán várhatják, hogy az ő jussaikat[2458] és tulajdonukat is kíméljék és becsüljék meg. És végül, ha a birtoktalanok megbecsülik a fejdelem és birtokosak jussait[2459]

és a sorstól nyert tulajdonát, akkor kívánhatják, hogy az ő természetes jussaikat[2460] és tulajdonukat, bármilyen parányiak lennének is, viszont lélekismeretesen becsüljék és kíméljék meg.

Már az ilyen szép lelkű moderáció[2461] szellemét egy török fejdelem, egy beduin jobbágy nem is sejti. Az csak olyan fejdelem s jobbágy[2462] mellében éghet olthatatlan, de szelíd lánggal, aki ember, s **valósággal**[2463] nemes ember![2464] És akinek a halántéka körül önmagától fakad ki a polgáriság – civizmus[2465] – dicső koszorúja! Nem egy nap, nem egy év, hanem mint mondtam, nagy lelki ébredtség, hosszas, úgyszólván mindennapi szokás kell az ilyen magasodáshoz[2466], nagy igazság-szeretethez, amely által az egyik ember tökéletesen a másik helyébe tudja képzelni magát. S ahogy nem lesz senki egyszerre rosszá, de csak egymás utáni lépcsőkön ereszkedik a bűnös élet homályába, úgy nem születik magától minden csábnak, minden varázsnak ellenálló erény. Az csak az önfejlesztésnek és önnevelésnek lehet dicső következménye, amelyet nem kell a mindennap dicsért s magasztalt álerényekkel összezavarni: minthogy nem töri soha rosszan a fejét, mert semmin sem töri; nem csal, mert buta; nem csábít, mert madárváz;[2467] nem tettes, mert a büntetéstől fél. – Óh, nyomorult ivadékai a gyávaságnak! Nem tielőttetek hajlok le, hanem azok előtt az erősek előtt, akik személyes, születési, vagyoni elsőségeik[2468] és varázsaik ellenére szomjazó kebellel, vágyó szívvel képesek ellenállni az ambíció kísértéseinek, az arany csábításainak, a szépség bájainak – – – – s akik a tisztalelkűség talán csak egykor[2469] megjutalmazandó megéléséért – s mert a jó magában is jó, bár van tanúja, bár nincs –, képesek lemondani mindazokról az örömeikről, amelyek az emberiség számára meghatározóak, s amelyeknél az ember, mint ember semmi édesebbet nem ismer, s csak képzelhet. Azok előtt hajlok le, akik tántoríthatatlanul, mindig s egyedül csak az erény útját, mondjuk ki egyenesen, az erény nehéz, tövises útját járják és követik. Ilyen lelki magaslaton[2470] azonban nem születik senki, s arra kizárólag a szüntelen önügyelés, önbárdolás, önidomítás vezethet csak. S így van ez szinte minden egyébbel. Mester nem születik készen a világra, s a legnagyobb természeti[2471] ügyesség, idom s talentum[2472] is csak szorgalom és fáradozás által fejlődhet ki. És ugyanígy a valódi szabadság ismerete – e szent tudomány, amely az emberiséget a legközelebbről érinti, s amelynek tökéletlen állapota olyan sok királyi széket fordított fel, s annyi nemzetet borított gyászba már –; és tökéletes kifejtése, ítéletem s teljes meggyőződésem szerint, minden erőszakos revolúciónak,[2473] zendüléseknek és véres rombolásnak az egyedüli biztos és tartós antidotuma.[2474] –

Minden nevelés[2475] pedig alulról kezdődik, azaz a kicsinységeknél fogva és lassan. S az, aki, teszem például, a kis dolgokban rendet tart, valószínűleg a nagy dolgok közt is, ha azok közé kerül, rendtartó lesz. És ugyanígy az, aki a köz- s mindennapi életben meg szokta becsülni mindenki tulajdonát,[2476] s megkíméli kinek-kinek a jussait,[2477] az élet komolyabb és jelentősebb pillanatiban sem fog önkényre, igazságtalanságra, önző egyoldalúságra fakadni, ha ti. a valódi szabadság szelleme úgyszólván már vérré vált benne – ami a dolog veleje[2478] –, mert nincs nagyobb homályosító, mint az önhatalmi nimbusz,[2479] amelyen igazságosan átlátni – – – a legnagyobb ritkaság.

Végül arra, hogy más kis jussait[2480] megtanuljuk megbecsülni, semmi nagyobb alkalmat nem ad, és semmi a szabadság tudományára sikeresebben oktatni nem képes, mint az olyan intézetek, amelyekben minden részesnek[2481] okvetlenül meg kell zabláznia önkényét, ami conditio sine qua non,[2482] s aminek elhagyása az egyedüli halál-oka annyi megkezdett és csak szaporán megszűnt egyesületnek.

Azonban a társasági szabadság szelleme olyan gyengéd, hogy azt sokan észre sem veszik, és nem is sejtik? És így anélkül, hogy tudnák, mit cselekszenek, sokszor maguk szakítják el és döntik ki sarkából azt, minek felállását óhajtják, s amit hathatósan támogatni képzelnek!

A pesti Kaszinó felállításakor több szükséges rendszabály mellett az is megállapíttatott, hogy csak az lehet intézeti részes,[2483] aki magát a már bennlévő tagok[2484] által jelöltetni[2485] engedi, s akit a többség bevesz. A szükséges rendszabályok közt mondom, mert

csak ezek által rekeszthet ki a társaság minden ceremónia[2486] és ízléstelenség nélkül olyan alkalmatlanokat, akik egy ilyen rendszeretű intézetnek minden kellemét megsemmisítenék, s azt közönséges kávéházzá tennék, amelyeknek szintén lenniük kell, de amelyek úgyis elég nagy számban vannak már. E rendelet azonban, bár nagyon jó s tökéletesen kifejezi a törvény filozófiáját – amely abból áll, hogy a jónak kedvezzen, a rosszat ellenben zablázza –, igen sok hazánkfiát visszaijesztett, akik azáltal, hogy magukat magyar nemesember létükre jelöltetni[2487] nem engedték, nyilván azt árulták el, hogy nemcsak a társasági szabadságról, amely az egyesületek egyedüli palladiuma[2488], hanem a törvények filozófiájáról sincs a legtávolabbról sem ideájuk![2489]

Hogy van sok olyan ember, aki a szabadságot annyira szereti, mint én, azon nem kételkedem, sőt arról bizonyos vagyok, mert ki ne szeretné az emberiség legnagyobb javát? Hanem azon viszont nagyon kételkedem, hogy van-e valaki, aki ezt a legfőbb jót többre becsülné, mint én, aki szabadság nélkül élni sem akarnék inkább. És mindamellett mégis kész lennék e pillanatban magamat a legerősebben megkötni, teszem például, hogy a törvény a legrövidebb úton s kíméletlenül sújtsa személyemet, ha pénzben, vagy akárminő tartozásaimban csak egy nappal is megrövidíteném hitelezőmet, vagy neki a legkisebb kellemetlenséget okoznék. S azért is, hogy semmi, sem születésem, sem privilégiumaim[2490] ne menthessenek fel a büntetés alól, ha a közösség örömeit, a nemzet ünnepeit faragatlan betyárkodásom által megsérteni elég oktalan s szemtelen volnék. És hogy semmi se oldjon föl a legsúlyosabb felelősség terheitől, ha jobbágyomnak[2491] csak egy hajszálát görbíteném is igazságtalanul meg, s urasági törvényes hatalmamon túl, tőle egy mákszemmel többet facsarnék ki, mint a mennyivel nekem tartozik – – – stb. De még tovább megyek: s nemcsak kész lennék e pillanatban édes-örömest megkötni magamat ehhez hasonlókra nézve a legerősebb s többé soha ketté nem szakítható láncokkal, hanem áldanám is annak a boldog napnak virradását hazánkra, amikor köz-elhatározás és nemzeti törvény ezt tennem parancsolná! Mert az volna honunknak az a nagy napja, amelyből nem éveknek, de századoknak dicsőségei következnének okvetetlenül a Magyarra! S vajon miért vagyok kész erre, sőt miért óhajtom annyira ezt? Nem csak azért, mert az igazságszeretet erre késztet – ami már önmagában is elég ok lenne –, hanem azért, mert agyvelőm világosan mutatja, hogy a mostani világban azt, aki semmiben sem akarja megkötni magát, előbb utóbb mindenben meg fogja kötni az igazságos idők szelleme! S ezt, az Istenért, nem kell feledni! –

Azonban ilyen megkötésre – ami által magyar nemesi privilégiumom[2492] ugyan csonkulna, amit nem lehet tagadni, de **igazi**[2493] szabadságom[2494] mód nélkül nőne, amit még kevesebbé lehet tagadni –, csak két feltétel alatt állnék, ti. egyrészt ha mindenki éppen ugyanaz a törvény alá lenne vetve, mint én;[2495] másrészt, ha a pöröm se rejtett helyen s tán sötétben, hanem a világos nappal és a nagyközönség előtt folyna.[2496] S ím ezt, úgy hiszem, minden becsületes ember kívánhatja, ahogy egy becsületes ember sem tagadhatja meg.

Érintett nemesi privilégiumaimat,[2497] mint kisebb jót, tehát szívesen feláldozom nagyobb jóért, a **valódi szabadságért**[2498]. S ezt azért teszem, mert senkinek nem kívánok ártani. Ha pénzt veszek fel, nem akarok csalni, s azzal a meggondolással teszem, hogy vissza is tudja fizetni; a közösség örömeit inkább előmozdítani törekedem, mintsem gátolnám; jobbágyaimtól pedig nem kívánok többet tartozásaiknál;[2499] És ekképp vonatkozó nemesi privilégiumaimnak semmi hasznát nem tapasztalom, de bezzeg annál inkább átkát! „S vajon milyen privilégium szerint lehet mindezeket impune[2500] megtenni!" Szinte hallom ezt a felkiáltást – de tudok rá felelni! Az alapján a privilégium alapján, amelynél fogva néhány, egész nemzetünkre szégyent hozó – pirulással mondom –, **hazánkfia**[2501] nemcsak a szavát szegte meg,[2502] de török önkénnyel külkereskedőket örökre visszaijesztett a hazától, s ekképp ezt egyenesen meglopta. Mások sokszori állati viselkedésük által a gyengéd szebb nemet a közvigasztalás helyeiből úgyszólván kirekesztették; s mások végül jobbágyikat tönkre tették, s mind ezt impune,[2503] amit akármikor száz példával kész vagyok bebizonyítani. „De ennek a törvények

értelme szerint nem kellene így lenni." Más észrevétel! Amire azt mondom: „bizonyosan nem; de egyszersmind azt is kérdem: hát vajon miért történik mégis így?" Ennek a megvilágítására egy kis citációt[2504] akarok tenni, gondolkozzon felőle ki-ki amint akar. Több évvel ezelőtt egy bizonyos Johanna Schopenhauer[2505] derék, tudós, német asszonyság Britanniát meglátogatta, ahol, nem tudom miért, sokan hátat fordítottak szegénynek; aminek a következtében hazaérkezve a szigetnek keserűsséggel vegyített leírását terjesztette a közönség elé. Annakidején nem tudtam eleget nevetni, mert állításainak, ha nem is annyira igaz, mint furcsa voltát, igen sokszor alkalmam volt a helyszínen praktice[2506] megtapasztalni. Munkájában többek közt ilyen megjegyzése is van: „Az utcákon sokszor találkoztunk részegekkel – s hogy milyen figyelmet mutatott irántuk a közönség, azt elegendően el sem lehet magyarázni –, ami azonban tán nem annyira jószívűségből történt, mint inkább abból a nagy közösségi öntudatból, amelynél fogva a nagyobb rész magában így okoskodott: Ma engem még bírnak a lábaim, s azért segítek azon, amennyire lehet, akit az övéi nem bírnak; mert így remélhetem, hogy majd holnap, amikor tán az enyémek nem bírnak engem, rajtam fognak viszontsegíteni azok, akiket lábaik akkor bírnak!!" Hogy e valóságos s mindennapi eset szülő-okainak kinyomozásában mennyire van igaza Johanna Schopenhauer[2507] ő Tudósságának, azt fejtegetni legkisebbé sem kívánom. Másrészről azt ki merem jelenteni: hogy az a nagyon tág fejtegetés, amellyel a törvényeket köztünk magyarázzák, midőn nemesemberről van szó – – tán legfőképpen abból az okból ered, ami az érintett elbeszéléssel némi kis analógiában[2508] van! „Hodie mihi, cras tibi"[2509] –.

Hasznát az érintett privilégiumoknak[2510] sem én, sem a velem egy rendűek[2511] nagyobb része – amelyik sem csalni, sem betyárkodni, sem felebarátját sanyargatni szívösztöne s esze tanácsa szerint nem akarja –, soha nem veszi, s nem veheti. – – De viszont az aránylag kevés csalárd, féktelen és embernyúzó annál bátrabban és szemtelenebből foroghat a nyomorult egyoldalú törvények körei közt, midőn maga körül mindent tapos és gázol! Ami a privilegizált[2512] nagyobb részre s közösségre azt az átkot hozza, hogy köztünk a legbecsületesebb ember sem kap könnyen pénzt; hogy közörömeink, nemzeti ünnepeink alig vannak, vagy azokat csak félve üljük; hogy nincs kereskedésünk – s ez egyik legfőbb oka annak, hogy nincs –; hogy valódi jó sikerű egyesületekről álmodni sem szabad stb. – – – – S ez természetes, mert olyan törvények, amelyek a féktelennek s a kis számnak kedveznek, midőn más részről a becsületeseket és s nagyobb részt eléggé nem oltalmazzák, miképpen szülhetnének egyebet, mint természet-elleniségeket, amelyeknél fogva Hunnia[2513] alig ismerve, s ha ismerve is, alig nevezve áll az alacsony s szegény nemzetek sorában.

„Az ilyen esetek nagyon ritkák, s számuk egy 10-12 milliós népességű országra nézve olyan kevés, hogy azok alapján az egészre nem lehet igazságos ítéletet mondani." Új megjegyzés! Ezt azonban tökéletesen helybenhagyom, s még azzal meg is toldom: „A legnagyobb mérséklet jele, hogy olyan tágas korlátok közt, olyan kevés törvényellenesség történik honunkban, mint amennyi történik. Ez alapján világos, hogy tán senki nem tudja jobban megbecsülni magát mint a Magyar. Hanem éppen azért, mert általánosan véve olyan kevés törvényellenesség történik, s a Magyar rendszerint meg tudja becsülni magát – – – az lenne kívánatos – legalábbis az én óhajtásom szerint –, hogy nemcsak azok előtt lenne a Magyarnak ez a valóban igen megérdemelt híre s neve, akik őt közelebbről ismerik, de északtól délig, keletről nyugatig az egész világ nagy közössége[2514] előtt is olyan hírben és szagban volna, mint amit bizony meg is érdemelne. Ez pedig nincs úgy!"

A külföld, a sokaság nem szokott igazságosan ítélni, hanem hallomás alapján; s a hír amint halad, nőtten nő és elevenebb színeket vesz magára. Ahogyan egy-két hideglelős[2515] a fél országot közhírben az egészségtelenek közé állítja, egyetlenegy kirabolt zsidó a sokasággal minden fa alatt egy zsiványt képzeltet: úgy elég a nagy magyar nemesemberi önkénynek egy-két esete arra, hogy a magyar közösséget,[2516] amely valóban jobbat érdemelne, olyan hírbe hozni, ami miatt külföldön sokszor keserűen összezsugorodott a mellem. Ahogyan

másrészről nem tudtam, bosszankodjam-e, nevessek-e azon, hogy a nagyobb rész elég jó, s szeretném mondani, elég jámbor, a maga jó hírét s nevét úgyszólván feláldozni néhány féketlen s csalárd rendbontó pártolása miatt!

Manufaktúrák[2517] állítására többek közt a dologhoz tökéletesen értő emberek is kellenek múlhatatlanul s kivált eleinte. És hogy mennyire van befolyása sokszor egy embernek az egészre nézve, azt azoktól kérdem, akik ilyen tárgyak közül már praktice[2518] forgolódtak. Nekem egyszer egy igen ügyes s ismert mechanikus, aki Britanniában lakik, amikor egy általa feltalált erőmű tökéletességét csodáltam és dicsértem, ilyen megjegyzést tett: „S lássa az Úr, ez az erőmű mégis olyan tökéletlen, és nagyobb tökélyre alig vihető – – – mert nem forghatna, ha az az egy ember, aki ott áll – s számos munkásai között mutatott egyet –, arra nem ügyelne szünet nélkül. – – – – – – Néhány héttel ezelőtt megbetegedett – – s nem mehetett a mű. – – – Sem én, sem a többi emberem nem tudtuk rendes ingadozatlan mozgásba hozni – – stb." S ez Angliában történt meg, ahol a mechanikai intelligencia[2519] olyan különösen nagy! Most már tudom, több ember lesz, minthogy lassan bele tanultak, akik az érintett s igen helyes, de nagyon komplikált erőművet[2520] mozgásba tudják hozni. Úgy nálunk is remélem, sőt bizonyos vagyok, hogy mindenféle gyárra tökéletes emberek fognak fejlődni időjártával, ha azoknak a legelső sarkkövei helyesen lesznek rakva. – – – Ezt azonban csak tanult praktikai[2521] mesterek teremthetik meg, akiket megint a legtöbb manufaktúrákra[2522] és fabrikákra[2523] nézve nem honunkban, de külföldön vagyunk kénytelenek keresni. „Hisz ez nem nagy baj, hozassunk tehát külföldről olyan embereket, s fizessük jól." Ekképp fognak sokan okoskodni; ami ellen – mert az okoskodás igen helyes –, semmi egyéb kifogásom nincs, mint az, hogy amiatt, hogy a mostani egyoldalú szabadságunk következtében a kézműves[2524] osztály nincsen pártolva, és az ebből eredő rossz hírünk s szagunk miatt, nagyon nehéz vagy szinte lehetetlen külföldről, bármilyen feltételek mellett is, olyan embereket hozni hazánkba, akiknek értelmes, szorgalmas s becsületes viselkedésük által a hon, a közösség[2525] valósággal nyerne. Ugyanakkor azonban teóriai[2526] szerencse-vadászokat, korhelyeket, ügyes erszényürítőket, tagadhatatlanul untig találunk, akik azonban nem köszönetet, de inkább a törvények kemény büntetéseit érdemlik; mert ők azáltal, hogy a közösség előmeneteli vágyát elhibázott kontárkodásaik és csalfa zsarolásaik s bitorlásaik által fél évszázadra is visszalökik, hazánknak olyan kárt tesznek, amelyet helyre állítani[2527] szinte semmi többé nem képes. Állításom igazolására azokat hívom tanúul, akik e tárgyra nézve kompetens[2528] bírák, azaz: akik okoskodásuk talpkövéül nem képzeletüket és jó szándékukat állítják kizárólagosan, hanem az ilyen dolgokban praktikus ismeretekkel és tapasztalatokkal is bírnak.

Külföldi útjaim összehoztak művészekkel és gyártókkal is, akik közül sokat gyakran hívtam: „nem akarnának-e velem Magyarországba jönni és ott letelepedni? Másrészről nekik olyan fényes ígéreteket és ajánlásokat tettem, amelyek sokkal túlhaladták mindazokat a körülményeket,[2529] amelyekben éltek; s mondhatom, mindenütt s mindenkor olyan kevés jóakarattal s készséggel találkoztam – ti. az igazán hasznos emberek s nem a szerencsevadászok részéről –, hogy azon nem győztem eléggé csodálkozni. Mindig lebegett valami gát-ok s titok a dolog körül, amelyet habár sejtettem, világosan mégsem voltam képes megfejteni magamnak. Hosszasabb idő s az abban természetesen előfordult esetek többfélesége azonban, bár kellemetlenül, de tökéletesen felnyitották e részben szemeimet. Akármikor foglalatoskodtam ilyen tárgyakban – ami mondhatom sokszor történt –, mindig tudták azok, akiket hazánkba édesgetni törekedtem, hogy Magyar vagyok; s így az igazságot nyersen s minden elleplezés nélkül soha nem hallhattam, amíg egyszer véletlenül egy másik nemzetbeli – s anélkül hogy a legtávolabbról sejtette volna, hogy én Magyar vagyok –, ilyen szép szentenciára[2530] késztetett egy igen jól ismert derék belga manufaktúránst[2531]: „Magyarországba szívesen mennénk, ha a törvény oltalmazna; de így, amint a dolgok most állnak ott, lehetetlen olyan országba menni, ahol úgyszólván senki sem fizet, és mindenki üt." Ezt voltam kénytelen hallani! S ez mindannak a nehézségnek s nem értett titoknak – amelybe már előbb annyiszor ütköztem, s

amelyeket egészen soha nem fogtam fel –, kimerítő kis compendiuma[2532] volt! Mindezt hallva azonban nem tűrhettem, s a nemcsak tökéletesen alaptalan, de különösen igazságtalan állítás ellen a lehető legnagyobb mérséklettel így keltem ki: „Hogy lehet azt állítani: senki sem fizet, mindenki üt; amikor a szavamat adhatom, hogy ezek olyan ritka esetek, amilyenekről rendkívül kevés példa van stb." S hosszasabb okoskodásaim után – amelyen sokan bámultak, mert szegény honunkról, mint valami sötét terra incognitáról[2533] a leghiányosabb, de egyszersmind a legrútabb elképzelésük volt –, némileg megbékéltettem Magyarországgal hallgatóim nagyobb részét. Akkor közülük egy – s mindez vagy 12 évvel ezelőtt történt, de többé el nem felejthettem –, hozzám így szólt: „Én el akarom hinni, igen ritkán történnek meg az Úr hazájában olyan esetek, amelyek a kézművesnek,[2534] gyártónak, kereskedőnek bátorságát[*2535] és tulajdonát[2536] veszélyeztetné; hanem azt kérdem az Úrtól, mondja meg, mint becsületes ember: vajon ilyen esetek **megtörténhetnek-e**[2537] büntetlen, mert ez a dolog lényege; – s erre az Úr, amennyire én ismerek bizonyos eseteket, tagadólag nem képes felelni. A járványt[2538] mindenki kerüli, s nem azért, mert mindenki megkapja, hanem mivel mindenki megkaphatja; szalmafedél alatt lakni veszedelmes, s nem azért, mert bizonyosan vagy valószínűleg leég, hanem mert könnyen eléghet stb. S ím ugyanilyen damoklészi kard,[2539] amely, ha soha nem szakadna is le, csak azáltal, hogy az Úr hazájában mindenkinek feje felett szüntelenül lebeg, aki a nemesi privilégiumokból[2540] ki van rekesztve, elég ok hátráltatni azt, hogy oda jó birtokú, ügyes s becsületes művész,[2541] gyártó s kereskedő általánosan véve – mert mindenütt van kivétel –, letelepedni kívánkozna – – – –. Mi munkás és békeszerető emberek vagyunk, s azért a törvények leghathatósabb pártfogása nélkül nem lehetünk, mert egész életünk kizárólag személyes s vagyoni bátorságon[*2542] alapul. És minután mi senkinek sem vétünk, s ha vétünk meg is büntettetünk – ami ellen panaszunk nincs, mert igazság –, úgy mi is nemcsak azt kívánhatjuk, hogy ellenünk ne vétsen senki, de ne is véthessen büntetlen. Mi is emberek vagyunk, akiket nem egyedül a pénz boldogít,[2543] hanem akiknek a becsület is szükséges – – – s akik bátorságukat[*2544] s jólétüket nem egy privilegizált[2545] osztály jó kedvének, önkényének, vagy tán éppen kegyelmének akarják köszönni, hanem fáradozásainknak, csendes s becsületes viselkedésünknek. S egyenesen kimondva: inkább élünk olyan hazákban, ahol mi is részesülünk némileg az emberiség jussaiban[2546], habár sanyarú munkálkodásaink után is, mint olyanban, ahol egy hatalmas felekezet[2547] el is nyomhat bennünket, ha kénye úgy akarja. Habár a világ minden kincsei tárva állnának is előttünk; azonban mi egy tág körű bár fényes létnek, ha bizonytalan, szívesen elé teszünk egy szűk körű, de bizonyos létet. – – – – A mi sorsunkhoz nem illik létünkkel lottériázni[2548] – – – stb."

S ez az okoskodás, amely rám igen kellemetlen benyomást tett, s amelyre nem voltam képes cáfolatot adni, bennem a legellenkezőbb érzelmeket ébresztette fel. Sokáig nem tudott lecsillapodni bensőmben egy különös büszkeségi vagy inkább hiusági szesz, amely szünet nélkül ilyen hangon zengett füleimben: „Maradjanak tehát hazájukban e kényes nagyúri emberek! Mit bánjuk mi azt; nem szorult hazánk az ő kegyelmükre stb." De később, megvallom pirulva, amikor az indulatosság vakító hevei elpárologtak, bennem egy nemesebb valami így szólott: „Ugyan képzeld magad az ő helyükbe", s tökéletesen más színben tűnt előttem fel a dolog, s nemcsak nem tudtam többé azt a férfiúi érzést kárhoztatni, amelyet a művészi,[2549] gyártói s kereskedői osztályok közt tapasztaltam külföldön, hanem lassanként tökéletesen megváltozott e részről a vélekedésem. Olyannyira, hogy most nem azokat tartom csak igen csekély megbecsülésre vagy szinte megvetésre méltóknak, akik munka s fáradozás közt ilyen férfiasan éreznek, hanem inkább azokat, akik – amint számos példa van –, henye és hasztalan életükben születési előjoguknál[2550] fogva minden egyéb osztályt ki akarnak rekeszteni az emberiség jussaiból[2551].

Bennem pedig ez a fordulat az érintett keresztényi, szerfelett egyszerű javaslatnak az önmagamra való illesztése által történt. Ami szerint nem tudtam tagadni, hogy nekem is valóban milyen jól esne, ha alacsony helyen születve szorgalmas és állhatatos munkálko-

dásaim s emberséges életem után, nemcsak ki tudnám pótolni[2552] önmagam és az otthonom **legsürgetőbb szükségleteit**[2553], s meg tudnám szerezni az élet néhány kellemét, hanem közmegbecsülésből is olyan nagy részt kapnék, amelynél fogva házi szerencsém kis körét a leghatalmasabb[2554] sem volna képes önkény által megtörni. S világosan érzem, mennyire forrna férfiúi öntudattal keblemben a vér, mint bármilyen alacsonyan születettben, hogy mikor soha nem vétettem senkinek, s amit bírok verítékem szerzeménye, ha akkor egy a sorstól privilegizált,[2555] kiben sokszor se agyvelő se szív, csak testi s lelki gyengeség, velem éreztetni akarná, hogy kegyelmétől függök; sőt ha engem – mert a törvény oltalma alatt csak félig, vagy alig vagyok –, lábaival taposna, mint arról tagadhatatlan példák vannak! Nem; ilyen hazában élni nem akarnék, s az a lehetőség, hogy a legbékésebb életem közben egy sorskedveltje minden szerencsémet megzavarhatja, s én nem is tudom úgyszólván kinél panaszkodjam – – –, olyannyira elkeserítené bensőmet, hogy azt a világnak minden más kegyelmeitől függő kincsei s kellemei sem volnának képesek felvidámítani.

Nemcsak arany után él az ember, keblének még más is kell: tökéletes bátorság[*2556] s megbecsültetés. És vajon miért akarjuk e legfőbb jóból kirekeszteni számos embertársunkat és milyen jogon?[2557] Talán vakságunk miatt azt merjük gondolni: vérünk, csontunk stb. tán nemesebb matéria[2558] – – – –? Mi se szeretnénk; és azért ne kívánjuk: mások is tűrjék – – – – – – – – – – – – – – – – –.

Ha pedig meggondoljuk hideg fejjel,[2559] hogy az ilyen főrendű[2560] s nemesi közelfogultság általában miből veszi valódi eredetét? Kénytelenek leszünk megvallani: annak az egyetlenegy lépésnek az elmulasztásából, amelynél fogva minden ítéletünkben a helyünkön mozdulatlanul meg szoktunk állni,[2561] és nem veszünk erőt magunkon az igazságos ítéletalkotás végett magasabbra vagy alább lépni, annál ti. mint aminél helyzetünk magasabb, vagy alacsonyabb. S e mozdulatlanság, és az abból következő igazságtalan ítéletek árja valóban az emberi nyomorúságoknak tán a legnagyobbika. Az alacsony születésű a sorstól kedvezőbben megajándékozottakat sokszor irigy szemmel nézi, s őket kevélynek[2562] és igazságtalannak tartja, mert nem tudja beleképzelni magát az helyükbe. S így nem is sejti sokszor, mennyivel jobb ízűen esik neki munka után nyert darab kenyere, mint azoknak a henyélve bevárt fűszeres ebédjük, s hogy mennyivel szerencsésebb sokszor, mint azok, akik irigysége tárgyai. A magasabb születésű viszont azokat, akik eke s borona, vagy orsó és reszelő stb. szóval tenyerük után keresik élelmüket, nem ritkán szinte állatoknak tartja, akiknek semmi bajok többé, ha teli hasuk. És így velük sokszor baromként bánik, s éppen azért, mert ő nem akarja magát az alacsony rendűek helyzetébe[2563] képzelni; azt hiszi sokszor, hogy a „napszámosak, parasztok, mesteremberek nem is sejtik az ember szebb érzelmeit.” – – –

Azonban lehet, hogy csalatkozom, ha azt gondolom, hogy nálunk a privilegizált[2564] nagyobb rész így ítél. És bár csalatkoznék, semminek sem örülnék jobban; de félek igazam van, mert a mindennapi tapasztalat egyre jobban azt bizonyítja, hogy egyrészt minden előmenetelünket a kormány segítségétől várjuk, azt képzelve, hogy annak kincsei és tehetségei[2565] ki nem meríthetők. Másrészt az országos mechanikánkat,[2566] mint: utakat, hidakat, vízárkokat, csatornákat, medrezést stb. csak a paraszt pénzével igazítgatjuk – megint azt képzelve – – –, bizony magam se tudom mit! Eszünkbe pedig soha sem jut, vagy igen ritkán s közülünk igen kevésnek, hogy az ujjunkkal egyenesen magunkra mutassunk, s így szóljunk: „a legnagyobb igazságból folyik a legnagyobb haszon! Kössük meg tehát sajátmagunkat minden lehetséges emberi gyarlóságunk és indulatosságunk ellen. S ahogy mi sem akarunk idegen kegyelemből élni, úgy ne kívánjuk, hogy más megint a mi kegyelmünktől függjön. Ítéljen a törvény egyaránt, sújtsa a féktelent és oltalmazza az igazat!”

S ím, ezt miért ne tennénk? Azt gondoljuk tán veszély származik belőle? Éppen ellenkezőleg – – – a lehető legnagyobb bátorság[*2567]. Mitől félhet a becsületes ember – – – vajon? A legszigorúbb Drákói törvények[2568] sem ijesztők reá nézve, mert ő a törvényeket ismerni, s azokat áthágni soha sem fogja. És ekképp, midőn saját útját egy lineával[2569] sem

szorítja össze,[2570] mindazoktól a veszélyektől és alkalmatlanságoktól menti meg magát és övéit, amelyekkel az összes nemzetben előforduló rendbontók s féktelenek a közösséget[2571] néha-néha szerencsétlenné teszik. Ha pedig egy boldogtalan pillanatban megszegi egy becsületes ember a törvényeket, vajon fog-e csalárdul könyörögni, vagy térden csúszva szabadulást keresni a törvény bilincseiből? – – – –; Én az ellenkezőt szeretem s akarom hinni. – – És arról vagyok meggyőződve: hogy egy becsületes embert, akivel a bűn nem rokon, azt önmagával nem békéltetheti meg egyéb, mint a törvények tökéletes teljesítése!

Ezt az okoskodásomat sokan tudom, teóriának és ábrándozásnak fogják hirdetni, de korántsem azért, mintha valóban teóriák s ábrándozások lennének, hanem azért, mert az önzés[2572] szűk és szomorú határán soha nem tudta bágyadt lelkük az ő nagyon nehéz személyüket túlemelni. Ennek megvilágítására tegyünk fel egy példát: Ha egy tökéletesen szabad fejdelem, akinek akarata törvény, olyan népen uralkodna, amely a gyermekkorból[2573] már némileg kilépett s a maga lábán képes megállni, a közösséghez ekképp szólna: „Fiaim szívesen fáradok éjjel nappal boldogságotokért, de azon aggódom, hogy lelkierőtök[2574] soha sem fog tökéletesen kifejlődni, ha mindig csak én gondoskodom Rólatok, s Ti magatok soha nem fogtok gondolkozni és kissé fáradozni mindazért, ami úgy is legközelebbről csak Titeket érint. Emiatt Fiaim, ha remélem is, hogy a szíveitekben sokáig fogok élni, mert valóban atyaként szeretlek Benneteket, s Ti is annyiszor adtátok fiúi érzéseteknek jeleit; azért mégsem felejthettem el, hogy halandó vagyok; és ekképp, ha többé nem leszek, sorsotok bizonytalan. Marcus Aurelius fia és követője a fejedelemségben Claudius volt,[2575] Titusé Domitianus[2576] stb.; és így – – mert Istenen kívül ki tudja mi fekszik az ember legbensőjében, s ki tudja, hogy a legnagyobb reményű ifjúból milyen férfi lesz – olyan Alkotmányt akarok adni Nektek, amely által a fejdelem némileg meg van kötve – – –, csak a törvény ítél, amelyet ismét nem más, csak a fejdelem a közösség képviselőivel együtt közösen alkothat, javíthat, módosíthat, vagy törölhet el. – – – – És így remélem, nyugodtabban fogok a síromba szállni, mert jövendőtök nem puszta reményre, hanem erősebb és biztosabb alapokra lesz állítva – – – –” Ha így szólna egy fejdelem – amint tán szólna is némelyike, ha népe már olyan serdülési kort[2577] érne el, amelyben hihetően önmagáról is tudna gondoskodni – – s ha – – – – – –, mit mondana a világ? Azt hiszem: el lenne csábítva az emberiség, s egy ilyen fejdelem halhatatlanságának apoteózisát[2578] az egész emberi nem örömkönnyekkel ünnepelné! –

S ez ellen senkinek sem volna, úgy hiszem, a legkisebb kifogása sem, és senki sem tartaná kivihetetlen dolognak, teóriának,[2579] vagy tán éppen ábrándozásnak. – – – És különösen Magyarországban senki. – – Azonban 20 úgy áll 10-hez, mint 10 az 5-höz, tagadhatni-e ezt? Szintén ilyen lépcső-arányban[2580] áll a privilegizált[2581] magyar nemesember az adófizető néphez; s ha az előbb példaként hozott fejedelmi szó helyes, s abban hézag nincs, éppen úgy nem lehet teória vagy ábrándozás, ha viszont egy magyar nemesember így szólna: „Jobbágyaim[2582] jóléte és boldogsága közel fekszik a szívemhez, s tudom, amíg élek, igazságtalanság nem éri őket – ha ti. elég szerencsés vagyok bajaikat meg is tudni, s azt tisztjeim[2583] nem mellőzik, vagy előttem nem titkolják el –. Mivel azonban halandó vagyok s successoraimról[2584]nem kezeskedhetem, szívesen kötöm le magamat, hogy én s nemzetségem a törvény minden sanyargatásának legyünk alávetve, ha jobbágyainkon a legcsekélyebb igazságtalanságot végbevinni képesek lennénk stb.” S vajon hány állna ilyen valóban nemes koncesszióra?[2585] – Hány, mondom, mindazokból, akik a konstitucionális[2586] fejdelem tettét magasztalva az egekbe harsognák!? – Keserűséggel mondom: azt hiszem kevesen –. És miért? Mert a nagyobb rész inkább javasolni szeret nemes tetteket, mint azokat gyakorolni; s ha hibáról van szó, inkább hajlandó másra mutatni, mint magára.

Ez pedig a társasági szabadság tökéletlen ismeretéből származik. Pedig annak a tudománya országos embernek[2587] a legszükségesebb, mert csak abból eredhet tartós közboldogság. Annak megmutatására, hogy mennyire van e tudomány nem csak nálunk, de a világ legszabadabb nemzetei közt is még lemaradva, arról itt egy kis történetet akarok előhozni. Több

évvel ezelőtt egy fiatal angol Lord[2588] egy fregatt[2589] kormányát vette át – s ebből az alkalomból ekképp szólott legelőször is alattvalóihoz:[2590] „Nem tűrhetem, hogy embertársukkal sokan úgy bánnak, mintha állatok volnának. Közülünk minden testi büntetést ki akarok küszöbölni, ezentúl csak a becsület indítson, az mozdítson kötelességeink legtökéletesebb teljesítésére stb." Erre az igen liberális[2591] beszédre bámultára, mert azt hitte, hogy mindenki nagyon fogja köszönni, egy-két helybenhagyó hangon kívül a 300 vagy több lélekből álló hajós nép némán széledt el. Többnapi tanácskozás után a legénység egy kis küldöttséget bízott meg azzal, hogy e tárgyról az ifjú kapitánnyal közelebbről értekezzen, akit a szónok minden tisztelet mellett így szólított meg: „Uram, igen köszönjük irántunk tanúsított tiszta szép szándékodat, amely nemes lelked bizonyítéka;[2592] legyen azonban szabad megkérnünk, hagyd a dolgot a régi rendben. Te új ember vagy, mi pedig régiek, akiknek sok a tapasztalatuk. Nem fogsz liberális[2593] szándékaiddal, tetteiddel boldogulni, s ami több, mi, a hajós néped virága, akik annyi csatákat vívtunk férfiasan meg, mi leszünk a legsúlyosabban megbüntetve. Lásd Uram, sok semmirevaló állati ember van közöttünk – És annyi s olyan különféle nép között hogyan lehetne is ez másképp? – – – Már, ha azok tudni fogják, kemény fenyíték, testi büntetés nincs – ugyan nem mi leszünk e kénytelenek helyettük fáradni, helyettük virrasztani, s gondatlanságaikat helyreigazítani? – Nem; kegyes Urunk! Ne légy ellenünk kegyetlen; maradjon csak meg az állati büntetés, amíg állati s becsülettel nem törődő emberek vannak. Véletlen hibáért úgyis csak figyelmeztetést kapunk, vagy megdorgálnak bennünket, készakarva pedig eddig sem hibáztunk, és soha nem is fogunk. – – – Efelett nem Te ítélsz rólunk önkényesen, hanem a törvény, s ha áthágod azt, előbb utóbb Téged is kétségkívül elér a legvéresebb bosszú. És ekképp Uram, nem félünk mi a kemény testi büntetéstől, de annál inkább mindazoknak a féktelen rendbontásától,[2594] akik emberek közt, amíg emberek lesznek, mindig is feltűnnek, s akiket egyéb rend féken nem tarthat, mint a kemény testi büntetésektől való félelem. – – stb." S a fiatal kapitány meghagyta a régi rendet, mert józansága ellen, azt jól átgondolva, igazságos kifogása nem lehetett.

Én pedig, amikor közbevetőleg arra hívom fel a figyelmet, hogy nemcsak Britanniában de az észak-amerikai szövetséges tartományokban is, s így a világ legszabadabb országában kemény testi büntetések által vannak a törvény körei közé kényszerítve azok, akikben több az állat mint a lélek. Azt hozom[2595] ki a most említett történetből, hogy a kemény törvény becsületes emberre nézve nem büntetés, hanem ajándék, a féktelenre és becstelenre nézve pedig a legnagyobb szükség. Ezt nem pártolni nem más, mint a legoktalanabb igaztalanság, de egyszersmind a törvények legnevetségesebb paródiája.[2596] Hiszen azok, nem azért vannak, hogy azok mögé bújhassanak s rejtőzhessenek a csalók, szószegők,[2597] gondatlanok stb., hanem azért, hogy azokat a törvény, ha el volnának bújva s rejtőzve is, napvilágra rántsa, s velük irgalmatlanul, de igazságosan bánjon tetteikért.

Ezeket előre bocsátva munkád 37-ik lapját hozom ismét emlékezetbe, ahol ezt mondod: *Amit a Gróf munkájának ezen észrevételi szakaszában az egyesületekről mond, az valóban arany betűket érdemel, mert a dolog bibéjét ütötte meg, és minden hasznos egyesület fő feltételeit érinti*[2598]*. Ez már egészen magunktól függ. Ezt a húrt megpendíteni, az egyesületek lelkét bennünk ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdem. Nem is kételkedem, hogy a Gróf által előadott feltételek szerint létrehozandó akármilyen egyesületek, bizonyosan nem csak számos részvevőt fognak találni Hazánkban, és már eddig is találtak, hanem virágzással is fogják magukat kecsegtetni. Csak egy kívánságot mernék kinyilatkoztatni, azt ti. hogy valamely hasznos közcélú költséges intézetnek a bírálói s javallói, a létrehozásukkor*[2599] *az önhaszon-keresés gyanújának elhárítása érdekében csupán út-mutatók legyenek, és ne lehessenek végrehajtók is. És hogy minden ilyen intézet minél több résztvevőre találhasson, azért legyen minél kevesebb az Actia,*[2600] *mert hiszen a tehetősebb több actiát*[2601] *is vehet*. E sorok szerint úgy látszik Te drága Barátom, az egyesületek lelkét soha a legtávolabbról sem fogtad fel; mert legelőször is azt állítod: hogy Hitel című munkámban a dolog bibéjét ütöttem

meg, s minden hasznos egyesület fő feltételeit érintettem, s azután, a tárgy tökéletes kimerítése végett azt a két észrevételt ragasztod okoskodásaimhoz, hogy a javaslók soha létrehozók[2602] ne lehessenek, és hogy az actia[2603] minél kevesebb legyen. Mindez pedig semmi egyéb, mint forma, s nem a dolog veleje[2604]; mert hidd el Barátom, ha pontról pontra teljesíttetik is mindaz, amit a Hitelben az egyesületek felállításáról mondtam, stb. és e javaslataid is tökéletesen elfogadtatnak, hogy ti. projektáns[2605] soha nem legyen exequens,[2606] s a részvény – actia[2607] – minél kisebb legyen; attól biztos és tartós sikerrel nem fog felállni honunkban egyesület még soha. Azoknak az alapja[2608] nem puszta forma, hanem valóságos realitás.[2609] És hogy miért nem merítettem ki e szükséges tárgyat fenékig a Hitelben, lásd, azt Neked megmondhatom: „Nem akartam – német példabeszéd szerint –, ajtóstól esni a házba,[2610] mert egészen visszarettentek volna tőlem. – – – Így a Lovakrul[2611] írt munkámban is csak távolról tettem az egyesületekről egy kis említést; már a Hitelben[2612] annak lelkét egy kissé jobban megmagyaráztam,[2613] úgyhogy sokakban mondhatom, jócskán felébresztettem annak szellemét. És íme most – s valóban nem tudom nincs e még idő előtt, de Te kényszerítesz erre, és egyéb koraságokra s időelőttiségekre –, ki fogom kereken mondani, hogy ítéletem szerint min alapul általánosan az egyesületek lehetséges, biztos és tartós sikere."

Először:[2614] hogy legyen a titulus nonus partis primae[2615] annyira kijavítva, hogy annak sinuosaitásai[2616] közt, senki, az első hercegtől kezdve a legtehetetlenebb nemesemberig, ne bújhasson el, hanem minden rendsértő a legrövidebb úton s egyenlőn érezze a nemzet által hozott törvény hatalmát. –

Másodszor:[2617] hogy a hitel[2618] általánosan, de kivált a privilegizáltakra[2619] nézve olyan szigorú[2620] lábra legyen állítva, amelynél fogva – – – nem vissza, hanem előrehatóan lassanként szűnjön meg a mai pénz körüli s szekvesztrumi[2621] skandalum.[2622]

Azt hiszem: ez elég kereken és világosan ki van mondva! Pedig ennyire kell jutnunk, s mindig erre is célzottam, megvallom, hímezés nélkül. Hanem ha e szavakkal kezdtem volna meg írói pályámat – amelyre magam sem tudom, hogyan botlottam, s azért mivel a legkisebb szerzői pretenzióm[2623] sincs, és fáradozásaimnak oka sem más, mint tiszta és becsületes szándék, remélhetem az igazságos Olvasó engedelmét is –, vajon a közönség egy része nem követett volna-e meg? Félek, egészen elnyomott volna, mert a valódi kútfők[2624] távolról való megmutatása miatt is[2625] – – – már elég követ dobott rám. Most azonban már a kis publikumom[2626] némileg megszokta olykori erősebb mondásaimat, másféléket, mint amilyeneket mindennap hall, s mint amilyeneket sokan hallani is szeretnek. És így – habár még korai tán most is –, mindenesetre időhöz illóbb ma, mint ezelőtt 3-4 esztendővel, olyan tárgyakat tökéletesebben kifejteni, amelyekhez a sokaság, mint valami különösen nagy jóhoz, vakon ragaszkodik. Pedig úgyszólván kígyót szorít kebléhez, amely a haza életét gyökerénél rágja, s amelyet csak kevés idővel ezelőtt szinte halálos bűn és személyes veszély nélkül még megtámadni sem lehetett. – – – – Ma, mondom, amikorra ennyit haladt a közértelem, hogy mindazok, akik az előítéletekkel – az emberiség legnagyobb ellenségeivel –, szállnak szembe, s azokkal vívnak, már nem állnak magányosan. Hanem itt-ott nagylelkű, hű és elszánt bajtársakra akadnak, s az egész veszedelem néhány kék foltra és karcolásra szűkül, amelyeket a közjóért eltűrni valóban nem különösen nehéz!

Azonban valamit olyan nyersen kimondani, hogy az a közönségnek meg is tetsszen, nem igen nehéz. És több szónokunk híre tán csak azon alapul, hogy nagyon nyersen szoktak szólni; és hogy okoskodásaiknak van-e, nincs-e alapja? Azt a közönséges hallgató nemigen vizsgálja, megelégedve azzal, hogy az idejét jól tölti. Azaz magát éppen olyan jól érzi, mint azok a színházjárók, akik akkor vannak a darabbal a legjobban megelégedve, amikor minden össze-vissza, keresztül-kasul megy, és több az akció, mint az okoskodás! Ennélfogva vizsgáljuk kissé hideg fejjel:[2627] két nyersecske állításom vajon önmagáért nyers-e – – – s józan alapon nyugszik-e?

Arra a hiedelemre alapoztam okoskodásomat, hogy az eddig előadottakból már elég világosan és mindenkinek a teljes meggyőződésére kitűnt, hogy az önkénynek a legkisebb lehetősége is elég arra, hogy kettétörje, és tökéletesen megsemmisítse az egyesületek szüzességét. pedig ez a conditio sine qua non.[2628] És így az egyesületben sem első sem utolsó nem lehet, csak olyanok, akiket a közösség,[2629] – az egyedüli úr –, parancsai végbevitelére szabadon megválaszt, s ideig-óráig végrehajtó hatalommal ruház fel. És kérdem egyenesen, ki zárható-e az önkény olyan egyesületből tökéletesen, amelynek részvényesei annyira különböző törvények alatt állnak, hogy azok hatalma őket, mint egyesületi tagokat is, mások felett pártolja? Mit lehet erre igazságosan felelni? Csak azt, hogy ahogyan a Törököknél egyesületről nem is lehet álmodni – – – úgy olyan hazákban sem kaphatnak azok valódi életre, amelyet ember alkotta privilégiumok[2630] szakítanak részekre. S a közjó úgy akad meg, vagy csak nyomorultan halad, mint ahogyan az a társzekér sem mozdulna a helyéből igen gyorsan, amelyben telivér, ökör, bivaly, szarvas stb. vegyesen volna befogva, és egyenletes húzás helyett mindegyik külön-külön rántana néha-néha egyet a mozdítandó terhen.

Jelentősebb egyesület alig állhat fel csak kizárólag egyfelekezetű részesekből,[2631] hanem abban termesztőnek, fabrikánsnak[2632], kereskedőnek stb. lenni kell. Mert nemcsak a sok részvényes pénzbeli tehetsége[2633] alkotja azt a mágusi egyesületi erőt, amely szinte minden nehézségen diadalmaskodik – s idővel, ha egészen ki lesz az emberek közt fejtve, homályba fogja állítani mindazt, amit a hajdankori véres tyrannismus[2634] hagyott hátra – hanem az egyesületek ereje legfőképpen a sok s különböző részvényes értelmében s tapasztalatában gyökerezik. Ezeknek a sokoldalúsága és súlya olyan világosságra hozza majd a valót, hogy minden rá alapozott munkálkodásnak a sikere, ha nem is biztos, de legalább bizonyosabb lesz, mintha csak egy ember értelmétől és tapasztalatától függne. Hiszen az a legfényesebb ész és a leghosszabb élet után is egy halandóban csak egyoldalú s igen parányi lehet. – Ezenkívül pedig megbonthatatlan láncolattal kapcsolódik az emberi társadalom[2635] egyik rétege[2636] a másikhoz. Kereskedő nem lehet, ha nincs termesztő és fogyasztó; termesztő pedig mi által lenne munkára ösztönözve, ha nem volna fogyasztó, ez pedig hogyan juthatna minden szükségletéhez, ha viszont nem volna kereskedő. – – A nyers termények azonban a drága szállítás miatt a termesztő és kereskedő minden nyereségét felemésztik, mert a fogyasztó nem bírja a drága javak terhét – – s íme a kézműves,[2637] a fabrikáns[2638] áll elő és mindenkin segít. Már ahol a kézműves[2639] és gyáros[2640] tökéletesen nem boldogulhat – – – ott természetesen a legtöbbet veszít a termesztő, s aztán a fogyasztó és a kereskedő, s így némileg az egész közösség.[2641] – – – Ebben a helyzetben élünk mi Magyarok! Ha pedig azt vizsgáljuk, hogy ki szegzi magát nálunk a leginkább a művész,[2642] a fabrikáns[2643] és a kereskedők ellen? Azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy senki makacsabból s állhatatosabban nem, mint éppen a termesztők. – Amire csak azt kiálthatjuk az egek felé: „Uram bocsáss meg nekik, mert valóban nem tudják, mit cselekszenek!”[2644] – – Aránylag szegények, pedig nem akarnak szegények lenni. És ha ezt nem is szokták mindig megvallani, de olyan módokhoz nyúlni sem engedi előítéleteik nyomasztó terhe, amelyek által gazdagok lennének. – – És ha nagyobb kincsekre szükségük nincs is, de elférne az a haza oltárán, s ott fénylene legszebben.

„A termesztők szegzik magukat szembe a művészekkel,[2645] fabrikánsokkal[2646], kereskedőkkel; hogy lehet ezt mondani?” Sokan így fognak felkiáltani. És Te[2647] még ezt teszed tán hozzá: „hogyan lehet ilyen balgaságot az egész nemzetre rákenni.” Erre azt felelem: „Nem a nemzet – **mert azt honomban sehol sem lelem fel úgysem**[2648], s az a név nálunk nem egyéb, mint cifra szójárás,[2649] amelynek nincs tulajdonképpen igazi értelme – és nem a termesztő lép fel általánosan a művész,[2650] gyáros[2651] s kereskedő ellen, hanem a privilegizált[2652] státus[2653] nagyobb része!

Látom, ezen a nem gyönge lélekkel elleplezett, hanem férfiasan kimondott állításomon sokan megrökönyödtek; de önmisztifikációra[2654] többé nincs idő, – – és beszéljen bátran a művész,[2655] gyártó, kereskedő: igazam van-e, vagy nincs! Mondják meg ők – mert azt ki-ki

jobban tudja, hogy nyomja-e saruja –, miért nem boldogul nálunk se gyár, se kereskedés, úgy mint kellene? Cáfoljanak meg ők, ha nincs igazam, s erre őket ezennel felhívom. – Mondásaimat nem tekintem szentírásnak, lehet, hogy tévedek,[2656] de jöjjön a dolog végre világra, senki rajta veszteni nem fog, mert mindenkinek a legközelebbi javát és jólétét érinti.[2657]

Ítéletem szerint a kézműves, gyáros és kereskedő rétegeket[2658] általánosan fel kell emelni, úgy, hogy személyük s vagyonuk a legkisebb megtámadástól is mentes legyen. Az ebből lassanként következő tökéletes bátorság[*2659] a dolog lényege, ez az egyesületek talpköve és filozófiája, s nem az, hogy egy actia[2660] 100 vagy 50 forint legyen. S nem az, hogy a javaslót soha végrehajtó hatalommal ne ruházzák fel, s nem az, hogy miképpen kell aláírni, mikor fizetni stb., amint Te azt a tárgy bibéjének s az egyesületek fő feltételének tartottad, vagy még most is tartod!

Nem ott van a lényeg Barátom; korántsem a lelketlen mechanikában,[2661] hanem egy morális[2662] Valami az, ami embert hazájához vonzza, s a másiktól elijeszti. És mindaddig, amíg mi azt a Valamit – amelyet mindenki jobban érez, ha arra a helyre akar állni amelyen az éreztetik, mintsem hogy azt én felvilágosítani képes lennék –, minden embertársunkban tökéletesen meg nem fogjuk becsülni; mindaddig a termelő por vagy mocsár közt fog szegényedni, a fogyasztó ellenben hazánk nagy részében alig fog emészteni valamit, s azt a keveset pedig, amit a tehetősebb rész fogyasztgat, többnyire külföldről fogja hozatni. – – – Külföldre pedig soha semmi jelentőset[2663] nem fogunk kivinni. – – – S ilyen marazmusban[2664] élni, valóban nem nagy boldogság, s nem különösen nagy dicsőség!

De vegyük a dolgot praktice,[2665] és tegyünk próbát: állítsunk most fel a teóriában[2666] egy manufaktúrát,[2667] s fejtegessük, hihetőleg milyen előmenetele lesz? – Ne kezdjünk pedig valami túl szövevényest, hanem csak olyat, amelynek életbehozása és tartása nem különösen nehéz, és Magyarország mibenlétéhez s körülményeihez illeszkedik. Én egy szőnyeggyárat gondolok a legcélszerűbbnek most, azaz olyan gyárat, amely a legdurvább pokróctól kezdve a legfinomabb kárpitig mindent készít, ami gyapjúból készülhet. S tegyük fel, hogy igazam van, s vizsgáljuk egy ilyen gyár lehetséges és várható előmenetelét.

Mindenekelőtt egy aláírás-ívet küldözgetünk körül, amelyre 500 pengő forintnyi actiával[2668] 200 aláírót javaslunk és kívánunk. Egyenesen ki lesz mondva: – s ím ez a dolog mechanikájának[2669] a legfőbbike –, hogy senki, mivel aláírta nevét, azért még nem tartozik fizetni, hanem kötelességinek pontos teljesítését csak akkor kívánják, és akkor kezdődik, amikor az aláírók által szabadon választott társasági küldöttség a javaslatot tökéletes megrostálás után helyesnek találta és elfogadta. A gyár olyan, hogy annak hasznát leginkább a birkás-gazdák, és így hazánk legnagyobb számú gazdái vehetik, mert általánosan csak durvább gyapjút dolgoz fel, amelynek kisebb ára haszonnal nemigen engedi a külföldre vitelt, s ekképp hihető, több földbirtokos, azaz privilegizált[2670] fog részt venni az egyesületben. Tőkepénzesek, kereskedők az új intézet által szintúgy nyertesek lehetnek, s így feltehető, hogy több társadalmi réteg[2671] közt a 100 ezer pengő forint elegendő aláíróra talál. S ezt bizonyosan kivihetőnek gondolom, mert minden aláíró tudja előre: hogy csak akkor fizet, ha a tárgy a lehető tökéletes felvilágosítás után, magát hasznosnak mutatta. A tárgy tökéletes felvilágosításához pedig minden aláíró szabadon járulhat, mert vagy őt magát választják a vizsgáló s rostáló küldöttséghez tagul, vagy olyanra szavaz, akiben a leginkább megbízik. És mindenesetre nemcsak az egész társaságra, hanem a küldöttségre is szabadon befolyással lehet, mert a küldöttség minden ülésének a jegyzőkönyvét kinyomtatják, s azokat minden tag rostálhatja, s így azokhoz, ha direkte nem is, de legalább indirekte hozzászólhat. – – Ennek, ha helyes az észrevétel, biztos foganatja szokott lenni, s vajon miért? Mert ha van is az egyesületben sok olyan tag, aki a pénzével nem törődik, vagy a dolgot olyan heves indulattal intézi, hogy elvakultan nem igen látja előre a valószínű haszon vagy kár bekövetkezését, mindazonáltal a nagyobb rész, amelyben a pénz- és haszon körüli aggodalom a legerősebb érzés – annyira fékezi majd a könnyelműek s szenvedélyesek türelmetlenségét és felszínessé-

gét, hogy minden hasznos és helyes felvilágosítás, bármilyen oldalról jönne is, a legnagyobb figyelemre fog méltatni.

Tegyük fel ezek után, hogy az aláírás mind a 200 részvényre tökéletesen betelt, s a 21 tagból álló küldöttség szabad választás által ki van nevezve, s képzeljük magunkat a küldöttség első gyűlésére.

„Gyapjú elég van, s azt egyenesen a termesztőtől fogjuk venni, de nem valami privilégium[2672] alapján, hanem ahol a legolcsóbban és legjobb minőségben találjuk." – – – Helyben hagyják! – Közbevetve, e gyárból minden patriotizmust[2673] kirekesztünk, s csupán csak gazdai, kereskedői és pénzügyi szemmel fogjuk a dolgokat tekinteni és fejtegetni. – „Pest sok tekintetben az ilyen gyártelepítésre a legalkalmasabb helynek látszik." Hosszú fejtegetés után az határoztatik el: hogy a tárgy tökéletes elintézésére szolgáló további javaslatokat már Pest városára alkalmazzák! „Ilyen gyárhoz külföldi produktumok[2674] mellőzhetetlenül szükségesek, mint teszem indigó, cochenille[2675] stb., és így mindenekelőtt a kormányt örökre vagy bizonyos időre olyan privilégiumért[2676] kell megkérnünk, amelynél fogva sem koronaváltozás,[2677] sem egyéb történések e külföldi tárgyak körül a vámot ne emelhessék fel." Helyben hagyják! „Ezenkívül magunkat előbb, még valami egyébről is, tökéletes világosságba kell helyeznünk: vajon ti. készített pokrócainkat, kárpitunkat stb. szabadon vihetjük-e Urunk egyéb örökös tartományaiba[2678] ki – vagy legalább tranzitó[2679] külföldre? És ha nem, és a kivitelt is vám nyomja, akkor örökre vagy bizonyos időre hasonlóan el kell előbb érnünk a kormánynál azt a biztosságot, amelynél fogva bátrak[2680] lehetünk, hogy máról holnapra a kiviteli és tranzit vám nem fog emelkedni, vagy visszaijesztő formaságok és nehézségek által – – – nem fogják olyan formába önteni, ami egyenlő a felemeléssel." – Helyben hagyják! – „A vám-körüli kérdést meg kell tehát mindenekelőtt tökéletesen világosítani, és azt a kormánnyal rendbe kell hozni – – erre pedig a társaság 3 küldöttségi tagját bízzák meg." Helyben hagyják! – És az első gyűlésnek, amely tán több ülésre is kiterjedt, vége lett. – A három biztos[2681] azonban a lehetőségig mindent kinyomoz, és a kormánytól hosszasabb idő eltelte után – – – – – – – – vagy pedig, mert a dolgok helyes végbevitelére sok idő kell, végül választ nyert, s összeül megint a küldöttgyűlés, és a megkapott válasz biztosító és kedvező létét vizsgálja. S tegyük fel most – mivel később az ellenkezőt fogom feltenni –, hogy a válasz minden lehető előrelátás s előreszámolás után annyi bátorságot[2682] és kedvezést nyújt, amelynél fogva a gyár lehetséges sikere, amennyire azt a vám érinti, ha nem is tökéletes bizonyosságú, de legalább igen hihető lesz. De vizsgáljuk, mi fog ezután a gyűlésben vélhetően történni? „A tárgynak egy nyomós előfeltételén diadalmaskodtunk, amely conditio sine qua non;[2683] azonban most egy nem kevésbé fontos van előttünk, ti. az, hogy miképpen hozzuk a tárgyat **olyan életbe**[2684] – és erre vigyázni kell, mert valamit bágyadt életre hozni nem nehéz –, olyan erős egészséges életbe, mondom, hogy a báb nem csak hosszú, de virágzó életet is élhessen? Ennek elérésére szükséges a gyár mechanikai részét olyan értelemre s kezekre bízni, amelyek jót, igen szép ízlésűt s olcsót tudnak készíteni. – Mert ismeretes dolog, teszem posztógyárakban, hogy az ügyes munkás, sokkal finomabb és így drágább posztót készít aránylag nem különösen finom gyapjúból, mint a tudatlan s ügyetlen a legfinomabból. És emellett egy jól szervezett gyárban egy ember több portékát készít, mint egy szervezetlenben négy annyi. – – Az ügyességi fogások pedig napról napra jobban fejlődnek külföldön, olyannyira, hogy a legnagyobb honi olcsóság sem képes azt a nyereséget pótolni, amelyet a tudós és ügyes munkás képes hozni. – – – És így a tárgynak tökéletesen megfelelő embereket külföldről kell közénk édesgetni – – – és e mesterek s kézművesek[2685] megszerzése 3 küldöttségi tagra lesz bízva." Helyben hagyják! „Amíg ezek az emberek el nem készülnek, addig azt a kérdést végképp nem lehet elhatározni, hogy vajon Pesten álljon-e fel a gyár, mert víz, föld, fa és egyéb ilyenek tekintetében az e részben kompetens[2686] bíráknak is szólni kell; s így a kézművesek[2687]s gyárosok[2688] megérkezéséig újra elszéledhet a gyűlés." Helyben hagyják.

Hanem e megbízás teljesítésében, gondolom, elakad a három biztos. Ha mint Magyarok fogják keresni a gyárhoz szükséges individuumokat[2689], vagy olyanokat lesznek kénytelenek a küldöttségnek javasolni – s lehet kivétel, de arról jót állok, nagyon kevés –, akik a társaságnak hasznot nem hajtanak; vagy mindig és mindenütt a fabrikánsoktól[2690] ilyen szavakat fognak hallani: „annyira fel vannak halmozódva nálunk a munkák, s így a kereset különösen nagy, hogy valóban most idegen földre menni nem kívánkozunk – – – stb." Ami egyébként nem igaz, hanem puszta ürügy – pretextus[2691] –, ami tökéletesen kiderül, ha az érintett biztosok nem mint Magyarok, hanem mint ismeretlenek járnak el a dologban. Mert akkor éppen azt fogják hallani, amit én már igen sokszor kénytelen voltam lenyelni: „Mi a Magyart személyesen igen becsüljük, mert egyenes szívű, becsületes, nagylelkű; – de köztük is vannak kivételek –, s ezek ellen a törvény nem ad elég oltalmat. – És így bizony nem megyünk hazájukba. Ha egy szeles nemes úrfi pofon üt, vagy egy másik lehúzat – – milyen szatiszfakciót[2692] várhatunk? Nyert pénzünket[2693] nem merjük kölcsönadni, mert akkor fizetik vissza, amikor akarják stb. – – – Köszönjük, köszönjük ezt a nagy megbecsülést, de inkább másutt élünk!"

S hogy ilyen szép tapasztalattal gazdagodva fog a dologról a három biztos jelentést tenni, arról igen kevés kivétellel, mint mondám, szinte kezességet merek vállalni. És állításom tanújának azokat hívom – – – akiknek e tekintetben külföldi tapasztalatuk van, amit másképp nem lehet szerezni, csak úgy, ha valaki nem mint rész, azaz ebben az esetben nem mint Magyar, hanem mint indifferens,[2694] s ekképp pártatlannak látszó forgolódott s forgolódik odakint. Hasznos mestereket tehát hazánkba édesgetni nem fogunk, és miért? Mert a 1-ae titulus 9-us[2695] homlokkal áll a szőnyeggyárral szemben – – mivel mindaddig, amíg annak kanyargásai és tekervényei közt bujkálhat egy felekezet,[2696] – – – vagy amíg az nem terjed ki a haza minden lakosaira egyenlően s általánosan, mindaddig számos, vagy elegendő becsületes s ügyes kézműves[2697] és gyártó hazánkba telepedni soha nem fog. S hacsak egy szőnyeggyárat semmisítene meg ez öblös törvénynek túlcsapongóan tág, vagy különösen szűk léte, akkor a tárgy nem érdemelné a megpendítést. Hanem úgy kell érteni a dolgot, hogy ezt a gyárat azért állítottuk fel a teóriában, mert azt a legkönnyebb létrehozni. És ebből az következik: hogy ha már a legkönnyebbet is elakasztja a hiányos törvény, miképpen fog – a törvény megjavításáig –, az a sok gyár boldogulni, amelyeknek életbe hozása, a tökéletesen megfelelő emberek csekély száma miatt még sokkal nehezebb? Abba a dilemmába vagyunk tehát helyezve, hogy vagy szigorítanunk kell a primae nonust[2698] ránk nemesemberekre nézve, vagy azt módosítva honunk minden lakosaira ki kell terjeszteni. – – – Szóval: a törvényt annyira kell javítani, hogy az a természethez közelebb álljon.[2699] – Vagy egyenesen le kell mondanunk nemcsak arról, hogy a szükséges fabrikátumaink[2700] legnagyobb részét magunk állítsuk lassanként fel – hanem arról a ki nem mondható áldásról is, ami az okvetetlenül felélesztendő nagyobb szorgalom által nemcsak az egész közösség[2701] fizikai, hanem morális[2702] mibenlétére is olyan jótékony és valóban csodálatos befolyással volna, hogy Hunnia[2703] néhány évtized múlva elképzelhetetlen díszfokra virulna! Azokat tehát, akik e sorokat olvassák, honunk javára kérem: ne vessék ezt az okoskodásomat gondatlanul félre, mert valóban nem teória[2704] az, amit szólok, hanem méltassák hideg fejű[2705] és igazságos fejtegetésre és megfontolásra. És világosan fogják tán látni – amit szerencsétlenségünkre a legnagyobb rész tán távolról sem sejt –, hogy éppen az a törvény hat különösen tág magyarázhatósága vagy nem elegendő terjedelme[2706] által, a leghatékonyabban nemzeti szorgalmunk ellen; – éppen az a törvény –, mondom, amelyet sokan, létünk legbiztosabb palladiumának[2707] tartanak." – És kérdem vajon mi a józanabb: – egy törvényt úgyszólván az előítélet sugallata miatt javítatlanul hagyni, s ezáltal a szorgalom szellemét egészen elijeszteni, s azt századokra visszalökni; vagy azt annyira megváltoztatni, hogy a csalón, rendsértőn és féktelenen kívül az egész nagy közösség[2708] annak oltalma alatt bátran[2709] örüljön személyi s vagyoni sajátságának[2710] és szabadságának?

Tegyük fel azonban, hogy a fentebb érintett 3 tagú biztosság olyan embereket talált, akik a szőnyeggyárat képesek tökéletes mozgásba hozni – ami, mint mondám, egyes esetekben és kivételként igen könnyen megtörténhet –, s hogy így szinte a legnagyobb nehézségeken és a felállítandó egyesület derekán már túljutott a társaság. – – – – Vajon mit fog tenni a küldöttség? – Egy új gyűlésében ki fogja nevezni először: azt az állandó kisebb tán 7 tagból álló küldöttséget, amelyik a szőnyeg-gyárat kapcsolatban fogja tartani az egész társasággal, hogy az a befolyását az egészre egy pillanatra se veszítse el, és a legkisebb dologról is tudósítva legyen, mert túlzott világosság, túlzott nyilvánosság az egyesületek körül nincs. Másodszor: külön-külön az embereit szigorú korlátok között és nyilvános felügyelet alatt meg fogja hatalmazni a gyár felállításával. Ez több ágra oszlik, de a két legfőbb ti. a dolog gazdasági s technikai része. – – – És íme a pillanat, amikor a társaság tagjait megkérik negyed vagy fél részvényük letételére. – – – És tegyük fel – ez pedig ugyan merész feltétel –, hogy a részvényesek negyede vagy fele eddig a pontig és óráig be lesz fizetve; és így a sok fáradozás után végre a gyár forogni kezd.

A különösen száraz tárgy nem engedett még több részletbe bocsátkoznom, mert unalomig hosszasnak kellett volna lennem, de úgy hiszem – – elegendő, bár korántsem túlzott figyelemmel[2711] állítottuk gyárunkat fel. És én az ilyen körülmények közt múlhatatlanul szükséges tennivaló fővonásait tűrhető világossággal rajzoltam meg. Azonban ne kiáltsunk azért még győzelmet, mert ámbár nem olyan könnyű a legegyszerűbb gyárat is az elképzelhető siker alapján[2712] életbe hozni, amint azt a mondottakból láthatjuk, mindazáltal ilyen intézetek életbe hozása még csak gyermekség azoknak életben tartásukhoz képest! Itt van Barátom, a Te igen kedves „Bibéd."[2713] Ez a nehéz feladat! És vajon nem nehezíti-e, vagy szinte nem semmisíti-e meg a privilégium nélküliekre[2714] nézve előhozott bátorság[2715] elleni törvény és a hitel hiányossága ilyen egyesületeknek az életét? Istenért! Lehet-e azon kételkedni? Nemcsak nehezíti, de minden bizonnyal meg is semmisíti. Az értelmes, ügyes és becsületes művész,[2716] – s ha nem ilyen, akkor nagyobb gyárakra, egyenesen kimondom, semmi hasznát nem vehetjük, mert minden vásáron a mienknél szebb és olcsóbb portéka meg fogja ölni gyárunkat –, nemcsak, hogy nem akarja magát kitenni a becstelenségnek, de férfias öntudata szerint a megbecsülést is megkívánja. Nálunk pedig egy pajkos deák, vagy ha az nem is, egy atyai hatalom alul kiszabadult hiábavaló nemtelen nemesember,[2717] vagy még sokkal nemtelenebb s haszontalanabb mágnás[2718] úgyszólván büntetlen bánthatja meg őt. Mert a személyes elégtételnek nem paródiája-e az, ha a büntetés szinte fél századdal kullog a tett után? Büntetlenül bánthat meg, mondom, olyan művészt,[2719] akit másutt fejedelmek becsülnek, s akinek a külföld leghatalmasabb hercegei sem véthetnének büntetlenül. – – – És aztán édesgessük őket hozzánk! Ami annyit tesz: „Víz siess a szent Gellért hegyére!"[2720] Nem, nem; a természet ellen nem történik semmi, s ha értelmes, ügyes és becsületes fabrikánsok[2721] kivétel gyanánt közénk jönnek is rövid időre, tökéletesen közöttünk letelepedni soha nem fognak, amíg a szorgalomra nézve a mostani különösen hiányos törvényeink nem lesznek javítva. Az oktalan állat puszta ösztöne szerint nem rak fészket, és nem tanyáz ott, ahol nyugalmát veszély közt sejti. – – Nézd a fecskét, nézd a hódot, vidrát – – – és az okos ember, aki némileg előre láthat – – ne kerülje az olyan hazát, ahol sem személye, sem tulajdona kellő bátorságban[2722] nincs – – – s ne keresse inkább azt, ahol mindkettő valódi bátorságban[2723] van? Nem nevetséges elvárás-e ez? –

Eszerint, ha eleinte tökéletesen megfelelő embereket édesgetnénk is magunkhoz, nem képzelhető el, hogy azok a mostani körülményeink közt nálunk telepednének le, s olyan nagy számban kívánkoznának letelepedni nálunk – – hogy viszont mi se legyünk az ő uralkodásuk alá vetve, ami, amint a tapasztalás mutatja, igen sokszor megtörténik, ha egy gyár egész boldogsága néhánytól vagy csak egytől függ. És ezt nem szabad elfelejteni. Amíg tehát értelmes, ügyes s becsületes fabrikánsok[2724] úgyszólván csak kivételként, vagy költöző madárként csak a kikelet és a nyár[2725] rövid idejére szállongnak honunkba látogatásul, mindaddig jó sikerű

gyár sem lesz egyéb anyaföldünkön, mint különös tünemény és ritkaság. – – – És vajon ez annak, aki nem annyira magát és a privilégiumait,[2726] mint inkább a hazáját, hazafiait és az igazi szabadságot szereti – – – kellemes – keserű gondolat e, kérdem? Amikor, teszem hozzá, azok, akik nagy gravitással[2727] ön s hallgatóik misztifikációjára[2728] néha így okoskodnak: „Magyarország pasztorális[2729] szántó-vető haza, amely csak nyers produktumokat[2730] állíthat elő, és amelybe gyárak még nem valók", akkor a legnagyobb képtelenséget mondják. – – – Mert ha volna is közel tengerpartunk, s így nyers terményeinket könnyen kivihetnénk is, még akkor sem állna ilyen okoskodás. Mert ahogyan a nagyobb szorgalom a fogyasztást növeli, az pedig több javak kitermesztését okozza, az továbbá a kereskedés gyarapodását idézi elő stb., és így mindezek az ágak szakadatlan láncolatban vannak, s az egyiknek a bágyadtsága a többieket is elgyengíti; – – – úgy a gyárak is növelik a termékek gyarapodását, több marhatartást stb. Milyen képtelenség tehát az érintett okoskodás, főképpen olyan elszigetelt országra nézve, mint Hunnia[2731], amelyik bizonyosan soha nem fejlődhet külkereskedelem, vagy külföldi nemzetek segítsége, hanem kizárólag csak önereje által. Ami vagy sehol sem, vagy a belső szorgalmában rejtezik, azaz – – – sehol sem, mint értelme tágításában és nemzetisége[2732**] nemesítésében! –

Szőnyeg-gyárunk tehát valószínűleg nem forog tartósan jó sikerrel, mert vagy nem lesznek olyan ügyességű embereink, akik készítményeiknek meg is tudnák adni azt az elsőséget olcsósággal párosítva, amely a nagy konkurencia miatt a vásárokon szükséges lenne; vagy olyan kis számban lakják majd honunkat, hogy a választhatóság hiánya miatt tyrannismusuk[2733] nekünk végül tűrhetetlen és így a szükséges gyáros[2734] intelligencia soha nemzetivé nem lesz – ami pedig az egyik fő feltétel.

Tegyük fel azonban, hogy egyrészt a gyárigazgatóság olyan jó móddal bánik a mesterekkel és művészekkel,[2735] amelynél fogva ezek szívesen itt maradnak, másrészt az előbb említett indiszkrécióra[2736] nem fakadnak, bár nyilván tudják, hogy nélkülük a gyár egy tapottat sem mehetne, és más emberek nincsenek, akik mindjárt a helyükbe léphetnének – – – tegyük ezt fel, és lehet mondani a feltételezés elég merész, de mit használ? Gondoljuk meg, a nehézségeken diadalmaskodtunk már? Korántsem, mert íme itt áll a második Cerberus[2737] „a hitel hiányossága" ti. –

Fentebb azt tettük fel: „a 25 vagy 50 ezer pengő forint pontosan és órára lett kifizetve," és ez is merész suppositum[2738] volt – – – hanem hagyján, mert lehet hogy eleinte a szalmatűz – ki-ki értheti, hogy mit akarok mondani –, talán ezt eredményezi. Ez azonban csak a gyár életbe hozásához elegendő – ami a dolog könnyebb oldala. – – – Tekintsük azért most a gyár életben tartására nézve, hogy viszont – és ez már a dolog nehezebb oldala –, milyen fázisokon megy keresztül a pénz dolga.

Mindenekelőtt nem szabad elfeledni, hogy egy gyár összeköttetése részint az egyesületekkel, részint a kereskedőkkel és a vásárokkal olyan komplikált állapot, amelyet szükségképpen – ha siker óhajtunk –, a legegyszerűbb elvekre kell állítani. – – Az egyszerűség lényege pedig „az idővel gazdálkodó rend és a pontos takarékosság." – Azaz: hogy szinte semmit kétszer ne kelljen tenni, és így az, hogy aminek ma kell végbe menni, az holnapra ne legyen elhalasztva. És praktikus emberektől kérdem, ha ezt állítom, igazam van-e vagy nincs. – És hogy az okoskodásom ábrándozás-e, amikor még azt teszem hozzá – – – hogy ezt az idővel takarékoskodó pontosságot, egy kereskedő – vagy amit a Német a „Geschäftsmann"[2739] szóval fejez ki, s amit talán a Dolgász[2740] névvel mondhatnánk –, soha elég szigorúan nem tarthatja meg, s azt neki minden ügyében és tetteiben akár túlzóan is, szeretném mondani, a kicsinységig szemei előtt kell tartania. – Mert a kereskedői siker vagy bukás általában e tengely körül forog. – – – S most nézzünk gyárunkra.

Ki fogja a hátralévő pénzek beszedését véghezvinni? Annak, bárki legyen is, jó szerencsét! Én inkább a gyár kerekeit fogom zsírral kenni vagy hajtani, mert az sokkal könnyebb és kellemesebb munka. A gyár eleinte nagy sikert nem mutathat, mert amíg igazi

forgásba lendül, és hasznot hajthat, ahhoz évek kellenek. – – És így a részvények kamatos osztaléka sem lehet nagy – vagy tán hosszabb ideig semmi sem lesz. Ehhez több nehézség és szerencsétlenség is járulhat, amelyet a legnagyobb észbeli konkurencia sem láthat tökéletesen előre. – – – S ím megijed a szalmatüzesek nagy serege – – – és akinek közülük egy kis privilégiuma[2741] van, mögéje bújik. A pénzszedő koptatja ujjait, és éjjel nappal irkál, de nem válaszol neki senki, pénzt pedig éppen nem küld. – – – A küldöttség zavarba jön, és a társaságnak egyik szívre ható értekezést küldi a másik után – amelyek a hiányos posták miatt soha céljukat el nem érik, vagy akkor érik el, mikor a gyár már elbukott. Vagy ha jó időben érkeznek, alig olvassák őket, és némelykor tán pipagyújtásra szolgálnak. – A küldöttség azonban védelmezi az intézetet tehetsége szerint, s annak a megmentésére mindent megpróbál – s végül megbízottjai –, mert az író ujj nem elegendő, a pénz beszedése érdekében lábaikat koptatják. S most kezdődnek a legfurcsább szcénák,[2742] amelyek rengeteg vígjátékhoz adnának felséges tárgyat. – – – Jelenti magát az inkasszáns,[2743] s íme a különféle bújósdi hátulsó ajtócskák! – – – „Jöjjön az úr máskor, most dolgom van." – – „Rajtam nem kell búsulni, megfizetem én azt." – – „Mit alkalmatlankodik az úr annyiszor, azt gondolja, elszököm?" – – „Van még a tárban elég pénz, tudom, majd én később fizetek." stb. Mások pedig így: „Jöjjön az úr holnapután reggel, de ne nagyon korán – – majd akkorig elkészítem!" – És megy a boldog pénzszedő, de az Uraság 4 órakor már elutazott. – – Mások végül egyenesen a küldöttségbe kötnek bele: „Mi olyan pontos fizetők vagyunk, s általában azoknak is tartanak, hogy minden ilyen nem különösen gyengéd figyelmeztetés is csak megbántás lehet – – – és így azért sem fizetünk!" Ez az utolsó nem-fizetési menedékvár mondhatni a legremekebb gondolat, amely egy Vaubannak[2744] is becsületére válna. Akármilyen oldalról jön is az inkasszáns,[2745] mindig szemközt áll vele a restáns,[2746] s ím ez a vár tökéletessége: ha nem figyelmeztet, eo ipso[2747] elmarad a fizetés – – – ha pedig figyelmeztet – neheztelnek rá, s valóban méltán, de éppen azért sem fizetnek!!! – – S ilyen élet-szcénákkal[2748] könyveket meg tudnék tölteni. – Fontoljuk azonban meg hideg fejjel[2749] és igazságos lélekkel, lehet-e ilyen körülmények közt egyesületeknek boldogulni? Azt leszünk kénytelenek egyenesen felelni: „Lehetetlen." S akinek az agyvelejében ez másképp látszik – – – ugyan kérem, olvassa Laplace[2750] értekezését a valószínűségről, ami után velem tán kezet fog.[2751] – – – Minden emberi társaság egyébiránt ilyen körülmények közt volt, mielőtt gyermekkorából némileg kilábalt. Két okból: Először is azért: mert csak igen kevés szülőnek vagy nevelőnek jutott eszébe gyermekeikhez és növendékeikhez így szólni: „Ne hagyjátok magatokat soha valami aláírásra kényszeríteni, s ne írjátok soha akár önként neveiteket valami alá, amit utóbb teljesíteni nem akarnátok, vagy nem tudnátok. – Ha azonban már ott áll a nevetek, ne becstelenítsétek azt el, és ne mocskoljátok azt be soha azáltal, hogy kötelezettségetek nem teljesítése miatt – – – megérdemelten azt írhassa valaki hozzá: pl. N. N. szótörő,[2752] – – csalárd. – – És nemcsak hogy mondjatok le minden kellemről, hanem adjátok el inkább a legszükségesebbet is, sőt dolgozzatok pénzért, ahelyett, hogy szókötés-[2753] vagy hitszegők lennétek!" Másodszor pedig, mert a törvények nem voltak eléggé fejlettek, hogy a szülőket és a tanítókat ilyen tanács-adásra gerjesszék, vagy azok szorgalmatlanságát némileg helyre igazították volna.

Hasonlítsuk végül – hasztalan szószaporítás helyett –, mindezek után a csinosult külföldet hátramaradt honunkkal össze. Ott a művész[2754] és kereskedő rétegek[2755] a törvény által nemcsak minden megtámadástól oltalmaztatnak, hanem az egész közösségtől[2756] nagy becsben is tartatnak. Az aláírás pedig vagy becsületből – s ha ez nincs –, kényszerítve teljesíttetik. Nálunk ellenben a művész[2757] és kereskedő rétegeket[2758] nemcsak a közösség[2759] nem becsüli meg úgy, ahogy illene, hanem őket a megtámadástól a törvények sem oltalmazzák eléggé. Az aláírásokat pedig sem becsületből nem teljesítik rendesen és pontosan, sem azok teljesítését a törvények nem kényszeríthetik ki az elvárható vagy kötelezett idő- és költség-takarékos-

sággal! Már ilyen auspiciumok[2760] alatt vajon hol lesz a siker, kint-e, vagy köztünk? Felelet: „kint virágzás, bent téli fagy!”[2761]

Sokan tudom ilyen okoskodásom után azt mondják: „milyen kapcsolatban áll mindaz, amit előhoztam a társasági szabadsággal, a pesti Kaszinóval?” Mások: „hogy a par. 1-ae: 9-re[2762] tett észrevételeim sarkaiból döntik ki nemesi privilégiumaink[2763] lelkét.” Megint mások: „a későbbi törvények minden általam felhozott nehézségnek tökéletesen megfeleltek már?” És több efféle.

E néhány pedig, tudom, korántsem teszi ki a fellázadt s fellázadó ellenvetéseknek a századrészét sem, s így magamat nem csaphatom be. Ámbár saját vélekedésem szerint azt hiszem, hogy mind a 300-nak, sőt ha 1000 volna is, akkor is képes lennék tökéletesen megfelelni – – – mert amit itt csak érintőlegesen mondtam el, az régtől fogva jól átgondolt és az agyamban meglehetős renddel fennálló meggyőződésem terméke.[2764]” Magamat nem csaphatom be, mondom, mert az ellenvetéseknek részint a felvilágosítására, részint a megcáfolására hosszú évek és egész könyvtárak kellenének. – – – Már az előttünk álló évek mennyiségét ki tudja? Egész könyvtárokat írni pedig, azokat olvasni s taglalni,[2765] s viszont felvilágosítani, és ismét taglalni stb. se nekem sem a közönségnek ideje nincs. És kár is volna a becses időt, és a minket nemes tettekre buzdító dicső jelenkort irka-firkálással vesztegetni. Egy barátságos szóvita jobban és szaporábban fejti ki a valót, mint száz nyomtatott értekezés. – – Ilyen szorgalmi, kereskedési vitákra pedig ugyan milyen intézet adhat jobb alkalmat, mint a pesti Kaszinó, amely minden felekezetből szerkesztetve[2766] és a haza közepén van? És ím ez az az összeköttetés, amelyben én legalábbis, az egyesületek szellemét, a gyárak lelkét, a társasági szabadságot vele némi kis láncokkal egybekapcsolva látom. Igazam van-e, vagy mennyiben van, vagy tán éppen nincs-e? Elmesúrlódások[2767] által fog a legszaporábban kiderülni, s ez az, amit szívemből óhajtok. Mert nem azt kívánom, Isten mentsen, hogy én mondjam ki a Valót, amelynek a legnagyobb híjával vagyunk, hanem, hogy ki legyen mondva és meg legyen általunk ismerve! Elmesurlódások[2768] fogják a legbizonyosabban megvilágítani: hogy ahogyan a par. 1-ae: 9. 4-ik sorának eltörlése által[2769] törvényeink javultak – mert ha nem szabad is ezentúl az ártatlanul elnyomottaknak önbírájukká lenniük,[2770] mindazonáltal ez az egészre nézve aránylag kisebb baj, mert a társadalom[2771] az anarchia ördögétől megmenekült, ami különösen nagy áldás – úgy a többi 3 sornak,[2772] – amelynek fő vonásiról és lényegéről élve soha sem fogok lemondani, mert azok mentenek meg legitime[2773] a hatalom önkényétől –, filozófiai javítása, és tán nagyobb kiterjesztése sem fogja a magyar nemesi privilégiumok[2774] lelkét a sarkaiból kidönteni, hanem törvényeinket nemesíteni, s ezáltal hazánkra az egyoldalú privilégiumok[2775] bágyadt színe helyett – – – egyéb kis javítások segítségével –, a közszabadság[2776] fényét deríti.

Ki fog derülni: hogy a későbbi törvények, sem a privilégiumtalanoknak[2777] személyes bátorságát[2778], sem tulajdonát[2779] elég és biztos pártolás alá nem veszik. És így azokat annyira kell javítanunk, és az idők szellemihez illesztenünk, hogy a szorgalmi felekezetbeliek[2780] seregesen tóduljanak honunkba, és inkább köztünk telepedjenek le, mint a Világ akármelyik szegletében.

Ismeretes lesz, hogy a jobb ember, bármilyen lépcsőjén áll is a tehetségnek[2781] és a hatalomnak, nem annyira sok pénzre s nagy haszonra vágyik és szomjaz, mint inkább azt az elmebékét[2782] és házi csendet[2783], amely a tiszta lélek és az ön fáradozás gyümölcse, amelyet önkény nem törhet ketté, s amely által a szabad ember így szól: – „Mindenkinek a saját lelke[2784] a megelégedésének kútfeje[2785];” „hajléka, bátorságos[2786] menedéke.” – És így érezni, s azokat becsülni, kik így éreznek, isteni sugár s ihlet által azok lelkébe lesz öntve, remélem, akiknek a törvényjavítás kezükben van, és hatalmukban áll. A törvények pedig csak akkor fognak valódi áldást és halhatatlan hírt ruházni hazánkra, ha az erkölcsöt és a tulajdont[2787] mindenkiben egyenlően pártolni – – a vétket pedig mindenkiben egyenlően sújtani fogják, valamint az általajdont[2788] senki birtokában nem hagyják. Csak ilyen törvények magasíthatnak

népet **nemzetté**.[2789] – – – Csak ilyenek ígérnek nemzeti fényt, erős, boldog s hosszú életet, mert csak ilyenek eredményezik végül azt, hogy ne csak egy aránylag kis felekezet[2790] – – kívánja és óhajtsa az országos erőmű[2791] változtathatatlanságát, hanem a nagy közösség.[2792] – És nem misztifikáció[2793] vagy ígéretek után, vagy álképzelet miatt – hanem természetes vágyból és con amore[2794] kész legyen, valóságosan pro aris et focis[2795] ontani vérét.

Fel fog világosodni: hogy amint a legjelesebb famíliák közt, ha sokan vannak, minden bizonnyal olyanok is lesznek, akik a jó fajból kilógnak és semmirekellők, éppen úgy nem lehetséges és valószínű, hogy egy több millióból álló közösségben,[2796] számos rendbontó, csalárd stb. ne legyen. De egyszersmind azt az igazságot is meg fogják ismerni: hogy egy büszke nemzet, amelynél az erény a legfőbb érdem, és becsület a legfőbb jó, soha nem fogja pártolni a törvényszegő bűnöst, selejtest anyakeblében – hanem ki fogja őket vetni a honfiak sorából. És nemcsak azért, mivel nem közéjük valók, s egy-két alávalónak a jelenléte egész vidékeket undokká tesz, de legfőképpen azért, hogy az egész világ lássa, mennyire heterogén[2797] a gyalázatos élet s becsületnélküliség a nemzeti sajátságtól. Így fogják az egyes nemzetségek[2798] is a becsületüket fenntartani, s valóban ennél nemcsak józanabb, de más mód szinte nincs is. – Szép példát adott az emberiségnek ebben a tekintetben – – Brutus[2799] – – Attila,[2800] – – – és ha mi egy ismeretlen nép közt tartózkodnánk – – – és annak egy tagja rajtunk igaztalanságot követne el, s honfitársinak nagy része pártját fogná – nem volnánk-e kénytelenek azt megvetni? Viszont nem gerjesztene-e legnagyobb tiszteletre minket az a nemzet – amelynek közössége[2801] inkább minket, bár idegen és tehetetlen külföldieket pártolna ártatlanságunknál fogva, mint a sértegető belföldit? Vajha lágy velejébe[2802] nyomná e sorokat néhány gyáva ítéletű honfi, aki azt gondolja, hogy azáltal szolgálja a hazát, és emeli annak hírét, ha általánosan mindent, ami benne rút és alávaló, azt palástolni s rejtegetni törekszik. S bár mentene meg az Isten mindazoktól az otromba barátoktól, akik a bűnük leplezgetése által honunknak több kárt tesznek, mint amennyit tíz annyi elszánt ellensége okozni képes lenne.

Igazi irányba és egyensúlyba fog jönni sok idea – – pl. az, hogy szinte minden országos tett úgyszólván egy csata, amelynek filozófiája a „lehető legkisebb veszteséggel a legnagyobb diadalt kivívni," azaz, hogy mindenkor csak a lehető legnagyobb szám jóléte[2803] foroghat kérdésben. Mert tökéletesség a földön nincs, s így olyan országlás[2804] sem lehet, amely annyira elérné a tökély legmagasabb fokát, hogy a honban egyet sem véve ki, mindenkinek sorsa boldog legyen. Ezért az egész feladat csak az lehet: hogy senki, ha nem is boldogul az országlás[2805] tettei következtében, akkor azok által legalább ne károsodjon. És mindenki nagyobb értelme s szorgalma után jobban gyarapodhasson, mint azok, akik tudatlanul s resten élik napjaikat! –

Át fogja látni a nagyobb rész: hogy többi embertársa felett elég privilégium[2806] nem adózni, ingatlan jószágot szabadon bírni, és azokat, akik nagy terjedelmű, sokszor 1, 5, 10, sőt 20 négyzetmérföldnyi uradalmat bírnak, úgyis annyira megkülönböztette már a kedvező sors, hogy nekik még ezek felett ember alkotta privilégiumok nem is szükségesek. – – – – Azt is át fogja látni, hogy a törvények, ha tökéletesen igazságosak nem lehetnek, minthogy valóban nem is mindig lehetnek – – inkább a tehetetlent, mint a hatalmast kell, hogy pártolják, mert a hatalom – hajdan, most és a jövendőben is, s míg az ember ember marad –, mindig könnyebben tudott, és fog magán segíteni, mint a tehetetlenség. És ennélfogva inkább szorulna a köznép[2807]a p. 1-ae t. 9-us[2808] kedvezésire, mint a hatalmasabb rész;[2809] s inkább lenne szükséges a hatalmasabb részt[2810] megkötni szigorú hitel-törvények által, mint a köznépet.[2811] Mivel ha a tehetetlen sérti meg a hatalmast, van ennek az utóbbinak elég módja – mert est modus in rebus[2812] –, a sértést visszaadni és megtorolni az elsőn, de fordítva nem egykönnyen! Szintúgy, ha a tehetetlen adós a hatalmasnak – – – sokkal könnyebben meg fogja kapni az utóbbi az elsőnek tartozását, mint fordítva – – – stb. – – –

Szóval: módfelett sok hasznos jön világra,[2813] s többek közt az is, amit a 417-ik lapon említettem –, hogy ti., az a vámügyi privilégium[2814] és bátorság[2815], amelyet a fejtegetett szőnyeggyári küldöttség 3 biztosa nyert a kormánytól, tán olyan csekély és bizonytalan lesz, hogy emiatt sem ez, sem másik gyár a siker lehetőségével nem fog létrejönni. – – – S ez az, amiről most senki teljes, sőt valószínű pontossággal nem szólhat, végül mégis tökéletes nyilvánosságra jött, ami ki nem mondható nagy nyereség. Mert ha hidegvérű, mindent előrelátó és mindenre ügyelő számolás után az lesz az eredmény, hogy még a vámok magas s kivált ingadozó léte mellett is, valószínű sikere lehet a gyapjú, üveg, vas, vászon s több ilyenféle gyáraknak – – – amin egyébiránt kételkedem, akkor minden bizonnyal időt veszíteni, és mástól várni segítséget többé nem fogunk. Mert annyira elsüllyedve (hála!) még nem vagyunk, hogy hazánk magasodását ne kívánnánk, és ha ezt megtenni a hatalmunkban áll, akkor ahhoz tüstént ne fognánk; hanem egyesülés és józan rend által mindazt fel fogjuk állítani, ami nem múlja felül a tehetségünket,[2816] s ami hazánkfiai nagyobb szorgalmát felébreszthetné, s így a nagyobb erkölcsöt[2817] és nagyobb boldogságot okvetlenül magával hozná. Ha ellenben a kombinációkból az fejlődik ki – amint valósággal hiszem, ki is fejlődik –, hogy nem annyira a vám, mint inkább annak ingatag léte, s mind azon nehézségek – amelyekkel a portékának vívni kell, ha hazánk határain be- vagy kiszállítják őket, s amely nehézségeket könnyíteni vagy elhárítani szinte csak tudós képes, ha ezek a sarkalatos[2818] okai annak, hogy a gyárak sikere nem valószínű Magyarországban; – – – akkor, amint hű jobbágyokhoz[2819] illik, férfias egyenességgel a királyszék elé fogunk lépni. – – És nem egy-ketten, vagy olyanok, akik mindenüket elpazarolták már, és hossz életükön kívül semmi egyéb érdemük, s így bennük egy bölcs fejdelem nem is igen bízhat; – hanem sokan, és olyanok, akiknek birtokuk[2820] rendben, s akik önhasznokat pártolják ugyan, de nem úgy – s erre figyelni kell –, hogy az a közjó s haszon elé kerüljön, hanem hogy az abból következzen –, és akik indiszkrét pretenziók[2821] helyett így szólnának Urukhoz: „Fejdelem! Hű jobbágyaidnak[2822] valljuk magunkat, mert Te törvényes Királyunk vagy. – Őseink elszánt bátorságát fel fogja múlni a miénk, ha székedet veszély környékezné, amitől mentsen Isten! – – Hanem éppen, mert hű jobbágyaid[2823] vagyunk, s azok is akarunk lenni holtunkig, és tehetségünket[2824] a tetemesebb szolgálatunk érdekében is emelni kívánjuk – ezt pedig nem új privilégiumok[2825] által, hanem a közgyarapodás s honunk felemelkedése után. Lásd Urunk geográfiai[2826] helyzetünk nem kedvező, s így soha sem fogunk boldogulni, amíg nyers terményeinket nem változtatjuk honunkban becsesebbekké. Ez pedig csak gyárak által történhet meg. A Dunát a magunk költségén szándékozunk rendbe hozni, és az Adriai[2827] tengerhez a közlekedést megteremteni, és így igaz, fekvésünk mostohaságát némileg orvosolni. – – – Nemkülönben olyan törvényjavításokat közünk az országgyűléseinken Veled, s remélhetőleg határozattá is tesszük, amelyeknél fogva szívesen le fog telepedni köztünk idegen kereskedő, gyáros stb. Azonban Urunk! Mindez még nem elég, mert a hazánkat terhelő vám legyőzhetetlen gátként feszül minden iparkodásaink ellen; s ennek elintézése az, amiért esedezünk. – Mi nem akarjuk sem a magunk, sem a honfitársaink hasznát más jobbágyaid[2828] kárára alapozni, mert igen jól tudjuk, hogy azokról is gondoskodni szent tiszted. Sem lehetetlent nem kívánunk, hanem csak azt: lépnénk olyan Javításokra, amelyek se a kincstárodnak csorbát, se másnak kárt ne okozzanak, hazánknak pedig a legnagyobb hasznot szereznék. Ezt mi különösen könnyen kivihetőnek gondoljuk; mert nem valószínű, hogy a kincstárodnak és Monarchiádnak **valódi**[2829] hasznára lehetne az, ha Magyarország – amely a birodalmadnak leggazdagabb részévé válhat –, saját zsírjába fullad, és a vére akadozása miatt csak tengődve nyomorog, ahelyett, hogy élne, s legfőképpen a Te dicsőségedre élne –. Tanácskozzunk erről, s hadd legyen nekünk is szavunk hozzá!” stb. – S egy ilyen egyenes lelkű szózatnak milyen következménye volna? Én azt szeretem, és akarom hinni, hogy nemcsak az Ausztriai közbirodalomnak[2830] különösen nagy haszna – mert előttem legalábbis axiómának[2831] látszik, hogy minél gazdagabb Magyarország, annál jobban gyarapodnának a

vele összeköttetésben vagy kormányszövetségben levő szomszéd népek is –, hanem a Fejedelemnek és a Nemzetnek az együttműködése[2832] is okvetetlenül következne, amelynek híja a mostani Európai borzasztó vérnapoknak[2833] talán az egyedüli igaz oka, s amelynek léte a nemzetek legnagyobb boldogsága és a fejedelmek leghalhatatlanabb dísze.

S ezek szerint ha valaki mindazt, amit én az egyesületekről és a pesti Kaszinóról eddig érintettem, pártatlanul és szenvedély nélkül át akarja gondolni, és elégtelen s darabos okoskodásaimat némileg elrendezi, nem fogja-e azt mondani: hogy jobban cselekedtünk és cselekszünk, amikor olyan intézet felállításban fáradoztunk és fáradunk, amely se vámokkal, se józanabb törvényekkel, sem egyéb ilyesmivel szoros kapcsolatban nincs. És így egyrészről remélhetőbben felállhat, mint minden más intézet és gyár, másrészről pedig sok egyéb dolgon kívül azt is lehető legnagyobb világosságra hozza: vajon további előmenetelünk végett kell-e egyet s mást előbb még megnyernünk, határoznunk és javítanunk, vagy minden előzmények nélkül kezdhetünk-e mindjárt vízregulációkhoz,[2834] a közlekedés fejlesztéséhez,[2835] gyárakhoz stb. Én pedig még tovább megyek, és szép reményeim közt azt merem állítani: – amit két évvel ezelőtt nem bátorkodtam volna megtenni –, hogy sokan lesznek, akik noha ezekben az intézeteinkben e rövid idő előtt semmi egyebet nem találtak, csak gáncsra méltót, lassanként még is azoknak a jóakarói lesznek, és a további működésük érdekében velünk kezet fognak; s hozza Isten! A francia nyelvben magát gyakorló fentebb említett levelező[2836] pedig tán ezentúl megbocsát, ha kifáradt csontjainkat, amelyek valóban nem mindig henyéltek, egy kissé kinyújtjuk a Kaszinó karosszékében – – – s tán ő fogja a későbbiekben legelőször megülni csikóinkat, amit neki igen meg fogunk köszönni, mert mi bizony ilyenekkel nem szeretünk már bajlódni, hanem azt inkább lovászainkra bízzuk. Te végül, Barátom, remélem nagylelkűen megvallod: hogy a Tenbelátásodat[2837] tán kissé igen nagyra, a mienket pedig szerfelett parányira becsülted.

Lenne csak a pesti Kaszinó már olyan állapotban,[2838] mint amilyenben annak lenni kellene, és nyújtana csak hazánk szíve, Buda és Pest annyi életkellemet és commoditást,[2839] mint amennyit Magyarország fővárosában már méltán el lehetne várni. Hány idegen fordulna meg ott, s költené pénzét? – – – És hány hazánkfia, aki most sem a hazát, sem azt nem ismeri, tartózkodna, és telelne ott! Még az állatok is keresik az enyhet adó helyet,[2840] és amennyire tudják,[2841] kerülik az idő sanyargatásait; miért ne tenné ezt az ember? Nem tartjuk összeegyeztethetőnek az erényt és férfiasságot a kellemmel és otthonossággal,[2842] – a komforttal[2843] –? Igen, igen csalatkozunk! Mindenben van cél s irány, és az élet kellemeit és lakosságát[2844] – – – a túlzásig kerülni nem csak hasztalan önsanyargatás, de ha szerfelett közönséges, minden nagyobb szorgalomnak a legbizonyosabb megsemmisítője is. Ez olyan világos, hogy tán senki előtt sem fog paradoxnak[2845] látszani. Mégis több évvel ezelőtt tanúja voltam egy okoskodásnak, amely – mi több, nem egy fiatal francia nyelvet tanuló,[2846] hanem országos[2847] ember(!!) ajkairól folyt –, ekképp zengett, vagy inkább kongott: „a mostani Luxus valóban nemsokára megrontja hazánkat. Azelőtt úgyszólván csak az udvar néhány palotáiban használtak szőnyegeket – – – magánembereknél[2848] ez hallatlan dolog volt; most pedig hány tapossa már a legfinomabb kárpitot, sőt hány födi be lovait fülüktől a farkukig durva posztónál sokkal drágább szövettel, amíg azonban annyi embertárs van kitéve a sanyarúságnak, hidegnek – – ez valóban borzasztó! Oh ez a mai generáció – o tempora, o mores![2849]" És a hallgatók fejüket lecsüggesztve és búsulva álltak a bölcselkedő körül – – én pedig tökéletesen elvesztettem minden hitelemet abban a házban, ahol ezt mondták, mert nem csak sírni nem tudtam a többiekkel e vénasszonyi sopánkodáson, hanem a hallgatók legnagyobb megbotránkozására szörnyen elkacagtam magamat, és ilyesmit találtam kissé nyersecskén mondani: „ennél nagyobb képtelenséget nem lehet egykönnyen előhozni, é a tárgy fejtegetésébe akartam bocsátkozni – – de nem volt auditóriumom,[2850] mert mind elfordultak tőlem, mintha hamis próféta lennék. – – Ez a kis anekdota[2851] pedig hány mindennap hallott észkotlásokkal,[2852] vagyis inkább észnélküliségekkel van analógiában,[2853] – amelyek varázsa azonban a leg-

egyszerűbb okoskodás által tüstént megsemmisül, mivel a kellem utáni józan vágy, amelyet nem kell az arányon túlcsapongó luxussal, vagyis a pazarlással[2854] összezavarni, az a leghatalmasabb hypomoklion[2855] gyanánt keletkezik előttünk, s amely a nemzeti szorgalomnak egyik legerősebb mozgatórugója! Ha pl. mindenki, akinek tehetségében[2856] áll, kárpitok kelleme után vágyna – s dolgozna, fáradna és gazdálkodna, hogy azokat meg is szerezhesse magának – a tehetősebbek pedig az összes lovukat gyapjúba takarnák – micsoda következése lenne lassanként ennek? „Nagyobb lenne a gyapjúszükség és a fogyasztás; ez által nyerne a birkás gazda, mint nem különben a kézműves,[2857] a gyárak – mert nem kellene külföldről vásárolni, s így szinte bizonyos lenne a hasznuk[2858] –, előbb-utóbb kétségen kívül felállítanának többet; mozgásban tartásukra pedig sok kéz kellene stb. – – – –." S így nyerne az öreg Úr, aki a mai generáció hatását kárhoztatta, s nemcsak azáltal, hogy köszvényes lábainak telente nagyon jól esne egy-egy kis kárpitocska, de legfőképpen azáltal, hogy lassanként, ha a belső fogyasztás derekasan terjedne – ami a nemzetekre nézve a legnagyobb áldás –, akkor minden bizonnyal drágábban mint ma, és idehaza adná el gyapjúját. – Amin tán cseppet sem búsulna, mert midőn most Verviers, London stb. szóval a külföld határozza meg a gyapjú árát, annak becsét[2859] machinációk[2860] által sokszor szerfelett lenyomja, és sok gazdának úgyszólván egyedüli jövedelemforrását[2861] a legváltozóbb fázisok alá iktatja, amin az öreg úr ismét mód nélkül búsul!!! De nyerne a szegény napszámos is, aki most rongyban jár, hatni, fáradni, dolgozni akarna, s különösen a gyapjúból készítendők körül, mert alig van olyan gyenge, sínylődő és buta teremtés, akinek ne lehetne hasznát venni a gyapjúfeldolgozó gyárakban, hogy azáltal élet-fenntartása némileg ne lenne javítva stb. Ezek szerint én így okoskodom: „Elődeinknek – Werbőczyvel[2862] együtt, akinek kereskedési tudományáról nagy ideám nincs –, a legkisebb képzeletük sem volt a nemzeti gazdaságról, s hála az egeknek, hogy az idők szelleme lassanként mindenünnen száműzi[2863] az irányhaladó egyenetlenség és a feudális szisztémák[2864] szégyeneit, s hogy mostani időkben már a világ sok vidékén szintannyi, ha nem több, életkellem és lakájosság[2865] található a szántovető kalibájában[2866], mint amennyi a múlt sötétség századaiban kizárólag csak néhány privilegizált[2867] várában volt. stb.

E néhány sor, azt hiszem más hasonló esetekben is kulcsul fog szolgálni azoknak, akik anélkül is megértik a mondottakat, ha itt-ott a betű-akcentusok[2868] hibáznak is.

A nemzeti jólét és gazdaság kútfejei[2869] nincsenek olyan közel a föld felszínéhez, hogy azokat könnyen és minden fáradság nélkül mindenki képes lenne feltalálni. A nemesebb fiatal kebel, amely csak az emberiség javát szomjazza, rendszerint másutt keresi azt, mint ahol fekszik – s a puszta pium desiderium[2870] sem ad elég útmutatást, azoknak a mélyen rejtett okoknak a feltalálására, amelyekhez közel csak érettebb ész, generációk tapasztalata és kifejlett tudomány vezethet. Ezek pedig rendszerint ellentétben[2871] állnak a sokaság bevett gondolkozásával és szokásaival. – Smith[2872] életrajzában – aki legelőször rakta le megdönthetetlen alapokra[2873] a nemzeti gazdaság elveit, és úgyszólván egészen új, előtte csak sejtett tudománynak volt a feltalálója –, ezeket a sorokat találom, s azok feljegyzése nem lesz tán itt felesleges, ámbár az ő tudományával csak annyira van összeköttetésben, amennyiben ő nem volt vak dicsérője a régi intézeteknek: „It is to be lamented that we know so little of the life of Smith[2874] during that part of it which was passed at Oxford. What he thought of that university, of its discipline and its studies, he told the world many years after in a memorable passage of the „Wealth of Nations," which has never been forgiven by the worshippers of Oxford, and by all those who are prone to consider it a crime to point out the defects of any ancient institution. Strange it may seem that there should always be a number of persons prone to such a course, seeing that the corruptions and abuses which are incident to establishments of this kind, like the diseases in the animal body, have a natural tendency to bring on decay, and that the best friend to such institutions, like the best physician, is he who first discovers the disorder – a discovery necessarily antecedent to the suggestion of the remedy. Yet there are few mistakes so common as this in the world, and few more fatal to its

improvement. It is the error of preferring the means to the end, the mere instrument, an instrument often worn out, and sometimes become useless, to the excellent purposes it was designed to work."[2875]

A kellemes időnek mindenki örül, és a klíma jobb vagy mostohább léte kétségkívül hathatós befolyással van a nemzetek több vagy kevesebb szerencséjére. Ezen azonban a kultúra és a szorgalom által módfelett lehet segíteni olyannyira, hogy egy nagy és tisztán tartott és számos kellemet nyújtó városban szinte észre sem veszik a rossz időt, midőn faluhelyen, vagy rondán tartott kis városokban egy kissé több eső, vagy hosszabbacska a szárazság a lakosokat két igen kellemetlen szélsőség,[2876] ti. a sár és a por közt tartja örökké. Amit pedig fentebb több helyen érintettem, az biztos, hogy az emberek általában sem hazafiságból, sem más egyéb érzelem[2877] miatt nem szoktak az egyik helyről eltávozni, a másikba ellenben seregestül tódulni, hanem oda fog lassanként a nagyobb rész jutni, anélkül hogy sokszor maga is észrevenné, ahol olcsóság, kellemek, mulatság, kényelem, társalkodás s több ilyen okok miatt azt találják sokan, ha kérdik magukat: „hogy jól megy a dolguk." – – – S eszerint minden fáradozásunkat oda kell célozni, hogy két városunkat, amennyire csak lehet, szebbítsük, tágítsuk, összekapcsoljuk, s bennük olyan különleges, olyan sokoldalú kellemeket állítsunk, hogy mind az idegen, és mind a honi utazó, tudós, kereskedő, művész,[2878] birtokos, társalkodó, embergyűlölő, nyavalygó, szerencsehős stb. lelje fel a saját ható- és szenvedelmi körét. Szóval, mindent végbe kell vinnünk, ami csak tőlünk függ, hogy hazánknak különösen sok – – de egészen szétdarabolt erejét koncentráljuk, miáltal egy évtized alatt több józan közintelligencia[2879] fog kifejlődni, mint a mostani szétszabdalt[2880] és így gyenge létünkben és akkor századok lézengése közben törhetné magát keresztül a világra. – Józan intelligencia[2881] pedig, amely nem téved és merül el a Metafizika[2882] és éretlen teóriák feneketlen özönébe, és nem hagyja elcsábítani magát az álbölcsesség vagy inkább a bölcselkedés ilyen szépen hangzó, de lágyvelejű[2883] okoskodásai által: „A világnak csak két nemzete van, a jók ti. és a rosszak." – – – A józan intelligencia,[2884] mondom, ki fogja jelölni azt az utat, amelyen járnunk kell. És a nagyobb és nemesebb rész mellébe önti azt a szent igazságot, hogy egész belbecsünket[2885] és minden külföldön szerzett becsületünket elvesztjük, ha megszűnünk Magyarok lenni. És hogy más nemzetek, akik annyira kifejlesztik sajátságaikat, egykor majd ujjal és megvetéssel fognak ránk, mint elaljasodott korcs népre mutatni, amelyben többé semmi eredetiség nincs, ha sajátságunkat, nemzetiségi[2886**] tulajdonságainkat jobban ki nem fejtjük és még tovább is. – Keserű kimondani, de igaz, és a jövendő majd tán nem is hiszi el(!), hogy „szebb nemünk nagyobb része eltagadja nemzetiségét[2887**], s az anyaföldének nyelve érthetetlen szózat előtte." És hogy mi csak úgy léphetünk az említésre méltó és tisztelt nemzetek sorába, ha Magyarok maradunk, és saját nemzetiségünk[2888**] további kifejtésére alapítjuk minden előmenetelünket és reményünket. És ha gondjaink hű osztozója, életünk legédesebb gyámola, és annyi vágyunk célja, az Asszony, – akinek uralkodása alól, mondjuk ki egyenesen, a fejdelemtől lefelé a legtehetetlenebbig egy sincs kivéve –, a természet szent útjára visszalép és csak azoknak fon repkény-koszorút,[2889] akik nemzetüket dicsőítik.

S ha minderre csak a legtávolabbi alkalmat adta volna is a pesti Kaszinó – minthogy nem ritkán parányiaknak látszó dolgok roppant következményeket szülnek, s viszont –, akkor valóban azok a pillanatok, amelyeket a felállítására szenteltünk, s amelyekben fáradozásinkért nem ritkán gúny és rágalom tajtékával fecskendeztek minket be, életünk legszebb és édesebb napjai lennének.

S ez alkalommal a pesti Kaszinóról csak ennyit!

Azonban most jut eszembe: még két szó mondanivalóm van, mielőtt ezt a tán úgyis igen hosszú és a tárgyat még csak ki sem merítő szakaszt egészen berekeszteném. A Szabadságról a 413-ik lapon azt állítottam: a privilegizált[2890] státus[2891] nagyobb része helyezi magát a művész,[2892] gyáros, és kereskedő ellen. – Aminek a felvilágosítására és megerősítésére

még ezeket kapcsolom: azoknak a törvényeknek, amelyek a művészi,[2893] gyáros és kereskedői felekezetek[2894] személyeit elegendő bátorságba[2895] helyzenék, s a hitelt mindenkire egyenlően kiterjesztenék, a hiányossága és nem léte közvetlen oka annak, hogy a művész,[2896] gyáros[2897] s kereskedő – habár a vám körülményei a legkedvezőbbek lennének is –, Magyarországban, úgy mint kellene, nem boldogulhat. Ilyen törvények hozatala, vagy az e tárgyban született régiek józan módosítása, pedig egyenesen a privilegizáltak[2898] nagyobb részétől függ. Mivel azért jót merek állni,[2899] hogy ilyen tetemes javítások ellen a fejdelemnek – akivel együtt alkot, javít, vagy el is töröl a privilegizált[2900] státus[2901] törvényt –. a legkisebb ellenvetése sem lesz. És így semmi egyéb nincs, ámbár közvetve, e felekezetek ellen, mint a privilegizált[2902] státus[2903] **nagyobb része**. Mert ha a **nagyobb rész**[2904] máskép gondolkozna – mivel a törvény létrehozására csak majoritás[2905] kell –, akkor bizonyosan a szükséges illőbb törvényeket megalkotnák. Ilyenek pedig még nincsenek, s így állításom mindaddig megdönthetetlen axióma[2906], amíg azt a jövendő történések nem cáfolják, és célirányos törvények nem hazudtolják meg, amit adna Isten minél előbb! –

A második szakaszban a 154-ik lapon végül azt ígérem: hogy itt rövideden előadom, hogy a mai körülmények közt ítéletem szerint mit kellene tenni

BORAINK JOBB SIKERE VÉGETT

A bor körüli fentebbi okoskodásaim vagy helytelenek, vagy helyesek; s azokat a borral foglalatoskodók vagy józanul felfoghatják, vagy elfacsarhatják. – Azt, hogy ez miképpen áll, mindenekelőtt praktice[2907] tökéletes világosságra kell hozni, mert hiedelmem szerint mindenben az a leg- és legelső teendőnk, hogy világosan megismerjük és tudjuk a dolgok jelenpillanatnyi mibenlétét. Ezt pedig csak úgy tartom bor dolgában megtehetőnek, „ha Magyarország összes borát, a lehető legjobb minőségében egy pincében egyesítik." Ennek szükségességét és az ebből valószínűen származó nagy hasznot, több évvel ezelőtt sok nagy érdemű hazánkfia átlátta már, s egy ilyen pince felállításán tanácskozott. Hogy azonban miért nem állították eddig fel, azt valóban nem tudom. Nem volt-e a dolog eléggé kifejtve; mellékszempontok nem engedték-e a **közjó tekintetbe**[2908] vételét, stb. előttem ismeretlen. Egyébként is tökéletesen fölösleges ezt tudni, amikor a fő dolog világos, ti. „hogy ilyen pince nincs," és így a külföldi kereskedő többféle nemét a magyar boroknak – s olyan jó minőségben, amilyennel azok bírnak –, az egyesült hazában sehol sem találja koncentrálva, esetleg csak tán Nagyjaink asztalán, s ott sem, mint adás-vevési cikket;[2909] vagy néhány kereskedőnél – – – akik előtt a közhaszon nem a legelső – – – –! És ennélfogva a külföldi nem tudja – – – de még tovább megyek, s azt mondom – még magunk sem tudjuk határozottan: mit bírunk a bor dolgában.[2910]

Legyen a vörös, fehér, ürmös és csemegeborainknak minden fajtája[2911], amelyik a hazában terem, legalább csak egy helyen összesítve, hogy azokat könnyen láthassa s megízelhesse mindenki. – Tüstént meg lesz állapítva, igazam van-e, amikor azt mondom: „hogy boraink legnagyobb része a mostani bánásmódunknál fogva nem lehet rendes kereskedési tárgy." Vagy ezt mondva csalatkozom-e? Ha a legjobb minőségűeket sem fogja **nagyobb mennyiségben**[2912] senki se megvenni, akkor a faktum[2913] mellettem szól – s a dolog valódi helyzetét így meglátva, olyan módokhoz fogunk nyúlni, amelyek adott körülményeinkben a legjózanabbak. Ha ellenben illő áron nagyobb mennyiségben meg fogja venni borainkat a világ – akkor én leszek az első, aki azt kiáltja: „Igen megelégszem, mert tévedtem!"

Csak ne áldozzuk fel saját véleményünk vagy teóriánk fenntartása érdekében magát a dolgot; mert egy rendes és kiterjedt borkereskedés hazánkra nézve olyan tetemes hasznú lenne – hogy az valóban megérdemelné a minden ebbéli személyes kis hiuság félretevését. Legyen csak ebben a tekintetben a dolog egyszer önkecsegtetés s önmisztifikáció[2914] nélkül eldöntve

és felvilágosítva. A haszon,[2915] – bármilyen oldalra dűljön is a Való –, mindenesetre kiszámíthatatlan lesz. Mert vagy a külföld fogja meglátni boraink elsőbbségét, ha egyszer velük tökéletesen megismerkedik, s azokkal élni kíván, s így azokat megfizeti, ami nem egyéb, mint kereskedés, amit óhajtunk; vagy mi ismerjük el a bor-ügy körüli elégtelenségünket és hátramaradásunkat, amire természetesen, mert senki alacsony lépcsőn vesztegelni nem akar, ha tudja hogy ott áll, akkor ebbéli ismereteinket minden módon tágítani és szorgalmunkat tízszerezni fogjuk, aminek megint majd egykor a kereskedés lesz a következménye, amit óhajtanunk kell.

Egy ilyen pince felállítása egyébként is csak használhat, de semmi esetre sem árthat, s így azt minél-előbb elrendelni a kötelességünk volna. Ez ellen, tudom, a tágas hazában, tán néhány borhamisítót kivéve, senki nemcsak nem fordulna, hanem az egész közösség,[2916] a termesztő éppen úgy, mint a fogyasztó, örülne neki. Ezek után csak az lehet a kérdés: miképpen kellene ilyen honi példány- vagy mustra-pincét létesíteni és fenntartani? –

A Kaszinóban most is van többféle és néhány jeles bor, de korántsem olyan nagy különféleségben és olyan jó minőségben, hogy azoknál fogva, bárki is a magyar borokról általánosan véve az igazsághoz csak a legtávolabb járó ítéletet is meghozhatná. Az intézet felállításakor többek közt a borok állapotát is különösen szemügyre vették, és az intézők tanácskozásaik közben e tárgyat is fejtegették – – – de csak az idő hozta azt olyan világosságba, hogy arról már most tapasztalat után, s így józanabból lehet gondolkodni. –

A társaság egy, a lehetőségek szerint tökéletes honi példány-pince által két célt akart elérni – ti. hogy a termesztőknek egy új lehetősége nyíljon arra, hogy boraikat a világgal minden intervenció[2917] nélkül még jobban megismertethessék, mint eddig; és hogy az intézetben megfordulók honunk lehető legtöbb és legjobb boraival illő[2918] áron élvezhessék. Az intézeti pénztár azonban sem a különféle borok megvásárlását, sem az abból következő rendes pince-mesterség költségeit nem vállalta; és így a részeseket[2919] kérték meg arra, hogy: „küldjenek a saját terméseikből csekély mennyiségű borokat, s már palackba fejtve a Kaszinó pincéjébe – s határozzák meg tetszésük szerint boraik árát!" – Más részről pedig az intézet udvarmesterére, aki közvetlenül a Választottság[2920] és az Igazgatóság felügyelete alatt van, bízták a borokról való gondoskodást, és a szigorú számadást. – Számos részes[2921] szíves készséggel teljesítette a társaság kívánságát; s rövid idő alatt többféle jó borral volt az intézet pincéje ellátva. Azonban – és mondjuk ki a dolgot amint van, mert minek hízelkedni egymásnak túlzóan, hiszen az ilyen dolgok körül az valójában a csalással egyenlő –, a bor legnagyobb része olyan hibásan volt palackra fejtve, bedugva stb., hogy nemcsak nem lehetett a borok jóságáról ítélni, vagy azért jót állni,[2922] hanem sok bor már a megérkezése előtt ecet volt, vagy nemsokára azzá vált. E kellemetlen tapasztalat után – hogy ti. hazánknak csak igen kevés részeiben értenek tökéletesen a bornak palackba zárásához –, a társaság megkérte a részeseket:[2923] „Küldjék ezentúl boraikat hordóban, ha odahaza nem lenne alkalmuk azokat célirányosan palackra fejteni!" És ideig-óráig pince-mesterséget állított fel, azaz: egy közönséges kádárt fogadott, hogy az udvarmester szigorú felügyelete alatt a hordóban érkezett borokat palackokba fejtse. Ez az új rendelet azonban sok munkára és ízetlenségre adott alkalmat, s a dolog, mivel kevéssé pontos felvigyázat alatt történik, ezért hosszabb időre jó következményt apodiktice[2924] nem szülhet. S e mellett az a faktum[2925] szól a legerősebben; mert tagadhatatlan, hogy az intézet pincéje felállításakor sokkal jobb lábon állt, mint ma, miután most már több éve működik. És így ha nem lenne is rosszabb lábon, csak azáltal is hátrafelé ment, hogy előre nem ment! A dolog tökéletesítése miatt egyébiránt, mint mondám, már sok szó váltatott, javaslatok készültek, és minden közgyűlésből több részes[2926] küldetett ki: „vennék a dolgot fontolóra s fejtenék ki, milyen módon lehetne célt érni?" Gondolkoztunk – én legalábbis e tárgyról eleget; de megvallom nem nagy sikerrel, amíg az idő és a vele összekötött tapasztalat ebben a tekintetben egyre s másra meg nem tanított –; s most már praktice[2927] szólhatunk a dologhoz. Saját javaslásom ebben a tekintetben, íme ez:

Válasszon az egész társaság önkebléből három férfit, akinek hazaszeretetében és a közjót előmozdító állhatatos fáradozásában tökéletesen megbízok; s legyenek ezek azzal a hatalommal felruházva, hogy a Kaszinó költségén olyan pincemestert fogadjanak – a világ akármelyik szegletében keressék és találják is –, aki a borászatot[2928] Á-tól Z-ig tökéletesen és praktice[2929] érti. Ha ez az ember megjött. De nem közönséges kádárt vagy olyan embert értek, aki egyik palackból a másikba tudja tölteni a bort, s akire általánosan azért használják a pincemester nevet, mivel e mesterséget igen könnyűnek hiszik. Hiszen ez a legfőbb oka annak, hogy ebben a tekintetben olyan hátra vagyunk; mert biztos, hogy azt soha tökéletesen nem lehet megtanulni, aminek a valódi tudásában[2930] és ismeretében hiszi már magát valaki, anélkül, hogy valóban tudná s ismerné azt. Ha ez az ember, mondom, megjött, tartsanak választmányi ülést, és vizsgálják meg mindenekelőtt a társaság pénztárat, és azt, hogy mennyi költhető pénz van. Azon vegyenek, és ha célnak tökéletesen megfelelőt nem lehet találni, fúvassanak – de Magyarországban –, az első szükségre elegendő több ezer kisebb-nagyobb palackot. A fennmaradó pénzen vásároljanak honi kész borokat 10-20 akóként[2931] és a lehető legjobb minőségben, s így nem szigorúan a termesztőknél, akik, mint tudjuk, nem ritkán a legrosszabbat bírják, hanem ott, ahol kapni lehet. A bevásárlás pedig, nehogy a nyilvánosság áldása elmaradjon, vagy az említett bizottság[2932] kellemetlen szemrehányásoknak legyen kitéve, így történjen: A választmány[2933] az intézet kiadható pénzalapjáról egy kis számítást készít, amelyből kiderül, hogy milyen mennyiségű, és milyen nemű bor vásárolható mindjárt a kezdetkor, s ezekre nézve felszólítja a küldöttség az egész közönséget[2934] az újságok által – hogy ti. a Kaszinó 10-20 akó[2935] Somlóit, Neszmelyit, Kőbányait[2936] stb. kíván vásárolni. És ebből az okból két-két kis palackot kér kóstolás-példányul. – – – Ha ez meg van – amin nem lehet kételkedni, mert ha a kereskedőket kiveszem is, valószínű, hogy egy ilyen intézetnek néhány termesztő jóakarója csak lesz –, felnyitják az egyik palackot a választmányi ülésben – amelybe még a társaságba be nem lépett,[2937] de e tárgyhoz értő személyeket is meg lehetne hívni –, és ha a bort a legjobb minőségűnek találják, akkor alkura lép a bizottság – – – a Pestre szállítást az eladóra hagyva. Ha pedig megjön végre a hordóban lévő bor, néhány nap alatt, a bizottság udvar- és pincemestere összehasonlítja vele a fenntartott második palackban lévőt – és ha ugyanaz, akkor átadják a hordót a pincemesternek, aki azzal mestersége szerint bánik, aki azonban az udvarmesternek nem parancsa, hanem ellenőrzése alatt van. Lassanként palackokba fejti; és ezen kívül minden átfejtendő borból, azaz: amikor már a palackozáshoz megtisztult és elcsendesült, 2 vagy 3 palackot a bizottságnak átad, miáltal ez mindig világosan tudhatja: a borokkal hamisítgatás történik-e? S ez lenne a Kaszinó pincéjének kezdete. A rendszeres havi választmányi[2938] ülésekben, vagy negyedévenként megvizsgálnák a pince és számadások állását, és minden elkölthető pénzt – amit egyrészt a Kaszinó pénztárában találnának, s ami másrészt a Kaszinóban fogyasztott vagy eladott borokból származna –, külön meg külön honi borok vásárlására fordítanák. Ennek következtében lassanként Magyarország minden bora egy helyen lenne koncentrálva, és így azokat a külföld rövid idő alatt megismerhetné, és mi is a borászati helyzetünket,[2939] e részben, ti. hogy mit bírunk, mit nem, tökéletesen megismernénk. –

A Kaszinói-pince, amely nagyobb mennyiségben bort nem venne, és nem adna soha, úgyszólván csak minta-pincéül szolgálna. És így minden borát kizárólag csak palackban tartaná. Az Egész a 3 tagból álló bizottság[2940] főfelügyelete alá lenne állítva, amelynek a legnagyobb figyelme s szorgalma arra irányulna, hogy a Kaszinó pincéje mindig a legjobb hírben legyen. Ennek elérésére jó borok vásárlása, azokkal jó bánás és becsületes felvigyázás kell. A Kaszinó-pincének ezenkívül még saját pecsétje lenne, és talán olyan jeggyel megkülönböztetett palackja is, ami miatt senki más a saját borát Kaszinói bor gyanánt könnyen nem adhatná el. A bornak olyan árat szabnának, ami a pince-költségén kívüli tiszta nyeresége 100-tól 10-15 lenne,[2941] ami megint a tárgy további sikerére lenne fordítva. S ezek volnának az intézet fő vonásai! Már ami a borok célirányosabb vásárlását, a jobb pincét s több effélét illet, azt

némileg a választmánynak és a bizottságnak, amely mindent a legnagyobb nyilvánossággal vinne, lehetne átengedni. Azzal a megjegyzéssel mindazonáltal: hogy a közhaszon legyen a fő cél, és annak minden egyes- vagy mellékhaszon, azaz nepotizmus[2942] legyen feláldozva.

Képzeljük el most egy ilyen példa-pince fennállását, és nézzük, mi lenne a haszna?

Nyernének először is a helybeliek, mert minden nap sokkal jobb, nagyobb kínálatú és olcsóbb borok közt választhatnának, mint eddig. Jobb borok közt mondom, mert a társaság nemcsak minden középszerűt kirekesztene pincéiből, de borai az értelmesebb és józanabb bánásmód által szerfelett javulnának is. Nagyobb kínálatból,[2943] mert nemcsak 10 vagy 20 féle, de szinte minden hazai bor megtalálható lenne az intézetben. Olcsóbb borok közt végül, mert most olyan borok, amelyeknek akóját[2944] 8-10 pengő forintért könnyen meg lehet kapni, s iccénként 16-20 pengő krajcárért mérik, azokat 10-15 pengő krajcárért adathatnák. – Nyerne a becsületes kereskedő, mert szinte egy helyben minden magyar borfajtával megismerkedne, s utasítást[2945] kapna, hol keresse azokat; – utasítást mondom, s erre vigyázzunk, mert ez szerfelett fontos. Az intézet törvénnyé tenné, hogy a pincéiből soha igen nagy mennyiségű bort nem ad el, hanem legfeljebb 50-100 palackot, s ezeket is csak azokból a borokból, amelyeknek épen maradásáért s így változhatatlanságáért, ha tovább viszik őket, jót állhat.[2946] Tegyük fel, hogy az a bor, amelyet mustraként eladtak, Rusti volt, és a kereskedő, aki megvette és elvitte, az intézetet megkérné hasonló minőségű, de nagyobb mennyiségű Rustinak az átengedésére. – – – Erre az intézet azt válaszolná: „hogy kiterjedtebb borkereskedést nem űz – és Rusti borát NN.-től vette, akinek több hasonló bora van, méltóztasson annál vásárolni; akinek a becsületéről azonban – és ez a fő dolog –, a Kaszinói intézet semmi mód nem kezeskedik.[2947] A Kaszinónak olyan gyengéd[2948] és olyan szigorúan pontos lelkiismerettel kellene viselkednie ebben a tekintetben, hogy azokat a borait nem is adná készpénzért kivitelre, amelyekről tökéletes bizonyossággal nem tudná, hogy nem romlanak el. És csak ezt tökéletes világosságra hozni, milyen nagy nyereség lenne! Most sokan – mert vannak nemzeti hiuságok is –, azt gondolják: „a Tokaji nem romlik el, ha az aequatoron[2949] viszik is keresztül." – – Mintha nem lehetne az elemeknek kártékony befolyásuk a szőlőnedvre azért, mert az a Hegyalján Magyarországon érett meg, és ott szüretelték! – Ezt tehát, ha külkereskedelmet akarunk űzni, mindenek előtt tisztázni kell a közvélemény[2950] előtt, és a vizsgálatainkat nem jó szándékra, ábrándozásokra, mesékre s más ilyen szappanbuborék alapokra – – hanem egyenesen faktumokra[2951] kell állítani. Erre tudom, azt fogják sokan mondani: „Hiszen faktum[2952] szól amellett is, hogy a hegyaljait romlatlanul el lehet vinni mindenhová." Mire én azt felelem: a faktum[2953] azt bizonyítja, hogy a hegyaljait messze földre és az aequatoron[2954] keresztül épen s romlatlanul sehogyan sem lehet elszállítani. És mivel e két vélemény homlokkal áll egymással szemben – és igen hosszas volna mindazokat a meséket itt előhozni, amelyekkel a közvélemény[2955] ebben a tekintetben örök becsapásban van elringatva, vagy mindazokat a szomorú eseteket elbeszélni, amelyek csak azt bizonyítják, hogy a magyar bor helyett szinte csak ecet, vagy sós víz érkezik a tengerentúli országokba –, legyen felvéve tehát a dolog „via novi",[2956] legyen a legnagyobb nyilvánossággal tökéletes világosságra hozva, s legyen kifejtve a Való. Ezt pedig az intézet így teszi: Olyan borokat, amelyekről nem bizonyos, hogy el nem romlanak-e, kisebb mennyiségben próbaként a világ minden részébe küld, s e tárgy körül annyi ismeretet és tapasztalatot szerez, amennyit csak lehet. Azt pedig a legnagyobb őszinteséggel a közönség elé terjeszti. Olyan borok árát nem fogja előre felvenni, amelyeknek épen maradása elképzelhetően bizonytalan. És amennyire csak lehet, ismeretes becsületű emberekkel hozza kapcsolatba magát, és mindegyik venni akaróhoz ilyen formán fog szólni: „Uram! Néhány tudatlan s néhány csalárd nemcsak borainkat hozta künn rossz hírbe – ez a legkisebb baj volna, mert borainkat kiönthetjük, és jobbat készíthetünk –, hanem nemzeti becsületünket is kétségessé tette,[2957] ami viszont kimondhatatlan kín, mert az élet becsület nélkül, mi egyéb, mint hosszú kínos agónia.[2958] Ezen mi most segítünk, mert korántsem fogjuk azoknak a pártját, akik Titeket megcsaltak, hanem midőn kitaszítjuk őket

honosaink köréből, és megvetést, átkot szórunk[2959] a fejükre, íme kis mennyiségben – mert e tárgyban tágas körben tevékenykedni nem célunk –, átengedünk Nektek próbára az intézet pincéjében fekvő boraink akármelyikéből, és azzal a feltétellel, hogy fizetni értük csak akkor fogtok, ha valóban nem változnak és nem mennek tönkre; pl. vagy a célba érkezéskor, vagy egy esztendő leforgása alatt. Ezt pedig Általatok óhajtjuk megtudni, a becsületetekben és emberségetekben úgy bízva, ahogyan – mint tapasztaljátok – mi viseltetünk Irántatok." Ilyen szó és cselekvésmód tán jobban illene hozzánk, egyszersmind józanabb volna, mintha tovább is úgy szólnánk és tennénk, amint számtalanszor hallottam már, hogy sokan ebben a tekintetben pirulatlanul így csaltak meg másokat – vagy hinni akarom magukat –: „Jót állok[2960] a boromért, nincs abban semmi zagyva és keverék, el lehet vinni azt akárhová is a világon stb." Midőn azonban a dolog valójában így áll: ha egy kicsit rosszabb pincébe viszik a bort, s minden hónapban rendesen nem töltik, s több efféle, akkor minden út nélkül is alábbvalóvá lesz. – – – S aztán vigyék az Óceánon keresztül! Oh emberi nem! Miért irtózol annyira a Valótól, s miért akarod mindig csalni önmagadat, vagy mások által becsapatni? – Sokan, tudom, ez ellen számos kifogást tesznek, többek között, hogy minket csalnak majd meg a külföldiek, és soha borainkat elég jóknak mondani nem fogják, és így a társaság boraival ingyen élnek. – – – Mire azonban bátran felelhetem azt, hogy azoknak, akik így okoskodnak, a legkisebb ideájuk sincs a külföldi nagyobb és ismertebb kereskedők becsületéről és emberségéről. Akik nem néhány nyomorult palack borért, de milliókért sem lennének képesek a velük összeköttetésben lévőket megcsalni – és ha kivétel gyanánt előfordulhatott is olyan eset –, a veszteség, a kár nem volna különösen nagy, és könnyen vissza lehetne fizetni abból a száztól eső 10-15 forint nyereségből, amelyet többek közt éppen ebből az okból vettünk fentebbi számításunkban alapul. És mind ezek mellett axióma[2961]: hogy „csak egy kissé hosszabb időre sokkal hasznosabb megcsalatni mint csalni," amit a mai bor körüli körülményeinkben ilyen cselekvésmód nélkül **bizonyosan elkerülni**[2962] lehetetlen. Mert ki mer – s lépjen az elő –, becsülettel arról kezeskedni,[2963] hogy bora hosszasabb út, és kivált tengeri út után nem romlik meg, vagy nem megy tönkre? E tekintetben tehát nagyobb tapasztalatot kell szerezni, nehogy ideig-óráig csekély haszonért legyen feláldozva fel az a nagy nyereség, amely a borból minden bizonnyal áradna hazánkra, ha mai hátramaradásunkat el akarnánk ismerni – – –. S ím ez az a morális[2964] haszon, amelyet egy ilyen pince okvetetlenül hajtana, és amely haszon minden mást mód nélkül túlhaladna! A való ebben a tekintetben tökéletesen megmutatva még nincs; s amíg az homályban lesz, mindaddig nagyobb mennyiségben borokat messze gyarmatokra, tengerentúli földre, nyugat-Indiába, Pennsylvaniába, Rio-Janeiróba küldeni a legnagyobb képtelenség, s nem csak elvesztett pénz és elvesztegetett idő, hanem elrontott jövendő is. Ezt az állításomat tanúbizonyságos faktumok[2965] fogják – ha szükséges –, megerősíteni. Mert több kereskedőt ismerek, akik tengerháton próbálták a tengerentúlra vinni borainkat, s nem jó sikerrel. Egyébiránt azt gondoljuk, a kereskedő nem vinné ki borainkat az említett tengerentúli országokba, ha nyerne rajtok? Ugyan miért viszi ki hát gyapjúnkat? – – – – – – – –. Hogy esszenciák,[2966] vagy különösen jó esztendőkben hordósított[2967] borok kis mennyiségben némileg kiállják a tengeri utat, azt el akarom hinni; de vajon ilyen ritkaságokat meg lehet-e említeni kereskedési tárgyként? Én vagy 10 évvel ezelőtt vettem Máltában[2968] egy hordó Madeira bort, s midőn azt a lakásomhoz akartam szállíttatni, ilyen jelentést tett a hajóskapitány felőle: „Mit gondolsz Uram, azt hiszed a hordó borodért az egész hajót felbolygatjuk?[2969] Az most teljességgel lehetetlen. – – – Vedd inkább vissza a pénzedet. Az a hordó, amelyet vettél, amint a számról látom, a hajó fenekén van, és rajta két sor hordó fekszik. – – – Most már szinte 10 esztendeje, hogy senki sem bolygatta, de hozzá sem nyúlhatott. Két hét alatt elmegyünk Angliába, ott s akkor úgyis kirakják a benne olyan sokáig fekvő holmit; minthogy a hajót már ki kell végre igazítani, mert az többször volt Indiában s kétszer még Kínában is. Akkor Uram a hordód is megint a napvilágra jön, és ha tetszik, elküldjük Triesztbe – –" Bezzeg szép bor lesz ez majd, ha megérkezik! Így

okoskodtam magamban; de próbáljuk meg – hisz a tapasztalat érdekében merni és költeni egy kicsinyt csak lehet. „Küldjétek tehát nem bánom Triesztbe," így válaszoltam. S néhány hónap alatt meg is érkezett a bor, és mindjárt a Sopronhoz közel fekvő jószágomra[2970] küldetett, ahol a megérkezés után egy két nap múlva felnyitottuk a 450 iccés hordó, amelyben csak 420 icce[2971] bort s így 30 icce ürességet találtunk, minthogy a többi annyi esztendő alatt összeszáradt, azaz elpárolgott, elapadt. A bor azonban kristálytiszta volt, s így általunk tüstént palackba került. Próbáltuk később, a jó, rossz pince tesz e változást rajta – sőt még többet tettünk: fél palackként dugasz nélkül tartottuk a legforróbb napsugáron, és a fagyasztó szeleknek kitéve, nyáron, télen keresztül –, s a bor soha nem változott. Már kérdem a részre nem hajlótól, és attól, akinek esze a boros honszeretettől nem ficamodott ki: Milyen fajta magyar borral lehetne mindezt kár nélkül cselekedni? Tíz esztendeig azt hajó fenekén hagyni, nemcsak, hogy nem tölteni, de hozzá se nyúlni stb. Én legalábbis nem hiszem, hogy azt biztosan eggyel is meg lehet tenni. É ezt mindenek előtt el kell ismernünk, mert e sarkalat[2972] körül forog a borral való külkereskedelmünk léte, vagy nem léte. – – „Hiszen az természetes – hallok most sokakat így kiáltani fel – mert a magyar bor csak tiszta szőlőnedvből készül, a Madeirába pedig pálinkát kevernek." Amit nem tagadok, s azt mondom rá: „igen is pálinkát kevernek bele, aminek célszerű végrehajtása azonban korántsem olyan könnyű, mint azt sokan képzeli;" és így okoskodva: „tegyünk mi is pálinkát bele," a dolgot már elvégzettnek gondolják. Ebben a tekintetben soha előre menni és boldogulni nem fogunk, amíg szerencsétlen vakságunkban és szívre ható tudatlanságunkban a borászatot[2973] könnyűnek hisszük és hirdetjük. És végül egy szőlőnedvnek sincs romolhatatlansági prerogatívája[2974] és privilégiuma,[2975] habár király ültette s kapálta volna is tőkéjét, s önkezével sajtolta volna gerezdjét. Hanem csak az állja ki az elemek viszontagságait, amely bizonyos tudományos elvek szerint van készítve, amelyek Chaptal,[2976] Rozier, Parmentier[2977] és mások által kerültek világosságra, és annyira javíttattak azóta, hogy a mai borászat,[2978] amint már e munkámban gondolom többször érintettem, biztos alapokra van állítva. Ez egy olyan szövevényes tudomány, hogy a szőlőtő ültetéstől kezdve a bor tengerre szállíttatásáig értekező különféle ágainak tökéletes ismerete egy emberben szinte nem is egyesülhet, hanem minden külön szakaszra külön s ugyancsak értelmes és szorgalmas ember kell. És aki ezt másképp látja, arról az a véleményem, hogy a dologhoz éppen nem ért, s azt azért tartja olyan nagyon könnyűnek, mert nem érti.

Azonban lehet, mindemellett is tévedek; s ím ez az oka, hogy a szavaimnak vakhitelt és szolgai elfogadtatást nem kívánok; hanem hogy a dolog új, igazi s tökéletes próbára legyen bocsátva. Az előadott mód szerint létesítendő Kaszinó példány-pince által ez minden nehézség nélkül és biztosan megtörténhet; mert annak tapasztalata mind a költői képzelet hevén, amely hazánkfiainak általános hibájuk, mind a különösen szigorú számítás hidegén – amely tán megint az én hibám –, előbb utóbb tökéletesen diadalmaskodni fog. És minket, és nagy nyilvánosság által az egész közönséget[2979] megismerteti azzal, hogy szőlőink, szüretünk, kádárságunk stb. milyen lábon áll[2980] a külföld szőlőihez, szüretihez, kádárságához stb. képest. És ennélfogva a nagyobb részt előbb utóbb arra ösztönzi: hogy vagy a régi bánásmódnál, ha az jó, utóbb is maradjon meg, vagy az újhoz fogjon, ha az jobb.

Mind ennek a veleje[2981] pedig e tekintetben az, hogy a Kaszinó példány-pince minden pillanatnyi és így igen rövid távú szempontot félre téve, csak a hosszú jövendőt tekintse, és magát olyan hitelességbe s hírbe helyezze, amelynél fogva nem csak a hon, de a külföld bizalmát is tökéletesen megnyerje, és minden időben fenn is tartsa. Nem fog eszerint az intézet soha a maga boraiért kezeskedni[2982] anélkül, hogy azok épen maradásáról egyértelműen biztos ne lenne. És annál kevesebbé fog kezeskedni azoknak a birtokosok a boraiért, akikhez a vevőket utasította; aminek a következtében lassanként meg fog szűnni az az általános kellemetlen panasz, amelyet künn az egész Ország ellen annyiszor kell hallani. És végül arról lesz meggyőződve a nagy Európai közvélemény,[2983] hogy honunkban csak kevés a borral

készakarva csaló, s mindazok a csalárdok, akik külföldön hosszú bajusszal és magyar maskarában helyről helyre kalandoznak, s palackonként árulgatják hamisított zagyvaboraikat, nemcsak nem képviselői nemzeti becsületünknek, hanem hogy azokat még honfitársainknak sem ismerjük el. Midőn minden külfölditől egyszersmind azt kérjük: ne adjon vakhitelt minden földönfutó, bitang szerencse-hajhásznak, hanem válassza meg azokat az embereket, akikkel valami alkura kíván lépni. Egyébiránt mivel csupa szentekből álló nemzet nincs, s így honunkban is sok olyan ember van, aki nemigen szent, azért meg fog történni, ezután is, mint azelőtt, hogy a legszebb nevű honfitársaink is meg fogják csalni a külföldit. De akkor a nagyobb publicitás[2984] által jobban el lesz különítve az egyes a nagy közösségtől. Ezért a kijátszatott[2985] nem azt fogja mondani, mint most igen sokszor: „Óvd magad a Magyartól, mert megcsal!"; hanem: „Óvd magad NN-től mert megcsal." S e kettő közt ugyancsak nagy a különbség. A Kaszinó pincéje lassanként tökéletes világosságra fogja hozni: milyen fajta boraink állják ki kényesebben vagy derekabban az elemek változásait, az utak hosszát stb. Hanem ez csak egy oldala a dolognak, mert ha kiállnak is mindent, még az a kérdés van hátra, hogy tetszenek-e, s meg is veszik-e őket?

Már ebben a tekintetben, ítéletem szerint még hátrább vagyunk, mint a másikban! És hogy itt megint mi vakít, azt valóban egészen ki nem találhattam még. „Maga megissza-e borát drága Uram?" Ezt szeretném kérdezni sokaktól. Amire ha ezt válaszolná: „mind magam iszom meg," akkor én viszont így felelnék „akkor Uram igya, és készítse úgy és sehogy másképp, mint ahogyan szereti, és éljen mindenkinek ízlése." Ha pedig azt mondaná: „egyik részét bizony magam iszom meg, a másik részét pedig eladom, ha vevője akad," akkor hozzá így szólnék: „ha nem veszi rossz néven csekély tanácsomat édes Uram, azt javasolnám, hogy készítse borának azt a részét, amelyet maga használ tökéletesen a maga ízlése szerint; hanem azt a részt, amelyet eladni szándékozik, ha kívánja, hogy vevője akadjon, ne a **maga**,[2986] hanem annak ízlése szerint, aki azt tán megvehetné. És kérdem van-e ennél józanabb cselekvésmód? – És mégis ugyan hány ember cselekszik így országszerte? Szinte az ujjainkon meg lehet számlálni őket; aminek az okát, mint mondám, nem tudom. De gyanítom, hogy semmi egyéb, mint egy mélyen lappangó kis hiuság, amelynél fogva az egyes ember azt kívánja s tán nem is sejtve, hogy az egész világ az ő ízléséhez alkalmazkodjon. Ez Ázsia egy bizonyos kis népének a fejedelmére emlékeztet, aki mint mondják, trombitaszóval adat jelt, ha ebédhez ül, hogy azután a világ többi fejedelmei is minden tartózkodás nélkül bátran ülhessenek leveseikhez és becsináltjaikhoz stb. Sokan, tudom, ebben a tekintetben nincsenek velem egy véleményen, s azt gondolják, azért nem készítik eladásra szánt boraikat mások ízlése szerint, mert sem az ízlésüket nem ismerik, sem a borral úgy bánni nem tudnak, amint az kívánnák. – – – Ez kereken kimondva semmi egyéb, mint „tudatlanság." Én is ezt tartottam sokáig az egyedüli magyarázatnak arra, hogy általánosan véve, olyan igen természetesen, vagy is inkább egyszerűen, vagy még inkább olyan igen együgyűen bánnak borainkkal. Hanem később úgy tapasztaltam, hogy rendszerint ennek az oknak kétharmadát restséggel kevert gőg, s csak egyharmadát teszi ki a tudatlanság. Ezért aztán természetesen sok ecetnek vagy borvíznek kell következni bor helyett. – – – Ebbéli tapasztalatom pedig azon a megismert igazságon alapul, hogy a gőg nélküli tudatlanság és a nem henyélő, fáradozó vágy kételkedik, látni, tanulni óhajt, és nem bízza el magát. A bor dolgában azonban mondjuk ki egyenesen – hisz nem szégyen a hon termékeit túlbecsülni egy kissé, csak: **nem józan**[2987] –, hány olyan ember van, aki nem bízza el magát az egész magyar földön?

A legnagyobb rész a borról így szól: „De csak jobb úgy, amint az Isten megteremtette," és „Nem kell nekünk a pancs bor stb." Azonban ez semmit sem jelent, mert Isten a szőlőtőkét ugyan igen – amelyet az ember valamint a gyümölcsök egyéb fajait is szerfelett nemesítette –, de bort tudtommal legalábbis nem teremtett. Hanem nagy hatalmát inkább az által bizonyította be, hogy az embernek értelmet és ügyességet adott nemcsak a természetes szőlőtőt javítani, s magának jó s tartós borokat készíteni, hanem szinte minden szükségleteit

és számtalan kellemet is az esze és a tenyerei által kiállítani! – S ha a szőlőnedv kellemes s ép fenntartására a Kémiának örök törvényeit használni nem volna szabad – amit a tudatlan pancsnak nevez –, ugyan miért főzzük meg a húst, s miért nem nyelik le az ilyen bölcselkedők az ökröt nyersen, amint azt Isten teremtette? – – – Csak rövid vizsgálat után nem derül-e ki tökéletesen, milyen nevetséges képtelenségek lappangnak az efféle és annyiszor hallott szentenciák[2988] alatt, amelyeket az ármány és a ravasz fortély koholt, s a kijátszott jámbor sokaság ismétel?

Nekem a Hegyalján[2989] egy szőlővesszőm sincs – s jószágaimban[2990] egyetlenegy tőkével sem bírok, amelyből külföldre[2991] bor készülhetne; hogy pedig új tőkéket hozassak és ültessek, arra már éltem igen is előre haladott. Azonban tán mégis fogok ültetni, ha ráérek; de mindenesetre rám nézve, azaz személyes pénz-hasznomat tekintve, se most, se a jövendőben a legderekasabb magyar borkereskedés sem hozhatna nekem a legkisebb nyereséget sem. És így ha e részben tán nagyobb indulatossággal fejtegetem a dolgot, mint kellene, azt valóban nem egoizmusból,[2992] hanem abból a forró kívánságból cselekszem, hogy hazámfiainak, és különösen a felső vidékieknek ebben a tekintetben tanácsul, segítségül[2993] szolgáljak, akik, ha most nem is, de majd tán egykor azt fogják mondani: „igazam volt, és egyenes szólásmódom ha eleinte visszatetszett is, e tárgyra nézve több valódi hasznot hajtott, mint mindazon költői fellengzős magasztalás, amellyel a Tokaji hírét sokan vakbuzgalmukban fenntartani törekednek.” Amíg azonban az nem ritkán a legjobb pincében is romlik, és ha nemében a legjobb is – legalább a mostani közízlés és megvallom még az enyém szerint is –, de nagyon édes nedű, amelyet szomjúság ellen nem lehet inni; amely nagyobb mennyiségben bizonyosan gyomorrontást okoz, s amelynek tán minden becse arra szoríttatik: hogy nagyobb alkalmaknál abból gyűszű nagyságú néhány pohárkát ürítsen az ember, vagy hogy abba a reconvalescens[2994] zsemlyéjét mártsa, akinek mint mondják – s hinni is akarom –, különösen hasznos.

Az eladásra szánt bort tehát egészen más princípiumok[2995] szerint kell készíteni, amelyeknél fogva annak nem csak a tartóssága biztos, hanem a jutalmat hozó eladása is nagyon valószínű lesz. És ámbár ennek eszközlése sem olyan könnyű, mint azt szerencsétlen látásukban sokan hiszik, azért mégis százszor könnyebb, mint a mostani borivó nagyközönség ízlésének a megváltoztatása. Ahelyett tehát, hogy a világot hasztalanul oktatnák a maguk boraikba olyan igen szerelmes gazdák, nekik azt tanácslom: „hagyjanak fel ezekkel a sikeretlen törekvéseikkel, és a sok hasztalan szópazarlás helyett cselekedjenek inkább, és tanulják meg a borkészítés kémiai elveit stb.” – mert így valóban több hasznot fognak hazájuknak és maguknak hajtani, mint a szép szavakkal.

Amennyire én a dologhoz értek, azt gondolom: hogy a Soproni, Kárlovici s tán a Badacsonyi is, de kivált a Hegyaljai boraink alkalmasak volnának arra a bánásmódra, amely szerint Madeira, Oporto, Marsalla s több efféle borok készülnek, amelyekbe, mint tudva van, égettbor[2996] van keverve. – Ilyet a Somlóival, Érmellékivel, Szerednyeivel stb. nem lehetne tenni, mert igen könnyűek, nincs bennük elég cukorfok,[2997] ami szükséges az égettbor-elnyomására stb. Próbálnák ezt tenni azok, akiknek ott szőlőjük van – de azt tenni nem könnyű, amit ismételni nem szűnök meg –, és azt hiszem jó sikere volna. És tegyék le az Istenért azt a hiábavaló honi hiuságot, amely szerint sokan azt vélik: „oda a Nemzetiség[2998*], Magyarság, becsület, ha a Tokajiba égettbort[2999] kevernek,” ahogyan egykor szintén sokan azt gondolták: „az élet tűrhetetlen teher,” és magukat vízbe fullasztották, vagy agyba lőtték, mert felsőbb parancs szerint le kellett volna vágniuk az embert olyannyira ékesítő hajfürtöt a „Zopflit”[3000]!!! Az ilyen ábrándozások mind egy sorban állnak, és azt bizonyítják, hogy sokakban az emberi ész kevesebb, mint az állati ösztön! Nekem pedig tűrhetetlen érzés, nem tagadhatom, honfitársaimnak,[3001] a Magyarnak bármelyikét és akármiben is – – – ilyen szomorú helyzetben[3002] látni – – – !

Szicíliai borokat igencsak lehet hasonlítani a hegyaljaihoz. Általánosan véve erősek, édesek, hanem se nem tartósak, se nem felelnek meg a közízlésnek és a divatnak. És így

rendes és kiterjedt kereskedés tárgyai soha nem is voltak, amíg egy Woodhouse nevezetű Angol, ki mint gondolom sokáig Madeira szigetén tartózkodott, ahol a borral bánást tökéletesen megtanulta, Marsallában le nem telepedett. Több évvel ezelőtt láttam intézetét, amely Málta szigetével átellenben van, és egy városhoz hasonló. Szicíliának birtokosai kígyót-békát kiáltottak a jövevény ellen: „Elrontja borunkat" stb., és ítéletük szerint a nemzeti becsület forgott kérdésben. Ő azonban számos henyélő kéznek munkát adott, milliókat forgásba hozott, s így midőn maga igen meggazdagodott, az álpatrióták[3003] pedig pénzben szűkölködtek, Szicília borkereskedésébe olyan életet öntött, amelynél fogva nemcsak a Marsallai, hanem az új princípium[3004] szerint készült egyéb szicíliai borokat is, a világ szinte minden részében meg lehet már találni. Egyéb szicíliai borokat is, mondom, mert az ottani termesztők egy része meg kezdte ismerni ezt az, úgy látszik igen mélyen rejtett (?) igazságot, hogy abban sem becsület, sem becstelenség nincs, ha heterogént[3005] is kever a borkészítő a borába, ha azáltal tartósabb lesz az, és javul. – – Ahogyan nem szégyen a kávéba cukrot tenni, ámbár valódi hazájuk sok száz mérföldnyire van egymástól – így annál kevésbé iszonyú homogén[3006] nedvet keverni a borba – nem egyebet, mint égettbort![3007] S ezt az igazságot átlátva sokan úgy készítették borukat, és boldogultak, mint öreg Woodhouse. Nem tudom él-e még, de Isten áldja meg, mert sok mindenre figyelmessé tett, és sokra megtanított. Emlékszem, voltam abban az időben egy, az Etna tövénél lakó Uraság házánál is ebéden. „Csak természetesen készült honi boraival vendégelt meg, amelyeket ő mindenek felett dicsért, midőn Woodhouse ellen arisztokratikus[3008] indulattal kelt ki. Borai nem tetszettek, de sokat ittam belőlük, két igen jó okból: mert egynapi fárasztó gyalog utazás után nagyon szomjas voltam – és mert más nem volt. És végül midőn a házigazda megelégedéssel felszólított: „no mint tetszenek az Úrnak ezek a borok," dicsértem is azokat, gondolván magamban: mit vesződjem e vén bohóval stb. – – – Ő pedig azóta sokszor emlegette tudom: „volt nálam egy Magyar, ej be sokat ivott, s hogy szerette, hogy dicsérte borainkat!" Konzekvencia:[3009] tehát a világon legjobbak!" Erre tudom, sokan azt fogják mondani: „Mindig igazat kell szólni, s így nem kellett volna dicsérni." Amire felelve azt kérdem: Ugyan hány ember szereti az igazságot hallani, s hány lesz Olvasóim közt, aki rám nem fog neheztelni, hogy azt kereken kimondom, és a bor dolgában ezt merem állítani: hogy ez a szicíliai anekdota,[3010] amely egyébiránt nem mese, hanem valódi történet, pontosan megegyezik számos hazánkfiainak néhány élet-szcénájával![3011] Vajon a külföldinek ítéletét bora iránt hogyan tudja meg a nagyobb rész? Ebédre hívja, jól és szívesen tartja, s az idegennek tetszik is bora, mert tagadhatatlan – igen sok jó boraink vannak –, hanem a házi gazda ezzel nem elégszik meg, de kótyavetyére[3012] bocsátja a dolgot. „S hát nem jobb-e ezen bor, mint a külföld zagyvált, pálinkás Bordeaux, Madeira, Alicante stb. keverékei?" Erre semmi felelet; de folytatódik a zaklatás: „no hát mondja meg az Úr, nem sokkal jobb-e stb." És most kérdem, tovább is hallgasson-e, vagy mit feleljen erre a vendég? Azt, amit egy plébános felelt a német herceg földesurának, aki a saját termésével őt megkínálta? „Bizony semmiképp sem iható meg kegyelmes Uram." Vagy mit egyebet? És így a kérdező soha sem tudja meg az igazságot, mert a vendéget csaknem kínpadra húzva, azt arra kényszeríti, hogy borait vagy minden másik elé tegye, vagy arra fakassza, amit én szoktam egyenesen mondani: „Boraid igen jók Barátom, s bár csak volna mindig ilyenen, de én a Bordeaux-t, Madeirát, Champagneit stb. jobbnak tartom. S azt gondolná az ember: „hiszen hát így mégis megtudja az igazságot;" de korántsem – mert nem hisz a szavaknak, s az állítást külföldieskedésnek, újítás-kórságnak, Anglo- vagy egyéb mániának, sőt hazaárulásnak kiáltja.

Külföldi udvaroknál lévő Követeink tartanak elég magyar bort, és azokat a rendes hivatalos személyek szerfelett dicsérik is, de mit is tennének egyebet? Gyaláznák tán? Tennénk-e mi? – – – – Elég bizonyság az nekem, hogy nem kedvelik, ha pénzért nem veszik – mert akinek pénze van, s valami pénzért szerezhetőt kedvel meg, azt meg is veszi, azon ne kételkedjünk. Küldtem én többször jó magyar borokat külföldre ajándékul; mi volt a felelet?

„Soha jobb borokat nem ittak, igazi nektár stb.," és napra[3013] érkezett el a válasz. Írtam megint: igen olcsó, kell e pénzért? Akkor a felelet mi volt? „Semmi." És még most is várom a levelet. Én ilyenekben Tamás[3014] vagyok, és csak akkor fogom hinni, hogy szeretik a magyar bort, ha keresik és veszik is. És ahelyett, hogy az emberek ízlését változtatni törekedjem, inkább arra fordítom e tárgyra szánt időmet és fáradozásomat, hogy honunk borát szeressék, keressék és jól meg is fizessék. És ha ennek eléréséhez némileg hozzájárulok, remélem, meg fog az okosabb rész bocsátani, ha egyenesen megmondom; hogy sem a nagy borivó közönség[3015], sem én a mostani Tokajit igen nagyra nem becsüljük.

Már fehér asztali borainkat, úgymint a könnyű Érmellékit, Lajoshegyit, Somlait, Neszmélyit, Pogányvárit stb. ízlésem szerint a világ minden fehér borai elé teszem. És ha Buenos-Airesben, vagy Rióban laknék, úgy hiszem csak olyannal élnék. De ilyen borokat tengeren vinni, és különösen az aequatoron[3016] keresztül olyan bajos, hogy szinte lehetetlen, és ha megérkezik, nincs keletje, és nem szeretik. S vajon miért? Tudja az ég! – És mi haszna, ha tudjuk is. A Franciák az oda viendő borokat részint alkermessel[3017] festik, és olyan fekete, mint a tinta – s ezt isszák. A borkészítés náluk egészen gyári, és abban sem készítenek egy szinűt, hanem különfélét, hogy minden okos s minden bolond feltalálja benne a saját színét. S a kalaposok miért nem készítnek többé száz meg száz háromszögű kalapot? Hiszen igen szép, olyan tudós ábrázatot képez, s valóban igen józan is, mert az ember orrára árnyékot hány, midőn a két szem a napban marad – – – ! „Mert a mai elromlott generáció – nem veszi, s nem viseli többé!" És így mindenben. Csak a magyar bornak és különösen a Tokajinak volna ebben a tekintetben tehát privilégiuma,[3018] – mert azt mindig az ó-metódus[3019] szerint készítik – – –, akár veszi valaki, akár nem? Ez csak mellékes kérdés. Ebben is úgy vagyunk, mint számos egyéb törvényeinkben és rendszabályainkban. „Dűljön a dolog dugába, mit tesz az, hiszen szalválva[3020] van a princípium[3021]! – Mindenben szűkölködünk, nincs rágni való kenyerünk, de hagyján, hiszen szabadok, vagyunk, és amellett a privilegizált[3022] státusnál[3023] elocált[3024] aktív kapitálisaink[3025] és egyébiránt virtualitásaink[3026] is vannak." – – – – stb. Ez arra az Angolra emlékeztet, aki fogadásból reggeltől estig nem tudom hány mérföldet nyargalt keresztül, és megszakadva siránkozó feleségéhez és gyermekeihez Epaminondasi[3027] felemelkedéssel így szólt: „ne búsuljatok, megnyertem a fogadást," – – – és kimúlt.

Egy olyan rendszerrel felállított pince, mint amilyennek itt a fővonásait adtam, és amelyről, ha szükséges, bővebb és kimerítőbb tudósítást is kész vagyok adni, mindenesetre megismertetne mindazzal, amit ma bírunk borban, midőn időjártával mindazt lassanként tökéletesen eligazítaná, amit ebben a tekintetben tennünk kell. A Kaszinói pincemesterhez akárki elküldhetné emberét, hogy attól a kész borokkal való bánást megtanulja, az egész ügy és a tárgy iránt jobban ébredező élet pedig a szőlőnemesítésben, kádárságban stb. okvetetlen előmeneteleket szülne. – – – Lassú lenne a haladás, nem lehet tagadni, de ha valahová jól lehet alkalmazni e közmondást: „Lassan járj, tovább érsz." Ez valóban a borállapotra igen-igen jellemző. Minél fogva sokkal józanabb és okosabb volna idehaza tökéletesen elkészülnünk előbb, s aztán kereskednünk Amerikába, mint a sok szelíden ábrándozó javaslata szerint minden készület nélkül. Abból csak veszteség[3028] következhet, ha romladozó és nem kedvelt borainkat mindjárt a világ piacára hurcoljuk. Az az eleinte elveszettnek látszó idő, ha gazdálkodva s józanul bánnánk vele, nem hogy hátráltatná, hanem minden bizonnyal közelítené[3029] a borkereskedés sikernapját. És ahogyan minden egyéb józan előre-munkálkodásnak is előbb-utóbb bizonyosan megérkezik a kiérdemelt jutalma; a nemzeti intézet mind az eladóra, mind a vevőre biztos hasznot hozna, és így a borzagyválón és a hamisítón kívül az egész közösség[3030] nyertes lenne.

Nagyobb áldozatokkal tán szaporábban lehetne hasznos fordulatot elérni e tárgyban – megengedem –, de amennyire az a Kaszinóval áll kapcsolatban, úgy hiszem, a legfőbb feltétel az, hogy ne csak a részesekre[3031] nagyobb teher ne legyen hárítva, hanem az egyetem[3032] pénztára se legyen csorbítva a legkevésbé sem. Javaslatom pedig sem a részvényesre nagyobb

terhet nem hárít, sem a közpénztárat veszélybe nem hozza, hanem azt kockáztatás nélkül 100-tól 8-10 sőt 12-ig[3033] is kamatoztatni fogja. Mert egy olyan pincének a borai, amelyeket annyi lelkiismerettel, szorgalommal és tudománnyal kezelnek, esztendei 50, 100 ezer palack eladása végett se külföldre, se különösen nagy sikerre nem szorulnának. Hanem igen könnyen belső felhasználás, s úgyszólván ismerőseink által lennének elfogyasztva. Ezt azért gondolom, mert most is hány ember szerezne többféle magyar bort, hogy az is meglegyen, és az árára sem igen nézne, ha köztük könnyen válogathatna, s azokat a saját legjobb minőségükben és sok keresgélés nélkül kisebb mennyiségben megkaphatná.

Francia, Német stb. országnak ilyen egyetemes intézete nincs, igaz; náluk azonban a közlekedés[3034] sokkal könnyebb, a nyilvánosság nagy, és borkereskedelmük amúgy is virágzik már, így ilyen példány-pincékre nincs annyira szükségük, ámbár tán nekik is némi hasznot hajtanának, mint nekünk, akiknek ebben a tekintetben vagy nincs hírünk, vagy ha van is, az nem legjobb. Ennélfogva tehát se a szorgalomtól, se az állhatatos fáradozástól, se a hosszas időtől, amik boraink jó hírbe hozására, s annak abban való megtartására szükségesek, visszaijednünk nem szabad. Hanem mindent el kell követnünk, hogy nemzeti gazdaságunknak ez az ága, amely milliókat hozhatna hazánkba, mind jobban virágozzon. És ennek véghez vitelére a Kaszinónak az említett módon létesítendő pincéje egy kis kezdetnek – amely senkinek egy fillérjébe sem kerülne, s amelyre új aláírás nem lenne szükséges –, tán némileg megfelelne. – – – Aki pedig kevés tehetséggel,[3035] és szinte semmi alkalmatlankodással, és mindenesetre a legkisebb veszély nélkül jobb módot tudna elaljasodott borkereskedésünk fellendítésére, álljon elő és közölje gondolatait, szívesen s háládatosan fogadjuk azokat.

A vám, igaz, némi részt nyereségünkből levon – – hanem e veszteség annál kisebb lesz, minél becsesebbre készülnek boraink. Hatvan forintos bor után 5 forint vámot fizetni, teszem például, valóban nem olyan különösen nagy teher. De ha a bor csak tizet ér, akkor a teher szinte tűrhetetlen. És így tulajdonképpen nem a vám olyan magas magában, hogy azt elviselni ne lehetne, de csak az által lesz tűrhetetlen súllyá, hogy boraink olyan kevés becsűek.[3036] E tárgy iránt azonban elég kimerítően szóltam ebben a munkában, a hitelről írott részben,[3037] és e mostaniban is, úgyhogy Olvasóimat, nehogy örök ismétlések által a tűrhetetlenségig untassam, azokra utasítani bátorkodom. –

A Kaszinói példány-pincéről tett javaslatomat pedig azzal végzem be, hogy annak felállítása ellen csak két nehézséget tudok. Először is azt, hogy igen bajos lesz külföldről olyan embert hazánkba édesgetni, aki a pince-dolgát Á-tól Z-ig tudományosan és praktice[3038] tökéletesen érti. Ez a nehézség azáltal még némileg növekedik, hogy egy társaság szolgája még inkább ki van téve az önkénynek, mint egy magányosé,[3039] mert annak sok ura van – ami e világon tán a legnagyobb baj –, midőn ennek csak egy parancsol, s karaktere[3040] olyan szelíd, igaz, és bizodalomgerjesztő lehet – hogy kivétel gyanánt, még egy szövetséges Amerikai is léphetne egy nagylelkű Török szolgálatába. – – – És így a külföldi pincemester – – – ha valóban érzi önértékét,[3041] akkor nem kíván egy Társaság szolgájává lenni. Ezen azonban némiképpen azáltal lehet segíteni, hogy ő senkitől sem függjön, csupán az intézet három tagú Biztosságától. Ez vele olyan egyezségre lépjen, amelynél fogva, egyrészt ő kezeskedjen kötelességei értelmes, hű és szorgalmas teljesítéséről; másrészt őt a bizottság a társaság nevében olyan kötelezettség vállalásával[3042] nyugtassa meg, hogy ő ne csak személye és vagyona legnagyobb bátorságát[3043] lássa, de a társaság részéről is minden lehető oltalom és védelem megadásról is bizonyos legyen, ha teszem például, a neki ismeretlen magyar hazában valaki vagy útjában állni, vagy őt megsérteni stb. akarná. Ez tökéletesen szükséges, ha az intézet sikerét várjuk, mert miképpen lehetne megkívánni a becsületes munkát és a jókedvű szolgálatot emberséges embertől, ha elméje tökéletes nyugalomban és biztosságban nincsen, és létét csendes megelégedés nem deríti néha-néha fel? Csak ne kívánjunk a természettel szembenálló dolgot – és valóban meg fogunk – – – és nem csak ebben az aránylag kis fontosságú, de a legjelentősebb tárgyakban is –, bőven jutalmaztatni.

A másik ellenvetés pedig az, hogy ámbár a Kaszinónak szép jövedelmei vannak, mégis a pénztára általában szinte üres, mert a részvényesek nagyobb része rendetlenül fizet. És így borokat sem lehet venni, mivel azokat készpénzzel kellene kifizetni, nemcsak az intézet jó hírének fenntartása miatt, ami conditio sine qua non,[3044] hanem a borok olcsóbb vétele és minden zavar elkerülése érdekében is. Már ezen még könnyebben lehet segíteni, mert ez csak magunktól függ. Fizessük részvény-díjunkat pontosan, s jót állok:[3045] feláll lassanként hazánk minden borainak példány-pincéje. Önként írtuk a neveinket alá, senkit sem kényszeríttettek. – Oldjuk fel tehát szavunkat, és nemsokára Bakitól kezdve Ménesiig honunk minden szőlőhegyeinek és kertjeinek terméseit egyesítve látjuk. E tárgyban is le fognak szállíttatni uzurpált[3046] reputációk[3047] az igazi lépcsőjükre; elnyomott érdemek pedig fel fognak emeltetni. És egyrészt csodálkozni fogunk a már mostani kincsünkön, másrészt hátramaradásunk miatt meg fogunk ijedni. – – – És némelykor a szerelem hevét és a honszeretettől ittas keblünket a magyar szőlőnedv okozta meleggel párosítva, nem azokat fogjuk dicsőíteni,[3048] akik, mint hideg márvány-szobrászok érdeklődés nélkül nézik a hazafiság legelszántabb tetteit, s azt a vért, amely a szabadságért és a nemzetiségért[3049*] folyik, becstelennek kiáltják, midőn saját ereikben úgy látszik csak langyos limonádé lézeng – – – hanem azokat, akik érzik azt a megmagyarázhatatlan szent gerjedelmet, amely a nemesebbre születettet az életfenntartás vágyánál nagyobb erővel ösztönzi: Mindent feláldozni az Anyaföldért.

A Kaszinó-intézet fenntartására évenként 10 ezer pengő forint szükséges. Ebben a pillanatban, midőn ezt írom, a részvényesek száma fejenként esztendei 50 pengő forint. fizetéssel 370 – – – 18,500 pengő forint jövedelem. Ezen kívül 10,000 pengő forint tőkéje van a Társaságnak már. És most kérdem: ha eleinte 10,000, és azután esztendőnként 8,000, s ha az intézet jóakarói és így részvényesei szaporodnának, akkor 8,000 pengő forintnál több is ilyen pince-állításra s fenntartásra lenne fordítható. Vajon öt, tíz, húsz esztendő alatt milyen kiterjedésre gyarapodna ez az intézet!

PESTI LÓVERSENY[3050]

———

Akik a most befejezett szakaszt némi figyelemmel futották keresztül, könnyen átlátják, milyen cél miatt törekedtünk a pesti Lóversenyt tartós lábra állítani. Mert annak a nagy része, amit a Kaszinó kapcsán érintettem, a pesti Lóversenyre is illeszthető. Célunk az **Egyesítés**[3051], és az ennek elérésére vezető módok egyike pedig a Lóverseny volt, és most is az. És hogy mennyire felel meg céljának ez az intézet, mennyire nem, arról még most igazságosan ítélni nem lehet. Mert az efféle intézetek – amint a tapasztalat mutatja –, eleinte az újdonság[3052] bájai által fel-, fellobbannak, később szinte egészen elalszanak, s csak több év eltelte után jönnek ismét tartósabb s némileg rendes forgásba, ha ti. nincsenek hibás elvekre alapítva. Ennek az eszköznek a célirányosságáról tehát csalhatatlanul csak a jövendő ítélhet. Azonban két fontos észrevételnek itt van a helye: – ugyanis először: hogy a versenyfutás[3053] a lótenyésztésnek és a nemesítésnek a legfőbb eszköze; – másodszor: hogy minden valószínűség szerint az hazánkban nemcsak fennmaradni, hanem mind jobban terjedni és aránylag nagy hasznot is hajtani fog.

Ennek a két állításnak a helyességét pedig a már megtörténtek bizonyítják, s midőn én az elsőt biztos elhatározottsággal, a másodikat pedig a legnagyobb valószínűség kitételével adom elő, azért magamat sem csalhatatlannak, sem jóslónak még nem mondom.

Britanniának az egész világon a legmagasabbra, és aránylag a legnagyobb kiterjedésre vitt lótenyésztése az egyik és a másik állításomnak élő tanúja. Az elsőre nézve ugyanis: Tagadhatatlan és régen elismert dolog, hogy semmi sem hozott[3054] annyi életet, nyilvánosságot, szenvedélyt és állhatatos vetélkedést az angol társadalomba,[3055] mint a lóverseny. És semmi sem oszlatta el és józanította ki annyira a ló körüli balítéletek[3056] seregét, semmi sem öntött, úgyszólván még a legprofánabbakba[3057] is olyan praktikus[3058] ismereteket és tudományt ebben a tekintetben, mint mindaz, ami a lóversennyel, s ekképp a lónak értelmesebb, szorgalmasabb tenyésztésével s nevelésével szoros kapcsolatban van. És így a világos faktum[3059] bizonyítja egyik mondásom helyességét. A másikra nézve pedig: Korántsem jóslás valaminek a jövendőjét valószínűsítve és szinte határozottan előre megmondani, ha ugyanazoknak az okoknak mindig ugyanazon[3060] következményeit tapasztaltuk, és azoknak a tanúi voltunk. Az emberi lét előreható ereje által mindenki kisebb-nagyobb mértékben láthatja a jövendőt, ahogyan ti. a jelent, és így az abból következő jövendőnek a gyökereit élesebben kifejteni képes. Az időjós[3061] csaknem mindig téved,[3062] és semmi egyéb okból, hanem csak azért, mert a közeli s távoli levegőnek a jelen állapotát nem nézi tisztán. Szóval, mert nem képes azokat a nemző okokat tökéletesen megérteni, amelyekből szükségképpen ködnek, esőnek, égiháborúnak stb. kell születni. És így, ha mai felkészületlenségünk[3063] miatt az időjóslónak nem sokat hiszünk – és azokat, akik ebben a tekintetben csalhatatlannak hirdetik magukat, mindaddig kacagjuk, amíg a légi-tudomány[3064] némileg biztos sarkalatra[3065] nem lesz alapozva –, igazunk van. Nemkülönben jól cselekszünk, ha ismeretlen dolgok körül mindenki szavának vakhitelt nem adunk, mint teszem például, ha valaki egy nem ismert kis magot hozna közénk, és azt mondaná: „ebből a magból három láb vastag dinnye, vagy hat láb magas saláta fog nőni stb." Hanem ha valaki azt mondaná „nézzétek e kis gyümölcsöt – és az gesztenye vagy dió volna –, ha ezt a földbe dugjátok, és baj nem éri, nagy, és több ölnyi magas fa lesz!" Ezt jóslásnak tartanánk-e, és vajon nem nevetnénk-e az ilyen prófétán? És miért nevetnénk? Korántsem azért, mert balgatagságot mond, hanem azért, mert olyan elismert dolgot, amelyben a legkisebb gyerkőc sem egyéb, mint próféta, aki sok esztendőre lát előre, annyi prozopopaeával[3066] tudta előadni.

S eszerint valóban abban sincs a legkisebb jóslói pretenzió[3067], aki azt bátorkodik előre mondani, hogy Magyarországban minden valószínűség szerint nemcsak fennmaradni, hanem mind jobban terjedni és aránylag nagy hasznot is fog hajtani a lóverseny. És semmi egyéb alapján, hanem csak azért, mert Angliában is fennmaradt, terjedt és kimondhatatlan hasznot hajtott.

Az erők egyesítése ellen, tudom, sokan ki fognak kelni, akik nemcsak a fő-, hanem minden várost is általában kárhoztatnak, sőt veszedelmesnek hirdetnek. Van is tagadhatatlanul néhány fontos kifogás a túl sok, és különösen a roppant nagy városok ellen, amelyek ha a helyes idomzaton[3068] túlnőnek, éppen olyan bajt hoznak a hazára, mintha a vér a test valamely részében, teszem a szívben, tüdőben, fejben túlontúl összegyűlik és eleinte vérakadozást, később gyulladást stb. okoz. De az Istenért, milyen messze vagyunk még ettől! És valóban a sötétség bajnokainak lehet nevezni azokat, akik a világosságot[3069] lángnak, az életet dühnek, a fiatalságot nyavalyának és az erőt veszedelemnek tartják. Akik a mai részekre darabolt gyengeségünk közepette, a városoktól és így a koncentrációtól[3070] félnek, azt gondolván, hogy olyan közel van Magyarországban a másik túlzásnak, azaz a különösen nagy tömegből[3071] eredő veszélyeknek a határa. Ilyenek azonban, akik azt vélik: „minden jól megy", ha úgyszólván minden elakad, ha semmi sem mozog, hanem vesztegel – ami nem egyéb, mint a halál –, már a sokkal kisebb részt teszik ki, mert a nagyobb rész többnyire átlátja, hogy milyen hasznos volna az az elevenség hazánkra nézve, amelyet több város létrejötte, és különösen Buda-Pestnek a szebbítése és terjesztése okvetetlenül ébresztene a társadalomban.[3072] És vajon miért óhajtjuk annyira, és az Ország Rendeinek legforróbb kívánságai közt miért olvassuk olyan sokszor ebbéli kérelmeinket: „Lakna Fejedelmünk köztünk!" Mert testünk minden erében érezzük, milyen életet és elevenséget hozna ez közénk – – –.

Azonban mostoha helyzetünkben ez nem olyan kívánság-e most még, amelyet a legjobb akarattal sem teljesíthet tisztelt Fejedelmünk, akinek olyan sok és szövevényes munkálkodása között okvetetlenül a köz-kormány[3073] fővárosában[3074] kell tartózkodnia, és aki most még – mert ki tudja ebben a tekintetben a jövendőt –, mindenesetre csak rövid időszakokban mulathatna[3075] köztünk.

Ezt sokan átlátják, és ezért közvetlenül a nagyobb birtokosokra, akik helyhez kötött hivatalban nincsenek, fordítják a figyelmüket: „laknának ők a hazában." Amiből az látszik, mennyire kívánják, ha bár nem is sejtik, a koncentrációt. – – – S bár laknának! E tárgyról azonban már annyit beszéltem, hogy itt csak azt akarom hozzátoldani, vagy inkább ismételni: Ugyanazt akarjuk sokan, és csak a cél eléréséhez vezető módokban különbözünk. Némelyek úgyszólván lehetetlenségeket, azaz olyan áldozatokat kívánnak, amelyekre az emberek általában véve nem hajlandók; mások pedig – akikhez magamat is számolom –, könnyen teljesíthetőket, s amelyek csak kis kényelmetlenségekkel járnak.[3076] Már ha valakinek jószágai[3077] közel fekszenek Bécshez, ott háza van, egész nemzetsége vagy háznépe[3078] ott lakik, és azt hallja, hogy azt kívánják tőle, költözzön egyszerre mindenestül Buda-Pestre, ott költse el a pénzét, és lakjon ott stb.; – – – nem fogja-e azt olyan pretenziónak[3079] tartani, amely csak ábrándozói agyból kerekedett, mert az individuális[3080] szabadságot csakugyan semmi tekintet sem kötheti meg az egész világon. És fel sem fogja venni az ilyen okoskodást. Ha ellenben azt hallja: „tavasszal két-három hétre sok hazafi gyűlik össze Buda-Pesten; vásár is van, lóverseny is van, s mind a haszon, mind a kellem szempontjából e néhány heti ott-mulatás nyereség, vagy nem nagy kár, mert egy és más olyan dolog, ami a nemzetre tán valaha díszt hoz, létrejön.[3081] – – Igen-igen szívesen és barátságosan fogadják az embert stb." Nem fog-e számos – és nemcsak azokat értem, akik közel Bécshez, de azokat is, akik honunk egyéb szegletiben laknak –, így szólni magában: „Biz én is elmegyek, hiszen sok régi Barátomat, akiket már régóta nem láttam, valószínűleg fellelem ott, és másokkal is megismerkedem stb." S ím, ez elég egy kis jobbra fordulásra – egy kis kezdetre. – – – Bendegucz nem készülhet egy nap alatt – –. Csak egy kicsit előre, és már az, nagy nyereség! –

Ilyenek mozgásba hozásához egyébiránt – közbevetőleg mondva –, egy kevés önmegtagadás kétségtelenül kell, mert a legjobb szándékú és nemesebb céllal a kebelben – ami ennek az intézetnek az egyedüli alkotója –, a nagyobb rész nemcsak a lóversenynek koncentrációra vezető hasznát, hanem még azt a hasznot sem látja át, amelyet annak elaljasodott lótenyésztésünkre okvetetlenül hajtani kell. És így az egész gyep-tárgyat[3082] hasztalan időtöltésnek és fitogtatásnak, vagy alacsony szenvedélynek tartja, amelynek célja néhány aranyka nyereség – – s a szaga: istálló. A közhaszon vágyával és nemes céllal a kebelben, önzőnek[3083] és istállószagúnak tartatni, bizony nem kellemes. Különösen, ha a műveltebb rész is úgy ítél a dologról, mint Te, igen jó szándékú, de valóban nagyon rövid látású drága Barátom. Végül, mert sok pénzbe telik, és nagyon sok kényelmetlenséggel jár,[3084] sokan azt fogják mondani: „Hagyjunk hát megint fel vele – – kerüljük Buda-Pestet – – stb."

Az oka pedig ennek az elfogultságnak, amelynél fogva a nagyobb rész ilyen balul ítél, semmi egyéb, mint az, hogy a magyar ló-ügy[3085] jelen állását nem ismerik. Ebből természetesen annak kell következni, hogy sokan a magyar lovat értékén túl becsülik, és így se annak javításán, se szaporításán nem aggódnak, és nem fáradoznak. – – Sőt a mások aggódásai és fáradozásai ellen fellépnek[3086] a tehetségük szerint. És ez az ő ítéletük szerint igazság is, mert „minek kell azt javítani már úgyis olyan tökéletes, s így azt csak rontani lehetne, amit hátráltatni[3087] kell stb." És ebben az okoskodásban minden helyes – – csak az efféle **ítéletek** ellen van kifogásom, és azokat a legalaptalanabbaknak tartom.

Ez azonban csak a saját véleményem,[3088] és én e tárgyban csak rész vagyok. Hanem Te is csak annyi. És midőn Te, amint volt alkalmam egyszer Tenszavaidat[3089] hallanom, okoskodásaid támogatása végett Vergiliusra[3090] és két másik auktoritásra,[3091] – akiket megnevezni nem akarok –, hivatkozol, én ellenben Britannia százados tapasztalatára és faktumokra[3092] állítom véleményemet. Köztünk pör folyik, amelynek világos eldöntetése mindenesetre hazánkra igen-igen jó hatású és következményű lesz. Mert ha Te nyersz, a nagy nyilvánosság által el lesz ismerve: hogy házi vagy hadi igényeink fedezésére[3093] külföldről lovat hozatni balgaság, és a pénz a honban marad. Ha pedig én leszek a nyertes: akkor minden energiával azokhoz a módokhoz fogunk nyúlni, amelyek következtében lassanként nem csak függetlenek leszünk ebben a tekintetben a külföldtől, hanem azt hathatós előmenetelünk által tőlünk némi függésbe is helyezzük. Ha pedig egy harmadik pörös lenne a józan Való útján – mert e tárgy körül annyi a vélemény és ítélet, amennyi a fő, vagy amennyi a ló –, vagy ha kompromisszumra[3094] jutna a dolog, akkor Te is, én is, és mindegyikünk egy kissé engedne, és az e kérdés körüli közvélemény igazi egyensúlyba jutna. Ebben az esetben a lótenyésztés úgyis virágzó ágait nem fogjuk bolygatni, hanem természetes gyarapodásukra hagyjuk, az életnélkülieket és hervadozókat ellenben a tehetségünk szerint ápoljuk.

E sorokból látod Barátom, nem kívánom a véleményemet[3095] vakon elfogadtatni, hanem a dolgot igazságos bírói szék elé terjesztetni. Ítéljen az!

A hiuság[3096] bálványának feláldozni a közjót akármiben is, valóban nem irigylésre méltó lélek jele. És ha a ló körüli szenvedély az oka ilyen cselekvésnek, akkor az igazán szánakozásra méltó.[3097] – – Mert bármilyen nagy befolyással bír is a jó sikerű lótenyésztés a nemzet gazdagságára és véderejére,[3098] azért bizony még is csak ló marad a ló, és az országos dolgok sorában korántsem olyan fontos tárgy, hogy a kapcsolódó[3099] túlcsapongó szenvedelem és ambíció, különösen, ha ellenséges versengéssé fajul, férfiakhoz illő, vagy – mert az sohasem illő –, legalább megbocsátható lehetne.

A ló körül sokan köztünk a dologhoz kötelességből értőnek hiszik magukat. Dicséretes, mert amennyivel több ismerettel és ügyességgel bír az ember, annál tökéletesebb. A baj csak az, hogy amint van, aki azt hiszi, hogy „ő a született katona," és így a száraz háborús tudományok megtanulásával nem is bajlódik – vagy „a Magyar lóra született," és így se lóra nem ül, se lovagolni nem tanul stb. –; úgy más azt hiszi, hogy a ló-ügy[3100] körüli annyi ágra szakadó tudományt már ismeri,[3101] amivel szemben a fenntartásomat bátor vagyok azok

miatt a mindennap hallott okoskodások miatt megfogalmazni,[3102] amelyeknél fogva számtalan ítélget és firkál e dologról, mégpedig oktatólag, anélkül, hogy lovat bírt, lovon ült, lóval próbált, lovat tenyésztett, lóról olvasott stb. volna.

A dolog ilyen fektében, mert tudom, a most említettek nagy száma olyan erős meggyőződéssel vagy inkább önhittséggel bír az alapos (?) ló-tudományi csalhatatlansága felől, hogy azt sem okoskodás, sem azoknak a százados tapasztalata, akik számtalan lovat tenyésztettek és bírtak, mindent kipróbáltak stb. a legkevésbé sem gyengítheti. Ilyen körülmények között, mondom, a legigazságosabb és józanabb az egész ló körüli tárgyat, sokszor ismételt és mindenoldalú próbák alá vetni, hogy végül számos faktum[3103] intézze el a sok felekezet[3104] közti vita-kérdést.

És aki nem a saját véleményét[3105] akarja igazságul a közvéleményre[3106] kényszeríteni – ami az önkénynek tán a legdurvább ivadéka –, hanem, hogy a való minden zsibbasztó bilincséből szabaduljon ki, és csak az legyen a bíró és a kalauz. Az tán nem kívánja: hogy minden próba nélkül ember legyen e tárgyban a bíró, mert az, tudta nélkül is vagy az egyik, vagy a másik részre fog hajlani, és így igazságtalanul fog ítélni. Vagy ha nem részrehajló is, semmi esetre nem bírhat annyi belátással, bárki legyen is az, hogy a legtisztább szándéka és akarata ellenére számtalanszor igazságtalan ítéletbe ne essen. Ennélfogva, ahogyan senki sem fogja azt kívánni, hogy fiát minden examen[3107] nélkül első eminensségre[3108] emeljék, mert homloka tág öblű, orra görög, ajkai komolyak stb., hanem azt, hogy az osztályzatnak arra a lépcsőjére álljon, amelyre a szorgalom és az iparkodás[3109] által kifejlesztett képességei[3110] méltatták őt; úgy nem kívánhatja józanul és igazságosan senki, hogy a nevelt, vagy pénzért vett lovát valaki tökéletesen célszerűnek[3111] vagy jónak ítélje a puszta látvány alapján, minden próba nélkül, azért, mert dereka egyenes, csontjai erősek, lábcsuklói rövidek stb. És így ebben a tekintetben az, aki az igazságot jobban szereti, mint személyes véleményének győzedelmét – én legalábbis úgy hiszem –, szívesen áll rá arra, hogy a bírálat, különösen olyan lovakra nézve, amelyek tenyésztésre kerülnek, sem az egyes személyek ítéletének, sem avult teóriáknak, poros értekezéseknek, ábrándozó szisztémáknak[3112] és a népmesék táborának ne legyenek alávetve, hogy az ne ilyen különösen gyenge sarkalatokra[3113], hanem inkább mindenoldalú próbatételekre és sok faktumra[3114] legyen alapítva.

Taglalatod[3115] 71-ik lapján ezt mondod: *Ahogy az angol telivér lefutja[3116] lovunkat, az csak éppen olyan, mint mikor a magasabb, nyúlánkabb és szikárabb agár a rövidebb, kurtább, vaskosabb kopót lefutja. Hogy pedig 5. 6. nap elteltével, hasonló rossz tartás mellett, több strapát győzzön egy jó angol, mint pl. egy jó magyar, vagy jó kozák ló; arról szabad legyen kételkednem. Ez volt legalábbis József Császár[3117] véleménye, aki azonban a legjobb és legszebb angol lovakon ülhetett és ült is.* E sorokból ítélve azt gondolom, ne vedd rossz néven, hogy sem az angol lóról, sem a pályáztatásról[3118] általában a legtávolabbi ideád[3119] sincs, midőn egyszersmind azt is bátorkodom állítani: hogy én minden tisztelet mellett, sem József Császárt[3120], sem embereit, akikre, mint tudom, igen szeretsz provokálgatni,[3121] auktoritásnak[3122] ebben a tekintetben éppen nem tartom. E tárgy körüli hosszas fejtegetésre azonban most időm nincs, és így okoskodásomat csak arra szorítom, hogy Téged ím ezennel kihívjalak: Próbáljuk meg a két nemzetbeli lovakat fogadás szerint sebességre, tartósságra, lépésre, ügetésre, vágtatásra, teherhordozásra, vonásra, ugrásra, kanyarodásra, koplalásra, a sanyargatás tűrésére, vagy akármi egyéb próbára. Legyen az út 400 öl, vagy Bécstől Kolozsvárig nyereg alatt, kocsiban stb. mindenre ráállok, amit a ló véghez vihet. Mivel azonban nem lehet kívánni, hogy az, aki ebben a tekintetben a másikat tanítja, s így neki tetemes szolgálatot hajt, azért károsodjék, tegyük fogadásunkat jó summa pénzre, úgy, hogy az ilyen próbákkal járó költség legalább, mint teszem a Bécstől Kolozsvárig való utazás, némileg fedezve legyen.[3123] Én azt hiszem, én leszek a nyertes, Te pedig Magadat hiszed annak, s így a dolog fogadási tárgy, mert bizonyosság ilyenben nincs. Ha Neked lesz igazad, méltó hogy a próbatételedből Rád háramló kár az ellenfél által, azaz általam legyen

fedezve;[3124] ha nekem, akkor Téged illet a kár és engem a kárpótlás. És ilyen próbákat a közjóért tegyünk, és így minden személyes indulat nélkül. Egyikünknek igaza lesz, de azért sem rá különösen nagy becsület, sem a másikra a legkisebb szégyen még nem fog háramlani,[3125] mert ilyen vélemények körül sem a diadal, sem a meggyőzés nem számít. És ez valóban nem olyan vallási tárgy, amelynek igazsága öröklétet, hamissága ellenben kárhozatot vonna maga után. Azért még fog hazánk és embertársunk minket érdemink szerint becsülni, ha kitűnik is e részben járatlanságunk. Akár írják egykor sírkövünkre: „itt fekszik egy csalhatatlan lótenyésztő és ló-tudós," akár nem, mit bánjuk mi azt, Barátom! Célunk, hiszen tán nemesebb, és reményünk ennél tán magasabbra ható! –

Minden hiuságot és fortélyt félretéve, a dolog körül annyi világosságot[3126] terjesztünk, hogy ne a személyes hasznunk, hanem csak a községé[3127] legyen elérve, azaz a Való. Te fogsz propozíciót[3128] tenni, s nem a különösségekre, hanem a lónak olyan tehetségére, amelyekkel az a külön szolgálatát teljesíteni szokta, és amit lótól józanul kívánni lehet, én mindenre rá állok. Le fogjuk tenni az egyenlő fogadási díjat 25-től több ezer aranyig egy biztos helyre, amint ti. a próbatétel több vagy kevesebb költséggel jár.[3129] Mindegyik adja azt a summát, amely a kárpótláson a próba után fennmarad valami közcélra, és mindenekfelett legyen minden bújósdi hátulsó ajtó becsukva. És döntse el[3130] a próba, és nem egy, de száz az igazságot. – Hanem Te csupán csak Magyarországon nemzett és nevelt lovat, amelyben nota bene[3131] semmi angol vér nincs használhass, én ellenben csak Britanniában csikózottat és neveltet.

A részrehajlatlan Olvasó e sorokból látni fogja: nem az indulatosság szól belőlem. Én nem kívánok egyebet, mint a dolognak igazságos és mindenoldalú próbára eresztetését. S ezt miért nem akarja az ellenfél? Mert több év óta nem győzünk mi – én és több mások –, efféle próba ajánlatokat tenni, azonban ezek soha sem fogadtatnak el. Van-e ebben igazság? Mi nem kívánunk, nem pretendálunk[3132] szavainknak és írásainknak vak hitelt, hanem szóljon az élő faktum![3133] És miért nem cselekszik az ellenfél is így, miért nem áll ki próbára? Miért cseveg, okoskodik és firkál csak? Vagy elhallgat, és csak a másik háta mögött suttog, ha próbára szorítást sejt. Vagy mindig olyan próbákat kohol nyomorult fortéllyal, amelyek vagy nagyon sok időbe és pénzbe kerülnek, vagy kivihetetlenek; minthogy a leghelyesebb próbáknak is vannak határai. – – – És így semmit sem cselekedve és próbálva, a bitorolt reputáció[3134] köntösét tovább is akarják viselni. Azonban a mai időben ez lehetetlen, mert olyan köntösből, bármilyen ragyogó, a leghatalmasabbat is kivetkőzteti az igazságos folyó szellem.[3135]

Szóvita helyett tehát tett-vitára hívlak ki, és ez ellen – mert noha a dolog körül indulatmentesnek és hidegvérűnek nem tartalak, de mindenesetre igazságosnak –, remélem, kifogásod nem lesz.

Ebben a tekintetben köztünk a praxis[3136] olyan csekély, hogy annak tágítása végett kész vagyok több hónapot feláldozni, bármilyen hosszas próbákra is állni, amelyeket Te szabsz meg nekem. Amit ezennel kérek. A faktum[3137] jobban fog tanítani, meggyőzni, s ideáinkat jobban eligazítani és józanítani, mint az irka-firkálások.

Amikor sok évvel ezelőtt legelőször vittek keleti és arab lovakat Britanniába – amelyek a mostani angol telivérnek nemzői –, akkor ott a közönség[3138] éppen olyan indulatossággal fordult a keleti ló ellen, mint ahogy a magyar közvélemény[3139] ma fordul az angol telivér ellen. És valóban mulatságos mindazt a szcénát[3140] és esetet itt pontosan ismételve látni, amelyek sok évvel ezelőtt történtek ott. Versenyfutást indítottak rövid körre, és lefutotta[3141] a keleti vér az akkori angol honi vért. „Lovaink nem olyan sebesek, de kitartóbbak."[3142] – – így okoskodtak ezután az akkori előítéletek sáfárai – s a kört meghosszabbították; de az angol még rosszabbnak mutatkozott. „A versenyfutás nem jó próba stb." – így kiáltottak megint a sötétség bajnokai, **akik mindent szeretnek ha vén, s úgy hinnék az emberi nemet boldognak, ha helyből tapodtat sem mozdulna**[3143] – s erre idővel minden kigondolható próbát megtettek. De a nemesebb vér általánosan mindig győzött a nemtelenen, olyannyira, hogy most általánosan elismert dolog: hogy az Angol telivér – a nehéz teher lassú húzásán kívül –

mindenben túl tesz a félvéren vagy a nemtelenen. Abban az időben éppen olyan emberek laktak Britanniában, mint Te, akik minden tárgy felvilágosítására görög s latin klasszikusokat citálgattak,[3144] de a sok faktum[3145] elnyomta a poézist.[3146] Aminek következtében Britannia minden célra nézve a világon a legjobb lovakat nevel, s olyan mennyiségben, hogy lóval derekas kereskedést űz is. Már hogy náluk a ló-reformáció lassan ment, az természetes és megbocsátható, mert előttük józan példa nem volt; ha csak ábrándozásaink közt azt nem akarjuk állítani: hogy Eumenész[3147] vagy Alkibiádész[3148] stb. nekik lótenyésztő például szolgálhattak. Hanem ha nálunk lassan, vagy éppen nem menne a lótenyésztési reformáció, az valóban természetellenes és meg nem bocsátható lenne, mert előttünk kézzel fogható példa áll. És méltán vethetnék utódaink egykor a szemünkre, ha azt vak makacsságunknál fogva nem akarnánk elfogadni, és hasznunkra fordítani.

Ha teszem például, az órának nagy haszna volna valamely hazában, s abban ez nemcsak szűkölködne, hanem benne annak készítése hiányos is lenne annyira, hogy máshonnan kellene drága pénzért hozatni, akkor nem volna-e a legcélszerűbb az órakészítést[3149] olyanoknál megtanulni, akik századok tapasztalatát halmozták egymásra. És nem volna-e észnélküli képtelenség, annak készítését az egykori nürnbergi tojásra[3150] visszavezetni, vagy azt magányban akarni minden példa és tanító nélkül úgyszólván újra feltalálni? E kérdésben tehát meg kellene tudni mindenekelőtt, származna-e[3151] az említett képzeletbeli honra abból nagy haszon, ha ott sok és jó óra lenne, s azután: hol készülnek a legjobb órák. Ezt nem szavakkal és teoretikus[3152] okoskodásokkal, hanem sok és mindenoldalú próbával kellene megtudni és megítélni; amiből végül az következne, hogy a Hollandoknál vagy Franciáknál vagy az Angoloknál stb., ahol ti. a legjobb órák találhatók, kellene keresni az órakészítéshez[3153] az útmutatást. Azaz ott meríteni a tárgybeli mesterséget, ahol ez – bármilyen okból is –, a legtökéletesebbre fejlődött, mert más tapasztalatát amennyire lehet magáévá nem tenni: vétek. Azt ellenben józanul használni: a praktikus[3154] élettudománynak[3155] a sarkalatja[3156].

Lótenyésztésben a dolog némileg éppen így áll; mivel ámbár az órakészítésre[3157] a természet és a véletlen semmi befolyással nincs, és egy lónak a létesítésére nagy befolyással van. Azért a párosodás, tartás, nevelés és idomítás által mégis annyira megváltoztathatjuk az állatok és így a lovak természetét és testtartását[3158] is, hogy azok valóban némiképpen a fabrikátumok[3159] sorában állnak. Ezeket némileg módosíthatjuk, és azokhoz a célokhoz közelebb vihetjük, amelyekre a lovat a közéletben általában használni szoktuk. A célok annál több ágra szakadnak, minél nagyobb a kultúra, olyannyira, hogy teszem például, Angliában szinte hat, hétféle egészen külön használatra tenyésztenek lovat. És az, amelyik az ő ágán[3160] pl. mint hámos, vadász, vagy katona ló stb. a céljának tökéletesen megfelel, azt általában egyébre nem is fordítják. Midőn olyan hazákban, ahol a lótenyésztést nem annyira a tudomány szerint gyakorolják, mint inkább a véletlenre bízzák – – és ahol a paripa csak terem szinte egy vagy két ágra, azaz nehezekre és könnyűekre oszlik a lovak minősége, ott így csak Mindenesek vannak, amelyek természet szerint, ha legjobbak is, minden célnak nem felelhetnek meg olyan tökéletesen, mintha minden ágon külön-külön lófaj állna. A sebesen futó és társzekeres ló tulajdonsága pl., ha a maga nemében ér is valamit, ugyanazon egy lóban éppen olyan kevéssé egyesülhet, amint a jó agár sem lehet egyszersmind jó szelindek stb. És minél tökéletesebb a lótenyésztés valahol, annál több osztályú a ló haszonvétele, s viszont. A lótenyésztés pedig annál tökéletesebben működik, minél kevesebb indulatossággal viszik. A lótenyésztési tudomány végül csak úgy helyes, ha az állatpárosítási és a mechanikai tudományra és tapasztalatra van állítva. Ezek szerint idővel minden bizonnyal még több ágra fog oszlani a lófelhasználás, mert a ló tenyésztése korántsem érte még el a lehető legnagyobb kifejlődését. Több más ok mellett, amelyeket itt előadni hosszas volna, azért sem, mert sem az állatpárosítási tudomány eléggé kifejlődve és elrendezve nincs, sem a mechanika szabályaival nincsenek a lótenyésztők annyira megismerkedve, hogy azokat a párosítási és nevelési tevékenységükre alkalmazhatnák. És végül, mivel a lótenyésztés általánosan véve az

időtöltések és szenvedelmek sorában áll, és így csak dilettánsok[3161] űzik, pedig annak úgy kellene működni, mintha gyár volna, ami megint csak úgy boldogulhat, ha tudományon, számításon és józan kombinációkon alapul. S minél közelebb áll a lótenyésztés a most előadott működési elvhez,[3162] annál jobb sikerű, és viszont. Ezt Britannia, ahol a lótenyésztés virágzik, és olyan országok, mint teszem például Magyarország, ahol a lótenyésztés sorvadoz, bizonyítják.

Mindezek után bármilyen „merész" is – hogy magam ellen többet ne mondjak –, a lótenyésztési tudományt az órakészítéshez[3163] hasonlítanom, tegyük fel, hogy azok némi analógiában[3164] állnak, s nézzük, mit kellene a lótenyésztés érdekében honunkban tenni? S ugyan:

„Van-e Magyarországnak abból haszna, ha sok és jó lova van?" Nemcsak haszna van belőle, de olyan szüksége van rá, hogy akár mechanikai, akár politikai[3165] szempontból tekintsük is, sok jó ló nélkül Magyarország nem egészséges, mert azok nélkül sem a közlekedése,[3166] sem a védelmi ereje nem lehet nagy! És ebben a feleletben, úgy hiszem, velem szinte mindenki egyetért, és kezet fog.

„Bír e Magyarország minden célnak tökéletesen megfelelő lovakkal elég számban?" Szinte egy célnak tökéletesen megfelelő lovakkal sem bír Magyarország elegendő számban. Már e feleletben megint úgy hiszem csak igen kevés honfi fog velem egyet érteni s kezet fogni; s így ezt továbbá kell fejtegetnem s megmutatnom.

„Melyik országnak van minden célnak csaknem tökéletesen megfelelő és elegendő számú lova?" Britanniának. És e feleletben sem fognak olyan sokan velem egyetérteni, s kezet fogni; s így az is további bizonyítást kíván. És ím ez az, és semmi egyéb, amit óhajtok. Csakhogy – amint mondtam, a dolog ne teóriai[3167] okoskodások, hanem praktikus,[3168] mindenoldalú és ok-okozati[3169]– racionális[3170] – próbatételek által legyen eldöntve. Utána ki fog derülni: Britanniát vehetjük-e lótenyésztési például, vagy nem stb.

Addig is azonban, amíg ilyen próbatétek tökéletesen eldöntik, kinek van ebben a tekintetben, nekem és a velem egy véleményen levőknek-e, vagy az ellenfélnek igaza? Téged kérdezlek: mered-e azt az állításomat, hogy szinte egy, a célra tökéletesen megfelelő ló sincs Magyarországon elegendő számban, faktummal[3171] megcáfolni? Ha egy idegen, becsületedben, jóakaratodban bízva Neked így írna: „Uram, háborúba indulok, hat paripára van szükségem, de nehéz, vagy 180 fontos ember vagyok, s nem szeretném a rossz gebe miatt éltemet vagy szabadságomat kockáztatni. Itt küldök 3000 aranyat, küldj számomra 6 paripát!" Vajon mit tennél? Képzeld Magadat elevenen – s ez könnyen megy Nálad, mert képzelőtehetséged igen nagy –, ebbe a helyzetbe. Nem volnál-e egy ilyen kérelem által egy kissé meglepve, és nem mellőznéd-e a dolgot inkább el – vagy ha el nem mellőznéd –, nem volnál-e kénytelen – ha a magyar lovak becsülete valóban a szíveden fekszik, amit nem kétlek –, sokáig keresni s keresgéltetni, amíg csak hat ilyen, nehéz terhet könnyen bíró, de egyszersmind sebes hátaslovat tudnál találni? Ne csald meg Magad és másokat ebben a tekintetben, kérlek Barátom, mert másképp ilyenféle ló helyett, csak ilyen-féle lónak a képzeletével fogunk örökön-örökké bírni. Lásd, én azt hiszem: ilyen, a célnak tökéletesen megfelelő lovat szinte egyetlenegyet sem fogsz találni az egyesült hazában.[3172] De ez túlzás lehet, hanem hogy sokat nem, vagy csak elegendő számban találni nem fogsz, arról jót állok. Jön most egy másik kérés: „Szereznél 6 könnyű paripát, török háborúra a Török ellen, ugyancsak sebest és kantárost, de amellett jó lépőt, hidegvérűt, szembetűnően szép állásút stb.!" – – Hol találnád azokat? Én azt hiszem, találnál, találnál tűrhetőt, de korántsem tökéletest, s mennyi fáradozás és keresgélés után! Megint egy másik kérés: „Szereznél 6 négyes különösen szép s egyenlő testállású csapatot, nehéz kocsiszolgálatra a városba!" Ugyan hol vennéd megint ezeket? Nem is találod! Egyébiránt ez mind csekélység; de tegyük fel: az ország vagy a kormány megkérne: „Állíts ki tízezer lovat nehéz ágyúba és társzekérbe, tízezret nehéz, és húszezret könnyű lovasságnak!" Vajon ki mernéd-e állítani a maguk céljának tökéletesen megfelelően?

Tudom, erre azt válaszolod: „Nem az én dolgom, de kiállítja a zsidó.” Mire viszont azt mondom: kiállítja minden bizonnyal, és még többet is. – – – És csak abból az egy okból olyan könnyen – mert nem bánja, ha elakad is minden ágyú s társzekér, ha elcsípik is a nehézlovast, elbukik is a könnyű ló, szóval: ha elvész is a csata. – – Csak „asszentálják[3173] a lovát, és a pénzét nyereséggel együtt kapja meg” – nála ez a fő cél. De már ez nem lehet fő célja egy magyar Mágnásnak[3174]! És közülük az,[3175] aki mámoros képzelete és teóriai ábrándozási közt, Magyarország lótenyésztésének mai állapotát[3176] dicséri, vagy csak mentegeti is, azáltal lesz hazájának nem barátja, hanem valódi ellensége, hogy a közvéleményt,[3177] – amely jobbat nem lát, és így semmit össze sem hasonlíthat –, ebbéli hátramaradásában elaltatja. Aminek az a következménye, hogy a honnak mind közlekedése,[3178] mind védereje igen csekély marad. És így a hon, ahelyett hogy **legalább a ló-dolgában**![3179] – amint már a szarvasmarháéban némileg úgyis az –, független lenne, és nagyon könnyen lehetne is, örök függésben és így szolgaságban marad.

„Pedig jó lovakat állítanak a zsidók – – – amit e mostani állítás alkalmával is látni lehet.” Így fognak sokan szólni, tudom. Mire igen nehéz felelni, mert mindenekelőtt abban kellene megegyezni, hogy ki-ki mit ért, s tart jó lónak? Ha már az jó ló, amelyik lépve vagy ügetve jobban halad egy kissé, mint gyalog az ember, vagy jó, amelyik az úton egy könnyű szekeret némileg elhurcol stb. Akkor nem lehet tagadni, ugyancsak jó lovakat állít ki a zsidó, s így ítélnek a dologról mindazok, akik sokat sohasem lovagoltak, és nem is tudják, mi a jó ló. – – És azt már dicsérik, ha fiatal, sima szőrű, és gömbölyű mint a dinnye. – – – De nem úgy azok – s ím ezekre hivatkozom –, akik a dologgal praktikusan[3180] vesződnek, s mindazokat a zsidó-hozta lovakat átvenni kénytelenek, amelyek a csiszárkodás számtalan fogásával vannak össze-vissza zavarva. Átvételkor ugyan mutatnak lelket és szeszt, de ha az a nemes korbács okozta tűz elhidegül, lejjebb eresztik a fülüket és farkukat. És az, aki már jó telivér angol lovon ült, és tudja milyen acél erő van benne, és milyen könnyen, sebesen és tartósan halad mély szántóföldeken, homok lapályokon stb. keresztül, az valóban nevetve hallja mind-azoknak a teoretikus[3181] szoba-tudósok ebbéli okoskodásit, akik nemcsak soha nem ültek jó angol telivér lovon, de olyat igazi jó minőségében nem is láttak. Mégis a tenyésztésük ellen kiáltoznak, és berzenkednek. Már kérdem: okos emberhez illik-e olyan tárgy ellen buzogni, amely előtte tökéletesen ismeretlen? Azt hiszem, nagy könnyelműség! – És az angol ló körül ím ez a Te helyed, drága Barátom! Mert nemcsak gondolom, hanem biztos vagyok abban, hogy jó telivér angol lovon sohasem ültél, és annak tehetségét soha tökéletesen ki nem próbáltad. Aki pedig maga nem próbálta, milyen megdöbbentő erő van egy angol telivérben – és szóljanak azok, akiknek ebben a tekintetben tapasztalatuk van –, az nem ismerheti annak a valóban csodálatra méltó tehetségét jobban – – mint vak a színeket. – – És az, aki minden tapasztalat nélkül e tárgyról oktatólag irkafirkál, nem cselekszik kevesebb negéddel és arroganciával,[3182] mintha a vak a színek tudományára akarná embertársait oktatni – – .

Hogy hidegebb országokba, mint a magyarföld, inkább illenek más fajú lovak, mint az angol telivér – amely, mint már mondám, semmi egyéb, mint javított tiszta arab vér –, azt el akarom hinni. De szisztémánkat[3183] védendő, és éghajlatunkra nézve ítéletem szerint egy lófajtával sem javíthatjuk mostani lovainkat általában annyira, mint a tudomány, párosítás, szorgalom és idő által javított arab lóval, ti. az angol telivérrel. Éppen így tartom további birka-nemesítésünkre nem a született spanyolt, hanem a szász, sziléziai, cseh, morva és magyar **spanyol birkát**[3184] a legcélszerűbbnek és hasznosabbnak.

Britannia, amely minden lehetséges célra aránylag a legnagyobb számban nevel a legtökéletesebb lovakat, arab vér által nemesítette és javította honi lovai nagy részét. S eszerint sokan nálunk így okoskodnak: „Fogadjuk el a jó példát, és tegyünk, mint ők. Mi is arab vérrel nemesítsük, javítsuk lovainkat!” Helyes, ha nem csak méneket, de kancákat is hozatunk onnan, és bizonyosak vagyunk abban, hogy tiszta vérűeket találunk, s pénzünk is elég van azokat megfizetni, s időnk azok javítását bevárnunk. Helytelen ellenben, véleke-

désem szerint, ha magyar kancáink nemesítésére és javítására használjuk a született arab, vagy keleti lovat. Britanniában az eset egészen más volt. Az odavalósi honi ló különösen csontos, testes és nehéz volt; s így a keleti ló bármilyen finom sugártestű és könnyű volt is, azért még is igen illett a párosodásra. Amiből minden előrelátás és valószínűség szerint jó szüleményt lehetett várni, amely tüzesebb s elevenebb, mint a honi vér, és csontosabb, testesebb, mint a keleti. Honunkban egészen ellenkezőleg áll a dolog. Kancáink általában véve kicsinyek, vékonycsontúak, testetlenek stb. Szesz, tűz, jóakarat elég van bennük, de annál kevesebb fizikai, vagyis inkább mechanikai tehetség. S ím ezt igen sokan átlátták, s a dolgon segíteni akarva ilyen okoskodás szerint tették utóbbi párosításaikat: „kancáim gyengék, testetlenek, vékony csontúak, s inúak stb. És így erős, testes, vastag csontú s inú ménekkel fogom azokat párosítani, s így **„természet szerint”**[3185] azoknak produktumai[3186] annyi szesszel és tűzzel, mint az anyjuk, és annyi testtel s erővel bírván, mint az apjuk, tökéletesen jó lovak lesznek.” De a régi tapasztalat világossá[3187] tette, hogy a természet örök törvényei, amelyeket nem ember, de a felsőbb hatalom szabott, nem úgy állnak, amint azokat a tudatlan, és annál hiúbb, minél tudatlanabb ember, magának képzeli, teóriázza[3188] és kívánja. Hanem hogy annak a törvényeit csak azok fedezik némileg fel, akik a nemző okok nyomozását nem könnyűnek, de igen nehéznek tartják, s akik nem annyira a saját eszükben és kombinációikban, mint inkább mások tapasztalatában bíznak.

Ha teszem például, valaki nagyon szerelmes volna, és a szíve bálványával való házassági összekelését alig tűrné kivárni, s neki azt tennék feltételül: „boldogsága akkor kezdődhet, amikor egy gőzerőművet készíteni és kiállítani képes.” Vajon mit tenne? Én azt hiszem – mert a szerelem igen nagy intelligenciát ad –, egyenesen Amerikába vagy Britanniába menne, s ott egy praktikus erőművesnél[3189] tanulná meg a már kész mesterséget és a tudományt, s nem teóriázgatna[3190] és próbálgatna otthon élete fogytáig olyan mesterség és tudomány körül, amely hazájában **még nem kész**[3191]. A Ló-dolga[3192] körül az eset éppen ez. Britanniában. A lótenyésztés tudománya már kész, nálunk pedig még nem kész, s így aki hazájába józanul szerelmes, az a honi ló-nevelés érdekében nem fog idehaza teóriázgatni,[3193] próbálgatni stb., hanem ezt a mesterséget és tudományt ott teszi sajátjává, ahol az százados idő és ezernyi tapasztalat által meglehetős tökéletességgel ki van már fejtve, azaz Angliában. És valóban a ló-ügy[3194] körül ím ez, az egész törekvésem – amit, ha rossz néven veszel, azt valóban csodálom, mert a 42-ik lapodon ez áll: *Meg kell vallani, nem ügyetlenül bánik velünk a Gróf, hanem úgy, mint némelykor a szeretőink szoktak; legyaláz, felbosszant, felráz, azután édes balzsamot önt sebeinkre* –, minden döféseid, facsarásaid, félremagyarázásaid, hamisítgatásaid stb. mellett is honfitársaim[3195] szeretőjének nevezel, amiért áldjon Isten!!! Én pedig, habár gázoltatom is, honosaim örök híve maradok! – – Midőn csekély intelligenciám bizonyosan semmi egyébből sem, mint tiszta honszerelemből ered.

A párosítási tárgy, mint mondtam nálunk egészen különböző, s mert a kancáinkban általában több a szesz, mint a test, s egészen más fajtájú mének, bármilyen szép s derék testűek is, **valóságos**[3196] természet-szerinti okokból – amelyeket élő faktum[3197] bizonyít –, hozzájuk nem illenek, mivel a vér különfélesége miatt az ivadék, ahelyett hogy mind a két nemzőjének jó tulajdonságait egyesítné magában, mind a kettőnek hibáival teljes. Minthogy a rossz többnyire könnyebben terjed, mint a jó, amíg végül több generáción keresztül, olyan állatok jönnek a világra, amint azt sok ménesünk furcsa származékai bizonyítják, amelyek igazi artefaktumi karikatúrák.[3198] És így általában csak a keleti vér illik kancáinkhoz, hanem olyan keleti vér, amelynek tisztaságáról a lehetőségig bizonyosak lehetünk, és amely a sok gond, célirányos nevelés és párosodás által erősebb, testesebb, vastagabb csontú, s inú lett ti. az angol telivér.

Lótenyésztésben többet kell tekinteni a fajra, azaz a vérre, mint a testre. Mert ha az elsőben túlságos diszparitás[3199] van, az ivadék mindig alábbvaló lesz a nemzőknél, habár az utóbbiak testalkata egymáshoz igen illőnek látszik is. És így az angol telivér, amely általá-

nosan véve magyar lovainkkal különösen homogén[3200] vérű, ítéletem szerint az az egyedüli lófaj, amely kancáinkhoz illik. Nem mondom azonban, hogy a testtartás és a fizikai mibenlét a párosítás mesterségében igen nagy tekintetet nem érdemelne. De csak azt bátorkodom állítani, hogy legelső a vér, s aztán jön a testalkat; továbbá hogy egy hitványabb testű telivér általában sokkal jobb ivadékot nemz a magyar kancáinkkal, mint a legszebb és legderekabb testű félvér, vagy német, spanyol, nápolyi, dán stb. korcs vér. Végül, hogy mind a magyar méneseinkhez, mind pedig a szántövető kancáihoz olyan telivér angol ménlovak a leg- és legalkalmasabbak, amelyek egyszersmind derék testűek, erős csontúak, inúak, mély szügyűek, rövid lábúak és csuklójúak stb.

Állításaim igazolására Anglia több százados és saját szinte tizenhat esztendős tapasztalatom mellett még számos gyám-okoskodásokat is előhozhatnék támaszul, de így ez az értekezés véget sem érne. Legyen azért szabad egyenesen kimondanom: hogy az én, és velem együtt munkálkodó barátaimnak nem fele, hanem egésze teljes meggyőződése szerint, mostani állapotunkban honi lovainkra semmi nagyobb hasznot nem hajtana, „mint minél több angol telivér lónak a hazánkba hozatala."

Eltaláltuk-e ennek a dolognak a velejét[3201] vagy nem, azt, amint mondom itt vitatni most nincs időm; hanem hogy mostani állapotunkban, mint magánemberek,[3202] a magyar közönségnek[3203] ló dolgában nagyobb hasznot nem hajthatunk – mint ha azt elérjük: „hogy számos angol telivér jöjjön hazánkba, és eredeti tisztaságában nálunk is neveltessék lassanként – arról szavamat adhatom.

Ezt azonban kimondani – ti. hogy „jöjjenek angol telivér ménlovak hazánkba, s itt is neveltessenek lassanként stb." nagyon könnyű; de sikeresen véghezvinni[3204] nehéz. És amíg mások ábrándoztak, teóriázgattak[3205] s tudja Isten mit javasolgattak; mások megint a kormányt vádolták; s megint mások az adófizető erszényére alapozták mély tudományú okoskodásaikat – mi a saját erőnket fontolgattuk. És nem azért, mintha azt gondolnánk, hogy a kormány ebben a tekintetben nem tehetne semmit, vagy nem kellene semmit tennie; hanem mivel azt tapasztaltuk, hogy egyik a másik vállára akarja tolni a munkát. – – – És így tán a legnemesebb és hozzánk illőbb – mert nemes embereknek hívnak minket, és így azoknak is kell lennünk[3206] –, e részben is legalább annyi terhet venni a vállainkra, amennyit elbírunk, akkor is ha a kormány nem tesz semmi célszerűt,[3207] és mások inkább szeretnek ingyen élni a haza javaival, mint háládatos visszafizetéssel!

Önerőnket fontolgatva pedig, azt óriásinak tapasztaltuk, ha ti. **önerőnk**[3208] egész Magyarországra referáltatik.[3209] Különösen parányinak leltük ellenben akkor, ha a nagy és jelentős tárgyhoz képest **önerőnk**[3210] által csak a magunkét és kevés jóakarónkét értjük. És ekképp, mivel az egész közösségre[3211] csak idővel remélünk némi befolyást nyerni, midőn az majd elismeri szándékunk tisztaságát, azt határoztuk el, hogy „eszközöljünk addig is a lótenyésztésben jóra fordulást, amennyire azt személyes tehetségünk és néhány Jóakaróink tehetsége engedi."

A feladat tehát ez volt: néhány száz arannyal évenként – mert több erőt e tárgyra nem reméltünk egyesíteni –, a lótenyésztés előmozdítása érdekében annyi hasznot tenni, amennyit csak lehet. S ennek a célnak az elérésre – ti. csekély tehetséggel mégis hathatósan megpendíteni e tárgyat –, semmit célirányosabbnak nem tartottunk, mint a Lóversenyfutást hazánk közepén, alapított díjak által örökre megállapítani.

S ím ez a meggyőződés – hogy akármi másra legyen is fordítva az egy egész országra nézve olyan különösen parányi summa, mint egy-két száz évenkénti aranyka, az korántsem fog annyi hasznot hajtani, mint a lóversenyzés –, határozott minket el: Versenyfutási díjakra egyesíteni erőnket, és arra szerezni pártfogókat. – S némi fáradsággal igaz – – – de mégis könnyen – – nyertünk csak rövid idő alatt e tárgy előmozdítására 12 ezer aranynál nagyobb tőkét – egyéb ajánlásokkal stb. úgy, hogy esztendőről esztendőre szakadatlanul szinte bizonyos ezer aranyra telő külön pályadíjak örökre meg vannak alapítva. És ezentúl a

felállított Intézet utóbbi sikerére semmi egyéb sem szükséges, mint annak fenntartása, és nagyobb kiterjesztése. Abban az időben pedig, amikor az e tárgyhoz járulókat aláírás-ívvel a kezünkben kerestük, és sokak által, és valószínűleg tán Teáltalad is egészen félre értettünk, mivel azt gondoltátok: „minden célunk néhány lovunk drágább eladása, s több ilyen," Sokat rágalmaztak ugyan, de a tiszta öröm olyan édes pillanataiban is gyönyörködtünk, hogy minden ebbéli fáradozásunkért, s mindazért is, amit e tárgy körül még tenni fogunk, már előre bőven meg vagyunk jutalmazva. Mert a közjót szomjazó szent hazafiságnak olyan erős és tettel páros tanújeleit tapasztaltuk mindenütt, hogy néha-néha aláirt íveinkről, s minden lóról a világon tökéletesen elfeledkezve, tisztán láttuk ki nem mondható édes gyönyörrel honunk egykori magasabb, fényesebb állását. És a Jelen sokszor igen keserű pillanatait – midőn a hazafit, hazafi dobálja sárral –, egy szebb jövendő sejtésében többé nem is éreztük. Mert lehetetlen, hogy annyi nemes érzés és erő, amennyi a Magyarban van, nem csak honosainknak, de az emberiségnek is legnagyobb díszére szolgáló dolgokat ne szüljön egykor, ha azon nemes érzelmek valódi bölcsességgel irányítva, s azok az óriási, de még most csak eldarabolt erők valaha egyesülve lesznek. – – – – – – – – – – – – – – – – –. Legtöbben, akik intézetünkhöz járultak, nem is tudták valójában mit akarunk, hasznát pedig éppen nem látták át; s még is azon puszta kitétel után: „A közjóra megy" ki volt tárva keblük, tárt volt erszényük. S ím ez a közjóra törekedő hatás – amelyről már a Hitelben szóltam –, „annyi elveszett áldozat, s olyan sok elborult és elpusztult kezdet után mindig kézséggel és új erővel állni elő – alkotja azt a matézisi[3212] valószínűséget, amelynek lépcsőjén a Magyar mind magasabbra fog emelkedni – ha egyesül és akar!!! Lesznek tárgyak, amelyeknek a haszna nagyobb szabású, az biztos, s amelyekre a hon erejét egyesíteni remélhetőleg olyan férfiak állanak fel, akikben jobb akarat, mint bennünk tán nem, de több tehetség és szerencse lesz, és ím ez a legforróbb óhajtásunk. – – – –!

Hogy pedig néhány száz arany egyéb módon, bármire fordítsák is, a ló-nevelés előmozdításában nem fog hathatósabb hypomokliont[3213] alkotni, mintha az rendes pályadíjakra lesz kiosztva, azt nem magunk találtuk fel, de Britanniában készen leltük és s világosnál világosabban láttuk. Midőn sok évtizeddel ezelőtt az odavaló kormány rendes és mindig fennálló versenyfutási díjakat állapított meg, a legmerészebb képzeletű sem jövendölhette akkor meg, hogy néhány száz font sterlingnek milyen varázs következményei lesznek egykor. De mi – mert az élő faktum[3214] szól, és kész következmények vannak előttünk –, a versenyfutásnak különösen nagy hasznát most már, bármint akarnánk is, többé nem tagadhatjuk.

A dolog lényege abban látszik feküdni: hogy a tehetősebb részt semmi sem ingerli hathatósabban lótenyésztésre, mint a versenyfutás. Mert a lehetséges nagy nyereség mellett, amely tán a leghatalmasabb rugója az emberi tetteknek, annyi egyéb kis szenvedelem is ébred fel, hogy végül olyan vetélkedés támad a ló-dolgában[3215] a tehetősebbek közt, amelynek különösen nagy haszna előbb-utóbb a közönségre[3216] is áradni[3217] kénytelen.

Ha milliók volnának diszpozíciónkra![3218] akkor meglehet, sőt bizonyos, hogy mindenféle egyebet is lehetne és kellene a lótenyésztés előmozdítása végett tenni. Úgyhogy a lóverseny az egész tárgynak nem boltköve, de csak egy ága lenne; mert a **főcél** korántsem a verseny, de a **hon véd- és közlekedési** és ekképp **valódi erejének nagyobbítása**.[3219] És így a verseny semmi egyéb, mint a fő célra vezető eszköz. Ha milliókat, mint mondom, vagy legalábbis tetemes summákat fordíthatnánk a tárgyra, akkor egészen másképp állna a dolog. De itt az a kérdés – s ezt örökké szem előtt kell tartani –, miképpen lehet a roppant tárgy körül néhány száz arannyal létrehozni valami hatékony jóra fordulást?

A lótenyésztési elaljasodást, azaz betegséget csak homeopatikusan[3220] gyógyíthatjuk; s nem azért, mintha néhány allopátiai[3221] millió, kivált a kormány részérül, nem enyhítné szerfelett nagyon a nyavalyát, hanem azért, mert nyújtható dózisunk[3222] ti. néhány száz aranyka egy egész s elég nagy terjedelmű országra – amely a legjobb lovak hazája lehetne –, valóban homeopatikai[3223] dózis.[3224] A fő feladat tehát mindig az marad: „olyan gyógyszert

választani, amely a nyavalyára a legjobban illik, s remélhetőleg a legjobb következményt szüli." És íme, ezt a gyógyszert én a „rendes és mindig fennálló versenyfutásban látom."

Tán tévedek! Meglehet; s azért szóljanak mások, szólj Te is. És ha képesek vagytok néhány száz arannyal hathatósabb fordulatot megindítani a tárgy körül, adjátok elő – csak okoskodástok azon alapon nyugodjon, „hogy néhány száz aranynál több nincs." És így nagyon kevéssel olyanféle csodákat kell művelnünk, mint Krisztusnak,[3225] aki néhány hallal és kenyérrel több ezer embert tartott jól.

A kormány bőkezűségen és előmozdításon kívül e tárgyban valódi jó sikerrel egyebet nem tehet, mert ló-nevelésre olyan gond és szorgalom kell, amellyel rendszerint csak a tulajdonosok, és akik maguk ápolgatják és látják el dolgaikat, viseltetnek. És nem fizetett béresek, akiknek a kezei közt a nevelendő lónak sorsa nem igen különbözik a bitangétól. Az adófizető[3226] ellenben éppen nem tehet a tárgy körül hathatós jóra fordulást, mert ahhoz tehetség,[3227] és tudomány kell; ő pedig egy s másban szűkölködik. A tárgy praktikus részét általában eleinte csak a tehetősebb s privilegizált[3228] rendek tehetik némi sikerrel, mert a jobb ló célirányos neveléséhez, mint mondom, tehetség[3229] és tudomány kell, de még ezek felett: háboríthatatlanság is.

Ebben a kérdésben a teoretikusok[3230] jobbára azt akarnák: „A szántóvető állítson ki jobb lovat!" amiben tökéletesen kezet fogok; de annak megvalósítását nagy, vagy legalább elég kiterjedésben lehetetlennek hiszem. Mert a szántóvetőnek saját ingatlan birtoka nincs, és ő nagyobb mértékkel nem részesül az emberiség jussaiban[3231] stb. „Tartsa a szántóvető lovait jobban, s ne fogja be olyan korán!" Így megy tovább a számtalanszor hallott bölcselkedés. Egyes esetekben el is fogadható ez a tanács, mert vannak tehetős és különösen pártolt adófizetők; de általában a tárgy sikere miatt azt kívánni, vagy egész országra jutalmul kitenni néhány száz aranykát, hogy azok tartsák lovaikat jól, akik többnyire önmagukat sem tarthatják jól – vagy azoknak jószívűen azt tanácsolni: „ne fogják gyenge csikóikat be!" – akik a legnagyobb uraktól lefelé a pajtabíróig mindenkit szállítanak,[3232] és akiknek megint a kisbírótól kezdve felfelé mindenki parancsol, azt – egyenesen kimondva –, képtelenségnek tartom. De olyan nagy sok embernek a hiusága, hogy mindenben gáncsot lel, és a legrendesebben forgó kipróbált művekben is már az első látáskor az egészet más elvekre akarja állítani – – – s így lóversenyben is. –

Britanniában a lótenyésztési erőmű jól forog, s így nálunk is jól fog forogni, mert erőművünk éppen azokra a sarkalatokra[3233] van állítva, amelyeken az övék áll. Azzal az egy különbséggel mindazonáltal, hogy náluk a kormány tette ki az első díj-jutalmakat, nálunk pedig több egyesült hazafi. – – – Ilyen sarkalat[3234] azonban nem rossz, sőt tán jobb, mint minden egyéb, mert egyenesen a nemzetiség[3235**] védőangyali pártfogása alatt van, s egykor tán a legnagyobb sikernek ez lesz a talpköve – mert rendszerint ott fejlődik ki legnagyobb erő, ahol idegen segítség nincs! –

Amíg mások tehát e tárgyban a segítséget kizárólag a kormánytól várják, vagy liberalizmusukat[3236] azzal a tanácsadással kezdik: „adnának inkább – ti. **mások**[3237] – a paraszt lovakra díjat, mintsem valami tehetős uraság nevelte lovakra," – én arra fogok törekedni: hogy addig is, amíg a kormány ebben a tekintetben célszerűt tesz, s ez a tárgy némi gyökeres hazai javítások által nagyobb kört foglal el, addig is honunk tehetősebb birtokosi neveljenek lovat. Már mi által nyer a közönség[3238] e kérdésben többet: „ha néhány tehetetlen adófizetőt ingerelnek fel a tárgy szorgalmasabb vitelére, vagy ha a honnak olyan földesurait édesgetik hozzá, akik nagy kiterjedésű uradalmakat bírnak? Arra valóban felelni nem nehéz. Hogy pedig a pesti lóverseny, ámbár még bölcsőben van, már sok jó birtokút nemcsak ló-nevelésre, de jobb ló célirányos nevelésére is rábírt, az tagadhatatlan. Leghatékonyabb haszna azonban – amellett, hogy a nagyobb nyereség lehetősége fennáll, mert már van példa, hogy két Magyarországon csikózott ló, urának egy-egy ezer aranynál többet nyert, s még többet is nyerhet –, abban van helyezve, hogy a nagyobb rész átlátni kezdi: „Aránylag milyen nagyon

van hátra a lótenyésztés tárgya Magyarországban," és így a dologról nagyobb megfontolással fog gondolkozni és eszmélni ezentúl. Idővel minden bizonnyal áldott következményeket szül, mert legyen csak elismerve egyszer tisztán, hogy „Valami hátra van", akkor a jobb ember természete többé nem tűrheti azt előmozdítás nélkül. És így a Magyar, akinek nyelvében oly sokat jelent az „Előre," minden kétségen kívül, lassanként a lehető legnagyobb tökélyre fogja emelni a jobb ló-kiállítással szorosan összefüggő hon-egyesülési, honvéd s ekképp nemzeti erejét. Ha pedig mi nem is, de utódaink bizonyosan fognak a tárgy sikerén örülni, és nemcsak azért, mert a haza egy jelentős gazdasági tárgyát jobban kifejleszteni nem kellemetlen érzés, – és becsületes embernek nem lehet semmi édesebb, mint akármiben is, ami a hon előmenetelét illeti, munkás részt venni –; hanem azért is némileg, mert a sikert semmi egyébnek, és senki másnak nem leszünk kénytelenek köszönni, mint saját fáradozásainknak, saját áldozataink – – – szóval: sajátmagunknak.

S ez az egy-két szó a versenyről szolgáljon felvilágosításul azoknak, akiknek minden alkalommal[3239] ilyen megjegyzés gördül ajkaikról: „Mi soha nem láthatjuk át a lóversenynek hasznát," és akik abban a legkisebb hasznot sem látva annak szapora tönkremenését és elenyészését – ámbár nekik semmi kárukra, sőt alkalmatlanságukra sincs –, óhajtva jövendölgetik. Én pedig e szakaszt két kéréssel fejezem be:

Tekintse az ellenrész azt a sok milliót, amelyeket több mint fél század óta fordít a kormány és az egyes személyek a lótenyésztés felelevenítésére, és fontolja meg igazságos lélekkel: azoknak a roppant summáknak volt-e és van-e valódi haszna? – – – És ha azt különösen parányinak, sőt nemlegesnek leli, ne kárhoztassa azt a néhány száz aranyka versenydíjat, amely csak 4 esztendőtől fogva áll fenn, s amelyekhez tán úgy sem adott semmit – – – ha nagy csodákat eddig nem művelt még; és

Adjon, ha jobb módot tud a versenynél, javaslatot: miképpen lehetne néhány száz, évenkénti aranykával a lótenyésztés körül több vetélkedést, szorgalmat s életet gerjeszteni. Vagy ha tanácsot adni a körülményi nem engedik, adjon valamely józanabb célra egy derekas tőkécskét a sajátjából – és éljen!

TÖREDÉKEK EGY ANGOL LEVELEIBŐL[3240]

———

Nem ítéltem hasztalannak itt egy Magyarországban járt Angolnak a két levelét előhozni, amelyeket Hazánk egy nagy érdemű Leányához írt, s amelyek csak rövid idővel ezelőtt kerültek a kezeimhez. Vetélkedők[3241] közt egy harmadik disinteressált[3242] személy a legnagyobb világosságot[3243] szokta a fejtegetés vagy vitatás alatt levő tárgyra vetni; és így a részrehajlatlan könnyebben ítélhet a résztvevőknek[3244] helyes vagy helytelen állításukról. Az előhozandó levelek nagyon szoros analógiában[3245] ugyan nincsenek a mondottakkal; az író némely adatokban hibázik is, politikai helyzetünket igazán nem ismeri, s nem tudja: mit tehetünk, mit nem. Azonban némi kis nexust,[3246] mégis lehet találni az idegen és az én látásaim és mondásaim között, amit azért gondolok, mert magam is megdöbbentem némileg, midőn legelőször olvastam ennek az Idegennek a leveleit, akivel sohasem találkoztam, s akit nemcsak személyéről, de még nevéről sem ismertem, és akivel mégis olyan nagy ideai analógiában[3247] találkoztam. Nemzet-kifejtési, gazdasági és felemelkedési dolgok egyébiránt szinte ugyanolyan bizonyos alapokon nyugszanak, mint a szoros tudománybeliek; úgyhogy amint ezekben egy problémából akárhány fejtegető is csak mindig ugyanazt az egy megoldást hozhatja ki; úgy mindig egyenlő következéseket kénytelen azokból is levonni az, aki azokat nem holt diplomák, hanem élő faktumok[3248] szerint fejtegeti és fontolgatja.

Novemb. 21-kén 1828.

Csak egy órám üres – és annak is minden pillanatát Neked, és a testvér-hazámnak Magyarországnak szentelem. – – – Nov. 1-sőjén hagytam el Helvéciát,[3249] ezt a ti dicső Dunátok forrásától[3250] nem messze fekvő tartományt. – – – Ha gyönyörűségedre szolgált az utolsó levelemből megértened: hogy még a Pireneusokban[3251] sem feledtem el Magyarországot, bő jutalmam.

Ami a fáradozásaidat illeti: vesd el a magvat, s az Isten felneveli azt. **Idő és Tűrés**[3252] kell minden nagy munkához; naponként valamit tenni, s azt az egy nagy tárgyat soha szem elől nem téveszteni. Ez annak a titka, hogy miért és miként vitetett annyi véghez Angliában, ahol a kormány semmit sem tesz, néhány egyes[3253] mindent. – – – Örvendek a gellérthegyi Professzor felgyógyultán; s bár olyan közel lakik az éghez, még se menjen oda fel, és ne hagyjon el minket ilyen korán. Nem kímélhetjük eléggé a Jókat; nekik itt kell maradniuk boldogítani a világot.

Most Veled néhány gondolatomat közlöm Magyarország Újjászületéséről. Magyarországról Angliában semmit sem tudnak. Magyarország, az Országgyűlés, és E.[3254] – ez mind, ami ott egyedül névről ismeretes. Magyarországot az egyéb nemzetek sorában sötétség borítja, s ki gondol csillaggal, a legfényesebb csillaggal is, világos nappal? Még a jó gellérthegyi Professzorunk sem. Ne keressétek azért határaitokon kívül Magyarország javát és hírét; magatokban hevernek a valódi arany- és ezüstbányák (látásom alapján[3255] szólok) megmunkálatlanul, megnyitatlanul, sőt még a legjobb Magyarok előtt is ismeretlenül. Engedd meg kedves Barátném, de az a személy, aki csendesen járja körül a játékasztalt, többet láthat mint akármelyik a játszók közül, akik saját kezeikkel foglalatoskodva, legfeljebb szomszédik által gyanítgathatnak valamit. Nincs könyvem Magyarországról, s ha volna is, időm nincs olvasni. – – – Kedves Barátném, ne fáraszd magad könyvküldéssel; mert inkább megyek Magyarországba, mintsem, hogy száraz részleteket (details[3256]) olvassak felőle latin nyelven. A szemeimmel olyan sebesen szoktam olvasni, hogy anyanyelvemen kívül minden egyéb nyelv csak akadály, s csupa szavak körül telik el az az időt, amelyet gondolatokra és dologra

kellene fordítani. – Enged meg, én az anyanyelvemet mindenen túl kedvelem, és beszélem. De hogy ismét Magyarországra térjek: minden népességnek az egyharmada (1/3) általában 14. esztendősnél ifjabb. Ez az egyszerű adat (datum[3257]) több hasznos következtetésre vezet.

P. o.[3258] Buda és Pest népét 60,000-re téve: egyharmada = 20,000, 14 éven alul lévő gyermekszám. – Feltéve, hogy 3,000 iskolában neveltetik, csupán Budán s Pesten 17,000 lesz, aki tudatlanságban, vétekben és nyomorúságban nő fel.

1-ször Magyarország népét 9 millióra téve, 3 millió 14 éves koron alul van. Tegyük fel, hogy 500,000 nevelést kap – ami sokkal fölülmúlja a valót –, úgy 2,500,000 szinte a legszükségesebb ismeretek nélkül marad. És így miként jobbulhatna a lakosok állapota? Miként fejlődhetne[3259] a jólét Magyarországban? Íme egy nemzeti bánya, amelyet munkálni kell, és nemzeti veszteség mindaddig, amíg ez a bánya nem nyittatik meg.

2-szor Két évig haboztam azon: vajon melyiknek kellene kedves honotok nyelvének lenni? E kétkedésem bizonyossággá vált – s most erősen meg vagyok győződve: hogy a Magyar nyelvnek kell lenni Magyarország nyelvének. – Ez nagyobb következményű tárgy Rátok nézve, mint hazátok minden gyapja, minden sója, borai, pusztái, vagy bányái. Magyarország újjászületésének itt kell kezdődnie, és itt kell végződnie! A megmunkálás eszközei egyszerűek, könnyűek és hatékonyak,[3260] csakhogy egyszerre nagyobb kiterjedésre nem képesek. Kevés ismeretem van Magyarországról, de az én tudatlanságom barátaiméval egybehasonlítva még tudomány. Ha tehát némely adatokban tán tévedek, minthogy nincs sem könyv előttem, sem egyéb kútfő[3261]; – majd jóságod felment. –

Magyarországot úgy kell tekinteni, mint egy ázsiai gyarmatot Európa szívében. Kétmillió Tót csekély része az egész Magyarországnak. Pest körül tízmérföldnyire, ha valaki szólni akar, magyarul kell szólnia, hogy megértsék a honiak. – – – És azt hiszem, minél tovább megy, annál nagyobb szüksége lesz a magyar nyelvre. – Most különböző nyelvek „azok a nagy határok, amelyek a nemzeteket egymástól elválasztják, s meg óvják egyéniségüket (individualitás[3262]) és létüket, mint Nemzetekét. – Folyók, hegyek, tengerek mind semmik, és a közlekedés[3263] megannyi hídjai! A nyelvek az igazi védfalak. A Magyarnak, hogy valami legyen Európában, egyedül Magyarnak kell lennie, ez dicső s nemes öröksége. Cseh, Lengyelország, sőt Szerbia is büszkélkedhet azon, hogy nyelvrokonuk, a hatalmas Orosz, a Szláv nyelvet fenntartja, és mindinkább terjeszti; – de a magyar nyelvnek csak Magyar- s Erdélyország egyedüli kincstára s képviselője – – – Íme „a feltámadás, az élet."

O beata Ungheria se non si lascia
Piu malmenare stb.[3264]

Dante.[3265]

A körülöttünk lakó népek nyelve semmi rokonságban nincs a magyarral, és így a nemes magyar Nemzet nem része vagy ága valamely más nemzetnek; ő magában egy önálló nemzet; vagy annak kellene lennie. – – – II. József Császár[3266] a magyar nyelvet ki akarta irtani; Mi lett a következménye? A mély álomba merült nemzetet méltóbb érzelmekre ébresztette ősi nyelve iránt. József természetellenes Rendeletei felriasztották szendergéséből a magyar hont[3267], és csakhamar olyan Írókkal dicsekedhettünk, akik méltók egész Európa ismeretére. Gróf Ráday,[3268] aki 1792-ben halt meg, áll legelőrébb a sorban; Gróf Teleki,[3269] aki fordításai által az Iskoláknak sokat használt; az 1771-ben felállított pesti Egyetem segítette az előmenetelt; a Hírmondó[3270] 1780-ban úgyszólván szinte az eltiprandó nyelvből fakadt fel. Kazinczy Ferenc[3271] fordításai által sok jót tett. Olvasd Kölcsey szép Lenkáját,[3272] egy balladát,[3273] s gyönyörködni fogsz! De Berzsenyi Dániel[3274] Magyarország Költője! Az ő felemelkedett[3275] és lelkesült nyelve minden kebelben[3276] visszhangra találna – csak értenék anyanyelvüket! Döbrentei Gábor[3277] huszárdalai sem kevesebbé érdemesek;[3278] ő a jó Erdélyi és a valódi Magyar, hazája dicsőségére szentelte magát; hány érdemtelen az ő költeményei olvasására!!! Hidd el kedves Barátném, a nemzeti dalok hatalmas műszerek (engine[3279]) minden fel nem serdült nemzetben.[3280]

3-szor Magyar Játékszín.[3281] – S így 1. Nevelés. 2. Nevelés magyar nyelven. 3. nemzeti magyar Játékszín. Emlékezhetsz, hogy a magyar játékszín-felállításról az Országgyűlés végzést hozott, a Nemesek ápolgatták azt. Gróf Teleki[3282] (kinek neve Angliáig hatott) a színészeti társaság elölülőjévé[3283] lett kinevezve. B. Wesselényi[3284] a pénzalapra ügyelt; Kolozsvár volt a kijelölt helye. Így lett megnyitva és támogatva egy ideig a magyar Játékszín; de sok viszontagság után, amelyeknek az elbeszélése hosszas lenne, elenyészett; és miért? Fövényre volt építve; mert a nép nem volt kiművelve,[3285] s nem olvasott közönségesen magyar nyelven.

Mindezt csupán annak bizonyításául említem, hogy Magyarországról nem gondolkodtam csak futólag; hanem hogy mind spanyol, mind angol földön éjjel s nappal eszemben forgott kedves Magyarországom, és kívánság gerjedt bennem jobb-léte[3286] iránt És nem egy szomorú érzésre késztetett a mostani elaljasodott, s aránylag alacsony állapota egyéb nemzetekéhez képest, amelyek kicsinyek, gyengék, alábbvalók, s a hírük mégis messzebb terjed a Magyarországénál.

Volna bár csak néhány olyan férfitok, kikben a tudomány tehetséggel volna egyesülve, s akiknek hazátok valódi mibenléte igazi világosságban[3287] tűnne fel, és azt nemes elszánással és önfeledéssel szolgálni készek lennének. Hidd el Magyarország nemsokára felemelkedne, és az európai művelt nemzetek sorába lépne. Hallom a múlt Országgyűlésen egy magyar tudós Társaság alapítására jelentős ajánlások tétettek,[3288] s az egész aláírás most már közel 30,000 font sterlingre gyarapodott.[3289] Ez már hazafiság, ez kezdet! De mi ez Mátyás plánjához[3290] és szándékához képest a 15-ik században? Nem kezdett-e ő Budán egy 40,000 tanulóra szánt intézetet építeni, vagy mese az ő históriája? Tán kérded: mire mind ez? Minek ezt említeni? Kedves Barátném, ami valaha megtörtént, az ismét megtörténhet és sikeresebben; ha arra lesz ügyelet, hogy az alap mélyebbre és tartósabb szerekből legyen rakva. – – –

Egyre kérlek, engedj egy ajánlást a szívedre kötnöm, s fogadd meg, igen egyszerű. Okaimat máskor adom elő. Két szót tarts szemed előtt minden igyekezetedben és a hazád boldogságára irányuló[3291] törekvéseidben: „keresztény és nemzeti;” **„Keresztény és nemzeti nevelés.”**[3292] Könyvet írhatnék e két szó becse[3293] felől Magyarországra nézve, de időm nincs; és a haszon nem is tűnik elő mindjárt a vetéskor – azt csak aratás idején lehet világosan látni.

4szer Buda s Pest népességét minden lehető módon gyarapítani[3294] kellene. Ha a Nemesek a mostani város körül többen telepednének meg, az új várost építenék és szebbítenék. Jószáguk,[3295] egy emberöltő[3296] leforgása alatt, még egyszer annyit érne. Ez nem csupa eszmélkedés, hanem valóságosan megtörtént és így megtapasztalt dolog. Egy számos, értelmes, iparkodó s így gazdag nép kétszerezi s háromszorozza a telkek értékét. Íme ismét egy bánya, a magyar Nemesek előtt ismeretlen bánya, amely többet ér az Angliába kimenő minden gyapjúnál.

Fővárosotok nevét Budapestre[3297] kellene változtatni, amely kevés év, sőt hónap múlva olyan megszokottan s könnyen hangoznék, mint Bukarest, s így a két város egyesülne, amely most nem a legjobb szemmel nézi egymást. Milyen haszon áradna ebből az egyesülésből, milyen virágzó fővárosa lenne Magyarországnak rövid idő múlva! Különösen, ha az Országgyűlés is nem Pozsonyban, nem a határszéleken, s olyan távul Erdélytől, hanem az Ország szívében lenne megtartva. – – – Sok mondanivalóm van, de most nem közölhetem. – – – Van-e Magyarországban nemzeti társaság nevelésre, vagy középiskolai tanítók felkészítésére? Mert azt is meg kívánom tudni, mit tettek mások, mit tett az országgyűlés, a kormány, szóval milyen szereitek,[3298] és elemeitek vannak az építéshez? – A **keresztény** szó a különféle vallások követőit egyesíti; a **nemzeti**[3299] szó összesít minden igaz Magyart, s többet jelent, mint a mennyit a fül hall. – – – –

London, Márc. 19-kén 1830.

És most kedves Barátném engedj némely részletekbe bocsátkoznom, mert igen is el tudom képzelni, hogy kis sajkáddal vitorla, kormány s mágnestű nélkül szállsz tengerre, s úgy tekintelek, mint egy olyan valakit, aki földkép,[3300] kalauz és minden út nélkül ismeretlen tartományba lép, egyedül az ész világa lévén szemei előtt. Azért ne tarts unalmasnak, ha egy kis utasítást adok, amelynek értékét évek elteltével tapasztalod meg, majd amikor Te és a barátaid álmélkodva láttok csudákat, a nemzeti nagyság csodáit, csekély kezdetből eredni. Fogadd szavamat, s én jótállok[3301] a legforróbb kívánságaidért Magyarország újraszületése és felemelkedése iránt. A Te időd becsesebb, hogysem részes foglalatosságok közt múljon. Minden gondolatidat és törekvéseidet a nemzet egyesítésére kell fordítnod – – – nemes, pap, tudós, birtokos és minden jó és nagy biztosan egyesülni fog a közjóért a honszeretet által. A kormány oltalma nélkül semmit sem lehet tenni, s olyanról, ami a Kormány ellen volna, álmodni sem kell. Iparkodásaitok a Nemzetiség[3302*] kifejlődése, célotok Magyarország boldogsága legyen. Cselekedetitek pedig tiszta keresztény; nem katolikus, protestáns, vagy görög,[3303] hanem keresztény, amelyben minden egyesülhet. A legnagyobb egyesség s együttmunkálás lelke uralkodjon köztetek! Minden olyan különséget,[3304] hogy ki legyen az első, ki az utolsó, a közjó kedvéért fel kell áldozni! Emlékezzél Üdvözítőnknek az Apostolokhoz e részben adott parancsira, s nem tévedhetsz! Bocsáss meg, igen aggódom a kis báb fejlődése[3305] miatt, amely az isteni gondviselés és tiszta szándékú egyetértésetek által a föld óriásává lehet valaha. – – – –

Nekünk Angliában számos egyéb intézetünk mellett most egy 400,000 gyermekből álló seregünk van, akiket mind egy plán[3306] szerint nevelnek; s kinek a törekvése által? – Nem a Kormányé által: mert ilyenekben a Kormány nálunk semmi, és semmit sem tesz ránk nézve. Hanem egyesek[3307] fáradozása által. Néhány jó szándékú és lelkes magánszemély[3308] volt a kezdő, akik minden erejüket és idejüket, napról-napra, évről-évre arra fordították, hogy mindent egyesítsenek és összesítsenek e nemzeti intézetre, e nagy tárgyra. Négyszázezer szegény gyermek egyszerre történő neveltetése lett a fáradságuk gyümölcse. Oh magyar Nemesek, cselekedjetek hasonlóan Hazátok javára! Ha Nektek tízszer becsesebb bort tudnék készíteni a tokajinál, ha juhnyájaitokat egy hónap alatt megkétszerezhetném, vagy E... Hg-nek[3309] aranybányát, a Királynak cinbányát fedeznék fel: figyelmet és tán jutalmat is nyernék. Mind ennél sokkal felsőbb és könnyebben megmunkálható bánya fekszik az értelmesség terjesztésében, a lelki tehetségek kifejlesztésében. **A tudomány: erő s gazdagság minden tartományban s minden körülmények**[3310] **között**[3311] **–** p. o.[3312] nálunk néhány évvel ezelőtt a mechanikai tudományoknak iskolák nyitottak –, mi lett a következménye? Anglia gazdagsága nem a telkekben[3313] áll, mert földünk nem termékeny, éghajlatunk kevéssé kedvező; nem gyapjúban, juhokban, vagy ökrökben, hanem mechanikusokban. Rövid idő múlva hallani fogod, hogy iszonyú nagyságú szekerek 30 tonna teherrel 30 mérföldnyire óránként Anglia egyik városából a másikba gördülnek ló nélkül egyedül gőzerő által.[3314] Ezer a példa. Egy másik: a francia Kormány matematikusai figyelmét főkép hajóépítésre fordította, és mi következett ebből? – Hogy ők felülmúlnak minket a hajóépítésben, s mivel mi nem tudunk olyan jókat készíteni, mint ők, az övéiket kell keresnünk és megvennünk. A legjobb hajóink francia gyártmány[3315] vagy francia minta szerint készültek. – Magyarországnak temérdek kincse, mindene van, csak tudománya nincsen. Keletről a Török szorította és zsibbasztotta, a nyugati világtól a sors zárta el. De vessük le Barátaim, a sötétség nyomasztó terhét, és öltözzünk a világosság fegyverébe! Hadd legyen Magyarország a föld nemzeteinek – már valahára – az Egyike. –

Egy másik tárgy, amelyre a Társaság figyelmét, szüntelen[3316] figyelmét függeszteni kell: a fordítások. Nekünk van egy társaságunk, amely mindenféle tárgyakról rövid értekezéseket ír, készít, s közöl igen olcsó áron. Ezt utánozza Franciaországban egy hasonló tárgyú Társaság, amely mintegy 300 különféle értekezést 300 különféle tárgyról szándékozik kiadni

a szegények és minden ember számára. Ajánlanám ezt imént felállított tudós Társaságtoknak, hogy legyen egy küldöttsége, amely nem eredetit írna – ez nagyon költséges s nehéz Magyarországban –, hanem, átnézve[3317] egyszerre a mi termésünket,[3318] a legjobb s leghasznosabbakat válogatná ki s fordítná le (havonként egyet – mert nem kell nagyon sokat kezdeni, hanem inkább többet végezni –), és pedig magyarra fordítná. A legnagyobb nehézség, s majdnem az egyetlenegy akadály az, amellyel Magyarországban küzdenetek kell: a nyelvek különfélesége. De egy emberöltő[3319] elég ennek orvoslására. – 40 évvel ezelőtt Franciaországban a nép 3/4 része érthetetlen szólásmódon[3320] beszélt; most 30 millió szól franciául. – Bízhatsz a magyar nyelvben! Ez az a gazdag bánya, amelyet kell s könnyű is megmunkálni! Egy másik, 3-5 jeles keresztényből álló választottságnak[3321] a 4 evangélium magyar nyelven való kinyomtatására, és kiosztogatására kellene ügyelni, úgy, hogy minden kunyhóban, kalibában[3322], viskóban és szobában lenne az evangéliumnak egy honi nyelven írt példánya. Továbbá szükséges volna folyóiratokat[3323] a kertészségről s egyéb közhasznú tárgyakról hetenként közzé tenni szintén magyar nyelven. Bár minden Nemesnek volna tulajdon sajtója a nemzeti fejlődés elősegítésére és a serdülő kor[3324] oktatására! A tér mindinkább tágul, amint beljebb és beljebb hatunk, s ezért a munkások számát is mindegyre szaporítani kellene ebben a nagy szőlőben. Egykor eléggé balga voltam azt vélni, hogy a magyar nyelv gát és akadály Magyarország előmenetelében; de hidd el, akkor még nem tanultam ki a tárgyat. Most erősen hiszem azt, hogy ezzel a drága de rejtett kinccsel mindent véghez vihettek: nélküle semmit, ami Magyarországhoz méltó, vagy egyéb nemzetek közt említésre érdemes volna. Nemeseitek beszélnek franciául, olaszul, németül, sőt annyira mennek, hogy minket is megtisztelnek egy kis angol tanulással. Csak a szegény magyar nyelvet nem beszélik! Ezáltal ők külföldies és kellemes társalkodó urakká lehetnek, igenis: de nem Magyarokká. Bocsáss meg, mélyen érzem Magyarország baját; ha saját fiai ragadják el előle, és vetik ebeknek kenyerét. Akkor ki fog róla gondoskodni?!!! – – – – Német nyelven beszél a kereskedő s az a jövevény, aki hozzátok jön pénzeteket elvinni, s méhként rablott kincsekkel megrakva tér vissza. Az orvos, a törvénykező s tudós a latint beszéli és írja. – Ez a nyelv jó lehet néhány tudósnak s olyan személyeknek, akik némely ismeretek zárva-tartásában hasznukat lelik; de Magyarországra nézve átok, egyike a legnagyobb átkoknak. A sokaság, a milliók, akik a nemzet idegeit s élesztő vérét alkotják, holt nyelvből egy-két szónál többet sohasem fognak tudni. Csupa gúny és csúfság – !! Magyarországot álomkórjából[3325] saját honi nyelve zengésével kell felébreszteni. Az Országgyűlés ne az orvosdoktor nyelvén beszéljen, hanem azon nyelven, amelyet minden született Magyar ért, érez, s amely minden kebelben[3326] visszhangozna. Magyarország csak akkor tehet, és addig nem, valamilyen benyomást Angliára és egyéb Európai nemzetekre. – – – – Ami a latin nyelvet illeti, nem igen várom, hogy számos tudós mindjárt először egyetértsen velem. A **Való**[3327] többnyire lassú növésű, s az előítéleteknek is úgy kell kihalniuk: de bízzál Istenben, Valóban, Időben, és haladj! Amíg Magyarország saját nyelvét nem beszéli, és nem hallja beszélni minden lakosaitól, addig nem egyéb csecsemő háznépnél (infant family[3328]) értelmesség, egyesség s erő nélkül. – Hasonlítóan szólok, és remélem: nem adok okot sérelemre, midőn kimondom azt, amit Magyarország javára, jólétére s felemelkedésére szükségesnek gondolok.

Angliában ezer meg ezer társaságunk van minden külön célra: egy társaság, amely a Bibliát közli minden nyelven a világon, ennek mintegy 80 ezer font sterling – szinte 800 ezer pengő forint – jövedelme van évenként. Egy más társaság a keresztény tanítást mozdítja elő, mintegy 60 ezer font sterling esztendei jövedelemmel; egy harmadik, missionary[3329] társaság, keresztény tanítókat küldöz keleti Indiába, és egyéb idegen nemzetekhez, jövedelme 50 ezer font sterling évenként; és számtalan egyebek. Mindezt Anglia nem magáért hanem másokért cselekszi; s az Isten úgy meg áldja ezt a kis hazát (Angliát), hogy minél többet adunk jó célokra, annál több adnivalónk van. De a kormány, kedves Barátném, mindezekben a legkisebb részt sem vesz, mindezt egyesek[3330] viszik véghez. Egyesség és együttmunkálás: a

titok. Csekély a kezdet, de mindegyre terjed, növekedik, emelkedik, amíg végül, amint a felkelő nap jótevő sugaraival, az egész földet megvilágítja s melegíti. Magyarországnak vannak szerei, vannak elemei; de bocsáss meg: Magyarország tunya test, mozdításra van szüksége, egy kis élesztő az egészet forrásba indítana. Engedd mindnyájatok szívére kötnöm, hogy tíz vagy száz excentrica[3331] kezdet helyett Magyarországnak egy nagy nemzeti egyesületre van szüksége. – Munkálkodjatok rokon szeretettel és egyetértéssel honotok felemelése végett; ha nem vagytok is eleinte számosan, csak indítsátok meg a dolgot, s minden nehézség elszéled. – Bajosabb hidd el, egy közönséges erőművet felállítani s fenntartani, mint egy elboncolt, de olyan széplelkű népet, mint a Magyar, egyesíteni. – – – – Szép jövendő van előttetek. – – – – – Olyan bizodalommal beszélek, hogy semmi említésre méltó nehézséget, vagy akadályt nem sejtek; mert nem akarom hinni, hogy egy alacsony sorsú Angol, olyan alacsony sorsú, mint én, inkább aggódhasson Magyarország felől, és jobban érdeklődjön (interest[3332]) Magyarország boldogsága s jóléte, mint saját fia, saját nemessége iránt; nem, nem; ez lehetetlen!

Kormányotok atyai, szelíd, s így annak segítségével mindnyájan jót tehettek hazátoknak. Ha pedig a kormány nem segít, vagy nem segíthet, magatoknak kell kezdenetek s végeznetek, mint nekünk Angliában, ahol a kormány nem avatkozik az egyesek[3333] fáradozásaiba, hanem számos közhasznú, és a belső virágzást hathatósan előmozdító intézet létrehozását[3334] az egyesületekre hagyja. A Temse-Tunnel,[3335] hidak, játékszínek, utak, mind nem a kormány, hanem egyesek[3336] által állíttatnak elő. És miért nem tehetne már Magyarország is olyat, amiről mi is hallanánk vagy olvasnánk végre valamit? Észreveheted: én Budapest szóval éltem Buda helyett. Az okom ez volt: Magyarországban lévén nem kis féltékenységet (jealousy[3337]) vettem észre Buda és Pest között; pedig egy fővárosnak kellene ezeknek lenni, nem kettőnek; egy, és nem megoszlott ellenmondó szívnek. Mi lenne Londonból, ha azt Borough, Westminster stb. s még számtalan egyéb részei neveivel kellene neveznem. A két név egybeolvadása Buda és Pest érdekeit s érzéseit egyesítné, s így erősítné. – – – – Írtam-e Neked a dicső Duna forrásától?[3338] Ha nem: én egy darabka papirost bocsátottam le a folyón – ott még patakon –, és Magyarország jólétére magából a forrásból ittam, valamint minden jó szívű Magyaréra és Angoléra is. Ez történt Donauschingen faluban Fürstenberg herceg palotája kertjében, ahol a forrás[3339] a van, és egy iszonyú nagy serleg leláncolva és őrizve nem sárkányok, hanem egy jó szívű Dán kertész által. És most Isten veled; azzal fejezem be levelemet, amit egy költőtök mondott:

„Zabot a Lengyelnek, sírt az ellenségnek!
Békét s egyességet magyar Nemességnek.”

Írj, hogy legyen mit felelnem azoknak, akik azt kérdik tőlem, mit csinálnak a Magyarok; s amivel megmutathassam, hogy ti nem mindnyájan alusztok ma, s csak holnap akartok ébredni.

Volna bár szabad e levelekhez mindazt ragasztanom,[3340] amit gondolok! – – – – Azonban addig is, amíg tán olyan sajtószabadság[3341] virrad fel, mikor – – – – – – – –, azon égő óhajtással akarok búcsút venni a jó szándékú Angoltól: „Legyen a hű hazafi Lengyelnek nem csak zabja vagy inkább **borsója**[3342] – amivel eleink kínálták –, hanem mindene, amire csak az elszánt hazafiság és a szabadságért ontott vér érdemesíthet!”[3343] –

VÉGSZÓ

———

Alig kezdtem a munkához, s ím – az idő szűke és papiros elfogyta miatt – már a Végszónál vagyok. Azt, amit az egész munka végcéljának állítottam a II. lapon – hogy ti. „nemzeti közértelmességünk[3344] s felemelkedésünk következtében erősebb lesz a királyi szék, csinosabb a szántovető kalibája[3345], s a lehető legnagyobb résznek szíve megelégedéssel s körülményei szerencsével lesznek teli”[3346] – csak mellesleg vagy is inkább alig volt alkalmam érinteni –, s így egész munkám csonka. Ennek megmutatása pedig a fő szempont[3347] volt; mert mit ér, mondjuk ki őszintén, minden politikai okoskodás, teória és praxis,[3348] amelynek tendenciája végkép nem a lehető legnagyobb résznek jobb-léte[3349] és szerencséje körül forog? Ha azonban azt tökéletesen nem tudtam megmutatni: hogy az intelligencia és nemzeti sajátság a közösségnek[3350] a legnagyobb szerencséje, vagy annak megerősítését egészen el is hibáztam, valóban csak abból az okból történt leginkább, amely ezeknek a töredékeknek a gyűjtögetése alatt még tisztábban s csalhatatlanabbul láttatta velem át, mint azelőtt, hogy a nagyobb rész még a szerencse értelmével sincs tisztában,[3351] és így azt kellene előbb fejtegetni **Mi a szerencse?**[3352] Mert mindaddig, amíg többen, mint nem – a nemzeti függetlenséget, a kormányhoz járulást, a saját kedv és akarat szerint lehetséges életet, a nemzeti lélek kifejlődését stb. – amelyek csak szabad és független nemzetek sajátjai –, semmibe sem veszik, és olyan életet tartanak irigylésre méltónak és Elíziumnak,[3353] ahol minden gondtól mentesen, idegen kénytől s kegyelemtől függve az életnek tán néhány jobban kifejlett mechanikájában, mint p. o.[3354] egy kissé jobb utakban, kevéssé tisztábbra sepert lakhelyekben, némileg tűrhetőbb színházakban, rántott csibében, salátában stb. gyönyörködhetnek, mindaddig valóban nincs tisztában még a szerencse-körüli idea. És úgy látszik, hogy a La Fontaine-i[3355] farkas és pórázra kötött eb dialógusának filozófiája nem törhetett még a sötéten keresztül. Ezt azonban egy-két szó által nem lehet végbevinni, ahhoz mindenoldalú és kimerítő hosszasabb értekezések kellenek; mert ámbár – legalábbis ítéletem szerint –, szerencsésebb egy szabad, habár koplaló farkas, egy leláncolt, habár bőven is tartott ebnél, azért a farkas léte sem méltó irigylésre. S így, ha a munkám csonka, tán nem annyira az én hibám, mint a rendezetlen ideáknak az a természetes következménye, amelyek minden előmenetelt azért akadályoznak meg olyan fertelmesen, mert a legnagyobb s örökebb igazságokat is sokszor kétségbe szokta hozni a sokaság. És így az alap lerakása helyett még annak hosszas megmutatásával kell vesződni előbb, hogy teszem például, 2x2=4. És annyiszor olyan igazságokra kell visszatérni, amelyeket már régóta elismerteknek gondolt az ember. Sokan így szólnak: „Csak a külföldit, az újat szomjazzák most.” De vajon mi a belföldi, a jó belföldi – – s mi az Ó? Csak ennek elrendezésére milyen vizsgálat kell! Én teszem például: a törvények egyenlőségét,[3356] az ingatlan bírhatását[3357] stb. nem egy-két százezerre szeretném s óhajtanám terjesztve látni hazámban, hanem mindnyájukra, akik honom levegőjét szívják, anyanyelvemet beszélik, szóval: akik földieim![3358] Ezt sokan „külföldieskedésnek, újítási szomjnak” nevezik és vajon miért? Mert a belföld ezt másképp látta eddig, s a Corpus Jurisban[3359] másképp áll. Kérdem azonban: mi a régibb, a természet törvénye-e,[3360] – amelyek szerint egy ember sincs kirekesztve némi jussokból[3361] –. vagy a belföldi usus[3362] és praxis,[3363] s a Corpus Juris![3364] – – amelyben sok új van, és még több újítás is elfér! – Magyarul óhajtunk végre szólni, mi Magyarok. – – – Hanem ez megint milyen irtóztató újítás sokak előtt, akik mély belátásuk szerint azt jövendőlik: „Megszűnik a Magyar Magyar lenni, ha magyarul beszél, és megszűnik deákul szólni.” Már itt megint mi az Ó, mi az Új? Tán az az új, ha a Magyar magyarul szól, és az a természet örök törvénye-szerinti Ó, ha a Magyar latinul perorál?[3365] Az a veszedelmes újítás,

ha egy nemzet végre saját nyelvén beszél, s az tán a megnyugtató régi természeti rend, ha idegenen cseveg? Az a veszedelem, ha az idővel halad? És az a bátorság, ha az áradásnak, szélvésznek, a hatalmas időnek homlokkal áll ellent? – – – – Az a bölcsesség, ha a múlthoz, rothadthoz, halálhoz ragaszkodik, vagy ha az élethez, csak az élethez, és semmihez, mint az élethez csatlakozik?

Meglehet azonban, hogy ez a töredék munkám – még azok előtt is, akik az emberiség előmenetelének és boldogságának rugóit ott látják ahol én –, mindig egy nagyon sötét, s a tárgyat korántsem kimerítő értekezés marad. Az egyenesen csekély tehetségem okozatja megvallom. És így mentségemre[3366] semmi egyéb mondanivalóm nincs, mint a jóakaró Olvasóm szíves hajlandóságáért esedeznem, aki részrehajlatlan és igazságos ítéletében néhai „egyoldalúságom okát" nem annyira nekem, mint tán körülményeinknek fogja tulajdonítani. És sohasem fogja feledni, hogy ilyen szapora munka – amely ha továbbra halasztatnék, még azon csekély érdekét is elveszítené tökéletesen, amellyel a közönség azt tán fogadja –, nem lehet számtalan hiány és hiba nélkül. Fogom egyébiránt e hiányokat tehetségem szerint pótolgatni még, s néhai kétértelműségeimet némileg helyrehozni – – ha időm jut, és azt önvédelemre fordítani nem leszek kénytelen, és – – – –

Óvakodás s lelki erő által néhány évvel még egyes emberek is meghosszabbíthatják földi éltüket; Nemzetek azonban a közértelmesség[3380] s az abból szükségképpen folyó moralitás[3381] által létüket sok századokra terjeszthetik azon a határon túl, amely tudatlan, egymást gyűlölő s korcsosuló népeknek elkerülhetetlen halál árka! De ilyen közértelmesség[3382],[3383] – amelyet nem kell összezavarni az álcsinosodással –, s ilyen közmoralitás,[3384] – amelynek több vagy kevesebb léte, vagy is inkább, ha szabad úgy mondani, nagyobb vagy kisebb súlya, határozza el a nemzetek boldogságát –, nem a hiányok bágyadt lelkű palástolása által fejlődik ki, s nem egy morális[3385] – az ocsmányhoz és középszerűséghez makacson ragadó –, marazmusból[3386] veszi azon rugósságát,[3387] amely csak életből fakad; hanem kirekesztőleg csak a hiányok nagylelkű elismerésének, és férfias orvoslásának okozatja s következménye! S ekképp ha állításaim helyesek és igazak, meglehet ugyan hogy külföldi hírünknek ártottam, de annál többet használtam belső rendezkedésünknek. És ez mai időben a fő dolog: mert hír, vélemény, reputáció[3388] olyan, mint a múlékony köd és a lebbenő illat, s csak a realitásnak, a valódiságnak van tartós becse;[3389] s nem annyira azon kell munkálkodnunk, ha anyaföldünket igazán szolgálni kívánjuk, hogy annak hátramaradásait leplezgessük, hanem hogy azokon segítsünk, ezt pedig nem lehet megtenni[3390] **előjáró elismerés és őszinte vallomás**[3391] nélkül.

Hazudtoljanak meg honunknak azok a Rendbontói, s ha nem is a törvény ellen, de a törvény mellett Járói, akikre célzom nyilaimat, nem kívánok egyebet. Ne játszassák ki ezentúl senki, akár szegény, akár idegen, természeti jussaiból[3392] többé. Üljük ünnepinket a legnagyobb bátorságban[3393]; érje borunk el a másik hemiszférát[3394] romlatlan; öntsük el a világot termesztményinkkel: fussa le lovunk az angol telivért; legyenek jó rendben és pénzesek földbirtokosaink; támadja meg a felkelő nemesség az ellenséget sasként, és álljon mint fal, ha megtámadtatik; legyen a Cassa domestica inviolabilis;[3395] mindenütt csak magyar szó zengjen, csodálja mindenki Ecsed s Hortobágy stb. kies vidékit; tóduljon a félvilág honunkba ide hozván kincseit; bámuljon az egész emberiség a magyar nemzeten stb. mind ezt égőn óhajtva kívánom. De azt hiszem – s ez már tiszta vagy nyavalyás vese látása-e, az más kérdés, amit az idő igazít el[3396] –, hogy ezentúl sem lesz a privilégium nélkülieknek[3397] és külföldinek elég személyi s vagyoni bátorsága[3398]; s ezután is csak a szerencsés Véletlen fogja ünnepeinket s mindennapi összejöveteleinket a féketlen betyárkodásoktól megmenteni, ha **törvényeink nem javíttatnak**[3399] – azaz ha olyan fordulások nem történnek belső rendelkezéseinkben: hogy a törvény ne csak papíroson legyen írva, és a kiváltság nélkülit[3400] keményen ítélje, a privilegziált[3401] pedig alóla kibújhasson; hanem az egyik szótörőt,[3402] rendbontót, törvényszegőt úgy érje, s úgy sújtsa, mint a másikat, s ebben a tekintetben egy soron álljon a herceg a szántóvetővel. Azt hiszem továbbá: boraink nem csak a másik hemiszférát[3403] nem fogják elérni romlatlan, és ha elérnék is nem fognak kedveltetni, s így el nem kelni, sőt a jobb pincéből egy rosszabba vitetve sem fogják általában épen kiállni az áttételt, ha a borkészítésnek kémiai elveivel jobban nem ismerkedünk meg. Akkor nemcsak kivitelre nem lesz elég termésünk, de sokszor a haza nagy része kínos éhséggel fog küszködni, amíg a politikai gazdaság tudománya ismeretlen tárgy marad előttünk, amíg a parasztnak saját birtoka nem lesz,[3404] a limitációk[3405] el nem lesznek törülve stb. Soha jobb lovat nevelni nem fogunk, amíg ebben a tekintetben előítéleteinken nem diadalmaskodunk stb. Arról vagyok meggyőződve, hogy napról napra növekedni fog a földbirtokos pénzetlenek és szekvesztrum-alattiak[3406] száma – és ha igazság van a világon, akkor az egykor leggazdagabbak koldusbotra fognak jutni –, ha a fennálló hiteli zavar tovább is megmarad. Azt hiszem, a nemesi felkelésnek, vagyis inkább 80 ezer famíliának[3407] az idegen megtámadás elleni hatása, vagy privilégium[3408] iránti küzdése nem fog nagy sikerrel koronáztatni, ha milliónyi famíliák[3409] egykor nem azon vagy tán ellenkező célra fognak felfegyverkezni. És hogy sem magas állású, sem boldog mindaddig nem lesz Magyarország, amíg a népet nem emeljük a nemzet sorába,[3410] azaz amíg Hunnia[3411] interessék[3412] által eddig örökké szétszabdalt[3413] privilegizált[3414] tartományból nem lesz

interessék[3415] által örökre egyesülendő szabad országgá. Azt hiszem, szinte minden Megye évrajzaiban ezentúl is fényleni fog a Domesticának[3416] elolvadása, s több efféle feudális szenny, amíg magunk közt a selejtest és a becsület- s emberség-felejtőt nem csak keményebben nem büntetjük, mint akármilyen idegen véres ítélőszék tenné – hanem nevüket is kitörüljük megvető átokkal a hazafiak[3417] sorából. Attól félek, hogy mindinkább el fog nyomni a külintelligencia,[3418] s a magyar nyelv csak bágyadtan fog zengeni, ha belintelligenciánk[3419] nem tesz óriási előre szökéseket, s a törvény, tudomány, művészet s mesterségnek egyedüli szózatja nem lesz az anyanyelvünk, amelynek filozófiai kifejtése,[3420] bővítése s csinosítása a legszentebb tisztünk. Azt hiszem: senki nem fogja csodálni nemcsak Ecsed és Hortobágy vidékeit, de honunknak szinte a legnagyobb részét sem, s nemcsak nem fog ide tódulni kincseivel a fél világ, hanem a fél haza is ki fog takarodni pénzével idegenbe, ha ahelyett, hogy vizeinket reguláznánk, mocsárinkat szárítanánk, útjainkat, hídjainkat csinálnánk, annyi dísztelen vidékeinket kultúra által szépítnénk; – – pegazusra[3421] ülünk, s azt énekeljük: „milyen szép ez a magyar hon." Azt hiszem végül: nem fogja a hidegvérű és jobb ember a Magyart bámulni, hanem inkább szánni, hogy annyi lélekkel, olyan nemes tulajdonokkal makacson ragad a rothadthoz! – – – És csak úgy fogunk valaha, ha bámulatot nem is, de bizonyosan mély tiszteletet gerjeszteni, ha kivált most, midőn szinte minden túloz – túlcsapong – a világon, a férfiú mérséklet útján járván, az elnyomatott emberiség s netán a veszélyben forgó törvényes királyszék védői leszünk. – – – És azt az időt, amelyet más nemzetek véres zendülések közt átélni kénytelenek, belső jobb rendezkedéseinkre fordítjuk. És ha ábrándozó másokon segítés helyett, inkább magunkon segítünk! – Én legalábbis, amíg egyetlenegy jobbágyomat vagy egyetlenegy földimet segítség nélkül leszek kénytelen elbocsátani – s milyen sokszor esik az, mert mennyi az ügyefogyott és szűkölködő köztünk!! –, mindaddig másokon segíteni – egyenesen kimondva –, semmi egyéb előttem – akárhogy bérmálja is azt az ardor civium[3422] –, mint – ha nem is vétkes fitogtatás –, valóban nagyon fiatal vérű hatás. Saját szülötte, honfitársa helyett idegent menteni ki veszélyből több képzelő, mint ítélő erőt bizonyít stb. – – – – – – – – – – – – – – –.

Egyébiránt nem hiszem, hogy az okos és igazságos ember – s tán csak ilyenek tapsát s jóváhagyását kellene törekedni megérdemelnünk, ha már megbecsülésért akarunk fáradozni –, a Hitel s ezen értekezés után rosszabb ideával lenne Magyarország iránt mint azelőtt. Mert mibenlétünket vagy ismerte, vagy nem. Ha nem ismerte: akkor ítélete sem lehetett helyes, mivel csak képzeteken alapulhatott, s így bármilyen jó volt is az, ránk nézve nem lehetett hízelkedő – minthogy uzurpált[3423] reputációval[3424] mi Magyarok élni nem kívánunk, s rá szükségünk sincs. Ha pedig ismerte mibenlétünket: akkor állításaimat vagy hamisaknak, vagy túlzóaknak, vagy igazaknak találta. Ha hamisaknak: nem az országot s annak lakosait, hanem engem kárhoztat; – – ha túlzóaknak: meg fogja bocsátani azt, sőt talán szeretni is – ha igazi jóakarónk –, hogy vannak Hunniában[3425] emberek, akik a középszerűség bilincsei közt, amely az ocsmánynak a legközelebbi rokona, nem tűrhetik látni honuk sorvadó pusztulását.[3426] – – – – – Ha végül igazaknak: akkor, gondolom, nem azokat fogja kárhoztatni, akik a hiányokat elismerik, s őszintén megvallják, hanem tán azokat, akik az efféléket el nem ismerik s tagadni vagy mentegetni akarják. Mert amazokban jobbra vágyást, dicséretet, emezekben pedig rosszban maradó kívánást, viszont dorgálást érdemel.[3427] S Te Barátom midőn 67-ik lapodon Brougham[3428] beszédét hozod elő – aki sokkal jobb pénzbeli szisztémát[3429], mint a mienk, ti. az angolt, s így az ő honjában fennállót a legrútabb színekkel festi, miért nem tartod őt nemzet-ócsárlónak? Mert azt gondolod, hogy nem csak nem árt hazájának, sőt annak hihetőleg használhat! És miért látod ezt az én állításaimban másképpen? Lásd Barátom, éppen ahogy mi nevetjük – hogy ne mondjam. megvetjük –, más nemzetbeliek hiányinak gyáva palástolásait és kis elsőségeiknek öndicsérgetésit, úgy minket is kinevet, vagy megvet – – –. is, ha mocskainkat rejtegetjük, és sajátmagunkat emelgetjük az égbe. Midőn másrészről annyira becsültetünk meg, ha a középszerűvel és ocsmánnyal rokontalan létünket bizonyítjuk

be – ami csak egyenes őszinte elismerés s vallomás által történhet meg[3430] –, amint mi becsüljük viszont meg azokat, kik előreható nemes szomjukban erős lélekkel rántják le az undokság-rejtő lepleket. Tavalyi utazásomban egy Törököt hallék így szólni: „nagy számunk, kedvező honunk mellett szinte mégis minden nemzetek mögött vagyunk; azok haladnak, mi megállunk! – ez nem csak szomorú de tűrhetetlen szégyen; de most új éra[3431] kezdődik, s még tán leszünk[3432] stb." A nagyobb rész pedig így szólt: „Nincs Törökországnak párja a világon, a Török mindenben első, s ha mindig a réginél maradt volna, tán egész Európát bírná; a könyv, a diszciplína[3433] stb. mind szükségtelen olyan vitéz, lelkes néphez, mint a török stb." S tudod-e mit gondoltam, s tudod-e mit gondolsz Te Magad ilyen okoskodók felől? „Ha volna sok olyan Török, mint az itt fentebb szólók, akkor még lehetne valami Törökországból, hanem miután sokkal több olyan színű van, mint az itt lentebb okoskodók, valószínűleg soha semmi sem lesz a Törökből, hanem egy hosszas és véres agónia[3434] után, amely a világnak tán legszebb részét fogja dísztelenníteni, végre maga magában bomlik és enyészik el örökre." S ezt kérem, illeszd Magyarországra!

Meg lehet azonban, mindezek mellett is, hogy ezek a töredékek, valamint a Hitel című munkám igen ártottak jó hírünknek, és sokak előtt odakünn olyan becsben többé nem vagyunk, mint azelőtt voltunk. Ámbár ezt tagadom, de tegyük fel ennek így létét, vajon mit fog ez nyomni arra nézve, hogy inkább hallgatnom, vagy hiányainkat palástolnom kellett volna? Én azt gondolom semmit, mert ámbár a jó hírnek örömeit igen-igen nagynak, s annak létét nemzetekre úgy, mint egyesekre[3435] nézve különösen hasznosnak sőt szükségesnek ítélem; azért még is azt hiszem – és ebben tán minden becsületes ember kezet fog velem –, hogy egyeseket,[3436] mint nemzeteket tekintve, a belbecsre[3437] törekedésnek meg kell előzni a jó hír utáni szomjat, s így önérzetesen mondom – amelyre gyáva megtámadásoknak, megbántott hiúság okozta rágalmaknak s ferdén magyarázó Taglalatoknak[3438] a legkisebb befolyások nincs: –, több hasznot, mint kárt tettem honomnak, honfitársaimnak![3439] Mert jobb, ha rosszul gondolkoznak is felőlünk odakünn, amíg mi idebenn közintelligenciánk[3440] s nemzetiségünk[3441**] fejletlenségét elismerjük, férfiasan megvalljuk, s azt minden módon orvosoljuk: mintha odakünn magasztalnának, amíg mi idebenn hibás rendelkezéseinkhez makacson ragaszkodunk, s helyből sem akarunk mozdulni! Hogy pedig két első rapszodikus[3442] munkácskám a Lovakrul[3443] s a Hitel[3444] némileg hozzájárultak közintelligenciánk[3445] további fejlődéséhez, az tagadhatatlan. Amit én itt, úgy hiszem minden dicsekvés s a szerénység minden sérelme nélkül, fenntarthatok. Mert – s erre figyelmet kérek –, nem azt állítom: mondásaim helyesek, tanácsaim józanok; sőt megengedem általában mind helytelenek stb., hanem csak azt bátorkodom kinyilatkoztatni: hogy gondolkozásra, elmesúrlódásra[3446], idea-cserére stb. nyújtottak alkalmat s ingereltek, amit a legrosszabb akaróm sem tagadhat. S így hasznuk csupán csak abból áll, hogy egy s más tárgyat egy kissé megpendítettek, után azokat a közvélemény lassanként igazi egyensúlyba hozza! S ennek az értekezésnek is az lesz – ha lesz! – egész haszna.

Sokan így okoskodnak: „Nem ez a mód a közönséget előlépésre mozdítani, nem gúny, nem keserű dorgálás hat rá, azért is inkább megmarad előítéleteiben stb." Ennek első részét megengedem, kérvén azokat, akik így szólnak – s többet nevezhetnék, akik szóról szóra így szólnak: –, bírálgassanak engem utóbb is, szívesen tűröm; de ne üljenek mindig veszteg, hanem válasszanak **ők más módot** s léptessék a közösséget[3447] **más módon** elő. Másrészt nem hiszem, hogy **azért nem akarna**[3448] kilábalni ártalmas hiedelmeiből s tespedt tudatlanságából a község,[3449] mivel azt neki tán egy kicsit kíméletlenül és igen is nyersen lobbantották a szemére. Ilyen cselekvésmód makacs gyermekhez illenék s nem férfiakhoz, akik a jó tanácsot végül csak elfogadják, ha egy kicsit kedvetlenül, bosszankodva s a kellemetlen tanácsadót nem szívelve is!

Hiányainkat, hátramaradásainkat a külföldről kacagni, s ott szibaritaként[3450] élni, valóban megvetésre méltó; midőn szabadnak, vagy legalább megbocsáthatónak tartom: porainkat, mocsarainkat, utjainkat és számtalan ilyeneket egy kissé nevetni – – – kivált mikor határnélküli kellemükben bőven s híven osztozunk idehaza!

S ím Barátom Tőled, mint Olvasómtól végül el kell válnom. Reményeimet egy szebb jövendő felől semmi nem gyengítheti, s bízom honfitársaim bővérű[3451] nemes fiatalságában, hogy elénk hozza még, vagy sírboltunkra állítja nemzetünk valahai fényesebb s dicsőbb létét – – – –! Munkád 16-ik lapján azt mondod: *„Jobban ismerte a külföldi herceg De Ligne*[3452] *nemzetünket, mint az utazott magyar Gróf”* – és ebben igazad lehet, ha gyermekkoromra tekintek vissza –; de bízom Istenben: most jobban ismerem a hont, mint ő, s remélem, neki – bár emlékezetét mély tisztelettel köszöntöm, de Magyarországról alkotott ítéletében igaza nincs. Mert a Herceg munkáiban azt, amit Te hoztál elő[3453] – s ami nem egyéb, mint szép szó, amelynek fenekét olyan szigorúan vizsgálni nem szokás –, ugyan nem találtam, hanem a l46-ik lapon e sorokat, amelyeken kívül a Magyarról egy szó sincs: „dans un pays ou il y a six partis puissans, qui se **détestent:**[3454] le clergé catholique grec et protestant, les magnats, les gentils hommes, et les paysans – –.”[3455] Már pedig én azt hiszem – ámbár számos szomorú példa van előttünk, hogy milyen vad tűzzel viseltetnek mindezek a felekezetek egymás iránt, s még a legszerencsésebbek is mint állják nemcsak a más felekezetűek, hanem a velük egyszületésűeknek is az útját, s milyen indulatossággal taglalják őket sokszor –, mégis mondom, azt hiszem erősen: hogy **gyűlölet**[3456], amint a Herceg állítja, a Magyar közt nem volt, nincs, nem is lesz soha. – – – És mindazok az ősi ellenségeskedéseink, amelyek a hazát annyiszor gyászba borították – – – s mai sokszori divergenciáink,[3457] amelyek megint most tartatnak minden erőnk mellett az aszténia[3458] nyomorultságai közt –, semmi egyébből nem eredtek és erednek, mint vezetni vágyásból – ami az erőnek, s egy kis hiúsággal kevert büszkeségből, ami a fiatalságnak jele. És azért merek élni és halni – mert ha tévedek inkább nem kívánok élni –, hogy mindezek a felekezetek nem csak nemes szívük sugallata, de józan belátásuk tanácsa következtében is, a valódi szabadság szellemének áldozva, lassanként úgy fognak egyezni, s a polgáriság oldhatatlan köteléki által olyannyira egymáshoz fognak csatlakozni, hogy végre a közjó és a honi dicsőség fényében minden egyes tekintet s magán-járó önség és önség[3459] tökéletesen elolvad.[3460] – – És a hazaszeretet szent zászlója alatt nagy és kicsi rokonérzéssel egyesülni fog, s a királyszékkel együtt olyan erőt alkot, milyet csak piramisokban tapasztalunk, ahol egy tág és egyenlő alapon emelkedik az építmény, s az épület erejét az alap, azaz a Nemzet – – legfőbb magasságát pedig az egekbe ötlő legfelsőbb ékkő, azaz a fejdelem alkotja!

Mindezek után barátságomat ajánlom, s kérlek: fogj kezet velem, és munkálkodjunk, fáradozzunk rokon egyetértéssel, amíg a halál ki nem vág.

„Adja Isten, hogy Hazánknak,
Mint a nagy király alatt,
Három tengerpart virányi
Vessenek határfalat!”

A moly, szú mindenbe esik, mindenütt zölddel a penész, s a rozsda megemészti még az acélt is. – Ne felejtsük rajtunk is rág az idő!

„– – – mert ki tudja
Óra múlva milyen sors vár!”

És használjuk a nekünk tán már igen rövidre mértet inkább honunk szolgálatára, mint viszont üldözéseinkre! Ne éljünk mi kevesen, akik a közjóért törekedünk, villongásban, háborúban, mert akkor egész igazsággal ítélhetne minket a közvélemény[3461] hiúknak, s nem hazaszeretőknek, amik pedig lenni óhajtunk!

Ha azonban célirányosabbnak tartod külön úton járni – s úgy hiszed, hogy a közjót úgy lehet sikeresebben előmozdítani, ha Te balra vonod, midőn én jobbra, számos pártunk s

felekezetünk pedig hol előre, hol hátra, hol fel, hol lefelé, s így széjjel húzogatják, úgy, hogy nem is mozdulhat kelleteként helyiből –, tűrnöm kell, s bajnoki elszánással fogadom s veszem fel a viadal-kesztyűt. És minthogy én vagyok a sértett fél, rajtam a sor elhatározni fegyverünket.

Hallottad tán ezen anekdotát: „két hős, mind a kettő derék és nemes, egyenlőn lángolt egy maga körül csudálatos bájt lehelő hölgyért; mindegyik el akarta nyerni a viszontérzés mennyei ajándékát. És így sokszor egyik a másiknak útjában állott, s a két bajnok, akikben a szív és lélek rokon volt, egymás legvéresebb ellensége lett. Nem tudták az indulatosak befejezni[3462] gyászos ellentétüket, amíg majd-majd halálos kettős viadalra került a dolog. – Szerencséjükre megtámadta az ellenhad a magát teljes bátorságban[3463] hitegető tábort – s íme mint a villám futja keresztül a valóban nemesek lelkét viszálykodásuk undok képe, és mennyei erőre gyúlnak –, kezet fognak és hogy „ki a bajtársának erősebb pajzsa, ki a vitézebb! – így kiáltanak fel –, az legyen ezentúl versenytárgyunk, és az intézze végképp minden sérelmünket el.” E dicsőbb módját a verseny-viadalnak megszeretve, s helyre, időre, körülményeinkre alkalmazva, Téged arra hívlak ki: „Tegyen mindegyikünk, amennyit tehet honáért, honfiaiért![3464] És aki becsületesebben, elszántabban járja utolsó leheletéig a hazafiság pályáját, az legyen győztes – diadalmas!

MAGYARÁZATOK[3465]

———

A lovakról írott munkámban[3466] a 204-dik lapon ez áll: „A lótenyésztésben pedig hiába, macadamizált[3467] úton előmenni lehetetlen” stb. És ezen állítás nyomán egy különben hazai dolgokban igen jártas honfiúnk ezt mondta: „annyi új szó van e könyvben, hogy az ember alig érti – – azonban nem vagyok én ellenük, csak etimológiájuk[3468] legyen érthető, és hangjuk magyar. De az a **maca**[3469] – Úr Isten honnan származik? – – Én minden könyvemet keresztül néztem, de Mak és Ádámon[3470] kívül egyebet sehol sem leltem. – – És aztán az a **damizált**[3471], vajon mit tesz? – – Bizony még felfordít ez a mai generáció mindent stb.”

S így midőn a jámbor honfi „mindennek **felfordulását**[3472] jövendölte”, azt árulta el, hogy sohasem hallott egy szót sem Macadamról,[3473] sem az útcsinálási metódusáról, amit macadamizálni-nak[3474] hívnak. És aminek, ha azt utánozni elég tehetségünk volna, azt köszönhetnénk, hogy mi mai generációbeliek nem akadnánk meg vagy **fordíttatnánk**[3475] fel a hintóinkkal legalábbis annyiszor, mint általában túlmagasztalt eleink.[3476]

Ez az eset azonban – amely egy olyan honban mint a miénk, ahol aránylag olyan kevés újság jár, s így a külföldnek mibenléte különösen kevéssé ismert, más és fontosabb dolgok körül is megtörténhet[3477]–, határozott engem el, e töredékekhez némi magyarázatokat ragasztani, amelyek ámbár Olvasóim nagyobb részének tán nem, de még is néhánynak szükségesek lehetnek.

V-ik lap. „Habár Cassandra sorsa várna is rám stb.”
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei jussu, non unquam credita Teucris.
Aen. L. II. 246, – 47.

Akkor is jövendölt Kasszandra (a trójai Királyleány) isten parancsából – de soha sem hittek neki a Trójaiak. – – – –[3478]

VII-ik lap. „Nebenius újabb munkája stb.”
Über die Natur und die Ursachen des öffentlichen Credits ... Carlsruhe und Baden 1829.[3479]

XXIII-ik lap. „Quand on voit stb.”
Midőn valamely Szerzőnek általános jó célját veszi észre az ember, ritkábban fog saját ítéletében csalatkozni, ha azon helyeket, amelyek kétértelműeknek látszanak, általános jó szándék szerint ítéli, mintsem ha neki valamely egyes rossz szándékot tulajdonít.

XXVIII-ik lap. „Hol több helóta jutott stb.”[3480]
„A helóták a spártaiak rabszolgái voltak, földjeik termésének bizonyos meghatározott részét Uraiknak, a spártai polgároknak adták. Földet, mint tulajdont nem bírhattak, utakat, s vízszabályozásokat ingyen csináltak. Háborúban elő-seregnek használtattak, hogy szolgai sorsukról emlékezzenek, törvény szerint minden esztendőben megverettek egyszer. Az esztendőnként újólag választott Ephorosok a spártai ifjakat kiküldvén vadászni, ha valamely helótát ezek elértek, azt azonnal meggyilkolták. A plataeai ütközetben a perzsák ellen 10 ezer szabad spártai polgár és 40 ezer helóta hadakozott. Ha valamelyik helóta megkövéredett, azt

tüstént megölték, s gazdáját megbüntették, hogy szolgáját sanyargatóbb munkára szorítani nem tudta, s több efféle. ----”

XXX-ik lap. „kiknek földön élő számokból stb.”
– – – Kisfaludy Károlyt értem, kinek emlékezetét íme itt üdvözlöm! –
Ugyanott: „Beduin” = kóbor arab nemzet.[3481]
Ugyanott: „Il faut stb.”
Bátorítani kell az ügyességet.
Ugyanott: „Edinburgh, Westminster stb. Review-k”[3482]
– nagyon keserű attikai sóval írt angol időszaki írások.
Attikai sónak hívták az Athéniek az elmés de szelíden csípő gúnyt.

XXXVI-dik lap. „Comme il est stb.”
„Minthogy igen nehéz jó munkát írni, s felette könnyű azt bírálgatni, mivel a Szerzőnek minden oldalra szükséges volt figyelnie, a Kritikus pedig csak egyet (a leggyengébbiket) támadja meg, ezen utolsónak nem kell csalatkoznia, s ha történetből mindig csalatkoznék, menthetetlen lenne.
Egyébiránt: minthogy a Kritikát mások feletti magamutogatásnak is lehet tekinteni, s egyszerű sikere az, hogy az emberi gőgnek némi bájos pillanatokat szerezzen, hívei méltánylásra ugyan mindig, de engedékenységre ritkán érdemesek.”

XXXVIII-ik lap. „Nemesis” = Igazság-szolgáltatás istenasszonya a régieknél.[3483]

53-ik lap. „a peasant stb.”
Téged látlak havasok lakója! Szerény erényeid – vendégszerető házad –, tűrő és jámbor, büszke és szabad lelked – ártatlanságra alapozott önérzeted –, ép napjaid és álmod éjei – veszély által dicsőített de vétlen tetteid – reményei vidám öregségnek s csendes sírnak, amelynek zöld hantján kereszt és virágfüzér, s unokáid szerelme lesz sír-írásod. Ezt látom én! – –

66-ik lap. „Ich theile stb.”
Én a Németeket két részre osztályozom: Tanácsosokra, és olyanokra, akik azokká szeretnének lenni.

74-ik lap. „Maratón mezein, Phile stb.”
Maratón a Perzsákat megsemmisítő diadalról, Phüle pedig Thraszibulosznak a szabadságért vívott harcairól híres helyek Attikában.

83-ik lap. „Severin bércei stb.”
Azon hegyek, amelyek a fiumei tengeröblöt a Kulpától elválasztják, s melyeken keresztülmegy a Ludovica út.[3484] – A Duna kőszirtjei Belgrádnál kezdődnek és Orsova alatt végződnek, amely dunai vaskapuk a hajózást szinte egészen megakasztják.

85-ik lap. „Bacon[3485], Gibbon[3486], Young[3487], Watt[3488], Smith[3489]” = angol **mester-fők**.[3490]
Mester-főknek azokat hívom, kik munkássági ágaikon az emberiségnek – úgy szólván – új érát[3491] nyitottak.

106-ik lap. „laissez nous faire” = engedd csak, majd véghez visszük mi.[3492]

127-ik lap. „Chacun a son tour” = mindenki a maga sorában.

136-ik lap. „La maniere stb.”

Általánosan a Kritika azt szokta csak fejtegetni, ami íratott, itt azonban a Kritikus az ellen heveskedik, ami nem íratott.

168-ik lap. „midőn a kereskedési viszont-torlás[3493] – represailles[3494] – nagy kárai stb.”

Erről Franklin[3495] így szól: Gondoljunk egy Országot X. melynek posztó-, selyem- és vasgyárai vannak, és ebbéli készítményeivel három országot A. B. C., ellát –, de egyszersmind a posztócsinálók elősegítése végett a posztónak sikeresebb eladást óhajt. Ennek következésében megtiltja A. posztóját. – A. viszont-torlásból megtiltja X. selymét. Ebből a selyem gyártók panasza következik, s hogy megnyugtassa őket X., eltiltja a B-ből jövő selymeket. – B. viszonttorlásból eltiltja X. vasát. Ebből megint a kereskedés hanyatlása iránt a vas-gyártók panasza támad –, s most eltiltja X a C-ből jövő vasat. C. viszonttorlásból végre eltiltja X posztóját.

S vajon mi következik mindezen eltiltásokból?

Felelet: az élet kellemeinek és a lakossági fogyasztásnak a megcsorbulását tapasztalták mind a négy Ország lakosai.

179-ik lap. „An honest man stb.”

Egy becsületes ember Istennek legremekebb teremtménye.[3496]:

Ugyanott: „hanem Gyors Pál helyett stb.”

A „Hitelben” Gyors Pál hozatott fel például.

190-ik lap. „Corregioval[3497] stb.”

Corregio egy képét elvégezvén, amely tán legnagyobb remeke, önmegelégedési gyönyörűségében így kiáltott fel: „Én is festő vagyok!”

204-ik lap. „car il n’ y a stb.”

Mert csak az igazságok szoktak sérteni.

206-ik lap. „Utópia”[3498] = olyan hely, amely sehol sincs a világon, és így a képzeletnek olyan tartománya, hol tökéletlenség nincs.

219-ik lap. „Nature and all her works stb.”

A természet minden csodáival sötét éjben feküdt, Isten mondta: Legyen Newton;[3499] s minden felderült.

221-ik lap. „A Divat. A Mania”

Az ezekről való vallomás a hely szűke miatt kimaradt.

222-ik lap. „Transporter dans des siecles stb.”

Az élő századnak minden ideáit a múlt századokba vezetni vissza, a tévedési források leggazdagabbika. Azokhoz, akik újakká akarják tenni a régi századokat úgy szólok, mint az egyiptomi Papok Szolónhoz:[3500] „Oh Athéniek ti csak gyermekek vagytok.”

223-ik lap. I. „Aristogiton Harmodios.”[3501]

Azon dicső Hellének, akik Phyrrus tyrannismusától megmenték honjukat Attikát.

264-ik lap. „le Magistrat qui stb.”

A Törvényhozó, aki az igazságot tisztábbra fejti, s a törvényeket a hatalmas és erőtlen közt részrehajlatlanabbá tette; a hadfi ember, aki a diadalnak fényesebb és mégis kevesebb vérbe kerülő mesterségét találta fel – a nagy mesterséget, hogy inkább ész, mint testi erő által győzni – a Miniszter, aki a királyi székhez közel a nemzet pártját fogta, mintha ettől nyerte volna megbízatását; a költő, aki a Szinnek hatalmas és édes varázslatú szívömledései közt egy nagy nemzet örömeit annak elmetehetségei és erkölcsi magasabbítására használta; a Filozófus, akinek lángesze nyomozta fel az Egyetemesség törvényeit, s olyan rendszereket talált, amelyek az emberi léleknek kalauzul szolgálhatnak utóbbi vizsgálataiban, mindazok, akik bármilyen állapotban és bármilyen nemben jelesen szolgálták nemzetüket, s arra világosodást és fényt derítettek – – –.

267-ik lap. „B. – – –”

a tizenöt utolsó sor nem az én, de B. Úrnak a tollából folyt.

305-ik lap. Cartouche egy ismeretes igen ügyes francia tolvaj, ki számos évek előtt élt.

311-ik lap. „Cherub” „Seraph”[3502] Az első a legfőbb bölcsességnek, a másik az örök szeretetnek szimbóluma némely költők szerint.

344-ik lap. „Spaa, Brigthon, Bath stb.”

Híres fürdőhelyek, az első Német-alföldön, a két másik Angliában.

359-ik lap. „Une loi de Constantin[3503] veut stb.”

Konstantinnak egy bizonyos törvénye azt rendeli, hogy elég legyen egy Püspöknek tanúbizonysága, és más bizonyságokat ne is kelljen kihallgatni. – Ezen fejdelem különösen téves úton járt; ő a dolgokat a személyek, a személyeket pedig tiszteik, hivatalaik szerint ítélte meg.

376-ik lap. „a legremekebb paroszi márvány palotát stb.”

Parosz Archipelagusnak egy szigete, amely többek közt márványáról híres.[3504]

427-ik lap. „amely egy Vaubannak stb.”

Vauban XIV. Lajos idejében élt igen híres várépítő.[3505]

440-ik lap. „It is to be lamented stb.”

„Sajnálni lehet, hogy olyan keveset tudunk Smith[3506] életének arról a részéről, amelyet Oxfordon töltött. Hogy miként gondolkozott Ő az ottani tudományos Egyetemről, annak rendszerérül és a tanítás tárgyairól, azt számos évek után a „Nemzeti gazdaságról” írt munkájának egy nevezetes részében közölte a világgal. S amit soha meg nem bocsátanak neki Oxford Magasztalói és mindazok, akik hajlandók azt bűnös tettnek tartani, ha valaki a régi intézetek csorbáit és hiányosságait felfedezi. Valóban furcsának tűnhet, hogy mindig sokan vannak, akik ítéleteikben e most említett utat tapossák, látva, hogy az elaljasodás és a visszaélések, amelyeknek az ilyen intézetek alá vannak vetve, szintúgy, mint az állati test nyavalyái természet szerint enyészést vonnak maguk után – és hogy egy ilyen intézeteknek az legjobb barátja, aki mint a jó orvos legelőször a nyavalya okát jelöli ki, mert ennek megismerése határozhatja csak meg a gyógyszer választását. Mindazonáltal közönségesebb csalódás ennél a világon kevés van, és tán egy sincs, amely a közelőmenetelt hathatósabban gátolná; t. i. ez az a hiba: „az eszközöket a cél elé tenni.... a csupa eszközöket, a néha már

hibás és hasznavehetetlenné lett eszközöket a dicső célok elé tenni, amelyek elérésére amazoknak szolgálniuk kellene.”

520-ik lap. „kis Zaches”
Hoffmannak egy igen ismeretes költeménye.[3507]

526-ik lap. „Brougham.”[3508]
A mindenki által ismert angol Miniszter.

530-ik lap. „dans un pays stb.”
Egy olyan országban, ahol hatalmas hat felekezet van, amely egymást **gyűlöli:**[3509] a katolikus, görög s protestáns papság, mágnások[3510], nemesek és parasztok.[3511]

JELENTÉS

———

Midőn Hitel című munkám a sajtót elhagyta, gondoltam: tán németre fogják fordítani; de ezt nemcsak bizonyosan nem tudtam, sőt különösen valószínűnek sem tartottam, mert sok annyival jobb magyar munkánk sincs más nyelvre fordítva. Azonban mégis törekedtem annak a lehető leggyorsabb[3512] németre fordítását gátolni: – s egynek, aki megkért „fordítani engedjem", meg is tagadtam. És korántsem azért, hogy állításaim tán kisebb körben vagy titokban maradjanak – mert a sötétségnek s titoknak barátja nem vagyok –, hanem hogy a nyomtatónak, akinek átengedtem, hogy egy kissé nagyobb haszna legyen. Akkor azt kellett mindenünnen hallanom: „Nem is tilthatom meg a munkám lefordítását, s azt akárki bátran megteheti"[3513] Már ez úgy van-e, nincs-e, igazságos-e, nem-e, azt nem tudom; hanem annyira emlékezem: hogy e felvilágosítás után, a dolgot – egyéb fontosabbakra fordítva a figyelmemet – egészen a Véletlenre bíztam. Megjelent az első fordítás, s bár a fordítónak neve nem volt kitéve,[3514] szaporán a köz tudomására jutott,[3515] hogy az V. úr[3516] munkája.

Én azt hiszem: a szerzőt csak eredeti szavai és állításai után lehet megítélni, mert ő csak azokról állhat jót,[3517] és különösen igazságtalan könnyelműség jele az, ha valaki őt a fordító szerint bírálgatja. És így V. úr[3518] fordításán – aki szinte minden lapon elárulja nemcsak magyar nyelvbeli, hanem más dolgok körüli tudatlanságát is – csak kacagnom lehetett. Ő teszem például, nem tudja mi a Magyarnál a nemesi Virtualitás[3519] – mert Hitelem 105-ik lapján e szavakat „nem ér annyit a nemesi virtualitás, mint a kereskedő készpénze"[3520] fordítása 93-ik lapján így adja: „so wie adeliche Virtuosität[3521] – s hogy el ne vétsék a dolgot, ezt ragasztotta parentézisbe[3522] hozzá (Meisterschaft)[3523] weniger Werth hat, als das baare Geld des Handelsmannes"[3524] s hogy ilyenest egy magyar prókátor nem tud, az valóban szégyen; de itt meg akarom neki magyarázni: a Virtualitás[3525] semmi egyéb, mint a magyar nemesember remélhető szukcesszionális[3526] jussa.[3527] A Hitel 87-ik lapján ez áll: „milyen kevés mai napi haszon tartja **paralizálva**[3528] némely vidékek jövendő bizonyos nagy hasznát, s óriási előmenetelét stb." Ezt V. úr[3529] 72-ik lapján így adja „wie wenig heutiger Nutzen dem zufünftigen bestimmten großen Nutzen und riesenmäßigen Fortschritte mancher Gegenden die Parallele hält."[3530] stb. S ilyen fordításnak legalább száz példányát adhatnám, ha bajlódni akarnék vele, amiből csak az tűnik elő, hogy V. Úr[3531], a maga tehetségét túlbecsülve, olyan munkához kezdett, amelyre korántsem volt elég előkészülete. Mert aki nem tudja a Virtualitás[3532] (nemesi szukcesszionális juss)[3533] és a Virtuozitás[3534] közt (amit ő maga Meisterschaftnak[3535] nevez) s a paralizálás[3536] és a parallelában[3537] tartás közt a különbséget, az valóban jobban cselekedne, ha becses óráit egyébre mint fordításra, vagy is inkább hamisítgatásokra fordítná. Hanem később megtapasztaltam, hogy milyen gyászos következményei vannak az ilyen, egészen fonák s felforgatott fordításoknak a magyar szerzőkre nézve – – –! A nagyobb Publikum – amelyek nem a magyar hanem a német olvasók – nem az eredetinél de a fordításnál fogva ítéli az írót. Ámbár ez igazságtalan, de úgy van; s így én is számos jó ismerősöm s jó akaróm által azzal lettem megvádolva, hogy nem is lehet érteni olykor állításaimat, és nincsenek velem egy értelemben. Már csak a két előhozott fordítási példány, amelyeknél vastagabbak is vannak szám nélkül, nem annyira különböző-e az én állításaimtól, mint fekete a fehértől? Kérdem! Ha valaki jobban kedveli a **készpénzt** mint a **nemesi Virtualitást**[3538]– kivált, ha ezen utolsó mocsár –, azt úgy hiszem, nem lehet a szemére hányni, sőt igen egyeztethető az igazi s bölcs nemességgel; de ha valaki a **készpénzt** a **nemesi Virtuozitás**[3539] elé teszi, amit – V. úr[3540] parentézisi[3541] felvilágosítása után, ti. Meisterschaft[3542] – nemesi felsőbbségnek mondhatni, azt úgy hiszem különösen dicsérni nem lehet, és én olyannak

lelkéről nagyot nem tartanék, mert az igazi nemességnél nagyobb kincs a világon nincs. Aki pedig panaszkodik, hogy egy malom **parallelába**[3543] teszi országának nagy részét, azt méltán lehet eszelősnek hívni. S ilyen színekkel méltóztatott V. úr[3544] engem a külföldiek előtt festeni. Mindezek után nem tagadom, bosszankodásomat egyenesen tudtára adtam az e fordítást kiadó Wigand[3545] könyvárus Úrnak, aki megkért „jelölném a hibákat ki", amit amennyire azt egy rövid délelőtt tennem[3546] lehetett – mert Törökországba indultam több időt nem engedett –, teljesítettem is. És erre kijött Vojdisek[3547] Úrnak a második fordítása, ahol a neve a címlapon ki is van téve. Javult-e fordítása? Azt nem tudom, mert azt olvasni időt magamnak nem vettem. De hogy Vojdisek[3548] Úr az ellen hogy fordítását jónak nem találtuk egy külön nyomtatványban panaszkodott, azt mindenki tudja. Én pedig azt hiszem, inkább engem illethetett volna a panasz és őt a köszönet. Azonban erre nekem időm és őneki tán kedve nem volt, s én elszánással tűrtem, hogy midőn hazámfiainak a legnagyobb része eredeti munkámért **neheztelt**[3549], a külföld viszont nem csak nagyon hiányos de szinte egészen felforgatott, s ekképp gyakran éppen ellenkezőt mondó fordítás után **kárhoztatott**.[3550]

Egyébiránt ilyen falzifikációnak[3551] most némileg elejét akarom venni, s azt nyilatkoztatom ki: hogy én mindenki törvénybe fogok idézni, aki e mostani munkámat fordítván mást mond, mint amit én állítok. Nem akarok bitorolt hírrel fényleni; dicsérjen vagy kárhoztasson a közönség, ítélete alá vagyok vetve, s azon örülni fogok, vagy azt tűrni fogom, de csak saját és nem rám fogott vagy félrefacsart állításaim szerint bíráljon.

A sajtói rendszabásról, röviden kimondva ítéletemet, azt hiszem: „Legyen szabad kinyomtatni mindent, de bűnhődjön az anarchiát javasló, veszedelmes magot hintő, rágalmazó, vagyonával, személyével, vérével. Úgy legyen a fordítás kinek-kinek szabad; de ha *virtualitás*[3552] helyett *virtuozitást*,[3553] *paralízis*[3554] helyett *parallelát*,[3555] fehér helyett feketét, jobbra helyett balrá-t stb. hamisít,[3556] s ekképp a szerzőt lágyvelejű[3557], zavart eszű s tompa ismeretűnek festi, essék a törvény bírságába, in poenam damni et dehonestationis.[3558]

Van-e erről egyébiránt nyilvános törvényünk nincs-e, s miképp fog tán indítandó pöröm eldőlni? Azt nem tudom; de bízom bíráimnak annyi igazságszeretetében, hogy mindenkinek sajátját, becsületét szentnek tartván, az én munkámat is minden **utánnyomtatástól** és **félrefordítástól**[3559] védeni fogják. – – És annál inkább, mert velem sok állításaimban tán egy értelemben nem lévén, a legszeplőtelenebb igazság szüzének fognak áldozni. A részrehajlatlan közönség pedig nem fogja szenvedni: hogy földijük, habár nem akarják is dicsérni szavait, német elcsikarások által a külföld ítéletében ártatlanul bűnhődjön.

Mindezen kellemetlenségek elkerülése végett bátorkodom egyébiránt jelenteni, hogy e töredékek elkészültekor Paziazi[3560] úr megkért: „engedném neki meg azokat németre fordítani, s nézném egy kissé magam át, minekelőtte sajtó alá kerülnek." Amit meg is ígértem – mert látom a fordítást nem gátolhatom, s számos Magyar van, aki jobban tud németül mint magyarul – amiről én nem tehetek –; s ekképp senki, aki nem igazságtalan, abban a tekintetben nem fog rám neheztelni, ha azon vagyok, hogy legalább az legyen mondva más nyelven – ha már valami mondatik –, amit én mondottam, s nem az, amit mások elcsikartak s felforgattak.

Paziazi[3561] úr fordítása[3562] tehát, amely már jobbadán kész, rövid idő alatt ajtó alá kerül, és csak azt, és nem mást ismerem el munkám fordításának. Ámbár annak minőségéről is csak annyiban akarok kezeskedni, hogy állításaimat híven adja s tükrözi elő. Mert sem az előadási módról, sem a német nyelvi hibátlanságáról jót nem állhatok; s először is azért, mert nem vagyok jó Német, s aztán, mert inkább gályarab szeretnék lenni, mint télen és tavaszon át egy unalmas munkát írni, s ugyan azt megint nyáron s őszön keresztül, egy kis mulatság s pihenés végett, németre fordítani!

JEGYZETEK

[1] eredetileg négy sorba törve, különböző betűmérettel, régies helyesírással:

VILÁG
VAGY IS
FELVILÁGOSÍTÓ TÖREDÉKEK
NÉMI HIBA 'S ELŐITÉLET ELIGAZITÁSÁRA.

[2] A mű Jean Paultól származó mottója (német): „egy madár által elhullajtott néhány magszemből, idővel egy erdő keletkezett, egy új alkotás."

Több mint egy évtizeddel később újra idézte Széchenyi az író szavait, egy érdekes magyarázó kommentárral kísérve: „azért ha Isten éltet, tán még is leteszek az Ön lapjaiba egy-egy véletlen magvat, amelyről halhatatlan Jean Paul így szól: «– aus manchem Samenkorn, das ein Vogel hintrug – és ehhez csak magyar szűz-föld és tiszta szándékú madár, meg egy kis gyakorlati értelem kell – erwuchs mit der Zeit ein Wald von Bäumen, eine neue Schöpfung.»" (*Mélt. Széchenyi István gr. úr levele a Jelenkor főszerkesztőjéhez*. Jelenkor, 1842. december 22.) Széchenyi később több művében is idézte a sort, bár nem mindig pontosan ugyanebben a formában (a pozsonyi országgyűlés felső tábláján elmondott beszéde 1843. október 7-én, ill.: Diszharmónia és vakság. Gúnyos vitairat – rapszodikusan és sebtében papírra vetve! 1860.).

[3] Jean Paul, eredeti nevén Johann Paul Friedrich Richter (1763-1825): német író, esztéta, publicista, költő. Írói nevét Jean-Jacques Rousseau iránti tisztelete miatt választotta. Korának egyik kedvelt (talán legolvasottabb) írója volt, aki „ontotta" a klasszicizmus és romantika határvidékéhez köthető köteteit. Bár valószínűleg nem tartozott Széchenyi István különösen értékelt szerzői közé (keveset hivatkozott rá), de írásait ismerte, könyvtárában 16 műve szerepelt összesen 27 kötetben.

[4] eredetileg: JÓ AKARÓIMHOZ.

[5] eredetileg: meghittje

[6] Az utalószó az „együtt érző olvasóra" vonatkozik.

[7] eredetileg: világban

[8] eredetileg: hajlandó; a mai jelentésénél bővebb értelemben

[9] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[10] Az eredeti kiadásban itt az oldalszám megjelölésével szerepelt a tartalomjegyzék. Mivel azonban ebben a változatban nem követhetőek az eredeti oldaltörések, ezért félrevezető lett volna a megjelölésük. A mű arányainak érzékeltetésére itt a jegyzetben olvasható az első kiadás lapbeosztása: Az egész munka veleje – I; Előszó – V; Ön- és körülményismereti töredékek – 41; A Taglalatban előforduló néhány állítás – 119; Szerencsétlen ideák – 177; Vallomások – 221; Ész és szív – 284; Egyesületek – 312; Kaszinó – 337; Pesti lóverseny – 472; Töredékek egy Angol leveleiből – 503; Végszó – 517; Magyarázatok – 533,

Az eredeti kiadás jegyzéke nem egészen pontos, mert hiányzik belőle az első három és az utolsó rész: *Jóakaróimhoz* [Ajánlás]; *Tartalom*; *Tudnivaló; Jelentés.*

[11] azaz: értelme, lényege

[12] eredetileg: Ön- és körülmény-ismereti töredékek

[13] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[14] eredetileg a Széchenyi által is használt tulajdonnévi forma: Casino.

[15] eredetileg: leveleiből. Széchenyi toldakékolásaiban az egykorú dunántúli nyelvszokást követte (-búl, -bűl; -rúl, -rűl stb.), és Döbrentei Gáborral (1785-1851), a Hitel című művének nyelvi és stiláris korrektorával szemben is ragaszkodott eredeti toldalékaihoz. A Világban is követte ezt a nyelvszokást, de mivel ez a kiadás modernizált, ezért csak a hangsúlyos helyeken, a címsorok jegyzeteiben jelöljük meg az eredeti változatot.

[16] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét" 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel" című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef" formát használta.

[17] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[18] azaz: értelme, lényege

[19] palliatív (latin), palliatíva, palliatív rendszabály: tüneti kezelés, csak a tüneteket enyhítő, nem a baj alapvető okának megszűntetésére irányuló intézkedés.

[20] A Széchenyi István érvanyagában gyakran előforduló életkor-analogikus megfogalmazások – „fiatal nép", „fiatal nemzet", „kisded nemzet," a nemzet „gyermekkora", „fel nem serdült" nemzet –, nem egyszerűen hasonlatok. Az ő történelemszemléletében a felvilágosodásban gyökerező modern haladáselv, a keresztény perfektibilitás (tökéletesedés) gondolata és az organikus nemzetszemlélet sajátos ötvöződött. Ennek értelmében az egész emberiség haladása (tökéletesedése) az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek hozzájárulásával valósulhat meg. Felfogása szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia így nála nem egyszerűen a történelem jelenségeinek végiggondolása, eszmealkotás, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A nemzet „életkorának", „életszakaszának" a meghatározása jelenti a kiindulópontot, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság" bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[21] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[22] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[23] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[24] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[25] eredetileg: elbonczolt

[26] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[27] kaliba: kunyhó, viskó

[28] Széchenyi célképzetében fontos szerepet játszó tétel: a lehető legtöbb ember („legnagyobb rész") legteljesebb boldogsága. Értelmezése szerint a reformoknak arra kell irányulnia, hogy minél több („a lehető legtöbb") ember jólétéhez és boldogságához vezessen. A felvilágosodás gondolatrendszerében gyökerező gondolatot Széchenyi közvetlenül Jeremy Bentham angol jogfilozófus (1748-1832) utilitarista (haszonelvű) liberalizmusából merítette. Hitel című művének értékrendszerében már hangsúlyosan szerepelt ez a tétel: „minden országlás filozófiája a legnagyobb rész boldogítása."

[29] apológia (görög): védőbeszéd

[30] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[31] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét" 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel" című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef" formát használta.

[32] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[33] eredetileg: világot. Széchenyi a mű címét éppen ez alapján a jelentés alapján választotta: felvilágosítani, világot gyújtani.

[34] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[35] eredetileg: világban

[36] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[37] Cassandra (görög): Kasszandra: Priamosz trójai király és felesége, Hekabé leánya, aki nagy hírű jósnő volt. Apollón isten beleszeretett a szépséges Kasszandrába, aki elhárította Apollón szerelmét. Apollón ezért azzal büntette Kasszandrát, hogy jóslatainak többé senki sem hitt. Trója számára ez végzetessé vált, ugyanis Kasszandra jóslatai (többek között az is, hogy a faló a város pusztulását hozza) sorra beteljesültek.

[38] Széchenyi magyarázata az első kiadás 534. oldaláról:

> *„Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris*
> *Ora, dei jussu, non unquam credita Teucris.*
> *Aen. L. II. 246,-47.*

Akkor is jövendölt Cassandra (a trójai Királyleány) isten parancsából, – de soha sem hittek neki a Trójaiak. – – – –"

[39] Széchenyi magyarázata az első kiadás 534. oldaláról eredetileg gót betűkkel: *„Über die Natur und die Ursachen des öffentlichen Credits ... Carlsruhe und Baden 1829."*

Széchenyi itt egy korabeli művet idéz, amely „a nyilvános hitel természetéről és okairól" szól. Hivatkozása azt bizonyítja, hogy alapos előtanulmányokat folytatott a Hitel megírása előtt, s a mű megtalálható könyvtárában is. Pontosan: Nebenius, Friedrich: Ueber die Natur und die Ursachen des offentlichen Credits. Karlsruhe u. Baden, D. R. Marx, 1929.

[40] eredetileg: életlépcsői

[41] A Széchenyi István érvanyagában gyakran előforduló életkor-analogikus megfogalmazások – „fiatal nép", „fiatal nemzet", „kisded nemzet," a nemzet „gyermekkora", „fel nem serdült" nemzet –, nem egyszerűen hasonlatok. Az ő történelemszemléletében a felvilágosodásban gyökerező modern haladáselv, a keresztény perfektibilitás (tökéletesedés) gondolata és az organikus nemzetszemlélet sajátos ötvöződött. Ennek értelmében az egész emberiség haladása (tökéletesedése) az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek hozzájárulásával valósulhat meg. Felfogása szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia így nála nem egyszerűen a történelem jelenségeinek végiggondolása, eszme-

alkotás, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A nemzet „életkorának”, „életszakaszának” a meghatározása jelenti a kiindulópontot, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság” bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[42] A Széchenyi István érvanyagában gyakran előforduló életkor-analogikus megfogalmazások – „fiatal nép”, „fiatal nemzet”, „kisded nemzet,” a nemzet „gyermekkora”, „fel nem serdült” nemzet –, nem egyszerűen hasonlatok. Az ő történelemszemléletében a felvilágosodásban gyökerező modern haladáselv, a keresztény perfektibilitás (tökéletesedés) gondolata és az organikus nemzetszemlélet sajátos ötvöződött. Ennek értelmében az egész emberiség haladása (tökéletesedése) az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek hozzájárulásával valósulhat meg. Felfogása szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia így nála nem egyszerűen a történelem jelenségeinek végiggondolása, eszmealkotás, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A nemzet „életkorának”, „életszakaszának” a meghatározása jelenti a kiindulópontot, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság” bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[43] Alvari – valószínűleg Alvarez de Cienfuegos (1764-1809) spanyol költő, a neoklasszicista salamancai iskola neveltje, a romantika egyik előfutára.

[44] eredetileg: rendszeres systematica

[45] azaz: adagra, részre

[46] eredetileg: classicitas

[47] anathema/anatéma (görög): átok, egyházi átok, kiközösítés

[48] választóvíz: az aranyat nem oldó tömény salétromsav

[49] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[50] Utalás gróf Dessewffy Józsefre, a Taglalat szerzőjére.

[51] Széchenyi itt a Hitel ajánlására utal.

[52] indirecte/indirekte (latin): közvetett módon, közvetetten, áttételesen

[53] eredetileg: bájlóbb

[54] eredetileg: accentussal

[55] eredetileg: dilletant

[56] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[57] eredetileg: olvasó publicumom

[58] „veritas odium parit” – az igazság gyűlöletet szül (latin közmondás)

[59] valószínűleg: uszály, bárka

[60] eredetileg: egylelkü s egyszívűségünk által

[61] itt „honfitárs” értelemben, hiszen Széchenyi és Dessewffy a szó eredeti értelmében nem volt egymásnak „földije.” Széchenyi Bécsben született és birtokai Északnyugat-Dunántúlhoz kötötték, míg Dessewffy a Sáros megyei Kriwiánban született és az ő birtokai pedig Észekkelet-Magyarországon feküdtek.

[62] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét” 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel” című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef” formát használta.

[63] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé

tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét” 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel” című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef” formát használta.

[64] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[65] eredetileg: illustratiói

[66] eredetileg: elme-vitatások

[67] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[68] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[69] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét” 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel” című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef” formát használta.

[70] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[71] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét” 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel” című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef” formát használta.

[72] eredetileg: „recensealta”. recenzál (latin) – bírál

[73] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[74] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét” 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel” című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef” formát használta.

[75] eredetileg: világot. Széchenyi a mű címét éppen ez alapján a jelentés alapján választotta: felvilágosítani, világot gyújtani.

[76] eredetileg: verseny-tárgyává

[77] eredetileg: egymás-ellentiségiknek

[78] eredetileg: honévrajzink

[79] azaz: értelmét, lényegét

[80] eredetileg: álladalmunk. Széchenyi általában az állam régies formáját, az álladalom kifejezést használja.

[81] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.

[82] eredetileg: elnemzetlenülés

[83] azaz: a magyarság, a magyar nemzet

[84] Utalás Herder történetfilozófiai koncepciójának arra a korabeli magyarság számára vészterhes jóslatára, amely szerint a kisebb nemzeteket az őket körülvevő nagyobb népek magukba fogják olvasztani, s ezzel előbb-utóbb eltűnnek a világtörténelem menetéből.

Herder, Johann, Gottfried (1744-1803), német filozófus, közíró. Fő történetfilozófiai műve: „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menscheit", azaz: Eszmék az emberiség történetének filozófiájából.

[85] azaz: a magyarságot, a magyar nemzetet

[86] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[87] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Jelentése itt: öntudatlanság, a „nemzetiségi" (nemzeti) identitás elvesztése.

[88] Széchenyi itt egyrészt arra az 1780-as évek végén kibontakozó „nemzeti felbuzdulásra" utalt, amely II. József (1780-90) centralizáló és németesítő törekvéseivel szemben kezdte kihangsúlyozni a magyar jelleget, illetve az 1790-től kibontakozó nyelvi-kulturális törekvésekre, amelyeknek egyik meghatározó követelése volt a magyar nyelvnek a latin helyébe állítása, azaz „hivatalosítása".

[89] Szállóigévé vált idézet Kisfaludy Károly (1788-1830) Mohács című költeményéből.

[90] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét" 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel" című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef" formát használta.

[91] Széchenyi itt arra utal, hogy vitapartnere Dessewffy József 1830-ban már jelentős presztízsveszteséget szenvedett a „Conservations Lexikoni pör" néven elhíresült irodalmi-közéleti polémiában. Ez a tollharc Döbrentei Gábor (1785-1851) és írói köre illetve a fiatal romantikus nemzedéket képviselő Auróra kör, főképpen Bajza József (1804-1858) között zajlott le. Bajza József kifogásolta a Wigand pesti könyvárus által kezdeményezett 12 kötetes lexikon szerző és szerkesztőgárdájának összetételét, a mutatványok szakmai egyenetlenségét és stíluszavarait. A vita kibontakozása után a munkatársak között szereplő Dessewffy József Döbrentei mellé állt, és egy éles, személyeskedéstől sem mentes röpiratot intézett „Az országszerte ösmeretes fiatal Zajbaj úrhoz." Bajza keményen válaszolt „Észrevételek..." című vitairatával, amelyben többek között Dessewffyt régivágású írói dilettánsnak mutatta be, aki a születés tekintélyére apellálva akadályozza az egyedül természetes szellemi és irodalmi respublika létrejöttét. Amikor 1831 elején Bajza mint szerkesztő a Kritikai Lapok (1831-1836) első számában is megjelentette vitairatát, éppen ezért kapkodta el a közönség, és egyértelműen Bajza bátor és modernebb álláspontját tekintette elfogadhatóbbnak.

[92] eredetileg: világot. Széchenyi a mű címét éppen ez alapján a jelentés alapján választotta: felvilágosítani, világot gyújtani.

[93] A „második támadás" és a „két évvel ezelőtt" kifejezésekkel Széchenyi egy korábbi összecsapásukra utalt. Széchenyi István egy rövid észrevételében, – amellett, hogy dicsérte a lap célkitűzéseit – a gróf Dessewffy József szellemi irányításával megjelenő *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóirat (1825-1836) borítóját bírálta, annak az olvasó kezét bepiszkító, rossz minőségű festése miatt. A szerkesztőség Széchenyi megjegy-

zéseit az 1828 júniusi füzetben tette közzé, de rosszindulatú, kötekedő megjegyzésekkel kísérte. Széchenyi erre a szerkesztőséghez, és Dessewffy Józsefhez címzett leveleiben válaszolt (1828. szeptember 16. és 26.), illetve egy második részletes válasz-felszólalást tett közzé a „Minerva" 1828. szeptemberi füzetében. A gunyoros modort ő nem vette fel, hanem elveit tisztázva fejtette ki nézeteit, javaslatokat tett a lap küllemének és tartalmának korszerűsítésére. A polémiának nem is volt folytatása, és Dessewffy József is következő levelében (1828 október 7.) a kiengesztelődés hangján fordult hozzá.

[94] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[95] Itt értsd a Felsőmagyarországi Minerva című folyóiratra (1825-1836)!

Minerva (latin): római istennő, megegyezik a görög Athénével. A rómaiak egyik főistene, eredetileg a bölcsesség, majd később a győzelem istennője.

[96] Valóban a Széchenyi és a Felsőmagyarországi Minerva című folyóirat szerkesztőség között kibontakozó 1828 szeptemberi vita hatására Dessewffyék megváltoztatták a lap Széchenyi által kifogásolt küllemét.

[97] Szójáték, amelyben Széchenyi a „világ" szó kétféle jelentésére apellál. A „Világ által" – azaz: a Világ című mű és az általa keletkezett világosság által. A „Világ előtt" – azaz: az egész világ, a nyilvánosság, a közvélemény előtt.

[98] Charles de Secondat Montesquieu (1689-1755), francia filozófus, politikai író, a felvilágosodás kiemelkedő közírója, a korabeli társadalmi és politikai élet kritikusa, bírálója. „A törvények szelleméről" című fő művében az alkotmányos polgári átalakulás és a hatalmi ágak szétválasztása mellett érvelt. Széchenyi alaposan ismerte Montesquieu politikai filozófiáját, műveit gyakran idézte, saját szemléletmódjának kialakításában fontos szerepet játszott a felvilágosodás jeles írójának életműve. Nem véletlen, hogy Széchenyi könyvtárában is megtalálhatóak voltak Montesquieu 1816-os kiadású, francia nyelvű 6 kötetes összegyűjtött művei.

[99] Széchenyi magyarázata – a Montesquieu idézet magyar fordítása – az eredeti kiadás 534. oldaláról: „Midőn valamely Szerzőnek általános jó célját veszi észre az ember, ritkábban fog saját ítéletében csalatkozni, ha azon helyeket, amelyek kétértelműeknek látszanak, általános jó szándék szerint ítéli, mintsem ha neki valamely egyes rossz szándékot tulajdonít."

[100] azaz: alaktalannak

[101] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[102] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[103] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[104] itt „honfitárs" értelemben, hiszen Széchenyi és Dessewffy a szó eredeti értelmében nem volt egymásnak „földije." Széchenyi Bécsben született és birtokai Északnyugat-Dunántúlhoz kötötték, míg Dessewffy a Sáros megyei Kriwiánban született és az ő birtokai pedig Északkelet-Magyarországon feküdtek.

[105] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[106] animal rafine (francia): ravasz állat

[107] stiglic (eredetileg: stilglicz) – tengelic

[108] Shylock – William Shakespeare: A velencei kalmár című színművének negatív szereplője, gazdag zsidó, uzsorás. A régi monda szerint a kölcsönért az adóstól még saját húsát is követelte.

[109] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[110] zenit – az égbolt azon pontja, amely pontosan a fejünk fölött van; csúcspont; tetőpont; valaminek a legmagasabb pontja.

[111] nadír – talppont.

[112] affektál – mesterkélten viselkedik, tettet, színlel. itt: citál, idéz, bemutat, felhánytorgat, szemére vet.

[113] argumentum (latin): érv, bizonyíték.

[114] azaz: értelmébe, lényegébe

[115] itt „honfitárs” értelemben, hiszen Széchenyi és Dessewffy a szó eredeti értelmében nem volt egymásnak „földije.” Széchenyi Bécsben született és birtokai Északnyugat-Dunántúlhoz kötötték, míg Dessewffy a Sáros megyei Kriwiánban született és az ő birtokai pedig Északkelet-Magyarországon feküdtek.

[116] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[117] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 534. oldaláról: „A helóták a spártaiak rabszolgái voltak, földjeik termésének bizonyos meghatározott részét Uraiknak, a spártai polgároknak adták. Földet, mint tulajdont nem bírhattak, utakat, s vízszabályozásokat ingyen csináltak. Háborúban elő-seregnek használtattak, hogy szolgai sorsukról emlékezzenek, törvény szerint minden esztendőben megverettek egyszer. Az esztendőnként újólag választott Ephorosok a spártai ifjakat kiküldvén vadászni, ha valamely helótát ezek elértek, azt azonnal meggyilkolták. A plataeai ütközetben a perzsák ellen 10 ezer szabad spártai polgár és 40 ezer helóta hadakozott. Ha valamelyik helóta megkövéredett, azt tüstént megölték, s gazdáját megbüntették, hogy szolgáját sanyargatóbb munkára szorítani nem tudta, s több efféle. ----”

helóta (görög): az ókori Spárta őslakója, az állam földművelésre kényszerített rabszolgája, jog nélküli, jog-fosztott ember

[118] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[119] valószínűleg: a kéneső korabeli megnevezése

[120] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 535. oldaláról: „– – – Kisfaludy Károlyt értem, kinek emlékezetét íme itt üdvözlöm! –”

Kisfaludy Károly (1788-1830), a kor ünnepelt költője éppen a vita esztendejében hunyt el. Széchenyi ebben a művében is idézett Kisfaludy Mohács című költeményéből.

[121] választóvíz: az aranyat nem oldó tömény salétromsav

[122] valószínűleg: a kéneső korabeli megnevezése

[123] könyvnyirbálók – Széchenyi itt a cenzúrára és a cenzorok tevékenységére utal

[124] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 535. oldaláról: „Beduin = kóbor arab nemzet”.

beduin (arab): a sivatagban élő nomád arab vándorpásztor

[125] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 535. oldaláról: „Il faut encourager les talens. – Bátorítni kell az ügyességet.”

[126] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 535. oldaláról: „Edinburg, Westminster stb. Review-k – felette keserű attikai sóval írt angol időszaki írások. Attikai sónak hívták az Athéniek az elmés, de szelíden csípő gúnyt.”.

Széchenyi folyamatosan követte az angol politikai publicisztikát, és a két legjelentősebb Review harcát. A whig-párti Edinborough Review és vezéralakja H. P. Brougham (jogtudós, politikus 1778-1868) élesen szembenállt a J. Bentham fémjelezte radikálisabb Westminster Review-val. Széchenyi érdekes módon éppen a támadó oldal értékelését olvasva (Edinborough Review) ismerte meg Jeremy Bentham (angol jogfilozófus 1748-1832) nézeteit, és az általa később sokat idézett, elismert szerzőt.

[127] literatúra (latin): irodalom, szépirodalom.

[128] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[129] eredetileg: különös. Itt a szó eredeti jelentése helyett valószínűleg a különálló, különböző, önálló jelentés a helyes.

[130] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[131] Ez még Dessewffy József Taglalat című munkájából idézve. (latin): „Oh! Velünk ellenségekkel esik meg ez a rút és nemtelen bűn!”

[132] Széchenyi mindkét kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[133] Lásd: Széchenyi István: Hitel. Pesten, 1830. XVII. A Hitel eredeti kiadásában még csak az „igaz patrióta” kifejezés volt kiemelve. A másikat Széchenyi csak itt a Dessewffy interpretáció cáfolása érdekében emelte ki.

[134] Paziazi Mihály ügyvéd a Hitel harmadik német kiadásának és később a Világnak a fordítója.

[135] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[136] grammatika (görög): nyelvtan

[137] hermeneutika (görög): a megértéshez vezető magyarázás, az értelmezés és útmutatás művészete, tudománya, módszertana

[138] Paziazi Mihály ügyvéd a Hitel harmadik német kiadásának és később a Világnak a fordítója.

[139] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[140] igenleges, azaz állító

[141] positiva – vagyis pozitív

[142] nonemphatica (latin, nyelvtan): nem nyomatékos, nem hangsúlyos

[143] itt: mondatfelépítmény

[144]szubjektum (latin, nyelvtan): tárgy, a mondat tárgya.

[145] predikátum (latin, nyelvtan): állítmány, a mondat állítmánya.

[146] eredetileg gótbetűvel a főszövegben.

Vagyis: „A meg nem romlott magyar – – – nem azokat veszi például, ki azt vélik, hogy egy hazafiúi tett Urunk megbántása...".

[147] eredetileg gótbetűvel a főszövegben.

Vagyis: „Vannak magyarok, kik azt vélik, hogy az Úr megbántása hazafiúi tett volna...".

[148] Paziazi Mihály ügyvéd a Hitel harmadik német kiadásának és később a Világnak a fordítója.

[149] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[150] „potiori fit denominatio" (latin): a fontosabbról történik az elnevezés

[151] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[152] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[153] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[154] „à l'estragon, à la framboise, aux quatres voleurs" (francia) – tárkonyos, málnás, négy rabló módra

[155] „sapientia pauca" (latin): vagyis: okosnak kevés is elegendő

[156] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[157] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[158] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[159] Charles de Secondat Montesquieu (1689-1755), francia filozófus, politikai író, a felvilágosodás kiemelkedő közírója, a korabeli társadalmi és politikai élet kritikusa, bírálója. „A törvények szelleméről" című fő művében az alkotmányos polgári átalakulás és a hatalmi ágak szétválasztása mellett érvelt. Széchenyi alaposan ismerte Montesquieu politikai filozófiáját, műveit gyakran idézte, saját szemléletmódjának kialakításában fontos szerepet játszott a felvilágosodás jeles írójának életműve. Nem véletlen, hogy Széchenyi könyvtárában is megtalálhatóak voltak Montesquieu 1816-os kiadású, francia nyelvű 6 kötetes összegyűjtött művei.

[160] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 535. oldaláról; a Montesquieu idézetek fordítása: „Minthogy igen nehéz jó munkát írni, s felette könnyű azt bírálgatni, mivel a Szerzőnek minden oldalra szükséges volt figyelnie, a Kritikus pedig csak egyet (a leggyengébbiket) támadja meg, ezen utolsónak nem kell csalatkoznia, s ha történetből mindig csalatkoznék, menthetetlen lenne.

Egyébiránt: minthogy a Kritikát mások feletti magamutogatásnak is lehet tekinteni, s egyszerű sikere az, hogy az emberi gőgnek némi bájos pillanatokat szerezzen, hívei méltánylásra ugyan mindig, de engedékenységre ritkán érdemesek."

[161] eredetileg: individualitásom

[162] eredetileg: Horácz; Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65-Kr. e. 8), római költő, akit karmenei (ódái), episztolái és szatírái nemcsak korának (az „augusztuszi aranykornak"), de az egész európai kultúrának az egyik legnagyobb hatású költőjévé tették.

[163] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[164] eredetileg: recenseálni

[165] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[166] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 535. oldaláról: „Nemesis = Igazság-szolgáltatás istenasszonya a régieknél”.

Nemezis – Nemeszisz (görög): a görög mitológiában a bosszúállás istennője

[167] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[168] kredit – azaz: hitel; „saját személyes Kreditumod”, vagyis személyes hiteled, hitelességed, hitelképességed. Széchenyi szójátéka a hitel kifejezés több jelentésére játszik rá.

[169] Itt Széchenyi az azonos alakú „hitel” kifejezés eltérő jelentéseire utal, vagyis Dessewffy személyes hitelességének fenntartásához nincs szüksége kölcsönökre, pénzhitelre.

[170] „in corpore” (latin): testületileg

[171] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított betűvel.

[172] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[173] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[174] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[175] hydra/hidra (görög, latin): sokfejű vízi szörnyeteg az ókori görög mitológiában, amelynek minden levágott feje helyett kettő másik nőtt

[176] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[177] eredetileg: ÖN- ÉS KÖRÜLMÉNY-ISMÉRETI TÖREDÉKEK.

[178] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[179] eredetileg: „Előzményeket (praemissae) előzményekre”

[180] eredetileg: indulatlan

[181] „felix qui potuit rerum cognoscere causas” (latin): boldog, aki képes felismerni a dolgok okait

[182] eredetileg: „milly szemtelenség önbelátásába határnélkül bízni”

[183] eredetileg: „tiszta világra derítése”

[184] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[185] azaz: legalapvetőbb, leglényegesebb

[186] Berzeviczy Gergely (1763-1822), a felvilágosodás korának „közgazdász” reformpolitikusa.

[187] A Taglalatban Dessewffy József közölte Berzeviczy Gergelynek (ott is a B. G. monogram szerepelt) egy hozzá írott levelét, a főszövegben magyar, a jegyzékben pedig az eredeti francia nyelven. Széchenyi utalása erre az 1799. november 5-én kelt. levélre vonatkozik. Berzeviczy éppen azt taglalta barátjához Dessewffy grófhoz szólva, hogy az ifjúkori nevelődést életük végéig folytatniuk kell, s ezért, „tökéletesedésük” és helyes önismeretük érdekében egymást kölcsönösen hibáikra figyelmeztetni tartoznak.

[188] azaz: értelme, lényege

[189] Dessewffy József legjelentősebb birtokteste a Zemplén megyei Szentmihályon.

[190] eredetileg: „theoria és poesis”

[191] Széchenyi egy valóban általános korvélekedést (korismeretet) közölt, amikor arról írt, hogy Dessewffy József méretes birtokai ellenére is jócskán eladósodott és komoly anyagi gondokkal küszködik. Azonban mindezt nem lehet egyszerűen Dessewffy irodalmi ill. mecénási tevékenységével magyarázni, az okok sokkal mélyebbre nyúlnak. Vitapartnere eladósodása a valóban létező egyedi tényezők (népes család, mecénáskodás stb.) ellenére a

külső gazdasági körülményekből következett: az 1810-es évek végétől kibontakozó mezőgazdasági dekonjunktúrából és az őt kedvezőtlenül érintő pénzügyi devalvációkból.

[192] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[193] azaz: biztonságban

[194] Hymen (görög, mitológia): a házasság istene az ókori görögöknél

[195] Berzeviczy Gergely (1763-1822), a felvilágosodás korának „közgazdász" reformpolitikusa.

[196] A Taglalatban Dessewffy József közölte Berzeviczy Gergelynek (ott is a B. G. monogram szerepelt) egy hozzá írott levelét, a főszövegben magyar, a jegyzékben pedig az eredeti francia nyelven. Széchenyi utalása erre az 1799. november 5-én kelt. levélre vonatkozik. Berzeviczy éppen azt taglalta barátjához Dessewffy grófhoz szólva, hogy az ifjúkori nevelődést életük végéig folytatniuk kell, s ezért, „tökéletesedésük" és helyes önismeretük érdekében egymást kölcsönösen hibáikra figyelmeztetni tartoznak.

[197] Berzeviczy Gergely (1763-1822), a felvilágosodás korának „közgazdász" reformpolitikusa.

[198] A Taglalatban Dessewffy József közölte Berzeviczy Gergelynek (ott is a B. G. monogram szerepelt) egy hozzá írott levelét, a főszövegben magyar, a jegyzékben pedig az eredeti francia nyelven. Széchenyi utalása erre az 1799. november 5-én kelt. levélre vonatkozik. Berzeviczy éppen azt taglalta barátjához Dessewffy grófhoz szólva, hogy az ifjúkori nevelődést életük végéig folytatniuk kell, s ezért, „tökéletesedésük" és helyes önismeretük érdekében egymást kölcsönösen hibáikra figyelmeztetni tartoznak.

[199] azaz: forrása

[200] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Honszeretet – hazaszeretet. Széchenyi általában a *haza* (és itt minden összetett szóalakot is értenünk kell) kifejezés helyett annak régies változatát, a *hon* alakot használja.

[201] azaz: forrása

[202] eredetileg: respublicákat

[203] azaz: joguk

[204] azaz: forrását

[205] eredetileg: világban

[206] eredetileg: Egyetemben

[207] mathesisi – matézisi (görög, rég.): matematikai

[208] „belső csend" – Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma a harmóniára (de nem a passzivitásra!) törekvő életfelfogásról. Az általa részletesebben tárgyalt „megelégedés" és „lelki függetlenség" fogalmi körébe tartozó kategória. Egyszerre hordozza magában a test és lélek harmóniáját, a reális önismeretet, a saját körében hatékony és jobbító-tevékeny életet stb. Lényegében az a lelki béke (a jó lelkiismeret boldogsága), amelyet a józan, tiszta életfelfogás és életvezetés által lehet elérni. Olyannyira fontos fogalma volt ez Széchenyi eszméinek, hogy amikor még 1828 márciusában egy hosszabb helyzetelemző mű kéziratait kezdte elkészíteni, azt legtöbbször „A Belső Csend Alapjai" cím alá rendezte. Később, amikor ez a munka elnyerte végső formáját, már a „Hitel" cím alatt jelent meg 1830-ban.

[209] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[210] azaz: alapokon

[211] eredetileg: MEGELÉGEDÉS ALAPJAI

[212] albínó (port., biol.): festékanyag-hiányos ember

[213] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség" egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség" egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret," „élettudomány", „egészség", „vagyoni rend") Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek" című fejezetében a „Megelégedés alapjai" alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[214] paszománt – paszomány (rég.): ruhát díszítő zsinór.

[215] Champagneiban – champagne-ban (francia): pezsgő (Nevét a franciaországi Champagne bortermő vidékről kapta.).

[216] Lord George Gordon Byron (1788-1824) romantikus angol költő, Széchenyi kortársa és egyik legkedveltebb alkotója, akinek élete, művészete, gondolkodásmódja nemcsak példaképeket és azonosulási pontokat jelentett a gróf számára, de komoly befolyást is gyakorolt a romantikus életérzést lelkében hordozó fiatal Széchenyi eszméire.

[217] Széchenyi magyarázata – a Byron idézet fordítása – az eredeti kiadás 535. oldaláról: „Téged látlak havasok lakója! szerény erényeid – vendégszerető házad – tűrő és jámbor, büszke és szabad lelked – ártatlanságra alapozott önérzeted – ép napjaid és álmod éjei – veszély által dicsőített de vétlen tetteid – reményei vidám öregségnek s csendes sírnak, amelynek zöld hantján kereszt és virágfüzér, s unokáid szerelme lesz sír-írásod. Ezt látom én! – –”

[218] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség” egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség” egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret,” „élettudomány”, „egészség”, „vagyoni rend”) Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek” című fejezetében a „Megelégedés alapjai” alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[219] azaz: alapra

[220] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[221] Széchenyi gyakran használt kifejezése. Nem a gazdagságot jelöli, hanem a gazdálkodás, a háztartás vitelének rendezettségét, a lehetőségekhez igazított igényeket, az eladósodás elkerülését, a magántartozásoktól való tartózkodást, lényegében a „vagyoni függetlenséget” az anyagi kiszolgáltatottság elkerülését. Ha mindezeknek a feltételeknek egy szegényebb ember megfelel (főleg ha az igényei a lehetőségeihez vannak mérve), akkor Széchenyi közelítése szerint a „vagyoni rend” fogalma rá is alkalmazható.

[222] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[223] eredetileg: Metaphysika – metafizika (görög-latin, fil.): a filozófiának a tapasztalat határán túli, az érzékeinkkel már fel nem fogható kérdésekkel és a végső dolgok okaival foglalkozó része.

[224] Szókratész (Kr. e. 469-399), ókori görög filozófus, idejének nagy részét nyilvános oktatásnak szentelte, tanait beszélgetések, viták során fejtette ki, dialektikus módszerének segítségével, kérdések feltevésével próbálta meg hallgatóit az igazságra és a problémák megoldására rávezetni. Mivel gondolatait – amelynek egyik fő tétele, hogy a tudás növelése által az erkölcsök javíthatóak – nem írta le, tanításai jórészt egyik legjelentősebb tanítványának, Platónnak köszönhetően maradtak fenn. Irigyei és ellenfelei alaptalanul azzal vádolták meg, hogy a régi istenek helyett újakat tisztel, a vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és a méregpohár kiivására kényszerítették.

[225] A határozatlan névelő ellenére Széchenyi a gondolatjel után egyértelműsítette, hogy kire utal. Ez a szövegrész II. József német-római császárra (1765-1790) és magyar királyra (1780-1790) vonatkozik.

[226] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[227] eredetileg: közönségnek

[228] Itt úgy értve, hogy a születéssel megszerzett előjoga, rangja. Azaz lényegében: előjoga.

[229] Itt úgy értve, hogy a születéssel megszerzett előjoghoz, ranghoz. Azaz lényegében: előjoghoz.

[230] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Élettudomány – Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[231] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[232] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[233] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[234] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[235] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[236] Minerva (latin): római istennő, megegyezik a görög Athénével. A rómaiak egyik főistene, eredetileg a bölcsesség, majd később a győzelem istennője.

[237] Periklész (Kr.e. 493-429), athéni államférfi, nevéhez fűződik a demokratikus városállam legfényesebb korszaka, s azon belül az Akropoliszon a Pallasz Athéné templom építése. Itt az utalás erre vonatkozik.

[238] Marcus Ulpius Trajánusz (Kr.u. 53-117), római császár és hadvezér, nagy hódító és városépítő. Császársága idején Apollodorus építésszel hidat készíttetett az Al-Dunán.

[239] Hágó a svájci Alpokban (2005 m) Mivel jelentős átkelőhely, ezért 1800 és 1806 között Napóleon parancsára egy több mint 60 km hosszú utat építettek rajta keresztül.

[240] I. Napóleon (1769-1821), francia császár és hadvezér, Széchenyi korának egyik legjelentősebb alakja.

[241] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[242] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[243] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[244] Eredetileg a két kifejezés: „dolgozás és dolgoztatás".

[245] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[246] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[247] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség" egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség" egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret," „élettudomány", „egészség", „vagyoni rend") Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek" című fejezetében a „Megelégedés alapjai" alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[248] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[249] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[250] légió (latin, tört.): az ókori romai birodalom hadseregének legnagyobb katonai csapategysége.

[251] eredetileg: Alemannia – a későbbi Németország dél-nyugati területe, nevét a népvándorlás kori germán törzsről, az alemannokról kapta. A mai Németország területét, a Dunától Északra és a Rajnától keletre eső részeket az ókori rómaiak egységesen Germániának nevezték.

[252] azaz: alapja

[253] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[254] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. „Vagyoni rend" – Széchenyi gyakran használt kifejezése. Nem a gazdagságot jelöli, hanem a gazdálkodás, a háztartás vitelének rendezettségét, a lehetőségekhez igazított igényeket, az eladósodás elkerülését, a magántartozásoktól való tartózkodást, lényegében a „vagyoni függetlenséget" az anyagi kiszolgáltatottság elkerülését. Ha mindezeknek a feltételeknek egy szegényebb ember megfelel (főleg ha az igényei a lehetőségeihez vannak mérve), akkor Széchenyi közelítése szerint a „vagyoni rend" fogalma rá is alkalmazható.

[255] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség" egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség" egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret," „élettudomány", „egészség", „vagyoni rend") Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek" című fejezetében a „Megelégedés alapjai" alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[256] azaz: alapjává, itt: alapelvévé

[257] azaz: alapból, itt: alapelvből

[258] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség” egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség” egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret,” „élettudomány”, „egészség”, „vagyoni rend”) Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek” című fejezetében a „Megelégedés alapjai” alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[259] eredetileg: megelégedés.

[260] „belső csend” – Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma a harmóniára (de nem a passzivitásra!) törekvő életfelfogásról. Az általa részletesebben tárgyalt „megelégedés” és „lelki függetlenség” fogalmi körébe tartozó kategória. Egyszerre hordozza magában a test és lélek harmóniáját, a reális önismeretet, a saját körében hatékony és jobbító-tevékeny életet stb. Lényegében az a lelki béke (a jó lelkiismeret boldogsága), amelyet a józan, tiszta életfelfogás és életvezetés által lehet elérni. Olyannyira fontos fogalma volt ez Széchenyi eszméinek, hogy amikor még 1828 márciusában egy hosszabb helyzetelemző mű kéziratait kezdte elkészíteni, azt legtöbbször „A Belső Csend Alapjai” cím alá rendezte. Később, amikor ez a munka elnyerte végső formáját, már a „Hitel” cím alatt jelent meg 1830-ban.

[261]eredetileg: Léthé (görög, mit.): az alvilág egyik folyója. Ha a holtak lelkei ebből a folyóból ittak, elfelejtették földi élményeiket, vagyis: a feledés folyója

[262] „belső csend” – Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma a harmóniára (de nem a passzivitásra!) törekvő életfelfogásról. Az általa részletesebben tárgyalt „megelégedés” és „lelki függetlenség” fogalmi körébe tartozó kategória. Egyszerre hordozza magában a test és lélek harmóniáját, a reális önismeretet, a saját körében hatékony és jobbító-tevékeny életet stb. Lényegében az a lelki béke (a jó lelkiismeret boldogsága), amelyet a józan, tiszta életfelfogás és életvezetés által lehet elérni. Olyannyira fontos fogalma volt ez Széchenyi eszméinek, hogy amikor még 1828 márciusában egy hosszabb helyzetelemző mű kéziratait kezdte elkészíteni, azt legtöbbször „A Belső Csend Alapjai” cím alá rendezte. Később, amikor ez a munka elnyerte végső formáját, már a „Hitel” cím alatt jelent meg 1830-ban.

[263] azaz: alapon, itt: alapelven

[264] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség” egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség” egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret,” „élettudomány”, „egészség”, „vagyoni rend”) Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek” című fejezetében a „Megelégedés alapjai” alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[265] eredetileg: Chimaerák. Kimérák (görög, mit.): oroszlánfejű, kecsketestű, kígyófarkú, tűzokádó szörnyek az ókori görög mitológiában. Kiméra – agyrém, rémkép, rémlátomás.

[266] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség” egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség” egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret,” „élettudomány”, „egészség”, „vagyoni rend”) Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek” című fejezetében a „Megelégedés alapjai” alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[267] azaz: alapra

[268] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség” egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség” egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret,” „élettudomány”, „egészség”, „vagyoni rend”) Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek” című fejezetében a „Megelégedés alapjai” alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[269] „belső csend” – Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma a harmóniára (de nem a passzivitásra!) törekvő életfelfogásról. Az általa részletesebben tárgyalt „megelégedés” és „lelki függetlenség” fogalmi körébe tartozó kategória. Egyszerre hordozza magában a test és lélek harmóniáját, a reális önismeretet, a saját körében hatékony és jobbító-tevékeny életet stb. Lényegében az a lelki béke (a jó lelkiismeret boldogsága), amelyet a józan, tiszta életfelfogás és életvezetés által lehet elérni. Olyannyira fontos fogalma volt ez Széchenyi eszméinek, hogy

amikor még 1828 márciusában egy hosszabb helyzetelemző mű kéziratait kezdte elkészíteni, azt legtöbbször „A Belső Csend Alapjai" cím alá rendezte. Később, amikor ez a munka elnyerte végső formáját, már a „Hitel" cím alatt jelent meg 1830-ban.

[270] eredetileg: végre

[271] Szent Pál megtérésére utal, aki még mint Saul a damaszkuszi úton haladva kereszténygyűldözőből kereszténnyé és apostollá lett. Erről: Biblia: Apostolok cselekedetei, 9/1-19.

[272] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[273] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[274] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[275] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[276] eredetileg: MAGYARORSZÁG ÁLLAPOTJA

[277] Mindkettő Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[278] Scylla meg Charybdis – Szkülla meg Kharübdisz: az ókori mitológiában a hajósokat a Messinai-szorosban, Szicília és Calabria között sziklákkal, örvényekkel, áramlásokkal végromlásba taszító kettős tengeri veszedelem; olyan helyzet, amelyben minden oldalról veszélyek fenyegetnek.

[279] eredetileg: el van darabolva. De nem egészen a mai „feldarabolva", „felosztva" értelemben.

[280] azaz: különböző vallások, felekezetek

[281] Itt a „nemzet" szó jelentése közel áll a mai „nemzetiség" fogalom értelméhez. Értsd: nyelvi-etnikai-kulturális közösségek, azaz a „nemzetiségi" (nemzeti) hovatartozás szerint elkülöníthető népcsoportok. Széchenyi nemzetkoncepciójának (nemzetiség-fogalmának) egyik sajátos következménye, hogy ő a Magyarországon élő „nem magyar ajkúakat" (románokat, szerbeket, horvátokat, szlovákokat, németeket stb.) nem pusztán népként, népcsoportként, népfajként határozta meg (a nemzetnél alacsonyabbrendű, annak alárendelt kategóriát használva), hanem egy-egy különálló nemzet („nemzetiség") vagy potenciális nemzet részeinek is tekintette őket. Magyarország etnikai sokszínűségének az elismerése őt a nemzeti sokszínűség elfogadásához vezette. Idegen volt tőle a magyar reformmozgalmon belül általánosabbá váló, francia mintájú és politikai indíttatású államnemzetfelfogás, mely szerint egy országot csak egyetlen nemzet lakhat. Széchenyi itt e kifejezést a szó mai jelentéséhez (nemzetiség – nemzeti kisebbség) közel álló értelemben használta, de a különbség is lényeges: Széchenyinél nem került hierarchikus viszonyba a „nemzet" és „nemzetiség" kategóriája, és így a ő magyar nemzetet természetesen besorolta a „nemzetiségek" közé is, s ezért is szerepelt itt a „nem magyar ajkúakra" viszont a „nemzet" kifejezés.

[282] municipális (latin): törvényhatósági. Municipális alkotmány – a különböző törvényhatóságok (megyék, városok, stb.) széles középszintű törvényhozási, végrehajtó és bírói funkcióira épülő politikai szerkezet. A fogalmat elsősorban a nemesi vármegye széles hatásköre miatt használták Magyarországon, elsősorban arra vonatkoztatták.

[283] A bizonytalanság ellenére valószínűleg Széchenyi itt az (1790/91 után) öt „bevett vallás" (római katolikus, görög katolikus, evangélikus, református, görög keleti) mellett a zsidó vallást tekinti hatodiknak. A bizonytalanság az lehet, hogy az Erdélyben „bevett" unitárius felekezet Magyarországon kevésbé volt elterjedt. Azt az 1847/48 20. tck. tette egyenjogúvá.

[284] Itt a „nemzet" szó jelentése közel áll a mai „nemzetiség" fogalom értelméhez. Értsd: nyelvi-etnikai-kulturális közösségek, azaz a „nemzetiségi" (nemzeti) hovatartozás szerint elkülöníthető népcsoportok. Széchenyi nemzetkoncepciójának (nemzetiség-fogalmának) egyik sajátos következménye, hogy ő a Magyarországon élő „nem magyar ajkúakat" (románokat, szerbeket, horvátokat, szlovákokat, németeket stb.) nem pusztán népként, népcsoportként, népfajként határozta meg (a nemzetnél alacsonyabbrendű, annak alárendelt kategóriát használva), hanem egy-egy különálló nemzet („nemzetiség") vagy potenciális nemzet részeinek is tekintette őket. Magyarország etnikai sokszínűségének az elismerése őt a nemzeti sokszínűség elfogadásához vezette. Idegen volt tőle a magyar reformmozgalmon belül általánosabbá váló, francia mintájú és politikai indíttatású államnemzetfelfogás, mely szerint egy országot csak egyetlen nemzet lakhat. Széchenyi itt e kifejezést a szó mai jelentéséhez (nemzetiség – nemzeti kisebbség) közel álló értelemben használta, de a különbség is lényeges: Széchenyinél nem került hierarchikus viszonyba a „nemzet" és „nemzetiség" kategóriája, és így a ő magyar nemzetet természetesen besorolta a „nemzetiségek" közé is, s ezért is szerepelt itt a „nem magyar ajkúakra" viszont a „nemzet" kifejezés.

[285] municipális (latin): törvényhatósági. Municipális alkotmány – a különböző törvényhatóságok (megyék, városok, stb.) széles középszintű törvényhozási, végrehajtó és bírói funkcióira épülő politikai szerkezet. A fogalmat elsősorban a nemesi vármegye széles hatásköre miatt használták Magyarországon, elsősorban arra vonatkoztatták.

[286] municipális (latin): törvényhatósági. Municipális alkotmány – a különböző törvényhatóságok (megyék, városok, stb.) széles középszintű törvényhozási, végrehajtó és bírói funkcióira épülő politikai szerkezet. A fogalmat elsősorban a nemesi vármegye széles hatásköre miatt használták Magyarországon, elsősorban arra vonatkoztatták. A korban a szűken vett Magyarországon 49 nemesi vármegye volt és ehhez jött még Horvátország 3 megyéje. A megszokott 52-es számba tehát az erdélyi megyék nem voltak beleszámítva.

[287] heterogenitás (görög, latin): más, eltérő elemekből álló összetettség, másneműség, különféle minőségek és tulajdonságok keveredése.

[288] A Széchenyi István érvanyagában gyakran előforduló életkor-analogikus megfogalmazások – „fiatal nép", „fiatal nemzet", „kisded nemzet," a nemzet „gyermekkora", „fel nem serdült" nemzet –, nem egyszerűen hasonlatok. Az ő történelemszemléletében a felvilágosodásban gyökerező modern haladáselv, a keresztény perfektibilitás (tökéletesedés) gondolata és az organikus nemzetszemlélet sajátos ötvöződött. Ennek értelmében az egész emberiség haladása (tökéletesedése) az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek hozzájárulásával valósulhat meg. Felfogása szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia így nála nem egyszerűen a történelem jelenségeinek végiggondolása, eszmealkotás, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A nemzet „életkorának", „életszakaszának" a meghatározása jelenti a kiindulópontot, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság" bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[289] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Eredetileg: „A római Clerusrul, görög s protestans Papokrul." Értsd: a római-katolikus egyházról és a görög (itt: ortodox) s protestáns papokról...

[290] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[291] legitimitás (latin): törvényesség, jogszerűség

[292] azaz: jogok

[293] azaz: jogot

[294] itt értsd: az egybegyűltekkel

[295] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[296] Ludwig Börne (Eredeti neve: Baruch Löb) (1786-1837), német orvosi, államtudományi író, éles hangvételű, kritikus témájú hírlapok szerkesztője és kiadója.

[297] Eredetileg a főszövegben gótbetűvel. Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 535. oldaláról (a Börne-idézet fordítása): „Én a németeket két részre osztályozom: Tanácsosokra, és olyanokra, akik azokká szeretnének lenni."

[298] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[299] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[300] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[301] eredetileg a korabeli kifejezéssel: „előlülő"

[302] Mindkettő Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[303] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[304] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[305] scena (görög): [színpadi] jelenet

[306] status (latin): rend. A korabeli „satus et ordines" (karok és rendek) kifejezésben a világi rendekre vonatkozó kategória. Itt Széchenyi a fogalmat a nemességre (a fő- és köznemességre együttesen) érti.

[307] azaz: jogai

[308] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[309] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[310] rectificál – vagyis: rektifikál (latin), azaz helyreigazít, helyesbít, finomít, hibát kijavít.

[311] eredetileg: contrentice

[312] excentrice – vagyis: excentrikusan (latin, mat.), azaz közös középpont nélkül, széttartó, csapongó, szertelen módon, koncentráció nélkül.

[313] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[314] status (latin): rend. A korabeli „satus et ordines" (karok és rendek) kifejezésben a világi rendekre vonatkozó kategória. Itt Széchenyi a fogalmat a polgárságra érti.

[315] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[316] Itt a „nemzet" szó jelentése közel áll a mai „nemzetiség" fogalom értelméhez. Értsd: nyelvi-etnikai-kulturális közösségek, azaz a „nemzetiségi" (nemzeti) hovatartozás szerint elkülöníthető népcsoportok. Széchenyi nemzet-koncepciójának (nemzetiség-fogalmának) egyik sajátos következménye, hogy ő a Magyarországon élő „nem magyar ajkúakat" (románokat, szerbeket, horvátokat, szlovákokat, németeket stb.) nem pusztán népként, népcsoportként, népfajként határozta meg (a nemzetnél alacsonyabbrendű, annak alárendelt kategóriát használva), hanem egy-egy különálló nemzet („nemzetiség") vagy potenciális nemzet részeinek is tekintette őket. Magyarország etnikai sokszínűségének az elismerése őt a nemzeti sokszínűség elfogadásához vezette. Idegen volt tőle a magyar reformmozgalmon belül általánosabbá váló, francia mintájú és politikai indíttatású államnemzetfelfogás, mely szerint egy országot csak egyetlen nemzet lakhat. Széchenyi itt e kifejezést a szó mai jelentéséhez (nemzetiség – nemzeti kisebbség) közel álló értelemben használta, de a különbség is lényeges: Széchenyinél nem került hierarchikus viszonyba a „nemzet" és „nemzetiség" kategóriája, és így a ő magyar nemzetet természetesen besorolta a „nemzetiségek" közé is, s ezért is szerepelt itt a „nem magyar ajkúakra" viszont a „nemzet" kifejezés.

[317] Sváb – vagyis a német nemzetiségű parasztság.

[318] Tót – vagyis a szlovák nemzetiségű parasztság.

[319] Oláh – vagyis a román nemzetiségű parasztság.

[320] Rácz – vagyis a délszláv, szerb nemzetiségű parasztság.

[321] Törzsökös – tősgyökeres, régi, ősi, régóta megszokott, állandó, stb. itt: a magyar nép jellegzetes tulajdonságait tisztán mutató.

[322] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Hitvallás itt: vallási felekezet.

[323] pápista, vagyis a római pápa fennhatósága alá tartozó római katolikus vallású.

[324] gallok, azaz a franciák.

[325] municipális (latin): törvényhatósági. Municipális alkotmány – a különböző törvényhatóságok (megyék, városok, stb.) széles középszintű törvényhozási, végrehajtó és bírói funkcióira épülő politikai szerkezet. A fogalmat elsősorban a nemesi vármegye széles hatásköre miatt használták Magyarországon, elsősorban arra vonatkoztatták.

[326] eredetileg: Képviselői Országlás

[327] municipális (latin): törvényhatósági. Municipális alkotmány – a különböző törvényhatóságok (megyék, városok, stb.) széles középszintű törvényhozási, végrehajtó és bírói funkcióira épülő politikai szerkezet. A fogalmat elsősorban a nemesi vármegye széles hatásköre miatt használták Magyarországon, elsősorban arra vonatkoztatták.

[328] municipális (latin): törvényhatósági. Municipális alkotmány – a különböző törvényhatóságok (megyék, városok, stb.) széles középszintű törvényhozási, végrehajtó és bírói funkcióira épülő politikai szerkezet. A fogalmat elsősorban a nemesi vármegye széles hatásköre miatt használták Magyarországon, elsősorban arra vonatkoztatták.

[329] eredetileg: álladalmunkat

[330]azaz: biztonság

[331] palladium/palládium (görög), Pallasz Athéné istennő szobra az ókori Trójában, a város biztonságának jelképe. Innen: védelmező szent tárgy, védőszellem, oltalmazó szent ereklye.

[332] A nemesi vármegye széles hatáskörérének – bírói, közigazgatási, törvényhozási autonómiájának – következményeire utal itt Széchenyi. Ezt a megfogalmazását („52 piciny Királyság") később rendre idézték a reformkor politikusai. A korban a szűken vett Magyarországon 49 nemesi vármegye volt és ehhez jött még Horvátország 3 megyéje. A megszokott 52-es számba tehát az erdélyi megyék nem voltak beleszámítva.

[333] eredetileg: marasmus – vagyis: marazmus (görög), sorvadás, lelki fásultság, tespedés.

[334] palliatív (latin), palliatíva, palliatív rendszabály: tüneti kezelés, csak a tüneteket enyhítő, nem a baj alapvető okának megszűntetésére irányuló intézkedés.

[335] azaz: legalapvetőbb, leglényegesebb

[336] eredetileg: perfectibilitás, perfektibilitás (latin): tökéletesedés. Széchenyi eszmerendszerében a perfektibilitás gondolata egyszerre függ össze az egyén létértelmezésével és az emberiség történelmével. Az egyént az önismeret útján szerzett tudás és a törekvő igazságkeresés vezeti a tökéletesedés felé. Széchenyi történelem-szemléletében pedig a tökéletesedés (perfektibilitás) olyan folyamatot jelent, amely egy, az emberi nem, az emberiség egésze, vagyis valamennyi nemzet sajátos fejlődése által megvalósuló, állandóan magasabb minőséget elérő cél felé mutat. Széchenyi tökéletesedés-elmélete egyrészt a keresztény perfektibilitás ösztönző erőiben – az egyén és az emberiség végső célja az isteni lényeghez való közeledés –, másrészt a felvilágosodás talaján álló, racionalista haladáselméletben gyökerezett.

[337] rectificált – vagyis: rektifikált (latin), azaz helyreigazított, helyesbített, finomított.

[338] eredetileg: latán Classicus

[339] rabulistika – vagyis: rabulisztika (ném., lat-ból), azaz körmönfont okoskodásra, szócsavarásra épülő, az igazságot kiforgató érvelés.

[340] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[341] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség" egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség" egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret," „élettudomány", „egészség", „vagyoni rend") Széchenyi a Világ „Ön- és körülmény-ismereti töredékek" című fejezetében a „Megelégedés alapjai" alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[342] azaz: biztonsággal

[343] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[344] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség" egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség" egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret," „élettudomány", „egészség", „vagyoni rend") Széchenyi a Világ „Ön- és körülmény-ismereti töredékek" című fejezetében a „Megelégedés alapjai" alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[345] eredetileg: Cherub – vagyis: Kerub (héber), angyal, őrangyal, védangyal. A zsidó és a keresztény vallásban az angyalok legmagasabb karának második fokozatába tartozó angyal.

[346] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 535. oldaláról: „Maratón a Perzsákat megsemmisítő diadalról, Phile pedig Thraszibulosznak a szabadságért vívott harcairól híres helyek Attikában."

[347] eredetileg: álmetaphysika – metafizika (görög-latin, fil.): a filozófiának a tapasztalat határán túli, az érzékeinkkel már fel nem fogható kérdésekkel és a végső dolgok okaival foglalkozó része. Itt ennek álságos, hamis érzete.

[348] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség" egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség" egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret," „élettudomány", „egészség", „vagyoni rend") Széchenyi a Világ „Ön- és körülmény-ismereti töredékek" című fejezetében a „Megelégedés alapjai" alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[349] Idézet Berzsenyi Dániel (1776-1836) Magyarokhoz (I.) című költeményéből.

[350] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[351] planéta (görög, csill.): bolygó.

[352] divergens lineák (latin, mért.): azaz: széttartó vonalak

[353] szimptóma (görög,latin): tünet, kórisme, valamilyen bajnak az előjele, tünete, ismertetőjegye.

[354] eredetileg: „t.i. honunkat ájultságából életre visszahozni". Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[355] A Széchenyi István érvanyagában gyakran előforduló életkor-analogikus megfogalmazások – „fiatal nép", „fiatal nemzet", „kisded nemzet," a nemzet „gyermekkora", „fel nem serdült" nemzet –, nem egyszerűen hasonlatok. Az ő történelemszemléletében a felvilágosodásban gyökerező modern haladáselv, a keresztény perfektibilitás (tökéletesedés) gondolata és az organikus nemzetszemlélet sajátos ötvöződött. Ennek értelmében az egész emberiség haladása (tökéletesedése) az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek hozzájárulásával valósulhat meg. Felfogása szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia így nála nem egyszerűen a történelem jelenségeinek végiggondolása, eszmealkotás, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A nemzet „életkorának", „életszakaszának" a meghatározása jelenti a kiindulópontot, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság" bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[356] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[357] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[358] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[359] lotteria – azaz: lottéria (ol., francia), számsorsjáték, amelyben a fogadó a kiválasztott számokat tetszése szerinti pénzösszeggel tette meg. (Az állami számsorsjáték, a Lottó előzménye.)

[360] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[361] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[362] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[363] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[364] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[365] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[366] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[367] azaz: alapvető

[368] azaz: forrást

[369] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[370] szuperioritás (latin): felsőbbség, fölény, felsőbbrendűség

[371] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[372] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[373] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[374] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[375] Idézet Berzsenyi Dániel (1776-1836) Magyarokhoz (I.) című költeményéből. A verssorok utalása Attila hun uralkodóra vonatkoznak.

[376] eredetileg: Rémvázként

[377] eredetileg: megelégedést

[378] inficiál (latin, orv.): fertőz, megfertőz

[379] azaz: jogainak

[380] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 536. oldaláról: „Azon hegyek, amelyek a fiumei tengeröblöt a Kulpától elválasztják, s melyeken keresztülmegy a Ludovica út. – A Duna kőszirtjei Belgrádnál kezdődnek és Orsova alatt végződnek, amely dunai vaskapuk a hajózást szinte egészen megakasztják."

[381] eredetileg: „közösülésünket" – érintkezés, közlekedés értelemben

[382] azaz: állandó, kőszínház

[383] Fundátió – azaz: fundáció (latin), alapítvány.

[384] Fenyér (rég., irod.): gyér növényzetű, savas talajon élő cserjékkel benőtt terület.

[385] manufaktúra (latin): a kézi munkára, de már a munkamegosztás elvére épülő kora-újkori és újkori „ipari üzem"

[386] fabrika (latin, rég.): gyár, ipartelep, [esetleg:] gyártmány

[387] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[388] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[389] liner (angol): gyors, nagy utas- és áruszállító óceánjáró hajó

[390] Francis Bacon (1561-1626), angol filozófus és államférfi. Munkásságában az abszolutisztikus államelmélet híve, magas kormányzati pozíciókat töltött be, de 1621-ben korrupció miatt elvesztette hivatalát. Filozófiai munkásságában a társadalom fejlődésének alapját az emberi tudás gyarapodásában látta. A filozófiai vizsgálati módszerek területén az induktív eljárás fűződik nevéhez.

[391] Edward Gibbon (1737-1794), neves angol történetíró. Fő művében, a „Decline and Fall of the Roman Empire" a történelemben munkáló gondviselés szerepét kívánta bemutatni. A sorozat (I-XII) megtalálható Széchenyi könyvtárában.

[392] Arthur Young (1741–1820) angol nemzetgazdasági író. Széchenyi többször hivatkozott rá a „Hitel", „Világ", a „Stádium", „A kelet népe" és az „Ein Blick..." című műveiben. Széchenyinek az egyik naplóbejegyzése alapján megállapítható, hogy a „Political Arithmetic" című írását ismerte.

[393] James Watt (1736-1819) (eredetileg: What, de itt minden bizonnyal elírásról van szó), brit mérnök és feltaláló, az első modern gőzgép konstruktőre.

[394] Adam Smith (1723-1790), skót közgazdász és erkölcsfilozófus, a klasszikus nemzetgazdaságtan atyja. Széchenyi sokat merített Smith munkásságából a Hitel megírása során is. Egyetértően hivatkozott rá a „Hitel", „Világ", a „Stádium" és „A kelet népe" című műveiben. Széchenyi könyvtárában megtalálható Smith egyik főműve: „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations."

[395] Széchenyi összefoglaló magyarázata az eredeti kiadás 536. oldaláról: „Bacon, Gibbon, Young, What, Smith = angol **mester-fők**. Mester-főknek azokat hívom, kik munkássági ágaikon az emberiségnek – úgy szólván – új aerát nyitottak."

Széchenyi kiemelése az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Aera – azaz: éra (latin), korszak, időszak, időszámítás.

[396] superaedificatum – azaz: szuperedifikátum (latin), felépítmény, itt: felszínesség.

[397] Tália – (Thalia) (görög, mit.): a kilenc múzsa egyike, a színészet pártfogója.

[398] Melpomené (görög, mit.): a kilenc múzsa egyike, a tragédia műfajának pártfogója.

[399] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[400] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[401] eredetileg: „czikkben"

[402] azaz: a legbiztonságosabban

[403] azaz: forrásokat

[404] eredetileg: Diagnosis – diagnózis (görög, orv.): kórisme, a betegség megállapítása, felismerése

[405] eredetileg: Pathologia – patológia (görög): kórtan, a betegség leírása

[406] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[407] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[408] eredetileg: közönség

[409] grádus (eredetileg: gradus) (latin, földr.), itt: szélességi fok.

[410] azaz: értelmét, lényegét

[411] faktum (latin): tény, valóságos, nem kitalált esemény, jelenség.

[412] azaz: épeszű

[413] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[414] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[415] diszkvalifikál (Eredetileg: disqualifical) (latin, rég.): a „jobb" társaság köreiből kizár, a lovagias elégtételadás lehetőségétől megfoszt, kirekeszt.

[416] eredetileg: homályosítóktul.

[417] Az idézet teljesen: „Extra Hungariam non est vitae" (latin), vagyis, hogy „Magyarország határain kívül nincs is élet." A konzervatív nemesi-nemzeti ideológia egyik kedvelt fordulata.

[418] eredetileg: elbonczolt

[419] eredetileg: utszán

[420] eredetileg: undorodás-okozó

[421] eredetileg: készületű

[422] eredetileg: találkozható

[423] eredetileg: theatrum. teátrum (görög): színház

[424] kordován (eredetileg: kordovány) – szattyánbőr csizma. Nevét Córdoba városáról kapta.

[425] bagaria – bagariabőr, ebből készült csizma. A bagaria növényi anyagokkal cserzett, kátrányszagú marhabőr.

[426] allé (Eredetileg: allée) – (francia, német), fasorral szegélyezett széles, egyenes út.

[427] eredetileg: jószágira

[428] eredetileg: physikai

[429] eredetileg: vízbül ötlő

[430] „országos erőmű" – Széchenyi itt az állam működésére, a törvényhozás, a kormány munkájára utal.

[431] A Széchenyi István érvanyagában gyakran előforduló életkor-analogikus megfogalmazások – „fiatal nép", „fiatal nemzet", „kisded nemzet," a nemzet „gyermekkora", „fel nem serdült" nemzet –, nem egyszerűen hasonlatok. Az ő történelemszemléletében a felvilágosodásban gyökerező modern haladáselv, a keresztény perfektibilitás (tökéletesedés) gondolata és az organikus nemzetszemlélet sajátos ötvöződött. Ennek értelmében az egész emberiség haladása (tökéletesedése) az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek

hozzájárulásával valósulhat meg. Felfogása szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia így nála nem egyszerűen a történelem jelenségeinek végiggondolása, eszmealkotás, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A nemzet „életkorának", „életszakaszának" a meghatározása jelenti a kiindulópontot, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság" bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[432] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[433] eredetileg: álladalmában

[434] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[435] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[436] azaz: rangot kifejező címük

[437] eredetileg: életjóval

[438] eredetileg: életjóval

[439] eredetileg: életjót

[440] azaz: forrás

[441] azaz: forrásokban

[442] azaz: forrásokat

[443] eredetileg: módtalan

[444] eredetileg: kényteleníttetnénk

[445] eredetileg: praetensió, pretenzió (latin rég.): igény, követelőzés, követelmény

[446] eredetileg: tömjénezkedő.

[447] Közvélekedés, azaz közvélemény.

[448] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[449] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[450] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[451] eredetileg: felfogjam

[452] eredetileg: „keletkeztünk volna ki"

[453] azaz: források

[454] azaz: forrásokat

[455] vagyis: áramoltatni, pezsegtetni

[456] eredetileg: „véghezhajtáshoz"

[457] vagyis: díszeleg, fénylik.

[458] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[459] eredetileg: „miután átlátni kínszerítteténk"

[460] eredetileg: „összeleg"

[461] azaz: a közösségre, az egész társadalomra

[462] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt:

nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[463] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[464] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[465] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[466] eredetileg: „egyesülés", vagyis a társasági érintkezési formák fejlődése, az egyesületek létrehozása, a társadalom tagjainak egymás közötti kapcsolatainak fejlesztése által. Széchenyi az „egyesülés" összetett jelentésrétegeivel fejezi ki mindezek a kapcsolatokat.

[467] „elmetehetségek súrlódása" – vagyis: a tehetséges elmék egymásra gyakorolt hatása. Széchenyi előszeretettel alkalmazza az „elmesúrlódás" fordulatot a szellemi kölcsönhatás, az egymásra hatást gyakorló elmék kapcsolatainak leírására.

[468] Vagyis együttes, összeadódó munkája, hatása.

[469] eredetileg: „együttmunkája"

[470] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[471] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[472] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[473] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[474] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[475] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.

[476] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[477] vagyis: mesterségesen, tudatosan egy meghatározott cél érdekében létrehozott intézetek alapításával.

[478] verbunkos (ném., zene): toborzó magyar táncforma, s ennek zenéje, mint önálló műfaj

[479] revoltál (francia, vál.): lázad, lázong, forrong, lázít

[480] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[481] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[482] eredetileg: usurpált, uzurpál (latin, rég.): bitorol, jogtalanul, erőszakkal megkaparint, itt: bitorolt

[483] eredetileg: reputátió, reputáció (latin): jó hírnév, tekintély. Vagyis: uzurpált reputáció – jogtalanul megszerzett, jogtalanul birtokolt jó hírnév

[484] A katonai szolgálatát teljesítő Széchenyi nem egyszer szabadságot kért feletteseitől, hogy szüleit meglátogathassa.

[485] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[486] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[487] Metódus (latin): módszer.

[488] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[489] eredetileg: összebonczolt

[490] excentrica – vagyis: excentrikus (latin, mat.), azaz közös középpont nélküli, koncentráció nélküli.

[491] „külső erő odajárulta nélkül" – azaz: külső erő behatása nélkül.

[492] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Széchenyi előszeretettel használt hasonlata. Első könyvének, a „Lovakrul" című munkájának ez volt a mottója, és utóbb is majd mindegyik jelentősebb művében (pl. a „Hitelben" is) szerepeltette ezt a Makk-Tölgyfa képet.

[493] A Széchenyi István érvanyagában gyakran előforduló életkor-analogikus megfogalmazások – „fiatal nép", „fiatal nemzet", „kisded nemzet," a nemzet „gyermekkora", „fel nem serdült" nemzet –, nem egyszerűen hasonlatok. Az ő történelemszemléletében a felvilágosodásban gyökerező modern haladáselv, a keresztény perfektibilitás (tökéletesedés) gondolata és az organikus nemzetszemlélet sajátos ötvöződött. Ennek értelmében az egész emberiség haladása (tökéletesedése) az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek hozzájárulásával valósulhat meg. Felfogása szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia így nála nem egyszerűen a történelem jelenségeinek végiggondolása, eszmealkotás, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A nemzet „életkorának", „életszakaszának" a meghatározása jelenti a kiindulópontot, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság" bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[494] Vagyis Széchenyi itt arra utal, hogy a betűk csak tökéletlenül tolmácsolhatják az érzelmeinket, nem adja vissza pontosan az írott szó a belső élményeket.

[495] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[496] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[497] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[498] azaz: alapjának, alapelvének

[499] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[500] eredetileg: „kizokogott beszédink alig érthetőségét"

[501] eredetileg: közönség

[502] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Széchenyi itt a Magyar Tudományos Akadémia felállítására tett javaslatra utal. Az intézmény céljára (eredetileg a nyelvművelés lett volna a testület fő profilja) a gróf 1825. november 3-án, a pozsonyi országgyűlés kerületi táblájában – magyar nyelven elmondott beszédében –, egy évi jövedelmét ajánlotta fel.

[503] illusztrál – itt: szemléltet, ábrázol.

[504] Széchenyi itt arra utal, hogy egykoron vitapartnere, Dessewffy József is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, s nemzeti értékrendje abban is megmutatkozott, hogy 1825-ben dicsőítő ódát írt „A szép példa: gróf Széchenyi Istvánhoz" címmel az Akadémia felajánlást tevő grófhoz. Sőt az ő szellemi vezetésével létrejött „Felsőmagyarországi Minerva" című folyóirat vonatkozó számát éppen e vers miatt tiltotta el a cenzúra.

[505] eredetileg: jelenésűeken

[506] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[507] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[508] eredetileg: Casino. Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Széchenyi itt arra utal, hogy javaslatot tett – angliai példák alapján – egy, az ország központjában, Pesten felállítandó, részvénytársasági formában működő, a művelt közönséget tömörítő Kaszinó létrehozására is.

[509] eredetileg: fejledezett

[510] eredetileg: elmulhatlanul

[511] vagyis: államunkat, országunkat

[512] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[513] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.
[514] eredetileg: közönség
[515] eredetileg: „életem egész eszméletű folytában”
[516] eredetileg: elmulhatlanul
[517] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.
[518] vagyis: le van maradva, háttérben van
[519] vagyis: árnyéklatai
[520] A nemesség rendi előjogai közé tartozó bírói jogkört gyakorló szervezet, a földesúrnak saját jobbágyai felett ítélkező bírósága.
[521] eredetileg: Honiak?
[522] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.
[523] axióma (görög, tud.): sarkigazság, külön bizonyítás nélkül elfogadott alapfelvetés.
[524] eredetileg: tekintetű
[525] eredetileg: fanyarogtak
[526] garád – felhányt földből és sövényből álló kerítés. Esetleg: garádics (grádics) – lépcső.
[527] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[528] furmán – vagyis: furmányos (ném., rég.): kocsis, fuvaros. Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[529] ambrózia (görög, mit.): az istenek eledele
[530] nektár (görög, mit.): az istenek itala
[531] korompély (rég., nép.): azaz: krumpli, burgonya.
[532] eredetileg: ébrültek
[533] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[534] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[535] vagyis: bel- és külkereskedelem.
[536] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[537] eredetileg: „érintésem szerint”
[538] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.
[539] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[540] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[541] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[542] excentrice – vagyis: excentrikusan (latin, mat.), azaz közös középpont nélkül, széttartó, csapongó, szertelen módon, koncentráció nélkül.
[543]vagyis: megszűntek
[544] excentrica – vagyis: excentrikus (latin, mat.), azaz közös középpont nélküli, széttartó, koncentráció nélküli.
[545] azaz: közös nemzeti gondolkodás, együttérzés és egységes, széttagoltságtól mentes nemzeti test segítségével.
[546] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.
[547] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 536. oldaláról: „Egyesség erő, boncolt-lét gyeng. – Gyeng = gyengeség.”
(francia) Vagyis az idézet fordítása: Az egységben erő, a megosztottságban gyengeség van.
[548] sthenia (görög, orv.): erő, erősség. Hipersthenia – azaz: túlerő, túlzott, mértéktelen erő.
[549] szimptóma (görög,latin): tünet, kórisme, valamilyen bajnak az előjele, tünete, ismertetőjegye.
[550] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[551] Széchenyi politikai gondolkodásában a kormányzást, az ország irányítását jellemző kifejezések között gyakran fordulnak elő a mechanikai törvényszerűségekkel megfogalmazott hasonlatok. Ezek alkalmazása során – elsősorban az előadás szemléletesebbé, közérthetőbbé, színesebbé tétele érdekében – gyakran találkozhatunk a kormányzati tevékenységet, az ország irányítását, vezetését erőművekhez, gépekhez hasonlító kifejezésekkel.

[552] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[553] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[554] axióma (görög, tud.): sarkigazság, külön bizonyítás nélkül elfogadott alapfelvetés.

[555] eredetileg: többszerű

[556] Ausztriai közbirodalom – az osztrák császárság, a magyar királyság és csatolt részeinek birodalmi egysége

[557] heterogén (görög): nem egynemű elemekből álló, egymástól elkülönülő, eltérő fajtájú.

[558] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[559] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[560] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[561] Vagyis olyan óra, amelyik harangozik, kongat. (Vö.: „Elüti a delet.")

[562] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[563] eredetileg: sokszerü

[564] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Azaz: a lehetséges

[565] eredetileg: hathatású

[566] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[567] mathesis – matézis (görög,rég.): matematika

[568] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[569] közbirodalom – az osztrák császárság, a magyar királyság és csatolt részeinek birodalmi egysége

[570] eredetileg: „ki-nem-vihető".

[571] „pium desiderium" (latin): jámbor óhaj

[572] kompakt (latin): összeálló, tömör, sűrű, tömött, egységes.

[573] heterogén (görög): nem egynemű elemekből álló, egymástól elkülönülő, eltérő fajtájú.

[574] Ázsiai sarjadék – Széchenyi itt a magyar nemzet keleti származására, annak sajátosságára utal.

[575] önbecse lealacsonyítása – önbecsülése lealacsonyítása.

[576] azaz: értelmét, lényegét

[577] Egységes.

[578] Törzsök nemzetek – az adott nép jellemző tulajdonságait kizárólagosan és tisztán mutató nemzetek. Széchenyi itt a magyar nemzet különleges helyzetére, speciális, sajátos típusára, egyediségére utal.

[579] individuális (latin): egyéni, egyedi, sajátos.

[580] azaz: alapjukból

[581] Itt Széchenyi a Habsburg uralkodóházra utal.

[582] Vagyis az állam erőművét mozgató legfőbb irányító, azaz maga az uralkodó.

[583] krízis (görög,latin): válság, válságos állapot.

[584] konvulzió (latin, orv.): görcs, görcsös vonaglás, vergődés.

[585] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával

teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára” (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára”, azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.

[586] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[587] itt: különböző, eltérő, más.

[588] azaz: biztonságában

[589] azaz: jogairól

[590] Széchenyi a korábbi utalás alapján tudatosan (egyfajta szójáték gyanánt) hagyta benne a mondatban a „gyeng” szótövet, a szó kibontásával meg is magyarázza a jelentést.

[591] eredetileg: „környezik”, a maitól eltérő jelentésben

[592] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[593] eredetileg: valahai

[594] eredetileg: telivérü

[595] hiperbola (görög,): (irod.:) túlzás, túlzást tartalmazó kifejezés

[596] republikánus – a köztársasági eszme híve, köztársaság-párti

[597] Széchenyi itt az 1741-es pozsonyi országgyűlésre utal, amikor is a magyar rendek „életüket és vérüket” ajánlják föl Mária Terézia királynő trónjának védelmére az osztrák-porosz háborúban.

[598] általmészetbe burkolva – vagyis: önmaga alaptermészetének ellentmondó formába, álságos, nem valódi külsővel

[599] municipális (latin): törvényhatósági. Municipális alkotmány – a különböző törvényhatóságok (megyék, városok, stb.) széles középszintű törvényhozási, végrehajtó és bírói funkcióira épülő politikai szerkezet. A fogalmat elsősorban a nemesi vármegye széles hatásköre miatt használták Magyarországon, elsősorban arra vonatkoztatták.

[600] Itt a „nemzet” szó jelentése közel áll a mai „nemzetiség” fogalom értelméhez. Értsd: nyelvi-etnikai-kulturális közösségek, azaz a „nemzetiségi” (nemzeti) hovatartozás szerint elkülöníthető népcsoportok. Széchenyi nemzetkoncepciójának (nemzetiség-fogalmának) egyik sajátos következménye, hogy ő a Magyarországon élő „nem magyar ajkúakat” (románokat, szerbeket, horvátokat, szlovákokat, németeket stb.) nem pusztán népként, népcsoportként, népfajként határozta meg (a nemzetnél alacsonyabbrendű, annak alárendelt kategóriát használva), hanem egy-egy különálló nemzet („nemzetiség”) vagy potenciális nemzet részeinek is tekintette őket. Magyarország etnikai sokszínűségének az elismerése őt a nemzeti sokszínűség elfogadásához vezette. Idegen volt tőle a magyar reformmozgalmon belül általánosabbá váló, francia mintájú és politikai indíttatású államnemzetfelfogás, mely szerint egy országot csak egyetlen nemzet lakhat. Széchenyi itt e kifejezést a szó mai jelentéséhez (nemzetiség – nemzeti kisebbség) közel álló értelemben használta, de a különbség is lényeges: Széchenyinél nem került hierarchikus viszonyba a „nemzet” és „nemzetiség” kategóriája, és így a ő magyar nemzetet természetesen besorolta a „nemzetiségek” közé is, s ezért is szerepelt itt a „nem magyar ajkúakra” viszont a „nemzet” kifejezés.

[601] divergencia (latin): eltérés, szétágazás, elhajlás, nézeteltérés, véleménykülönbség

[602] vagyis: a halandó ember gyarlóságaihoz tartozó hiúság

[603] azaz: álságos sajátosság, hamis jellemző

[604] azaz: velünk szemben

[605] azaz: feltűnésünk

[606] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates”) a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[607] eredetileg: „valamint egy-helyt-álló plánták”.

[608] azaz: épeszű

[609] azaz: kiskapuknak.

[610] azaz: értelme, lényege

[611] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[612] azaz: lágyagyú, hígeszű

[613] eredetileg: elillantnának

[614] inkonzekvencia (latin) – következetlenség

[615] vagyis: adózási és védelmi képességét.

[616] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates”) a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[617] anomália (görög): rendellenesség, eltérés a szabályszerűtől, ferdeség, visszásság, hiba

[618] azaz: hígagyú, hígeszű

[619] konzekvencia (latin) – következetesség

[620] azaz: értelmüknek

[621] konzisztencia (latin): ellenálló képesség a külső behatásokkal szemben

[622] plánum (latin, rég.): terv, elképzelés

[623] azaz: kívül és belül megszépült.

[624] azaz: tisztsége körének, feladatainak.

[625] teória (görög, latin) – elmélet

[626] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 536. oldaláról: „"laissez nous faire" = engedd csak, majd véghez visszük mi”.

A „laissez faire, laissez passer” francia kifejezés a klasszikus gazdasági liberalizmus jelmondatává vált, amelynek alapja, hogy elveti az állam gazdasági beavatkozását. (Mai jelentése: „hagyja csinálni, hadd menjen a maga útján”.)

[627] szuperioritás (latin): felsőbbség, fölény, felsőbbrendűség

[628] azaz: jog

[629] „jus fortioris” (latin): az erősebb joga (ököljog)

[630] azaz: egészen tökéletes mértékben.

[631] Ausztriai közbirodalom – az osztrák császárság, a magyar királyság és csatolt részeinek birodalmi egysége

[632] azaz: áttekinthetetlenül bonyolult, összetett.

[633] vagyis: kivitelezni, megvalósítani.

[634] azaz: fejezetet

[635] Széchenyi a „bátor” szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság”. A „bátorság” kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára” (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára”, azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.

[636] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[637] diéta (latin, tört.): országgyűlés, a magyar rendi országgyűlés. Dietális követek – országgyűlési követek

[638] taksa (latin): megszabott díj, adó, illeték; taksás – adózó, adózási kötelezettséggel rendelkező

[639] azaz: adózói

[640] indirekt (latin): közvetett, nem közvetlen módon

[641] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[642] azaz: jogokban

[643] eredetileg: „a képviselő-jusbani részvevést”.

[644] eredetileg: „időforgás által”.

[645] azaz: összhangban

[646] azaz: a házi pénztárt, az államháztartás költségeit, az államigazgatás terheit.

[647] azaz: a nemesi társadalmat, a nemességet

[648] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Eredetileg: „engedékekre”.

[649] publice, s private – azaz: nyilvánosan és magánjellegű úton, bizalmasan.

[650] vagyis: csak úgy, mint a rák, azaz: hátrafele, ellentétes irányban

[651] koncesszió (latin): engedmény, kedvezmény, engedélyezés

[652] vagyis: bizalmas körökben, bizalmasan

[653] vagyis: nyilvánosan, a nyilvánosság előtt

[654] ex professo (latin): hozzáértéssel, szakszerűen, hivatásánál fogva

[655] pertraktál (latin): alaposan megtárgyal, széltében-hosszában megvitat; vagyis itt: egy adott témát az országgyűlés tárgyalásai során megbeszél, törvényhozás céljából megtárgyal.

[656] eredetileg: „országgyülési terh".

[657] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[658] originális metódusa – azaz: eredeti formája, eredeti módszere

[659] eredetileg: „időhez".

[660] vagyis: a legkörültekintőbb módon

[661] eredetileg: „kifejlendik".

[662] Mármint a híd felépítéséről.

[663] filius ante patrem (latin): a fiú az atya előtt. Azaz: gúnyos értelemben használt kifejezés a helytelen, nem megfelelő okoskodás jelölésére, vagyis ebben az értelemben: képtelenség, lehetetlenség.

[664] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[665] Vagyis olyannak, aki a következményeket és az okokat összecseréli, illogikusan gondolkodik.

[666] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[667] itt: megszépített, kialakított, megformált, mutatós, tetszetős, stb. jelentésben.

[668] idea (görög, latin): fogalom, eszme, alapgondolat, vezéreszme

[669] komisszárius (latin): kormánybiztos, itt: királyi biztos, teljhatalmú megbízott

[670] itt: életkörülmény, életkellem, kellemes környezet.

[671] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[672] azaz: önakaratból, önszándékból vállalt kötelezettség

[673] eredetileg: „egyesek közt".

[674] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[675] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran" elő (tehát a szó lényege szerint „szabad") ember állapotára („biztonságára") vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára" (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára", azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.

[676] azaz: jöttek össze, léptek be

[677] vagyis: a Végzetet

[678] paradox (görög): önmagának látszólag ellentmondó

[679] eredetileg: „közösülési"

[680] vagyis: átlátja azt, hogy önmagunk szabad akaratból származó kötelezettségvállalása az egyéni szabadságot nem korlátozza.

[681] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[682] azaz: a közösségnek, az egész társadalomnak

[683] ceteris paribus (latin): a többi körülmény azonossága mellett, egyébként azonos feltételekkel számolva. (Két esemény, tevékenység párhuzamba állítása esetén a különbségek kiemelése mellett a körülmények hasonlóságára utaló fordulat.)

[684] szakmány (rég.): 1. teljesítménybérezési rendszer 2. részesedés. Itt: erőszakos szakmányoztatás – erőszakkal kikényszerített részvállalás.
[685] vagyis: hosszú, a tárgyat részletesen kimerítő beszéd
[686] diszkusszió (latin): vita, eszmecsere, megvitatás
[687] azaz: forrásokból
[688] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran" elő (tehát a szó lényege szerint „szabad") ember állapotára („biztonságára") vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára" (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára", azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.
[689] vagyis: növekvő arányban
[690] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[691] vagyis: küldik
[692] vagyis: utána tekintés, utánanézés
[693] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[694] prerogatíva (latin): előjog, kívánság
[695] azaz: vele azonos társadalmi rangúak
[696] azaz: ha valakit korábban ütöttek, majd magasabb hivatalba kerül, az hajlamos a korábban elszenvedett sérelmekért bosszúját másokon kitölteni.
[697] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 536. oldaláról: „"Chacun à son tour" = mindenki a maga sorában.".
[698] manipuláció (latin): itt: mesterkedés, fondorlat
[699] paralízis (görög, orv.): bénulás, hűdés, cselekvésképtelenség
[700] eredetileg: „dobogtalan".
[701] előre hat – vagyis: bekövetkezésével hatást gyakorol az eljövendőre.
[702] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[703] eredetileg: „valódilag".
[704] elmeharcok – vagyis: elmesúrlódások, viták, diskurzusok, stb.
[705] in infinitum (latin): a végtelenségig, végeláthatatlan ideig
[706] divergens lineák (latinból): széttartó vonalak
[707] azaz: értelmét, lényegét
[708] azaz: jogainak
[709] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.
[710] rendes katonaság – itt Dessewffy a korszakban már elavultnak számító, csak az ország legnagyobb veszedelmekor összehívott nemesi felkelés, az inszurrekció, illetve a reguláris birodalmi hadsereg különbségére utal. A nemesi felkelés intézménye a magyar feudális intézményrendszer egyik sajátossága, a különféle előjogokat élvező magyar nemesek úgymond „vérükkel adóztak" az ország érdekében, vagyis, ha kellett hadba szálltak az ország végelmére. Emellett a Habsburg birodalom állandó hadseregében szolgálatot teljesítő „sorállomány" megajánlott létszámát a magyar rendi országgyűlés hagyta jóvá. A nemesi felkelés hadviselési formája a 18-19. századra teljes egészében elavult. Jól bizonyította ezt az 1809. június 14-i győri ütközet, amikor is Napóleon seregeitől a gyengén fölszerelt és rosszul vezetett magyar felkelők súlyos vereséget szenvedtek. Széchenyi hosszú éveket töltött hivatásos katonaként a birodalom hadseregében, kitüntetéseket szerezve végigharcolta a napóleoni háborúkat, így megfelelő rálátással rendelkezett a kérdéskört illetően.
[711] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.
[712] inszurrekció – azaz: a magyar nemesi felkelés
[713] plánum (latin): terv, elképzelés, javaslat
[714] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.
[715] ex asse (latin): az utolsó fillérig, teljesen, teljes egészében
[716] vagyis: gyakorlatozás, díszszemle során

[717] azaz: értelméről, lényegéről
[718] azaz itt: a gyakorlattól elrugaszkodott elméleti szakemberek
[719] csinosodás, kicsinosodás – azaz: fejlődés, tökéletesedés, megszépülés, takarossá, tetszetőssé válás
[720] azaz: értelmét, lényegét
[721] de jure (latin): jog szerint, jogszerűen, jogilag
[722] de facto (latin): tény szerint, ténylegesen, a valóságban
[723] perszonális inszurrekció – személyes nemesi felkelés
[724] anomália (görög): rendellenesség, eltérés, szabálytalanság, visszásság, ferdeség, hiba
[725] mathesisi – matézisi (görög, rég.): matematikai
[726] azaz: alapozású
[727] privilegizált – azaz: kiváltságos
[728] oligarcha (görög): hatalmaskodó főúr, kiskirály; oligarchiai fenség – hatalmaskodó főúri méltóság
[729] I. Napóleon (1769-1821), francia császár és hadvezér, Széchenyi korának egyik legjelentősebb alakja.
[730] háborúi metódus – azaz: hadviselési forma, hadviselési módszer
[731] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[732] azaz: szövetségesek
[733] háborúi erőművek – katonai felszerelések, harcászati technika, berendezések
[734] okoskodási súly által – azaz: érveivel, logikus meggyőzéssel
[735] azaz: megfutamított
[736] dilettáns (ol.): tudománnyal, stb. a kellő felkészültség, szaktudás nélkül foglalkozó személy, avatatlan, hozzá nem értő
[737] azaz: professzionális módon, mesterien
[738] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[739] azaz: szigorú fegyelem, állandó fegyelmezés alatt álló
[740] antiliberális alkotmányunkat – azaz: a liberalizmus elveivel összeegyeztethetetlen, nem liberális elveken nyugvó alkotmányunkat
[741] ex asse (latin): az utolsó fillérig, teljesen, teljes egészében
[742] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[743] hipokrízis (görög): képmutatás, szemforgatás, tettetés
[744] Hazája konstitúciója fundamentumai – azaz: hazája alkotmányának alapjai
[745] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.
[746] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.
[747] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.
[748] eredetileg: ROBOT 'S TIZED 's a' t.
A jobbágyok feudális jellegű szolgáltatásai, vagyis a földesúr saját kezelésű (allodiális) földjein végzett jobbágyi ingyenmunka (ennek mértékét a Mária Terézia-féle urbárium a 18. század derekán éves szinten 104 nap ún. gyalogrobotban és 52 nap igás robotban határozta meg), illetve a megtermelt mezőgazdasági termékek tizede.
[749] devalváció (latin, közg.): valamely állam pénzének a leértékelése, a pénz értékének, árfolyamának csökkentése
[750] azaz: biztonság
[751] Robotnak, Dézsmának és a Hosszúfuvarnak stb. – Széchenyi itt gúnyosan-tréfásan a feudális jogrendszerből adódóan a nemesek által élvezett jobbágyi szolgáltatásoknak, a nemesek saját kezelésű birtokain végzett, meghatározott mennyiségű ingyenmunkának, a terményjáradékoknak, illetve az egyéb szolgáltatásoknak és ajándékoknak a rendszerére utal. A feudális földtulajdon rendszerében a nemesi földtulajdonlás mellett a nemesi földeket használatra megkapó jobbágyok ezekkel a szolgáltatásokkal tartoztak (egyéb, pl. jogi függőségük mellett) a földek használatáért.
[752] Eredeti formában.

[753] azaz: biztonság

[754] azaz: körülmények

[755] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[756] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[757] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[758] itt „honfitárs” értelemben, hiszen Széchenyi és Dessewffy a szó eredeti értelmében nem volt egymásnak „földije.” Széchenyi Bécsben született és birtokai Északnyugat-Dunántúlhoz kötötték, míg Dessewffy a Sáros megyei Kriwiánban született és az ő birtokai pedig Északkelet-Magyarországon feküdtek.

[759] Charles de Secondat Montesquieu (1689-1755), francia filozófus, politikai író, a felvilágosodás kiemelkedő közírója, a korabeli társadalmi és politikai élet kritikusa, bírálója. „A törvények szelleméről” című fő művében az alkotmányos polgári átalakulás és a hatalmi ágak szétválasztása mellett érvelt. Széchenyi alaposan ismerte Montesquieu politikai filozófiáját, műveit gyakran idézte, saját szemléletmódjának kialakításában fontos szerepet játszott a felvilágosodás jeles írójának életműve. Nem véletlen, hogy Széchenyi könyvtárában is megtalálhatóak voltak Montesquieu 1816-os kiadású, francia nyelvű 6 kötetes összegyűjtött művei.

[760] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 536. oldaláról, a Montesquieu idézet fordítása: „Általában a Kritika azt szokta csak fejtegetni ami íratott, itt azonban a Kritikus az ellen heveskedik, ami nem íratott.”

[761] eredetileg: „ellentemi”.

[762] szupponál (latin, rég.): feltételez, gyanít

[763] azaz: biztonságosabb

[764] vagyis: egyszerre másról írjon és máshogy cselekedjen

[765] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[766] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[767] codex cambio mercantilis (latin, ol.): azaz: váltó-kereskedelmi törvény

[768] fundus (latin): itt: birtok, jószág, pénzalap

[769] azaz: pénzügyi dolgokban járatlan, pénzügyi kérdésekben tehetségtelen

[770] itt: szempontjai

[771] azaz: biztonságosak, biztonságban lévők

[772] azaz: elővigyázatossággal

[773] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[774] vagyis: el nem hangzott kijelentéseimmel

[775] azaz: biztonságosak, biztonságban lévők

[776] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[777] bankrott (ol., német): csőd, anyagi összeomlás

[778] hipotézis (görög): feltevés, csak részben igazolt feltételeken alapuló magyarázat; hipotéka (görög, ker.): jelzálog, jelzálog-hitelező, jelzálog-tulajdonos

[779] fundus (latin): itt: valamilyen célra szolgáló pénzalap

[780] vagyis: becsapni valakit

[781] eredetileg: „Mongolfier repke-golyója” – (helyesen: Mongoltfier), azaz a Mongoltfier fivérek repülő léghajója. A Mongoltfier fivérek papírburkolatú léghajója 1783. június 5-én, a repülés történetében az elsők között emelkedett (egyelőre emberek nélkül) a magasba.

[782] kompetens (latin): illetékes, jogosult, szakértő

[783] Vagyis akik a hon foglyai, azaz külföldön sohasem jártak.

[784] eredetileg: „kénytelenség”.

[785] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[786] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[787] corpus juris (latin): törvénytár, törvénykönyv, egy-egy állam, ország hivatalos jogszabályainak, törvényeinek gyűjteménye. Széchenyi itt a magyar törvények feudális, elmaradott jellegére utal.

[788] faktum (latin) – tény

[789] negociáció (latin): alkudozás, tárgyalás, egyezkedés, kereskedés

[790] vagyis: jelzálogra
[791] azaz: 3-4%-os kamatra
[792] explikál (latin): kifejt, megmagyaráz
[793] explikál (latin): kifejt, megmagyaráz
[794] citál (latin): idéz (valamely szövegből idéz)
[795] eredetileg: latán. Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[796] effektus (latin): eredmény, siker, hatás
[797] kapacitál (latin): valakit igyekszik rávenni valamire, valakinek a hajlandóságát meg akarja nyerni
[798] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező ember állapotára vonatkozik. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet biztonságára (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára", azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.
[799] konzumció (latin, rég.): fogyasztás, a lakosság, a népesség fogyasztási színvonala
[800] instruál (latin): itt: (földbirtokot) felszerel, gazdaságot irányít
[801] azaz: biztonságosabbá
[802] apátia (görög): egykedvűség, érzéketlenség, az érdeklődés, az érzelmek beszűkülése, nemtörődömség
[803] praktikus (görög, latin): ötletes, ügyes, célszerű; antipraktikai okoskodás – célszerűtlen, ügyetlen okoskodás
[804] itt: biztosan
[805] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[806] financier – itt: pénzügyekben járatos szakember, pénzember
[807] praktice (latin) – gyakorlatilag, a gyakorlatban, a valóságban
[808] prozelita (görög, latin): valakinek, valaminek újsütetű, buzgó híve
[809] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.
[810] deák klasszikusok – azaz: latin nyelven írt klasszikus műveket
[811] individuális – azaz: személyes
[812] eredetileg: Classikusok
[813] itt „honfitárs" értelemben, hiszen Széchenyi és Dessewffy a szó eredeti értelmében nem volt egymásnak „földije." Széchenyi Bécsben született és birtokai Északnyugat-Dunántúlhoz kötötték, míg Dessewffy a Sáros megyei Kriwiánban született és az ő birtokai pedig Északkelet-Magyarországon feküdtek.
[814] bájhazáját – azaz: bájos hazáját, csodás otthonát
[815] itt: képessége, tulajdonsága
[816] itt: örömest
[817] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[818] Minerva (latin): római istennő, megegyezik a görög Athénével. A rómaiak egyik főistene, eredetileg a bölcsesség, majd később a győzelem istennője.
[819] Richelieu, Armand, Jean Duplessis (1585-1642), francia államférfi, bíboros, XIII. Lajos király tanácsadója, korának egyik legjelentősebb politikusa.
[820] Vagyis: annak akarta magát másokkal elismertetni, aki valójában nem is volt, olyan képességekkel ékeskedett, amelyekkel nem is rendelkezett.
[821] poéta (latin): költő; jó poéta névért – jó költői hírnévért
[822] financiai – itt: pénzügyi
[823] anekdota (görög): rövid, tréfás történet, adoma
[824] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.
[825] itt: körülményekben
[826] azaz: részenként fogja törleszteni
[827] fiskális (latin, rég.) – ügyvéd
[828] direktor (latin) – igazgató
[829] eredetileg: „fenéktelenségét".

[830] procedúra (latin): rendszerint hosszadalmas hivatalos eljárásmód, ügymenet

[831] illusztrál – azaz: színesít, példákkal alátámaszt, szemléltet

[832] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[833] itt: felépítmény, állványzat

[834] itt: szigorúbb, keményebb

[835] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[836] árenda (latin, nép.): haszonbér, bérlet

[837] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[838] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[839] citál (latin) – idéz

[840] azaz: elírásnak, hibának

[841] azaz: hazánk foglyaira, hazájukat el nem hagyó, abban a világtól elzárva „raboskodó" nemesek

[842] azaz: Széchenyi itt a felfuvalkodottság miatt bekövetkező szétdurranásra, felrobbanásra utal

[843] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[844] illúzió (latin): önáltatás, önámítás, alaptalan remény, csalóka ábránd

[845] inokulál (latin, orv.) – beolt

[846] vagyis a többség és a fizetőképes kereslet dönt el, hogy melyik a kedveltebb bor

[847] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[848] vagyis: a borról szóló tárgy, a borról szóló téma

[849] azaz: mélyreható

[850] azaz: biztatni, általni, dicsérni

[851] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét" 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel" című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef" formát használta.

[852] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[853] vagyis: fontolóra venni

[854] data (latin): adat (datum (tsz.) – adatok)

[855] fóliáns (latin): ívrét alakú könyv, régi, nagy alakú, vastag könyv

[856] II.. Mahmud (1785-1839), török szultán (1808 és 1839 között), nagyhatású újító, államférfi, aki a Török Birodalom széthullása ellen küzdött, kevés sikerrel (1812-ben a bukaresti békével a birodalom elveszítette Besszarábiát, az 1829-es drinápolyi béke pedig Görögország függetlenségét jelentette), a kudarcok hatására uralkodása során számos, az európai értékekhez közelítő reformot vezetett be a Török Birodalomban.

[857] azaz: történetesen

[858] serbet [azaz: sörbet] (arab, török): jégbe hűtött sűrű gyümölcsszörp

[859] debouche (francia) – piac

[860] consumo – valószínűleg konzumálás, fogyasztás

[861] Széchenyi itt arra utal, hogy a mohamedán vallás elméletileg tiltotta az alkoholfogyasztást.

[862] azaz: champagne (francia): pezsgő
[863] Muszkaország (rég., nép.): Oroszország (Moszkva városáról)
[864] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok
[865] mappa (latin): itt: térkép
[866]azaz: ebből az állapotból
[867] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[868] mindenütt bevett azaz: mindenhol megszokott (a „bevett szokás” kifejezésből)
[869] vagyis: minőségben
[870] liferáns (német): szállító (kereskedő)
[871] anathema/anatéma (görög): átok, egyházi átok, kiközösítés
[872] bérmál (vall.): Olyan katolikus szertartás, amikor a püspök a (serdülőkorú) hívőt vallásában megerősíti; itt: keresztel, megkeresztel, elnevez
[873] prozopopeia (görög, irod.): megszemélyesítés, itt: személyeskedés
[874] vagyis: szabályozzuk, hajózhatóvá tegyük a Dunát
[875] azaz: széttagoltságunk
[876] regis ad exemplum (latin): a királytól származó példa
[877] azaz: önámítást
[878] azaz: gyámolítása alatt
[879] Vagyis, ha az exportálót, a bort külföldre juttató kereskedőt jutalomban részesítenék. Széchenyi ezt a jutalmazási rendszert már a Hitelben is érintette.
[880] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[881] azaz: a dolog lényege, központi problémája
[882] Utalás a győri ütközetre, amikor is 1809. június 14-én a magyar nemesi felkelés csúfos vereséget szenvedett Napóleon seregeitől. Széchenyi István fiatal tisztként maga is résztvevője volt a hadjáratnak.
[883] azaz: gyakorlatilag, gyakorlati szemszögből
[884] ekvátor (latin, földr.) – egyenlítő
[885] régi űrmérték, általában 64 icce = 41,97-85,61 liter. Koronként és tájanként változott, a leggyakrabban: 53,72 liter.
[886] datum (latin, tsz.): adatok
[887] azaz: biztonsággal
[888] ex asse (latin): az utolsó fillérig, teljesen, teljes egészében
[889] azaz: csomagolásig.
[890] organizációját (latin): szervezését, megszervezését
[891] axióma (görög, tud.): sarkigazság, külön bizonyítás nélkül elfogadott alapfelvetés.
[892] azaz: leginkább palástolt, visszafogott, rejtett
[893] patriotizmus (görög, latin): hazafiság, hazaszeretet
[894] metódus – módszer, eljárásmód
[895] belecivilizálta magát – vagyis: átvett bizonyos civilizációs szokásokat egy területen
[896] valószínűleg: lovagolni
[897] veszteg – nyugton, helyben
[898] Széchenyi kedvelt, későbbi műveiben is visszatérő fordulata: „két szék közt a földre huppan”, itt: negatív értelemben a mindkét lehetőséget elszalasztó ember példázataként
[899] divergencia (latin): eltérés, különbség
[900] pretendál (latin): itt: bizonygat
[901] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[902] rodomontád (görög) – dicsekvés
[903] anathema/anatéma (görög): átok, egyházi átok, kiközösítés
[904] rezultátum (latin) – eredmény
[905] azaz: becsaptuk

[906] Széchenyi itt arra a mesére utal, amikor az egyik pásztor a többieket becsapva farkast kiáltott, pedig nem is volt a nyáj környékén a vadállat, majd mikor a farkas tényleg megjelent, s a kétségbeesett pásztor segítségért kiáltott, a többiek már nem hittek a hazug pásztornak, s az segítség nélkül maradt.

[907] nolle vagy velle (latin): akarni vagy nem akarni, itt: akarva, akaratlanul, szándékkal, szándék nélkül

[908] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[909] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Vagyis az, aki minden évben visszatérő, állandó vevő.

[910] korcsma (rég.) – kocsma

[911] vagyis az, amikor a vendéget túlszámlázzák, duplán írják össze a fogyasztását

[912] sherry (ang.): borostyán-sárga, magas szesztartalmú, kissé édes spanyol csemegebor (Eredetileg Jerez, régi nevén Xerez nevű andalúziai városban készítették.)

[913] régi űrmérték, általában 64 icce = 41,97-85,61 liter. Koronként és tájanként változott, a leggyakrabban: 53,72 liter.

[914] raritás (latin): ritkaság, különlegesség

[915] datumok (latin, tsz.) – adatok

[916] azaz: nősténymajomra

[917] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[918] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[919] percent (latin) – százalék

[920] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[921] eredetileg: „érdekletbe”, azaz: kereskedelmi kapcsolatba.

[922] kontaktus (latin) – kapcsolat

[923] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.

[924] emuláció (latin): versengés, vetélkedés

[925] azaz: az élet kellemességeit növelő, az életkörülményeket javító

[926] ágens (latin): ügynök, közvetítő

[927] azaz: biztonságos

[928] „P. 1-ae T. 9-nns” (latin): I. rész 9. cím. Széchenyi rövidítése. Egészében: „primae partis nonus titulus.” Széchenyi itt a magyar nemesség sarkalatos jogait, a szokásjogot és a vonatkozó törvényeket egybefoglaló, azt hosszú évszázadokra rögzítő, Werbőczy István által készített Hármaskönyv paragrafusaira utal. A mű címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. (Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Bécs, 1517.) A bevezető utáni első rész a nemesi magánjogot tartalmazza, és ott szerepel a négy legfontosabb nemesi kiváltság a 9. cím alatt. Innen az elnevezés. Az itt rögzítetteket tekintették a „sarkalatos” nemesi jogoknak. Az első lényege szerint az idézés és törvényes ítélet nélküli letartóztatás tilalmát írta elő. A második azt, hogy a nemes csak a törvényesen megkoronázott királyának hatalma alatt áll. A harmadik az adó- és jobbágyi szolgáltatásoktól való mentességet, és a honvédelmi kötelezettséget rögzítette. (Az „ellenállási jog” – a 4. – már formailag sem volt Széchenyi idejében érvényben.)

[929] apodiktice (görög, latin): logikusan szükségszerű, kétségbevonhatatlan módon

[930] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[931] misztifikál (francia): szándékosan megtéveszt, a dolgokat elködösíti

[932] azaz: ha sokat iszol belőle, ha többet fogyasztasz a kelleténél

[933] ujjhúzás – népi játék, amikor az ellenfelek egymás mutatóujját szorítva a másik fél ujjának kiegyenesítésére törekednek

[934] melankólia (görög): búskomorság, levertség

[935] fermentáció (latin, biol.): erjedés, a must erjedési folyamata

[936] procedúra (latin): eljárás, folyamat

[937] vagyis: kevesebb

[938] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[939] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[940] azaz: várható

[941] Széchenyi itt a Habsburg birodalomban az örökös tartományok és a Magyar királyság között felállított vámokat érti, amelyeket a 18. század közepén a birodalom bevételeinek növelése érdekében és az adómentességet élvező magyar nemesség exportbevételeinek megcsapolási szándékával Mária Terézia léptetett érvénybe.

[942] datum (latin, tsz): adatok, azaz: költségvetési adatot
[943] azaz: a birodalmi kormányzatnak
[944] azaz: adatok
[945] itt: helyzetünkről, állapotunkról
[946] itt: fejlettségük
[947] szekvesztrum (latin, jog): bírói zár alá vétel, zárolás, lefoglalás, őrizet
[948] Széchenyi itt a földesurak és a jobbágyok egymás között kötött új szerződőseire utal, amelyek normalizálhatják, racionalizálhatják a jobbágyok terheit, szolgáltatásait.
[949] azaz: a költségvetési adatokat
[950] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[951] azaz: források
[952] azaz: vámbevétel
[953] azaz: értelme, lényege
[954] praktice – azaz: gyakorlatilag megvalósítható módon, praktikusan
[955] azaz: forrásokat
[956] inspiráció (latin): ihlet, sugallat, ösztönzés, sugalmazás
[957] vagyis: a Habsburg uralkodócsalád költségvetési helyzetéről (Széchenyi gondolata itt arra utal, hogy a 19. század elején – ellentétben más nyugat-európai (alkotmányos) monarchiákkal – a Habsburg ház saját költségvetése, vagyona, kincstára (a feudális jegyeket visszatükrözve) nem különült el határozottan az államháztartás költségvetési működésétől, a kormányzati bevételek és kiadások rendszerétől.)
[958] azaz: költségvetési helyzetétől
[959] azaz: adatokat
[960] instancia (latin, jog.): kérvény, folyamodvány, kereset
[961] eredetileg: praetensió, pretenzió (latin rég.): igény, követelőzés, követelmény
[962] azaz: biztos adatok nélkül
[963] eredetileg: közösülési
[964] korreláció (latin): kölcsönös viszony, összefüggés, egymásnak való megfelelés
[965] Széchenyi itt a magyar rendi alkotmányosság egyik sajátosságára utal, amely az abszolutisztikus uralkodói szándék meghiúsítását lehetővé teszi.
[966] poena talionis (latin): a bűn megtorlása, vagyis a talió-elv alkalmazása (a talio az ókori zsidóknál és görögöknél az azonos mérvű megtorlás jogát, a „szemet szemért” elv alkalmazását jelentette)
[967] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[968] eredetileg: közösülésink
[969] azaz: a nyereségből lerótt egyéb járulékok, a vám, stb.
[970] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[971] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[972] azaz: Anglia
[973] azaz: visszahatás, megtorlás
[974] represailles (francia): represszió, megtorlás
[975] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 536. oldaláról: „midőn a kereskedelmi viszont-torlás – represailles – nagy kárai stb.

Erről Franklin így szól: Gondoljunk egy Országot X. melynek posztó-, selyem- és vasgyárai vannak, ’s ebbéli készítményeivel három országot A. B. C., ellát –, de egyszersmind a posztócsinálók elősegítése végett a posztónak sikeresebb eladást óhajt. Ennek következésében megtiltja A. posztóját. – A. viszont-torlásból megtiltja X. selymét. Ebből a selyem gyártók panasza következik, s hogy megnyugtassa őket X., eltiltja a B-ből jövő selymeket. – B. viszonttorlásból eltiltja X. vasát. Ebből megint a kereskedés hanyatlása iránt a vas-gyártók panasza támad –, s most eltiltja X a C-ből jövő vasat. C. viszonttorlásból végre eltiltja X posztóját.

S vajon mi következik mindezen eltiltásokból?

Felelet: az élet kellemeinek és a lakossági fogyasztásnak a megcsorbulását tapasztalták mind a négy Ország lakosai.”

Franklin, Benjamin (1706 – 1790), amerikai tudós és államférfi, az Egyesült Államok függetlenségének egyik megteremtője, a Függetlenségi Nyilatkozat szerkesztője, az amerikai alkotmány egyik kidolgozója. Gondolkodása, művei nagy hatást gyakoroltak Széchenyire is, összegyűjtött műveit Széchenyi könyvtárában is megtalálhatjuk.

[976] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[977] virány (elav.): üde, virágos táj
[978] azaz: segítség
[979] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[980] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[981] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[982] azaz: adatok
[983] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[984] azaz: törvényei
[985] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[986] pozsonyi mérő – német eredetű régi mértékegység, 1 pozsonyi mérő a 19. század során kb. 60,08 liternek, súlymértékben kifejezve pedig mintegy 46,56 kg gabonának felelt meg
[987] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[988] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[989] azaz: színpadi titok
[990] konkurencia (latin): verseny, versengés, gazdasági verseny
[991] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[992] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[993] azaz: adattal
[994] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[995] négyszögmérföld – régi osztrák eredetű területmérték, 1 magyar négyszögmérföld kb. 69,78 ha-nak felelt meg
[996] apodiktice (görög, latin): logikusan szükségszerű, kétségbevonhatatlan módon
[997] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[998] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[999] szimptóma (görög,latin): tünet, kórisme, valamilyen bajnak az előjele, tünete, ismertetőjegye.
[1000] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Széchenyi gazdasági reformelképzeléseiben a belső fogyasztás – a korabeli gazdaságelméletek és a nyugat-európai tapasztalatok alapján – igen fontos nemzetgazdasági jelentőséggel bírt.
[1001] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[1002] azaz: forrás
[1003] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1004] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1005] mágusi inger, azaz: varázslatos inger, ösztönzőerő
[1006] itt: művelt, kellemes, intelligens
[1007] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1008] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1009] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1010] azaz: visszaadni, visszafizetni
[1011] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1012] mármint a felvett hitelre fedezetet
[1013] hipotéka (görög, ker.): jelzálog, jelzálog-hitelező, jelzálog-tulajdonos
[1014] Széchenyi itt a már fentebb idézett, „filius ante partem” latin mondást magyarosította.
[1015] azaz: praktikusan, gyakorlatiasan
[1016] azaz: teoretikusan, elméletileg
[1017] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1018] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1019] privilégium (latin) – kiváltság

[1020] Széchenyi itt a magyar nemesek feudális kiváltságait és ősi, szokásjogokban gyökerező törvényeit együtt említi, amelyek véleménye szerint a gazdasági és társadalmi átalakulások egyik legnagyobb akadályát jelentették.

[1021] eredetileg: „kifejlődhetése végett”.

[1022] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[1023] azaz: biztonságban

[1024] vagyis: egyik réteget, egyik rendet

[1025] azaz: biztonságosabb

[1026] azaz: biztonságos

[1027] Az eredeti kiadásban ez a fejezet nem új oldalon kezdődött, de mivel egyértelmű formai jegyek (pl. a fejléc) arra utalnak, Széchenyi ezt is nagy fejezetnek tekintette, ezért itt is úgy szerepel.

Idea (görög, latin): fogalom, eszme, alapgondolat, vezéreszme. Széchenyi ezekre kíván, ahogy ő maga mondja „egy kis világot” gyújtani, vagyis a hamis alapgondolatokat szándékozik ebben a fejezetben bemutatni.

[1028] „consumtions steuer” (latin, német): fogyasztási adó

[1029] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1030] azaz: kötelezettségeket

[1031] vagyis: a szabadságában való korlátozásnak (Itt a konzervatív nemesség kiváltságokat, nemesi szabadságjogokat, privilégiumokat őrző taktikáját említi Széchenyi.)

[1032] paradox (görög): önmagának látszólag ellentmondó, különös

[1033] eredetileg: „kevesebbé neveli”.

[1034] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[1035] itt: szigorú

[1036] „A lehető legnagyobb rész jóléte”, vagyis az ország lakosságának lehető legnagyobb részének megfelelő életkörülmények, „jólét” biztosítása. A „lehető legnagyobb rész jóléte” a korabeli (angol) liberális államfilozófia egyik alapgondolata. Széchenyi már a Hitelben is sokszor hivatkozott, gyakran idézett is Jeremy Bentham angol jogfilozófus műveiből, aki az utilitarizmus, azaz a hasznosság elvét hirdetve az egyén társadalmi hasznosságát és a társadalom széles rétegei számára biztosított általános jólétet kívánta megvalósítani.

Bentham, Jeremy (1748-1832), angol jogfilozófus, a haszonelvűség, az utilitarizmus filozófiai elméletének hirdetője, melynek fő célja a társadalom számára hasznos cselekvések által a lehető legtöbb embernek a lehető legnagyobb boldogságot nyújtani.

[1037] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[1038] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[1039] eredetileg: világban

[1040] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1041] „szomor-víg” azaz: tragikomikus, szomorú és vidám egyszerre

[1042] Alexander Pope (1688-1744), angol költő, a klasszicizmus, a rokokó és a felvilágosodás irányzatának követője. „Fürtrablás” című komikus eposza tette világhírűvé és Magyarországon is ismertté a 18-19. században.

[1043] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról, a Pope idézet fordítása: „An honest man is the noblest work of God = Egy becsületes ember Istennek legremekebb teremtménye.”

[1044] azaz: közvetett módon

[1045] vagyis: égbe irányuló fohászkodásnál

[1046] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról: „A "Hitelben" Gyors Pál hozatott fel például.”.

[1047] azaz: színre

[1048] prozelita (görög, latin): valakinek, valaminek újsütetű, buzgó híve

[1049] „nép szűke miatt” azaz: a birtokon élő lakosok csekély száma miatt

[1050] azaz: birtokmodernizációra

[1051] azaz: 6%-os kamattal

[1052] azaz: 10%-os haszonban reménykedik

[1053] azaz: csigatempóban zajló előrehaladást

[1054] invesztál (latin, közg.): befektet, beruház
[1055] göböly (rég., nép.): hizlalt ökör
[1056] azaz: selyemkészítéssel foglalkozó műhelyek
[1057] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[1058] karakter (görög) – jellem
[1059] azaz: lágyagyú, hígeszű
[1060] azaz: az életfenntartás költségei
[1061] eredetileg: „ellenünkisége".
[1062] azaz: jelzálogra
[1063] azaz: 3-4%-os kamattal
[1064] azaz: a leglágyabb agyú, a legértelmetlenebb
[1065] abderita (rég.): tyúkeszű, korlátolt ember (Az elnevezés Abdéra trákiai görög város nevéből származik, melynek lakóit nagyon ostobáknak tartották.)
[1066] azaz: elméleti kérdésekkel bíbelődő bolondok; Széchenyi itt a maradi, konzervatív értékeket, az azokhoz ragaszkodó nemeseket bírálva ítéli el az elméleti szakemberek munkásságát.
[1067] Young Arthur (1741–1820) angol nemzetgazdasági író. Széchenyi többször hivatkozott rá a „Hitel", „Világ", „A kelet népe" és az „Ein Blick..." című műveiben. Széchenyinek az egyik naplóbejegyzése alapján megállapítható, hogy a „Political Arithmetic" című írását ismerte.
[1068] Albrecht Thaer (1752-1828), német mezőgazdasági szakíró, tanár, a tudományos mezőgazdaságtan megalapozója, mezőgazdasági tanintézetek létrehozója, 1810-től a berlini egyetem mezőgazdaságtan tanára.
[1069] azaz: kísérletező
[1070] biográfia (görög, latin) – életrajz
[1071] szekvesztrum alatt áll – azaz: bírósági zárgondnokság alá helyezték birtokát, lefoglalták vagyonát
[1072] azaz: zárolták birtokát, lefoglalták vagyonát
[1073] azaz: 100%-os kamatot fizetett
[1074] Krőzus (tört.): (görögül: Kroiszosz), mesés gazdagságú ókori király, igen gazdag ember
[1075] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[1076] azaz: birtokainkat
[1077] teóriai régió – elméleti terület, övezet
[1078] azaz: szenvedélyeik
[1079] pretendál (latin): bizonygat, igazol
[1080] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1081] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1082] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1083] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[1084] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1085] azaz: birtokaikon
[1086] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1087] tirannizál (görög): zsarnokoskodik, önkényeskedik (a görög tirannus [zsarnok, önkényúr] szóból)
[1088] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1089] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1090] azaz: Angliában
[1091] itt: körülményei, feltételei
[1092] azaz: tény
[1093] patriotizmus – hazaszeretet, hazafiság
[1094] „quos ultra citraque nequit consistere rectum" (latin): ahová innen tovább lépni nem helyes
[1095] apodiktice – azaz: kétségbevonhatatlan módon
[1096] Eredeti formában.
[1097] „Naturam furca etc." (teljesen: „naturam expellas furca, tamen usque recurrent") (latin): űzd ki bár a természetet vasvillával, mégis mindig visszatér, vagyis az alaptermészet minden változtatás ellenére kiütközik.

[1098] Itt a mű eredeti címe miatt nem került javításra a szó.

[1099] azaz: összetett, bonyolult

[1100] azaz: éleseszűségére

[1101] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1102] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[1103] azaz: mesterembereken

[1104] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról: „Correggióval így kiálthat fel: „anche io sono pittore!" = Correggio egy képét elvégezvén, mely tán legnagyobb remeke, önmegelégedési gyönyörűségében így kiáltott fel: „Én is festő vagyok!"."

Antonio Allegri Coreggio (1494-1534), olasz reneszánsz festő, elsősorban freskói váltak híresekké, legjelentősebb alkotói periódusa Párma városához kapcsolódik, ahol többek között a Szent János Evangélista templom freskóit készítette.

[1105] azaz: földhözragadtságán, földhöz ragasztó jellegén

[1106] örömbáj – az öröm báját, az öröm kellemét

[1107] eredetileg: Metaphysika – metafizika (görög-latin, fil.): a filozófiának a tapasztalat határán túli, az érzékeinkkel már fel nem fogható kérdésekkel és a végső dolgok okaival foglalkozó része.

[1108] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1109] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1110] Azaz egy egymillió forintot érő, s ezt jelzálogfedezetként felmutató birtok esetében legalább 600 ezer forintos kölcsönt lehessen kapni 3-4%-os kamatra.

[1111] azaz: biztonságban

[1112] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1113] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1114] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1115] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1116] organizáció (latin): szervezettség, belső felépítés, intézmény

[1117] Széchenyi a törvények megváltoztathatóságáról szóló érveit Jeremy Bentham utilitarista filozófiai gondolatai alapján fogalmazta meg. Ezek az érvek már a Hitelben is hosszas fejtegetésekben bukkantak fel. Nyilvánvaló, hogy különös jelentősége volt a reformok szempontjából a törvények megváltoztathatóságába vetett hit érveinek, hiszen a magyar nemesség maradisága, kiváltságaihoz, ősi törvényeihez való ragaszkodása éppen ezek ellen hatott.

[1118] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1119] eredetileg: „öregbedő idomzatban".

[1120] azaz: jelzálognak

[1121] azaz: jelzálogba adásodból

[1122] azaz: biztonságos

[1123] azaz: megfelelő a belső tőkefelhalmozás

[1124] azaz: 2%-ra

[1125] azaz: biztonságban

[1126] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1127] teóriánkat experimentálgatnánk – azaz: elméleteinket kísérletek útján kipróbálgatnánk (experimentál (latin): kísérletezik, próbálgat, kipróbál)

[1128] palliatív (latin), palliatíva, palliatív rendszabály: tüneti kezelés, csak a tüneteket enyhítő, nem a baj alapvető okának megszűntetésére irányuló intézkedés.

[1129] Széchenyi organikus nemzetszemléletében különösen nagy jelentőséget kap az „idősebb, tapasztaltabb" nemzetek történelmének, véres harcainak, küzdelmeinek, tapasztalatainak felhasználási lehetősége. Széchenyi éppen ezért – hosszas vívódások után – úgy állapítja meg (a Hitelben és itt a Világban is), hogy a magyar nemzet fiatal még, s az idősebb, fejlettebb nemzetek tapasztalatait fel tudja használni a nemzeti jelleg kifejlesztésénél, az ország modernizációja során.

[1130] önmisztifikáció – azaz: önámítás, önbecsapás

[1131] törzsöknép – azaz: törzsökös nép, tősgyökeres, a nemzet legfőbb sajátosságait önmagában hordozó nép

[1132] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1133] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1134] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1135] diszciplínázva (latin): tudományosan rendszerezve, fegyelmezve

[1136] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[1137] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[1138] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[1139] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[1140] gondolat súrlódás – azaz: eszmecsere, gondolatcsere, beszélgetés, vita

[1141] „Codex Cambio-mercantilis" – azaz: váltó- és kereskedelmi törvény

[1142] ujjhúzás – népi játék, amelyben a versengő felek egymás mutatóujját összekulcsolva a másik ujjának kiegyenesítésére törekedtek (itt: kötekedni)

[1143] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.

[1144] itt: birtokait

[1145] azaz: ajánlott. Széchenyi itt a Taglalat ajánlásából („A' MAGYAR IFJUSÁGHOZ") idéz.

[1146] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1147] itt: az ókor

[1148] haszoncélzás – azaz: a haszonra irányuló tevékenység, a haszonszerzést a legfőbb célnak tartó gazdasági, illetve egyéb tevékenység

[1149] „summum bonum" (latin): a legfőbb jó

[1150] azaz: a magándolgokban

[1151] plauzibilis (latin): elhihető, elfogadható, valószínű

[1152] azaz: módszered szerint

[1153] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1154] szibarita – csak az élvezeteknek élő, csak azokat hajszoló, pompában, fényűzésben elpuhult ember (Sybaris ókori város lakóiról)

[1155] reputáció (latin): jó hírnév, tekintély

[1156] azaz: földesúri járadékaidból, jobbágyi szolgáltatásaidból

[1157] Széchenyi itt Dessewffy-t visszautasítja a Világ eredeti kiadásának 134. oldalán kezdődő „Robot és Tized" című fejezethez.

[1158] A mű címének eredeti formájában.

[1159] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1160] azaz: értelmét, lényegét

[1161] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1162] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1163] principista (a princípium – elv, alapelv, vezéreszme szóból képezve): elméleti, vezéreszmékben, irányelvekben, alapgondolatokban gondolkodó ember

[1164] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1165] Széchenyi a Világ korábbi, a „Megelégedés alapjai" című fejezetéhez utasítja Dessewffy-t.

[1166] azaz: alapjai, alapelvei

[1167] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[1168] Széchenyi gyakran használt kifejezése. Nem a gazdagságot jelöli, hanem a gazdálkodás, a háztartás vitelének rendezettségét, a lehetőségekhez igazított igényeket, az eladósodás elkerülését, a magántartozásoktól való tartózkodást, lényegében a „vagyoni függetlenséget" az anyagi kiszolgáltatottság elkerülését. Ha mindezeknek a

feltételeknek egy szegényebb ember megfelel (főleg ha az igényei a lehetőségeihez vannak mérve), akkor Széchenyi közelítése szerint a „vagyoni rend” fogalma rá is alkalmazható.

[1169] Széchenyi történelemszemléletében a tökéletesedés, a perfektibilitás olyan folyamatot jelentett, amely egy, az emberi nem, az emberiség egésze, vagyis valamennyi nemzet sajátos fejlődése által megvalósuló, állandóan magasabb minőséget elérő cél felé mutatott. Széchenyi tökéletesedés-elmélete egyrészt a keresztény perfektibilitás ösztönző erőiben, másrészt a felvilágosodás talaján álló, racionalista haladáselméletben gyökerezett. Ennek értelmében az egész emberiség tökéletesedése az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek hozzájárulásával valósulhatott meg. Éppen ezért, a fejlődés érdekében a nemzetek legfontosabb feladata önálló sajátosságaiknak, nemzeti karakterüknek a lehető legmagasabb szintű kifejtése volt, hogy ezzel járulhassanak az emberi nem egészének fejlődéséhez. A magyar nemzet fejlődése, haladása ebben a kontextusban igen nagy jelentőséget kapott Széchenyi gondolkodásában. Ehhez az elmélethez kapcsolódott Széchenyi organikus nemzetszemléletének az a sajátossága, hogy a nemzetek – hasonlóan az emberi életszakaszokhoz – megöregedhetnek és meg is halhatnak. Ebből a szempontból a nemzet fejlődésének, tökéletesedésének még nagyobb jelentősége lett.

[1170] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[1171] itt: jól szervezett, jól elrendezett

[1172] Széchenyi gyakran használt kifejezése. Nem a gazdagságot jelöli, hanem a gazdálkodás, a háztartás vitelének rendezettségét, a lehetőségekhez igazított igényeket, az eladósodás elkerülését, a magántartozásoktól való tartózkodást, lényegében a „vagyoni függetlenséget” az anyagi kiszolgáltatottság elkerülését. Ha mindezeknek a feltételeknek egy szegényebb ember megfelel (főleg ha az igényei a lehetőségeihez vannak mérve), akkor Széchenyi közelítése szerint a „vagyoni rend” fogalma rá is alkalmazható.

[1173] vagyis: harmadrendű

[1174] vagyis: nem törődött birtokai állapotával, pénzügyi helyzetével

[1175] matéria (latin): anyag

[1176] azaz: olyan tettet véghezvinni, amelynek nem evilági a mozgatórugója

[1177] farizeus (arámi, latin, tört.): az i.e. 2. században létrejött, a Tórához és annak eredeti értelmezéseihez szigorúan ragaszkodó zsidó vallási és politikai irányzat tagja, átvitt értelemben: képmutató, álszent, alakoskodó ember

[1178] obligáció (latin, rég.): kötelezettség, kötelezvény, kötvény

[1179] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1180] fátum (latin): végzet, az elkerülhetetlen, megmásíthatatlan sors

[1181] azaz: a pénzügyi alkudozásokról, a kamatok, a feltételek megállapításáról volt szó

[1182] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1183] „bona fide” (latin): jóhiszeműen, önzetlenül

[1184] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1185] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. itt: lelkiismeret furdalás, kishitűség

[1186] itt: birtok

[1187] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. „valódi becse” – azaz: tényleges értékessége

[1188] azaz: 3-4%-os haszonnal lehet működtetni a birtokot

[1189] azaz: jogát

[1190] redukció (latin): itt: leépítés, létszámcsökkentés, korlátozás

[1191] effektus (latin): eredmény, siker, hatás

[1192] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1193] azaz: a hitel felvételénél könnyen aláírja a szerződést

[1194] azaz: gazdasági ügyekben tehetségtelen, költségvetési kérdésekben járatlan

[1195] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról: „car il n’ y a que les verités qui blessent – Mert csak az igazságok szoktak sérteni.”

Azaz: az igazság mindig a legfájdalmasabb.

[1196] financier – azaz: pénzügyekben járatos, vagyoni, hitelezési és pénzügyekben képzett, tapasztalt

[1197] „Pegazusra-ülés” – azaz: felülni a Pegazus hátára; Pegazus (görög, mit.): Pegaszosz, a múzsák szárnyas lova az ókori görögöknél, a költői tehetség és ihlet jelképe

[1198] azaz: elrugaszkodva a földi valóságtól, a költői ihlet, az ábrándozás útján járva

[1199] Olümposz (görög, mit.): az istenek lakóhelye az ókori görögöknél, Görögország legmagasabb hegye

[1200] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. itt: hiány, üresség, ínség

[1201] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1202] azaz: nemzetgazdaság
[1203] ökonómia politika – azaz: gazdaságpolitika, nemzetgazdaságtan
[1204] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok
[1205] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról: „Utópia = olyan hely, mely sehol sincs a világon, és így a képzeletnek oly tartománya, hol tökéletlenség nincs."
utópia – eszményinek képzelt, de a valóságtól elrugaszkodott, a kellő reális alapok hiánya miatt megvalósíthatatlan elképzelés, terv, vágy
[1206] azaz: feltételezni
[1207] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.
[1208] azaz: értelmét, lényegét
[1209] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. anatocizmus (latin): kamatos kamat
[1210] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. szekvesztrum (latin): bírói zárgondnokság alá helyezett, lefoglalt birtok
[1211] „sub aegide legis" (latin): a törvény védelme alatt
[1212] financiális operáció – azaz: pénzügyi művelet; itt: egyszerű pénzügyi műveletként
[1213] azaz: sokáig lehet húzni-halasztani
[1214] azaz: 6%-os kamatra kölcsönad
[1215] itt: a hitelt felvevő, pénzt kölcsönző ember
[1216] „usu et consvetudine receptum!" (latin): bevett és szokásos kötelezettségvállalás
[1217] usus (latin): szokás
[1218] azaz: a bírói zárgondnokság alá vett birtok esetében
[1219] abominatio (latin): gyűlölet, utálat
[1220] pellengér (rég.): nyilvános megszégyenítésre ítélt bűnösök kikötésére, illetve bezárására szolgáló, köztéren felállított oszlop, ketrec; szégyenoszlop
[1221] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1222] „justum medium" (latin): közép mérték
[1223] azaz: értelmét, lényegét
[1224] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1225] azaz: a gazdasági lehetőségek számbavétele, gazdaságossági kalkuláció
[1226] azaz: kényszerűség
[1227] azaz: ellenszenvem
[1228] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1229] teuton – népvándorlás kori germán törzs
[1230] szkíta – az i. e. 7-3. században Ukrajna és Dél-Oroszország területén élt, iráni nyelvű, lovas nomád nép, egyes töredékei Magyarországon is letelepedtek
[1231] azaz: alapja
[1232] Publius Cornelius Tacitus (i.sz. 55 körül-120), római szónok, történetíró. Műveiben a hanyatló császárság életmódját, a birodalom züllését mutatja be. Fő műveiben (Évkönyvek, illetve Történetek) az Augustus halála utáni eseményeket mutatta be saját korának történeti feldolgozásával zárva munkásságát. Stílusa, érdekes elemzései a világirodalom legjelesebb író-történészeinek sorába emelték.
[1233] Széchenyi itt a 19. század elején divatos – a finnugor rokonságot még nem elfogadó – felfogásra utal, amely a magyar nép eredetét ázsiai bölcsőre, részben szkíta rokonságra vezette vissza.
[1234] azaz: értelme, lényege
[1235] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1236] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1237] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Széchenyi itt a közismert hamleti sorokat idézi fel.
[1238] azaz: azonnali
[1239] „neoacquisticait et Comp." (latin, ang.): azaz: neoacquistica et Company, vagyis az újszerzeményit és társait (a neoacquisita a 17-18. század során a török kiűzésével a magyar királyság uralma alá került területek, amelyeken az osztrákok külön közigazgatást vezettek be) A magyarosítás miatt a főszövegben is az eredeti formában.

[1240] eredetileg: „méltalmas”.
[1241] „favor in judice” (latin): jóindulat a bíróban
[1242] „lex in codice” (latin): törvény a törvénykönyvben Azaz: a törvények betartása sokkal lényegesebb, mint a bírói jóindulatra támaszkodni.
[1243] azaz: igazságtalanság
[1244] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1245] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1246] banquier (francia) – bankár
[1247] azaz: a gyakorlati
[1248] azaz: elméletieskedő
[1249] azaz: hígeszű
[1250] azaz: alapokat, alapelveket
[1251] azaz: 100%-os kamatra
[1252] azaz: 6%-nál magasabb kamattal ad kölcsönt
[1253] vagyis: 5%-os kamattal ad kölcsönt ott, ahol a törvények és a körülmények ezt kevesebbért is engednék, mint az, aki a nagyobb kockázatra való tekintettel 7%-ra adja a kölcsönt
[1254] azaz: praktikusan, gyakorlati szempontból
[1255] azaz: tényeket
[1256] azaz: lottózni, szerencsejátékot űzni
[1257] azaz: a hitel fedezetének felmutatására, jelzálogadásra
[1258] statútum (latin): szervezeti szabályzat, alapszabály, szabályrendelet
[1259] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.
[1260] azaz: javasolná
[1261] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.
[1262] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.
[1263] illusztráció (latin): példák segítségével szemléltető magyarázat
[1264] azaz: latin nyelvű
[1265] imponens (valószínűleg: impotens (latin) – erőtlen)
[1266] azaz: egymásra ömlesztve
[1267] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1268] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.
[1269] azaz: leleményesen
[1270] légerement (francia): könnyedén, légiesen
[1271] Plutarkhosz
[1272] citál (latin) – idéz
[1273] memorista – azaz: emlékezőtehetséggel rendelkező, könyv nélkül, fejből idézgető
[1274] eredetileg: „Aristidés”. Ariszteidész (Kr. e. 540 körül – 467), athéni államférfi, Kleisztenész és Szolón reformjainak támogatója, a marathóni győzelem 10 sztratégoszának egyike, Themisztoklész flottapolitikájának ellenfele, a görög-perzsa háborúk egyik legjelentősebb hadvezére, igazságosságáról volt híres a görögök között. Kr. e. 482-ben cserépszavazással elűzték Athénból, de egy általános amnesztia során visszatérhetett, s aktív szerepet vállalt a perzsák elleni háborúban.
[1275] Phokion (Kr. e. 400 körül-318), athéni hadvezér és államférfi, Kr. e. 376-ban Naxosnál a győztes athéni hajóhad egyik vezetője, szigorú igazságossága miatt 45-ször választották fővezérré, a válságba sodródó athéni demokráciával szemben a makedóniai Philippost támogatta, majd a demokrácia bukása után egy darabig Athén elsőszámú irányítója volt, de idős korában árulással vádolták meg, s a méregpohár kiivására ítélték.

[1276] Marcus Junius Brutus (Kr. e. 85-42), plebejus származású római hadvezér és államférfi volt, aki a köztársaság híveként részt vett Caesar megölésében, majd a második triumvirátusban Brutus végül Cassius oldalára állt, szemben Octavianus-szal és Antonius-szal, akik végül Philippi mellett legyőzik Brutust és Cassiust, Brutus pedig öngyilkosságot követett el. A Brutusok személye és családja az önkényuralom elleni harcnak és a köztársaságnak a jelképe lett.

[1277] Marcus Porcius Cato (Kr. e. 234-149), római államférfi, jogtudós és író. A köztársaság konzervatív védelmezője, a Karthágó és a punok ellen vívott háború egyik fő támogatója.

[1278] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1279] Hannibál (Kr. e. 247-183), a leghíresebb karthágói hadvezér, a II. pun háborúban az Alpokon átkelve Róma legyőzési szándékával Itáliába ment, az átkelés során megtizedelődött seregével Kr. e. 216-ban Cannae mellett újból megverte a rómaiakat, a Hannibáltól rettegő szenátus végül is úgy döntött, hogy hadsereget küldenek Észak-Afrikába, Karthágó ellen. A Karthágó elleni támadás visszatérésre késztette Hannibált, aki megfogyatkozott seregével a döntő csatát Záma mellett elvesztette. Ezzel a vereséggel Karthágó földközi-tengeri uralma meggyengült, a térségben a legjelentősebb hatalommá Róma lépett elő.

[1280] Julius Gaius Caesar (Kr. e. 100/102-44), a római birodalom első császára, államférfi, hadvezér, a szenátus hatalmának megtörésével magához ragadta az egyeduralmat, de a hanyatló köztársaság hívei és a zsarnoksággal vádolt császár ellenfelei Kr. e. 44-ben meggyilkolták. Utóda, politikai örököse Octavianus, aki a császárság intézményét megerősítette.

[1281] Augustus (Octavianus, majd Gaius Iulius Caesar Octavianus) (Kr. e. 63-isz. 14.), római császár, Julius Caesar politikai örököse és utóda, a második triumvirátus segítségével leszámol Caesar gyilkosaival, a szenátust háttérbe szorítja, magához veszi a teljes hatalmat, majd létrehozza a principátust, s megteremti a monarchia alapjait. A hatalom gyakorlásában egyeduralmi formákat vezet be, a legfőbb tisztségeket a saját kezében koncentrálja, fölveszi az Augustus (fenséges) nevet és ezzel hosszú évszázadokra lerakja a császárság intézményének alapjait.

[1282] eredetileg: „Pithagoras”. Széchenyi fejezetben is kétféleképen használta a nevet eredetileg. Püthagorasz (Kr. e. 570 körül-490 körül), Szamosz szigetén élő görög matematikus, filozófus. Hatalmas tudását utazásokkal, tapasztalatszerzéssel formálta tökéletessé. Matematikusként elsősorban geometriával (pl. a nevét is viselő Püthagorasz-tétel), filozófusként elsősorban számmisztikával foglalkozott.

[1283] Szolón (Kr. e. 640 körül-559), athéni államférfi, Kr. e. 594-593 során megreformálta az athéni alkotmányt, megteremtette a társadalom különböző rétegei között az egyensúlyt és utat nyitott a demokratikus átalakulások előtt.

[1284] azaz: a legkevesebb elképzelésünk

[1285] Szókratész (Kr. e. 469-399), ókori görög filozófus, idejének nagy részét nyilvános oktatásnak szentelte, tanait beszélgetések, viták során fejtette ki, dialektikus módszerének segítségével, kérdések feltevésével próbálta meg hallgatóit az igazságra és a problémák megoldására rávezetni. Mivel gondolatait – amelynek egyik fő tétele, hogy a tudás növelése által az erkölcsök javíthatóak – nem írta le, tanításai jórészt egyik legjelentősebb tanítványának, Platónnak köszönhetően maradtak fenn. Irigyei és ellenfelei alaptalanul azzal vádolták meg, hogy a régi istenek helyett újakat tisztel, a vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és a méregpohár kiivására kényszerítették.

[1286] Themisztoklész (Kr. e. 525 körül-460 körül), athéni államférfi, hadvezér. A görög-perzsa háborúkban Athén tengeri nagyhatalommá válása mellett érvelt, az Kr. e. 480-as szalamiszi ütközetben győzelemre vezette a görög hajókat a jelentős számbeli fölénnyel bíró perzsa flottával szemben. Themisztoklész a háború után Athént valóban tengeri és kereskedelmi nagyhatalommá tette, ám Kr. e. 471-ben állítólagos hazaárulása miatt cserépszavazással száműzték és halálra ítélték. Athént elhagyva végül a perzsa nagykirály hűbéreseként halt meg Magnésziában.

[1287] Arisztotelész (Kr. e. 384-322), a görög és az egyetemes filozófiatörténet egyik legnagyobb alakja, Platón tanítványa, Nagy Sándor nevelője, kimagasló szellemi teljesítménye logikai, természettudományi, metafizikai és etikai kérdéseket illetően is egyaránt jelentős, hatása a modern filozófiai gondolkodás szempontjából máig meghatározó.

[1288] Széchenyi itt Dessewffy szóhasználatát veszi át. eredetileg: „felüleges és lenyelmés”.

[1289] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1290] Dessewffy József gróf (1771-1843) a magyar politikai és kulturális közélet mértékadó személyisége a XIX. század első harmadában. 1802-től 1825/27-ig több északkelet-magyarországi megye (Sáros, Zemplén, Szabolcs) országgyűlési követe, a rendi ellenzék egyik tekintélye. Mint a régi kultúrapártoló főurak egyik tipikus képviselője egyszerre volt (dilettáns) szépíró és elkötelezett mecénás. Kazinczy Ferenc (1759-1831) majd Döbrentei Gábor (1785-1851) szellemi holdudvarához tartozott, pártfogója és vezére volt a *Felsőmagyarországi Minerva* című folyóiratnak (1825-1836). 1825 után ő is részt vett az Akadémia alapszabályait kidolgozó

bizottságában, Széchenyi István felajánlását dicsőítő ódában köszöntötte, de nyilvános vitái már egyértelművé tették, hogy mind az irodalmi közélet új jelenségei s mind a polgári reformokat célul tűző nemzeti-liberális mozgalom idegen világ a számára. Széchenyi „Hitelét" 1830-ban élesen megbírálta (A „Hitel" című munka Taglalatja), és elhatárolódott az új szellemű reformoktól. Széchenyi vitaellenfele.

Egykorúan más formában írták Dessewffy József nevét. Széchenyi István is a Taglalat címlapján szereplő írásképet követte, és következetesen a „Gr. Desewffy Jósef" formát használta.

[1291] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1292] „cum eminentia" (latin) – kimagaslóan

[1293] „klasszikus, deák és törvényeinkben Doktor" – azaz: a klasszikus művek, a latin nyelv és a törvények doktora

[1294] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1295] rektifikáció (latin): helyreigazítás, helyesbítés, javítás

[1296] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Széchenyi itt Dessewffy szóhasználatát veszi át újból. eredetileg: „felüleges és lenyelmés".

[1297] Hannibál, Julius Caesar, Augustus, Püthagorasz, Szolón – a neveket lásd a fentebbi bekezdésben.

[1298] Szókratész (Kr. e. 469-399), ókori görög filozófus, idejének nagy részét nyilvános oktatásnak szentelte, tanait beszélgetések, viták során fejtette ki, dialektikus módszerének segítségével, kérdések feltevésével próbálta meg hallgatóit az igazságra és a problémák megoldására rávezetni. Mivel gondolatait – amelynek egyik fő tétele, hogy a tudás növelése által az erkölcsök javíthatóak – nem írta le, tanításai jórészt egyik legjelentősebb tanítványának, Platónnak köszönhetően maradtak fenn. Irigyei és ellenfelei alaptalanul azzal vádolták meg, hogy a régi istenek helyett újakat tisztel, a vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és a méregpohár kiivására kényszerítették.

[1299] azaz: értelmével, eszével

[1300] Szókratész, Themisztoklész, Arisztotelész – a neveket lásd a fentebbi bekezdésben.

[1301] anticipál (latin): azaz: egy később bekövetkező eseményre céloz, sejdít valamit; itt: sejthették

[1302] azaz: lényege. Széchenyi itt gúnyosan Dessewffy szóhasználatát vette elő ismét.

[1303] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1304] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1305] azaz: velük kezdődik a világtörténelem

[1306] Eredeti formában. Valószínűleg a dél-mezopotámiai ókori arameus nép neve, a kaldeus alapján, a nép fejlett asztrológiai ismereteiről volt híres.

[1307] Sir Isaac Newton (1643-1727), angol természettudós, matematikus, fizikus. Kiterjedt vizsgálódásai során geometriával, mechanikával, fénytannal, csillagászattal, elméleti fizikával foglalkozott. Korának legnagyobb lángelméjének tartották, nevéhez fűződik modern fizika alapját jelentő, az általános tömegvonzás elméletét megfogalmazó törvények kidolgozása.

[1308] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról, az idézet fordítása: „Nature and all her works lay hid in nigth, God said: Let Newton be, and all was ligth." = „A természet minden csodáival sötét éjben feküdt, Isten mondta: Legyen Newton, s minden felderült."

[1309] eredetileg: „Schwartz". Berthold Schwarz (XIV. század eleje), német szerzetes, a hagyomány szerint 1313-ban ő találta fel a puskaport, illetve dolgozta ki a lőfegyverek harctéri alkalmazásának lehetőségét.

[1310] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1311] azaz: párviadalban

[1312] Lásd fentebb.

[1313] Francis Bacon (1561-1626), angol filozófus és államférfi. Munkásságában az abszolutisztikus államelmélet híve, magas kormányzati pozíciókat töltött be, de 1621-ben korrupció miatt elvesztette hivatalát. Filozófiai munkásságában a társadalom fejlődésének alapját az emberi tudás gyarapodásában látta. A filozófiai vizsgálati módszerek területén az induktív eljárás fűződik nevéhez.

[1314] induktív metódus – azaz: induktív módszer; indukció (latin, fil.): Bacon által kifejlesztett olyan tudományos módszertani, filozófiai módszer, amikor az egyes esetekből következtetünk az általánosra

[1315] James Watt (1736-1819) (eredetileg: What, de itt minden bizonnyal elírásról van szó), brit mérnök és feltaláló, az első modern gőzgép konstruktőre.

[1316] eredetileg: Guttenberg". Johannes Gutenberg (1395 vagy 1400-1468), német feltaláló, műszaki szakember, a modern könyvnyomtatás alapjainak kidolgozója.

[1317] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1318] azaz: fejezetet

[1319] eredetileg: „irthatékonyabbak”.

[1320] Széchenyi itt a fejezet következő alcímeit sorolta fel. Eredetileg: Az ó és Uj. A Gazda s Hazafi. A Character s Bizodalom.

[1321] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról: „A Divat. A Mania. – Az ezekről vallomás a hely szűke miatt kimaradt.”

Azaz: ez a kettő is a vonatkozó nagy fejezet egy-egy alfejezete lett volna.

[1322] ezért az eredeti formában maradtak a főszövegben.

[1323] eredetileg: AZ Ó ÉS UJ.

[1324] azaz: önfeledt állapot

[1325] Charles de Secondat Montesquieu (1689-1755), francia filozófus, politikai író, a felvilágosodás kiemelkedő közírója, a korabeli társadalmi és politikai élet kritikusa, bírálója. „A törvények szelleméről” című fő művében az alkotmányos polgári átalakulás és a hatalmi ágak szétválasztása mellett érvelt. Széchenyi alaposan ismerte Montesquieu politikai filozófiáját, műveit gyakran idézte, saját szemléletmódjának kialakításában fontos szerepet játszott a felvilágosodás jeles írójának életműve. Nem véletlen, hogy Széchenyi könyvtárában is megtalálhatóak voltak Montesquieu 1816-os kiadású, francia nyelvű 6 kötetes összegyűjtött művei.

[1326] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról, a Montesquieu idézet fordítása: „Az élő századnak minden ideáit a múlt századokba vezetni vissza, a tévedési források leggazdagabbika. Azokhoz, kik újakká akarják tenni a régi századokat úgy szólok, mint az egyiptomi Papok Szolónhoz: "Oh Athéniek, ti csak gyermekek vagytok."”

[1327] Szókratész (Kr. e. 469-399), ókori görög filozófus, idejének nagy részét nyilvános oktatásnak szentelte, tanait beszélgetések, viták során fejtette ki, dialektikus módszerének segítségével, kérdések feltevésével próbálta meg hallgatóit az igazságra és a problémák megoldására rávezetni. Mivel gondolatait – amelynek egyik fő tétele, hogy a tudás növelése által az erkölcsök javíthatóak – nem írta le, tanításai jórészt egyik legjelentősebb tanítványának, Platónnak köszönhetően maradtak fenn. Irigyei és ellenfelei alaptalanul azzal vádolták meg, hogy a régi istenek helyett újakat tisztel, a vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és a méregpohár kiivására kényszerítették.

[1328] eredetileg: „Aristidés”. Ariszteidész (Kr. e. 540 körül – 467), athéni államférfi, Kleisztenész és Szolón reformjainak támogatója, a marathóni győzelem 10 sztratégoszának egyike, Themisztoklész flottapolitikájának ellenfele, a görög-perzsa háborúk egyik legjelentősebb hadvezére, igazságosságáról volt híres a görögök között. Kr. e. 482-ben cserépszavazással elűzték Athénból, de egy általános amnesztia során visszatérhetett, s aktív szerepet vállalt a perzsák elleni háborúban.

[1329] Phokion (Kr. e. 400 körül-318), athéni hadvezér és államférfi, Kr. e. 376-ban Naxosznál a győztes athéni hajóhad egyik vezetője, szigorú igazságossága miatt 45-ször választották fővezérré, a válságba sodródó athéni demokráciával szemben a makedóniai Philippost támogatta, majd a demokrácia bukása után egy darabig Athén elsőszámú irányítója volt, de idős korában árulással vádolták meg, s a méregpohár kiivására ítélték.

[1330] Marcus Atilius Regulus (Kr. e. III. század), római hadvezér és államférfi. I.e. 256-ban fényes győzelmet aratott a karthágóiak felett, de a következő évben csatát vesztett ellenük és fogságukba került. Alakja köré történeti monda szövődött, amely szerint a karthágóiak visszaküldték őt Rómába, ígéretét véve, hogy visszatér a fogságba, azzal a céllal, hogy megadásra szólítsa fel a római népet. Ám Regulus ezzel szemben kitartásra és további ellenállásra sarkallta a rómaiakat, ezért amikor ígéretéhez hűen visszatért Karthágóba, kegyetlenül megkínozták és megölték. Regulus története az önfeláldozó hazaszeretet jelképévé vált.

[1331] Brutusok – a régi Junius család egyik ágának neve, közülük a két legnevesebb: Lucius Junius Brutus, aki a római hagyomány szerint az utolsó római király elűzője és a köztársaság megteremtője volt, míg Marcus Junius Brutus (Kr. e. 85-42), plebejus származású római hadvezér és államférfi volt, aki a köztársaság híveként részt vett Caesar megölésében, majd a második triumvirátusban Brutus végül Cassius oldalára állt, szemben Octavianus-szal és Antonius-szal, akik végül Philippi mellett legyőzik Brutust és Cassiust, Brutus pedig öngyilkosságot követett el. A Brutusok személye és családja az önkényuralom elleni harcnak és a köztársaságnak a jelképe lett.

[1332] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537. oldaláról: „Aristogiton Harmonidos” – „Azon dicső Hellének, kik Phyrrus tirannizmusától megmenték honukat, Attikát.”

Aristogeiton és Harmodios – Athén kényurának, a Peisistrtatida Hippachosnak a gyilkosai Kr. e. 514-ben. A két merénylőt a testőrök azonnal leszúrták, de a hősies tett végrehajtóit az ókori görög történelem első szabadságmártírjainak tekintették.

[1333] Leonidasz (Kr. e. VI. század-480), spártai király, hadvezér, Kr. e. 480-ban a thermopülei szorosban 300 honfitársával megkísérelte a jelentős túlerőben lévő perzsa szárazföldi seregeket feltartóztatni, s bár katonáival árulás áldozatai lettek, az utolsó emberig hősiesen ellenálltak Xerxész hadainak, feltartóztatva ezzel egy darabig a perzsa előrenyomulást.

[1334] Homérosz (Kr. e. VIII-VII. század), görög költő, az ókori görög hősköltemények, eposzok legjelentősebb képviselője, az Iliász és az Odüsszeia szerzője. Valószínűleg az Kr. e. VII. században élt, élete jelentős részét Chiosz szigetén töltötte. Műveiben a görög nép mondáit, legendáit gyűjtötte össze és öntötte egységes formába, rögzítve és egységesítve ezzel a görög hagyományokat és történelmet. Művei nagy hatással voltak az egész európai művelődés- és kultúrtörténetre. Széchenyi 1818-19-es keleti utazása során 1818. november 26. és december 3. között maga is felkereste Homérosz állítólagos lakhelyét Chiosz szigetén, megtekintette a költő kedvenc forrását, s a sziget csodálatos fekvése miatt Széchenyi is úgy gondolta, hogy tényleg ott élhetett a görögök legnagyobb költője.

[1335] eredetileg: Horácz; Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65-Kr. e. 8), római költő, akit karmenei (ódái), episztolái és szatírái nemcsak korának (az „augusztuszi aranykornak"), de az egész európai kultúrának az egyik legnagyobb hatású költőjévé tették.

[1336] Publius Maro Vergilius (Kr. e. 70-Kr. e. 19), az ókori rómaiak legnagyobb epikus költője, pásztordalok mellett fő műve az Aeneasz, az ókori rómaiak nemzeti hőskölteménye, melyben Vergilius Róma történelmét írta meg Aeneasz király Trójából Itáliába menekülésétől a római világbirodalom létrehozásáig.

[1337] Polübiosz (Kr. e. 210-128), görög történetíró, fő művében a római birodalom világbirodalommá válásának útját kívánta bemutatni, Róma történetét az I. pun háborútól Korithosz és Karthago feldúlásáig dolgozta fel, művében az objektív és alapos történetírói magatartás a jellemző, de nemcsak ezért, hanem egyszerű, közérthető stílusa miatt is kedvelték.

[1338] Xenophon (Kr. e. 434-355), athéni származású görög történetíró, Szókratész tanítványa, fő művében a Kürosz hadjáratában résztvevő 10 ezer zsoldos kalandos hazatérését örökítette meg, később a spártaiak oldalára állt, majd a leuktrai csata után Khorintoszba ment, ahol hátralévő életét töltötte.

[1339] Julius Gaius Caesar (Kr. e. 100/102-44), a római birodalom első császára, államférfi, hadvezér, a szenátus hatalmának megtörésével magához ragadta az egyeduralmat, de a hanyatló köztársaság hívei és a zsarnoksággal vádolt császár ellenfelei Kr. e. 44-ben meggyilkolták. Utóda, politikai örököse Octavianus, aki a császárság intézményét megerősítette.

[1340] naturalista (latin): természetbúvár, természettudós

[1341] Arisztotelész (Kr. e. 384-322), a görög és az egyetemes filozófiatörténet egyik legnagyobb alakja, Platón tanítványa, Nagy Sándor nevelője, kimagasló szellemi teljesítménye logikai, természettudományi, metafizikai és etikai kérdéseket illetően is egyaránt jelentős, hatása a modern filozófiai gondolkodás szempontjából máig meghatározó.

[1342] Gaius Secundus Plinius (i.sz. 23-79.) természettudós, lovas katonatiszt, fő műve a „Naturalis historia" a korabeli természettudományos ismeretek impozáns enciklopédiája, de mert adatait nem mindig tapasztalással szerezte, művében sok a pontatlan, felszínes, olykor hiszékenységről árulkodó részlet, a Vezúv kitörésének tanulmányozása során vesztette életét. Gaius Caecillius Scundus Plinius (ifjabb) (i.sz. 62-113.), előbbinek unokaöccse és fogadott fia, Trajánusz császár helytartója, kiterjedt és a kor dokumentálásában kiemelkedő jelentőségű levelezése fontos forrás.

[1343] Titus Cars Lucretius (Kr. e. 97-53), római költő, verseiben, filozófiai tankölteményeiben Epicuros tanait adja elő

[1344] Archimedesz (Kr. e. 287-212), görög matematikus és fizikus, a róla elnevezett, a hidrosztatikus felhajtóerőt azonosító tétel megalkotója.

[1345] Lucius Junius Moderatus Columella (i.sz. I. század), a Hispániai Gadesből származó mezőgazdasági szakíró, Seneca kortársa, az ókori római birodalom legjelesebb mezőgazdasági szerzője, fő műve, a „De re rustica" a későbbi korokra is nagy hatást gyakorolt

[1346] reminiszcencia (latin): [szomorkás] emlék, [búskomor] visszaemlékezés

[1347] eredetileg: Horácz; Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65-Kr. e. 8), római költő, akit karmenei (ódái), episztolái és szatírái nemcsak korának (az „augusztuszi aranykornak"), de az egész európai kultúrának az egyik legnagyobb hatású költőjévé tették.

[1348] „laudator temporis acti" (latin): az elmúlt idő dicsőítője

[1349] Charles de Secondat Montesquieu (1689-1755), francia filozófus, politikai író, a felvilágosodás kiemelkedő közírója, a korabeli társadalmi és politikai élet kritikusa, bírálója. „A törvények szelleméről" című fő művében az alkotmányos polgári átalakulás és a hatalmi ágak szétválasztása mellett érvelt. Széchenyi alaposan ismerte Montesquieu politikai filozófiáját, műveit gyakran idézte, saját szemléletmódjának kialakításában fontos szerepet játszott a felvilágosodás jeles írójának életműve. Nem véletlen, hogy Széchenyi könyvtárában is megtalálhatóak voltak Montesquieu 1816-os kiadású, francia nyelvű 6 kötetes összegyűjtött művei.

[1350] Apollodorus (Kr. e.I.-i.sz.I. század), római építész, nevéhez fűződik Trajánusz császár fórumának és emlékoszlopának alkotása, illetve az Al-Dunán egy híd készítése.

[1351] Praxitelész (Kr. e. IV. század), ókori görög szobrász, Pheidiász mellett a klasszikus görög szobrászat legnagyobb mestere, elsősorban márványból készített istenképmásokat.

[1352] eredetileg hibásan: „Phidász". Pheidiász (Kr. e. V. század), az ókori görög szobrászat legkiemelkedőbb mestere, Kr. e. 447-432 között Periklész megbízásából ő vezeti az athéni Akropolisz építkezéseit, illetve készíti el a Parthenon aranyból és elefántcsontból készült, 12 méter magas Pallasz Athéné szobrát, valamint az olimposzi Zeusz templom istenszobrát, amely „az ókori világ hét csodája" közé is bekerült.

[1353] Antonio Canova (1757-1822), Rómában alkotó olasz klasszicista szobrász. Széchenyi 1818-19-es keleti utazásának kezdetén, Itáliában tartózkodása során Rómát is megtekintette. Ekkor személyesen is felkereste az alkotó római műtermét és elragadtatással írt naplójában a látottakról. Széchenyi nagyobb alkotónak tartotta Canovát, mint a korszak másik jelentős, szintén Rómában működő klasszicista szobrászát, a dán származású Thorwaldsent.

[1354] azaz: történelmében

[1355] Dionüsziosz (Kr. e. 432-367), Syracusa athéniek által gyűlölt tirannusa, aki a környezetével bizalmatlan zsarnokok jelképévé vált.

[1356] Claudius Caesar Augustus Germanicus Nero (i.sz. 37-68), Claudius császár meggyilkolása után, i.sz. 54-ben került a trónra, öt évvel hatalomra kerülése után a hatalmát féltő császár meggyilkoltatta saját anyját, majd zsarnoki uralmat vezetett be Rómában. A várost pusztító i.sz. 64-es tűzvész után Nero – amelynek kitörése kapcsán a császár bűnössége is felmerült –, hogy bűnbakokat szolgáltasson, a keresztényeket vádolva a gyújtogatással, kiterjedt keresztényüldözésbe kezdett. Önkényuralmi kormányzását jól jellemezte, hogy a város pompás újjáépítéséhez szükséges pénzt gazdag patríciuscsaládok, szenátorok vád alá helyezésével, kivégzésével és kifosztásával kívánta előteremteni. I.sz. 68-ban az élvhajhász, méltatlan életmódja és zsarnoki uralma ellen meginduló felkelések hírére és testőrsége fellázadása miatt öngyilkosságot követett el.

[1357] Gaius Caesar Augustus Caligula (i.sz. 12-41), a harmadik római császár, betegségéből kifolyólag szeszélyes, kiszámíthatatlan, kegyetlen zsarnokká vált, s isteni tiszteletben részesítette magát. Egyik tisztje végzett vele i.sz. 41-ben.

[1358] autodafé (port.): az inkvizíció által elítélt eretnekek megégetése, máglyahalál

[1359] eredetileg: „disztelenítendi".

[1360] vagyis: addig, ameddig a történetírás vissza tud emlékezni

[1361] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[1362] Lucius Quinctius Cincinnatus (azaz: fürtöshajú) (Kr. e. V. század), római konzul, a tisztességes szegénység és a római vitézség eszmei alakja.

[1363] Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106-42), római államférfi, jogtudós, szónok. Kr. e. 63-ban a már híres jogtudóst és szónokot a Római Köztársaság legfontosabb állami hivatal tisztviselőjévé, consullá választották. Julius Caesar egyeduralmával nem értett egyet, ezért száműzetésbe vonult, de Caesar meggyilkolása után – bízva a köztársaság visszaállításban – visszatért Rómába. Végül Octavianus mellé áll Antonius-szal és a szenátussal szemben, aki ezért meggyilkoltatta.

[1364] „quod nihil pulchrius" (latin): mert a semmi dicsőbb

[1365] Marcus Ulpius Trajánusz (Kr.u. 53-117), római császár és hadvezér, nagy hódító és városépítő. Császársága idején Apollodorus építésszel hidat készíttetett az Al-Dunán.

[1366] Dácia (latin, tört.): változó területű balkáni római tartomány, amelynek egy ideig Erdély is részét képezte. Dáciát Trajánusz császár két hadjárat során hódította meg i.sz. 107-re.

[1367] eredetileg: A GAZDA 'S HAZAFI.

[1368] analizál – elemez, alkotórészeire bont

[1369] azaz: a legmélyebb értelmükig

[1370] azaz: csökönyösen ragaszkodni

[1371] pedantoskodik – azaz: pedánsan viselkedik, kicsinyeskedően, túlzottan, kínosan rendesen viseli magát

[1372] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1373] azaz: körültekintőbb, óvatosabb

[1374] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1375] generozitás (francia): nagylelkűség, nemeslelkűség, bőkezűség

[1376] eredetileg: „Virgilus et Comp.". Azaz: Vergiliusz műveiben és kortársainál. Széchenyi itt Dessewffy klasszicizmusát, az ókori szerzők iránti elfogultságát bírálja.

Publius Maro Vergilius (Kr. e. 70-Kr. e. 19), az ókori rómaiak legnagyobb epikus költője, pásztordalok mellett fő műve az Aeneasz, az ókori rómaiak nemzeti hőskölteménye, melyben Vergilius Róma történelmét írta meg Aeneasz király Trójából Itáliába menekülésétől a római világbirodalom létrehozásáig.

[1377] azaz: hazaszeretettel

[1378] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1379] Széchenyi már az 1825-27-es országgyűlésen és a diéta munkájával párhuzamosan zajló baráti összejöveteleken is komoly erőfeszítéseket tett a magyarországi lótenyésztés és lóversenyzés fellendítésére. Ezekből a kezdeményezésekből nőtt ki az 1828. februárjában megjelenő Lovakrul című munkája. A magyarországi lótenyésztés pillanatnyi helyzetét bíráló, a magyar lovak tulajdonságait kritizáló megjegyzései miatt a mű nem váltott ki osztatlan lelkesedést a magyar nemesség soraiban, így nem véletlen, hogy a téma visszatér a Dessewffy-vel folytatott vitában is.

Széchenyi itt a lótenyésztés fellendítésére tett kísérletei kapcsán fellángolt polémiában szerepet vállaló, hozzá egy névtelen levelet eljuttató emberre (Anonymus, azaz: névtelen) utal, akinek levele és Széchenyi reakcióját – a Világban is felbukkanó polémia érthetősége végett – az alábbiakban olvasható.

Széchenyi megjegyzése a Lovakrul című mű végén a levél közlése előtt:

„Minekelőtte munkámat bezárnám, egy Levelet közlök, melly éppen akkor, midőn ezen tárgy elrendelésével foglalatoskodtam név nélkül terme házomnál; 's a' mellynek foglaltja ime ez:"

A névtelen levél, amelyre Széchenyi reagált:

„Kedves Barátom!

Az Országgyűlésben tanúsított magatartásoddal kivívtad minden Nemes Hun közszeretetét..... Nos, még egyet akarok tanácsolni neked, ami nevedet halhatatlanná fogja tenni..... minden a hazai lófajták nemesítésére irányul, de egyesek képtelenek kifizetni azon magas díjat, amelyet te és mások a kancák fedeztetéséért meghatároztok, még akik ki is tudnák fizetni, azok is egy pároztatás mellett döntenek, ráadásul még bizonytalan, hogy értékes lesz-e a csikó vagy nem pusztul-e el..... Tedd meg hát a Nemes Hazafias Lépést, és add hírül az újságokban, hogy ezentúl nálad Nagycenken bárki ingyen fedeztethet, nem fog ez számodra anyagiakban sok hátrányt okozni, és isteníteni fognak miatta. Amennyiben olvasom ezen döntésedet, akkor Hazafias Magatartásod a nyilvános lapokban világgá kürtölöm, és ezáltal tudatom velem, hogy ki adta neked ezt a tanácsot.....

L. P., 1827. szept. 22-én.

igaz barátod

Gr. J. S. s. k."

Széchenyi reakciója a Lovakrul című mű Berekesztésében:

„Bár mi nagyon észrevehető legyen is az egész Levélnek mély bélátást és kiterjedt Tudományt áruló összeköttetésébül 's helyes és szerencsés előadásábul, hogy becses Irója, a' ki Apotheosisomat igéri, ha Ménlovaim ingyen hágnak – jó tanácsot adni ugyan csak képes, azért még sem lehetek vele egy értelemben, 's tőle bocsánatot alázatosan kérvén utmutatását el nem fogadom. Megnevezni magát, tán jobb lett volna, mert hihető, hogy vagy ő birt volna engem utóbbi okoskodásai által az engedésre, vagy pedig ő engedett volna, vélekedéseim okainak bővebb kifejtése 's felvilágosítása után. De mivel Setétben méltóztatott hozzám járulni, nem tehetek egyebet, mint néki Munkámnak, melly talán az ő könyvtárában is egy kis helyet nyer – egész tartalmával válaszolni 's Nevemet – mert kiki, a' mit mond, mondja szembe, és arrul felelni is kész legyen – a' Könyv felirására nyilván kitenni.

Ennyit az Anonymusnak. – Kedves Olvasómtul addig is szíves bucsut vévén."

[1380] (görög):helyesírásilag pontosan, azaz: helyesen

[1381] azaz: a nemzetgazdaságtan, gazdaságpolitika

[1382] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1383] eredetileg: „milyen jussal"– azaz: milyen jogon, milyen alapon

[1384] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1385] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1386] (görög):megdicsőülésemet, megistenülésemet

[1387] eredetileg: „asmodaeusi". Asmódi – a héber legendákban egy gonosz szellem neve, az ördög egyik neve. Innen: ördögi ésszel.

[1388] (latin): egyed, egyén, egyéniség

[1389] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1390] mazur – Észak-Nyugat Lengyelországban élő népcsoport, az ehhez tartozó személy

[1391] azaz: agyuk, értelmük

[1392] azaz: kincseitől, kellemeitől

[1393] eredetileg: „okik s nem oktat".

[1394] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1395] Széchenyi a lótenyésztés kérdését és Dessewffynek azzal kapcsolatban felmerülő kritikai megjegyzéseit személyes ügyként kezelte. Lovastisztként mindig is közel állt hozzá a lótenyésztés, angliai útjai során rendszeresen vásárolt saját ménese fejlesztéséhez angol telivéreket, s személyesen, részben fiatalkori barátja, Wesselényi Miklós példáján keresztül is ismerte a magyarországi lótenyésztés problémáit. Széchenyi reform-koncepciójában a lótenyésztés kérdése fontos szerepet kapott, nem véletlenül írt könyvet 1828-ban a Lovakrul. Jelképes jelentőséget tulajdonított az ország központjában, Pesten rendszeresen megrendezésre kerülő lóversenyeknek is, amely a lótenyésztés fellendítését, a magyar nemesség állandó tapasztalatcseréjét, találkozóit, illetve az ország legfontosabb városának fejlődését is szolgálta volna egyben. Széchenyi azonban a lótenyésztést – mint egyébként szinte valamennyi vállalkozását – szigorúan üzleti kérdésként kezelte. Úgy vélte, hogy a magyar nemesség gondolkodásmódjának átformálása csak a haszon, a nyereség, és természetesen az üzleti vállalkozások szigorú szabályainak betartása mellett valósulhat meg. Ezért tartotta értelmetlen, felesleges patriotizmusnak, felszínes hazaszeretetnek a lótartás haszon nélküli módját és ezért háborodott fel azon, hogy Dessewffy számon kérte rajta, hogy nem volt hajlandó igen nagy költségekkel beszerzett lovait – merő „hazaszeretetből" – egy magyar nemesnek ingyen fedeztetés céljából rendelkezésére bocsátani.

[1396] azaz: tapasztalatlan elméleti szakértő

[1397] (latin): szigorlatot, vizsgát

[1398] azaz: módszerem

[1399] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1400] (latin): irány, áramlat

[1401] A mű címe miatt az eredeti formában.

[1402] itt: körültekintően

[1403] Széchenyi kiemelései.

[1404] Széchenyi itt a Világ későbbi fejezetéhez utasítja Dessewffyt.

[1405] (latin): újsütetű, buzgó hívet, támogatót

[1406] Fiktív név. Széchenyi itt a névtelen levél szerzőjére utal.

[1407] azaz: körülmények között

[1408] azaz: a földművelésnek

[1409] azaz: forrását

[1410] (latin): beoltani

[1411] Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106-42), római államférfi, jogtudós, szónok. Kr. e. 63-ban a már híres jog-tudóst és szónokot a Római Köztársaság legfontosabb állami hivatal tisztviselőjévé, consullá választották. Julius Caesar egyeduralmával nem értett egyet, ezért száműzetésbe vonult, de Caesar meggyilkolása után – bízva a köztársaság visszaállításban – visszatért Rómába. Végül Octavianus mellé állt Antonius-szal és a szenátussal szemben, aki ezért meggyilkoltatta.

[1412] Lucius Annaeus Seneca (Kr. e. 4. körül-i.sz. 65) római politikus, filozófus és költő. Nero császár nevelője, egy összeesküvés vádjával öngyilkosságra kényszerítették.

[1413] (latin): védőszellemét

[1414] azaz: módszereink

[1415] azaz: elméleteknek

[1416] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1417] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1418] (olasz):hármas találat a lottójátékban, azaz itt: főnyeremény

[1419] (latin): bőkezűen, nagylelkűen

[1420] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. A korábban is használt hármas tagolás („bizonyos, hihető, lehető") miatt az eredeti mondatfelépítést volt célszerű megtartani.

[1421] azaz: a lótenyésztésre alkalmas terület, a legelő

[1422] Széchenyi itt a lótenyésztés fellendítésének lehetőségeit vizsgáló 1828-as, Lovakrul című művére utal. Ez a mű Széchenyi első jelentősebb írói próbálkozása.

[1423] azaz: gyakorlatilag
[1424] Széchenyi itt a birodalmi kormányzatra, a bécsi végrehajtó hatalomra utal.
[1425] Mária Terézia (1717-1780) (Habsburg), magyar és cseh királynő, német római császárné. III. Károly császár leánya, örököse.
[1426] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok
[1427] (görög-latin): hangja, azaz: szószólója
[1428] azaz: alaptalan
[1429] azaz: alapokon
[1430] (latin): tény, valóságos jelenség
[1431] itt: tartóelemekkel, összetartóelemmel
[1432] (latin): szertartás
[1433] (latin): ünnep, ünnepnap
[1434] (latin): színlel, tettet, mesterkélten viselkedik
[1435] (latin): teljes ellátásra, nyugdíjra
[1436] (német):nem betanított, nem megfelelően idomított katonaló
[1437] franca: nagylelkűségére, nemeslelkűségére
[1438] eredetileg: „gabancsunk".
[1439] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1440] (francia):jó hírneve, tekintélye
[1441] (latin): erényt gyakorol, erényesen viselkedik
[1442] azaz: a nagylelkűség, a nemeslelkűség látszatának terjesztésében, fenntartásában
[1443] azaz: lókupeckedéssel, ügyeskedéssel
[1444] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok
[1445] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1446] (latin): támogatókat, lelkes híveket
[1447] (latin): komolysággal
[1448] eredetileg: világot. Széchenyi a mű címét éppen ez alapján a jelentés alapján választotta: felvilágosítani, világot gyújtani.
[1449] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1450] Széchenyi ismét a „Robot és tized" című fejezetéhez utasítja olvasóit, s köztük Dessewffy-t is.
[1451] (görög-latin): hangja, megnyilvánulási módja
[1452] azaz: szépre, kellemesre formálva, alakítva
[1453] eredetileg: „legfellengzőbb". A „fellengzős" szó negatív mellékjelentései miatt célszerű volt a jelzett szót kicserélni.
[1454] azaz: csodás, bájos örömeit
[1455] Széchenyi által alkotott szó. Jelentése: egyszerre dicső és csodálatos.
[1456] azaz: a magunk előadásával kapcsolatos megelégedettség, önteltség
[1457] Publius Maro Vergilius (Kr. e. 70-Kr. e. 19), az ókori rómaiak legnagyobb epikus költője, pásztordalok mellett fő műve az Aeneasz, az ókori rómaiak nemzeti hőskölteménye, melyben Vergilius Róma történelmét írta meg Aeneasz király Trójából Itáliába menekülésétől a római világbirodalom létrehozásáig. Úgy tartották, hogy élete végén műveit – mert azokat nem találta eléggé tökéletesnek – meg akarta semmisíteni, de kérését nem teljesítették.
[1458] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1459] (latin): kiejtésbeli sajátosságok
[1460] Nemeszisz – a bosszúállás istennője az ókori görög mitológiában
[1461] azaz: ameddig történetírásunk képes visszanyúlni
[1462] (görög):nyelvtudomány; azaz: több a tiszta filozófiai gondolat, mint a hibátlan nyelvészkedés, nyelvtudomány
[1463] Epiktétosz (i.sz. 50 körül – 138), görög filozófus, bölcselő
[1464] Benjamin Franklin (1706 – 1790), amerikai tudós és államférfi, az Egyesült Államok függetlenségének egyik megteremtője, a Függetlenségi Nyilatkozat szerkesztője, az amerikai alkotmány egyik kidolgozója. Gondolkodása, művei nagy hatást gyakoroltak Széchenyire is, összegyűjtött műveit Széchenyi könyvtárában is megtalálhatjuk.

[1465] William Penn (1644-1718), angol-amerikai politikai gondolkodó.
[1466] (latin): művének, alkotásának
[1467] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1468] Révai Miklós (1750-1807), nyelvész, író. Bessenyei György (1747-1811) eszmetársaként, a felvilágosodás tanait követve, munkásságában a magyar nemzet műveltségének, ismereteinek, tudásának gyarapítását a magyar nyelv fejlesztésével kívánta elérni.
[1469] (latin): szerző
[1470] azaz: tágulási, szélesedési képessége
[1471] azaz: kölcsönhatást
[1472] purizmus (latin): az idegen szavak és szófordulatok használatától tartózkodó, a nyelvi hibákat elítélő, üldöző nyelvészeti irányzat; itt: az idegen kifejezések használatától álságos módon tartózkodó, a purizmust hazug módon képviselő
[1473] (latin): ellentét
[1474] (latin): honosított idegen szavak, magyarosított idegen kifejezések
[1475] Széchenyi itt a magyarság eredetére, nyelvének ősi alapjaira utal.
keletiségi – azaz: keleti jellegű
[1476] „caricatur-quodlibetté” (latin): karikatúra-egyveleggé
[1477] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[1478] azaz: pártját fogó, érdekeit védő
[1479] Széchenyi szójátéka miatt az eredeti formában.
fénydegél – azaz: alig fénylik, épphogy csak világít
[1480] eredetileg: „arányzattal”.
[1481] (francia):árnyalat, csekély különbség, finom eltérés
[1482] (latin), régies: vendégszeretet, vendégbarátság
[1483] itt: kifejezhessen, kimondhasson
[1484] azaz: eljövendő sorsa
[1485] azaz: kifejleszthető
[1486] eredetileg: „lelkes”. A szó jelentése a mondat eredeti értelmét befolyásolta volna.
[1487] azaz: lágyagyú, hígeszű
[1488] azaz: a halál leplét, halotti leplet
[1489] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[1490] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[1491] (latin): újítás
[1492] (latin): kézirat, kézzel írt feljegyzés
[1493] (olasz):szőrszálhasogató, betűrágó, kicsinyeskedő, tudálékos, vaskalapos
[1494] azaz: biztos, örökké állandó
[1495] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1496] azaz: tősgyökeres sajátosságát, egyedi, egyedülálló, eredeti sajátosságait
[1497] (görög):védőszellem
[1498] (francia):badarsággá
[1499] azaz: bábeli zűrzavarrá
[1500] azaz: a Francia Akadémia
[1501] eredetileg: „Gotssched”, helyesen: Gottsched. Johann Christoph Gottsched (1700-1766), német tudós, író, filozófus, lipcsei egyetemi tanár. Munkássága a 18. század közepén nagy tekintélynek örvendett Németországban, de később nézeteit a felvilágosodás tudósai, irodalmi képviselői jórészt megcáfolták. Később Gottsched alakja az irodalmi pedánsság, nagyképűség példájává vált a német köztudatban.
[1502] Christoph Martin Wieland (1733-1813), német költő, a weimari hercegi család nevelője, Goethe kortársa, a német irodalmi nyelv egyik megújítója.

[1503] Johann Christoph Friedrich Schiller (1759-1805), német költő, drámaíró. A német irodalom egyik legjelentősebb alakja, szerelmes versei, tragédiái (Ármány és szerelem, Don Carlos) a német romantikus költészet legértékesebb alkotásai. Schiller – Goethe barátjaként – műveivel jelentős szerepet játszott a német irodalmi nyelv kialakításában.

[1504] Johann Gottfried Herder (1744-1803), német filozófus, közíró.

[1505] Johann Wolfgang Goethe (1749-1832), német költő, a német irodalom egyik legjelentősebb alakja, a weimari hercegi család nevelője, barátja. Munkássága fontos szerepet játszott a német irodalom és nyelv megújításában, megteremtésében.

[1506] eredetileg: „Schakspeare". William Shakespeare (1564-1616), angol költő, drámaíró, az angol irodalom egyik legjelentősebb képviselője.

[1507] azaz: a kisnövésűség, a törpeség, az elpuhultság (itt: a kishitűség, a törpelelkűség)

[1508] azaz: értelméhez, lényegéhez

[1509] azaz: az ész szárnyalását, a szellem mozgását gátló bilincsek

[1510] azaz: a régi, elmúlt dolgokkal foglalkozóknak, (történészeknek)

[1511] azaz: az idegen szavak és szófordulatok használatától totálisan tartózkodó, a nyelvi hibákat teljes egészében elítélő, üldöző nyelvészeti irányzat

[1512] (görög):nyelvújítási rögeszmét, nyelvújítási mániát

[1513] (latin): jóváhagyásai

[1514] (latin): honosságai

[1515] azaz: rokonít, rokonná tesz

[1516] vagyis: a nyelvújítás kérdése körül kialakult nézetkülönbségek csoportjai

[1517] „non plus ultra" (latin): eddig, és ne tovább, ennél ne tovább

[1518] Széchenyi itt az 1825-ös országgyűlésen az ő kezdeményezése által megalapított Magyar Tudományos Akadémia testületére utal, amelynek kezdetben elsősorban nyelvművelő, nyelvmegújító szerepet kívánt szánni.

[1519] Areopagosz tanács (görög): az ókori Athén legfelsőbb törvényszéke, nevét a gyűléseinek helyszínét jelentő „Areios pagos" dombról kapta, tagjai a hivatalban lévő archónok voltak. Ez a testület volt az athéni állam legbefolyásosabb testülete.

[1520] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1521] azaz: a szógyáros, a szavakat gyártó, szóalkotó ember

[1522] azaz: a használat hiánya, a nemhasználás

[1523] eredetileg: „elkülönzeni".

[1524] (görög, latin): hangja, szószólója

[1525] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1526] itt: sajátos, mástól eltérő, tősgyökeres

[1527] eredetileg: „reggeti".

[1528] azaz: virágaival

[1529] (latin): beszélgetésbeli, társalgásbeli

[1530] (görög):hangnem

[1531] (görög):az ókori görög mitológiában a művészeteket és a tudományokat pártfogó 9 istennő

[1532] azaz: csúfondáros, komisz, gonosz

[1533] (latin): korszakot, időszakot

[1534] itt: áradásban, kiáradásában

[1535] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. Azaz: igyekeznek megbénítani (latin)

[1536] azaz: a hazát (A mondat felépítése miatt a szó az eredeti formában szerepel.)

[1537] azaz: szobatudósok nyelvészeti munkája, „szobanyelvészet"

[1538] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1539] Széchenyi itt a nyelv kapcsán fejti ki történetszemléletének egyik sajátos elemét, az emberiség tökéletesedéséről szóló nézeteit. Jól látható ebből a bekezdésből is, hogy Széchenyi gondolkodásában a tökéletesedés (részben a felvilágosodás, részben a keresztény perfekció elméletére épülve) az egész emberiséget érintő, a tudásban, ismeretekben, technikában, jelen esetünkben a nyelvben, erkölcsiségben, stb. megnyilvánuló fejlődési, gyarapodási folyamat. Ennek legfelső szintjén maga az egész emberiség helyezkedik el, majd egyre kisebb egységekre bontva a különböző nemzetek, népek, s végül a nemzeteket alkotó egyének találhatók. Az elméleti felépítményből következik, hogy az emberiség haladásához nemcsak a nemzetek, hanem az egyének is

hathatósan hozzájárulhatnak. Sőt, Széchenyi gondolatai szerint valamennyiüknek hozzá is kell járulni a tökéletesedéshez, mert a folyamat minél több összetevője vállal tevékeny részt, annál nagyobb lendületet vehet és annál jobb minőséget érhet el a folyamat.

[1540] azaz: színház. Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1541] azaz: tréfás, komikus

[1542] azaz: nem éppen ínycsiklandozó, nem éppen közkedvelt

[1543] görög, (latin): jelenetei

[1544] azaz: kizárólag

[1545] Széchenyi itt a magyar nemzet származására utal.

[1546] azaz: „kend”-nek szólítja, vagyis régiesen magázza

[1547] eredetileg: „tézgeti”, azaz „te”-nek mondja, tegezi.

[1548] vagyis: magázza

[1549] azaz: történeti, históriai

[1550] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1551] azaz: irány-arányban

[1552] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1553] azaz: színpadias, tettetős erények

[1554] azaz: történetírásra

[1555] görög, (latin): hangszín, hangnem, hanghordozás; itt: beszéd

[1556] (latin), (francia):szándékosan megtévesztve, becsapva

[1557] anathema/anatéma (görög): átok, egyházi átok, kiközösítés

[1558] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1559] azaz: hazaszeretet

[1560] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1561] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1562] azaz: hatásosak

[1563] (francia):női szalonban

[1564] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1565] Széchenyi itt a nemesek valamennyi rangját, titulusát, birtokairól kapott neveit felsoroló megszólításokban élő, elavult szokásokat bírálja.

[1566] azaz: tekintetes asszonynak (Széchenyi itt a megszólításokat figurázza ki, ezért célszerű volt az eredeti formát megtartani.)

[1567] azaz: nagyságos asszonynak

[1568] eredetileg: CHARACTER ÉS BIZODALOM.

[1569] azaz: jellem, jellegzetesség, jellemző tulajdonság, lelkierő,

[1570] vagyis: a csökönyösséget

[1571] azaz: szél rakta hókupacokra

[1572] azaz: az állam, a közös államalakulat

[1573] Széchenyi itt az államélet működése kapcsán a korábban már érintett mechanikai hasonlatot alkalmazza, az államrendszer működését a mechanikában ismert fogalmakkal (pl. forgás – azaz: működés) írja le, jellemzi.

[1574] (latin): logikailag helytelen ítélet, hamisság, csalafintaság

[1575] latinból: kétségbevonhatatlanul, logikai szükségszerűségen alapuló módon

[1576] azaz: lágyagyúan, hígeszűen, értelmetlenül

[1577] azaz: a szilárd jellemvonás jó hírét (reputáció (latin): jó hírnév)

[1578] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1579] azaz: jogaiért

[1580] azaz: történeti munkáink, históriáink

[1581] azaz: önálló álláspont, független helyzet

[1582] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség” egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill.

közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség” egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret,” „élettudomány”, „egészség”, „vagyoni rend”) Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek” című fejezetében a „Megelégedés alapjai” alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[1583] vagyis: a helyzetével mindkét fél bizalmát elveszítő ember lehetetlen, mindkét fél számára gyanús állapotot jelentő szituáció

[1584] (latin): címe

[1585] (latin): ellenkezése, ellenzéki magatartása

[1586] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 537-538. oldaláról, az idézett szöveg fordítása: „A Törvényhozó, aki az igazságot tisztábbra fejti, s a törvényeket a hatalmas és erőtlen közt részrehajlatlanabbította; a hadfi ember, aki a diadalnak fényesebb és mégis kevesebb vérbe kerülő mesterségét találá fel – a nagy mesterséget, hogy inkább ész, mint testi erő által győzni – a Miniszter, aki a királyi székhez közel a nemzet pártját fogta, mintha ettől nyerte volna megbízatását; a költő, aki a Szinnek hatalmas és édes varázslatú szívömledései közt egy nagy nemzet örömeit annak elmetehetségei és erkölcsi magasbítására használta; a Filozófus, akinek lángesze nyomozta fel az Egyetemesség törvényeit, s olyan rendszereket talált, amelyek az emberi léleknek kalauzul szolgálhatnak utóbbi vizsgálataiban, mindazok, akik bármilyen állapotban és bármilyen nemben jelesen szolgálták nemzetüket, s arra világosodást és fényt derítettek – – –.

[1587] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség” egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség” egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret,” „élettudomány”, „egészség”, „vagyoni rend”) Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek” című fejezetében a „Megelégedés alapjai” alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[1588] eredetileg: „Aristidés”. Ariszteidész (Kr. e. 540 körül – 467), athéni államférfi, Kleisztenész és Szolón reformjainak támogatója, a marathóni győzelem 10 sztratégoszának egyike, Themisztoklész flottapolitikájának ellenfele, a görög-perzsa háborúk egyik legjelentősebb hadvezére, igazságosságáról volt híres a görögök között. Kr. e. 482-ben cserépszavazással elűzték Athénból, de egy általános amnesztia során visszatérhetett, s aktív szerepet vállalt a perzsák elleni háborúban.

[1589] Szókratész (Kr. e. 469-399), ókori görög filozófus, idejének nagy részét nyilvános oktatásnak szentelte, tanait beszélgetések, viták során fejtette ki, dialektikus módszerének segítségével, kérdések feltevésével próbálta meg hallgatóit az igazságra és a problémák megoldására rávezetni. Mivel gondolatait – amelynek egyik fő tétele, hogy a tudás növelése által az erkölcsök javíthatóak – nem írta le, tanításai jórészt egyik legjelentősebb tanítványának, Platónnak köszönhetően maradtak fenn. Irigyei és ellenfelei alaptalanul azzal vádolták meg, hogy a régi istenek helyett újakat tisztel, a vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és a méregpohár kiivására kényszerítették.

[1590] Galileo Galilei (1564-1642), olasz csillagász, fizikus. A modern tudományos gondolkodás egyik megteremtője, a heliocentrikus világkép megalkotója. Újszerű csillagászati elmélete a korábban általánosan elterjedt felfogással és az egyház tanításával is összeütközésbe került, ezért az inkvizíciós törvényszék elé állították, hogy tanainak nyilvános visszavonására kényszerítsék. Személye az előítéletekre épülő ostobaság és az idejétmúlt ideológiákhoz való ragaszkodás elleni küzdelem jelképévé vált.

[1591] azaz: alapjaiba, itt: alapelveibe

[1592] Torquato Tasso (1544-1595), olasz költő, főműve a „Gerusalemme liberata” című eposz. A ferrarai herceg, II. Alfonz, akinek Tasso udvari költőként a szolgálatában állt, 1579-ben, mint elmebeteget, a firenzei Szent Anna kórházba záratta, s innen csak hét év múlva szabadult ki. Széchenyi értékei szerint Tasso a romantikus szerelmes megtestesítője volt, 1818-19-es keleti útja során, Itáliában jártakor Széchenyi Tasso börtönét is felkereste.

[1593] Phokion (Kr. e. 400 körül-318), athéni hadvezér és államférfi, Kr. e. 376-ban Naxosznál a győztes athéni hajóhad egyik vezetője, szigorú igazságossága miatt 45-ször választották fővezérré, a válságba sodródó athéni demokráciával szemben a makedóniai Philippost támogatta, majd a demokrácia bukása után egy darabig Athén elsőszámú irányítója volt, de idős korában árulással vádolták meg, s a méregpohár kiivására ítélték.

[1594] azaz: sejt

[1595] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1596] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1597] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1598] azaz: hitoktatói, kenetteljes hitszónoki módon, intő hangnemben

[1599] azaz: eredetijét

[1600] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1601] (francia):szóáradat, szóömlengés, szóvirágokkal teletűzdelt dagályos beszéd

[1602] azaz: Albach atya; Stanislaus Albach (Albach Szaniszló) (1795-1853), ferences rendi szerzetes, korának egyik legnépszerűbb hitszónoka. Tanításai nagy hatással voltak Széchenyire is, az atyát és a grófot több évtizedes személyes kapcsolat kötötte össze.

[1603] vagyis: azt a helyet, okot, ahonnan Dessewffy a gúnyos, maró megjegyzését vette

[1604] Stanislaus Albach (Albach Szaniszló) (1795-1853), ferences rendi szerzetes, korának egyik legnépszerűbb hitszónoka. Tanításai nagy hatással voltak Széchenyire is, az atyát és a grófot több évtizedes személyes kapcsolat kötötte össze.

[1605] Archimedesz (Kr. e. 287-212), görög matematikus és fizikus, a róla elnevezett, a hidrosztatikus felhajtóerőt azonosító tétel megalkotója.

[1606] George Canning (1770-1827), angol ügyvéd, államférfi. 1794-től az angol parlament tagja, majd külügyminiszter, a szent szövetségi rendszer reakciós, abszolutisztikus politikájának ellensége. 1827-ben kormányfő lett, s lépéseket tett a növekvő angliai lakosság élelmezése szempontjából hátrányos gabonavámok eltörlése és a katolikusok emancipációja érdekében.

[1607] (latin): erkölcsössé

[1608] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1609] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 538. oldaláról: „a tizenöt utolsó sor nem az én, de B. Úrnak tollából folyt.”

[1610] azaz: forrásból

[1611] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1612] Stanislaus Albach (Albach Szaniszló) (1795-1853), ferences rendi szerzetes, korának egyik legnépszerűbb hitszónoka. Tanításai nagy hatással voltak Széchenyire is, az atyát és a grófot több évtizedes személyes kapcsolat kötötte össze.

[1613] azaz: gúnyosan, látszólag dicsérő formában, de maró gúnnyal fogalmazva

[1614] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[1615] vagyis: a nem jogosan birtokolt jó hírnév

[1616] azaz: a néptömeg tömjénezésétől, a tömegek dicséretétől

[1617] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[1618] azaz: a következetesség, az önazonosság (Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.)

[1619] Széchenyi eszmerendszerében a „lelki függetlenség” egy bonyolult, több egymással szorosan összefüggő belső összetevőből, az egyénnel szemben támasztott különféle (erkölcsi, lelki, vagyoni, testi, stb.) követelményekből álló kifejezés, amely lényegében a szabadság egy magasabb fokát fejezi ki. Széchenyi egy olyan autonóm embert jelöl vele, aki nincs kiszolgáltatva körülményeinek (vagyon, testi felépítés stb.) és saját ill. közössége javára önrendelkezően vezeti életét. A „lelki függetlenség” egymásra épülő összetevőit, négy alapját („tiszta lelkiismeret,” „élettudomány”, „egészség”, „vagyoni rend”) Széchenyi a Világ „Ön- és körülményismereti töredékek” című fejezetében a „Megelégedés alapjai” alcím alatt tárgyalta rendszeresen.

[1620] (latin): népszerűség

[1621] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1622] (latin): hallgatóság, közönség

[1623] (francia):szerepeit

[1624] (latin): tényeket

[1625] vagyis: a közvélemény által karakteresnek ítélt hazafiak

[1626] azaz: cím, rang

[1627] (latin): tekintélyi, befolyási feltétel

[1628] „pro et contra” (latin): (ma már elsősorban magyaros formában: pro és kontra), mellette és ellene, vagyis a dolog mellett és ellen felhozott érveket számbavéve

[1629] (latin): lelki alapjáról

[1630] „belső csend” – Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma a harmóniára (de nem a passzivitásra!) törekvő életfelfogásról. Az általa részletesebben tárgyalt „megelégedés” és „lelki függetlenség” fogalmi körébe tartozó kategória. Egyszerre hordozza magában a test és lélek harmóniáját, a reális önismeretet, a saját körében hatékony és jobbító-tevékeny életet stb. Lényegében az a lelki béke (a jó lelkiismeret boldogsága), amelyet a józan, tiszta életfelfogás és életvezetés által lehet elérni. Olyannyira fontos fogalma volt ez Széchenyi eszméinek, hogy amikor még 1828 márciusában egy hosszabb helyzetelemző mű kéziratait kezdte elkészíteni, azt legtöbbször „A Belső Csend Alapjai” cím alá rendezte. Később, amikor ez a munka elnyerte végső formáját, már a „Hitel” cím alatt jelent meg 1830-ban.

[1631] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1632] vagyis: bizalom

[1633] vagyis: az ország működése, a kormányzati rendszer

[1634] (latin): (itt) összerendezett, szabályos

[1635] vagyis: történeti munkáinkat, históriáinkat

[1636] azaz: szél rakta hókupacon

[1637] vagyis: elragadja a gyeplőt, nem engedelmeskedik

[1638] vagyis: nem is sejtett

[1639] vagyis: a legújabb magyar történelemnek

[1640] itt: állapotunk

[1641] (görög):világpolgári

[1642] „ibi patria ubi bene” (latin): ott a hazánk, ahol jó dolgunk van

[1643] Széchenyi a „nemzetiség” szót a német „Nationalität” mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet” kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet” („natio Hungarica”), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség” szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg”, „nemzeti sajátosságok”, „nemzeti szellem” fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség” szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet” szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség” szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[1644] vagyis: határtalanul bizalmatlankodó

[1645] Széchenyi itt az 1825-27-es diéta politikai küzdelmeire utal, amelyben I. Ferenc osztrák császár és magyar király abszolutisztikus törekvései és a magyar nemesség sérelmi-rendi ellenállása került összeütközésbe. 1825-ben az uralkodó közel másfél évtizedes szünet után, a monarchia katonai, gazdasági, politikai stabilitásának megteremtési szándékával hívta egybe Pozsony városába a magyar rendi országgyűlést. A magyar nemességnek a diétán az uralkodói szándékok teljesítése feltételeként sikerült kompromisszumot elérnie, s ezzel a rendiség intézményeit, a magyar nemesség alkotmányos jogait biztosítania. Széchenyi ezen az országgyűlésen kapcsolódott be – mint főrendi család sarja, meghívással bírt az országgyűlés főrendi házába – először a magyar nemesi politikába. Ennek a diétának az egyik ülésén tette 1825. november 3-án nevezetes, számára jelentős ismertséget és elismerést hozó akadémiai felajánlását is, de itt találkozott először a magyar alkotmányosság, a rendi-sérelmi politizálás, az udvar, a bécsi kormányzat és a magyar nemesség politikai konfliktusaival.

[1646] (francia):szerep

[1647] (latin): időszak, korszak

[1648] (görög-latin): a főnixmadár olyan csodálatos madár az egyiptomi és a görög-római mitológiában, amely minden ötszáz évben elégeti magát és hamvaiból azonnal újjá is éled, a főnixmadár a halhatatlanság és a megújuló élet jelképe lett

[1649] Széchenyi az 1830-as országgyűlésre utal, amelynek alaphangulatát az 1830-as francia forradalom és a lengyel felkelés adta meg. A diétán az uralkodó az esedékes adók és a szükséges katonaság megszavaztatása mellett fia, Ferdinánd trónörökös királlyá koronázását szerette volna elérni. Az országgyűlés ismét az udvar és a rendek kompromisszumával zárult, az uralkodó kívánalmai jelentős konfliktusok nélkül teljesültek, a magyar rendeknek pedig sikerült a magyar nyelv használatában fontos előrelépést tenniük. A magyar reformmozgalom kibontakozása, megerősödése szempontjából óriási jelentőséggel bírt, hogy a haladó gondolkodású megyei követek a diétán elhatározták a még a 18. század végén megkezdett rendszeres bizottsági munkálatok (operátu-

mok) anyagainak kinyomtatását és megyei tárgyalását, hogy ezt követően a reformjavaslatokat a soron következő országgyűlés elé terjeszthessék. A reformok kidolgozására létrehozott bizottságok összegyűjtött anyagai, a kinyomtatott, s ezáltal több emberhez is eljuttatott anyagok megvitatása kiváló alkalmat jelentett a vármegyei politizálás színterén a reformgondolatok elterjedése, megerősödése szempontjából.

[1650] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1651] (latin): ellenállni, ellenvéleményt megfogalmazni, ellenzéki szerepben lenni

[1652] (latin): az ellenzékieket, az ellenzékieskedőket

[1653] (latin): szavazat, voks

[1654] Széchenyi itt a bécsi udvar és a magyar rendek 1822-23-as súlyos konfliktusára utal, amikor az abszolutisztikus eszközöket alkalmazó kormányzat – a rendi országgyűlés kikapcsolásával, s ezzel a magyar alkotmányosság háttérbe szorításával – rendeleti úton kívánta elérni a szükséges mennyiségű katonaság kiállítását és a korábban megajánlott adót az értékét jobban megőrző ezüstpénzben kívánta beszedni. A nemesség érdekeit sértő és a magyar parasztság meggyengülő teherbíró képességét jelentősen rontó intézkedések végrehajtása ellen a vármegyék ellenállásba kezdtek, a kívánalmakat nem teljesítették, a rendeletek végrehajtását megakadályozták. Az udvar a megyék ellenállásának letörésére királyi biztosokat küldött a követeléseket nem teljesítő vármegyékbe. Ennek hatására a megyék döntő része végül is teljesítette a királyi igényeket, bár 7 megye még 1822 őszén sem volt hajlandó a rendeleteknek engedelmeskedni, s csak a kivezényelt karhatalommal történő összeütközések után hátráltak meg. Az 1822-23-as események bebizonyították az udvar számára, hogy a magyar nemességgel szemben nem alkalmazhatóak korlátok nélkül az abszolutisztikus kormányzati módszerek, s a kormányzatnak a magyar rendi alkotmányosság alapvető szabályait betartva, a nemességgel szemben más taktikát kell választania.

[1655] (latin): (itt) következetesség, állhatatosság

[1656] II. József német-római császár (1765-1790) és magyar király (1780-1790).

[1657] Az utalás II. József politikájára és annak magyarországi hatására vonatkozik. Mária Terézia utóda, a „felvilágosult abszolutizmus" politikájának képviselője. Trónra kerülésekor, hogy függetlenítse magát a magyar rendi alkotmányosság béklyóitól, nem koronáztatta meg magát, s rohamléptekkel fogott hozzá a birodalom megreformálásához. Újításai közül több is komoly tiltakozást váltott ki a magyar nemesség soraiban, elsősorban a német nyelvet Magyarországon is hivatalossá tevő rendelete, és az, hogy a koronát Bécsbe vitette (mindkettő 1784) okozott nagy felháborodást. II. József sikertelen külpolitikai lépései és az egyre fokozódó feszültségek arra késztették az uralkodót, hogy halála előtt rendeleteit – három kivételével – visszavonja. II. József modernizációs kísérletét – amelyben a magyar nemesség alkotmányos jogait a birodalom egészének érdekében háttérbe szorították – a magyar rendek komoly sérelemként élték meg, s József halála után a nemesi rendi különállás megerősítése, a nemesi kiváltságok töretlen visszaállítása, az „ősi magyar alkotmányos jogok" helyreállítása volt a céljuk.

[1658] azaz: agyán

[1659] azaz: sokszínű, nemzetiségi szempontból heterogén

[1660] (latin): eltérését, szétágazását

[1661] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1662] itt: reformokra, újításra, változtatásra

[1663] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1664] vagyis: a változások menetét, mikéntjét

[1665] Széchenyi itt a változások mikéntjére utal, vagyis arra, hogy vagy nagyon kevesen, azaz az uralkodó, a bécsi udvar kényszere, vagy nagyon is sokan, azaz a népharag, a forradalom lendülete fogja a nemességet a reformokra, a változásokra kényszeríteni, amennyiben saját maga nem hajlandó a reformok útjára lépni.

[1666] vagyis: pályánk körét

[1667] eredetileg: előterjesztések

[1668] vagyis: az operátumok kinyomtatása

[1669] ezek megyei tárgyalása, országgyűlési előkészítése

[1670] azaz: gyűljenek össze

[1671] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1672] organika/organikus (görög-latin): szerves, vagyis fennálló, ősi törvényünket

[1673] azaz: joggal

[1674] azaz: értelme, lényege

[1675] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes

egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára” (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára”, azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.

[1676] azaz: lágyagyú, hígeszű

[1677] vagyis: a legkövetkezetesebb

[1678] azaz: ellenzékre, az uralkodóval, a kormányzattal szembeni ellenzékre

[1679] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1680] azaz: eszmecserék, megvitatások

[1681] (latin): alkotmányos, az alkotmányosság szabályaihoz igazodó

[1682] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[1683] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1684] görögből: túlmozgás, túlzott gyorsaság

[1685] (görög):vele született gyengeség, erőtlenség

[1686] vagyis: a világosságot adó lángot

[1687] vagyis: szél által emelt hókupacon

[1688] azaz: a kettős csövű vadászpuskát

[1689] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1690] vagyis: önmagára támaszkodó, magára építő, magára számító

[1691] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[1692] vagyis: sajátos törvényei, alkotmányossága szerint

[1693] azaz: a késői utókornál

[1694] vagyis: szellemi képességem

[1695] vagyis: akikre a törvények vonatkoznak, akiknek be kellene azt tartaniuk

[1696] régies: tyúkeszű, korlátolt emberként (Az elnevezés Abdéra trákiai görög város nevéből származik, amelynek lakóit az ókorban nagyon ostobának tartottak.)

[1697] Széchenyi a „nemzetiség” szót a német „Nationalität” mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet” kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet” („natio Hungarica”), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség” szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg”, „nemzeti sajátosságok”, „nemzeti szellem” fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség” szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet” szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség” szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[1698] Széchenyi itt a magyar országgyűlés működéséi székhelyének a perifériális helyzetben lévő Pozsonyból a központi helyen fekvő, s ezzel az ország egyesítését, erőinek koncentrálását is előmozdító helyszínre, Pest-Budára történő áthelyezési szándékára utal.

[1699] (görög):korszaka

[1700] vagyis: az aranykor

[1701] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.

[1702] (német):körmönfont okoskodás, szőrszálhasogatás, szócsavarás

[1703] (görög):gyakorlat, jártasság, tapasztalat

[1704] (görög-latin): elmélet

[1705] azaz: kiváltságos

[1706] vagyis: a kormány, vagy a nép kegyeiért versengő

[1707] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates”) a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[1708] (latin): legkiválóbb, nagyszerű, tekintetes címünk

[1709] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1710] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1711] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[1712] azaz: közértelmesség, a társadalom soraiban rejlő, széleskörű tudás, ismeret

[1713] (latin): védőszelleme, őrangyala

[1714] (görög-latin): fejetlenség, felfordulás

[1715] vagyis: a világ történelmébe

[1716] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1717] (latin): szórakozottságaid

[1718] azaz: jogom

[1719] (latin): világos időközei, azaz: világos pillanatai

[1720] azaz: honfitársadnak

[1721] azaz: egy rendből valóak. Arra utal, hogy mindketten főrangúak (grófok), azaz mágnások („magnates"): általánosabb kategóriával: arisztokraták – voltak.

[1722] itt: névtelen

[1723] Shylock – William Shakespeare: A velencei kalmár című színművének negatív szereplője, gazdag zsidó, uzsorás. A régi monda szerint a kölcsönért az adóstól még saját húsát is követelte.

[1724] Berzeviczy Gergely (1763-1822), a felvilágosodás korának „közgazdász" reformpolitikusa.

[1725] A Taglalatban Dessewffy József közölte Berzeviczy Gergelynek (ott is a B. G. monogram szerepelt) egy hozzá írott levelét, a főszövegben magyar, a jegyzékben pedig az eredeti francia nyelven. Széchenyi utalása erre az 1799. november 5-én kelt. levélre vonatkozik. Berzeviczy éppen azt taglalta barátjához Dessewffy grófhoz szólva, hogy az ifjúkori nevelődést életük végéig folytatniuk kell, s ezért, „tökéletesedésük" és helyes önismeretük érdekében egymást kölcsönösen hibáikra figyelmeztetni tartoznak.

[1726] (latin): gyakorlás

[1727] tehetséged

[1728] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1729] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1730] eredetileg: cursiv azaz: dőlt

[1731] (latin): rosszindulatot

[1732] (latin): jóhiszeműen

[1733] (latin): hamisított

[1734] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1735] közömbössége, egykedvűsége

[1736] azaz: „hogy nálunk adós ellen soha sincs végrehajtás" (nem indul végrehajtási eljárás). Az alapja: (latin): végrehajtás (executio); mai köznyelvi változata: egzekvál – végrehajt

[1737] azaz: ítélet

[1738] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1739] azaz: elfogadhatónak

[1740] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1741] (olasz):kis kés

[1742] Széchenyi kiemelése

[1743] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1744] azaz: sok ember, sokan

[1745] azaz: kevés a hitel. A *Hitel* szó, bár tulajdonnévi alakban szerepel, itt mégsem a mű címére vonatkozik, hanem köznév. A nagybetű Széchenyi kiemelését jelzi.

[1746] azaz: alapja

[1747] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[1748] közömbössége, egykedvűsége

[1749] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1750] eredetileg: cursiv, azaz: dőlt

[1751] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1752] (francia): bűvészkedés, szemfényvesztés

[1753] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1754] eredetileg: Mephistophelesi, azaz: sátáni. Mephistopheles (Mefisztó), Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) Faust című drámai költeményében a tagadás szelleme, a sátán.

[1755] (latin): álnokság

[1756] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1757] (latin): kézikönyve

[1758] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1759] értsd emelheti

[1760] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1761] eredetileg: cursiv, azaz: dőlt

[1762] eredetileg: „rábírni halkan”

[1763] A „bátorlét”, „bátrabb-lét”, „bátrabb élet” kifejezések Széchenyi kedvelt, valószínűleg a német nyelvből átvett szófordulatai. A fogalom alapjelentése ekkor: „biztonságos élet”, azaz jogbiztonság, személy és vagyonbiztonság stb. A „bátorlét”, „bátorság” stb. szavak ezért Széchenyi szabadságfogalmával hozhatók összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoznak. Széchenyi István Stádium című programadó munkájában (Lipcse, 1833.) terveinek szemléleti alapját is ezzel a két összefüggő fogalommal határozta meg: „Szabadság és bátorlét”.

[1764] itt nem a mű címe, hanem hiteltörvény

[1765] azaz: biztonságát

[1766] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[1767] azaz: lágyagyú, hígeszű

[1768] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1769] Nem konkrét személyekre vonatkozik ez az utalás. A Hitel vonatkozó helyén is csak odavetett példa-monogramként szerepelnek.

[1770] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1771] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1772] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1773] azaz: pénzleértékelés. Utalás az 1811 február 20-án kiadott devalvációs pátensre, és az azt követő leértékelést ismétlő (1812, 1816) pénzügyi stabilizációs politikára. A bécsi udvar a napóleoni háborúk anyagi terhei és a fenyegető államcsőd miatt folyamodott ehhez a lépéssorhoz, s már 1811-ben lényegében ötszörös leértékelést hajtott végre. A devalvációs politikai miatt tört ki éles konfliktus a magyar rendek és az udvar között az 1811/12-es országgyűlésen. A devalváció a háborút követő mezőgazdasági dekonjunktúrával párosulva jelentősen hozzájárult a századforduló után még virágzó, s a konjunktúra idejében kedvező anyagi helyzetbe kerülő magyar nemesség eladósodásához.

[1774] itt értsd: a szegény taksás nemesen. Azoknak a nemeseknek az összefoglaló neve ez, akik a kései feudalizmus időszakában a *taxá*-nak nevezett állami és vármegyei adót fizették. Pl. a jobbágytelken ülő „armális nemesek", az egytelkes „kuriális nemesek" stb.

[1775] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1776] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1777] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1778] eredetileg: cursiv, azaz: dőlt

[1779] azaz: szervezetét

[1780] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1781] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1782] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1783] azaz a Hitel

[1784] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[1785] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1786] (latin): leleményeidből

[1787] itt: szigorú könyvbírálatodat. Cato, teljes nevén Marcus Porcius Cato (Kr.e. 234-149), az idősebb (Maior), az ókori római köztársaság egyik jelentős politikusa, írója, aki cenzori állásában (Kr.e. 184) kifejtett szigorúságáért a Censorius megkülönböztető nevet is megkapta. Széchenyi a cenzor szót itt nem az eredeti Catora vonatkozó értelmében használta – az ókori római köztársaság egyik magisztrátusa, amely a pénzügyek ellenőrzésével függ össze –, hanem későbbi könnyvizsgáló jelentésében.

[1788] (latin): idézéseidnek

[1789] azaz: gondolat

[1790] azaz: lágyagyúak, hígeszűek

[1791] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1792] A jobbágyi tizedként beszolgáltatott járadék csibe. A dézsma szó ebben az időben kifejezhette az egyháznak fizetendő *tizedet* és a földesúrnak adandó másik tizedet, a *kilencedet* is.
[1793] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1794] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1795] azaz: postakocsin
[1796] (német):előfogat. Jobbágyi kötelezettség, amely által a jobbágy köteles volt lovait, szekerét állami és vármegyei szolgálatra fuvardíj fejében állítani. A posta és hivatalos személyek szállítása is általában ezen a módon történt.
[1797] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1798] itt: botrányos jelenetek (latin: színházi jelenetek)
[1799] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1800] azaz: gondolatnak
[1801] (latin): megelőző szer, védőszer
[1802] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1803] itt: tőkés üzemeket
[1804] azaz: támogatót, aki mint egy részvényes aláírásával (s anyagilag is) elkötelezi magát.
[1805] (latin): a különböző érdekeket áthidaló megoldás
[1806] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1807] A bibliai „bizonyság”, vagy „szövetség” ládája, amelyben a zsidók a törvény kőtábláit és más kegytárgyakat őriztek.
[1808] (latin): az anyag állapota, állaga
[1809] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1810] azaz: ellentétben
[1811] (latin): gyűjtést
[1812] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1813] (latin): szabályozás
[1814] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1815] (görög):tanácsadója; tulajdonnévként: Homérosz Odüsszeia című művében Télemakhosz nevelője
[1816] azaz: a fej, az ész
[1817] eredetileg: igen határozott
[1818] itt: termőföldjeinket
[1819] azaz: özönvíz, árvíz
[1820] azaz: hatástalanítgatják
[1821] azaz: anyagi és szellemi kondícióit
[1822] eredetileg: irgalmi tehetségét
[1823] eredetileg: irgalmi tehetségünk képzete
[1824] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1825] azaz: anyagi és szellemi kondícióinkat
[1826] azaz: munkaerkölcs
[1827] eredetileg: a közönséget
[1828] azaz: jogaiban
[1829] azaz: nyugdíj intézetet
[1830] anyagilag támogatna, fizetne
[1831] azaz: biztonságos
[1832] azaz: forrásait
[1833] azaz: a közösségre, az egész társadalomra
[1834] azaz: anyagi, szellemi és erkölcsi képességet ill. kondíciót
[1835] azaz: anyagi, szellemi és erkölcsi téren gazdagabb
[1836] azaz: többség
[1837] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1838] azaz: amelyeket nem lehet megakadályozni

[1839] azaz: forrás

[1840] azaz: folyószabályozások

[1841] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[1842] azaz: a közösség, az egész társadalom

[1843] eredetileg: közönségnek

[1844] Széchenyi kiemelései

[1845] (francia):badarság, zagyva beszéd

[1846] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1847] azaz: nem igaz az állítás, hogy...

[1848] eredetileg: feltaglal, azaz: felhoz, előhoz, megvizsgál, kimond

[1849] (latin): végtelen centrifugális erő

[1850] (latin): centripetális erő

[1851] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[1852] fejetlenség, teljes zűrzavar

[1853] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1854] (görög):teoretikusan, elméletileg

[1855] (latin): praktikusan, gyakorlatilag

[1856] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 538. oldaláról: „Cartouche egy ismert, igen ügyes francia tolvaj, ki számos évekkel ezelőtt élt.”

[1857] görög, itt: ellentétbe

[1858] Valószínűleg Titusz római császárra vonatkozó utalás – teljes uralkodói nevén: Titus Flavius Vespasianus (Kr. u. 41-81, uralk.: 79-81) –, aki finom modoráért, műveltségéért és azért, mert a köznép nyomorán enyhíteni akart, „az emberiség szeretete és gyönyöre” melléknevet kapta.

[1859] Szokratész (Kr. e. 469-399) ókori görög filozófus

[1860] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 538. oldaláról: „Cartouche egy ismert, igen ügyes francia tolvaj, ki számos évekkel ezelőtt élt.”

[1861] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1862] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1863] eredetileg: a közönség

[1864] azaz: a bálványt

[1865] azaz: idéztél

[1866] azaz: hirtelen

[1867] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1868] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1869] (latin): hamisítások

[1870] azaz: lágyagyúan, hígeszűen, értelmetlenül

[1871] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.

[1872] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1873] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1874] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1875] eredetileg: hideg vérrel, de nem a mai értelemben

[1876] (latin): tényekre

[1877] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1878] azaz: számító embernek

[1879] azaz: pénzleértékelés. Utalás az 1811 február 20-án kiadott devalvációs pátensre, és az azt követő leértékelést ismétlő (1812, 1816) pénzügyi stabilizációs politikára. A bécsi udvar a napóleoni háborúk anyagi terhei és a fenyegető államcsőd miatt folyamodott ehhez a lépéssorhoz, s már 1811-ben lényegében ötszörös leértékelést hajtott végre. A devalvációs politikai miatt tört ki a magyar rendek és az udvar között az 1811/12-es országgyűlésen egy éles konfliktus. A devalváció a háborút követő mezőgazdasági dekonjunktúrával párosulva jelentősen hozzájárult a századforduló után még virágzó, s a konjunktúra idejében kedvező anyagi helyzetbe kerülő magyar nemesség eladósodásához.

[1880] azaz: nagy jelentőségű ügynek tartja a közvélemény

[1881] azaz: csődöt

[1882] azaz: forrása

[1883] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1884] Arra utal Széchenyi, hogy művét, a Hitelt az előzetes cenzúra átvizsgálta, s már ezért sem lehetett benne a Dessewffy József által kritizált állítás.

[1885] (latin): visszafizetés

[1886] azaz: egyházi tizedet. – I. (Szent) István óta a föld terméséből, állatokból és bizonyos ipari termékekből az egyháznak járó szolgáltatás.

[1887] A jobbágyok földesúri szolgáltatása a XIV. századtól (törvényi szabályozása: 1351/6. tc.) az egyházi tized utáni másik 1/10-ed rész. Elnevezése azért *kilenced*, mert a kilencedik tized.

[1888] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1889] azaz: csak egyes személyeket minősítek

[1890] Széchenyi itt Dessewffy József korábban idézett befejező sorára játszik rá. Lásd: Taglalat 258.

[1891] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1892] azaz: modern hiteltörvény életbe léptetése

[1893] azaz: a közösség, az egész társadalom

[1894] eredetileg: számoló tulajdonnal

[1895] eredetileg: ajkaim közé tevél

[1896] (latin): hamisításaid

[1897] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[1898] azaz: nemzetére tapos

[1899] A tudományok és művészetek istennői (összesen 9) az ókori görög hitvilágban.

[1900] Az ókori görög hit- és mondavilág szerint az istenek lakhelye. Hegység Görögországban.

[1901] eredetileg: Cherub – vagyis: Kerub (héber), angyal, őrangyal, védangyal. A zsidó és a keresztény vallásban az angyalok legmagasabb karának második fokozatába tartozó angyal.

[1902] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 538. oldaláról: „"Cherub" "Seraph" Az első a legfőbb bölcsességnek, a másik az örök szeretetnek szimbóluma némely költők szerint."

A Bibliában a kerubok ember vagy állatformájú teremtett lények, az Éden és a frigyláda őrizői, a szeráfok pedig mennyei lények Isten trónusa mellett.

[1903] eredetileg: érdekli

[1904] eredetileg: nagyon igazán

[1905] hypomochlion (görög): az emelő alátámasztási pontja. Azaz: amelyik ponton az erő hat, azaz ami által megindul a mozgás.

[1906] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[1907] (latin):itt: következetesség

[1908] hypomochlion (görög): az emelő alátámasztási pontja. Itt átvitt értelemben azaz: amelyik ponton az erő hat, azaz ami által megindul a mozgás, változás.

[1909] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1910] azaz: a pártatlan ítélő

[1911] azaz. a közösség, a társadalom
[1912] eredetileg: sepreje
[1913] azaz: lóversenyt
[1914] azaz. a közösség, a társadalom
[1915] (latin):ellentét, véleménykülönbség
[1916] azaz: források
[1917] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1918] (latin):ügynök
[1919] itt: gazdasági társaság
[1920] falliment (francia): csőd, fizetésképtelenség
[1921] eredetileg: legnevezetesebb
[1922] eredetileg: koholtattak
[1923] eredetileg: kevés formalitással
[1924] gravitás (latin): komolyság, méltóság
[1925] ceremónia (latin): szertartás, ünnepély
[1926] (latin):ügynök
[1927] Széchenyi vonatkozó kifejezése ebben az értelemben itt eredetileg: közösülések
[1928] eredetileg: „posványok szárításit, vizek regulatióit eszközöltetni”
[1929] eredetileg: tehetség. A szó mai jelentésénél tágabb értelemben.
[1930] azaz: kezességet vállalunk, kezeskedünk
[1931] azaz: téves gondolat
[1932] jus proprietatis (latin): tulajdonjog. Széchenyi arra a zavarra utal, hogy elvileg a „nemteleneknek” nem lehetett az országban ingatlan tulajdonuk, s a nemesi birtok sem volt valóságos polgári földtulajdon, mert az ősiség fennálló törvénye miatt elidegeníthetetlenné vált.
[1933] ti. a nemesek kiváltságaik miatt mentesültek az adók és vámok alól
[1934] eredetileg: egymásellentiség. Itt a társadalom éles megosztottságára utal.
[1935] hipotéka (görög, ker.): jelzálog; itt értsd: garanciát
[1936] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1937] cause commune (latin): a közvagyon ügye vagy közügy. Nem szokványos kifejezés. Valószínűleg Széchenyi a közügy (causae publicae) analógiáját és jelentését követve használta a közügyek gazdasági, vagyoni vetületeire utalva.
[1938] eredetileg: egyéb közösülésink
[1939] azaz: korszerű törvény által meghatározott pénzhitel
[1940] azaz: fejletté téve; korszerű állapotba hozva
[1941] eredetileg a korabeli szóhasználattal: közönséget
[1942] eredetileg: felhevült
[1943] eredetileg: sommáig
[1944] eredetileg: jót álljon
[1945] A *köztünk fennálló szerződés* kifejezés itt az angol ügynöknek arra a javaslatára utal vissza, amely szerint ő a Magyarországi infrastruktúra fejlesztésé érdekében vállalkozást kezdeményezne.
[1946] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[1947] eredetileg: eszközlésére
[1948] iniciatíva (latin): kezdeményezés
[1949] kúria: nemesi udvarház
[1950] forspont (német): előfogat. Jobbágyi kötelezettség, amely által a jobbágy köteles volt lovait, szekerét állami és vármegyei szolgálatra fuvardíj fejében állítani. A posta és hivatalos személyek szállítása is általában ezen a módon történt.
[1951] divergencia (latin): eltérés, szétágazás, elhajlás, nézeteltérés, véleménykülönbség
[1952] azaz: el van maradva
[1953] itt: célok, vállalkozások
[1954] public spirit (angol): közszellem. Széchenyi szóhasználatában: közlélek
[1955] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1956] emancipáció (latin): felszabadítás, felszabadulás, jogi felemelkedés

[1957] eredetileg: világban

[1958] Itt nem rendi kategória. Értsd: többre hivatott.

[1959] eredetileg: közösülések

[1960] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.

[1961] A kifejezést értsd: felkelés vagy forradalom hatására. Eredetileg: véres pörök által

[1962] azaz: a Föld

[1963] eredetileg: pörök

[1964] Józsué (Biblia): Mózes utóda, ő volt az, aki bevezette Izraelt az ígéret földjére, amelyet el is foglalt és fölosztott.

[1965] Bibliai utalás: Józsué könyve 7,10-15. Az ígéret földjének meghódításához kapcsolódó biblikus történet szerint, amikor Józsué vezetésével a zsidók legyőzték az amoriták szövetséges haderejét, a teljes győzelem és a bosszú érdekében Józsué kérésére az Úr megállította a Napot, és majd egy egész napig halogatta lenyugtát.

[1966] eredetileg: jobblét

[1967] privilégium (latin): kiváltság. Széchenyi itt a nemesi szabadság egyoldalúságát, kirekesztő jellegét bírálja; és azt tartja meghaladandónak a mindenkire egyaránt kiterjedő polgári szabadság érdekében.

[1968] eredetileg: kajánság

[1969] azaz: szociális intézetet

[1970] eredetileg: közösülési módot

[1971] emphasis (görög): hév

[1972] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1973] eredetileg: közönségtől

[1974] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1975] itt: közreműködő, érdekelt

[1976] eredetileg: jobblétét

[1977] eredetileg: csat

[1978] azaz: a más-más rendekhez tartozókat. Itt egyszerre vonatkozik a különböző kiváltsággal bírókra és a kiváltságnélküliekre is.

[1979] eredetileg: perfectibilitás, perfektibilitás (latin): tökéletesedés. Széchenyi eszmerendszerében a perfektibilitás gondolata egyszerre függ össze az egyén létértelmezésével és az emberiség történelmével. Az egyént az önismeret útján szerzett tudás és a törekvő igazságkeresés vezeti a tökéletesedés felé. Széchenyi történelemszemléletében pedig a tökéletesedés (perfektibilitás) olyan folyamatot jelent, amely egy, az emberi nem, az emberiség egésze, vagyis valamennyi nemzet sajátos fejlődése által megvalósuló, állandóan magasabb minőséget elérő cél felé mutat. Széchenyi tökéletesedés-elmélete egyrészt a keresztény perfektibilitás ösztönző erőiben – az egyén és az emberiség végső célja az isteni lényeghez való közeledés –, másrészt a felvilágosodás talaján álló, racionalista haladáselméletben gyökerezett.

[1980] A „bátorlét”, „bátrabb-lét”, „bátrabb élet” kifejezések Széchenyi kedvelt, valószínűleg a német nyelvből átvett szófordulatai. A fogalom alapjelentése ekkor: „biztonságos élet”, azaz jogbiztonság, személy és vagyonbiztonság stb. A „bátorlét”, „bátorság” stb. szavak ezért Széchenyi szabadságfogalmával hozhatók összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoznak. Széchenyi István Stádium című programadó munkájában (Lipcse, 1833.) terveinek szemléleti alapját is ezzel a két összefüggő fogalommal határozta meg: „Szabadság és bátorlét”.

[1981] A „bátorlét”, „bátrabb-lét”, „bátrabb élet” kifejezések Széchenyi kedvelt, valószínűleg a német nyelvből átvett szófordulatai. A fogalom alapjelentése ekkor: „biztonságos élet”, azaz jogbiztonság, személy és vagyonbiztonság stb. A „bátorlét”, „bátorság” stb. szavak ezért Széchenyi szabadságfogalmával hozhatók összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoznak. Széchenyi István Stádium című programadó munkájában (Lipcse, 1833.) terveinek szemléleti alapját is ezzel a két összefüggő fogalommal határozta meg: „Szabadság és bátorlét”.

[1982] eredetileg: jobb és bátrabb léti szomjában.

[1983] eredetileg: boncolnak fel

[1984] interesse (latin): érdek

[1985] eredetileg: gerjedelmek

[1986] interesse (latin): érdek. Itt a kifejezés értelme: közérdek

[1987] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[1988] eredetileg: tanulta ki

[1989] psittacus (görög-latin): papagáj

[1990] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[1991] A történeti utalás a XI-XIII. századi Szentföldre irányuló, végeredményben kudarccal végződő keresztes hadjáratokra vonatkozik és az azokban föltűnő hatalmi-politikai ill. érdekellentétekre (a pápaság és császárság küzdelme, nagyhatalmi rivalizálások, az itáliai városok külön érdekei stb.).

[1992] eredetileg: Nagy Fridrik. II. (Nagy) Frigyes porosz király (1740-1786)..

[1993] A történeti utalás II. (Nagy) Frigyes (1740-1786) porosz király háborús sikereire vonatkozik: közvetlenül valószínűleg a Sziléziáért folytatott „hétéves háborúra" (1756-63), amelyben Nagy Frigyes egy igen széles koalícióval szemben (Franciaország, a Habsburg Birodalom, Oroszország, Svédország stb.) kevesebb szövetségessel vitte sikerre szándékát. Főként a lengyel területek körüli érdekellentétek osztották meg a poroszellenes szövetség hatalmait.

[1994] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[1995] Saint Alliance (francia): Szent Szövetség. Az Európa majd minden hatalma által 1815. szeptember 26-án aláírt szándéknyilatkozattal, I. Sándor cár kezdeményezésére létrejött szövetség, amely a „konzervatív szolidaritás" jegyében, a kereszténységre hivatkozva helyezte kilátásba a Bécsi Kongresszuson létrehozott európai rendszer védelmét. Mivel szellemében kifejezte a későbbi restaurációs, stabilitást-védő nagyhatalmi politikát, ezért az 1815 utáni korszakra sokszor használták a Szent Szövetség kora kifejezést. Széchenyi szóhasználata annyiban pontatlan, hogy ez az összefogás csak Napóleon legyőzése után született meg.

[1996] gigász (görög-latin): az eget ostromló óriások (gigászok) az ókori görög mitológiában, akik fellázadtak az olimposzi istenhatalom ellen. Itt a napóleoni Franciaországra vonatkozik, kifejezve annak hatalmas erejét.

[1997] interesse (latin): érdek. Itt a kifejezés értelme: közérdek

[1998] eredetileg: barátosítá

[1999] A történeti párhuzam a Napóleon ellen végül győző (1814-15) szövetséges (6. és 7. koalíció – Oroszország, a Habsburg Birodalom, Anglia, Poroszország stb.) hatalmak sikeres együttműködésére utal.

[2000] A „bátorlét", „bátrabb-lét", „bátrabb élet" kifejezések Széchenyi kedvelt, valószínűleg a német nyelvből átvett szófordulatai. A fogalom alapjelentése ekkor: „biztonságos élet", azaz jogbiztonság, személy és vagyonbiztonság stb. A „bátorlét", „bátorság" stb. szavak ezért Széchenyi szabadságfogalmával hozhatók összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran" elő (tehát a szó lényege szerint „szabad") ember állapotára („biztonságára") vonatkoznak. Széchenyi István Stádium című programadó munkájában (Lipcse, 1833.) terveinek szemléleti alapját is ezzel a két összefüggő fogalommal határozta meg: „Szabadság és bátorlét".

[2001] eredetileg: szerencsésítsük. A kifejezés inkább a boldogság szó jelentéskörére utal és a Széchenyi eszmerendszerében fontos szerepet játszó tételre, amely szerint a legfőbb cél a lehető legtöbb ember („legnagyobb rész") legteljesebb boldogságának elérése. A Hitel értékrendszerében már hangsúlyosan szerepelt ez a Jeremy Bentham (angol jogfilozófus 1748-1832) utilitarista (haszonelvű) liberalizmusában gyökerező gondolat.

[2002] eredetileg: szerencsésítének. Jelentése nem a mai szerencse, hanem inkább a boldogság szóval van összefüggésben.

[2003] Jelentése nem a mai szerencse, hanem inkább a boldogság szóval van összefüggésben.

[2004] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2005] eredetileg: jobb-léte s [...] szerencséje

[2006] A jóslásra és asztaltáncoltatásra vonatkozik az utalás.

[2007] Palesztina legfontosabb folyója, nevezetes biblikus események (pl. Jézus megkeresztelkedése) helyszíne. A kritikus utalás az ott csodára váró vallási rajongásra vonatkozik.

[2008] trubadúr (francia): lovag, vándor énekes költő, itt: hősszerelmes

[2009] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2010] azaz: nem eszmei, elvi, hanem valóságos, tényleges haszna

[2011] eredetileg: jobb-lét

[2012] eredetileg: szűnnél meg [...] szegezkedni

[2013] azaz: szabályozott

[2014] Valószínűleg az összmonarchiára, az egész Habsburg Birodalomra utal.

[2015] Ez a korabeli kifejezés itt is az „országol” szóval van összefüggésben, de a „kormány” szó mellé állítva sajátos jelentésárnyalatot hordoz. Lényegében az „ország és királya” rendi értelemben meghatározott hatalomgyakorlására, s főleg „az ország” intézményein keresztül megvalósuló kormányzati tevékenységre utal. A két fogalom itt együtt fejezi ki a hatalomgyakorlás teljességét.

[2016] eredetileg: mechanikai előmenetel

[2017] auctum salis pretium (latin): a só árának felemelkedése. Széchenyi kritikus megjegyzése arra vonatkozik, hogy a korabeli országos beruházásokat általában az állami kézben lévő és jó hasznot hozó só-bevételekre akarták alapozni, és nehezményezték, hogy a királyi monopólium folytán az ára emelkedik, de a nemzet vele nem rendelkezik

[2018] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2019] azaz: közlekedésünket

[2020] Ez a korabeli kifejezés itt is az „országol” szóval van összefüggésben, de a „kormány” szó mellé állítva sajátos jelentésárnyalatot hordoz. Lényegében az „ország és királya” rendi értelemben meghatározott hatalomgyakorlására, s főleg „az ország” intézményein keresztül megvalósuló kormányzati tevékenységre utal. A két fogalom itt együtt fejezi ki a hatalomgyakorlás teljességét.

[2021] azaz: a közösséget, a társadalmat

[2022] Ez a korabeli kifejezés itt is az „országol” szóval van összefüggésben, de a „kormány” szó mellé állítva sajátos jelentésárnyalatot hordoz. Lényegében az „ország és királya” rendi értelemben meghatározott hatalomgyakorlására, s főleg „az ország” intézményein keresztül megvalósuló kormányzati tevékenységre utal. A két fogalom itt együtt fejezi ki a hatalomgyakorlás teljességét.

[2023] azaz: biztonság

[2024] Ez a korabeli kifejezés itt is az „országol” szóval van összefüggésben, de a „kormány” szó mellé állítva sajátos jelentésárnyalatot hordoz. Lényegében az „ország és királya” rendi értelemben meghatározott hatalomgyakorlására, s főleg „az ország” intézményein keresztül megvalósuló kormányzati tevékenységre utal. A két fogalom itt együtt fejezi ki a hatalomgyakorlás teljességét.

[2025] eredetileg: perfectibilitás, perfektibilitás (latin): tökéletesedés. Széchenyi eszmerendszerében a perfektibilitás gondolata egyszerre függ össze az egyén létértelmezésével és az emberiség történelmével. Az egyént az önismeret útján szerzett tudás és a törekvő igazságkeresés vezeti a tökéletesedés felé. Széchenyi történelemszemléletében pedig a tökéletesedés (perfektibilitás) olyan folyamatot jelent, amely egy, az emberi nem, az emberiség egésze, vagyis valamennyi nemzet sajátos fejlődése által megvalósuló, állandóan magasabb minőséget elérő cél felé mutat. Széchenyi tökéletesedés-elmélete egyrészt a keresztény perfektibilitás ösztönző erőiben – az egyén és az emberiség végső célja az isteni lényeghez való közeledés –, másrészt a felvilágosodás talaján álló, racionalista haladáselméletben gyökerezett.

[2026] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[2027] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2028] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2029] eredetileg: jobb-létét

[2030] eredetileg: lelki rugósságnak

[2031] azaz: tanult, elsajátított erény

[2032] azaz: forrása

[2033] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2034] eredetileg: lelki rugósság

[2035] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[2036] eredetileg: practica

[2037] azaz: szabadon

[2038] eredetileg: lelki rugósságát

[2039] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.

[2040] interesse (latin): érdek. Itt a kifejezés értelme: közérdek

[2041] azaz: szabadabb alkotmánynak. Széchenyi arra utal, hogy az akkoriban létező rendi alkotmányosság keretei között a privilegizált rétegek ellentétei, de különösen a privilegizálatlanok alkotmányon kívülisége lehetetlenné tette, hogy a valóságos „közérdek” megmutatkozzon. Ezt a jogegyenlőségre épülő, polgári (azaz: liberális) alkotmány teremthette volna meg. Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2042] eredetileg: lelki rugósságát

[2043] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2044] azaz: géptani, erőműtani

[2045] directe/direkte (latin): közvetlenül, direkt módon

[2046] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2047] Deus ex machina (latin): isteni közbeavatkozás. Nem szó szerint értendő (Isten a gépből), hiszen ez egy irodalmi kifejezés, az eposzi kellékek egyike.

[2048] azaz: szabályozni

[2049] A XIX. század elejének modern, egyenletesre hengerelt zúzott kövekből létrehozott úttípusa, amelyik a feltalálója után (L Mac Adam skót mérnök) kapta a nevét. Mai szóhasználattal: makadám út.

[2050] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[2051] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2052] azaz. a közösségnek, a társadalomnak

[2053] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2054] eredetileg: megint rá háramland vissza

[2055] azaz: közértelem

[2056] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2057] azaz: közértelem

[2058] eredetileg: Metaphysika – metafizika (görög-latin, fil.): a filozófiának a tapasztalat határán túli, az érzékeinkkel már fel nem fogható kérdésekkel és a végső dolgok okaival foglalkozó része.

[2059] teória (görög): elmélet

[2060] praxis (görög): gyakorlat

[2061] eredetileg: társaságban

[2062] praxis (görög): gyakorlat

[2063] utópia (görög): eszményi (de megvalósíthatatlan) társadalmi berendezkedés, politikai rendszer. Az elnevezés Thomas Morus (1478-1535) angol filozófus hasonló című munkája (Utópia) nyomán született meg.

[2064] eldorádó (spanyol): az arany és a drágakövek képzeletbeli birodalma. Átvitt értelemben a földi paradicsom.

[2065] azaz: a társadalmi békét, nyugalmat, a stabilitást

[2066] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2067] azaz: a társadalmi béke, stabilitás

[2068] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2069] eredetileg: a közönséget illeti

[2070] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.

[2071] eredetileg: rugóssága

[2072] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2073] azaz: lóverseny

[2074] eredetileg: közönség

[2075] azaz: lóverseny

[2076] hypomochlion (görög): az emelő alátámasztási pontja. Itt átvitt értelemben azaz: amelyik ponton az erő hat, azaz ami által megindul a mozgás, változás.

[2077] hypomochlion (görög): az emelő alátámasztási pontja. Itt átvitt értelemben azaz: amelyik ponton az erő hat, azaz ami által megindul a mozgás, változás.

[2078] azaz: lóverseny
[2079] Gróf Dessewffy József: A „Hitel” című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat”-ra rövidítve használja.
[2080] Azaz: hű emberei, leghívebb alattvalói. Itt nem a korabeli parasztságra vonatkozó társadalmi kategória.
[2081] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2082] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása
[2083] eredetileg: rugósságát
[2084] eredetileg: talpárkát
[2085] eredetileg: talpárkot
[2086] azaz: lehetőségünk, kondíciónk
[2087] eredetileg: eszközléseinkben
[2088] Schwartner Márton (1759-1823) statisztikus
[2089] Schwartner hivatkozott munkájának a címe: „Statistik des Königreichs Ungarn” Budán a korszakban többször (1798., 1809-11., 1815.) kiadva.
[2090] hitetlenkedő, kételkedő
[2091] eredetileg: víni
[2092] fátum (latin): a végzet, elkerülhetetlen sors
[2093] fátum (latin): a végzet, elkerülhetetlen sors
[2094] eredetileg: erőművész, de nem a cirkuszi mutatványos, hanem a gépek művésze értelemben.
[2095] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.
[2096] azaz: elmélet
[2097] malevolentia (latin): rosszindulat, rosszakarat
[2098] fabrika (latin, rég.): gyár, ipartelep, [esetleg:] gyártmány
[2099] azaz: nem működhet
[2100] eredetileg: korompélyt
[2101] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[2102] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[2103] sequestrum (latin): őrizet, bírói zár, lefoglalás
[2104] misztifikáció (görög-latin): ámítás, csalás. Itt: öncsalás, önbecsapás
[2105] mathesisi – matézisi (görög, rég.): matematikai
[2106] eredetileg: a közönség véleménye
[2107] mathesisi – matézisi (görög, rég.): matematikai
[2108] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.
[2109] azaz: a valóság, az igazság
[2110] kontaktus (latin): kapcsolat, érintkezés
[2111] (latin): ügynök
[2112] hypomochlion (görög): az emelő alátámasztási pontja. Itt átvitt értelemben azaz: amelyik ponton az erő hat, azaz ami által megindul a mozgás, változás.
[2113] azaz: földbirtokon
[2114] érts: technikai színvonal
[2115] eredetileg: az idő sanyari
[2116] azaz: technikai
[2117] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.
[2118] fabrika (latin, rég.): gyár, ipartelep, [esetleg:] gyártmány
[2119] reguláció (latin): szabályozás
[2120] fabrika (latin, rég.): gyár, ipartelep, [esetleg:] gyártmány
[2121] reguláció (latin): szabályozás
[2122] eredetileg: nemzetiesen vagyonosított

[2123] itt: anyagi lehetőségeinket

[2124] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.

[2125] értsd technikai fejlesztések

[2126] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2127] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.

[2128] eredetileg: közönségnek

[2129] itt: anyagi kondícióra vonatkozik

[2130] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.

[2131] szentencia (latin): általános igazság, bölcs mondás

[2132] itt: anyagi kondícióra vonatkozik

[2133] itt: nyilvánosságuk

[2134] eredetileg: biztosságot

[2135] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[2136] eredetileg: CASINO.

Széchenyi István már 1825-ben Pozsonyban az országgyűlésen egy társas gyülekezőhely szervezésébe fogott, amit „clubb"-nak, mások „szállás"-nak, míg az azt folyamatosan figyelő titkosrendőrök „reunion"-nak nevezték. Pipázás, biliárd és kártya közben cseréltek ott eszmét a diéta ügyeiről először a pozsonyi Erdődy-házban, majd a Jeszenák-házban. Már 1826 elején megkezdte egy Pesten létesítendő Kaszinó szervezését. (Ő 1825. novemberében nevezte először a „clubbot" „casinonak"). A részvények aláírása 1826. január 1-től kezdődött, de a létesítés munkája hosszasan tartott, és rengeteg energiáját kötötte le. Az első tanácskozást 1827 június 10-én tartották meg 46 tag részvétele mellett. Formálisan 1827. augusztus 20-án nyílt meg a Pesti kaszinó, amely később felvette a „Nemzeti Casino" nevet. Kezdetben a Vogel-ház termeiben, majd 1830-tól a kereskedők házában (Llyod-épület) nyújtott alkalmat az „eszmesúrlódásra", a bel- és külföldi lapok teljes (megengedett) körének olvasására, biliárdra, kártyázásra, a könyvtár és dohányzóhelyiségek igénybevételére stb. Tagja lehetett rendi különbségtevés nélkül főnemes, nemes, polgár. Széchenyi arra törekedett, hogy megőrizze az intézmény politika mentességét, és ezért igyekezett a bécsi potentátokat is rávenni az aláírásra. Ebből következően pl. Metternich herceg is tagja volt a kaszinónak, amely azonban döntően a magyar társadalmi elit megszerveződésének a színtere lett, és leginkább reformpártiak látogatták. A pesti Nemzeti Kaszinó sikere nyomán országos kaszinómozgalom keletkezett, amelynek következtében 1833-ban a bécsi kormányzat már 29 Kaszinót figyeltetett. Széchenyi egész reformkori pályáján meghatározó volt ez az „elsőszülött" alkotása, mindvégig a megválasztott három igazgató között találhatjuk a nevét.

[2137] azaz: haladásra

[2138] azaz: alapja

[2139] geográfia (görög): földrajz

[2140] eredetileg: csalódás

[2141] eredetileg: civilizációi állásukat

[2142] az ókori görög világ

[2143] topográfia (görög): térképészet, helyrajz

[2144] metamorfózis (görög): átváltozás, átalakulás

[2145] azaz: iránytűjük

[2146] gyakorlati

[2147] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét", az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.

[2148] Franciaországban

[2149] azaz: ugyanakkora távolságra

[2150] Saxonia (latin): Szászország

[2151] Teutonia (latin): azaz: Németország. Az elnevezés egy ókori germán törzs (teuton) nevéből származik, amelyik a Jütland félsziget és az Elba vidéke felől vándorolt dél felé, mígnem Marius római konzul seregei szét nem verték. Ebben a formájában nem használt kifejezés, és a szónak nincs konkrét helymegjelölő vonatkozása, de mivel többen ebből a szóból származtatják a német (deutsch) népnevet, és mivel Széchenyi ezt a szót máskor is a németek összefoglaló megnevezésére használja, ezért egyértelmű a jelentése.

[2152] Valójában akkoriban még ilyen közjogi egység nem létezett, s a térség hivatalos államkerete a „Német Szövetség" volt.

[2153] Palmyra: ismert ókori kereskedőváros Szíria keleti vidékén a sivatagban. Széchenyi naplójában is olvasható utalás róla (1819. november 5.). Ez a megjegyzés arra vonatkozik, hogy a sivatag kietlenségében is teremhet az ember által magas civilizáció.

[2154]Árkádia (görög): az ókori Hellász idejében pásztornépek által lakott terület a Peloponnészosz középső vidékein. A régi költők verseikben még idillikusnak ábrázolták ezt a főleg marhatenyésztéssel és földműveléssel foglalkozó világot, de mivel ez az elzárt terület a tudományoktól és a művészetektől is „elzárkózott", ezért a modern kor szemében az elmaradottság példája lett. Széchenyi személyesen is megtapasztalhatta e vidék szépségét és civilizálatlanságát, amikor mediterrániumi és keleti útja közben ott hosszan (1819 februárjában) időzött.

[2155] mérő: szemes termények mérésére szolgáló űrmérték. A korban a „pozsonyi mérő" (kb. 62,39 liter) volt a legelterjedtebb.

[2156] Valóban közeli volt a két élmény, hiszen Széchenyinek a hollandiai utazása – a hosszabb német útja (1829. július-szeptember) közben járt ott –, és a legutóbbi török útja – Konstantinápolyt is érintő Al-dunai tanulmányút (1830. július-október): között mindössze egy esztendő telt el.

[2157] eredetileg: alacsony lapály tartomány

[2158] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2159] eredetileg: bűbájolt

[2160] eredetileg: báj-jelenségek

[2161] itt: elhagyatott, de érintetlenségében szép, kellemes

[2162] eredetileg: szcéna (latin): jelenet

[2163] eredetileg: Stambul. A Török Birodalom fővárosa

[2164] Szkutari: Isztambul külvárosa a Boszporusz ázsiai partján, amelynek különös nevezetessége a város fölötti fennsíkon elhelyezkedő nagy török temető a híres cipruserdőivel.

[2165] Görögország hegysége, az ókori mitológia szerint az istenek lakóhelye.

[2166] itt: természeti szépségeiben leggazdagabb, legkellemesebb

[2167] azaz: a jó jövedelem

[2168] azaz: hajlam a „versenyzésre." Mások megfigyelése és a magunkkal való összehasonlítása nyomán, a jobb, fejlettebb, gazdagabb, műveltebb utolérésére és elhagyására irányuló törekvés.

[2169] azaz: a török nép

[2170] geográfia (görög): földrajz

[2171] azaz: hajlam a „versenyzésre." Mások megfigyelése és a magunkkal való összehasonlítása nyomán, a jobb, fejlettebb, gazdagabb, műveltebb utolérésére és elhagyására irányuló törekvés.

[2172] azaz: rendies, csak a privilegizáltakra és nem a honlakosok összességére kiterjedő; azaz nem polgári szabadság.

[2173] Arra utal, hogy a rendi alkotmányosságból van átvezető út (a jogkiterjesztés útja) a polgári alkotmányosságba.

[2174] azaz: a török nép

[2175] azaz: hajlam a „versenyzésre." Mások megfigyelése és a magunkkal való összehasonlítása nyomán, a jobb, fejlettebb, gazdagabb, műveltebb utolérésére és elhagyására irányuló törekvés.

[2176] Charles de Secondat Montesquieu (1689-1755), francia filozófus, politikai író, a felvilágosodás kiemelkedő közírója, a korabeli társadalmi és politikai élet kritikusa, bírálója. „A törvények szelleméről" című fő művében az alkotmányos polgári átalakulás és a hatalmi ágak szétválasztása mellett érvelt. Széchenyi alaposan ismerte Montesquieu politikai filozófiáját, műveit gyakran idézte, saját szemléletmódjának kialakításában fontos szerepet játszott a felvilágosodás jeles írójának életműve. Nem véletlen, hogy Széchenyi könyvtárában is megtalálhatóak voltak Montesquieu 1816-os kiadású, francia nyelvű 6 kötetes összegyűjtött művei.

[2177] eredetileg: nemző kútfeje

[2178] eredetileg: agyvelőbül foly

[2179] eredetileg: agyvelő

[2180] eredetileg: fekvési hiányt

[2181] eredetileg: okoskodásimat

[2182] azaz: hajlam a „versenyzésre.” Mások megfigyelése és a magunkkal való összehasonlítása nyomán, a jobb, fejlettebb, gazdagabb, műveltebb utolérésére és elhagyására irányuló törekvés.
[2183] eredetileg: contactus – kontaktus (latin): kapcsolat
[2184] eredetileg: rugó
[2185] eredetileg: nemző-oka
[2186] Széchenyi jegyzete az eredeti kiadás 538. oldaláról: „Híres fürdőhelyek, az első Németalföldön, a két másik Angliában.”
[2187] azaz: fejlettségét
[2188] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2189] azaz: Mások megfigyelése és a magunkkal való összehasonlítása nyomán, a jobb, fejlettebb, gazdagabb, műveltebb utolérésének és elhagyásának a szándékából következő haszon.
[2190] „a részesek és a közönség” – itt értsd: a (részvényes) tagok és a kívülállók
[2191] eredetileg: coteria – kotéria (francia): azonos célú kisebb társaság, érdekszövetség
[2192] eredetileg: contactus – kontaktus (latin): kapcsolat
[2193] eredetileg: választási kör
[2194] színházba
[2195] eredetileg: két-három ágú dilemma
[2196] eredetileg: számos és ismeretes
[2197] Krähwinkel; Krähwinkel-Geist (német): mucsai, kisvárosi mentalitás
[2198] Széchenyinek ez a mondata, a tagmondatok lezáratlansága miatt erőteljesebb értelmező beavatkozást igényelt: a 24 soros összetett mondat részekre szabdalását, egy-két szó betoldását stb.
[2199] eredetileg: igazsággal állíthatni
[2200] (görög): világváros
[2201] ex professo (latin): hivatásánál fogva, szakszerűen, itt negatív értelemben: hivatásos
[2202] azaz: a lehetőségek
[2203] eredetileg: hatási ágát
[2204] eredetileg: csak parányi a választási kör
[2205] eredetileg: vetélkedési ösztön
[2206] valószínűleg francia. Széchenyi itteni körülírása szerint: végső menedék.
[2207] valószínűleg francia. Széchenyi itteni körülírása szerint: végső menedék
[2208] eredetileg: választási körünk
[2209] Krähwinkel (német): mucsai. itt: krähwinklik. Azaz: mucsai kisvárosok
[2210] A mű címe: Lovakrul. Megjelent 1828-ban Pesten.
[2211] eredetileg: a közönség valamely tagja
[2212] eredetileg: javítási köz-kívánatnak
[2213] eredetileg: köz képzelet
[2214] eredetileg: vétetnek munka és létesítés alá
[2215] eredetileg: irtózatjává
[2216] eredetileg: nemző oka
[2217] eredetileg: bírják bomladozásra
[2218] eredetileg: elboncolt létében
[2219] in partibus (latin): párban, másolatban itt: rész szerint
[2220] fabrika (latin, rég.): gyár, ipartelep, [esetleg:] gyártmány
[2221] A Széchenyi István érvanyagában gyakran előforduló életkor-analogikus megfogalmazások – „fiatal nép”, „fiatal nemzet”, „kisded nemzet,” a nemzet „gyermekkora”, „fel nem serdült” nemzet –, nem egyszerűen hasonlatok. Az ő történelemszemléletében a felvilágosodásban gyökerező modern haladáselv, a keresztény perfektibilitás (tökéletesedés) gondolata és az organikus nemzetszemlélet sajátos ötvöződött. Ennek értelmében az egész emberiség haladása (tökéletesedése) az egyes nemzetek tökéletesedése által, az egyes nemzetek hozzájárulásával valósulhat meg. Felfogása szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia így nála nem egyszerűen a történelem jelenségeinek végiggondolása, eszme-alkotás, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A nemzet „életkorának”, „életszakaszának”

a meghatározása jelenti a kiindulópontot, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság” bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[2222] centrifugális (latin) erő: a forgásközponttól eltávolító erő, ami nem összegyűjt, hanem szétszéleszt

[2223] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2224] (görög): szakadás

[2225] axióma (görög, tud.): sarkigazság, külön bizonyítás nélkül elfogadott alapfelvetés.

[2226] axióma (görög, tud.): sarkigazság, külön bizonyítás nélkül elfogadott alapfelvetés.

[2227] fallácia (latin): logikailag helytelen ítélet, hamisság, csalafintaság

[2228] axióma (görög): alapigazság, alaptétel

[2229] azaz: kellemes társalgás

[2230] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[2231] plauzibilis (latin): elhihető, elfogadható, valószínű

[2232] (latin): készpénz

[2233] szekvesztrum (latin, jog): bírói zár alá vétel, zárolás, lefoglalás, őrizet

[2234] diszponíbilis (latin): rendelkezésre álló

[2235] diszponíbilis (latin): rendelkezésre álló

[2236] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2237] azaz: alapra

[2238] azaz: értelme, lényege

[2239] mathesisi – matézisi (görög, rég.): matematikai

[2240] eredetileg: suppositum (latin) szuppozíció: feltevés, feltételezés

[2241] hipotézis (görög): feltevés

[2242] itt: olyan anyagi lehetőséggel bírna

[2243] pium desiderium (latin): jámbor óhaj.

[2244] eredetileg: Cherub – vagyis: Kerub (héber), angyal, őrangyal, védangyal. A zsidó és a keresztény vallásban az angyalok legmagasabb karának második fokozatába tartozik.

[2245] eredetileg mellékmondatban: akiknek a tökéletesség mindenütt hátat fordít

[2246] azaz: alapok

[2247] eredetileg: közönségnek

[2248] deferencia (latin): hódolat, mély tisztelet

[2249] (latin-olasz): kínosan pontos, túlzottan rendes

[2250] eredetileg: benne részesül, itt a „részes” (tag) értelmében

[2251] eredetileg: súly

[2252] Charles de Secondat Montesquieu (1689-1755), francia filozófus, politikai író, a felvilágosodás kiemelkedő közírója, a korabeli társadalmi és politikai élet kritikusa, bírálója. „A törvények szelleméről” című fő művében az alkotmányos polgári átalakulás és a hatalmi ágak szétválasztása mellett érvelt. Széchenyi alaposan ismerte Montesquieu politikai filozófiáját, műveit gyakran idézte, saját szemléletmódjának kialakításában fontos szerepet játszott a felvilágosodás jeles írójának életműve. Nem véletlen, hogy Széchenyi könyvtárában is megtalálhatóak voltak Montesquieu 1816-os kiadású, francia nyelvű 6 kötetes összegyűjtött művei.

[2253] Széchenyi jegyzetében az eredeti kiadás 538. oldaláról a fordítás: „Konstantinnak egy bizonyos törvénye azt rendeli, hogy elég legyen egy Püspöknek tanúbizonysága, és más bizonyságokat ne is kelljen kihallgatni. – Ezen fejdelem különösen téves úton járt; ő a dolgokat a személyek, a személyeket pedig tiszteik, hivatalaik szerint ítélte meg.”

Az utalás Nagy Konstantinra (Constantinusra), a kereszténységet elismerő római császárra (324-337) vonatkozik.

[2254] eredetileg: világot. Széchenyi a mű címét éppen ez alapján a jelentés alapján választotta: felvilágosítani, világot gyújtani.

[2255] eredetileg: felállítási

[2256] eredetileg: közönség

[2257] itt: vagyoni lehetőség

[2258] azaz: értelme, lényege

[2259] eredetileg: velőt

[2260] azaz:: alapokat

[2261] A kezdeményező gróf mellett a Magyar Tudományos Akadémia megalapításához – ő 1825. november 3-án ajánlotta fel egyévi jövedelmét e célra az országgyűlés kerületi ülésén –, valóban többen hozzájárultak. A későbbi törvény (1825/27. XII. tck.) már jelentős „listát" rögzített, pl. Széchenyi István, Károlyi György, Batthyány Fülöp, Eszterházy Mihály, Vay Ábrahám stb. neveit. Széchenyi itt eufémizmussal élt, mert különösen az itt felsorolt első három személy esetében igen nagy összegről volt szó.

[2262] eredetileg: lábra kapott

[2263] azaz: finomítására, fejlesztésére, javítására

[2264] manufaktúra (latin): a kézi munkára, de már a munkamegosztás elvére épülő kora-újkori és újkori „ipari üzem"

[2265] eredetileg: mechanikai része

[2266] eredetileg: közösülés

[2267] (latin): a szerzés módja

[2268] (latin): ipar

[2269] itt: vagyoni lehetőség

[2270] nota bene (latin): figyelemfelhívó, nyomatékosító kifejezés: erre figyelj, jól jegyezd meg. Itt: lényegében

[2271] I. Ferenc király (1792-1835) harmadik feleségéről (Lujza – latinosan Ludovica) elnevezett út Károlyváros és Fiume között. Bár az útirány kedvező volt a magyar terményértékesítés számára (1803-19 között épült), de a működtető társaság olyan nagy illetményt szedett, ami miatt a magyar gabona lényegében nem tudott ezen keresztül bekapcsolódni a tengeri gabonaforgalomba. .Az út megváltására vagyis állami kézbe vételére csak 1874-ben került sor..

[2272] azaz: fölösleges szócséplés

[2273] eredetileg: megesett

[2274] eredetileg: kútfejeiről

[2275] azaz: 1 pintes üvegbe. A magyarországi változat szerint ez kb. 1,5 liter volt, Angliában és az USA-ban ½ liternek felelt meg.

[2276] kételkedésem

[2277] reputáció (latin): jó hírnév, tekintély

[2278] azaz: görögös arcélen

[2279] eredetileg: sarkalatira

[2280] azaz: a technikai modernizációtól

[2281] eredetileg: közösülések

[2282] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[2283] eredetileg: nemzetiségre rakott. Itt az értelme: a nemzeti alapelvre épített

[2284] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran" elő (tehát a szó lényege szerint „szabad") ember állapotára („biztonságára") vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára" (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára", azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.

[2285] eredetileg: közösülések

[2286] eredetileg: közösülés

[2287] itt: műveltséget, értelmet

[2288] azaz: technikai fejlettségére

[2289] eredetileg: közösülési

[2290] azaz: forrása

[2291] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[2292] itt: elméleteim

[2293] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[2294] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[2295] itt: technikai fejlettségét

[2296] eredetileg: sarkárok

[2297] azaz: kezeskedni merek

[2298] azaz: lágyagyú, hígeszű
[2299] projektáns (latin): javaslattevő, javasló
[2300] elméletileg
[2301] azaz: vagyoni kondícióit
[2302] misztifikáció (görög, latin): ámítás, csalás. Itt: öncsalással, önbecsapással
[2303] azaz: államunknak. Széchenyi általában az állam szó régies formáját, az álladalom kifejezést használja.
[2304] misztifikáció (görög, latin): ámítás, csalás. Itt: öncsaló, önbecsapó
[2305] itt: közműveltség, közértelem
[2306] azaz: a német pedig német. Az elnevezés egy ókori germán törzs (teuton) nevéből származik, amelyik a Jütland félsziget és az Elba vidéke felől vándorolt dél felé, mígnem Marius római konzul seregei szét nem verték. Ebben a formájában nem használt kifejezés, de mivel többen ebből a szóból származtatják a német (deutsch) népnevet, és mivel Széchenyi ezt a szót máskor is a németek összefoglaló megnevezésére használja, ezért egyértelmű a jelentése.
[2307] itt: közműveltség, közértelem
[2308] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2309] eredetileg: közönséget
[2310] eredetileg: esengés
[2311] republikánus – a köztársasági eszme híve, köztársaság-párti. Itt: a „homo publicus” (közember, a közügyeken gondolkodó a közért cselekedni kész ember) értelmében.
[2312] eredetileg: bel önbecs. Azaz: belső értékek
[2313] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[2314] republikánus – a köztársasági eszme híve, köztársaság-párti. Itt: a „homo publicus” (közember, a közügyeken gondolkodó a közért cselekedni kész ember) értelmében.
[2315] eredetileg: sejtik
[2316] erkölcsi
[2317] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2318] orgánum (görög): itt: hang, hangszín
[2319] mathesisi – matézisi (görög, rég.): matematikai
[2320] orgánum (görög): itt: hang, hangszín
[2321] eredetileg: közösülésink
[2322] azaz: technikai, infrastrukturális szintünk
[2323] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2324] apodiktikus (görög): kétségbevonhatatlan, a logika szükségszerűségén alapuló
[2325] azaz: infrastrukturális fejlettségéből
[2326] nota bene (latin): figyelemfelhívó, nyomatékosító kifejezés: erre figyelj, jól jegyezd meg. Itt: lényegében.
[2327] itt: vagyoni lehetőségeit
[2328] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2329] azaz: központ teremtés, egyesítés
[2330] ez a korábban említett Kaszinóra és Tudós Társaságra vonatkozik
[2331] azaz: egyesítő, összekapcsoló
[2332] kételkedés
[2333] azaz: alapok
[2334] eredetileg: vélekedési tárgy
[2335] itt: anyagi és szellemi képességek együttese
[2336] itt: szabályozni
[2337] azaz: munkabér, napszám
[2338] azaz: sokat fizetünk, nagy áldozatot hozunk

[2339] itt: szabályozás
[2340] eredetileg: hydraula, hidraulikus (görög): a vízműtan (hidraulika) szakértője, tudósa, (kb. vízépítő mérnök)
[2341] itt: elsősorban az anyagi kondíciókra érti
[2342] itt: szabályozására
[2343] azaz: erkölcsünk
[2344] azaz: itt összetetten, egyszerre a anyagi, erkölcsi és értelmi kondíciókra gondolva
[2345] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2346] eredetileg: minden bizonnyal szülni kénytelen
[2347] azaz: aki a tagja, aki benne részvényes
[2348] eredetileg: öntudását
[2349] azaz: közszellem
[2350] azaz: részvényese
[2351] eredetileg: szoros
[2352] eredetileg: rendszabásaik
[2353] itt értsd: mély, a lényegét feltáró
[2354] eredetileg: első felvételnél
[2355] eredetileg: község
[2356] eredetileg: részeseket, azaz: részvényes tagokat
[2357] eredetileg: mindazon fizikai kellemeket
[2358] azaz: szellemi élményekhez, erkölcsi, lelki élményekhez
[2359] eredetileg: földabrosz
[2360] azaz: kellemesen tölti, eredetileg: múlatoz, (de nem a dáridózik értelmében)
[2361] (latin): minősített, képesített. Arra vonatkozik, hogy egy ilyen társas egyesületbe csak az kerülhetett be, aki amellett, hogy a részvényesévé vált, a belépésre valóban (anyagi, erkölcsi, társadalmi stb.) tekintetben alkalmasnak nyilvánult.
[2362] azaz: részvényes, tag
[2363] eredetileg: gondoljunk magunknak
[2364] eredetileg: elsőséggel
[2365] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 538. oldaláról: „Paros Archipelagusnak egy szigete, mely többek közt márványáról híres."
Parosz a Kikládok egyik nagyobb szigete, amely valóban már az ókorban márványáról volt ismert, s különösen a szoborkészítésre alkalmas márványa volt közkedvelt.
[2366] eredetileg: kegyelmeket
[2367] eredetileg: becsű
[2368] eredetileg: véletleni sorshúzás által. Azaz: szerencsejátékon
[2369] eredetileg: elsőségei
[2370] azaz: tölthetjük tartalmasan és szórakozva az időt
[2371] eredetileg: közönségben
[2372] genealógia (görög): (le)származás, a nemzedékek rendje, családfa.
[2373] Itt a szókapcsolat együttes értelme: családfa.
[2374] azaz: birtokai nagyságában
[2375] nexus (latin): társadalmi, rokoni, családi kapcsolat, összeköttetés. Itt a „jó összeköttetés" értelmében
[2376] azaz: a származástól
[2377] eredetileg: sorozás
[2378] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2379] eredetileg: publicitas – publicitás (latin): nyilvánosság
[2380] azaz: véleményt
[2381] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.
[2382] szála – azaz: terme. Széchenyi itt egy idegen szót szokatlanul magyarosít; helyesen: Saal (német): terem.

[2383] azaz: színdarabokat

[2384] Dessewffy József vitairatában (*A „Hitel" című munka Taglalatja*) magyarul (a főszövegben) és a francia eredetiben (a jegyzetben) is közölte ezt a levelet (28-30. oldal). A szerzőt nem jelölte meg, s csak annyit mondott róla: „egy igen elmés, egy kicsit még vad tüzű, de ha letajtékozza magát szép reményű és tanult fiatalember."

[2385] itt: hang

[2386] exercitatio (latin): gyakorlás

[2387] azaz: forrásból

[2388] „belső csend" – Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma a harmóniára (de nem a passzivitásra!) törekvő életfelfogásról. Az általa részletesebben tárgyalt „megelégedés" és „lelki függetlenség" fogalmi körébe tartozó kategória. Egyszerre hordozza magában a test és lélek harmóniáját, a reális önismeretet, a saját körében hatékony és jobbító-tevékeny életet stb. Lényegében az a lelki béke (a jó lelkiismeret boldogsága), amelyet a józan, tiszta életfelfogás és életvezetés által lehet elérni. Olyannyira fontos fogalma volt ez Széchenyi eszméinek, hogy amikor még 1828 márciusában egy hosszabb helyzetelemző mű kéziratait kezdte elkészíteni, azt legtöbbször „A Belső Csend Alapjai" cím alá rendezte. Később, amikor ez a munka elnyerte végső formáját, már a „Hitel" cím alatt jelent meg 1830-ban.

[2389] tendencia (latin): irány, irányzat

[2390] eredetileg: magasítása

[2391] eredetileg: egykori dicsőítése. Széchenyi ezt a fordulatot a jövőre vonatkoztatta.

[2392] szféra (görög), itt: égi körbe, az isteni világba

[2393] eredetileg: féltében. Azaz: féltésében

[2394] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[2395] eredetileg: legjobban nyitá fel szemeinket

[2396] eredetileg: ártani ítélsz

[2397] eredetileg: közönség

[2398] eredetileg: világban

[2399] Nemezis – Nemeszisz (görög):a görög mitológiában a bosszúállás istennője

[2400] eredetileg: felette nagy

[2401] privilégium (latin): kiváltság. Itt: kiváltságolt. Azaz: olyan ország, amelyben még meghatározóak a rendi kiváltságok. Széchenyi gondolatmenete arra az alapra épül, hogy a privilegizáltság, bizonyos szabadságokat és mentességeket jelent. Azaz a rendi értelemben vett szabadságot.

[2402] eredetileg: tartozó tőkéi

[2403] eredetileg: közönségnek

[2404] privilégium (latin): kiváltság. Itt értsd: nem kiváltságolt, kiváltság nélküli, „nemtelen"

[2405] eredetileg: kényükre. De a kényük-kedvükre értelmében

[2406] itt: termékeiből, terményeiből

[2407] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok

[2408] privilégium (latin): kiváltság. Itt: a vámmentesség kiváltsága

[2409] azaz: többet veszít, csakhogy ne kelljen vámot fizetnie

[2410] szekvesztrum (latin, jog): bírói zár alá vétel, zárolás, lefoglalás, őrizet

[2411] eredetileg: közönséges

[2412] azaz: a hölgyekre

[2413] eredetileg: tartaléktalan

[2414] azaz: védelme

[2415] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2416] azaz: a lényeget megfogalmazó parancsa

[2417] értsd itt kb.: családoknak. A szó itt a származási kötelékekre vonatkozó értelmében szerepel. A vérségi társadalmi szerveződés egyik egysége.

[2418] A „bátorlét", „bátrabb-lét", „bátrabb élet" kifejezések Széchenyi kedvelt, valószínűleg a német nyelvből átvett szófordulatai. A fogalom alapjelentése ekkor: „biztonságos élet", azaz jogbiztonság, személy és vagyon-biztonság stb. A „bátorlét", „bátorság" stb. szavak ezért Széchenyi szabadságfogalmával hozhatók összefüggés-be, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran" elő (tehát a szó

lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoznak. Széchenyi István Stádium című programadó munkájában (Lipcse, 1833.) terveinek szemléleti alapját is ezzel a két összefüggő fogalommal határozta meg: „Szabadság és bátorlét”.

[2419] azaz: a társadalom lehető legnagyobb része. A korabeli utilitárius (haszonelvű) liberalizmus alapeszméje szerint minden társadalmi cselekvésnek az a célja, hogy a „lehető legnagyobb résznek”, azaz a lehető legtöbb embernek biztosítsa a boldogságot.

[2420] azaz: tulajdonát

[2421] azaz: természetes jogát, az ember vele született jogait. Az angol polgári jogfilozófiának és tágabban a felvilágosodás korának egyik alapkategóriája, amelyik szerint minden ember természeti értelemben szabad és egyenlő.

[2422] azaz: tiszteletben tartják

[2423] eredetileg: összefolyása

[2424] azaz: korszerű

[2425] eredetileg: szellemhez

[2426] azaz: mozgatórugónak

[2427] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2428] kaliba: kunyhó, viskó

[2429] azaz: részvényesek, részvényes tagok

[2430] azaz: ugyanannyi joggal

[2431] azaz: elméletek

[2432] praxis (prakszis) (görög): gyakorlat

[2433] azaz: alapja

[2434] eredetileg: rugósságot

[2435] privilégium (latin): kiváltság. Itt értsd: rendi kiváltság

[2436] azaz összegyűjtője

[2437] eredetileg: hiszi

[2438] eredetileg: ennenes. Széchenyi ezt a ma már nem használt változatot emelte ki, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2439] azaz: kiváltságlevelek

[2440] emancipáció (latin): felszabadítás, felszabadulás, jogi felemelkedés

[2441] diplomatika (latin): oklevéltan. Itt értsd: az oklevelek betűinek érvényével, az oklevelek betűi által igazolva.

[2442] fermentáció (latin): erjedés, erjesztés

[2443] azaz: természeti jogait

[2444] auktoritás (latin): általánosan elismert tekintély, befolyás

[2445] eredetileg: állhat fenn kellemképp, azaz: kellemet adóan; a mai kellemes szónál tágabb (szellemi, erkölcsi, fizikai stb.) értelemben.

[2446] azaz: részvényes, részvényes tag

[2447] itt még eredetileg: abban az idomzatban, amelyben

[2448] azaz: jogunk

[2449] azaz: értelme, lényege

[2450] azaz: uralkodó (általánosan használva)

[2451] azaz: hű alattvalójának. Itt: nem társadalmi kategóriaként, hiszen Széchenyi a szóba beleérti a nemességet, főnemességet is.

[2452] eredetileg: sajátit, azaz: természeti (emberi mivoltából következő) jogait

[2453] azaz: amit eredendően birtokol (örököl, vesz stb.). Az utalás értelme: a tulajdon érinthetetlensége

[2454] azaz: jogait

[2455] eredetileg: saját (a bekezdésben többször ugyanígy)

[2456] (latin): történelem

[2457] azaz: jogait

[2458] azaz: jogaikat

[2459] azaz jogait

[2460] azaz: jogaikat

[2461] (latin): szabályozás. itt: metódus

[2462] azaz: uralkodó és hű alattvaló
[2463] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2464] azaz: nem csak privilégiuma szerint az, hanem lelkében, mentalitásában. Itt a „nemes” értékkategória.
[2465] Egyedi (latin) kifejezés a „polgáriság” kategóriájának magyarázatára. Jelentése itt: polgári értékrend, polgári mentalitás.
[2466] azaz: lelki, szellemi, mentális felemelkedéshez
[2467] azaz: törékeny, gyenge, bátortalan
[2468] azaz: előnyeik,
[2469] azaz: majd talán valamikor
[2470] eredetileg: magas álláson
[2471] azaz: a természet által adott, vele született
[2472] (görög): tehetség, kiváló képesség
[2473] azaz: forradalomnak
[2474] antidotum (görög, orvosi): ellenszer, ellenméreg
[2475] eredetileg: idomítás
[2476] eredetileg: sajátját
[2477] jogait
[2478] azaz: értelme, lényege
[2479] (latin): dicsfény, fénykoszorú
[2480] azaz: jogait
[2481] azaz: részvényes, részvényes tag
[2482] (latin): elengedhetetlen feltétel
[2483] azaz: részvényes, részvényes tag
[2484] eredetileg: részesek
[2485] eredetileg: soroztatni. Értelme pontosabban, de nem a megszokott értelmében: felvételiztetni.
[2486] (latin): szertartás, ünnepély. Itt átvitt értelemben: körülményesség, teketória
[2487] eredetileg: soroztatni. Értelme pontosabban, de nem a megszokott értelmében: felvételiztetni.
[2488] palladium/palládium (görög), Pallasz Athéné istennő szobra az ókori Trójában, a város biztonságának jelképe. Innen: védelmező szent tárgy, védőszellem, oltalmazó szent ereklye.
[2489] itt: képük, véleményük, gondolatuk
[2490] (latin): kiváltság
[2491] itt társadalmi kategória. a vele úrbéres viszonyban álló, neki szolgálattal tartozó stb. földműves
[2492] (latin): kiváltság
[2493] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2494] A gondolat lényege a rendi szabadságértelmezés (a státuszból következő privilégiumok) és a polgári szabadságértelmezés (jogegyenlőség) ütköztetése.
[2495] azaz: az „igazi szabadság” egyik feltétele: a törvény előtti egyenlőség
[2496] azaz: az „igazi szabadság” másik feltétele: a törvénykezés nyilvánossága.
[2497] (latin): kiváltság
[2498] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel. „Valódi szabadság” – azaz: a polgári értelemben vett mindenkire egyaránt kiterjedő szabadság.
[2499] azaz: jobbágyaitól (a vele úrbéres viszonyban álló, neki szolgálattal tartozó stb. földművestől) nem kíván többet, mint amit az urbárium ill. a törvény és a jogszokás meghatároz.
[2500] (latin): büntetlenül
[2501] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2502] eredetileg: szavokat törték
[2503] (latin): büntetlenül
[2504] citátum (latin): idézet
[2505] Johanna Schopenhauer (1766-1838) a korban olvasott német írónő, több ismert útleírás szerzője.
[2506] (latin): gyakorlatilag, a gyakorlatban
[2507] Johanna Schopenhauer (1766-1838) a korban olvasott német írónő, több ismert útleírás szerzője.

[2508] analógia (görög): hasonlóság, egyezés, párhuzam
[2509] (latin) szállóige: Ma nekem, holnap neked
[2510] (latin): kiváltság
[2511] azaz: nemesek ill. főnemesek
[2512] azaz: privilégiummal (kiváltásággal) bíró
[2513] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[2514] eredetileg: közönsége
[2515] azaz: megfázós
[2516] eredetileg: közönséget
[2517] manufaktúra (latin): a kézi munkára, de már a munkamegosztás elvére épülő kora-újkori és újkori „ipari üzem”
[2518] (latin): gyakorlatilag, a gyakorlatban
[2519] azaz: technikai tudás, felkészültség
[2520] azaz: bonyolult gépet
[2521] azaz: gyakorlati
[2522] manufaktúra (latin): a kézi munkára, de már a munkamegosztás elvére épülő kora-újkori és újkori „ipari üzem”
[2523] fabrika (latin, rég.): gyár, ipartelep, [esetleg:] gyártmány
[2524] eredetileg: kézművészi
[2525] eredetileg: közönség
[2526] azaz: elméleti
[2527] eredetileg: kipótolni
[2528] (latin): illetékes, jogosult
[2529] eredetileg: hasznokat
[2530] szentencia (latin): általános igazság, bölcs mondás. Itt eredetileg: szentencia-mondásra
[2531] azaz: iparost, manufaktúrában dolgozó kézművest
[2532] (latin): kézikönyve
[2533] terra incognita (latin): ismeretlen föld, felfedezetlen terület
[2534] eredetileg: kézművésznek
[2535] Széchenyi a „bátor” szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság”. A „bátorság” kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára” (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára”, azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.
[2536] eredetileg: sajátját
[2537] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2538] eredetileg: ragadó nyavaját
[2539] Damoklész kardja – a fejünk felett lebegő, állandóan fenyegető veszélynek a jelképe. Az ókori történet szerint Damoklész mint kegyenc magasra emelkedett, de a szerencséjéhez kötődő boldogsága elmúlt, amikor a feje felett folyamatosan egy vékony fonálon kardot látott függeni.
[2540] (latin): kiváltságokból
[2541] itt kézművesre utal
[2542] Széchenyi a „bátor” szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság”. A „bátorság” kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára” (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára”, azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.
[2543] eredetileg: szerencsésít
[2544] Széchenyi a „bátor” szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság”. A „bátorság” kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran” elő (tehát a szó lényege szerint „szabad”) ember állapotára („biztonságára”) vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára” (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára”, azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.

[2545] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2546] azaz: jogaiban
[2547] itt értsd: társadalmi réteg
[2548] régiesen: lottózni, azaz: szerencsejátékot űzni
[2549] itt értsd: kézműves
[2550] eredetileg: elsőségüknél
[2551] azaz: jogaiból
[2552] azaz: ki tudnám elégíteni
[2553] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2554] azaz: a leghatalmasabb úr, a legvagyonosabb ember stb.
[2555] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2556] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran" elő (tehát a szó lényege szerint „szabad") ember állapotára („biztonságára") vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára" (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára", azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.
[2557] eredetileg: jusson
[2558] (latin): anyag, nyersanyag
[2559] eredetileg: hideg vérrel –, azaz nyugodtan, indulat nélkül
[2560] eredetileg: főbb rendű, azaz főrangú, főnemes
[2561] azaz: csak a saját társadalmi pozíció nézőpontjából szemléljük a világot
[2562] eredetileg: kemények (?) – valószínűleg elírás
[2563] eredetileg: állásába
[2564] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2565] itt: anyagi és szellemi erőforrásai
[2566] azaz: az ország infrastruktúráját
[2567] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran" elő (tehát a szó lényege szerint „szabad") ember állapotára („biztonságára") vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára" (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára", azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.
[2568] azaz: szigorú törvények. A Kr.e. VII. században élt athéni archon, Drakón nevéből, akinek a működéséhez a Kr.e. 621-ben keletkezett szigorú büntetőtörvények kötődnek.
[2569] linea (latin): vonal, írás
[2570] azaz: saját lehetőségeit nem szűkíti be. Az életútját nem változtatja meg kényszerűen a törvényekhez igazodva, hiszen amúgy sem hágná át azokat.
[2571] eredetileg: közönséget
[2572] eredetileg: enség
[2573] Széchenyi Istvánnak a korabeli modern haladáselvet és az organikus nemzetszemléletet sajátosan ötvöző történelemszemlélete szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia nála nem egyszerűen eszme-alkotás, a történelem jelenségeinek végiggondolása, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A „gyermekkor" megfogalmazás sem csak egy egyszerű hasonlat, hanem a kiindulópont, hiszen értelmezése szerint a „gyermekkor" vagy „fiatalság" bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.
[2574] eredetileg: lelki rugósságtok
[2575] Történelmi hivatkozás arról, hogy a felkészült, „jó" uralkodót nagyon kártékony utód is követheti a trónon. Széchenyi első példája pontatlan. Marcus Auréliust (161-180) az Antoninus dinasztia egyik sikeres, művelt „filozófus" császárát valóban a fia követte az uralkodásban, aki tényleg egy Néróra emlékeztető véres zsarnok volt, de őt Commodusnak (180-192) nevezik. Claudius korábban uralkodott (41-54) még a Iulius-Claudius dinasztia idejében. Valószínűleg Széchenyi azért tévedett, mert Claudius fogadott fia és utóda is zsarnok volt, nevezetesen Néró (54-68).
[2576] Újabb történelmi példa arról, hogy a felkészült, „jó" uralkodót nagyon kártékony utód is követheti a trónon. Titus (79-81) csak rövid ideig töltötte be a császárságot, de mégis igen népszerű volt, viszont az őt követő

Domitianus (81-96) kegyetlenségeiről, a kereszténytildözésről, az ellene szőtt összeesküvésekről elhíresült „céltudatos” zsarnok volt. Bár Széchenyi itt nem szól konkrétan az utódlás családi száláról, de az előző példa mellé állított analógia nem pontos. Titus és Domitianus testvérek voltak, mindketten Vespasianus fiai.

[2577] Széchenyi életkor analogikus történelemszemléletének megnyilvánulása. A „serdülő korú” nemzet már érik, kezd a saját lábára állni, de még javítható. Nem egy egyszerűen hasonlat ez, hanem egy olyan stabil fogalmi világ, amelyik meghatározta Széchenyi látásmódját és érvanyagát.

[2578] apoteózis (apotheosis) (görög): megdicsőülés, istenülés

[2579] azaz: elméletnek, itt: elméletieskedésnek

[2580] eredetileg: idomzatban

[2581] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt

[2582] Itt: társadalmi kategóriaként

[2583] azaz: tiszttartóim (jószágigazgató stb.)

[2584] successor (latin): utód

[2585] koncesszió (latin): engedmény, kedvezmény

[2586] konstitucionális (latin): alkotmányos

[2587] azaz: a közdolgokkal, az ország ügyeivel foglalkozó embernek, politikusnak

[2588] angol főnemes

[2589] (olasz-francia): könnyű, gyors három árbocos vitorlás

[2590] azaz: beosztottjaihoz

[2591] szabadelvű, itt: engedékeny is

[2592] eredetileg: tanúja

[2593] szabadelvű, itt: engedékeny is

[2594] eredetileg: rendtörésétől

[2595] eredetileg: vonom

[2596] paródia (görög): itt: gúnyos utánzat, torzkép

[2597] eredetileg: szótörők

[2598] eredetileg: érdekli

[2599] eredetileg: végre-hajtáskor (a mai alapjelentéstől eltérő értelemben)

[2600] akcia – actia (latin): részvény

[2601] akcia – actia (latin): részvény

[2602] eredetileg: végrehajtók (a mai alapjelentéstől eltérő értelemben)

[2603] akcia – actia (latin): részvény

[2604] azaz: értelme, lényege

[2605] projektáns (latin): javaslattevő, javasló

[2606] exequens valószínűleg helyesen: exsequens (egzekvens). Az alapja: exsecutio (latin): végrehajtás, igazgatás. Használatos igei változata: egzekvál: végrehajt, létrehoz. Ezekből következően itt: végrehajtó, létrehozó

[2607] akcia – actia (latin): részvény

[2608] eredetileg: sarkalatja

[2609] azaz: tényszerűség, valóság

[2610] A német szóláshasonlat valóban az „esni” főnévi igenevet tartalmazza (mit der Tür ins Haus fallen), de a magyar változat szerint: Nem akartam... ajtóstul rohanni a házba.

[2611] A mű címe: Lovakrul. Megjelent 1828-ban Pesten. Az egykori cím miatt nem lett kijavítva a toldalék.

[2612] azaz: a Hitel című (1830-ban megjelent) művében

[2613] eredetileg: ráztam meg

[2614] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2615] „titulus nonus partis primae” helyesen: „primae partis nonus titulus.” (latin): I. rész 9. cím. Széchenyi itt a magyar nemesség sarkalatos jogait, a szokásjogot és a vonatkozó törvényeket egybefoglaló, azt hosszú évszázadokra rögzítő, Werbőczy István által készített Hármaskönyv paragrafusaira utal. A mű címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. (Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Bécs, 1517.) A bevezető utáni első rész a nemesi magánjogot tartalmazza, és ott szerepel a négy legfontosabb nemesi kiváltság a 9. cím alatt. Innen az elnevezés. Az itt rögzítetteket tekintették a „sarkalatos” nemesi jogoknak. Az első lényege szerint az idézés és törvényes ítélet nélküli letartóztatás tilalmát írta elő. A második azt, hogy a nemes csak a törvényesen megkoronázott királyának hatalma alatt áll. A harmadik az adó- és jobbágyi szolgáltatásoktól való

mentességet, és a honvédelmi kötelezettséget rögzítette. (Az „ellenállási jog” – a 4. – már formailag sem volt Széchenyi idejében érvényben.)

[2616] sinuosus (latin): görbült, kanyarodó

[2617] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2618] itt nem a műcímre utalóan, hanem gazdasági értelmében

[2619] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt

[2620] eredetileg: szoros

[2621] szekvesztrum (latin, jog): bírói zár alá vétel, zárolás, lefoglalás

[2622] (latin): botrány. A kifejezés: letéti botrány

[2623] eredetileg: praetensió, pretenzió (latin rég.): igény, követelőzés, követelmény

[2624] azaz: források

[2625] azaz: már csak azért, mert érintette a lényeges dolgokat, s még ki sem mondta

[2626] azaz: hallgatóságom

[2627] eredetileg: hideg vérrel

[2628] (latin): elengedhetetlen feltétel

[2629] eredetileg: közönség, azaz: tagság

[2630] privilégium (latin): kiváltság

[2631] azaz: egy társadalmi rétegből származó részvényes tagokból

[2632] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.

[2633] itt: vagyoni képessége

[2634] (görög): egyeduralom

[2635] eredetileg: társaság

[2636] eredetileg: felekezete

[2637] eredetileg: kézművész

[2638] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.

[2639] eredetileg: kézművész

[2640] eredetileg: gyárnok

[2641] eredetileg: közönség

[2642] itt értsd: kézműves

[2643] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.

[2644] Széchenyi ezt a fordulatot a biblikus szöveghely nyomán (némi változtatással) használja. Jézus keresztre feszítése előtt a Golgota felé vezető úton Lukács evangéliuma szerint (23/34.) mondta a következőket: „Atyám! Bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.”

[2645] itt értsd: kézművesekkel

[2646] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.

[2647] mármint: te, Dessewffy József

[2648] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2649] Széchenyi itt arra utal, hogy a korabeli „nemzet” fogalom a nemesi önmeghatározás („natio Hungarica”) értelmében csak a kiváltságosok körére terjedt ki. Ezért ő ezt nem tekinti modern értelemben vett valóságos nemzeti közösségnek.

[2650] itt értsd: kézműves

[2651] eredetileg: gyárász

[2652] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt

[2653] status – státus (latin) Itt a magyar rendiség összefoglaló kategóriájára utal („status et ordines”), amelyben a „status” szó a világi rendekre (a nemességre, a szabad királyi városokra stb.) vonatkozik.

[2654] misztifikáció (görög-latin): ámítás, csalás. Itt: öncsalás, önbecsapás

[2655] itt értsd: kézműves

[2656] eredetileg: csalatkozom

[2657] eredetileg: jobblétét érdekli
[2658] eredetileg: művészi, gyártói, kereskedői felekezeteket
[2659] Széchenyi a „bátor" szót általában nem a mai köznyelvi értelmében használja. Alapjelentése ekkor: „biztonság". A „bátorság" kifejezés szabadságfogalmával hozható összefüggésbe, és az önmagával és tulajdonával teljes egészében rendelkező, azért felelős, de azzal „bátran" elő (tehát a szó lényege szerint „szabad") ember állapotára („biztonságára") vonatkoztatja. Ehhez közeli jelentéstartalommal az ember, nemzet „biztonságára" (biztos létére), személyének és tulajdonának a „biztonságára", azaz: a jogbiztonság megjelölésére is használja.
[2660] (latin): részvény
[2661] itt: működésben
[2662] azaz: erkölcsi
[2663] azaz: árut, kiviteli cikket
[2664] eredetileg: marasmus – vagyis: marazmus (görög), sorvadás, lelki fásultság, tespedés.
[2665] praktice (latin) – gyakorlatilag, a gyakorlatban, a valóságban
[2666] azaz: elméletileg
[2667] manufaktúra (latin): a kézi munkára, de már a munkamegosztás elvére épülő kora-újkori és újkori „ipari üzem"
[2668] actia (latin): részvény
[2669] azaz: működésének
[2670] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2671] eredetileg: felekezet
[2672] (latin): kiváltság itt értsd: előre lekötött helyről
[2673] patriotizmus (görög): hazaszeretet, hazafiasság
[2674] azaz: termékek
[2675] cochenille (francia): bíbortetű, pajzstetű a kárminvörös szín „ipari" előállításának az alapanyaga.
[2676] (latin): kiváltságért
[2677] azaz: a pénz értékének megváltozása,
[2678] értsd. örök jogon uralt tartományok. A Habsburg Monarchiában ezt a fogalmat a Lajtán túli területekre, azaz az osztrák birtokokra értették (Felső- és Alsó-Ausztria, Stájerország, Krajna stb.). Tágabb értelemben ide sorolták Cseh- és Morvaországot is. Bár 1687-től a Habsburg dinasztia Magyarországnak is „örökös" uralkodócsaládja lett, de ezt a fogalmat Magyarországra vonatkozóan nem használták.
[2679] transito – tranzitó (latin, olasz): átszállítva egy közbülső országon egy távolabbiba. Itt értsd: az örökös tartományokon átszállítva.
[2680] itt biztosak lehetünk abban
[2681] azaz: a három választott küldöttségi tag
[2682] azaz: biztonságot
[2683] (latin): elengedhetetlen feltétel
[2684] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2685] eredetileg: kézművészek
[2686] (latin): hozzáértő
[2687] eredetileg: kézművészek
[2688] eredetileg: gyárászok
[2689] individuum (latin): egyén, egyed
[2690] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.
[2691] praetextus (pretextus) (latin): ürügy, kifogás
[2692] satisfactio (szatiszfakció) (latin): elégtétel
[2693] azaz: megkeresett pénzünket
[2694] (latin): elfogulatlan, közömbös
[2695] „1-ae titulus 9-us" (latin): I. rész 9. cím. Széchenyi rövidítése. Egészében: „primae partis nonus titulus." Széchenyi itt a magyar nemesség sarkalatos jogait, a szokásjogot és a vonatkozó törvényeket egybefoglaló, azt hosszú évszázadokra rögzítő, Werbőczy István által készített Hármaskönyv paragrafusaira utal. A mű címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. (Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Bécs, 1517.) A bevezető utáni első rész a nemesi magánjogot tartalmazza, és ott szerepel a négy legfontosabb nemesi kiváltság a 9. cím alatt. Innen az elnevezés. Az itt rögzítetteket tekintették a „sarkalatos" nemesi jogoknak. Az

első lényege szerint az idézés és törvényes ítélet nélküli letartóztatás tilalmát írta elő. A második azt, hogy a nemes csak a törvényesen megkoronázott királyának hatalma alatt áll. A harmadik az adó- és jobbágyi szolgáltatásoktól való mentességet, és a honvédelmi kötelezettséget rögzítette. (Az „ellenállási jog" – a 4. – már formailag sem volt Széchenyi idejében érvényben.)

[2696] azaz: a nemesség. „felekezet" itt: társadalmi réteg, csoport

[2697] eredetileg: kézművész

[2698] „primae nonust" (latin): egy kilencet. Azaz: I. rész 9. cím. Széchenyi rövidítése. Egészében: „primae partis nonus titulus." Széchenyi itt a magyar nemesség sarkalatos jogait, a szokásjogot és a vonatkozó törvényeket egybefoglaló, azt hosszú évszázadokra rögzítő, Werbőczy István által készített Hármaskönyv paragrafusaira utal. A mű címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. (Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Bécs, 1517.) A bevezető utáni első rész a nemesi magánjogot tartalmazza, és ott szerepel a négy legfontosabb nemesi kiváltság a 9. cím alatt. Innen az elnevezés. Az itt rögzítetteket tekintették a „sarkalatos" nemesi jogoknak. Az első lényege szerint az idézés és törvényes ítélet nélküli letartóztatás tilalmát írta elő. A második azt, hogy a nemes csak a törvényesen megkoronázott királyának hatalma alatt áll. A harmadik az adó- és jobbágyi szolgáltatásoktól való mentességet, és a honvédelmi kötelezettséget rögzítette. (Az „ellenállási jog" – a 4. – már formailag sem volt Széchenyi idejében érvényben.)

[2699] azaz: ahhoz a természetjogi alapelvhez, amely szerint vannak olyan minden embert egyaránt megillető alapjogok („természetadta jogok), amelyek abból következnek, hogy minden ember eredendően szabad, és (erkölcsi értelemben) egyenlőnek születik.

[2700] fabrikátum/fabricatum (latin, rég.): gyártmány

[2701] eredetileg: közönség

[2702] azaz: erkölcsi

[2703] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.

[2704] azaz elmélet, itt: elméletieskedés

[2705] eredetileg: hidegvérű

[2706] Itt nem a törvényszöveg hosszára vonatkozik, hanem arra, hogy a hatóköre szűk, mivel csak a nemesség részesedik az adott jogokban.

[2707] palladium/palládium (görög), Pallasz Athéné istennő szobra az ókori Trójában, a város biztonságának jelképe. Innen: védelmező szent tárgy, védőszellem, oltalmazó szent ereklye.

[2708] eredetileg: közönség

[2709] itt: biztonságban

[2710] értsd valószínűleg: tulajdonának

[2711] eredetileg: szemüggyel

[2712] eredetileg: sarkalatán

[2713] Újabb visszautalás a Taglalat 37. oldaláról korábban idézettre.

[2714] eredetileg: privilégiumtalanra azaz: a kiváltsák nélküliekre, azaz „nemtelenekre"

[2715] azaz: biztonság

[2716] itt értsd: kézműves

[2717] azaz: született nemes, de viselkedésében nem az. A szónak arra a kettős jelentésére játszik rá Széchenyi, miszerint a „nemes" szó egyrészt egy rend megjelölésének jogi-társadalmi kategóriája, másrészt pedig értékkategória.

[2718] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[2719] itt értsd: kézművest

[2720] Azaz, mintha a Dunának mondaná valaki, hogy folyjon fel a Gellért hegyre.

[2721] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.

[2722] azaz: biztonságban

[2723] azaz: biztonságban

[2724] Széchenyi kedvelt egyedi szóhasználata: kézműves, vagy gyáripari munkás, kb. szakmunkás. Más összefüggésben: gyáros.

[2725] eredetileg: kikelet s nyaratszaki, azaz: a tavasz és a nyár

[2726] privilégium (latin): kiváltság
[2727] gravitás (latin): komolyság, méltóság
[2728] misztifikáció (görög-latin): ámítás, csalás
[2729] pasztorális (pastoralis) (latin): pásztori
[2730] azaz: termékeket
[2731] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[2732] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2733] tyrannismus (görög): egyeduralom
[2734] eredetileg: gyárász
[2735] itt értsd: kézművesekkel
[2736] indiszkréció (latin): tapintatlanság, kíméletlenség, a titoktartás megsértése
[2737] Cerberus (görög): szigorú, barátságtalan őr. Eredetileg a görög mitológiában az alvilág kapuját őrző háromfejű kutya.
[2738] suppositum (latin) szuppozíció: feltevés, feltételezés
[2739] (német): üzletember
[2740] Az üzletember szó későbbi nyelvi fejlemény, Széchenyi fordítási ajánlata egy tipikus nyelvújítás kori képzős formára épül.
[2741] privilégium (latin): kiváltság
[2742] szcéna (latin): botrányos jelenet, színházi bohózat
[2743] (latin, olasz): pénzbeszedő. Széchenyinél eredetileg: incassator
[2744] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 538. oldaláról: „Vauban, XIV. Lajos idejében élt igen híres várépítő.”
[2745] (latin, olasz): pénzbeszedő. Széchenyinél eredetileg: incassator
[2746] azaz: hátralékos, restanccia (latin): hátralék, maradék
[2747] (latin): magától értetődően, természetesen, önmagától
[2748] szcéna (latin): botrányos jelenet, színházi bohózat, itt: az életből vett botrányos jelenetekkel
[2749] eredetileg: hidegvérrel. Nem a mai értelemben, hanem: nyugodtan, indulat nélkül
[2750] Pierre Simon Laplace márki (1749-1827) francia csillagász, fizikus, tudós akadémikus. Széchenyi itt a valószínűség-számítással kapcsolatos kutatásaira utal, amely tárgyban két fontos (már egykor többször kiadott) műve jelent meg: „Theorie analytique des probabilités” (Párizs, 1812.); „Essai philosophique sur les probabilités” (Párizs, 1814.).
[2751] azaz: egyetért
[2752] azaz: a szavát megszegő
[2753] azaz: szerződésszegők
[2754] azaz: itt: kézműves
[2755] eredetileg: felekezetek (nem egyházi, hanem társadalmi kategóriaként)
[2756] eredetileg: közönségtől
[2757] azaz: itt: kézműves
[2758] eredetileg: felekezetek (nem egyházi, hanem társadalmi kategóriaként)
[2759] eredetileg: közönségtől
[2760] auspicium (latin): előjel, kilátás, madárjóslás
[2761] azaz: kint – külföldön; bent – itthon
[2762] „par 1-ae 9-re” azaz: I. rész 9. cím. Széchenyi rövidítése. Egészében: „primae partis nonus titulus.” Széchenyi itt a magyar nemesség sarkalatos jogait, a szokásjogot és a vonatkozó törvényeket egybefoglaló, azt hosszú évszázadokra rögzítő, Werbőczy István által készített Hármaskönyv paragrafusaira utal. A mű címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. (Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Bécs, 1517.) A bevezető utáni első rész a nemesi magánjogot tartalmazza, és ott szerepel a négy legfontosabb nemesi kiváltság a 9. cím alatt. Innen az elnevezés. Az itt rögzítetteket tekintették a „sarkalatos” nemesi jogoknak. Az első lényege szerint az idézés és törvényes ítélet nélküli letartóztatás tilalmát írta elő. A második azt, hogy a nemes csak a törvényesen megkoronázott királyának hatalma alatt áll. A harmadik az adó- és jobbágyi

szolgáltatásoktól való mentességet, és a honvédelmi kötelezettséget rögzítette. (Az „ellenállási jog” – a 4. – már formailag sem volt Széchenyi idejében érvényben.)

[2763] privilégium (latin): kiváltság

[2764] eredetileg: folyadéka

[2765] eredetileg: tagolni

[2766] azaz: amelyben minden társadalmi réteg érdekelt, résztvevő. Itt a „minden” szó túlzó, hiszen jobbágy származású tagja nem volt a Kaszinónak.

[2767] Széchenyi kedvelt szófordulata. Azaz: együttgondolkodás a vélemények ütköztetése és finomítása által

[2768] Elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.

[2769] „par. 1-ae: 9. 4. sora” azaz: I. rész 9. cím. 4. sor. Széchenyi rövidítése. Egészében: „primae partis nonus titulus.” Széchenyi itt a magyar nemesség sarkalatos jogait, a szokásjogot és a vonatkozó törvényeket egybefoglaló, azt hosszú évszázadokra rögzítő, Werbőczy István által készített Hármaskönyv I/9/4. paragrafusára utal. A mű címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. (Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Bécs, 1517.) A bevezető utáni első rész a nemesi magánjogot tartalmazza, és ott szerepel a négy legfontosabb nemesi kiváltság a 9. cím alatt. Innen az elnevezés. Az itt rögzítetteket tekintették a „sarkalatos” nemesi jogoknak. Az első lényege szerint az idézés és törvényes ítélet nélküli letartóztatás tilalmát írta elő. A második azt, hogy a nemes csak a törvényesen megkoronázott királyának hatalma alatt áll. A harmadik az adó- és jobbágyi szolgáltatásoktól való mentességet, és a honvédelmi kötelezettséget rögzítette. Az itt említett 4. (az „ellenállási jog”) már formailag sem volt Széchenyi idejében érvényben. Az „eltörölt sor” az Aranybulla alapján (31/2.) megfogalmazott „ellenállási jog” volt. Azaz: a király törvénytelen rendelkezéseivel, önkényeskedésével szemben a nemességnek – a hűtlenség vádjának veszélye nélkül –, joga és kötelessége „ellenállni vagy ellentmondani.” Ezt a pontot és a koronázási eskünek a vonatkozó részét az 1687/88-as országgyűlésen (4. tc.) törölték el.

[2770] eredetileg: torzankodni

[2771] eredetileg: közönség

[2772] „a többi három sornak” – Széchenyi itt a magyar nemesség sarkalatos jogait, a szokásjogot és a vonatkozó törvényeket egybefoglaló, azt hosszú évszázadokra rögzítő, Werbőczy István által készített Hármaskönyv I/9/1-3 paragrafusaira utal. A mű címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. (Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Bécs, 1517.) A bevezető utáni első rész a nemesi magánjogot tartalmazza, és ott szerepel a négy legfontosabb nemesi kiváltság a 9. cím alatt. Az itt rögzítetteket tekintették a „sarkalatos” nemesi jogoknak. Az első lényege szerint az idézés és törvényes ítélet nélküli letartóztatás tilalmát írta elő. A második azt, hogy a nemes csak a törvényesen megkoronázott királyának hatalma alatt áll. A harmadik az adó- és jobbágyi szolgáltatásoktól való mentességet, és a honvédelmi kötelezettséget rögzítette.

[2773] legitim (latin): törvényes itt: törvényesen, legálisan

[2774] nemesi privilégium – a nemesek kiváltságai. Itt Széchenyi azokra a kiváltságokra utal, amelyek a nemesi jogbiztonságot, cselekvési és politikai szabadságot biztosították, és azért nem azoknak az eltörlése mellett érvelt, hanem éppen azért, hogy ugyanezek a jogok mások számára is biztosítva legyenek. A magyar reformnemzedék alapnormáját, a „jogkiterjesztés” elvét fogalmazza meg. Üzenete, hogy a szabadság kiterjesztése nem csökkenti azoknak a szabadságát, akik addig azt kizárólagosan birtokolták.

[2775] privilégium (latin): kiváltság, egyoldalú privilégium – kizárólagosan egy „rendhez” kötődő kiváltság

[2776] azaz: a minden honlakosra egyaránt kiterjedő, a jogegyenlőség elvére épülő polgári szabadság

[2777] azaz: kiváltság nélkülieknek, „nemteleneknek”

[2778] azaz: biztonságát

[2779] eredetileg: vagyoni sajátját

[2780] azaz: a kétkezi munkájukból élők (felekezet, itt társadalmi kategória).

[2781] azaz: anyagi és szellemi kondícióknak

[2782] azaz: lelkinyugalmat

[2783] azaz: nyugalmat, „belső csendet.” „Belső csend”– Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma a harmóniára (de nem a passzivitásra!) törekvő életfelfogásról. Az általa részletesebben tárgyalt „megelégedés” és „lelki függetlenség” fogalmi körébe tartozó kategória. Egyszerre hordozza magában a test és lélek harmóniáját, a reális önismeretet, a saját körében hatékony és jobbító-tevékeny életet stb. Lényegében az a lelki béke (a jó lelkiismeret boldogsága), amelyet a józan, tiszta életfelfogás és életvezetés által lehet elérni. Olyannyira fontos fogalma volt ez Széchenyi eszméinek, hogy amikor még 1828 márciusában egy hosszabb helyzetelemző mű kéziratait kezdte elkészíteni, azt legtöbbször „A Belső Csend Alapjai” cím alá rendezte. Később, amikor ez a munka elnyerte végső formáját, már a „Hitel” cím alatt jelent meg 1830-ban.

[2784] eredetileg: melle

[2785] azaz: forrása

[2786]azaz: biztonságos

[2787] eredetileg: erényt és sajátot

[2788] eredetileg: álsajátot

[2789] Széchenyi nemzetfogalmának ez a gondolat mutatja meg leginkább az összetettségét. Kiindulópontja a nemzet (az ő fogalma szerint: „nemzetiség") etnika-kulturális-nyelvi meghatározására épül („kultúrnemzet"), de a „jogkiterjesztés" útján haladva ő is úgy gondolta, hogy ez az új közösség akkor lesz igazán erős, ha a jogok és kötelességek kötelékei is egybefűzik az embereket. Így válik a népből (itt a honlakosok összességére utal) politikai értelemben is meghatározható polgári „nemzet" („államnemzet"). Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[2790] azaz: egy szűk társadalmi réteg

[2791] azaz: alkotmányos rendszer

[2792] eredetileg: közönség

[2793] misztifikáció (görög-latin): ámítás, csalás

[2794] (olasz): szeretettel, gyengéden

[2795] (latin): az oltárokért és a tűzhelyekért azaz: a vallásáért és a hazájáért, Vagyis: a legszentebb dolgokért. (Ciceró)

[2796] eredetileg: közönségben

[2797] (latin): különböző, másnemű, egymással össze nem férő

[2798] itt társadalmi kategória, famíliák

[2799] M Iunius Brutus a Iulius Caesar elleni szenátori összeesküvés egyik tagja, aki a hagyomány szerint Caesar fogadott fia, majd 44. március 15-én az egyik gyilkosa volt. Széchenyi utalása nem egyértelmű. Valószínűleg arra vonatkozik, hogy Brutusnak és társainak vétkük miatt el kellett hagyniuk Rómát, és végül a Philippinél vívott ütközetben (42.) le is győzték őket.

[2800] Attila a hunok birodalmának a legjelentősebb uralkodója (441-453) és a magyar történelmi hagyomány egyik meghatározó (a XIX. században újra felfedezett) alakja. Széchenyi utalása nem egyértelmű. Lehetséges, hogy az Attila és Buda közötti viszályra vonatkozik.

[2801] eredetileg: közönséget

[2802] azaz: lágy agyába

[2803] „A lehető legnagyobb rész jóléte", vagyis az ország lakosságának lehető legnagyobb részének megfelelő életkörülmények, „jólét" biztosítása. A „lehető legnagyobb rész jóléte" a korabeli (angol) liberális államfilozófia egyik alapgondolata. Széchenyi már a Hitelben is sokszor hivatkozott, gyakran idézett is Jeremy Bentham angol jogfilozófus műveiből, aki az utilitarizmus, azaz a hasznosság elvét hirdetve az egyén társadalmi hasznosságát és a társadalom széles rétegei számára biztosított általános jólétet kívánta megvalósítani.

[2804] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2805] országlás – azaz: kormányzás, az ország irányítása

[2806] (latin): kiváltság

[2807] eredetileg: közönség (itt a szokásostól eltérő értelemben)

[2808] „p. 1-ae t. 9-us" (latin): I. rész 9. cím. Széchenyi rövidítése. Egészében: „primae partis nonus titulus." Széchenyi itt a magyar nemesség sarkalatos jogait, a szokásjogot és a vonatkozó törvényeket egybefoglaló, azt hosszú évszázadokra rögzítő, Werbőczy István által készített Hármaskönyv paragrafusaira utal. A mű címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. (Magyarország szokásos jogának Hármaskönyve. Bécs, 1517.) A bevezető utáni első rész a nemesi magánjogot tartalmazza, és ott szerepel a négy legfontosabb nemesi kiváltság a 9. cím alatt. Innen az elnevezés. Az itt rögzítetteket tekintették a „sarkalatos" nemesi jogoknak. Az első lényege szerint az idézés és törvényes ítélet nélküli letartóztatás tilalmát írta elő. A második azt, hogy a nemes csak a törvényesen megkoronázott királyának hatalma alatt áll. A harmadik az adó- és jobbágyi szolgáltatásoktól való mentességet, és a honvédelmi kötelezettséget rögzítette. (Az „ellenállási jog" – a 4. – már formailag sem volt Széchenyi idejében érvényben.)

[2809] itt értsd: a legtekintélyesebb legvagyonosabb része a társadalomnak.

[2810] itt értsd: a legtekintélyesebb legvagyonosabb része a társadalomnak.

[2811] eredetileg: közönség (itt a szokásostól eltérő értelemben)

[2812] (latin): mindennek megvan a mértéke

[2813] itt értsd: derül ki, világosodik meg

[2814] (latin): kiváltság

[2815] azaz: biztonság
[2816] azaz: anyagi és szellemi kondícióinkat
[2817] eredetileg: moralitásokat
[2818] azaz: alapvető
[2819] azaz: hű emberei, leghívebb alattvalói. Itt nem a korabeli parasztságra vonatkozó társadalmi kategória.
[2820] eredetileg: sajátjuk
[2821] eredetileg: praetensió, pretenzió (latin rég.): igény, követelőzés, követelmény
[2822] azaz: hű emberei, leghívebb alattvalói. Itt nem a korabeli parasztságra vonatkozó társadalmi kategória.
[2823] azaz: hű emberei, leghívebb alattvalói. Itt nem a korabeli parasztságra vonatkozó társadalmi kategória.
[2824] azaz: anyagi és szellemi kondícióinkat
[2825] (latin): kiváltságok
[2826] azaz: földrajzi
[2827] eredetileg: ádria
[2828] azaz: hű emberei, leghívebb alattvalói. Itt a monarchia többi országának vagy tartományának lakóira utal.
[2829] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2830] azaz: a Habsburg Monarchiának (beleértve az örökös tartományokat, Cseh- és Morvaországot, a magyar korona országait stb.)
[2831] axióma (görög): alapigazság, alaptétel
[2832] eredetileg: rokon egyesülése
[2833] Itt Széchenyi az 1830-as európai forradalmi hullámra utal, amelyik megrázkódtatta Franciaországot, Belgium függetlenségéhez vezetett, és jelentősen érintette Itáliát és a Német Szövetséget. A „vérnapok" kifejezés pedig valószínűleg az 1830-as lengyel forradalom után kitört orosz-lengyel háborúra (1830-31) vonatkoznak. Ez volt Széchenyinek a Világ megírásakor a legközvetlenebb külpolitikai élménye.
[2834] azaz: folyószabályozáshoz
[2835] eredetileg: közösülésekhez
[2836] Széchenyi itt a korábban hosszasan idézett levélre utal, amelyet Dessewffy József munkájából vett át. Dessewffy József vitairatában (*A „Hitel" című munka Taglalatja*) magyarul (a főszövegben) és a francia eredetiben (a jegyzetben) is közölt egy levelet (28-30. oldal). A szerzőt nem jelölte meg, s csak annyit mondott róla: „egy igen elmés, egy kicsit még vad tüzű, de ha letajtékozza magát szép reményű és tanult fiatalember." A levélben ez a fiatalember gúnyolta a Kaszinót és a lóversenyzést.
[2837] azaz: saját belátásodat (Azért maradt meg a régies, szokatlan forma, mert Széchenyi a nagy kezdőbetűvel kiemelte a szót.)
[2838] eredetileg: karban
[2839] commoditas (latin): kényelem, alkalmasság
[2840] eredetileg: enyhelyet
[2841] tehetségükig
[2842] eredetileg: honossággal
[2843] eredetileg: comfort. Széchenyi számára ez még szokatlan, idegen szónak számított.
[2844] azaz: otthonosságát
[2845] (görög): látszólagosan képtelen, ellentmondó, furcsa
[2846] Széchenyi itt a korábban hosszasan idézett levélre utal, amelyet Dessewffy József vitairatában (*A „Hitel" című munka Taglalatja*) magyarul (a főszövegben) és a francia eredetiben (a jegyzetben) is közölt, s amelyet ő is idézett és hosszasan cáfolt. A szerzőt Dessewffy nem jelölte meg, s csak annyit mondott róla: „egy igen elmés, egy kicsit még vad tüzű, de ha letajtékozza magát szép reményű és tanult fiatalember."
[2847] azaz: országosan ismert, közéleti ember
[2848] eredetileg: magányos embereknél
[2849] (latin): micsoda idők, micsoda erkölcsök
[2850] auditórium (latin) itt: hallgatóság
[2851] anekdota (görög): rövid, tréfás történet, adoma
[2852] azaz: okoskodásokkal
[2853] analógia (görög): hasonlóság, egyezés, párhuzam
[2854] eredetileg: pazarfénnyel

[2855] hypomochlion (görög): az emelő alátámasztási pontja. Azaz: amelyik ponton az erő hat, azaz ami által megindul a mozgás.
[2856] azaz: anyagi és szellemi kondícióinkat
[2857] eredetileg: kézművész
[2858] itt értsd: szükség lenne rájuk
[2859] azaz: értékét
[2860] (latin): ügyeskedések
[2861] eredetileg: jövedelem-kútfejét
[2862] Werbőczy István a XVI. század elején alkotó magyar jogtudós, politikus. Itt Széchenyi a fentebb többször említett szokásjogi gyűjteménye miatt hivatkozik rá, mivel a nemesi jogok rendszerezett rögzítése hozzá kötődött: Werbőczy István „Hármaskönyvének" (Tripartitum opus juris ... Megjelent Bécsben 1517-ben).
[2863] eredetileg: számkiveti
[2864] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[2865] eredetileg: lakosság azaz: otthonosság
[2866] kaliba: kunyhó, viskó
[2867] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2868] itt: betűékezetek. akcentus (latin): hangsúly, nyomaték, kiejtés, ékezet
[2869] azaz: forrásai
[2870] pium desiderium (latin): jámbor óhaj
[2871] eredetileg: ellenzékben
[2872] Adam Smith (1723-1790), skót közgazdász és erkölcsfilozófus, a klasszikus nemzetgazdaságtan atyja. Széchenyi sokat merített Smith munkásságából a Hitel megírása során is. Egyetértően hivatkozott rá a „Hitel", „Világ", a „Stádium" és „A kelet népe" című műveiben. Széchenyi könyvtárában megtalálható Smith egyik főműve: „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations."
[2873] eredetileg: sarkalatokra
[2874] Adam Smith (1723-1790), skót közgazdász és erkölcsfilozófus, a klasszikus nemzetgazdaságtan atyja. Széchenyi sokat merített Smith munkásságából a Hitel megírása során is. Egyetértően hivatkozott rá a „Hitel", „Világ", a „Stádium" és „A kelet népe" című műveiben. Széchenyi könyvtárában megtalálható Smith egyik főműve: „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations."
[2875] Széchenyi fordítása a magyarázatok részben az eredeti kiadás 538-539. oldaláról: „Sajnálni lehet, hogy olyan keveset tudunk Smith életének arról a részéről, amelyet Oxfordon töltött. Hogy miként gondolkozott Ő az ottani tudományos Egyetemről, annak rendszerérül és a tanítás tárgyairól, azt számos évek után a „Nemzeti gazdaságról" írt munkájának egy nevezetes részében közölte a világgal. S amit soha meg nem bocsátanak neki Oxford Magasztalói és mindazok, akik hajlandók azt bűnös tettnek tartani, ha valaki a régi intézetek csorbáit és hiányosságait felfedezi. Valóban furcsának tűnhet, hogy mindig sokan vannak, akik ítéleteikben e most említett utat tapossák, látva, hogy az elaljasodás és a visszaélések, amelyeknek az ilyen intézetek alá vannak vetve, szintúgy, mint az állati test nyavalyái természet szerint enyészést vonnak maguk után – és hogy egy ilyen intézeteknek az legjobb barátja, aki mint a jó orvos legelőször a nyavalya okát jelöli ki, mert ennek megismerése határozhatja csak meg a gyógyszer választását. Mindazonáltal közönségesebb csalódás ennél a világon kevés van, és tán egy sincs, amely a közelőmenetelt hathatósabban gátolná; t. i. ez az a hiba: „az eszközöket a cél elé tenni.... a csupa eszközöket, a néha már hibás és hasznavehetetlenné lett eszközöket a dicső célok elé tenni, amelyek elérésére amazoknak szolgálniuk kellene."
[2876] eredetileg: végsőség
[2877] eredetileg: gerjedelem
[2878] itt értsd: kézműves
[2879] azaz: közértelmesség, a társadalom soraiban rejlő, széleskörű tudás, ismeret
[2880] eredetileg: elkoncolt
[2881] azaz értelem, széleskörű műveltség, tudás
[2882] Eredetileg: Metaphysika – metafizika (görög-latin): a filozófiának a tapasztalat határán túli, az érzékeinkkel már fel nem fogható kérdésekkel és a végső dolgok okaival foglalkozó része.
[2883] azaz: lágyagyú, hígeszű
[2884] azaz értelem, széleskörű műveltség, tudás
[2885] azaz: minden belső értékünket

[2886] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2887] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2888] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[2889] azaz: borostyán-koszorú
[2890] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2891] status – státus (latin) Itt a magyar rendiség összefoglaló kategóriájára utal („status et ordines”), amelyben a „status” szó a világi rendekre (a nemességre, a szabad királyi városokra stb.) vonatkozik.
[2892] itt értsd: kézműves
[2893] itt értsd: kézműves
[2894] értsd itt: társadalmi réteg, csoport
[2895] azaz: biztonságba
[2896] itt értsd: kézműves
[2897] eredetileg: gyárnok
[2898] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2899] azaz: kereskedni merek
[2900] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2901] status – státus (latin) Itt a magyar rendiség összefoglaló kategóriájára utal („status et ordines”), amelyben a „status” szó a világi rendekre (a nemességre, a szabad királyi városokra stb.) vonatkozik.
[2902] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[2903] status – státus (latin) Itt a magyar rendiség összefoglaló kategóriájára utal („status et ordines”), amelyben a „status” szó a világi rendekre (a nemességre, a szabad királyi városokra stb.) vonatkozik.
[2904] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2905] (latin): többség, szavazattöbbség
[2906] axióma (görög, tud.): sarkigazság, külön bizonyítás nélkül elfogadott alapfelvetés.
[2907] praktice (latin): gyakorlatilag, a gyakorlatban, a valóságban
[2908] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2909] azaz: árucikket
[2910] azaz: milyen boraink vannak
[2911] eredetileg: olyan nagy számú különfélesége
[2912] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2913] faktum (latin): tény, valóság
[2914] misztifikáció (görög-latin): ámítás, csalás. Itt: öncsalás, önbecsapás
[2915] azaz: a vizsgálat haszna
[2916] eredetileg: közönség
[2917] (latin): beavatkozás
[2918] azaz: korrekt
[2919] azaz: részvényeseket, tagokat
[2920] azaz: választmány
[2921] azaz: részvényeseket, tagokat
[2922] azaz: arról kezeskedni
[2923] azaz: részvényeseket, tagokat
[2924] apodiktice (görög, latin): logikusan szükségszerű, kétségbevonhatatlan módon
[2925] faktum (latin): tény, valóságos, nem kitalált esemény, jelenség.
[2926] azaz: részvényeseket, tagokat
[2927] praktice (latin): gyakorlatilag, a gyakorlatban, a valóságban
[2928] eredetileg: aki a bor körüli szövevényes mesterséget
[2929] praktice (latin): gyakorlatilag, a gyakorlatban, a valóságban
[2930] eredetileg: tudalmában

[2931] régi űrmérték, általában 64 icce = 41,97-85,61 liter. Koronként és tájanként változott, a leggyakrabban: 53,72 liter.
[2932] eredetileg: biztosság
[2933] eredetileg: választottság
[2934] azaz: a társaságot, a közösséget
[2935] régi űrmérték, általában 64 icce = 41,97-85,61 liter. Koronként és tájanként változott, a leggyakrabban: 53,72 liter.
[2936] itt nem sör, hanem borfajta
[2937] eredetileg: nem keblesített
[2938] eredetileg: választottsági
[2939] eredetileg: bor-körülti álladalmunkat
[2940] eredetileg: biztosság
[2941] azaz: 10-15 %-os tiszta haszon
[2942] (latin): a rokonok és családtagok irányában megnyilvánuló protekció
[2943] eredetileg: különféleségűek közt
[2944] régi űrmérték, általában 64 icce = 41,97-85,61 liter. Koronként és tájanként változott, a leggyakrabban: 53,72 liter.
[2945] értsd itt: felvilágosítást
[2946] azaz: kezeskedhet
[2947] eredetileg: nem áll jót
[2948] itt még: szorgosságú
[2949] azaz: Egyenlítőn; aequator (latin): Egyenlítő
[2950] eredetileg: közönség
[2951] faktum (latin): tény, valóság
[2952] faktum (latin): tény, valóság
[2953] faktum (latin): tény, valóság
[2954] azaz: Egyenlítőn; aequator (latin): Egyenlítő
[2955] eredetileg: közönség
[2956] (latin): új úton, azaz: újra másképpen
[2957] eredetileg: homályt vont
[2958] (görög): haláltusa, haldoklás
[2959] eredetileg: káromlunk
[2960] azaz: kezeskedem
[2961] axióma (görög, tud.): sarkigazság, külön bizonyítás nélkül elfogadott alapfelvetés.
[2962] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[2963] eredetileg: jót állni
[2964] azaz: erkölcsi
[2965] faktum (latin): tény, valóság
[2966] itt: borpárlatok
[2967] eredetileg: kádárított
[2968] A nagy keleti utazása idejében (1818.19) Széchenyi többször megfordult és hosszasabban időzött ott.
[2969] eredetileg: felbontjuk, azaz: A csomagteret kipakoljuk
[2970] azaz: birtokomra, azaz: Cenkre (ma: Nagycenkre)
[2971] régi magyar űrmérték, 1 icce = 2 meszely =0,65-1,67 liter. Nagysága koronként és vidékenként változott, a leggyakoribb: 0,95 liter
[2972] azaz: alap
[2973] eredetileg: a bor körüli szükséges tudományt
[2974] prerogatíva (praerogativa) (latin): előjog
[2975] privilégium (latin): kiváltság
[2976] Chaptal, Jean Antoine Claude (1756-1832) francia ipari kémikus, politikus. Belügyminiszter (1800-1804), a kémiai technológia egyik úttörője.

[2977] Parmentier, Antoine Augustin (1737-1813) gyógyszerész és emberbarát, a francia burgonyatermesztés létrehozója.
[2978] eredetileg: borkörülti kívántató bánásmód
[2979] azaz: a társaságot, a közösséget
[2980] azaz: milyen helyzetben van
[2981] azaz: értelme, lényege
[2982] eredetileg: jót állni
[2983] eredetileg: közönség
[2984] azaz: nyilvánosság
[2985] azaz becsapott külföldi
[2986] Széchenyi kiemelése
[2987] Széchenyi kiemelése
[2988] szentencia (latin): általános igazság, bölcs mondás
[2989] eredetileg: hegyalján, de valószínűleg tulajdonnévi értelemben
[2990] azaz: birtokaimon
[2991] eredetileg: külvásári
[2992] egoizmus (latin): önzés, önös érdek
[2993] eredetileg: segedelmül
[2994] (latin): lábadozó
[2995] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok
[2996] azaz: borpárlat vagy törkölyt
[2997] eredetileg: cukor-rész
[2998] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.
[2999] azaz: borpárlatot vagy törkölyt
[3000] Zopf (német): hajfonat, varkocs, copf
[3001] honosomnak
[3002] eredetileg: sorson
[3003] azaz: álhazafiak
[3004] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok
[3005] heterogén (görög): másfajta, különböző, különnemű
[3006] (görög): egyfajta, egynemű
[3007] azaz: borpárlatot vagy törkölyt
[3008] azaz: fensőbbséges, lenéző
[3009] (latin): következmény, folyomány
[3010] anekdota (görög): rövid, tréfás történet, adoma
[3011] szcéna (latin): botrányos jelenet, színházi bohózat, itt: az életből vett botrányos jelenettel
[3012] azaz: beszélgetés, felszínes eszmecsere
[3013] azaz: gyorsan, azonnal
[3014] azaz: hitetlen. Biblikus utalás a 12 apostol egyikére, aki először kételkedett Jézus feltámadásában. Innen a kifejezés: „hitetlen Tamás."
[3015] azaz: társaság, közösség

[3016] azaz: Egyenlítőn; aequator (latin): Egyenlítő
[3017] alkermes (francia): alkörmöslé (a trópusi eredetű – alkörmös – növényből készült lé)
[3018] privilégium (latin): kiváltság
[3019] azaz: a régi módszer
[3020] szalvál (latin): ment, kiment
[3021] princípium (latin): elv, alapelv, vezéreszme, irányelv, sarokpont, alapok
[3022] azaz: privilégiumokkal (kiváltságokkal) bíró, azaz kiváltságolt
[3023] status – státus (latin) Itt a magyar rendiség összefoglaló kategóriájára utal („status et ordines"), amelyben a „status" szó a világi rendekre (a nemességre, a szabad királyi városokra stb.) vonatkozik.
[3024] eloco (latin): bérbe ad, itt: bérbe adott
[3025] kapitális (latin) itt: kiválóságaink
[3026] Az alapja: virtus (latin). Itt értsd: erényes, jeles férfiaink
[3027] Epaminondas (Epameinondász) (Kr. e. 420-362) thébai hadvezér, Théba hegemóniájának az egyik megalapozója. Példaként Széchenyi azért hivatkozik rá, mert ez a polisz csak rövid ideig uralta Hellaszt. Nagyjából Kr. e. 371-361 között, és ezért az Epaminondasi felemelkedés kifejezés a „múlékony siker" értelmében használatos.
[3028] eredetileg: vesztett diadal
[3029] eredetileg: korítná
[3030] eredetileg: közönség
[3031] azaz: részvényesekre, tagokra
[3032] itt értsd: az egész intézet
[3033] azaz: 8-10 sőt 12 %-kal
[3034] eredetileg: közösülések
[3035] azaz: anyagi és szellemi kondícióval
[3036] azaz: értéktelenek
[3037] eredetileg: a hiteli szakban
[3038] praktice (latin): gyakorlatilag, a gyakorlatban, a valóságban
[3039] azaz: magán emberé
[3040] azaz: jelleme, emberi tulajdonságai
[3041] eredetileg: önbecsét
[3042] eredetileg: kötelezéssel
[3043] azaz: biztonságát
[3044] (latin): elengedhetetlen feltétel
[3045] azaz: kezeskedem
[3046] eredetileg: usurpált, uzurpál (latin, rég.): bitorol, jogtalanul, erőszakkal megkaparint, itt: bitorolt
[3047] eredetileg: reputátió, reputáció (latin): jó hírnév, tekintély. Vagyis: uzurpált reputáció – jogtalanul megszerzett, jogtalanul birtokolt jó hírnév
[3048] eredetileg: üdvözleni (de nem a köszönni valakinek, hanem a köszönteni valakit értelmében). Széchenyi itt a pohárköszöntőre utal.
[3049] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.
[3050] A magyar lóversenymozgalom élén eleinte Hunyadi József állt, és ő hívta meg 1821-ben többek között a tárgyban már tájékozott Széchenyit egy eszmecserére a magyarországi lóversenyzés megteremtése céljából.

Hunyadi váratlan halála után ez az ügy Széchenyi kezében maradt, aki egy egyesület szervezését kezdte meg. Bár már 1822 elején megnyerte I. Ferenc király szóbeli beleegyezését, de a társaság hivatalos engedélyezése hosszasan halasztódott, és a terv ebben a formájában lekerült a napirendről. Amikor Pozsonyban, 1826 áprilisában megrendezték az első versenyt, még jelentős dorgálásban részesültek, de mivel hamarosan Bécsben is létrejött az első „Jockey-Club", és a simmeringi pályán versenyeket tartottak, ezért elhárultak a kezdeményezés bécsi akadályai. A centrumteremtés jegyében kezdeményező gróf 1826 novemberétől már ennek az intézménynek is Pesten keresett helyet, amit végül az Üllői út végén levő Rákos-téren cövekeltek ki. A versenyszabályok kiadása („A Magyar Országi Ló-Pályáztatásnak Törvényei") után megtartották 1827 június 6-15 között az első pesti lóversenyt. A sikeres fogadtatás, de a bőséges rosszakarat miatt írta meg tisztázó jellegű könyvét Lovakrul címmel (1828), és ott a haszonelvű lótenyésztés és lóverseny összefüggéseit taglalta, Anglia példáját a középpontba állítva. Az egyesület szervezetének létrehozása, az évenként versenyek után 1829-ben már arról számolhatott be Széchenyi a Döbrentei Gáborral közösen írt tájékoztatójában („Pesti Ló-verseny könyv 1829-re"), hogy a társaságba 346 tag jelentkezett.

[3051] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3052] eredetileg: újság

[3053] azaz: lóverseny, futtatás

[3054] itt még eredetileg: e tárgy körül (értelemzavaró helyen)

[3055] eredetileg: közönségbe

[3056] azaz: tévedések, téves ítéletek, előítéletek

[3057] profán (latin): avatatlan, be nem avatott, világias, eredetileg: profanusabbakba, Itt értsd: a legbeavatatlanabbakba, a leginkább beavatatlanokba.

[3058] eredetileg: practica, azaz: gyakorlati

[3059] faktum (latin): tény, valóság

[3060] eredetileg: egyenlő

[3061] azaz: aki az időjárást jövendöli.

[3062] eredetileg: csalatkozik

[3063] eredetileg: e tárgybéli értelmünk olyan szerfeletti parányisága

[3064] azaz: meteorológia

[3065] azaz: alapra

[3066] prozopopea (görög): fontoskodás, szertartásosság, színpadiasság

[3067] eredetileg: praetensió, pretenzió (latin rég.): igény, követelőzés, követelmény

[3068] azaz: alakzat, alak fekvés

[3069] eredetileg: világot. Széchenyi a mű címét éppen ez alapján a jelentés alapján választotta: felvilágosítani, világot gyújtani.

[3070] itt: egyesítéstől, sűrűsödéstől, központosítástól

[3071] eredetileg: egybecsoportozásból

[3072] eredetileg: közönségben

[3073] azaz: a birodalmi kormányzat. Közjogi értelemben ilyen nem létezett, főleg nem Magyarországra kiterjedő hatállyal, de valójában a bécsi udvari politika csúcsszervei az egész Habsburg Monarchiára vonatkozóan döntéseket hoztak. Modern értelemben vett kormány azonban ott sem volt, csak ezeknek a „kormányzati intézményeknek" (Udvari Tanács, Házi, Udvari és Állami Kancellária, Udvari Kamara, Udvari Haditanács stb.) az együttesére, ill. a fő döntéshozókra értendő a „köz-kormány" megjelölés.

[3074] azaz Bécsben

[3075] azaz: tölthetné az időt

[3076] alkalmatlanságokkal vannak összekapcsolva

[3077] azaz: birtokai

[3078] azaz: tágabb (rokonsága) és szűkebb családja

[3079] eredetileg: praetensió, pretenzió (latin rég.): igény, követelőzés, követelmény

[3080] individuális (latin) itt: személyes

[3081] eredetileg: fel-feláll

[3082] azaz: a lóverseny ügyét

[3083] eredetileg: ennenes

[3084] eredetileg: alkalmatlansággal van összekötve

[3085] eredetileg: lótárgy, Széchenyinél máshol ugyanebben az értelemben: ló-dolga. Azaz: Minden olyan dolog, ügy, ami a lótenyésztéssel és a lóversennyel összefügg.
[3086] eredetileg: ellen szegülnek (a maitól eltérő értelemben)
[3087] azaz: meg kell akadályozni, hogy a javítás címén rontsák
[3088] eredetileg: vélekedésem
[3089] azaz: a saját szavaidat (Mivel Széchenyi, a személyes utalás miatt nagybetűvel kiemelte ezt a szót, ezért maradt meg ebben a formájában.)
[3090] Publius Maro Vergilius (Kr.e. 70-19), az ókori rómaiak legnagyobb epikus költője, az eclogák mellett fő műve az Aeneasz. Dessewffy József a Taglalatban is többször hivatkozott rá és idézte. Lásd: Gróf Dessewffy József: A „Hitel" czímű munka Taglalatja. (Kassa, 1830.) 120. és 252. old.
[3091] auktoritás (latin): általánosan elismert tekintély, befolyás
[3092] faktum (latin): tény, valóság
[3093] eredetileg: szükségeinkre
[3094] azaz: kölcsönös engedményen alapuló megegyezésre
[3095] eredetileg: vélekedésimet
[3096] eredetileg: ön hiúsági
[3097] eredetileg: szánakozási tárgy leend
[3098] azaz: védelmi erejére
[3099] eredetileg: ügy iránti
[3100] eredetileg: ló-tárgy, Széchenyinél máshol ugyanebben az értelemben: ló-dolga. Azaz: Minden olyan tárgy, dolog, ügy, ami a lótenyésztéssel és a lóversennyel összefügg.
[3101] eredetileg (bonyolultan): már világra hozta magával. Kétértelmű kifejezés, mert Széchenyi a „világ" szót több különböző értelemben használja. Az egyik lehetséges olvasat: a „világra hozta" – a születésétől fogva tudja. A másik valószínűbb olvasat a „világ" szó „világosság" értelméből következik: „világra [világosságra] hozta" – megértette, tudja, ismeri
[3102] (A túlbonyolított szerkezet miatt több szó betoldva)
[3103] faktum (latin): tény, valóság
[3104] itt: a tárgyban különböző véleményt valló csoportokra utal (nem egyházi értelmében)
[3105] eredetileg: önvélekedését
[3106] eredetileg: közönségre
[3107] (latin): vizsga
[3108] eminens (latin): kitűnő, első, jeles
[3109] eredetileg: ipar (itt nem a gazdasági értelmében)
[3110] eredetileg: természet-tulajdoni, azaz: természet-adta tulajdonságai
[3111] eredetileg: célkielégítőnek
[3112] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[3113] azaz: alapokra
[3114] faktum (latin): tény, valóság
[3115] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.
[3116] eredetileg: kifutja, azaz: lehagyja
[3117] II. József német-római császár (1765-1790) és magyar király (1780-1790). Bár a magyar rendi hagyománytól idegen, hogy a magyar királyt császárként nevezzék meg, de azért olykor előfordul, hogy a „legmagasabb címe" után említik. II. József esetében általánosabb, mert ő nem koronáztatta magyar királlyá magát.
[3118] azaz: lófuttatásról, lóversenyzésről
[3119] azaz: gondolatod
[3120] II. József német-római császár (1765-1790) és magyar király (1780-1790).
[3121] itt: utalgatni, hivatkozni; provokál (latin): kihív, bujtogat, ingerel
[3122] auktoritás (latin): általánosan elismert tekintély, befolyás
[3123] eredetileg: kipótoltassék
[3124] eredetileg: pótoltassék

[3125] azaz: szállni, kerülni
[3126] eredetileg: világot. Széchenyi a mű címét éppen ez alapján a jelentés alapján választotta: felvilágosítani, világot gyújtani.
[3127] azaz: a közösségé
[3128] propositio (propozíció) (latin): előterjesztés, javaslat, ajánlat
[3129] eredetileg: páros
[3130] eredetileg: határozza el
[3131] nota bene (latin): figyelemfelhívó, nyomatékosító kifejezés: erre figyelj, jól jegyezd meg. Itt: lényegében
[3132] pretendál (latin): bizonygat, igazol
[3133] faktum (latin): tény, valóság
[3134] reputáció (latin): jó hírnév, tekintély
[3135] azaz: a nyilvánosság, a közvélemény ítélete,
[3136] praxis (prakszis) (görög): gyakorlat
[3137] faktum (latin): tény, valóság
[3138] azaz: a társaság, a közösség, a társadalom
[3139] eredetileg: közönség
[3140] szcéna (latin): botrányos jelenet, színházi bohózat
[3141] eredetileg: kifutá, azaz: lehagyta
[3142] eredetileg: győzősbek, azaz: jobban győzik, bírják a távot
[3143] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3144] azaz idézgettek
[3145] faktum (latin): tény, valóság
[3146] azaz költészetet
[3147] eredetileg: Eumenes (Kr. e. 362-316) görög politikus. II. Philipposz és III. Akexandrosz (Nagy Sándor) titkára volt. naplójában örökítette meg Nagy Sándor hadjáratait.
[3148] eredetileg: Alkibiades (Kr. e. 450 k.-404.) athéni politikus, hadvezér, Periklész unokaöccse és gyámfia, Szokratész tanítvány. Nagy pályafordulati miatt (az athéni, spártai és perzsa oldalon is háborúzott) híresült el.
[3149] eredetileg: óracsinálást
[3150] nürnbergi tojás – a legelső zsebórák megnevezése, egyrészt alakjuk miatt, másrészt azért, mert a zsebóra feltalálója (Hele Péter) Nürnbergben kezdte el őket gyártani
[3151] eredetileg: háramlanék-e
[3152] eredetileg: theoretikai, azaz: elméleti
[3153] eredetileg: óracsináláshoz
[3154] eredetileg: practicai, azaz: gyakorlati
[3155] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Elsősorban az élet megélésének „művészetét”, az életvezetésbe beépülő műveltséget, a bölcs, okszerű életvitelt, az erkölcsösséget, a mértéktartást, az élvezetek hajszolásának korlátok közé szorítását érti alatta.
[3156] azaz: alapja, alapelve
[3157] eredetileg: óracsináláshoz
[3158] eredetileg: testállását
[3159] fabrikátum/fabricatum (latin, rég.): gyártmány
[3160] azaz: a lovak cél szerint elrendezett ágán
[3161] azaz: avatatlanok, műkedvelők
[3162] eredetileg: eszközlés-módhoz
[3163] eredetileg: óracsináláshoz
[3164] analógia (görög): hasonlóság, egyezés, párhuzam
[3165] eredetileg: akár mechanice, akár politice
[3166] eredetileg: közösülési
[3167] azaz: elméleti
[3168] eredetileg: practica, azaz: gyakorlati
[3169] eredetileg: oklatos
[3170] eredetileg: rationabilis, azaz: ésszerű

[3171] faktum (latin): tény, valóság
[3172] Itt a kifejezés (korabeli megjelöléssel) a magyar korona országaira vonatkozik, beleértve a szűken vett Magyarországot, Erdélyt, Horvátországot stb.
[3173] asszentál (latin, régi katonai): soroz, besoroz
[3174] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates") a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.
[3175] A hosszú mondat utalása erős személyes üzenet Dessewffy Józsefnek, hiszen ő is a szó rendi értelmében (mivel gróf) mágnás (itt: főrangú, főnemes).
[3176] eredetileg: álladalmát (de nem a szó egykor általános „állam" jelentésében)
[3177] eredetileg: közönséget
[3178] eredetileg: közösülési
[3179] A „ló-dolga" Széchenyi kedvelt kifejezése, a ló-ügy, ló-tárgy megjelölésére. Azaz: minden olyan dolog, ügy, ami a lótenyésztéssel és a lóversennyel összefügg. Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3180] eredetileg: practica, azaz: gyakorlati
[3181] (latin): elméleti, itt: elméletieskedő
[3182] arrogancia (latin): pökhendiség, szemtelenség, pimaszság
[3183] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer
[3184] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3185] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3186] (latin): termék, termény. itt: utódok
[3187] eredetileg: nyilvánossá
[3188] azaz elméletieskedi
[3189] eredetileg: erőművésznél
[3190] azaz: elméletieskedne
[3191] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3192] eredetileg: lódolog. A „ló-dolga" Széchenyi kedvelt kifejezése, a ló-ügy, ló-tárgy megjelölésére. Azaz: minden olyan dolog, ügy, ami a lótenyésztéssel és a lóversennyel összefügg.
[3193] azaz: elméletieskedni, elméleteket gyártani
[3194] eredetileg: ló-tárgy, Széchenyinél máshol ugyanebben az értelemben: ló-dolga. Azaz: Minden olyan tárgy, dolog, ügy, ami a lótenyésztéssel és a lóversennyel összefügg.
[3195] eredetileg: földieim
[3196] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3197] faktum (latin): tény, valóság
[3198] azaz: a való művészetének karikatúrái
[3199] diszparitás (disparitas) (latin): különbözőség
[3200] (latin): egynemű
[3201] azaz: értelmét, lényegét
[3202] eredetileg: magányos emberek
[3203] azaz: a közösségnek, a társadalomnak
[3204] eredetileg: sikeríteni
[3205] azaz: elméleteket gyártottak, elméletieskedtek
[3206] A szónak arra a kettős jelentésére játszik rá Széchenyi, miszerint a „nemes" szó egyrészt egy rend megjelölésének jogi-társadalmi kategóriája, másrészt pedig értékkategória.
[3207] eredetileg: célirányost
[3208] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3209] referál (latin): hírt ad, jelentést tesz, beszámolót tart. Itt: értendő
[3210] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3211] eredetileg: közönségre
[3212] mathesisi – matézisi (görög, rég.): matematikai
[3213] hypomochlion (hypomoklion) (görög): az emelő alátámasztási pontja. Azaz: amelyik ponton az erő hat, azaz ami által megindul a mozgás.

[3214] faktum (latin): tény, valóság
[3215] A „ló-dolga” Széchenyi kedvelt kifejezése, a ló-ügy, ló-tárgy megjelölésére. Azaz: minden olyan dolog, ügy, ami a lótenyésztéssel és a lóversennyel összefügg.
[3216] azaz: a közösségre, a társadalomra
[3217] eredetileg: háramlani
[3218] dispositio (diszpozíció) (latin): beosztás, rendelkezés, elrendezés. Itt: állnának rendelkezésünkre.
[3219] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3220] homeoopathia (homeopátia vagy homöopátia) (görög) a betegséghez hasonló jelenségeket létrehozó gyógyszer egészen kis adagjaival való kezelés
[3221] allopathia (allopátia) (görög:) a betegség természetével ellentétes hatású gyógyszereket alkalmazó gyógymód
[3222] rendszeres orvosság adag itt: adagunk
[3223] homeoopathia (homeopátia vagy homöopátia) (görög) a betegséghez hasonló jelenségeket létrehozó gyógyszer egészen kis adagjaival való kezelés
[3224] ebben az összefüggésben: kis adag
[3225] Széchenyi itt a mind a négy evangéliumban olvasható (pl. Máté 14,19) csodatettre utal, amely szerint Jézus hatalmas sokaságot lakatott jól öt kenyérrel és két hallal.
[3226] azaz: a jobbágyság
[3227] itt: egyszerre vagyoni és szellemi kondíciók
[3228] privilégium (latin): kiváltság. Itt: kiváltságolt. Azaz: olyan ország, amelyben még meghatározóak a rendi kiváltságok. Széchenyi gondolatmenete arra az alapra épül, hogy a privilegizáltság, bizonyos szabadságokat és mentességeket jelent. Azaz a rendi értelemben vett szabadságot.
[3229] itt: egyszerre vagyoni és szellemi kondíciók
[3230] itt: elmélet gyártók, elméletieskedők
[3231] azaz: jogaiban
[3232] eredetileg: vonatnak
[3233] azaz: alapokra
[3234] azaz: alap
[3235] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).
[3236] Széchenyinél általában pozitív értékkategória: a szabadság eszméje, gondolatrendszere. Sokszor tulajdonságként vagy karakterjegyként használja, és ilyenkor kritikus felhanggal is előfordul. Olyankor elsősorban (mint itt is) a nem praktikus, túlzó és normatív emberszeretet fogalma.
[3237] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3238] azaz: a közösség, a társadalom
[3239] eredetileg: minden ízben
[3240] eredetileg: TÖREDÉKEK EGY ANGOL LEVELEIBÜL.
[3241] azaz: vitatkozók
[3242] interresszál (latin): érdekel, ezért itt a disinterresszál: érdektelen.
[3243] eredetileg: világot. Széchenyi a mű címét éppen ez alapján a jelentés alapján választotta: felvilágosítani, világot gyújtani.
[3244] eredetileg: részeknek
[3245] analógia (görög): hasonlóság, egyezés, párhuzam
[3246] nexus (latin): társadalmi, rokoni, családi kapcsolat, összeköttetés. Itt: kapcsolatot
[3247] analógia (görög): hasonlóság, egyezés, párhuzam. Itt értsd: gondolkodásbeli párhuzam
[3248] faktum (latin): tény, valóság
[3249] eredetileg: Helvétiát, azaz: Svájcot
[3250] eredetileg: kútfejétől
[3251] eredetileg: Pyrenéeken
[3252] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3253] azaz: egyes személyek, egy-egy ember

[3254] Az utalás Esterházy Pál hercegre vonatkozik, aki abban az időben a monarchia londoni nagykövete volt (1815-1842), és közismert, elismert személyisége, az angol társadalmi és politikai életnek. Széchenyi többször találkozott vele angliai útjai idején, és 1825-ben együtt vettek részt egy diplomáciai küldetésben Párizsban, X. Károly király megkoronázásán. Később a Batthyány-kormányban (1848) minisztertársak.

[3255] eredetileg: láttuilag

[3256] detail (angol): részlet, itt: details: részleteket

[3257] (latin): adomány, ajándék itt: adat

[3258] azaz: példának okáért

[3259] eredetileg: öregbülhetne

[3260] eredetileg: foganatosak

[3261] azaz: forrás

[3262] (latin) itt: személyiség, egyediség

[3263] eredetileg: közösülésnek

[3264] „Ó boldog Magyarország! csak ne hagyja
magát félre vezetni már” (Babits Mihály fordítása)
Dante: Isteni színjáték; (Paradicsom, 19. ének 142-143. sor). Az irodalomtörténészek többféleképpen értelmezték ezt a Magyarországra vonatkozó két sort. A legelfogadottabb verzió szerint az Árpád-ház kihalása (1301) utáni trónviszályra vonatkozik. Dante ugyanis pártolta az Anjou-házat, és így minden valószínűség szerint Károly Róbert ellenfeleitől óvta az országot.

[3265] Dante Alighieri (1265-1321) firenzei író, költő és politikus. A világirodalom egyik különleges géniusza, akinek a fő műve (La Divina Commedia – Isteni színjáték) az irodalomtörténet egyik legnagyobb szabású és a legnagyobb hatású „emberiségkölteménye.”

[3266] II. József német-római császár (1765-1790) és magyar király (1780-1790).

[3267] Az utalás II. József politikájára és annak magyarországi hatására vonatkozik. Mária Terézia utóda, a „felvilágosult abszolutizmus” politikájának képviselője. Trónra kerülésekor, hogy függetlenítse magát a magyar rendi alkotmányosság béklyóitól, nem koronáztatta meg magát, s rohamléptekkel fogott hozzá a birodalom megreformálásához. Újításai közül több is komoly tiltakozást váltott ki a magyar nemesség soraiban, elsősorban a német nyelvet Magyarországon is hivatalossá tevő rendelete, és az, hogy a koronát Bécsbe vitette (mindkettő 1784) okozott nagy felháborodást. II. József sikertelen külpolitikai lépései és az egyre fokozódó feszültségek arra késztették az uralkodót, hogy halála előtt rendeleteit – három kivételével – visszavonja. II. József modernizációs kísérletét – amelyben a magyar nemesség alkotmányos jogait a birodalom egészének érdekében háttérbe szorították – a magyar rendek komoly sérelemként élték meg, s József halála után a nemesi rendi különállás megerősítése, a nemesi kiváltságok töretlen visszaállítása, az „ősi magyar alkotmányos jogok” helyreállítása volt a céljuk. Uralmának hatására pedig (mintegy ellenhatásként) a nemzeti kultúra,nemzeti nyelv körüli mozgalmak is megerősödtek.

[3268] Ráday Gedeon gróf (1713-1792) formaújító, kísérletező poétája a XVIII. századnak. A rímes időmértékes vers magyar meghonosításán fáradozott.

[3269] Teleki József gróf (1790-1855) nyelvtudományi munkák és fordítások szerzője, később hosszú ideig az akadémia elnöke.

[3270] Magyar Hírmondó, az első magyar nyelvű hírlap, amelyet 1780-ban alapított Rát Mátyás

[3271] Kazinczy Ferenc (1759-1831) a felvilágosodás és a klasszicizmus korának irodalmi vezéralakja.

[3272] Kölcsey Ferenc (1790-1838) megjelölt műve, a Szép Lenka (1820), nem tartozik a költő elsőszámú alkotásai közé. Párbeszédes, erősen lírai érzelmes ballada.

[3273] eredetileg: balládot

[3274] Berzsenyi Dániel (1776-1836) Széchenyi egyik kedvelt, rendszeresen olvasott költője. Naplója utalása szerint is őt tartotta a magyar költészet első számú alkotójának. Ebben a művében is többször idézte a Magyarokhoz (I.) című költeményét

[3275] eredetileg: fellengő. De nem a mai „fellengzős” értelemben, hanem: felemelkedett, magasröptű

[3276] eredetileg: mellben

[3277] Döbrentei Gábor (1785-1851) irodalomszervező, költő, színműíró, az erdélyi irodalmi élet vezéralakja a XIX. század első felében. Széchenyi közvetlen munkatársa és segítője a lóverseny szervezésében, a Hitel korrektora.

[3278] itt: érdemekben gazdagok

[3279] engine (angol): motor, gép, szerkezet

[3280] Széchenyi Istvánnak a korabeli modern haladáselvet és az organikus nemzetszemléletet sajátosan ötvöző történelemszemlélete szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik. Az életkor-analógia nála nem puszta hasonlat, és nemcsak eszme-alkotás, a történelem jelenségeinek végiggondolása, hanem olyan stabil fogalomrendszer, ami meghatározta látásmódját. A „fel nem serdült nemzet" megfogalmazás sem csak egy egyszerű hasonlat, hanem a kiindulópont, hiszen értelmezése szerint a „fiatalság" bizonyossága (vagy bizonyítása) a nemzet fejlődésének legfontosabb kritériuma.

[3281] Széchenyi valóban különösen fontosnak tartotta a tárgyat, s a közeljövőben (Pest, 1832.) meg is jelentetett egy könyvet a „Magyar Játékszínről" címmel.

[3282] valószínűleg: gróf Teleki Sámuel (1739-1822) erdélyi kancellár, aki a tudomány és művészetek egyik legjelentékenyebb XVIII. századi támogatója volt. Művelt, felvilágosult főnemes, aki megalapozta Erdély legnagyobb közgyűjteményét (könyvtárát) a marosvásárhelyi „Teleki Tékát"

[3283] azaz: elnökévé

[3284] id. báró Wesselényi Miklós (1750-1809) az 1790/91-es erdélyi országgyűlésen lett a korai magyar színjátszás egyik legfőbb támogatója és szervezője. A Kolozsvári első magyar állandó színtársulatot (Erdélyi Magyar Színjátszó Társaság), amely 1792-től működött nemcsak patronálta, hanem maga is megpróbálkozott a drámaírással, és 1797-ben, amikor a társulat nehéz helyzetbe került, személyes pártfogásába vette a színészeket.

[3285] eredetileg: kinevelve

[3286] Itt nem a szűken vett „jólét" (gazdagság stb.) fokozása, hanem a szó az általános fejlettségre utal.

[3287] eredetileg: világban

[3288] Az 1825/27-es pozsonyi országgyűlésre utal, ahol Széchenyinek a felajánló gesztusa (1825. november 3.) után valóban többen kötelezettséget vállaltak a „tudós társaság" létesítése mellett." A felajánlók listáját a vonatkozó (1825/27: 14. tc.) törvény is rögzítette.

[3289] Az 1825/27-es 14. tc. már összesen 235 ezer pengő forintot rögzített.

[3290] plánum (latin, régies); plan (angol, francia): terv. Itt: tervéhez

[3291] eredetileg: tárgyazó

[3292] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3293] azaz: értéke

[3294] eredetileg: öregbíteni

[3295] itt: tulajdonuk, birtokuk

[3296] eredetileg: embernyom

[3297] Széchenyi István volt az első, aki ezt a szót már ebben a formájában többször használta, és nemcsak a két város egyesítését segítette, propagálta, hanem úgy is tekintett rájuk, mint egy fővárosra.

[3298] itt értsd: anyagaitok

[3299] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3300] azaz: térkép

[3301] azaz: kezeskedem

[3302] Széchenyi a „nemzetiség" szót a német „Nationalität" mintájára honosította meg a magyar nyelvben. Egyik kulcskategóriája ez eszmerendszerének, amit azzal is kifejezett, hogy sokszor kiemelte nagy kezdőbetűvel. Ezzel a fogalommal különítette el kulturális nemzetfölfogását a politikai jellegű rendi-nemesi nemzetértelmezéstől. Mivel a „nemzet" kategóriája alatt egykor csak Magyarország kiváltságosait, az „országalkotó népességet" („natio Hungarica"), azaz lényegében a nemességet értették, ezért használt Széchenyi egy új fogalmat a nyelvi, etnikai, kulturális és lelki összetartozás-tudat kifejezésére. A „nemzetiség" szóval a közösséget meghatározó, összetartó erőt jelölte; benne a „nemzeti jelleg", „nemzeti sajátosságok", „nemzeti szellem" fogalmaival érintkező tartalmak sűrűsödtek. Olykor azonban Széchenyi a „nemzetiség" szót magára a kulturálisan értelmezett közösségre vonatkoztatta és így, mivel a „nemzet" szó is új, tágabb értelmet kapott, ezért a két kifejezés egymás szinonimájaként is föltűnt művében (Széchenyi későbbi munkáiban már nem is határolta el mereven a két kifejezést). A „nemzetiség" szót ő még nem a mai (*nemzeti kisebbség*) értelemében használta! Jelentése itt: nemzeti sajátosság (nyelv, kultúra stb.), a nemzeti jelleg meghatározó elemeinek, a nemzeti identitás komponenseinek az összessége.

[3303] azaz: görög-keleti, ortodox

[3304] itt értsd: egyéni szempontot, érdeket

[3305] eredetileg: idülése

[3306] plánum (latin, régies); plan (angol, francia): terv.

[3307] azaz: egyes személyek, egy-egy ember

[3308] eredetileg: magányos személy
[3309] azaz: Esterházy hercegnek. Itt nem konkrét személyre vonatkozik, hanem csak a különösen gazdag nagyúr prototípusára. Mivel a Hitel-ben Esterházy Miklós hercegre tett egy hasonló (1765-1833) utalást, ezért a megjelölt személy leginkább ő lehet.
[3310] eredetileg: körülállások
[3311] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3312] példának okáért
[3313] itt értsd: a megművelt földterületen
[3314] A gőzvasútra vonatkozik a körülírás
[3315] eredetileg: csinálmány
[3316] eredetileg: folyvásti
[3317] eredetileg: meglepvén. Az itteni jelentése bizonytalan.
[3318] eredetileg: aratványunkat
[3319] eredetileg: embernyom
[3320] azaz: nyelvjáráson
[3321] azaz: akadémiai választmánynak
[3322] kaliba: kunyhó, viskó
[3323] eredetileg: folyóírásokat
[3324] Kétféleképpen érthető. Vagy a serdülő korúak (azaz: fiatalok) oktatására, vagy a serdülő korú nemzet oktatására, azaz az egész korszak oktatására. Ez az utóbbi olvasat a valószínűbb. Ennek a fogalomhasználatnak az összefüggésrendszere az az egyszerre organikus és haladáselvű történelemszemlélet, amely szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik.
[3325] eredetileg: álomkórságából
[3326] eredetileg: mellben
[3327] Széchenyi kiemelése
[3328] infant family (angol): csecsemő család azaz: a család kisgyermekei. Ennek a fogalomhasználatnak az összefüggésrendszere az az egyszerre organikus és haladás elvű történelemszemlélet, amely szerint a fiatal vagy érett korú nemzetek bekapcsolódva a történelem éppen ható fejlődési áramába tölthetik be világtörténelmi hivatásukat, utána a vénség, majd a nemzethalál következik.
[3329] missionary (angol): missziós, hittérítő, misszionárius
[3330] azaz: egyes személyek, egy-egy ember
[3331] excentrica – vagyis: excentrikus (latin, mat.), azaz közös középpont nélküli, koncentráció nélküli.
[3332] interest (angol) itt: érdeklődés
[3333] azaz: egyes személyek, egy-egy ember
[3334] eredetileg: eszközléseit
[3335] tunnel (angol): alagút, Itt: Temze Alagút, azaz: a Temze alatt átmenő alagút
[3336] azaz: egyes személyek, egy-egy ember
[3337] jealousy (angol): féltékenység, féltékenykedés
[3338] eredetileg: kutfejétül
[3339] eredetileg elírva: kütfő
[3340] hozzáfűznöm
[3341] eredetileg: sajtó szabadsági idő
[3342] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3343] Az utalás áttételesen (de az akkori aktualitása miatt közvetlenül) az 1830-31-es lengyel szabadságharcra vonatkozik.
[3344] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.
[3345] kaliba: kunyhó, viskó

[3346] Széchenyi célképzetében fontos szerepet játszó tétel: a lehető legtöbb ember („legnagyobb rész”) legteljesebb boldogsága. A Hitel értékrendszerében hangsúlyosan szerepelt („minden országlás filozófiája a legnagyobb rész boldogítása”) ez a Jeremy Bentham (angol jogfilozófus 1748-1832) utilitarista (haszonelvű) liberalizmusában gyökerező gondolat.

[3347] eredetileg: feltétel

[3348] teória és praxis (mindkettő görög): elmélet és gyakorlat

[3349] itt értsd nemcsak a szűken vett jólét (gazdag, anyagiakban bővelkedő élet) értelmében, hanem anyagi, erkölcsi és szellemi tekintetben egyaránt

[3350] eredetileg: községnek (nem a mai helység-jelölő értelemben)

[3351] eredetileg: némi rendben

[3352] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3353] Elysium (Elízium) (görög): az ókori görög mitológiában az üdvözültek tartózkodási helye.

[3354] azaz: példának okáért

[3355] La Fontaine, Jean de, (1621-1695) francia író, költő, akit állatmeséi tettek híressé. Ez ókorban népszerű műfajt megújította. Egyik legismertebb „fabulája” a farkas és a kutya példázata.

[3356] azaz: a törvény előtti egyenlőséget

[3357] azaz: azt a jogot, amely szerint valaki polgári értelemben vett tulajdonaként bírhasson ingatlant. Itt arra utal a szám, hogy a korabeli jog és gyakorlat szerint ez a jog (jus proprietatis) csak a privilegizáltak (kiváltsággal bírók) szűk körére terjedt ki.

[3358] azaz: honfitársaim

[3359] corpus juris (latin): törvénytár, törvénykönyv, itt: Magyarország hivatalos jogszabályainak, törvényeinek a gyűjteménye.

[3360] azaz: az, hogy minden ember szabadnak és (erkölcsi értelemben) egyenlőnek születik.

[3361] azaz: jogokból

[3362] (latin): szokás

[3363] (görög): gyakorlat

[3364] corpus juris (latin): törvénytár, törvénykönyv, itt: Magyarország hivatalos jogszabályainak, törvényeinek a gyűjteménye.

[3365] (latin): szónokol

[3366] eredetileg: mentésemre

[3367] itt értsd: fénybe, világosságba

[3368] vagyis: a nem jogosan birtokolt jó hírnév

[3369] azaz: egyes személyeknél, egy-egy embernél

[3370] azaz: egyes személyeknek, egy-egy embernek

[3371] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 539. oldaláról: „Hoffmannak egy igen ismeretes költeménye.”
Hoffmann – Ernst Theodor Amadeus (1776-1822) a német romantika legjelentősebb írója, zeneszerző, grafikus. Műve a „Klein zaches genannt Zinnober” 1819-ben jelent meg. Magyarul csak későbbi kiadásai vannak, „Kis Zakar” (1893.), „A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek” (1859.) és „Kis Zaches másnéven Cinóber” (1963.)

[3372] vagyis: a nem jogosan birtokolt jó hírnév

[3373] eredetileg: sequestrum. szekvesztrum (latin, jog) – bírói zár alá vétel, zárolás, lefoglalás, őrizet

[3374] azaz: kapcsolatba, összeköttetésbe

[3375] eredetileg: usurpált, uzurpál (latin, rég.): bitorol, jogtalanul, erőszakkal megkaparint, itt: bitorolt

[3376] eredetileg: reputátió, reputáció (latin): jó hírnév, tekintély. Vagyis: uzurpált reputáció – jogtalanul megszerzett, jogtalanul birtokolt jó hírnév

[3377] azaz: a belső értékek

[3378] azaz: belső értékeknek

[3379] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.

[3380] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.

[3381] azaz: erkölcs

[3382] Közértelmesség, közintelligencia – vagyis a közösség, a nemzet értelmi színvonala, szellemi állapotának minősége. Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magában a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.
[3383] Széchenyi kedvelt jelentéssűrítő fogalma. Egyszerre foglalja magába a közművelődést, a civilizáltságot és a tudományok fejlettségét.
[3384] azaz: közerkölcs
[3385] azaz: erkölcsi
[3386] eredetileg: marasmus – vagyis: marazmus (görög), sorvadás, lelki fásultság, tespedés.
[3387] azaz: erejét
[3388] reputáció (latin) – jó hírnév, tekintély
[3389] azaz: értéke
[3390] eredetileg: eszközölhetni
[3391] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3392] azaz: természeti jogaiból
[3393] azaz: biztonságban
[3394] eredetileg: hemisphaerát, hemiszféra (görög): félgömb, félteke
[3395] (latin): a házi pénztár sérthetetlen
[3396] azaz: dönt el
[3397] eredetileg: privilegiumtalannak, azaz: kiváltságnélkülieknek, „nemteleneknek”
[3398] azaz: biztonsága
[3399] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.
[3400] eredetileg: privilegiáltalant
[3401] privilégium (latin): kiváltság. Itt: kiváltságolt.
[3402] azaz: szószegőt
[3403] eredetileg: hemisphaerát, hemiszféra (görög): félgömb, félteke
[3404] azaz: saját tulajdonú birtoka. itt Széchenyi az úrbéres viszony megszüntetésére, az örökváltságra utal, amelynek a végeredménye lenne a jobbágyi földbirtoklás.
[3405] limitáció (latin): hatósági árszabás
[3406] eredetileg: sequestrum. szekvesztrum (latin, jog) – bírói zár alá vétel, zárolás, lefoglalás, őrizet
[3407] A kb. 80 ezer nemesi nemzetségre utal
[3408] (latin): kiváltsága. Itt a nemességnek arra a kötelezettségére utal, amely szerint külső megtámadás esetén a honvédelem érdekében fegyvert kell fogniuk. Azért nevezi kiváltságnak, mert a korabeli nemesi felfogás ebből a kötelességből vezette le a nemesi adómentességet.
[3409] itt értsd: az egész társadalom
[3410] itt értsd: a jogközösség elvére épülő nemzetbe, ami eddig csak az „országalkotó népesség” („natio Hungarica), lényegében a nemesség közössége volt. Széchenyi itt a polgári nemzet megszületésének jog-kiterjesztő útját rögzíti.
[3411] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.
[3412] interesse (latin): érdek itt: érdekek
[3413] eredetileg: elboncolt
[3414] privilégium (latin): kiváltság. Itt: kiváltságolt. Azaz: olyan ország, amelyben még meghatározóak a rendi kiváltságok.
[3415] interesse (latin): érdek, itt: érdekek
[3416] domestica (latin): háziadó, amelyet a jobbágytelekre kiróva a megyei igazgatás költségére szedtek. Széchenyi itt arra utal, hogy olykor visszaélések történtek a megyék pénzügyi igazgatásában.
[3417] eredetileg: honosiak
[3418] azaz: a külföld közértelmessége
[3419] azaz: Magyarország közértelmessége
[3420] azaz: filozófiai alapon végiggondolt fejlesztése
[3421] Pegazus (görög): a múzsák szárnyas lova az ókori görög mitológiában
[3422] (latin): a polgárok lelkesedése

[3423] eredetileg: usurpált, uzurpál (latin, rég.): bitorol, jogtalanul, erőszakkal megkaparint, itt: bitorolt

[3424] eredetileg: reputátió, reputáció (latin): jó hírnév, tekintély. Vagyis: uzurpált reputáció – jogtalanul megszerzett, jogtalanul birtokolt jó hírnév

[3425] Hunnia azaz Magyarország. Olykor a fogalmat a legszélesebb közjogi értelemben használták (azaz: a Magyar Korona Országai), de általában Horvátországot nem értették bele és Erdélyt sem mindig.

[3426] eredetileg: letételét

[3427] eredetileg itt a majd egy oldalas körmondat végén: tapasztaland.

[3428] Széchenyi magyarázata az eredeti kiadás 539. oldaláról: „A mindenki által ismert angol Miniszter."
Brougham Henry Peter (1778-1868) brit politikus, publicista, a Széchenyi által is rendszeresen olvasott Edinborough Review szerkesztője, jogtudós. Éppen a Világ keletkezésének idejétől (1830-34) Lordkancellár (a Lordok házának elnöke, igazságügy-miniszter).

[3429] eredetileg: systema, szisztéma (görög,latin): rendszer

[3430] eredetileg: eszközöltetik

[3431] eredetileg: aera, azaz: korszak

[3432] azaz: mint nemzet létezni fogunk

[3433] eredetileg: disciplina (diszciplína) (latin) itt: tudományág

[3434] eredetileg: agonia, azaz: haláltusa

[3435] azaz: egyes személyekre, egy-egy emberre

[3436] azaz: egyes személyeket, egy-egy embert

[3437] azaz: belső értékekre

[3438] Gróf Dessewffy József: A „Hitel" című munka Taglalatja. Kassán, 1831. [valójában már 1830 decemberében megjelent] Dessewffy József ebben a művében bírálta Széchenyi István Hitel című munkáját, és erre született meg válaszul a Világ. Széchenyi a mű címet általában „Taglalat"-ra rövidítve használja.

[3439] eredetileg: földieimnek

[3440] azaz: közértelmesség, a társadalom soraiban rejlő, széleskörű tudás, ismeret

[3441] itt: nemzeti szellem, jelleg, sajátosság, a nemzeti identitást meghatározó komponensek összessége (nyelv, kultúra stb.).

[3442] eredetileg: rhapsodika

[3443] Lovakrul (Pest, 1828)

[3444] Hitel (Pest, 1830)

[3445] azaz: közértelmesség, a társadalom soraiban rejlő, széleskörű tudás, ismeret

[3446] elmesúrlódás – vagyis: szellemi kapcsolattartás, beszélgetések, viták, az elmék, a gondolkodó emberek egymásra gyakorolt jótékony, fejlesztő, a direkt befolyásolást magába nem foglaló kölcsönhatása.

[3447] eredetileg: közönséget, azaz: az egész társadalmat

[3448] Széchenyi kiemelései, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3449] azaz: közösség

[3450] szibarita – csak az élvezeteknek élő, csak azokat hajszoló, pompában, fényűzésben elpuhult ember (Sybaris ókori város lakóiról)

[3451] eredetileg: telivérü

[3452] Ligne, Charles Joseph de (1735-1814) francia-belga herceg, író, katonatiszt, diplomata, az Aranygyapjas rend lovagja. Utazásait és egyéb élményeit levelek formájában tette közzé a XVIII-XIX. század fordulóján.

[3453] Már csak azért sem találhatta meg Széchenyi a vonatkozó gondolatot, mert azt Dessewffy József nem Ligne valamelyik munkájából idézte, hanem csak egy szóbeli megnyilatkozás nyomán. A Taglalat vonatkozó részlete arra is rávilágít, hogy Széchenyi miért nevezi ezt a megjegyzést érdektelen „szép szónak". Így Dessewffy: „Jobban ismerte a külföldi herceg De Ligne nemzetünket, mint az utazott magyar Gróf. Ő jelen lévén egykor az országgyűlésünkön, midőn nemeseink lovaglási taníttatásáról tanácskoztak, azt mondta: Metez l' hongrais sur le Cheval, et voila Centaure. *Ültess lóra magyart és kész a centaurus*." (Gróf Dessewffy József: A „Hitel" czímű munka Taglalatja. Kassa, 1830. 16-17. oldal.)

[3454] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3455] Széchenyi magyarázata (fordítása) az eredeti kiadás 539. oldaláról: „Egy olyan országban, ahol hatalmas hat felekezet van, mely egymást gyűlöli: a katolikus, görög és protestáns papság, mágnások, nemesek és parasztok."

[3456] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3457] divergencia (latin): eltérés, szétágazás, elhajlás, nézeteltérés, véleménykülönbség

[3458] eredetileg: asthenia (aszténia) (görög): állni nem tudás, állásképtelenség

[3459] azaz: én-tudat és önzés

[3460] Széchenyi itt a jogkiterjesztés „nemzetteremtő" ereje mellett érvel. Azaz arról, hogy ha a jogok és kötelességek harmóniába kerülnek, akkor a „valódi szabadság" (azaz: nem a kiváltság szabadsága) polgári közösséget, (polgári nemzetet) teremt.

[3461] eredetileg: közönség

[3462] eredetileg: végezni

[3463]azaz: biztonságban

[3464] eredetileg: földieiért

[3465] Széchenyi magyarázatai, fordításai természetesen a vonatkozó jegyzetben szerepelnek, de mivel a mű eredeti kiadásában itt szerepeltek a magyarázatok, és mert egy bevezető szöveg is van előttük, ezért a teljesség igénye miatt, itt, az eredeti helyükön is szerepelnek a „magyarázatok".

[3466] Széchenyi István: Lovakrul. Pest, 1828.

[3467] A XIX. század elejének modern, egyenletesre hengerelt zúzott kövekből létrehozott úttípusa, amelyik a feltalálója után (L Mac Adam skót mérnök) kapta a nevét. Mai szóhasználattal: makadám út.

[3468] eredetileg: etymologiájuk, etimológia (görög): a szó eredete

[3469] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3470] Játék Mac Adam nevével. Helyesen. Mac Adam John Loudon (1756-1836) skót mérnök, a róla elnevezett út feltalálója.

[3471] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3472] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3473] Mac Adam John Loudon (1756-1836) skót mérnök, a róla elnevezett út feltalálója.

[3474] lényege szerint az az eljárás, amikor az út alapját zúzott kövekkel feltöltik, és egyenletesre hengerelik.

[3475] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3476] azaz elődeink, őseink

[3477] eredetileg: adhatja elő magát

[3478] Cassandra (görög): Kasszandra: Priamosz trójai király és felesége, Hekabé leánya, aki nagy hírű jósnő volt. Apollón isten beleszeretett a szépséges Kasszandrába, aki elhárította Apollón szerelmét. Apollón ezért azzal büntette Kasszandrát, hogy jóslatainak többé senki sem hitt. Trója számára ez végzetessé vált, ugyanis Kasszandra jóslatai (többek között az is, hogy a faló a város pusztulását hozza) sorra beteljesültek.

[3479] eredetileg gót betűvel, Pontosan: Nebenius, Friedrich: Ueber die Natur und die Ursachen des offentlichen Credits. Karlsruhe u. Baden, D. R. Marx, 1929..

[3480] helóta (görög): az ókori Spárta őslakója, az állam földművelésre kényszerített rabszolgája, jog nélküli, jogfosztott ember

[3481] beduin (arab): a sivatagban élő nomád arab vándorpásztor

[3482] Széchenyi folyamatosan követte az angol politikai publicisztikát, és a két legjelentősebb Review harcát. A whig-párti Edinborough Review és vezéralakja H. P. Brougham (jogtudós, politikus 1778-1868) élesen szembenállt a J. Bentham fémjelezte radikálisabb Westminster Review-val. Széchenyi érdekes módon éppen a támadó oldal értékelését olvasva (Edinborough Review) ismerte meg Jeremy Bentham (angol jogfilozófus 1748-1832) nézeteit, és az általa később sokat idézett, elismert szerzőt.

[3483] nemezis – nemeszisz (görög): a görög mitológiában a bosszúállás istennője

[3484] I. Ferenc király (1792-1835) harmadik feleségéről (Lujza – latinosan Ludovica) elnevezett út Károlyváros és Fiume között. Bár az útirány kedvező volt a magyar terményértékesítés számára (1803-19 között épült), de a működtető társaság olyan nagy illetményt szedett, ami miatt a magyar gabona lényegében nem tudott ezen keresztül bekapcsolódni a tengeri gabonaforgalomba. .Az út megváltására vagyis állami kézbe vételére csak 1874-ben került sor..

[3485] Francis Bacon (1561-1626), angol filozófus és államférfi. Munkásságában az abszolutisztikus államelmélet híve, magas kormányzati pozíciókat töltött be, de 1621-ben korrupció miatt elvesztette hivatalát. Filozófiai munkásságában a társadalom fejlődésének alapját az emberi tudás gyarapodásában látta. A filozófiai vizsgálati módszerek területén az induktív eljárás fűződik nevéhez.

[3486] Edward Gibbon (1737-1794), neves angol történetíró. Fő művében, a „Decline and Fall of the Roman Empire" a történelemben munkáló gondviselés szerepét kívánta bemutatni. A sorozat (I-XII) megtalálható Széchenyi könyvtárában.

[3487] Young Arthur (1741–1820) angol nemzetgazdasági író. Széchenyi többször hivatkozott rá a „Hitel”, „Világ”, „A kelet népe” és az „Ein Blick...” című műveiben. Széchenyinek az egyik naplóbejegyzése alapján megállapítható, hogy a „Political Arithmetic” című írását ismerte.

[3488] James Watt (1736-1819) (eredetileg: „What”, de itt minden bizonnyal elírásról van szó), brit mérnök és feltaláló, az első modern gőzgép konstruktőre.

[3489] Adam Smith (1723-1790), skót közgazdász és erkölcsfilozófus, a klasszikus nemzetgazdaságtan atyja. Széchenyi sokat merített Smith munkásságából a Hitel megírása során is. Egyetértően hivatkozott rá a „Hitel”, „Világ”, a „Stádium” és „A kelet népe” című műveiben. Széchenyi könyvtárában megtalálható Smith egyik főműve: „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations.”

[3490] Széchenyi kiemelése, az eredeti kiadásban ritkított szedéssel.

[3491] aera – azaz: éra (latin): korszak, időszak, időszámítás

[3492] Francia kifejezés a klasszikus gazdasági liberalizmus jelmondatává vált, amelynek alapja, hogy elveti az állam minden jellegű gazdasági beavatkozását. (Mai jelentése: „hagyja csinálni, hadd menjen a maga útján”.)

[3493] azaz: visszahatás, megtorlás

[3494] représailles (francia): represszió, megtorlás

[3495] Benjamin Franklin (1706 – 1790), amerikai tudós és államférfi, az Egyesült Államok függetlenségének egyik megteremtője, a Függetlenségi Nyilatkozat szerkesztője, az amerikai alkotmány egyik kidolgozója. Gondolkodása, művei nagy hatást gyakoroltak Széchenyire is, összegyűjtött műveit Széchenyi könyvtárában is megtalálhatjuk.

[3496] A szerzője: Alexander Pope (1688-1744), angol költő, a klasszicizmus, a rokokó és a felvilágosodás irányzatának követője. „Fürtrablás” című komikus eposza tette világhírűvé és Magyarországon is ismertté a 18-19. században.

[3497] Antonio Allegri Coreggio (1494-1534), olasz reneszánsz festő, elsősorban freskói váltak híresekké, legjelentősebb alkotói periódusa Párma városához kapcsolódik, ahol többek között a Szent János Evangélista templom freskóit készítette.

[3498] utópia (görög): eszményi (de megvalósíthatatlan) társadalmi berendezkedés, politikai rendszer. Az elnevezés Thomas Morus (1478-1535) angol filozófus hasonló című munkája (Utópia) nyomán született meg.

[3499] Sir Isaac Newton (1643-1727), angol természettudós, matematikus, fizikus. Kiterjedt vizsgálódásai során geometriával, mechanikával, fénytannal, csillagászattal, elméleti fizikával foglalkozott. Korának legnagyobb lángelméjének tartották, nevéhez fűződik modern fizika alapját jelentő, az általános tömegvonzás elméletét megfogalmazó törvények kidolgozása.

[3500] Szolón Athén arkhónja, aki Kr. e. 594-ben reformjaival az alkotmányos rend gyökeres megváltozását idézte elő, és előkészítette az utat az athéni demokrácia győzelméhez.

[3501] Aristogeiton és Harmodios – Athén kényurának, a Peisistrtatida Hippachosnak a gyilkosai i.e. 514-ben. A két merénylőt a testőrök azonnal leszúrták, de a hősies tett végrehajtóit az ókori görög történelem első szabadságmártírjainak tekintették.

[3502] A Bibliában a kerubok ember vagy állatformájú teremtett lények, az Éden és a frigyláda őrizői, a szeráfok pedig mennyei lények Isten trónusa mellett.

[3503] Az utalás Nagy Konstantinra (Constantinusra), a kereszténységet elismerő római császárra (324-337) vonatkozik.

[3504] Parosz a Kikládok egyik nagyobb szigete, amely valóban már az ókorban márványáról volt ismert, s különösen a szoborkészítésre alkalmas márványa volt közkedvelt.

[3505] Vauban Sebastian le Pretr de, XVII. századi francia hadmérnök és tábornagy XIV. Lajos idejében a francia várak főfelügyelője. A várépítések és várostrom stratégiák, eszközök megújítója.

[3506] Adam Smith (1723-1790), skót közgazdász és erkölcsfilozófus, a klasszikus nemzetgazdaságtan atyja. Széchenyi sokat merített Smith munkásságából a Hitel megírása során is. Egyetértően hivatkozott rá a „Hitel”, „Világ”, a „Stádium” és „A kelet népe” című műveiben. Széchenyi könyvtárában megtalálható Smith egyik főműve: „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations.”

[3507] Hoffmann – Ernst Theodor Amadeus (1776-1822) a német romantika legjelentősebb írója, zeneszerző, grafikus. Műve a „Klein zaches genannt Zinnober” 1819-ben jelent meg. Magyarul csak későbbi kiadásai vannak, „Kis Zakar” (1893.), „A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek” (1859.) és „Kis Zaches másnéven Cinóber” (1963.)

[3508] Brougham Henry Peter (1778-1868) brit politikus, publicista, a Széchenyi által is rendszeresen olvasott Edinborough Review szerkesztője, jogtudós. Éppen a Világ keletkezésének idejében Lordkancellár (1830-34).

[3509] Hoffmann – Ernst Theodor Amadeus (1776-1822) a német romantika legjelentősebb írója, zeneszerző, grafikus. Műve a „Klein zaches genannt Zinnober” 1819-ben jelent meg. Magyarul csak későbbi kiadásai vannak, „Kis Zakar” (1893.), „A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek” (1859.) és „Kis Zaches másnéven Cinóber” (1963.)

[3510] mágnás – a fogalom itt egykori rendi és nem a mai (dúsgazdag) értelmében használatos. A korban összefoglaló megjelölése („magnates”) a főuraknak, azaz a világi (hercegek, grófok, bárók) és egyházi (érsekek, püspökök stb.) főrendeknek. Szinonimája a főúr.

[3511] Idézet Ligne, Charles Joseph de (1735-1814) francia-belga írótól. Ő utazásait és egyéb élményeit levelek formájában tette közzé a XVIII-XIX. század fordulóján.

[3512] eredetileg: tüsténti

[3513] eredetileg: eszközölheti

[3514] A fordító Vojdisek József pesti ügyvéd neve még nem szerepelt az első lefordított német kiadáson (Ueber den Kredit. Vom Grafen Stephan Széchenyi. Aus dem Ungarischen. Leipzig, 1830.), de a javított másodikon (szintén 1830.) már igen.

[3515] eredetileg: köz tudalomra kerüle

[3516] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[3517] azaz: kezeskedhet

[3518] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[3519] nemesi virtualitas – itt: olyan jogok, amelyeket a nemes bizonyos idegen birtokokra formálhatott. A magyar magánjogban az ősiség uralkodott, és ezért egy-egy földbirtokosnak a vérség jogán jussa volt más birtokokhoz is. E jogokat hosszas perlekedéssel érvényesíthette is. A nemesi vagyon egy részét ilyen virtuális jussok képezték. (virtuális – elképzelt, nem valóságos, lehetőségként létező, lehetséges

[3520] Itt Széchenyi szembeállítja a nemesi vagyon virtuális jellegét a készpénzzel, a tényleges vagyonnal

[3521]Virtuosität (német): művészi tökéletesség, mesteri hozzáértés

[3522] eredetileg: parenthesisbe, parentézis (parenthesis) (görög) itt: zárójel

[3523] Meisterschaft (német): mesteri tudás

[3524] A német szövegek eredetileg gót betűkkel. A mondat fordítása (pontosabban a szavai) megegyeznek a Hitelből idézettekkel. természetesen a vitatott szó hibás fordítása a német mondatot értelmetlenné és értelmezhetetlenné tette.

[3525] nemesi virtualitas – itt: olyan jogok, amelyeket a nemes bizonyos idegen birtokokra formálhatott. A magyar magánjogban az ősiség uralkodott, és ezért egy-egy földbirtokosnak a vérség jogán jussa volt más birtokokhoz is. E jogokat hosszas perlekedéssel érvényesíthette is. A nemesi vagyon egy részét ilyen virtuális jussok képezték. virtuális – elképzelt, nem valóságos, lehetőségként létező, lehetséges

[3526] eredetileg: successionális szukcesszió (successio) (latin): utódlás, örökösödés

[3527] azaz: joga

[3528] eredetileg: paralysálva (paralizálva) azaz: megbénítva, Széchenyi kiemelése

[3529] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[3530] A német szöveg eredetileg gót betűkkel. A mondat fordítása (pontosabban a szavai) megegyeznek a Hitelből idézettekkel. Természetesen a vitatott szó hibás fordítása (itt a paralizál – Paralelle) a német mondatot értelmetlenné és értelmezhetetlenné tette. Paralelle (német): párhuzamos, párhuzam

[3531] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[3532] nemesi virtualitas – itt: olyan jogok, amelyeket a nemes bizonyos idegen birtokokra formálhatott. A magyar magánjogban az ősiség uralkodott, és ezért egy-egy földbirtokosnak a vérség jogán jussa volt más birtokokhoz is. E jogokat hosszas perlekedéssel érvényesíthette is. A nemesi vagyon egy részét ilyen virtuális jussok képezték. virtuális – elképzelt, nem valóságos, lehetőségként létező, lehetséges

[3533] eredetileg: successionális szukcesszió (successio) (latin): utódlás, örökösödés, itt: örökösödési jog

[3534] eredetileg: virtuositas – virtuozitás (latin): művészi tökéletesség, mesteri hozzáértés (itt, mint később kiderül az utóbbi)

[3535] Meisterschaft (német): mesteri tudás

[3536] azaz: megbénítás

[3537] paralelle (latin) párhuzamos, párhuzam

[3538] nemesi virtualitas – itt: olyan jogok, amelyeket a nemes bizonyos idegen birtokokra formálhatott. A magyar magánjogban az ősiség uralkodott, és ezért egy-egy földbirtokosnak a vérség jogán jussa volt más birtokokhoz is. E jogokat hosszas perlekedéssel érvényesíthette is. A nemesi vagyon egy részét ilyen virtuális jussok képezték. virtuális – elképzelt, nem valóságos, lehetőségként létező, lehetséges, Széchenyi kiemelései

[3539] itt: nemesi tökéletesség, felsőbbség, Széchenyi kiemelései az eredeti kiadásban ritkított betűkkel.

[3540] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[3541] eredetileg: parenthesisi, parentézis (parenthesis) (görög) itt: zárójel

[3542] Meisterschaft (német): mesteri tudás

[3543] paralelle (latin) párhuzamos, párhuzam, Széchenyi kiemelése

[3544] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[3545] Wigand Otto (1795-1870) német könyvkiadó, akinek Kassán, majd Pesten és végül Lipcsében (1832-től) volt könyvkereskedése. Többek között ő adta ki 1833-ban Széchenyi Stádium című művét.

[3546] eredetileg: eszközölnöm

[3547] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[3548] Vojdisek József pesti ügyvéd, a Hitel első és második (mindkettő 1830.) kiadásának fordítója.

[3549] Széchenyi kiemelései az eredeti kiadásban ritkított betűkkel.

[3550] Széchenyi kiemelései az eredeti kiadásban ritkított betűkkel.

[3551] eredetileg: falsificationak (latin): hamisításnak

[3552] nemesi virtualitas – itt: olyan jogok, amelyeket a nemes bizonyos idegen birtokokra formálhatott. A magyar magánjogban az ősiség uralkodott, és ezért egy-egy földbirtokosnak a vérség jogán jussa volt más birtokokhoz is. E jogokat hosszas perlekedéssel érvényesíthette is. A nemesi vagyon egy részét ilyen virtuális jussok képezték. virtuális – elképzelt, nem valóságos, lehetőségként létező, lehetséges,

[3553] eredetileg: virtuositas – virtuozitás (latin): művészi tökéletesség, mesteri hozzáértés (itt, mint később kiderül az utóbbi)

[3554] eredetileg: paralysis, azaz: megbénítás, bénaság

[3555] paralelle (latin) párhuzamos, párhuzam, Széchenyi kiemelései. Szokatlan, hogy fontos szavakat itt kurzíválva emeltek ki, mert a műben végig azt az idézetek elválasztására alkalmazták.

[3556] eredetileg: fonákít

[3557] azaz: lágyagyú, hígeszű

[3558] (latin): erkölcsi kártérítésre és pénzbüntetésre

[3559] Széchenyi kiemelései az eredeti kiadásban ritkított betűkkel.

[3560] Paziazi Mihály ügyvéd a Hitel harmadik német kiadásának és később a Világnak a fordítója.

[3561] Paziazi Mihály ügyvéd a Hitel harmadik német kiadásának és később a Világnak a fordítója.

[3562] Széchenyi azért egyezett meg a Világ fordításáról ővele, mert a Hitel harmadik német változatával volt a leginkább megelégedve. A fordítás meg is jelent a következő esztendőben: Licht oder aufhellende Bruchstücke und Berichtigung einiger Irrthümer und Vorurtheile. vom Stephan Széchenyi. Aus dem Ungarischen übersetzt von Michael von Paziazi Advokat. Pesth, 1832.